

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

midraš tehilim

Buber, Salomon

Wilna, 1891

א"מ רומזמ פוס דע 'א רומזמ נמ ינש רפס

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-2083

מדרש תהלים

המכונה

שוהר טוב.

ספר שני

מן מזמור א' עד סוף מזמור מ"א.

MIDRASCH TEHILLIM

(SCHOCHER TOB).

Sammlung agadischer Abhandlungen über die 150 Psalmen.

Herausgegeben nach einer Handschrift aus der Bibliothek zu Parma cod. 1332, mit Vergleichen der Lesearten anderer sieben Handschriften aus den Bibliotheken zu Rom cod. 76 und 81, Florenz cod. 13, Paris cod. 152, und Privat-Handschriften, wie auch mit Benützung der von R. Abraham Provenzali aus Ferrara nach sechs Handschriften vorgenommenen Correcturen, kritisch bearbeitet, commentirt, und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

VON

SALOMON BUBER

in Lemberg.

Cap. I—LXXII.

—
WILNA.

Druck u. Verlag

VON

Wittve & Gebrüder Romm.

—
1891.

„МИДРАШЪ ТЕГИЛИМЪ“

(ШОХЕРЪ-ТОБЪ).

ТОЛКОВАНИЕ НА ПСАЛТЫРЬ,

изданное въ первый разъ по рукописямъ изъ библиотекъ
Рима, Пармы, Флоренція, и Парижа.

Критически обработано и комментировано съ обстоятельнымъ
къ нему введеніемъ

СОЛОМОНОМЪ БУБЕРОМЪ

въ Лембергѣ.

Часть 2-я.

Гл. I—LXXII.

ВИЛЬНА.

Изданіе типографіи

Вдовы и Братьевъ Реммъ.

1891.

Дозволено цензурою. — 26 Апрелья 1890 г. Кіевъ.

В И Л Ъ Н А.

Типографія Вдовы и братьевъ Ромъ.
Жмудскій переулокъ, собст. домъ № 328.

מדרש תהלים

המכונה

שוחר טוב

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

על פי כתבי יד שבאוצר הספרים בפארמא, וע"י השואה עם שבעה כתבי יד אחרים:
(א) כ"י מאוצר הספרים בפלארענגן. (ב) כ"י הגנוז ברומי בוואטיקאן. (ג) כ"י שני מרומי.
(ד) כ"י ספרדי של ה"ר אברהם מערצבאכער ז"ל אשר היה לפניו בגנוזי הספרים של
ה"ר אליקום כרמולי ז"ל. (ה) כ"י של ה"ר שוח"ה והיה מקדם בבית עקר הספרים של
ה"ר שד"ל ז"ל. (ו) כ"י מלאנדאן. (ז) כ"י מאוצר הספרים בפאריז, ומתוקן גם ע"פ
הנהגות הרופא ה"ר אברהם ב"ר דוד פריווינצאלי ז"ל שהגיה את המדרש ע"פ ששה
כתבי יד שהיו לפניו ונשארו הנהגותיו בכתובים בכתב ידו יותר משלש מאות שנה:

עורך ומסדר עם סימנים באותיות להפריד בין מאמר למאמר, וציונים מתנ"ך בגוף המפר, ועם הרכה
הוספות עפ"י כתבי יד אחרים, וגם הערות ותקונים ומראה מקומות, ובאור להבנת דבריו, וגם
פירוש המלות הזרות הכאים בתוכו:

וגם

מבוא גדול

המפיץ אור על המדרש בכלל ובפרט.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

חלק שני

וויילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראָם

בשנת חמשת אלפים ושיש מאות וחמשים ואחת לבי"ע

מִי־לִתְהֵא שִׁירָה

חֲזוֹנָה

בְּזֶמַן חֲזוֹנִי

בְּיַד הַחֲזוֹן הַזֶּה הַחֲזוֹן הַזֶּה

משה נתן חמשה חומשי תורה לישראל,
ודור נתן חמשה ספרים שבתהלים לישראל.
(שירי מזמור א' אות ב')

בְּיַד הַחֲזוֹן הַזֶּה הַחֲזוֹן הַזֶּה

בְּיַד הַחֲזוֹן הַזֶּה הַחֲזוֹן הַזֶּה

בְּיַד הַחֲזוֹן הַזֶּה הַחֲזוֹן הַזֶּה

בְּיַד הַחֲזוֹן הַזֶּה הַחֲזוֹן הַזֶּה

מדרש תהלים

ספר ראשון

מזמור א

[א] אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו'. (א) זהו שאמר הכתוב שוחר טוב יבקש רצון (משלי יא כט), מי הוא זה, זה דוד מלך ישראל, שוחר בטובתן של ישראל, (ב) להעמיד מהם עשרים וארבעה משמרות כהונה, ועשרים וארבעה משמרות לוי: יבקש רצון. שהיה מבקש רחמים (ג) שתשרה עליו רוח הקודש, כדי לברך את ישראל, והיכן ברכן, (ד) באשרי האיש: ודורש רעת תבואנו (משלי סט), (ה) זה דואג ואחיתופל:

[ב] (ו) דבר אחר אשרי האיש. זהו שאמר הכתוב ויבא המלך דוד וישב לפני ה' (ש"ו י"ח), (ז) וכן תני ר' חייא אין ישיבה בעזרה, אלא למלכי בית דוד בלבד, (ח) ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש אמר אין ישיבה בעזרה אלא מקום

הערות ותקונים

(א) זש"ה שוחר טוב יבקש רצון. מובא בילקוט משלי רמז תתקמ"ו בשם מדרש שו"ט, וזילקוט שם מן ד"א ודורש רעה, הוא ממדרש משלי פ"א, והמדרש הזה על תהלים נקרא בשם "שוחר טוב" על שם התחלת הדרשה על הפסוק שוחר טוב יבקש רצון, וכן מדרש שה"ש נקרא "מדרש חוית" על שם התחלת הדרש על הפסוק חוית איש מהיר במלאכתו, וכן "מדרש תדשא" יען כי מתחיל עה"כ תדשא ארץ, וכן מדרש שמואל יכבו רש"י בשם הפרדס (דף כ"ד) מדרש עת לעשות לה', ג"כ על שם התחלתו, וכן מדרש לקח טוב: (ב) להעמיד דוד ושמואל הרואה עשאים עשירים וארבע, ועיין חענית כ"ז ע"א, וירושלמי סוף סוכה, ובפני משה שם: (ג) שהשרה עליו רוח הקודש. כ"ה גם בילקוט שם, ובאיוזה כתבי יד א) גם בנדפס הגי' שהשרה עליו שכינה, ובהגהת הרא"פ ב) בגליון המדרש הביא שבכ"י שלפניו כתוב "רוח הקודש": (ד) באשרי האיש. עיין להלן משה בירך את ישראל באשריך, ודוד בירך באשרי, ועוד שם משה חתם באשריך, כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה, ואמר חף אני אברך את ישראל באשרי: (ה) זה דואג ואחיתופל. שהם היו אויבים לדוד ומבקשים רעהו, עיין סנהדרין ק"ו ע"ב, ולהלן מזמור ג"ב: (ו) ד"א אשרי האיש זש"ה וישב לפני ה'. הדרשה תסוב על סיפא דקרא ומושב לנים לא ישב, ועל זה הביא שיטת בעזרה לפני ה'. והרב החכם הגדול מהר"י רייפמאן בבית הלמוד (שנה רביעית דל קי"ג) כתב אין לזה ענין כל מאומה אלא ססוק אשרי האיש ולא הובא אללו רק אגב המאמר על סוף פסוק ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי וגו' ומי ביתי כי הביאתני עד הלום, אשר יש לו ענין אלא ססוק אשרי האיש ע"י סיומו חף דוד כן היה לו לומר ארוח האיש אשר הלך בעצת רשעים וכו' ולא אמר אלא לא הלך: (ז) וכן תני ר' חייא. ירושלמי פסחים סוף פ"ה ה"ז (דף ל"ב ע"ד), וימא פ"ג (מ' ע"ב), סוטה פ"ו ה"ו (כ"ב ע"ה), ואגדה שמואל ככ"ז. ובגמרא בבלי זמא כ"ה ע"ב קידושין ע"ה ע"ב אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, ועיין רש"י ביומא שם שכתב אין ישיבה בעזרה, שנאמר לעמוד לשרת (דברים י"ח ה'), העומדים שם לפני ה' (שם שם ו'), אלא מלכי בית דוד, שמינו בהן ישיבה, שנאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה', והסיוס שהביא רש"י לראיה מן הכתוב כ"ה מסודש בגמרא יומא פ"ג ע"ב, ועיין עוד ברש"י סנהדרין ק"א ע"ב ד"ה גמירי, ובסוטה מ' ע"ב ד"ה אין: (ח) ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש אמר אין ישיבה בעזרה אלא מקום מלכי בית דוד בלבד, וכה"ל וישב לפני

(א) ככ"י ג' וכ"י ו' חסר דף הראשון ומתחיל באמצע מן אשרי האיש למנחה משכיל (סוף אות ב') וככ"י ה' חסר בראש הדיבור דפיס ומתחיל באמצע מזמור י"ז אות ו' ומתחיל מן המלות, אל השמים וישבע בחי העולם לכן לא הזכירתי את ככ"י הזה (סיימו כ"י ה') עד מזמור י"ז.
(ב) המנה המנהגות אשר הגיב הרב החכם ר' אברהם פרידווינגלני עפ"י ששה כ"י ונשארו ככתובים כאשר הנאמר בזמנא שק"י.

מלכי בית דוד בלבד, (ט) וכן הוא אוטר וישב לפני ה', (י) ולא כן אמר רב הונא בשם ר' (שמעון) [שמואל] אין ישיבה למעלה, (יא) שנאמר קרבת על חד מן קאמיא (דניאל ז' י'), שאין להם (יב) קפיצת רגל, שנאמר ורגליהם רגל ישרה (יהזקאל א ז'), וכתוב שרפים עומדים במעל לו (ישעיהו יג), (יג) וכתוב וכל צבא השמים (עומדים) [עומד] עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כג יט), למעלה אין ישיבה, ודוד יושב, (יד) אמר ר' אמי אף למלכות בית דוד אין להם ישיבה בעזרה, ומהו וישב לפני ה', (טו) שסמך עצמו,

הערות ותקונים

לפני ה'. המאמר הזה קשה הבנה כי מה בא ר' אמי להשמיענו, ודבריו הם שוים עם דברי ר' חייה, גם סותרין לדבריו שהובא להלן בשמו שאף למלכות בית דוד אין להם ישיבה בעזרה, לכן לדעתי צרור כי המלות "ר' אמי בש"ר שמעון בן לקיש אמר אין ישיבה בעזרה אלא מקום מלכות בית דוד בלבד וכה"א וישב לפני ה'", היא הספספה חילונית, כמו שתראה להלן, ובעל מסדר המדרש הביא בתחלה מאמר ר' חייה לקוח מן גמרא ירושלמי כמו שרשמתי, ופסק בלמנע המאמר והביא: ולא כן אמר רב הונא בש"ר ישמעאל, והוא טובע מגמרא ירושלמי ברכות פ"א ה"א, ואחר זה חזר להביא מאמר הירושלמי מפסחים יומא ובוטה, ופתח במה דסיים, ומהמה: למעלה אין ישיבה ודוד יושב בתמיה, ועל זה אמר ר' אמי אף למלכות בית דוד אין להם ישיבה בעזרה, אבל מעתיק אחד בראותו כי מובא בתחלה המאמר מירושלמי בשם ר' חייה, הוסיף בנדו מה שמנא בירושלמי בשם ר' אמי שאמר בשם ר' שמעון בן לקיש אין ישיבה בעזרה אף למלכות בית דוד, אולם במדרש שו"ס נשתבש והובא בשמו אין ישיבה בעזרה אלא מקום מלכות בית דוד בלבד, וזה שגגה, כי ז"ל הירושלמי בכל המקומות שרשמתי: חני ר' חייה לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכות בית דוד בלבד, ואמר ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש אפילו למלכות בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה תיפאר שסמך עלמו לכותל וישב לו, והא כתיב וישב לפני ה', א"ר אייבו בר נגרי ויישב עלמו לתפלה ע"כ. הרי הראה שמעתיק אחד הוסיף אל דברי המדרש את המאמר מר' אמי, אבל נעזק בטעות, גם ההוספה היא אך למוחר, כי בעל המדרש בעלמו הביא דבריו במאמר שלאחריו: אמר ר' אמי וכו', והוא הוא, ועיין בחוס' סוטה מ' ע"ג ד"ה והאמר, ותראה שהיה לפניהם הגי' במדרש שו"ס כמו לפנינו עם הערות, או אפשר כי המאמר ולא כן אמר רב הונא עד למעלה אין ישיבה ודוד יושב, הוא הוספה, וא"כ היתה לנכון דברי השו"ס מהאמיים אל לשון הירושלמי, וכז"ל וכן חני ר' חייה אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש אמר אף למלכות בית דוד אין להם ישיבה בעזרה, ומה וישב לפני ה' שסמך עלמו לכותל: (ט) וכן הוא אומר וישב לפני ה'. באיזה כ"י הגי': כאן הוא אומר וישב לפני ה', והוא מאמר בפני עלמו, וקוביא היא: (י) ולא כן אמר ר' הונא בש"ר שמעון. בכ"י ז' ג' ח' גם בנדפס הגי' בשם ר' ישמעאל, וכן הקנתי בפנים. ובירושלמי ברכות פ"א ה"א (דף ב' ע"ג) איתא ר' חנינא בר אבדריי בשם ר' שמאל בר סוטר המלאכים אין להם קפיצים, ומ"ס קרבת על חד מן קאמיא קיימא, ור"ל אל תקרי קאמיא אלא קיימא, ס' אלל המלאכים הנקראים עומדים, ועיין רש"י בדניאל שם שכתב קרבת על חד מן קאמיא קרבתו אלל אחד מן העומדים שם לפני עתיק הימים, המלאכים נקראו עומדים, שנאמר בין העומדים האלה, מפני שאין להם קפיצים עכ"ל, ובירושלמי שם המנא במאמר שלפניו מאמרים אחרים בשם ר' הונא ור' ישמעאל, ובעל מדרש שו"ס מייחס אל ר' הונא המאמר שלפניו וגורם ר' הונא בשם ר' ישמעאל, (ובירושלמי שם מובא ר' הונא לחוד ור' ישמעאל לחוד), ואולי יש לתקן במדרש שלפניו ר' חנינא בשם ר' שמואל, ולדברי השו"ס כוון רש"י סוטה מ' ע"ב אין ישיבה בעזרה דאין כבוד שמים בכך, ואפילו מלאכי השרת אין להם שם ישיבה, דכתיב עומדים ממעל לו (ישעי' ו'), קרבת על חד מן קאמיא (דניאל ז') עכ"ל. וכן איתא במדרש ב"ר פס"ה אות כ"א. וכי יש ישיבה למעלה לא כן א"ר שמואל אין ישיבה למעלה, שנא' ורגליהם רגל ישרה אין להם קפיצים קרבת על חד מן קאמיא, מה הוא דין לשון קאמיא? קיימא. ועיין גם בתנחומא הגדפס מכבר קדושים אות ו', שמ"ר פ"א, רות רבה פ"א, ובגמרא תנינה ט"ו ע"א איתא גמרא דלמעלה לא הוי ישיבה: (יא) שנאמר על חד מן קאמיא. עיין הערה שלפניה שדרשו קאמיא כמו קיימא, וגם בכ"י ו' הגי' קאמיא קיימא: (יב) קפיצת הרגל. בירושלמי הגי' קפיצין, ובב"ר קפיצים, והערון ערך קפץ הביא המאמר מב"ר שהבאתי, וכתב כלומר אין להם פרקים, כי פרק השוק שברגל נקרא קפץ, ומלאכים אין להם פרק זה ורגליהם רגל ישרה: (יג) וכתוב וכל צבא השמים (עומדים) [עומד] עליו מימינו ומשמאלו. בכ"י ז' ג' ח' ובנדפס מובא הכתוב ומתיי לך מהלכים בין העומדים האלה (זכריה ג' ז') במקום הכתוב וכל צבא השמים וגו', ובכ"י ו' מובא הכתוב וכל צבא השמים, והכתוב ומתיי לך מהלכים ליתא שם, ובהגהת הרא"פ נוסף בנדו, וכתוב וכל צבא השמים עומדים עליו, גם לפניו היתה הגי' עומדים במקום עומד: (יד) א"ר אמי. בירושלמי בכל המקומות שרשמתי לעיל הגי' ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש, ועיין לעיל הערה ח', והמאמר מובא בילקוט שמואל רמז ע"ח בשם שו"ס: (טו) שסמך עלמו. בירושלמי שם תיפאר שסמך עלמו לכותל, ובירושלמי שם חסרים המלות, והא כתיב ויבא המלך דוד וישב לפני ה'", ועיין בדרכי יוסף חושן המשפט סי' י"ז אות ג', והאר"ן שם

(פז) ולמי היתה ישיבה בעזרה ובהיכל, הוי אומר לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא (ש"א א ט), אם כן וישב לפני ה', (יז) שישב עצמו בתפלה: (יה) תמן תנינן עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהן מותרין מיד, ויאמר מי אנכי (יט) ה' אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד הלום (ש"ג ז י), (כ) [מהו הלום], לא דיי שבאתי, אלא שעשיתני מלך, (כא) ואין הלום אלא מלכות, שנאמר הבא עוד הלום איש (ש"א י כ), ותקמן עוד זאת בעיניך (ש"ג ז יט). (כב) כאינש דאמר לחבריה (ועוד) [זעירא] הדא באפק, ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק (ש), שהייתי רחוק ונתקרבתני, (כג) וזאת תורת האדם ה' אלהים (ס), זאת תורת אברהם יצחק ויעקב, אין כתיב כאן, אלא זאת תורת האדם, ומי הוא המשובח שבנביאים, והמשובח שבמלכים, המשובח שבנביאים, זה משה, (כד) שנאמר ומושה עלה אל האלהים (שמות יט ג), המשובח שבמלכים, זהו דוד, את מוציא כל מה שעשה משה עשה דוד, משה הוציא את ישראל ממצרים, ודוד הוציא את ישראל (כה) משעבוד גליות, משה עשה מלחמה בסיחון ועוג, (כו) ודוד עשה מלחמה כל סביביו, שנאמר כי מלחמות ה' אלהים (הוא) נלחם (ש"א כה כח), משה מלך על ישראל ועל יהודה, (כז) שנאמר ויהי בישרון מלך (דברים לג ה), ודוד מלך על ישראל בהצותו את ארם נהרים (תהלים ס), משה בנה מזבח, ודוד בנה מזבח, זה הקריב וזה הקריב, משה נתן חמשה חומשי תורה לישראל, (כח) ודוד נתן חמשה ספרים שבתהלים לישראל, [אשרי האיש (תהלים ה), ואשרי משכיל (תהלים מז), מוזמר לאסף (תהלים עג), תפלה למשה (תהלים ט), יאמרו גאולי ה' (תהלים קז)]. משה בירך לישראל באשריך, ודוד בירך את ישראל באשרי:

[ג] (ל) [אשרי האיש אשר לא הלך. (לא) זהו שאמר הכתוב] בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש (משלי ה ח), אין בהם לא (לב) קפדנות ולא (לג) עקמומות, מצינו שעיקם הכתוב (לד) שתים ושלוש תיבות, שלא להוציא דבר מגונה מפיו

הערות ותקונים

שם בדברים נכוחים, והביא שם דברי המהרש"א: (פז) ולמי היתה ישיבה בעזרה הוי אומר לכ"ג. עיין בבלי סוטה מ' ע"ב, ונתוס' שם ד"ה והאמר מר: (יז) שיישב עצמו בתפלה. בירושלמי שם מובא זה בשם ר' אייבי בר נורי, והכוונה שיישב עצמו בתפלה מלשון ישוב הדעת, ובמדרש שמואל פכ"ז איתא ר' בון בר גדי אמר י"ש ע"ג עצמו בדברים, אין ספק ש"ל י"ש עצמו בתפלה: (יה) תמן תנין. משנה יבמות ע"ו ע"ב: (יט) ה' אלהים. זה נשמע בדפוס: (כ) מהו הלום לא דיי שבאתי. בכ"ו ו' הגי' והלא מן לא יבא עמוני ומואבי אני כי הביאתני עד הלום, לא דיי שבאתי נקהל, אלא שעשיתני מלך, וכן הוסיף הרא"פ בגליון המדרש: (כא) ואין הלום אלא מלכות. וזכוח ק"ב ע"א, ז"ר פכ"ה אות ז', ועיין שבת קי"ג ע"ב, שמ"ר סוף פ"ב, ובנדפס אין הלום אלא מלך, ז"ל אלא מלכות: (כב) כאינש דאמר לחבריה ועוד הדא באפק. כ"ה גם בכ"ו ו' אכל בכ"ו ז' ג' ח' ובנדפס זעירא הדא באפק, וכן תקנתי בפנים, ופי' וכי דבר זה שעשית עמי עונה קטנה היא בעיניך, ובמדרש שמואל פכ"ז, ומוצא בילקוט שמואל רמז קנ"ז, ומליון "מדרש" וכוון למדרש שמואל, ושם איתא א"ר סימון לאחד שעשה לו חברו עונה קטנה ואמר לו עשית קטנה סופך לעשות גדולה: (כג) וזאת תורת האדם זאת תורת אברהם כו'. כ"ה בכל כתבי יד, אולם בכ"ו ח' ובנדפס גם בדפוס קאנטש' ודפוס וויניציא נמצא הוספה "וזאת תורת האדם זאת שכחנת בחורתיך לא יבא עמוני ומואבי (דברים כ"ג ד'), לא כתבת אלא על האדם, אבל נקבותיהן מותרות מיד". ואח"כ מתחיל וזאת תורת האדם ה' אלהים, וזאת תורת אברהם טו', כמו לפנינו: (כד) שנאמר ומושה עלה אל האלהים. זה נשמע בכ"ו ח' ובנדפס: (כה) משעבוד גליות. כ"ה גם בכ"ו ו', אכל בכ"ו ז' ג' ח' גם בנדפס הגי' משעבוד מלכות: (כו) ודוד עשה מלחמה כל סביביו. בכ"ו ז' ג' ח' גם בנדפס הגי' ודוד עשה מלחמותיו של הקב"ה, ובבגהת הרא"פ רשום כן בלדו עפ"י כ"ו שהיה לפניו: (כז) שנאמר ויהי בישרון מלך. עיין ברמב"ן על התורה שכתב: יש במקצת האגדות שמפרשין אותו על משה: (כח) שנאמר צהלתו את ארם נהרים. דרש בהלותו כמו בחלותו, כי ה"א וחיות מתחלפים, וגם בהגהת הרא"פ כתב בגליון "ג"ל קרי ביה בחלותו בחי"ת": (כט) ודוד נתן חמשה ספרים שבתהלים לישראל. בכ"ו ז' ג' ח' ובנדפס הגי' וכנודו נתן דוד ספר תהלים שיש בו חמשה ספרים, ובכ"ו ח' ודוד נתן להם כנגדם פ' תהלות שהם ה' ספרים: (ל) אשרי האיש. הוספתי כמו שהוא בכ"ו ז' ג' ד' ו' ובנדפס, והכר גם בכ"ו ו': (לא) זש"ה בלדק כל אמרי פי. מוצא בילקוט תהלים רמז תר"ב בשם המדרש, והתחלת המאמר מוצא בילקוט משלי רמז התק"מ: (לב) קפדנות. עיין ערוך ערך קפד ג', הקצר קלרה ידי (ישעיה ג' ז'), תרגום האתקפדת התקפדת: (לג) עקמומות. עקש תר' עקס: (לד) שתים ושלוש תיבות

(לח) שנאמר מן הבהמה הטחורה ומן הבהמה אשר איננה טחורה (בראשית ו ט), (לו) אמר ר' יודן בר מנשה אף (לו) כשבא לפתוח [בסימני בהמה שמואה, לא פתח אלא] בסימני טהרה, (לח) את הגמל כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן, אלא כי מעלה גרה (ויקרא יד ד), (למ) ואת החזיר כי לא מעלה גרה, אין כתיב כאן, אלא כי מפריס פרסה (שם טו ז), אמר דוד אף הקב"ה העיד עלי ואמר בקש ה' לו איש בלבבו (שם יג יד), וכינה שמו לבוראו, מה בוראו לא הוציא דיבור מגונה, אף דוד בן, היה לו לומר ארור האיש אשר הלך בעצת רשעים, או אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים, ולא אמר אלא אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים. (מ) [כיוצא בדבר אתה אומר אם יעמוד משה ושמואל לפני (יחזקאל טו ו), אתה מוצא מה שכתוב בזה כתוב בזה, זה לוי וזה לוי, זה בנה מזבח וזה בנה מזבח, זה הקריב וזה הקריב, זה מלך וזה מלך, (מא) זה בקריאה וזה בקריאה, (מב) וכן הוא אומר נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים (דברים יח טו), (מג) וכן תמצא בירמיה מה שכתוב בזה כתוב בזה, (מד) ר' יודן אומר המזמור הזה משובח מכל המזמורים]:

הערות ותקונים

תיבות. כ"ה גס בכ"ו ו', אכל בכ"ו ז' ג' ד' ז' ח' ונדפס בטעות, "אותיות" אכל מזמור י"ב נמצא לנכון גם בנדפס "תיבות" וכן בילקוט ריש תהלים הביא לנכון בשם המדרש, "תיבות" ועין מה שהעירוני בפסיקתא פסקא פרה הערה י"ט: (לח) שנאמר מן הבהמה הטחורה ומן הבהמה אשר איננה טחורה. בפסיקתא שם סיים ולא אמר מן הבהמה הטמאה, ועיין ב"ר פל"ב אות ד', ומה שהעירוני בפסיקתא שם הערה כ', ובילקוט תהלים שם מוצא המקרא מכל הבהמה הטחורה תקח לך שבעה וגו' ומן הבהמה אשר איננה טחורה, המלות "תקח לך שבעה וגו'" יש לחזוק מן הספר, כי הוא הכתוב בראשית ז' ח' והכתוב אשר נאמר בו תקח לך שבעה שבעה הוא בראשית ז' ז', ושם כתוב מכל הבהמה הטחורה תקח לך שבעה שבעה ומן הבהמה אשר לא טחורה: (לו) א"ר יודן בר מנשה. עיין בפסיקתא שם הערה כ"א: (לז) כשבא לפתוח כוונתו מהרה כ"ה בכל כתבי יד גם בנדפס, ותיקן מהר"ש ש"ל בסימני שומאה, ואנכי תקתי בפנים כמו שהוא בפסיקתא, והשמיש המעתיק מן בסימני עד בסימני, ובילקוט תהלים הביא אף כשבא לפתוח פתח בסימני טהרה, וכאשר תקתי בן הוא העיקר: (לח) את הגמל כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן. עיין בפסיקתא שם הערה כ"ג, והבאתי שם כי בפסיקתא רבתי פ"ד ה"ע את הדרש הזה באריכות דברים ע"ש: (למ) ואת החזיר. חסד ואת הארנבת וכן ואת השפן, עיין בפסיקתא שם הערה כ"ד: (מ) כיוצא בדבר אתה אומר. המאמר שהוספתי מוצא בכ"ו ד' ז' ו' בדפוסים וויניציא, ולא נמצא בכ"ו ז' ג' ו' ח' ולא בדפוס ראשון דפוס קאנטינאלי. גם בהגהת הרא"ש רשם בגליון "איתו בכתובים" ר"ל שלא נמצא בכ"ו אשר היה לפניו. וזה אשר הוסיף האוספה ה"ה, ה"ינה שלא במקומה, כי על המאמר את מוצא שכל מה שעשה משה עשה דוד, הוסיף והביא "כיוצא בדבר אתה מוצא בנמשה ושמואל כו'" ונשמע ממקומו. ועין כי קבע לו מקום אחרי המלות ולא אמר אלא אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, לא רציתי לשנות, ובאמת ההוספה היא מקומה בסוף אות ז'. והוספה היא נמצאת נוסף גם במדרש תהלים הנדפס מזמור כ"ה אות ו' בקצת שיטתים, (וכ"ו) לפניו ויהוספה ההוספה בהערה שם) וכן במדרש אגדה שמואל פרשה תשיעית, ומוצא בילקוט ירמיה רמז רל"ב בשם אגדת שמואל: (מא) זה בקריאה וזה בקריאה. זה חסד בנדפס ונמצא בכ"ו ד' ו' וכ"ו ז', וכן במדרש שמואל שם, ופי' אלא משה כתיב ויקרא וגו' שמואל כתיב ג"כ ויקרא, ובמדרש שמואל שם סיים עוד: זה בהנני וזה בהנני, ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה ויאמר הנני (שמות ג' ד'), ויקרא ה' אל שמואל ויאמר הנני (ש"א ג' ד'): (מב) וכן הוא אומר נביא מקרבך כמוני יקים. הוא סוים מלת המוסף אשר הוסיף זה המאמר, כי משה ושמואל נדמו להדדי ועל זה סיים וכן הוא אומר נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים, ורומז בזה לשמואל ששם למשה, וכן תמצא מאמר הדומה לזה בפסיקתא פסקא דברי ירמיה (ק"ב ע"א), ר' יודה בר' סימון פתח נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך (דברים י"ח י"ח), וכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, ואת אמרת כמוך, אלא כמוך בחוכמות, ושם הביא את מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה, ר"ל מה שכתוב אצל משה כתוב אצל ירמיה, לכן זה המוסף הביא הפסוק גם על משה ושמואל: (מג) וכן תמצא בירמיה מה שכתוב בזה כתוב בזה. מפורש בפסיקתא שם פסקא דברי ירמיה (ק"ב ע"א), ופה קצר המוסף, וכל המוסף גורע, ואחר זה נמצא בנדפס דפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים "כיוצא בדבר דוד ושלמה מה שכתוב בזה כתוב בזה", וזה הוסיף המדפיס מדפוס וויניציא, וליתא בכ"ו ד' ז' אשר ההוספה שהוספתי בפנים נמצא בהם, והוסיף זה כאשר ראה במדרש חזית פ"א אות ו', ושם כתוב מפורש כל מה שכתוב בזה ומה שכתוב בזה: (מד) ר' יודן אומר המזמור הזה משובח מכל המזמורים. גם המאמר הזה ליתא בכ"ו ז' ג' ד' ז' ח', ונמצא גם בכ"ו ז' ו' אשר ההוספה כיוצא בדבר כו' נמצאת בתוכו, וכן נמצא בדפוס וויניציא, והוא מאמר בפני עצמו ואינו מוסב למעלה ואפשר הוסיף זה על הפסוק אשרי האיש, והביא על זה דברי ר' יודן שהמזמור הזה אשר פתח באשרי משובח מכל המזמורים, עיין ברבות ס' סע"ב ר' שמואל בר

[ד] דבר אחר אשרי האיש. (מה) זהו שאמר הכתוב כי שמש ומגן ה' אלהים [חן וכבוד יתן ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים] (תהלים סו יג), (מו) חזקה בר חייה אמר (מו) אשריהם הנביאים (מה) שהן מדמין את הצורה ליוצרה, ואת הנמיעה לנומעה, כמה דאת אמר כי שמש ומגן ה' אלהים, (מט) וכן הוא אומר אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג ח), וכתוב (ג) הנה כבוד ה' [אלהי ישראל] בא מדרך (התרים) [הקדים] וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו (יחזקאל יג ז), אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע, ומראין את העין מה שיכולה לראות: דבר אחר כי שמש ומגן ה' אלהים. אי מה השמש הזה (נא) קופחת, (נב) יכול אף הקב"ה כן, תלמוד לומר מגן, מה המגן הזה מגין על האדם, אף הקב"ה מגין (נג) על העולם כולו, (נד) ר' חייא בר אבין אמר מאיר כשמש ומסך כמגן: דבר אחר מגן (נה) זה התרים (נו) איסקוטא פרסאה, שמקיף את האדם משלש רוחותיו, ומגין לרבות הרוח הרביעית, שנאמר ה' בצנה רצון (נז) תעמרנו (תהלים ס יג): [נח] דבר אחר כי שמש ומגן [ה'] אלהים חן וכבוד יתן ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים], (נט) מדבר באברהם אבינו, כי שמש זה אברהם, (ס) שנאמר מי העיר ממזרח צדק (ישעיה מא ז), ומגן זה אברהם, שנאמר אנכי מגן לך (נלאשית עו א), אלהים זה אברהם, שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו (שם עג ט), חן וכבוד יתן ה' זה אברהם, וכתוב ואברם נבד מאד במקנה בכסף

הערות ותקונים

נחמני אמר ר' יוחנן כל פרשה שהיתה חגיגה על דוד פתח בה נאשרי, ואפשר לזה האמור כוון המוסף, ובמאמר שלפניו מובא בשם ר' יהודה בריה דר"ש בן פזי, והביא זה ג"כ בשם ר' יודן: (מה) זש"ה כי שמש ומגן. מובא בילקוט תהלים רמז תתל"ג בשם מדרש סו"ט, ועיקר הדרשה כאן על שם הסיוס בלשון השלישי על כי שמש ומגן: (מו) חזקה בר חייה. בכ"י ג' ז' ח' הגי' חזקה בר אגא: (מז) אשריהם הנביאים. באיזה כ"י כתוב אשריהם הנביאים, מזה כתוב בנדפס (גם בדפוס ראשון) אשריהם הנביאים הביא ב' טקסאות יחד, והרא"פ הסגיר מלת לדיקוס, יען כי לא נמצא בכ"י שלפניו: (מח) שהן מדמין את הצורה ליוצרה. בב"ר פכ"ז אות א' א"ר יודן גדול כהן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה, וג"ה בקה"ר בפ' מי כההכס, ובתנחומא חקת, ובמ"ר חקת סי"ט אות ד', ובפסיקתא פסקא פרה (ל"ו ע"ג), ובדברי פרה הגי' שמדמין דמות נכורה של מעלה לדמות אדם, וגם בכאן הכונה שמדמין צורה ליוצרה שמדמין יוצר לצורת אדם, רק דרך כבוד הביא להיפך: (מט) וכן הוא אומר אריה שאג מי לא יירא. וכן מובא בכ"י ו', וגם בילקוט תהלים רמז תתל"ג, וחסר בכל כ"י האחרים, וכן חסר בנדפס. וכן תראה במכילתא יהרו"פ"ד לשך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע, כיוצא בו אריה שאג מי לא יירא, מי נתן כה וגבורה בלתי לא הוא, אלא הרי אנו מכוין אותו לשך את האוזן, כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים כו': (נ) והנה כבוד ה' בא מדרך הרים. כן מובא גם בכ"י ו', כי כ"י א' שלפניו מסארתא וכ"י ו' מתאימים תמיד יחד, ותקנתו של"ל כבוד אלהי ישראל, גם תקנתו מדרך הקדים, ובכתבי יד האחרים מובא לכוון: (נא) קופחת. פי' מכה על הראש, והוא מלשון קופח על ראשו, עיין ערוך ערך קפה: (נב) יכול אף הקב"ה כן. בכל הדפוסים חסרה מלת "יכול": (נג) על העולם כולו. באיזה כ"י ובנדפס מגין על עולמו: (נד) ר' חייא בר אבין. בילקוט בשעת ר' חייא בר אבין א"ר, במקום "א"ר" ז"ל "אמר": (נה) זה התרים. היא מלה יוונית ἄσπετος פי' מגן וננה, והרגס ננה תרם: (נו) איסקוטא פרסאה. בכ"י ז' בשעת אסקופה פרסאה, ובכ"י ו' איסקוטא פרסאה, וז"ל כמו לפנינו וגם בכ"י האחרים ובדפוס ראשון דפוס קאנטט', ובילקוט תהלים רמז תתל"ג אסקוטא פרסאה, אבל בדפוס וויניציא הניג המדפיס פארג"א פרסאה, והא"כ נדפס כן בכל הדפוסים, הוראת מלת אסקוטא בל"ר seutum פי' מגן (שילד), וגם בילקוט שם נרשם בלדו "הוא לשון לעזי ממש". והמדפיס מן וויניציא הניג מלת פארג"א במקום אסקוטא, והמוספי ערך פארג"א הביא דברי המדרש כמו שהוסף המדפיס ה"ל פארג"א פרסאה, וכתב פי' בלשון ערבי מגן, וכן הוא ביונית θώραξ וכן רומית thora פי' מגן (פאנצער). ובהנהגת הרא"פ רשם על מלת פארג"א (בדפוס וויניציא) "אסקופה" כמו שראה בכ"י שלפניו, וגם המלה הזאת נשתבשה וז"ל אסקוטא. ויתכן שגם אסקוטא פרסאה היא מן המעתיק הראשון לפרש מלת תרם שהיא מלה יוונית ופי' מגן, ובא המעתיק ורשם בלדו אסקוטא פרסאי והמדפיס מוויניציא הניג זה פארג"א פרסאה: (נז) ת"ל תעטרנו. לשון עוטר משמע סביב מכל ד' רוחותיו: (נח) ד"א כי שמש ומגן. מכאן עד אלא עומדיו הוספתי, וחסר בכ"י שלפניו (כ"י א'), וכן חסר בכ"י ו', ונמצא בכ"י ז' ג' ד' ז' גם בדפוס קאנטטאניציא ודפוס וויניציא, והרא"פ רשם בלדו "אינו בכתובים" ר"ל כי חסר בכ"י שלפניו: (נט) מדבר באברהם אבינו. בכ"י ג' ו"כ"י ז' הגי' ראוי היה אברהם להבראות קודם אדם הראשון, כי שמש זה אברהם, והמלת "מדבר באברהם אבינו" ליתא שם: (ס) שנאמר מי העיר

ובזהב (נחלשי"ח י"ג ז'), לא ימנע טוב להולכים בתמים זה אברהם, שנאמר התהלך לפני והיה תמים (ש"ס י"ג י'), ואם באברהם הכתוב מדבר היה לו שיאמר אל ימנע טוב להולך בתמים, ומהו להולכים בתמים, אלא זה אברהם שהלך לפני הקב"ה בתמימות, נעשה לו מגן, אף כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן, ואחריו מה כתיב אשרי אדם בומח בך (תהלים ש"ס פ"ד י"ג), אברהם אין כתיב כאן אלא אדם, כל אדם, אמר דוד אשרי האיש, נתת שלוח לרשעים, (ס"א) ואין נאין בשלותן אלא עומדין]:

[ה] [אשרי האיש]. (ס"ב) ר' יודא פתח (ס"ג) אל תתהדר לפני מלך (ולפני) [ובמקום] גדולים אל תעמוד (משלי כ"ו ז'), ר' יודן גרס לה, ר' פנחס (ס"ד) עביד לה אריכא, ר' יודן גרס לה, במקום שפתח זה (ס"ה) התם זה, ובמקום שחתם זה פתח זה, ור' פנחס [עביד לה אריכא], (ס"ו) פתח מוקנים אתכונן (תהלים ק"ט פ'), את מוציא שבתהילה היה מברך הקב"ה את עולמו, שנאמר ויברך אותם אלהים (בראשית א' כ"ג), כיון שעמד נח ובירכו (ס"ז) לו ולבניו, שנאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו (ש"ס ט"ו), עמד באברהם ובירכו, שנאמר וה' ברך את אברהם בכל (ש"ס כ"ד א'), מהו והיה ברכה (ש"ס י"ג ז'), (ס"ח) אמר ר' נחמיה שמסר לו את הברכה, שאמר לו עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי, מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך, (ס"ט) ולמאן דאהני לך לברכה בריך, כיון שעמד יצחק מה כתיב, ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (ש"ס כ"ט), (ע) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר זהו בכורה, ר' נחמיה אומר זה ברכה, ורבנן אמרי זה (ע"א) קבורה (ע"ב) ודייתיקי. (ע"ג) ר' לוי בשם ר' חמא אמר לא בירכו אלא מתנות נתן לו, ולמה לא בירכו, (ע"ד) משל למלך שהיה לו פרדס ומסרו לארזים, והיו לו מיני אילנות כרוכין זה על זה, אחד של סם חיים ואחד של סם המות, אמר הארזים אם אני משקה את סם חיים, יבא סם המות יהיה עמו, ואם איני משקהו, היאך זה של סם חיים יהיה, (ע"ה) אמר הארזים לשנה אני משלים אריסותי והולך לי, מה דהני ליה למריה דפרדס יעביד, כך אמר אברהם, אם אברך את יצחק, עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה מתברכין עמו, ואם איני אברך בני ישמעאל ובני קטורה, היאך אברך את יצחק, חזר ואמר אני בשר ודם, היום כאן ומחר בקבר, ומה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה, כיון שמת אברהם עלה הקב"ה על יצחק וברכו, שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כ"ב א'), (ע"ו) וכן יעקב, דכתיב וירא אלהים אל יעקב עוד

הערות ותקונים

דרש העיר כמו האור: (ס"א) ואין נאין בשלותן אלא עומדים. כ"ה בכל כתבי יד, ובדל"ז חסר פה הסיום: (ס"ב) ר' יודא פתח. מוצא בילקוט תהלים רמז תר"ל"ג בשם המדרש, והכל מן ר' פנחס פתח מוקנים אתכונן, והשאר השמים: (ס"ג) אל תתהדר לפני מלך. חסר הדרשה, ועיין ב"ר פכ"ה אות ז', ודברים רבה פ"ב אות ז', ותמצא דרשה על פסוק זה: (ס"ד) עביד לה אריכא. עיין בערוך שהלם לידידי הרב הגדול מוהר"ר ח"י קאהוט שלדעתו המלה יוגית וְיָצַח ופי' פתיחה והתחלה, או הוא מלשון אריך כלומר תיקון ועריכת דבר. ולשון זה ר' פלוני גרס לה, ר' פלוני עבד לה אריכא, לא מלאתי בירושלמי ומדרשים, ואולי הם לשון המעתיק הראשון: (ס"ה) חתם זה. כ"ה גם בדפוסים ראשונים, אבל בדפוסים אחרונים בטעות סתם זה: (ס"ו) פתח מוקנים אתכונן. עיין ב"ר פ"ק אות י"ג שהביא הכתוב מוקנים אתכונן שפתחו במקום שפסק זה, וכן בתנחומא שלנו ויחי אות י"ז: (ס"ז) לו ולבניו. חסר בנדפס: (ס"ח) א"ר נחמיה שמוסר לו את הברכה. ב"ר פל"ט אות י"א, במ"ר פ"א אות ב', (בב"ר הוא בלי סס האומר ובמ"ר הוא בשם ר' אלעזר) תנחומא לך אות ד', נשא אות ט', וריש ברכה, ואולי מה שהביא בכאן א"ר נחמיה כוון לתנחומא, וז"ל א"ר תנחומא, ובכ"י האחרים ובנדפס הגי' א"ר נחמן: (ס"ט) ולמאן דאהני לך לברכה בריך. וכ"ה בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס למאן דאת יהיב ברכה בריך, ובכ"י ח' ומאן דאת אהב לברך בריך: (ע) ר' יהודה ור' רבנן. ב"ר פס"א אות ו': (ע"א) קבורה. שהוא לבדו יקבר במערת המכפלה ולא ישמעאל: (ע"ב) ודייתיקי. בדפוס קאשטנאטינא וכן בדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נוסף, שער ירושה"ה וזה הוסיף המדפיס לפרש מלת דייתיקי, והמלה יוגית ופי' שער טאה, ועיין ביפה תואר ובפי' מהרז"ו למדרש ב"ר שזה נתן לו קודם שגשא את קטורה, והעבד אמר ויתן לו את כל אשר לו ליצחק, ופירש"י שער מתנה הראה להם: (ע"ג) ר' לוי בשם ר' חמא אמר. בב"ר שם נשמעו המלות ר' לוי בשם ר' חמא אמר: (ע"ד) משל למלך. ב"ר ובמ"ר ותנחומא שם ופסיקתא פסקא וזאת הברכה (ק"ט ע"א): (ע"ה) אמר הארזים לשנה אני משלים אריסותי והולך לי. כן יש לתקן בב"ר שם: (ע"ו) וכן יעקב דכתיב וירא אלהים וגו' ויברך אותו. וכ"ה בכ"י

ויברך אותו (שס לה ט), (עז) עמד יצחק ויברך את יעקב בנתינה, שנאמר ויתן לך האלהים ממל השמים (בראשית כו כח), וחתם בקריאה, ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (שס כח א), (עח) עמד יעקב לברך את השבטים, ופתח במה שחתם יצחק אביו, הדא הוא דכתיב ויקרא יעקב אל בניו (שס מט א), ובמה חתם בזאת, וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם (שס), (עט) עמד משה לברך את ישראל ואמר יעקב בכורו של מקום פתח בקריאה וחתם בזאת, הריני פותח במה שחתם יעקב, פתח וזאת הברכה (דברים לג א), וחתם באשריך (שס שס כט), כיון שעמד דוד, פתח במה שחתם משה, אמר אף אני אברך את ישראל באשרי:

[ו] דבר אחר אשרי האישי. (פ) ר' נחמיה פתח החכמה תעזו לחכם (קלג ז ט), (פא) זה דוד: מעשרה שלימים (שס). (פב) אלו עשרה בני אדם שאמרו ספר תהלים, (פג) ואלו הן: אדם, ומלכי צדק, ואברהם, ומשה, ודוד, ושלמה, ואסף, ושלושה בני קרח, (פד) על אילין לא יתפלגון, על מאן יתפלגון, (פה) רב אמר לידותון, על ההירותין ועל הדינין שעברו עליו ועל ישראל, (פו) רב הונא בשם ר' אחא אמר (פז) אע"פ שנאמרו על ידי עשרה, לא נאמר אלא על ידי דוד מלך ישראל, (פח) משל לחבורה של כווסקין, שהיתה מבקשת לומר (פט) הימנון למלך, אמר להם (צ) כולכם נעימים, כולכם זמרים, כולכם משובחים, כולכם ראויין לומר הימנון למלך, אלא איש

הערות ותקונים

ג' ו' ח' ונדפס, וחסר בכ"י ז' ד' ויבליקוט תהלים רמו תרי"ב: (עז) עמד יצחק ויברך את יעקב. סוספתי וחסר גם בכ"י ו', ומלא כל כתבי יד האחרים, גם נדפס, וכן בדב"ר ריש ברכה ושם הלשון יותר מתוקן ע"ש: (עח) עמד יעקב לברך את השבטים. ז"ר פ"ק אות י"ב ודב"ר ריש ברכה: (עט) עמד משה. עיין תנחומא שלנו ויחי אות י"ו: (פ) ר' נחמיה פתח. המאמר נשנה בקה"ר פ"ו אות ד', ולא מובא שם בשם ר' נחמיה שפתח בזה הכתוב: (פא) זה דוד. המלות "זה דוד" נשמט בדפוס: (פב) אלו עשרה בני אדם שאמרו ספר תהלים. באיזה כ"י גם נדפס הגי' אלו עשרה בני אדם שנאמר ספר תהלים על ידם ובאיזה כ"י הוא כמו לפנינו, ובמדרש קהלת שם מעשרה זקנים שאמרו בספר תהלים, ז"ל שאמרו ספר תהלים, ובמדרש חזית פ"ד פסוק ד' כמדל דיד עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים, ובגמרא ז"ב י"ד ע"ב דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים: (פג) ואלו הן. בגמרא שם במקום ודוד ושלמה נאמר ע"י הימן ע"י ידותן, וגם במדרש קה"ר וחזית גי' אחרת בזה, ועיין בפ"י מהרז"ו ש"האריך בזה, ורש"י בפ"י ריש תהלים הביא המאמר כמו שהוא במדרש לפנינו: (פד) על אילין לא יתפלגון. עיין במדרש קה"ר וחזית שם נוסחא אחרת בזה, ומתוקן יותר מאשר לפנינו: (פה) רב אמר לידותון. רב אמר לידותון על הדינין שעברו עליו ועל ישראל, וחסר פה, ובאיזה כ"י גם נדפס הגי' רב ור' יוחנן, רב אמר לידותון על הדינין שעברו עליו ועל ישראל, ויש להוסיף דברי ר' יוחנן, ועיין שם בפ"י מהרז"ו ובהנחת הרד"ל, וגם רש"י בתהלים שם א' א' סיים וחלקין על ידותון י"א כמו שכתוב בד"ה, וי"א אין ידותון שנספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזרות שעברו עליו ועל ישראל: (פו) רב הונא בשם ר' אחא. כ"ה גם במדרש קהלת וחזית גם בכ"י ו', אולם בכ"י ז' ד' ז' הגי' בשם ר' אחא, וכ"ה נדפס ובכ"י ח' "בש"ר" וחכמה המלה "אנא": (פז) אע"פ שנאמר ע"י עשרה לא נאמר אלא ע"י דוד מלך ישראל. בקה"ר וחזית הגי' אע"פ שעשרה בני אדם אמרו ספר תהלים מכלהון לא נאמר על שמונת אלא ע"י דוד מלך ישראל, ונדפס הגי': לא נחקן אלא ע"י דוד: (פח) משל לחבורה של כווסקין. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י ז' ג' ד' ז' ח' ונדפס הגי', של זמריין, והילקוט שמואל רמו קס"ה הביא המאמר בשם מדרש שו"ס והביא רק משל לחבורה לא יותר, והמאמר נשנה גם במדרש שה"ש וקהלת שם ושם הגי' לחבורה של אנשים, ולדעתי צרור כי המלה כווסקין נשתבש ונפרדה אות מ ונעשית בו וז"ל מוסיקין והיא המלה היונית μουסיקה ופי' חבורה המזמרים על כלי זמר (מוזיקער), וראיתי בהגהת הרא"ש על דברי המדרש "של זמריין" הביא הוא "מוסיקין" ור"ל כי בכ"י שלפניו היתה הגי' מוסיקין במקום "של זמריין". ובספר אגור שהוצאתי לאור ונדפס בס' היוכל של החוקר הגדול מהר"ן ד"ר גרעסן, אשר חיבר ה"ר שמואל גמע, ושם ג' 25 הביא בערך איניסקון המאמר ממדרש חזית לחבורה של איניסקון, והעירותי שם בהערה קי"ו, לפניו השמישו המדפיסים המלה סורה והליגו לחבורה של אנשים ואין ספק שהיתה הגי' מוסקין או אמוסקין בצות א' הנוספת בתחלת חיבות יונית, ואח"כ נשתבשה ונעשית איניסקון, וכן בשו"ס במקום הכתוב בכ"י מוסקין היה הגי' מוסקין ע"ש: (פט) הימנון למלך. מובא במוספי ערך המען בשם מדרש תהלים, והיא המלה היונית והרומית hymnus (הימנון), ויש להעיר כי נדפס המלות "שבתו של מלך" הוא הוספה שנוסף בדפוס ראשון דפוס קאנשט' ואח"כ בדפוס וויניציא, ולא נמלא בשום כתב יד, וגם ליתא בילקוט שמואל שם בשם המדרש שו"ס: (צ) סלכס נעימים. נדפס

פלוני יאמר על ידי כולכם, למה שקולו ערב יותר מכולכם, (צא) הוא הוא דכתיב ונעים זמרות ישראל (ע"ג ט א), (צב) מי נעים זמירותיהן של ישראל, דוד בן ישי, (צג) אבניגום בן אבניגום, (צד) מהו אומר בסוף תהלים, כלו תפלות [דוד] בן ישי (תהלים טז כ), בשם שאמרוהו עשרה בני אדם, כך נאמר (צה) בעשרה מיני זמר, (צו) בניצוח בנינון במזמור בשיר בהלל בתפלה בברכה בהודאה בהללויה באשרי, וגדול מכולם הללויה, שכולל שם ושבה (צז) בתיבה אחת, (צח) רב קרא כל ספרא הללויה:

[ז] אשר לא הלך בעצת רשעים [ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב]. (צט) אמר ר' שמעון בן פזי וכי מאחר שלא הלך היכן עמד, ומאחר שלא עמד היכן ישב, ומאחר שלא ישב היכן לץ, אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד, (ק) ואם עמד סופו לישב, ואם ישב סופו ללון, ואם לץ עליו הכתוב אומר אם חכמת חכמת לך (קא) (ואם לצת) [ולצת] לבדך תשא (משלי ט יג). (קב) ושנו רבותינו (קג) מצוה גוררת מצוה (קד) עבירה גוררת עבירה, וכי שלא הלך ולא עמד ולא ישב (קה) ולא לץ, יכול לא יעשה לא טובה ולא רעה, אלא ישים יד לפה, תלמוד לומר כי אם בתורת ה' חפצו. (קו) אמר ר' ברכיה כתיב אל תרשע הרבה (קס"ג טו), הא ציבחר שרי, אלא

הערות ותקונים

בנדפס כולכם זכאין, במקום כולכם נעימים, והג' שלפנינו מחוררת יותר: (צא) ה"ד ועיס זמרות ישראל. במדרש חזית וק"ר הלשון מהוקן יותר, כך נעשה שבקפו עשרה לדיקים לומר ספר תהלים אמר להם הקב"ה כלכם נעימים וחסידים ומשבחין לומר הימנו לפני, אלא דוד יאמר ע"י כלכם, למה שקולו ערב, ה"ד ועיס זמרות ישראל: (צב) מי נעים. באיזה כ"י ובנדפס מנעים זמירותיהן של ישראל: (צג) אבניגום בן אבניגום. כ"י ב' ג' ד' ו' ח' ובנדפס בעשות אבייטס, ובכ"י ו' אבניגום בן אבניגום, ובכלם נעשות, וז"ל אבניגום, כמו שהוא בכ"י לפנינו, וממלא גם לכוון בילקוט שמואל שם, והמלה יונית אָבִינִיגוֹם אִישׁ מיוחס (וואהלנבארען), ובדפוס קאנאש' ואחריו כלל המדרשים נוסף, גדול בן גדול" וזה הוספה מן המדפיס לזכר המלה אבניגום, אלל בכל כתיב יד איינה: (צד) מהו אומר בסוף תהלים כלו תפלות דוד בן ישי. צ"ל וכן אומר בסוף תהלים, ר"ל בסוף ספר שני, כי שם סיים כלו תפלות דוד בן ישי, וזכר על שמו, ובגמרא בבלי פסחים ק"ז ע"א תניא היה ר"מ אומר כל תשננות האמורות נספר תהלים כו"ן דוד אמרן, שנאמר כלו תפלות דוד בן ישי, אל תקרי כלו אלא כל אלו: (צה) בעשרה מיני זמר. בגמרא בבלי פסחים ק"ז ע"א בעשרה נואמרות של שנה נאמר ספר תהלים, ובירושלמי סוכה פ"ג ה"י בעשרה לשונות של שנה נאמר ספר תהלים. ורש"י בפירושו ריש תהלים הביא כמו שהוא לפנינו במדרש: (צו) בניצוח בנינון כו'. בירושלמי במקום הלל הללויה, הביא השכל רינה, ובבבלי במקום הלל ברכה, הביא משכיל תהלה, ובילקוט תהלים רמז תרי"ב מובא המאמר כמו שהוא לפנינו במדרש, ובז"ו מלון פסחים ק"ז, אולם בגמרא שם הוא בקצת שינויים כמו שהנחתי, לכן רריך לניין "מדרש" ובילקוט שמואל רמז קס"ה מובא זה לכוון שם מדרש שו"ס, גם רש"י ריש תהלים הביא כמו שהוא לפנינו: (צז) בתיבה אחת. בנדפס בבת אחת: (צח) רב קרא כל ספרא הללויה. צ"ל רב קרא כלל ספר תהלים הללויה ר"ל שתי חיבות, כי יש בו קדושת השם, עיין בירושלמי שם דאמר רב שמעית מן חביבי כו', וע"ש בפני משה, ועיין בבבלי שם איבעיא להו הללויה לרב מאי, ת"ש דאמר רב חזינא חילים דבי חביבי דכתיב בהו הללו נחד גיסא ים נחד גיסא: (צט) א"ר שמעון בן פזי עד ולאת לבדך תשא. נמלא גם בבבלי ע"י י"ח ע"ב ושם מתחיל דרש ר' שמעון בן פזי: (ק) ואם עמד סופו [לישב, ואם ישב סופו] ללון. המלות שהפגרתו חסריס בנדפס בדפוסים האחרונים, ויש לתקן שם כמו שהוא לפנינו, וממלא לכוון בדפוסים הראשונים: (קא) ואם לצת. וכן מובא בגמרא שם ובכ"י ו', ובקרא כתיב ולאת, ומובא לכוון בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' ובנדפס: (קב) ושנו רבותינו. כ"ה גם בכ"י ו', אלל בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' וכן בנדפס הג' ללמדך שמטוה גוררת מטוה ועבירה גוררת עבירה, ובנדפס דפוס וויניליא, ואח"כ בכל הדפוסים, אחר מלת ועבירה הניג המדפיס מלת "וכו" כי רנה לקצר ושלא ליסיס המלות "גוררת עבירה" אלל בדפוס ראשון דפוס קאנאש' נמלא הסיוס: (קג) שמטוה גוררת. אבות פ"ד מ"ב: (קד) ועבירה גוררת עבירה. בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' מסף אחר זה, עבירה גוררת עבירה כדכתיב כי תלא למלחמה (דברים כ"א י'), כי תהיין לאיש שתי נשים (שם שם ט"ו), כי יהיה לאיש (שם שם י"ח), ומטוה גוררת מטוה, כדכתיב כי יקרא קן אפור (שם כ"ב ו'), כי תבנה בית חדש (שם שם ח'), לא תזרע (שם שם ט'), לא תחרוש (שם שם ט'), כי יקח איש אשה (שם שם י"א), וזה האוסף מעתיק אחד מתנחומא ריש תלא, ובאמת מיותר הוא זליאת גם בכ"י ח': (קה) ולא לץ. נשמט בדפוס: (קו) א"ר ברכיה כתיב אל תרשע הרבה. וכן בקה"ר פ"ו פסוק י"ז אל תרשע הרבה א"ר ברכיה וליבחר שרי, ובנדפס א"ר ברכיה מה בא הכתוב לומר אל תרשע הרבה

אם רשעת אל תוסיף: (קז) ר' שמעון בן יוחי אמר אם ישב אדם ולא עבר עבירה, נותנין לו שכר כאילו עושה מצוה, (קח) ר' זעירא אמר והוא שבא דבר עבירה לידו וניצול ממנה, שנאמר סור מרע ועשה טוב (תהלים לה טו), [קט] סור מרע על מנת לעשות טוב, (קי) וכן הוא אומר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו (שם קט ג):

[ח] [אשרי האיש]. (קיא) אמר ר' יהושע בן קרחה (קיב) עשרים אשרי כתיב בספר תהלים, (קיג) כנגד עשרים הוי שכתוב בספר ישעיה, אמר רבי תמיה אני, היאך למדני ר' יהושע עשרים אשרי כתוב בספר תהלים, (קיד) ואני אומר עשרים ושתים כנגד עשרים ושתים אותיות, (קטו) ועליהם הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך (תהלים יט טו), (קטז) שיעשו לדורות, ויוחקו לדורות, ואל יהו קורין בהם כקורין (קיו) בספרי מירם, אלא יהיו קורין בהם (קיא) והגיון בהם, ונושלין עליהן שכר כנגעים ואהלות: יהיו לרצון אמרי פי. (קיט) אמר ר' ירמיה בשם ר' יוחנן כתיב אגורה באהלך עולמים (תהלים סא ה), וכי תעלה על דעתך שדוד היה מבקש דירה לשני עולמים, אלא אמר יהו קורין ומזכירין אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כאילו אני קיים:

[ט] [קכ] דבר אחר אשרי האיש אשר לא הלך, מדבר באדם הראשון, אמר אדם הראשון (קכא) אשרי שלא הלכתי בעצתו של נחש, ובדרך חטאים לא

הערות ותקונים

הרבה, ויש לתקן כמו לפנינו, גם יש לתקן שם במקום הא ליבחר לירשע, ו"ל הא ליבחר שרי, ובהגהת הרא"פ תיקן כמו שהוא בכ"י, ועיין גמרא שבת ל"א ע"ב. ובכ"י ח' נוסף על מלת ליבחר, פ' מעט מלער: (קז) רש"י אומר אם ישב. בגמרא קידושין ל"ט ע"ב מובא סתמי ולא נשם רש"י, וכן נשנה בירושלמי קידושין פ"א ה"י (ס"א ע"ד) וסוף מכות פ"ג ה"ו (ל"ב ע"ב): (קח) ר' זעירא אמר. בירושלמי קידושין שם מובא בשמו מי שבא לידו ספק עבירה נותנין לו שכר כעשה מלוא, אולי ז"ל מי שבא עבירה לידו וסיפק בידו לעשותה ולא עשה: (קט) סור מרע על מנת לעשות טוב. כ"ה בכל כ"י גם בנדפס: (קי) וכן הוא אומר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. עיין בירושלמי שם בדרכיו הלכו, ופ"ט שמוכח מאמר בשם ר' יוסי כי רבי זון מה כתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעלמא רשעים מכיון שלא הלך בעלמא רשעים כמו שהלך בעלמא לדיקום ע"כ, וזה הסר במדרש שלמינו והוא משיקר הדרשה: (קיא) א"ר יאשע בן קרחה. כ"ה באיזה כ"י, אבל בכ"י אחרים גם בנדפס הג' ה"י דבי רבי יאשע בן קרחה, והג' שלמינו יחד נכונה, וכן מובא בילקוט רמז תרי"ג בשם המדרש וגם שם הג' אמר ריב"ק: (קיב) עשרים אשרי כתיב בס' תהלים. עיין להלן הערה קי"ד: (קיג) כנגד עשרים הוי. בישיבה נמלא כ"א פעמים הוי, וכן סעיר האנדרהס (סדר שחרית של חול ופירושה דפוס פראג דף ל"ו ע"ד) וז"ל במדרש תהלים עשרים אשרי יש בספר תהלים כנגד עשרים הוי ש"ס בספר ישעיה, ואע"פ שתמנא שם עשרים ואחד הוי, המדרש לא מנה אלא העשרים שהם ראשי פסוקים, ולא האחד שאינו ראש פסוק עכ"ל, וכוונתו כי הוי אגחם מזרי (ישעיה א' כ"ד) הוא הוי שאינו בראש הפסוק: (קיד) ואני אומר עשרים ושתים. וכן איתא בוי"ר פל"ד אית א' כ"ב פעמים כתיב אשרי, ובאמת נמלא כ"ה פעמים אשרי בספר תהלים, ובעל יס"ת בוי"ר שם כתב: אותם שכתובים במזמור אחד לא נחשב רק לאחד, ולכן אשרי נש' פשע ואשרי העם (תהלים ל"ב) וכן אשרי יושבו ביתך ואשרי אדם (תהלים פ"ד) וכן אשרי העם שכנה לו אשרי העם שה' אלהיו (תהלים קי"ד) לא נחשבים רק לאחד. ושכח כי אשרי תמימי דרך ואשרי שיאחו (תהלים קל"ז) הם ג"כ במזמור אחד, וראיתי בס' מהרז"ו שכתב: שחשב אותם שסמוכים למעשה הטוב, ויש שלש אשרי שאינם סמוכים למעשה הטוב: (קטו) ועליהם הוא אומר. מובא בילקוט שם רמז תרי"ג, גם בילקוט תהלים רמז תרע"ח בשם המדרש: (קטז) שיעשו לדורות ויוחקו לדורות. בנדפס עשה לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויוחקו לדורות המלות אמרי פי יש למהוק: (קיו) בספרי מירם. כ"ה בכל כ"י גם בדפוס ראשון דפוס קאנשא, ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים הג' כקורין בספרים, וז"ל כקורין בספרי מירם, וידוע כי משורר הזיכר שמו הומירוס Ἡμιρῶς: (קיא) והגיון בהם. נשמט בכל הדפוסים: (קיט) א"ר ירמיה בש"ר יוחנן. כ"ה בכ"י ב' ו', אבל בכ"י ג' ד' ו' ובנדפס הג' ר' ירמיה בר שלום בש"ר יוחנן. ובכ"י ח' א"ר חייא בר שלום בש"ר יוחנן, ז"ל ר' ירמיה בר שלום, והמאמר נשנה בירושלמי ברכות פ"ב (דף ד' ע"ב), מ"ק פ"ג (דף פ"ג ע"ג), שקלים פ"ב (דף מ"ז ע"א), ושם איתא כך: ר' פנחס ר' ירמיה בשם ר' יוחנן וכי עלת על לב דוד שהוא חי לעולם, אלא אמר דוד אזכה סיהא דברי נאמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וכן הוא במדרש שמואל פי"ט, ועיין בגמרא בבלי יבמות ל"ו ע"ב בסגנון אחר בשם ר' יהודה אמר רב: (קכ) ד"ס אשרי מדבר באדם הראשון. מובא בילקוט תהלים רמז תרי"ג בשם המדרש: (קכא) אשרי שלא הלכתי

עמד, אשרי אם לא עמדתי בדרכו של נחש, ובמושב לצים לא ישב, אשרי אם לא ישבתי במושכו של נחש של ליצנות, (קכב) ר' יהושע דפכנין בשם ר' לוי אמר הנחש אמר לשון הרע על בוראו, אמר הנחש לחוה למה אין אתם אוכלים מן העץ הזה, אמרה לו אלהים צוני שלא לאכול ממנו, (קכג) ושלא ליגע בו, (קכד) מה עשה הנחש, נטל את חוה ורחפה על האילן ולא מתה, והקב"ה לא אמר אלא לא תאכל ממנו (בראשית כ ז), והוסיפה חוה על הדיבור, ולא תגעו בו (שם ג ג), אמר לה הנחש מן העץ הזה (קכה) אכל בוראנו, וברא את העולם, (קכו) וכל אשר בו, ואם אתם אוכלים ממנו, יכולים אתם לבראות עולם כמוהו, שנאמר והייתם כאלהים (שם ג ט), אלא כל אומן שונא בר אומנותיה, מיכן שהיה ליצן:

[י] כי אם בתורת ה' חפצו. (קכו) אמר ר' לוי אלו שש מצות שנתן הקב"ה לאדם הראשון, שנאמר ויצו ה' אלהים על האדם (בראשית כ טו): ובתורתו יהגה. (קכח) באלו שש מצות שנתן לו: והיה כעץ שתול על פלגי מים. שנמלו הקב"ה ושתלו בגן עדן: אשר פרוי יתן בעתו. זה קין: ועלהו לא יבול. זה הבל: וכל אשר יעשה יצליח. (קכט) זה שת: לא כן הרשעים. זה נחש: על כן לא יקומו רשעים במשפט. (קל) אמר ר' לוי הכל מתרפאין לעתיד לבא, חוץ מן הנחש והגבעונים, נחש, שנאמר ונחש עפר לחמו (ישעיה סה כה), גבעוני, (קלא) שנאמר והעובד [העיר] יעבדוהו מכל שבטי ישראל (יחזקאל מה יט), יאבדוהו: (קלב) [שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, רחמים ביישנים וגומלי חסדים, רחמים מנין, שנאמר ונתן לך רחמים (דברים יג יח), ביישנים מנין, דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ כ), (קלג) מכאן אמרו כל מי שאין לו בושת פנים, ברי לנו שלא עמדו אבותיו על הר סיני, וגומלי חסדים מנין, דכתיב ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וגו' (דברים ז יב), ראה דוד בגבעונים שאין בהם אחת מאלה, עמד ורחקם, שנאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה (ש"ל כא ב), ואף עזרא רחקם, שנאמר והנתינים יושבים בעופל (נחמיה יא כא), ואף הקב"ה מרחקן לעתיד לבא, שנאמר והעובד העיר יעבדוהו (יחזקאל מה יט), (קלד) יאבדוהו כתיב, (קלה) שהעובדים הם הגבעונים, שנאמר ויתנם יהושע [ביום]

הערות ותקונים

הלכתי. נגדפם גם בדפוס ראשון ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נשמט שורה שלמה, וכל"ל אשרני אם לא [הלכתי בענתו של נחש ובדרך חטאים לא עמד אשרני אם לא] עמדתי בדרכו של נחש. ובהגהת הרא"פ חיקן ג"כ כן בגניון המדרש: (קכב) ר' יהושע דפכנין בשם ר' לוי. ב"ר פ"ט אות ד': (קכג) ושלא ליגע בו. עיין אדר"כ פ"א, ולקח טוב בראשית ג' א', וסגדרין כ"ט ס"א, ובגדפס גם בדפוסים הראשונים קאנטי' וד' וויניציא נוסף, ושלא ליקרצ אלנו, ובכל המקומות ליתא, ואין בכלל לא תגעו בו לאסור הקריבה: (קכד) מה עשה הנחש. ב"ר פ"ט אות ג': (קכה) אכל בוראנו. בגדפס אכל המקוס: (קכו) וכל אשר בו. כבר בגדפס: (קכו) אמר ר' לוי. מונא בילקוט שם רמז תר"ג בשם המדרש, ונשנה בב"ר פ"ט אות ו', ר' לוי אמר לזוכו על שש מצות ומצוה שם ראיות מהכתובים, ועיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא בחדש השלישי ובהערה ג': (קכח) באלו שש מצות. בגדפס בשמות אלו שש מצות: (קכט) זה שת כי ממוטו אשתת העולם. במ"ר פ"ד: (קל) א"ר לוי הכל מתרפאין. ב"ר פ"כ אות ה', ובגדפס חסר שם האומר: (קלא) שנאמר והעובד יעבדוהו יאבדוהו. ר"ל אל תקרי יעבדוהו אלא יאבדוהו, ועיין להלן בהערה קל"ד: (קלב) שלש מתנות טובות וכו'. המאמר שהוספתי, חסר גם ככ"י ג' וכ"ו ו' ח' ובילקוט תהלים שם, ולא נמצא ג"כ בדפוס ראשון דפוס קאנטי', ונמצא בכ"י ב' ד' ז' ובדפוס וויניציא, ואח"כ בכל הדפוסים, והוא האספה מאיזה מעתיק שהוסיף זה מן מזמור י"ז, והוא נוצע מירושלמי קידושין פ"ד ה"א (דף ס"ה ע"ג), ונשנה גם במדרש שמואל פכ"ח, במ"ר פ"ח אות ד', ועיין בגבלי יצמות ע"ט ע"א, והסופר הוסיף זה יען כי מדובר בזה מן הגבעונים, ועיין שם במדרש חוץ מן הגבעונים, הוסיף זה המאמר אף כי אין לו ענין לכאן: (קלג) מכאן אמרו כל מי שאין לו בושת פנים כו'. ירושלמי שם וכ"ה בגדרים כ' ע"א, וע"ש בפ"י הר"ן: (קלד) יאבדוהו כתיב. כן יש לתקן גם בירושלמי, ור"ל קרי ביה יאבדוהו, וכן במדרש במ"ר שם יעבדוהו יאבדוהו, וגם במזמור י"ז נאמר יאבדוהו כתיב, ואולי היה כן במקרא יאבדוהו באל"ף, ועיין במנחת שי ביחזקאל שם: (קלה) שהעובדים הם הגבעונים. הוא האספה מהמוסף אשר הוסיף המאמר הזה אל המדרש לפרש הסוטה מה שהוצא הכתוב והעובד העיר יעבדוהו היוו הגבעונים שנתנס יושע לעבודת העיר בירושלים חוטאי עליס ושאבי

[הוא] חומבי עצים וגו' (יסע ט כו): כי יודע ה' דרך צדיקים. אלו אדם וחיה: ודרך רשעים תאבד. זה נחש שאין לו רפואה לעתיד לבא:

[יא] (קלו) והיה כעץ שתול, (קלו) נטוע אין כתיב כאן, אלא שתול, (קלח) ללמדך שאפילו כל הרוחות (קלש) באות וגושבות בו, אין מזוין אותו מסקומו: [וכל אשר יעשה יצליח]. (קמ) וכתוב אחר אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיק (יסע א ח), אם עשית כן, אז תצליח את דרכך ואז תשכיל (ס), תצליח בעולם הזה ותשכיל לעולם הבא. (קמא) ועוד פירש על ידי שלמה, (קמב) בהתהלךך תנחה אותך (משלי ו כ), בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך (ס), בקבר מן רסה ותולעה, והקיצות היא תשיחך (ס), (קמג) לעתיד לבא:

[יב] (קמד) דבר אחר אשרי האיש. (קמה) מדבר בנח, דכתיב נח איש צדיק (בראשית ו ט): אשר לא הלך בעצת רשעים. בשלשה דורות, בדור אנוש, בדור המבול, בדור הפלגה, (קמו) על דעתיה דר' יהודה שהוא אמר [בשלשה דורות], בעצת רשעים זה דור אנוש, ובדרך הטאים זה דור המבול, ובמושב לצים זה דור הפלגה: כי אם בתורת ה' חפצו. (קמז) אלו שבע מצות [שנצטוו בני נח]: ובתורתו יהנה. (קמח) שהנה דבר מתוך דבר, אמר מה מעם (קמט) ריבה הקב"ה הטהורים יותר מן הטמאים, (קנ) אלא שהוא רוצה להקריב לו מהן קרבנות, מיד ויקה מכל הבהמה הטהורה (בראשית ח כ): והיה כעץ שתול (קנא) על פלגי מים. ששתלו הקב"ה בתיבה, (קנב) דאמר ר' לוי (קנג) שנים עשר חדשים היתה התיבה עומדת במים, (קנד) כספינה העומדת (לכל מין) [בלטין]: אשר פרו ויתן בעתו. (קנה) אמר ר' יודן (קנו) כל בני גילו היו מולדין בני חמשים בני ששים בני שבעים, והוא בן חמש מאות שנה, שנאמר ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו' (בראשית ט ז), (קנז) ר' חייא בשם ר' אחא אמר

הערות ותקונים

והוא מים לעדה ולבית ה': (קלו) ד"א והיה כעץ שתול. מוצא בילקוט תהלים רמז תרי"ד בשם המדרש: (קלז) נטוע אין כתיב כאן. הסבדל בין נטוע ושתול הוא, כי נטוע היינו שגשחל במקום הזה מתחלה, אבל שתול שגשחל ממקום אחר לכאן והיה כבר חוק, וזה אמרם בע"ז י"ע ע"א כעץ שתול ולא כעץ נטוע כל הלומד מרב אחד כו': (קלח) ללמדך כו' אין מזוין אותו ממקומו. מזה תראה במשנה אבות פ"ג מ"ו כל שמעשיו מרובין מחמתו למה הוא דומה לאיין שעשיו מועטין ושרטיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ומשבות בו אין מזוין אותו ממקומו, שנאמר והיה כעץ שתול על מים וגו': (קלש) באות. המלה שמשטה בדפוס: (קמ) וכתוב אחר אומר. המלות האלה נשמטו בדפוס: (קמא) ועוד פירש ע"י שלמה. באיזה כ"י ונגדפס חסר זה, והג"י אמר שלמה: (קמב) בהתהלךך בעולם הזה. ב"ר סוף פל"ה מדרש משלי פ"ו, תנא דבי אליהו זוטא פ"ו, סוסה כ"א ע"א: (קמג) לעתיד לבא. באיזה כ"י ונגדפס הג"י לעולם הבא: (קמד) ד"א מדבר בנח. ב"ר פכ"ו אות א', ומוצא בילקוט תהלים רמז תרי"ד בשם שו"ט: (קמה) מדבר בנח. בנדפס יש לתקן כמו שהוא לפנינו מדבר בנח [דכתיב] נח איש צדיק שלא הלך בעצת רשעים דורות, ז"ל אשר לא הלך בעצת רשעים, בשלשה דורות: (קמו) על דעתיה דר' יהודה שהוא אמר בשלשה דורות. ב"ר סס, ושם מוצא דעת ר' נחמיה ולא חשיב דור אנוש, וכאן השמיט המסדר את דברי ר' נחמיה: (קמז) אלו שבע מצות. לאדם נתן שש מצות, ולנח הוסיף אבר מן החי: (קמח) שהנה דבר מתוך דבר. הנין דבר מתוך דבר, מלשון גיון: (קמט) ריבה הקב"ה. באיזה כ"י ריבה הכחוש, ובאיזה כ"י ונגדפס ריבה המקום: (קנ) אלא שהוא רוצה להקריב לו מהן קרבנות. באיזה כ"י ונגדפס אלא שהיה רוצה להקריב לו מהן: (קנא) על פלגי מים. כ"ל גם בנדפס: (קנב) דאמר ר' לוי. כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט רמז תרי"ד, אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונגדפס הג"י דאמר ר' יהושע בן לוי: (קנג) שנים עשר חדשים. כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט, אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונגדפס הג"י ארבעה חדשים, והג"י שלפנינו נכונה, ועיין בלקח טוב בראשית ח' י"ב וי"ד שהביא כי י"ב חדשים היה בתיבה ע"ס: (קנד) כספינה העומדת לכל מין. תקנתו העומדת בלמין והוראת המלה ביוני עיקר חוף הים ומושב הספינות, וכן בכ"י ו' הג"י כספינה העומדת על הלמין, וגם בהגהת הרא"ש הביא ב"ר המדרש ס"א העומדת בלמין, ובילקוט שם העומדת בים, יש לתקן בלמין. ונגדפס ובכ"י ב' ג' ד' ז' ח' הג"י כספינה האפה על פני המים, ובאיזה כ"י המלה "פני" ליתא. ובכ"י ח' כספינה האפה בים: (קנה) אמר ר' יודן. ב"ר שם פכ"ו אות ב': (קנו) כל בני גילו היו מולדין בני חמשים בני ששים. באיזה כ"י ונגדפס חסרים המלות "בני ששים", ובמדרש ב"ר שם הג"י כל דורות הולידו למאה שנה ולמאתים שנה. ועיין מה שהעיר בזה הר"ו צפירוש שם: (קנז) ר' חייא בשם ר' אחא. כ"ה גם בכ"י

קנח) כבש הקב"ה מעיינו שלא יוליד, (קנמ) שלא יהיה לו בן של מאה שנה בדור המבול ויאבד עמהם, (קס) לפי שבית דין של מעלה אין עונשין (קסא) אלא מן מאה שנה ואילך, ואילו היה בן מאה שנה, היה נאבד עמהם. (קסב) אמר ר' שמעון בן יוחי (קסג) עתיד הקב"ה לעוקרה לימות המשיח, (קסד) שנאמר הנער בן מאה שנה ימות (ישעיה סה כ). ואם תאמר שהיה בדור המבול פחות מן מאה שנה ואבדו, אומר אני שזהו שהיו בעון אבותיהם ונענשו, שנאמר כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו יג): דבר אחר למה כבש הקב"ה מעיינו, שלא יוליד וירבה זרעו ויאבדו עם דור המבול, והוא מתעצב עמהם, ואם תאמר שהיו צדיקים, היה צריך לעשות תיבות הרבה, לכך כבש הקב"ה מעיינו עד המש מאות שנה: (קסה) אשר פריו יתן בעתו. זה שם: ועלה לא יבול. זה חס: וכל אשר יעשה יצליח. זה יפת: (קסו). לא כן הרשעים. זה דור הפלגה: על כן לא יקומו רשעים במושפט. זה דור המבול, (קסז) כדתנינן דור המבול אין להם חלק לעולם הבא, ואין עומדין בדין: כי יודע ה' דרך צדיקים. זה נח ובניו: ודרך רשעים תאבד. זה דור המבול:

[יג] (קסח) דבר אחר אשרי האיש. זה אברהם, שנאמר ועתה השב אשת האיש (בראשית כ י): אשר לא הלך בעצת רשעים. (קסט) שלא הלך בעצת דור הפלגה, שנאמר בהן הבה נבנה לנו עיר (שם יא ד), (קע) ואין הבה אלא עצה, שנאמר הבו לכם דבר ועצה הלום (שופטים כ ז), (קעא) ואין עיד אלא אלוה, שנאמר עיר וקדיש (ויאל ד י): (קעב) [נחלקו לג' כתות, אחת אומרת נעשה ונשב שם, ואחת אומרת נעשה עמו מלחמה, (קעג) ואחת אומרת נעלה ונעבוד שם ע"ו, ושלישתן לקו, אחת נעשו קופין רוחין ושדין, ואחת בלע ה' פלג לשונם, ואחת נפץ ה' אותם, (קעד) הדא הוא דכתיב מגורת רשע היא תבואנו (משלי יבד)]: ובדרך חטאים לא עמד אלו הסדומיים, שנאמר ואנשי סדום רעים וחטאים (בראשית יג יג): ובמושב לצים. (קעה) זהו אבימלך, שאמר לאברהם הנה ארצי לפניך (שם כ טו), (קעו) ולא קבל עליו: (קעז) כי אם בתורת ה' הפצו. כי ידעתיו למען אשר יצוה (שם ימיט): ובתורתו יהגה

הערות ותקונים

כ"י ו', אכל כ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס הני' ר' חייל בשם ר' אבא, ונילקוט תהלים שם בשם ר' חמא, ז"ל בשם ר' חייל: (קנח) כבש הקב"ה מעיינו. זה הביא רש"י בפי' המיוחס לו בנ"ר שם בשם מדרש שו"ט: (קנמ) שלא יהיה לו בן של מאה שנה בדור המבול. עיין ב"ר שם אפילו פת לא היה בן מאה שנה בשבא המבול, ועיין בפי' מהרז"ו שלא היה לו מאה שנה בשלימות: (קס) לפי שב"ד של מעלה אין עונשין. נדפס לפי שאין ב"ד של מעלה עונשין: (קסא) אלא מן מאה שנים ואילך. עיין בנ"ר שם ובפי' מהרז"ו שזקדם המבול לא היו נענשים עד מאה שנה: (קסב) ארשב". נדפס אר"ם בן לקיש: (קסג) עתיד הקב"ה לעוקרה. מובא ברש"י בנ"ר בפי' המיוחס לו בשם מדרש שו"ט: (קסד) שנאמר כי הנער בן מאה שנה ימות. עיין ב"ר שם ופי' יהיה בר עונשין: (קסה) אשר פריו יתן נפשו זה שם. ב"ר שם פכ"ו, ונדפס ים למהוק המלות "הוי אומר": (קסו) לא כן הרשעים [זה דור הפלגה על כן לא יקומו רשעים במשפט] זה דור המבול. המלות שהסגרתו הסרים נדפס: (קסז) כדתנינן דור המבול. סגהדרין ק"ז ע"ג נמשנה: (קסח) ד"א אשרי זה אברהם. מובא בילקוט תהלים רמז תרי"ד בשם המדרש, ועיין ע"ז י"ח בע"ז קל"ה בסגנון אחר: (קסט) שלא הלך בעצת רשעים. נשנה במדרש ב"ר ריש פס"א, והראיה מן הכתוב ליתא שם, וכן חסר שם הסתלה אשרי האיש זה אברהם, שנאמר הסב אשת האיש, ובפי' המיוחס לרש"י הביא זה ולא הזכיר כי כן הוא במדרש שו"ט: (קע) ואין הכה אלא ענה ע", ואין עיר אלא אלוה. מובא ברבינו בחיי פ' נח (דף כ"ג ע"א דפוס אמסטערדאם) בשם מדרש תהלים: (קעא) ואין עיר אלא אלוה. ר"ל שאמרו הבה נעשה לנו אלוה: (קעב) נחלקו לג' כתות, עד היום תבואנו. הוספתו וחסר ג"כ כ"י ג' ו"כ"ו ו' ו"כ"ח ח' וכן בדפוס ראשון דפוס קאשט", וגמלא כ"י ב' ד' ז' ו' וכן נוסף בדפוס וויניציא, ואח"כ בכל הדפוסים, והמאמר לקוח מן נמרא סגהדרין ק"ט ע"א ע"ג, וגם בהגהת הרא"פ העיר על המאמר הזה "אינו בכתובים" כוונתו שלא נמלא כ"י שלפניו: (קעג) ואחת אומרת נעלה ונעבוד שם ע"ו. עיין ב"ר פל"ה אות ה': (קעד) ה"ה מנורת רשע. עיין לקח טוב בראשית י"א ד' ובהערה י"א: (קעה) זה אבימלך. כ"ה גם בנ"ר שם, ובע"ז י"ט ע"ג ליתא ובמושב לניס אלו פלשתים כו' ע"ג, ואבימלך הוא מלך פלשתים: (קעו) ולא קבל. ליתא במדרש ב"ר שם, והכוונה הוא אמר לו הכה ארצי לפניך כמובן בעיניך שז, ואעפ"כ לא קבל עליו, ועיין בנ"ר פכ"ה אות ב' איך לא קבל עליו: (קעז) כי אם בתורת ה' חפצו כי ידעתיו למען אשר יצוה. כ"י ב' כי אם בתורת

יוסם ולילה . (קעה) אמר ר' שמואל בר נחמן (קעט) אב לא למדו , רב לא היה לו
 שילמדו , ומהיכן למד תורה , (קפ) תני ר' שמעון בן יוחאי מלמד שזימן לו הקב"ה שתי
 כליות (קפא) כעין שני כדים , והיו נובעות ומלמדות אותו חכמה ודעת (קפב) כל הלילה ,
 שנאמר אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי (תהלים טו ז) , (קפג) ר' שמואל
 בר נחמני בשם ר' יונתן אמר אף (קפד) הלכות עירובי תבשילין ועירובי חצירות היה
 אברהם יודע , שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי (וישמור משמרת מצותי הקותי
 ותורתי) [כנאשים טו ס] : והיה כעין שתול . (קפה) שנמלו הקב"ה ושתלו בגן עדן . (קפו) [דבר
 אחר ששתלו הקב"ה בארץ ישראל] : אשר פרוו יתן בעתו . (קפז) זה ישמעאל :
 ועליו לא יכול . זה יצחק : וכל אשר יעשה יצליח . זה בני קטורה : לא כן הרשעים .
 זה נטרוד וחכיריו :

[יד] (קפה) **דבר אחר** אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים . זה שבטו של לוי ,
 (קפט) שלא הלכו בעצת דור המדבר , ולא נשתתפו עמהם
 במעשה העגל : ובדרך חטאים לא עמד . שכן כתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה
 (שמות לג לא) : ובמושב לצים לא ישב . שנאמר וישב העם לאכול ושתו (ויקרא לזחק)
 (טס טו) . ובני לוי טה כתיב בהם , [מי לה' אל] ויאספו אליו כל בני לוי (טס טז טו) . ר'
 שמואל בר נחמני אמר (קצ) מאן לא בעי מהוין מן בר בייתיה דמלכא , אלא אמר משה ,
 מי שלא נתן נזם לעגל יבא אצלי , מיד ויאספו אליו כל בני לוי : כי אם בתורת ה'
 הפצו . זה שבטו של לוי , שנאמר תורת אמת היתה בפיהו (מלאכי ג ו) : והיה כעין שתול .
 זהו שבטו של לוי ששתלו הקב"ה בארץ ישראל , (קצא) וכולן נכנסו לארץ . (קצב) ר' זעירא
 בשם ר' יהושע בן לוי אמר סבל שבטו של לוי (קצג) [האנשים] והנשים לא מתי (קצד) אלא

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

ס' חטא זה אברהם , ובכתבי יד אחרים המלות "זה אברהם" ליתא , ובדפוס קאנשט' ודפוס וויניציא זה יצחק
 בטעם : (קעה) א"ר שמואל בר נחמן . בב"ר שם אר"ש לבד והמלות "בר נחמן" ליתא שם : (קעט) אב לא
 למדו . בנדפס הגי' לא היה לו אב שילמדו תורה מאין למד , יש לתקן לא היה לו רב : (קפ) תני רש"י . בב"ר
 שם חסר שם האומר , וכמו כן באלדר"ל פ"ג , ומלא מוצא בשמו בתחומא שלו , ובנדפס מכנר סוף ויגש .
 ובב"ר פ"ה אות ג' כתוב ר' שמעון לבד : (קפא) כעין שני כדים . בכ"י ב' ג' ד' ו' ז' ח' ובנדפס כשני
 רבנן , וכן בילקוט תהלים ובב"ר פ"ט א' כמין שני רבנים . ובב"ר פ"ה ג' נס בתחומא סוף ויגש הגי' כשני כדים
 של מים , ובאלדר"ל כשני חכמים : (קפב) כל הלילה . מיותר וליתא בב"ר ובאלדר"ל : (קפג) ר' שמואל בר נחמני
 בש"ר יונתן . עיין מה שהעירותי במדרש תחומא לך הערה ו' , ואין להכפיל הדברים : (קפד) הלכות עירובי
 תבשילין ועירובי חצירות היה אברהם יודע . כ"ה גם בב"ר ו' , אבל בכתבי יד האחרים הגי' קיים אברהם אבינו
 אפילו עירובי תבשילין ועירובי חצרות , וכ"ה בנדפס , ובמדרש תחומא פ' לך אות א' אפילו עירובי תבשילין
 שמרו צביתו של אברהם , וע"ש בהערה ח' מה שהארכתי בזה , והבאתי ג"כ שם כי בב"ר פ"ט ופס"ד ליתא
 עירובי חצרות היה אברהם יודע , ובב"ר פ"ה נאמר אפילו עירובי תבשילין , ובמדרש שו"ט מזמור א' ליתא
 קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין ועירובי חצרות , הניגו המעתיקים ב' נוסחאות יחד ע"ש . אולם
 כאשר נגלה לפני הכתבי יד ראיתי כי כן הוא מאלת המסדר שהניגו ב' הגירסאות יחד : (קפה) שגטלו הקב"ה
 ושחלו בג"ע . עיין בב"ר פ"ט אות ד' על סכר הרבה מאד : (קפו) ד"א שחלו הקב"ה בא"י . הוספתי
 וחסר גם בכ"י ו' , ומלא בכ"י ב' ג' ד' ו' ז' ח' וכן בילקוט בשם המדרש , וגם בנדפס , ור"ל שחלו בא"י
 באמרו לך לך מארץ שיגך לא"י : (קפז) זה ישמעאל . כ"ה גם בב"י ב' ג' ד' ו' ז' ח' גם בילקוט , אבל בכ"י ב'
 ד' ובנדפס הגי' זה יצחק , ועליו לא יכול זה ישמעאל : (קפח) ד"א אשרי זה שבטו של לוי . מוצא בילקוט
 תהלים רמו תרי"ד בשם המדרש : (קפט) שלא הלכו צענת דור המדבר ולא נשתתפו עמהם במעשה העגל .
 כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט , אבל בכ"י ב' ג' ד' ו' ז' ח' ובנדפס הגי' שלא הלך צענת מעשה העגל , שנאמר תומיך
 ואוריך לאיש חסידך , יש לתקן שכל"ל אשרי האיש זה שבטו של לוי , שנאמר תומיך ואוריך לאיש חסידך (דברים
 ל"ג ח') אשר לא הלך צענת רשעים , שלא הלך צענת [דור המדבר , ולא נשתתפו עמהם] [ב]מעשה העגל :
 (קצ) מאן לא בעי למיהוי בר ביחא דמלכא . ר"ל משה אמר מי לה' אני , כל אחד ואחד רצה להיות מעבדי
 ה' : (קצא) וכולן נכנסו לארץ . עיין בב"ר ק"א ע"ב ובמ"ר פ"ג : (קצב) ר' זעירא בשם ריב"ל . כ"ה גם
 בכ"י ו' ובילקוט , אבל בכ"י ב' ג' ד' ו' ז' ח' ובנדפס הגי' בשם ר' יהושע וחכמים המלות "בן לוי" : (קצג) האנשים
 והנשים . כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט , ובכ"י האחרים ובנדפס המלות האנשים והנשים ליתא : (קצד) אלה משה
 ואהרן ומרים . כ"ה בכל כ"י , גם בדפוס קאנשט' וויניציא , מלא אמטערס , אבל בדפוסים האחרים חסר מלא
 משה

משה ואהרן ומרים . (קצה) [ואת מוצא שנשתייר אלעזר , שנאמר אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון (יהושע יט טז) , למה הוצרך כאן אלעזר , אלא בא הכתוב ואמר אלעזר בא ולמד על שבטו , כלם שנכנסו הם בכלל ולא נותר מהם איש , כך נכנס הוא , ואחר שמוצינו שיצא אלעזר מן הכלל באלה הנחלות , הוציא את שבטו עמו מכלל , לא נותר מהם איש , כההוא דתנן כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא , אלא ללמד על הכלל כולו יצא , ואף אלעזר היה עם שבטו בכלל ולא נותר מהם איש , ויצא מהם אלעזר , לא ללמד על עצמו יצא , אלא ללמד על כל שבטו יצא , שאם נאמר אלעזר פחות מעשרים שנה היה , הרי מצינו שנשא אשה במצרים , שנאמר ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה (שמות 1 כס) , כל זה קודם שנגזרה גזירה היה משמש באהל מועד , שנאמר ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן (במדבר 7 טו) , ומצינו שלא היה רשות לאחד מן הכהנים לשרת פחות משלשים שנה , שנאמר מבן שלשים שנה ומעלה (במדבר 7 ג) , הרי נמצינו למדין שהיה אלעזר בן שלשים קודם שנגזרה גזירה]:

[טו] (קצו) **דבר אחר** אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים . אלו בני קרח , שלא הלכו בעצת אביהם , שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במדבר 10 טו) : ובדרך חטאים לא עמד . שנאמר את מחותות החטאים האלה (ס"ז ג) : ובמושב לצים לא ישב . זה קרח , שהיה מתלוצץ על משה ואהרן , מה עשה , כינס עליהם כל הקהל , שנאמר ויקח עליהם קרח את כל העדה (ס"ז טו) , התהיל לומר לפנייהם דברי ליצנות , ואמר אלמנה אחת יש בשכונתי , ועמה שני נערות יתומות , והיה לה שדה אחת , באתה לחרוש , אמר לה משה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (דברים כג י) , [באת לזרוע , אמר לה שדך לא תזרע כלאים (ויקרא י"ט) , באתה לקצור ולעשות ערימה , אמר לה לקט שכחה ופיאה , באתה לעשות גורן , אמר לה תני לי תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני , הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו , מה עשתה עניה , מכרה את השדה , וקנתה שתי כבשות , כדי ללבוש מזותיהן , וליהנות מפירותיהן , כיון שילדו , בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות , שכך אמר לי הקב"ה , כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך וגו' (דברים 10 טו) , הצדיקה עליה את הדין , ונתנה לו את הולדות , הגיע זמן גזירה וגזרה אותן , בא אהרן ואמר לה תני לי ראשית הגז , אמרה אין בי כח לעמוד באיש הזה , הריני שוחטתן ואוכלתן , כיון ששחטתן , (קצו) בא אהרן ואמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקבה , אמרה אחר ששחטתי אותן לא נוצלתי מידך , (קצה) הרי הם חרם עלי , אמר לה אם חרם הן כולן שלי , דכתיב כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ד) , ונשלח והלך לו , והניחה בוכה עם שתי בנותיה , (קצט) אריך כדן הא בזתה עלובתא , (ר) בלהן עושין ותולין בהקב"ה : כי אם בתורת ה' הפצו . אלו בניו שאמרו שירה , ואמרו אנו חייבין בכבוד אבינו , (רא) נחלוק על משה רבינו , עמדו והכריעו עצמן בשביל כבודו של משה : ובתורתו יהנה . אלו בניו של קרח : והיה כעץ שתול [על פלגי מים] . אלו בניו של קרח , (רב) כיון קרח ועדתו , נמצאו בניו עומדין כתורן הזה של ספינה ,

הערות ותקונים

„משה“ : (קצה) ואת מוצא שנשתייר אלעזר . עד שנגזרה גזירה , הוספתי עפ"י כ"י ז' ד' ז' , וחסר נס כ"י ג' ו' ח' וזילקוט ונדפס נס בדפוסים הראשונים , וזה נוסף מאוזה סופר : (קצו) ד"א אשרי . מוצא זילקוט תהלים רמו תרי"ד , וזילקוט קרח רמו תש"ל בשם שו"ט : (קצו) בא אהרן ואמר לה תני לי הזרוע . נדפס חסרים המלות „בא אהרן“ : (קצה) הרי הם חרם עלי אמר לה אם חרם הם כולן שלי . ואתיא כמ"ד סתם חרמים לכהנים : (קצט) אריך כדן הא בזתה עלובתא . פי' כשר וטוב כזה לעשוק העלובים : (ר) כל הן עושין . כ"ה נס כ"י ו' , אולם כ"י ז' ד' ז' ח' כל כך עושים , וכ"ה נדפס , נס ומלא שם הסיוס „מכאן סתם ליני“ : (רא) נחלוק על משה רבינו . וכ"ה כ"י ו' , וכ"ה אחרים ונדפס הני' נחלוק כבוד למשה רבינו : (רב) כיון שנבלעו קרח ועדתו נמצאו בניו עומדים כתורן הזה של ספינה . נדפס כיון שנבלעו עדתו של קרח נמצאו בניו כתורן של ספינה , ועיין להלן מזמור מ"ו אות ג' ר' נחמיה אומר בשעה שנתפחה הארץ וינבלעו

(רג) שנאמר ויהיו לנכם (נמדנר ט י). רבי אומר נקרע כל מקום סביבותיהן, ואותו מקום שהיה עמד תחתיהן לא נקרע. ר' שמואל בר נחמן אמר לא היו שלשתן עומדים במקום אחד, אלא כל אחד ואחד בפני עצמו, והן עומדין כשלשה עמודים, (רד) והוא דאמרי ברויתא על מאן קאים עלמא, על שלשה עמודים, אית דאמרי אברהם יצחק ויעקב, ואית דאמרי חנניה מישאל ועזריה, ואית דאמרי תלתא בני קרח: לא כן הרשעים. זה קרח ועדתו: על כן לא יקומו רשעים במשפט. זה קרח ועדתו: כי יודע ה' דרך צדיקים. אלו בניו של קרח: ודרך רשעים תאבד. זה קרח ועדתו:

[טז] דבר אחר כי אם בתורת ה' הפצו. (רה) זהו שאמר הכתוב והדרך צלה רכב וגו' (תהלים מה ט), הדור (רו) הוא תלמיד חכם בשעה שהוא מקבץ (רי) את החבירים ולא להחניפם אלא על דבר אמת וענוה צדק, (רח) הדורה היא ומשובחת שמועתן של ר' יוחנן (רט) וריש לקיש, שהן יושבין (רי) ומפלפלין בה: ותורך נוראות ימינך (ס). ר' חייא אומר אם הפצת בתורה (ריא) שניתנה בנוראות ונכתבה בימין, אתה עתיד שתהא יושב ומורה הנוראות מתוכה. (ריב) ר' אבא אומר אם הפצת בתורה סופה שנקראת על שמך: (ריג) אמר ר' יודן ובתורת ה' אין כתיב כאן, אלא ובתורתו, שאם יגעת בה נקראת על שמך, כגון משנתו (ריד) של ר' חייא, ומשנתו של ר' הושעיא, ושל בר קפרא, וכיוצא בהן, ולמה נקראת על שמך, לפי שייגעו בה, תדע לך שכן הוא, שהרי התורה של הקב"ה, שנאמר תורת ה' תמימה (תהלים יט ט), ועלה משה למרום, ועשה שם ארבעים יום וארבעים לילה, [ונתן נפשו עליה], לפיכך נקראת על שמו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג):

[יז] דבר אחר כי אם בתורת ה' הפצו. (רשו) שכל מי שעוסק בתורה, הקב"ה עושה לו הפציו, שנאמר כי אם בתורת ה' הפצו, (רמז) ר' אליעזר אומר אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אנו רוצים להיות יגיעים בתורה יומם ולילה, אבל אין לנו פנאי, אמר להם הקב"ה (ריז) קיימו מצות תפילין, ומעלה אני

הערות ותקונים

ונבלעו העמיד הקב"ה לבני קרח כחורן וכנס, וכה"א ויהיו לנכם: (רג) שנאמר ויהיו לנכם. מלשון גם הרים (ישעי' י"ח ג') שאלו גם (רמיה כ"א י"ב), ועיין בנעל הסורים במדבר שם שהביא ג' לנכם במסורה, וחד מהם ויהיו לנכם, וזה שאמר מקום נחבצר להם, כשנפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו הנס שהוא בראש החורן כך נשאר מקום חורן עכ"ל, וכונן למאמרם אהדרין ק"י ע"א ובני קרח לא מתו תנא משום רבינו אמרו נקום נחבצר להם בגיהנם וישבו עליו ואמרו שירה, וכן מובא כן במדרש במ"ד פי"ח אות כ': (רד) והוא דאמרי ברויתא על מאן קאים עלמא על תלתא עמודי. פי' הבריות אומרים על מה העולם עומד על שלשה עמודים, ובמדרש חוית פ"ו פסוק ח' זאת קומתך היא היא דברייחא משתבעין ואמרין במאן דקאים עלמא על תלתא עמודים, יש לתקן שם כמו שהוא לפנינו, והסיוס ותלתא בני קרח, ליתא שם: (רה) זש"ה והדרך. מובא בילקוט תהלים רמז תש"ן בשם המדרש: (רו) הוא תלמיד חכם. בנדפס הוא המלמד: (רי) את החבירים. בנדפס את החכמים: (רח) הדורה היא ומשובחת. בעל או"י באלפא ביתא אות א' הביא המאמר הזה בשם שו"ט והביא בזמור קמ"א. אולם יש לתקן בזמור קמ"א, בלי קוים למעלה, ור"ל בזמור ראשון: (ריא) וריש לקיש. באיזה כ"י גם בנדפס הגי' ור' שמעון בן לקיש: (ריב) ומפלפלין בה. באיזה כ"י ומפלפלין בהלכה, וכן מובא בילקוט תהלים רמז תש"ן: (ריא) שניתנה בנוראות ונכתבה בימין. כ"ה גם בכ"י ו' ח' ובילקוט שם, אצל בכ"י ג' ד' ו' (ובכ"י ב' חסר שורה שלמה) ובנדפס הגי' שנכתבה בנוראות ושניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת לנו, וגם בת"א תרגם כתב ימיניה מנו איסתא אורייתא יבב לנא, וכן הוא בתרגום יב"ע, ובפסיקתא דרב סהא פסקא וזאת הברכה (דף ר' ע"א) מלמד שלא ניתנה תורה אלא בימין: (ריב) ר' אבא אומר. מובא בילקוט מלאכי רמז תקצ"ה בשם שו"ט: (ריג) א"ר יודן ובתורת ה' אין כתיב כאן אלא ובתורתו שאם יגעת בה נקראת על שמך. כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט מלאכי שם, והסר בכ"י ז' ד' ו' ח' ובנדפס, ועיין ע"ו י"ע ע"א בתחלה נקראת על שמו של הקב"ה ובסוף נקראת על שמו, שנאמר ובתורת ה' חפצו ובתורתו יהנה יומם ולילה, וע"ש בפירש"י: (ריד) של ר' חייא. זה חסר באיזה כ"י ובנדפס ומלא גם בכ"י ו' ובילקוט: (רשו) שכל מי שעוסק בתורה. עיין ע"ו שם, ובעל או"י ה' תפלין סי' תקצ"ד הביא המאמר בשם שו"ט: (רמז) ר' אליעזר אומר. מובא בילקוט תהלים רמז תרע"ז בשם המדרש: (ריז) קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאלו אתם יגיעים לילה ויום. עיין בלק

(רלא) ר' יוסי בר אבין בשם ר' יהושע בן לוי על שם שנאמר שבע ביום הללתיך (תהלים קיט קסז), ר' נחמן בשם ר' מני אמר כל המקיים שבע ביום הללתיך, כאילו קיים והגית בו יומם ולילה :

[יח] (רלב) דבר אחר כי אם בתורת ה' חפצו. זהו שאמר הכתוב הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה א), מה המים נתונים מן השמים, שנאמר לקול תתו המון מים בשמים (ישעיה י"ג), כך דברי תורה נתונים מן השמים, שנאמר אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ יט), מה המים הנם לעולם, שנאמר לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף (ישעיה נה א), מה המים יורדין לעולם בקולי קולות וברקים, שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים (שמות י"ט ע"ו). (רלג) מה המים חיים לעולם, אף דברי תורה חיים לעוסקיהם, שנאמר כי חיים הם למוצאייהם (משלי ד כג), ובתיב כי לא דבר רק הוא מכם [כי היא חייכם] (דברים לג מו), מה המים יורדין טפין טפין ונעשין נחלים נחלים, אף דברי תורה, אדם לומד (רלד) הלכה אחת היום, והלכה אחת למחר, עד שמתגבר ונובע כמעין, אמר ר' אוניא (רלה) מה המים עשויים לנגות ולפרדסים, יכול אף דברי תורה כן, תלמוד לומר כי ישרים דרכי ה' (תשע י"ד), (רלו) אמר ר' חייא מה המים מכסין ערותו של ים, (רלז) שנאמר כמים לים מכסים (ישעיה י"ט), כך דברי תורה מכסין ערותן של ישראל, שנאמר ועל כל פשעים (רלח) תכסה אהבה (משלי י"ג), (רלט) מה המים אין הגדול מתבייש לומר לקטן השקיני מים, כך דברי תורה אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד או הלכה אחת, מה המים אדם צמא להן, (רמ) אין מתעצל לילך ולשתות, כך דברי תורה אין התלמיד מתעצל לילך וללמוד תורה לפני רבו, (רמא) וכמעשה דר' יוסי שהלך אל רבו ללמוד תורה וכו' :

הערות ותקונים

פרסיות של ק"ט וליית הרי שבע ביום הללתיך, בערב ד' נרכות ונ' דק"ט ולפי שאין מטת ליית בליה ולפיכך מוסף שומר עמו ישראל, והנאון מוכרר חיים נתן דעמניצער בהערה כ"ז כתב בירושלמי דידן חסר מה שהעתיק רבניו, ובאמת הוא רק דברי הרבני' לפרש את הירושלמי כמו שתקנתי: (רלא) ר' יוסי בר אבין ובגדפס דפוס קאנטט' שמע שורה, וכלל ר' יוסי בר אבין בשם ר' יוסע אמר [על שם שבע ביום הללתיך ר' נחמן בשם ר' מני אמר] כל המקיים כו', והשמיט מן אמר עד אמר, וגם בדפוס וויניציא יש לתקן וכלל ר' יוסי [בר אבין בשם ר' יב"ל] אומר על שם שבע ביום הללתיך (ר' יוסי בר אבין בשם ר' יוסע) [רב נחמן בשם ר' מני] אמר כו', ובדפוסים האחרונים נדפס כמו בדפוס וויניציא עם השעות, ובילקוט שם יש לתקן ג"כ וכלל [ר' יוסי בר אבין בשם ר' יב"ל] אומר על שם שבע ביום הללתיך [רב נחמן בשם ר' (אבין) מני] כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו קיים והגית בו יומם ולילה: (רלב) ד"א כי אם בתורת ה' חפצו זש"ה הוי כל למא. מוצא בילקוט ישעיה רמז שמו"א בשם מדרש שו"ט, וגשגה במדרש חזית פ"א אות ג' בפסוק כי טובים דודיק מוין באריכות ובהרחבת לשון, גם בתחומא תבוא אות ג', ועיין ספרי עקב פסקא מ"ח, ולדעתי יותר נכון לגרוס והיה כען שזול על פלגי מים, זש"ה הוי כל למא לכו למים: (רלג) מה המים חיים לעולם. כ"ה גם בכ"י ג' ו' ח' ובגדפס, אבל בכ"י ז' ד' ו' חסר, מה המים חיים לעולם וכו': (רלד) הלכה אחת היום והלכה אחת למחר. במדרש שה"ש שם, ב' הלכות היום וכו' למחר עד שנעשה כנחל נובע, וגם בגדפס עד שנעשה כמעין נובע: (רלה) מה המים עשויים לנגות ולפרדסים. במדרש חזית שם א"ר תינא דקוסרין מה המים נמשכין לנגות ופרדסים ולבתי כסאות ומרחצאות יכול אף ד"ת כן, ת"ל כי ישרים דרכי ה', והכונה שדברי תורה אינם נמשכים לפושעים כמים הנמשכים לכל מקום ומקום, והביא הכתוב כי ישרים דרכי ה' לדיקים ילכו גם ופושעים יכזבו גם: (רלו) א"ר חייא. בגדפס גם בדפוסים הראשונים שמע המלה "חייא" ושם איתא א"ר ז"ל א"ר [חייא]: (רלז) שנאמר כמים לים מכסים. הראיה מהכתוב חסר בגדפס: (רלח) תכסה אהבה. ר"ל התורה, כמו שנאמר באהבתה תשנה: (רלט) מה המים אין הגדול מתבייש. לפני זה הוסיף הרא"פ בגד המדרש, מה המים מגדלין את האמחים כך דברי תורה מגדלין כל מי שהוא עמל בהן, שנאמר בי מלכים ימלטו בי שרים ישירו", ובכל כתבי יד שלפני לא מלאחי רק בילקוט ישעיה שם, ובדלתי ה' כן לפניו באזה כ"י, או הוסיף עפ"י הילקוט, ובמדרש חזית שם א"ר חמא בר עוקבא מה המים מגדלין את האמחים, כך ד"ת מגדלין את כל מי שהוא עמל בהן כל זרען ע"כ: (רמ) אין מתעצל לילך ולשתות. כלל גם בגדפס: (רמא) וכמעשה דר' יוסי שהלך אל רבו ללמוד תורה וכו'. כ"ה בכל כתבי יד אשר לפני, ובכ"י ח' ומעשה בר' יוסי שהלך לדרך רחוקה וכו', ובגדפס מעשה היה בר' יוסי שהלך אל רבו ללמוד וכו', כן הוא בדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים, ובדפוס ראשון דפוס קאנטט' 2. (מדרש תהלים) בית

(רמב) [הדא הוא דכתיב מורשה קהלת יעקב (דברים לג), כל מי שמתקהל ביעקב, (רמב) אפילו הגרים שעוסקים בתורה, (רמב) שקולים ככהן גדול, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ה), כהנים לויים ישראלים לא נאמר, (רמב) אלא האדם, (רמב) ראה מה כתיב ביתרו, ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' (דס"א ב ט), (רמב) ושמועיה ואבטליון מבני בניו של סיסרא היו, ולמדו תורה ברכים כאנשי כנסת הגדולה, לכך כתיב את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ס"ט):]

[י"ט] והיה כעין שתול. (רמב) זהו שאמר הכתוב עץ חיים היא למחויקים בה (משלי ג יח), אמר ר' יצחק בר חייה למה נקרא דברי תורה עץ חיים, שהיא חביבה על כל החיים, (רמב) אמר ר' יודן למה נמשלה תורה לעץ חיים, לומר לך מה עץ חיים פורש לכל באי עולם בנן עדן, כך תורה פרושה לכל החיים, ומביאן לחיי עולם הבא. (רנ) [תנא עץ חיים מהלך חמש מאות שנה, וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו]:

הערות ותקונים

קאנטס' במקום "וכו" כתוב "וגו" בטעות. הרא"ם בנאורו ראה להגיה מעשה ה' בר' יוסי בן דרוסקמית שהלך להקביל פני ר"א צלוד (חגיגה ג' ע"ב), והוא הנהה עפ"י השערה, אולם האמת כי ל"ל וכמעשה דיוסף הכהן שהלך אלל רבו ללמוד תורה בלידן, וכוון צוה למאמרס ירושלמי נרבות פ"ג ה"א (דף ו' ע"א), וירושלמי מיר פ"ז ה"א (דף כ"ו ע"א), ושם מובא המעשה על אס מעמא כהן ויואל חוץ לארץ, והובא שם ר' יודה אומר אס יש לו מהיכן ללמוד אלל יעמא ללחץ לארץ, ור' יוסי אומר אפילו יש לו מהיכן ללמוד תורה יעמא, שלא מכל אדם זוכה ללמוד, וסיים שם אמרו עליו על יוסף הכהן שהי' מעמא ויואל אחר רבו ללידן, שהוא בחוץ לארץ. וזה כוונת הדורש שהביא זה הסיוס על המאמר אין התלמיד מתעלל לילך וללמוד תורה לפני רבו, והביא וכמעשה דיוסף הכהן שלא מהעלל והלך אלל רבו ללמוד תורה לחוץ לארץ, וכן תמואל שהובא המעשה נס בבבלי עירובין מ"ז ע"ב וע"ז י"ג ע"א א"ר יוסי מעשה ה' ביוסף הכהן אחר רבו ללידן ללמוד תורה. ולדעתי המלות "א"ר יוסי" מיותרות כן. ובתוספתא ע"ז פ"ק איתא אמרו על יוסף הכהן שהיה מעמא ויואל אלל רבי יוסי ללידן, וכן הוא במס' שמות פ"ד סי' כ"ז מעשה ביוסי הבבלי [ל"ל ביוסף הכהן] שנטמא וילא חוץ לארץ אלל ר' יוסי בלידן [ל"ל אלל רבו ללידן], וראיתי בב"ת שנה רביעית זל קי"ז שגס יודי הרב החכם הגדול מהר"ר רייפמאן העיר על המאמר מגמרא ע"ז י"ג ע"א: (רמב) ה"ד מורשה קהלת יעקב. הוספתי וחסר גם בכ"ג נ' וכמו כן בכ"ו ו' ח', וכן חסר בדפוס ראשון דפוס קאנטס', וממאל בכ"ז ב' ד' ז' ובדפוס וויניציא, ואח"כ בכל הדפוסים, וגם הרא"ם בהגהת שלו ב"ד המדרש דפוס וויניציא רשס על המאמר הזה "אינו בכתובים" ובאמת אין שייכות כלל למאמר הזה אל הכתוב שלפניו, גם חסר ראש המאמר, ואין ספק שהוא הוספה מאחד המעתיקים ולקח בהסר. ולדעת הרב החוקר מהר"ר רייפמאן מקומו הוא במאמר שלאחריו אחרי המלות התורה פרושה לכל החיים ואפילו הגרים, ומאשר הנאתי תראה כי הוספה היא ואינו מהסדר בעמנו: (רמב) אפילו הגרים שעוסקים בתורה. בגמרא ב"ק ל"ח ע"א, סנהדרין כ"ט ע"א, ע"ז ג' ע"א איתא ה' ר' מאיר אומר מניין שאפילו גוי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים לויים ישראלים לא נאמר, אלא האדם הא למדה שאפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, וכ"ה בספרא אחרי פ"ג, והוא טעות מאת המעתיק שהוסיף זה המאמר אל המדרש לכתוב גרים במקום גוי. ועיין במדרש במ"ר פ"ג אות ט"ז ובהגהת הרד"ל: (רמב) שקולים ככהן גדול. כתבו התוס' ב"ק ל"ח ע"א ד"ה הרי הוא ככהן גדול, הא דנקט כהן גדול מאס דדרשינן סופה דף ד' יקרה היא מפנינים מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים: (רמב) אלא האדם. עיין תוס' ב"ק וסנהדרין שם: (רמב) ראה מה כתיב ביתרו ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. מפורש בספרי בהעלותך פסקא ע"ה וכשם שחיבב יתרו את התורה כך חיבבו בניו את התורה, שנאמר הלך אל בית הרכבים וגו', ועל ששמו למלות יונדב אביהם העמיד מהם המקום סופרים, שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתיים שמעתיים סוכתיים כו', ר' יהושע אומר גרים נכנסים להיכל כו'. ועיין סופה י"א ע"א, ואדר"כ פל"ה: (רמב) ושמועיה ואבטליון מבני בניו של סיסרא היו ולמדו תורה ברכים. בגמרא סנהדרין ל"ז ע"ב איתא כך נעמן נר תושב היה נבזראדן נר דקס היה מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים מבני בניו של באחריב למדו תורה ברכים מאן אינון שמעיה ואבטליון, ועיין ניסין כ"ז ע"ב: (רמב) זש"ה עץ חיים. מובא בילקוט תהלים רמז תרי"ז וחסר ה"יון, ומה שרש"ס "ירושלמי" מוסב על תני עץ חיים: (רמב) א"ר יודן. בילקוט שם בטעות וא"ר יוחק ל"ל ר' יודן, ובילקוט משלי רמז תתקל"ד בשם מדרש שו"ט הני' נכונה א"ר יודן: (רנ) תנא עץ חיים. ירושלמי ברטת פ"א (דף ב' ע"ג) ושם איתא כך: תני עץ חיים מהלך חמש מאות שנה, א"ר יודה בירבי אלעאי לא סוף דבר נפו אלא אפילו קורתו, וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו ומה שעס והיה כעץ שתול על פלגי מים. וכן כנהה בכ"ר פ"א אות ה', חזית פ"ז פ' אהה היא

(רנא) ר' שמואל [בר רב יצחק] היה שותל עצמו מחבורה לחבורה, (רנב) לקיים מה שנאמר מכל מלמדי השכלתי (תהלים קט טז): [על פלני מים]. מהו על פלני מים (רנג) כגון סברי וחברותיה, צפורי וחברותיה, (רנד) יבנה וחברותיה, לוד וחברותיה: (רנה) אשר פריו יתן בעתו. אלו תלמידיו של אדם, שהם יגיעים בתורה, ועושים את היום עתים, עת למקרא, עת למשנה, עת לתלמוד: (רנו) ועלהו לא יבול. שהכל צריכין לשיחתו ולתלמודו: וכל אשר יעשה יצליח. שהכל צריכין לעצתו, (רנז) כגון ר' אלעזר בן ערך שהוא היה יועץ עצות ומצליחות, אמרו לו נביא אתה, אמר להן לא נביא אנכי, ולא בן נביא, אלא כך מקובלני מרבתי, שכל עצה שהיא לשם שמים סופה להתקיים, אמר ר' מנסיא מקרא מלא הוא, [רבנות מחשבות בלב איש] ועצת ה' היא תקום (משני יט כא), (רנח) עצה שיש בה דבר ה' היא תקום:

[כ] לא כן הרשעים. (רנט) זהו שאמר הכתוב אני חבצלת השרון (ש"ס ג א), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם (רס) חביבה אני שחובבנתי (רסא) מכל האומות, חבצלת (רסב) שעשיתי לך חביון צל על ידי בצלאל, (רסג) חבצלת חביון צל דבר אחר חביב צל: השרון. (רסד) שאמרתי לך שירה על ידי משה. דבר אחר חבצלת. חביבה אני שהייתי חבויה בצל מצרים, (רסה) ולשעה קלה כנסני הקב"ה

הערות ותקונים

הוא יונתי ועיין פ"י מהרז"ו זכ"ר שם: (רנא) ר' שמואל. כ"ה גם זכ"י ו', אצל זכ"י האחרים גם כנדפס הגי' ר' שמואל בר רב יצחק, ומובא בילקוט תהלים רמז תרי"ז, וגם לפיו הי' הנוסחא ר' שמואל בר רב יצחק, וכן תקנתי בפנים: (רנב) לקיים מה שנאמר מכל מלמדי השכלתי. בהגהת הרא"פ הוסיף צ"ד המדרש, תמן תנינן ר' נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תנא אחרין" והוספה היא לא נמצאת בשום כ"י שלפני רק בילקוט שם. וכוונת המאמר שהיה שותל מחבורה לחבורה, ע"י מאמרם ע"י י"ט ע"א כעץ שחול ולא כעץ נטוע, כל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן צרכה לנטוע, סירט"י שחול נעקר מכאן וחוזר ושחול במקום אחר, נטוע מעיקרו ולא זו משם לשם, כלומר כעץ שחול יעשה תלמיד את עצמו ליקר וללמוד מכל האדם ולא כעץ נטוע להשתקע לפני רב אחד עכ"ל. וכן כוונת הדורש שר' שמואל היה שותל עצמו מחבורה לחבורה שהשחול בעצמו ללמוד ולהשכיל מכל מלמדין: (רנג) כגון סברי וחברותיה. שהיו שם ישיבות של תורה: (רנד) יבנה וחברותיה לוד וחברותיה. כ"ה גם זכ"י ו', וחסר זכ"י ב' ג' ד' ו' ובנדפס גם בדפוסים הראשונים. ובכ"י ח' כתוב יבנה וחברותיה וחסרים המלות "לוד וחברותיה": (רנה) אשר פריו יתן בעתו אלו תלמידיו של אדם. כ"ה בכל כ"י שלפני. ובהגהת הרא"פ הביא בגליון המדרש הנוסחא כך: אשר פריו יתן בעתו, א"ר יודן אלו תלמידיו של אדם שהוא יגע בהן ומלמדם ב' שעות ביום וב' שעות בלילה, ר' חגי אמר זה תלמידו של אדם שהוא יגע ועושה את היום עתים לתורה, וראיתי כי כן מובא בילקוט רמז תרי"ז בשם המדרש, ובמקום לפנינו ר' חגי אמר הגי' בילקוט ר' חגינא אמר. ועיין בע"ז י"ט ע"ב א"ר תנחום בר חינאי לעולם ישלים אדם שנתיו שלים במקרא שלים במשנה ושלים בתלמוד, ולדעתי כונת הגמרא "ביומי" בכל יום ויום כמו שפי' התוס' שם, וכן משמע מהמדרש דכ"א: (רנו) ועלהו לא יבול שהכל צריכין לשיחתו ולתלמודו. ל"ל לשיחתו מתלמודו, כמו שהוא בילקוט שם, והכוונה שאף שיחתו שיחה בעלה שלו צריכה למוד, וזה ועלהו לא יבול שאינו כעלה נובל, וזה אמרם בגמרא ע"ז י"ט ע"ב א"ר אחא בר אדא אמר רב המטותא אמר רב שאפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין לתמוד, שנאמר ועלהו לא יבול, ופירש"י ועלהו הוי דבר קל שבאילין וכתיב לא יבול כלומר לא יקר לאיבוד: (רנז) כגון ר' אלעזר בן ערך שהיה יועץ עצות. ריב"ז קרא אותו נחל שוסף משין המתגבר אדר"ל פי"ד: (רנח) עצה שיש בה דבר ה' היא תקום. סנהדרין כ' ע"ב: (רנט) זש"ה אני חבצלת השרון. מובא בילקוט שה"ש רמז תתקפ"ה בשם מדרש שו"ע, והמאמר שנה במדרש חזית פ"ב אות א' בפ' אני חבצלת השרון, ושם הוא קצת בהרחבת לשון, כי המסדר מן מדרש חזית לקח המאמר ממדרש שלפניו והרחיב והוסיף, והילקוט בש"ש שם הביא המאמר כמו שהוא במדרש שו"ע: (רס) חביבה אני. בחזית שם אני הוא וחביבה אני: (רסא) מכל האומות. בחזית נוסף "משנעים אומות": (רסב) שעשיתי לך חביון צל על ידי בצלאל. בחזית שעשיתי לו צל ע"י בצלאל, דכתיב ויעש בצלאל את השרון, ועיין במ"כ שם דורש חבצלת וטריקון חביב צל או חביון צל צל צל אל, ובילקוט הגי' שחזית לשבח עכ"ל, כונתו להילקוט שה"ש שהביא המאמר ממדרש שו"ע שלפנינו: (רסג) חבצלת חביון צל ד"א חביב צל. זה חסר זכ"י ח' ובנדפס, רק בדפוס קאנשט' איתא חביב צל, ובכ"י ב' ג' ד' ו' ז' חביב לללתו: (רסד) שאמרתי לך שירה על ידי משה. בחזית שאמרתי לפניו שירה ע"י משה דכתיב אז ישיר משה ובי ישראל, ודורש השרון מלשון שירה: (רסה) ולשעה קלה כנסני הקב"ה לרעמסס. במכילתא יתרו פ' ואשא אתכס על כנפי נשרים, ר"א אומר זה יום רעמסס שנתקבלו כולם ובאו לרעמסס לשעה קלה

לרעמסם, והרשבתי במעשים טובים כשושנה: (רסו) השרון. שאמרתי שיר ורון לפניו, שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל כט), (רסו) אמר ר' יוחנן בשם ר' [שמואל בן] יהוצדק בא הפסוק הזה ללמד על של סנחריב ועל של פרעה: (רסח) דבר אחר אני חבצלת השרון. אני הוא וחביבה אני שהייתי חבויה בסני, (רסט) [שכפה עלי החר כניגית, שנאמר ויתיצבו בתחתית חחר (שמות יט יז)], ובשעה קלה הרשבתי מעשי כשושנה, ואמרתי כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז): דבר אחר אני חבצלת השרון. חביבה אני שהייתי חבויה בצל מלכות, כשיגאל המב"ה אותי אני מרשבת עצמי כשושנה, ואומרה לפניו שירה, שנאמר שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה (תהלים נח ה). (רע) ר' ברכיה אומר דור המדבר אמרו. אני הוא וחביבה אני לפני הקב"ה, שכל טובות שבעולם חבוין בו, כי ברכתו אתן במדבר ארו שמה והדם ועץ שמן (ישעיה מז יט), וכשביקש הקב"ה ממני, אני מחזיר לו פקדונו, ואני מרטיב כשושנה, ואומר לפניו שירה, שנאמר יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת (שם נט ה): ורבנין אמרי הארץ אמרה, אני הוא וחביבה אני, שכל מתי העולם חבוין בצלי, (רעא) שנאמר יחיו מתוך נבלתי יקומו הקיצו ונו' (ישעיה טו יט), וכשביקש הקב"ה ממני אני מחזיר לו פקדונו ומרשבת כשושנה, ואומרה לפניו שירה, שנאמר מכנף הארץ זמרות שמענו (שם כד יז). (רעב) ר' יודן ור' אלעזר משל את הצדיקים במשובח שמינים, ובמשובח שבאותו המין, במשובח שבמינין שושנה, ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים, ולא כשושנת הר, שהיא נוחה לכמוש, אלא כשושנת העמקים, שהיא מרשבת והולכת, משל את הרשעים במגונה שבמינין ובמגונה שבאותו המין, מגונה שבמינין מוץ, שנאמר יהיו כמוץ לפני רוח (תהלים נה ט), וכתוב לא כן הרשעים כי אם כמוץ, ואם תאמר כמוץ שבבקעה, שיש בו לחלוהות, לא אלא כמוץ הרים לפני רוח. אמר ר' אבא בר כהנא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אני שושנת העמקים, שנתונה בעמקי הצרות להכשילני, וכשידלני הקב"ה מן הצרות, אני מרשבת במעשים טובים כשושנה, (רעג) ואומרה לפניו שירה, שנאמר ה' בצר פקדונך (ישעיה לו יז). ורבנן אמרו אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אני חבויה בעמקי ניהנם, ולכשיעניו הקב"ה

הערות ותקונים

קלה: (רסו) השרון שאמרתי שיר ורון לפניו. כן יש לתקן בנדפס: (רסו) א"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק בא הפסוק הזה ללמד על סנחריב ועל פרעה. כ"ה בכל כתבי יד, גם בנדפס. וזה ליתא במדרש חיות, ופה הלשון מקוטע ונמצא מפורש בירושלמי פסחים פ"ט ה"ג (דף ל"ז ע"ד) א"ר יוחנן בשם ר' יואבדק כתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג בא ליל פסח ללמד על מפלחו של משה ב, ונמצא ... ממנו. מה זה טעון הלל אף זה טעון הלל, ועיין בבבלי פסחים ל"ה ע"ב שוב' בשמו אמר קרא השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, לילה המקודש לחג טעון הלל, לילה שאין מקודש נחג אין טעון הלל: (רסח) ד"א אני חבצלת כי שהייתי חבויה בסני. במדרש חיות נוסף עוד: ד"א אני חבצלת אני הוא שהייתי חבויה בצלו של ים כו': (רסט) שכפה עלי החר. חסר גם בכ"י ו' ובילקוט שה"ש, והוספתי כמו שהוא בכ"י ז' ד' ז' ח' ונדפס: (רע) ר' ברכיה אומר. במדרש שה"ש שם הוא בהרחבת דברים: (רעא) שנאמר יחיו מתוך. הראיה מן הכתוב חסר בנדפס: (רעב) ר' יודן ור' אלעזר משל את הצדיקים. כ"ה בכל כתבי יד שלפני, גם בילקוט תהלים רמז תרי"ח, ובילקוט שה"ש חס בשם שו"ט, וא"כ ר' יודן ור' אלעזר אמרו זה שניהם ביחד, אבל במדרש חיות שם הוסיף המסדר בשם ר' יודן מאמר אחד והוא: ר' יודן אמר אני חבצלת לא היא חבצלת ולא היא שושנה, אלא כל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה חבצלת, הגדילה קורא אותה שושנה. חבצלת ולמה נקראת חבצלת שחבויה בצלה, ובשם ר' אלעזר מובא המאמר כמו שלפנינו: (רעג) ואומרה לפניו שירה שנאמר ה' בצר פקדונך. ובהתחלתו כתיב: ביום ההוא יושר השיר הזה (ישעיה כ"ו א') ופסוק זה לראיה שהשיר על הצרה. והנה מן ואומרה לפניו שירה עד ואומרה לפניו שירה שנאמר ועלני מצור שאון, נשמע בכ"י ז' ג' ד' ז' ח' ונדפס גם בנדפס הראשונים ובילקוט שה"ש, ונמצא לנכון גם בכ"י ו', וכמו כן במדרש חיות שם, וגם הרא"פ בהגהת שלו כתב בצדו שבכ"י שלפניו נמצא זה, ומהו תראה מה שהביא הדורש אתיו דרבנן כהיה לאמר ר' אליעזר המודעי, כי במאמר שנמצא לנכון לפנינו ליתא ורבנן כו', אבל נשמע בשמות. ויש להעיר כי במדרש חיות שם נמצא הוספה: א"ר אחא אמרה כ"ה בשעה שאת מעמיק עיניך בי אני מרשבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה הה"ל שיר המעלות ממעמקים

מבור שאון וממעמקי גיהנם, אני מרמכת במעשים טובים כשושנה, ואומרה לפניו שירה, שנאמר ויעלני מבור שאון משיט היון [וגו'] ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו (רעד) וראו רבים (וישמחו) [וייראו ויבטחו] בה' (תהלים מ ג ד), (רעה) אתיאי דרבנן (רעו) כהא דר' אליעזר המודעי, לעתיד לבא באין כל שרי אומות העולם ומקמרגין על ישראל לפני הקב"ה, ואומרים לפניו רבונו של עולם מה נשתנו ישראל משאר אומות, אלו עובדי ע"ז, ואלו עובדי ע"ז, אלו שופכי דמים, ואלו שופכי דמים, אלו מגלי עריות, ואלו מגלי עריות, הללו יורדין לגיהנם, והללו אין יורדין, (רעו) אמר להם הקב"ה אם כן תרד כל אומה ואומה ואלהיה עמה לגיהנם ותבדוק את עצמה, וגם ישראל ילכו ויבדקי את עצמם, משיבים ישראל ואומרים לפני הקב"ה, (רעה) אתה הוא סיכוינו, ואתה הוא סברנו, אין לנו מוכמח אלא אתה, אם רצונך עבור אתה בראשינו, ואומר להם הקב"ה אל תיראו (רעט) שכולכם לובשי שני, זה ברית מילה, שנאמר לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים (משלי לא כא), ואף על פי כן אני אלך עמכם, שנאמר כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד (מיסד ס), (רפ) ר' ראובן בשם ר' הנינא אמר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, כי באש ה' נשפט (ישעיהו סו יו), שופט אין כתיב כאן, אלא שפט, והוא שרוד אמר גם כי אלך בניא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני (תהלים כג ד), (רפא) [שבטך, אלו היסורים, שנאמר ופקדתי בשבט פשעם (תהלים פט לג), ומשענתך, זו התורה, שנאמר במחוקק במשענותם (נמדבר כא יח): המה ינחמוני]. יכול בלא יסורין, תלמוד לומר אך, יכול בעולם הזה, תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי. ושבתי בבית ה' לארך ימים (תהלים כג ו), (רפב) אבא תנחומא אומר למה הצדיקים דומים בעולם הזה, (רפג) לטבלא (רפד) המקובעת באבנים טובות ומרגליות, (רפה) (ונקיבת) [ונקיבת] ירק בתוכה, נטלה הטבלא ונשפך זה שבתוכה, ונראה שבח הטבלא, (רפו) כך עתידין הרשעים

הערות ותקונים

ממעמקי קראתי ה' (תהלים ק"ל): (רעד) יראו רבים וישמחו. תקנתי ויראו ויבטחו, וגם ככ"ו ו' מובא בטעות כמו לפינו: (רעה) אתיאי דרבנן. עיין לעיל הערה רע"ג: (רעו) כהא דר' אליעזר המודעי. מובא בילקוט מיכה רמז תקל"ב בשם שו"ט, וכן מובא בילקוט תהלים רמז תרל"ב, ונראה גם במדרש חזית סס: (רעו) אמר להם הקב"ה ח"כ תרד כל אומה כו'. כל המאמר עד ואעפ"כ אני אלך עמכם הוא ג"כ ככ"ו ו', וכן בהגהת הרא"ש הביא הטוסחה הזאת עפ"י כ"י שהיה לפניו, וליתא ככ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס. שם הגו' מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו אין יורדין אמר להם אם כן תרד כל אומה ואומה ואלהיה עמה, שנאמר כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו, וכן מובא בילקוט מיכה סס, ובילקוט תהלים י"ג תרל"ב, ובמדרש חזית סס (ע"ה) אתה הוא סיכוינו ואתה הוא סברנו. הוא מלשון אבד סברן ובסל ס' יין (עירובין כ"א ע"ב). ע"ה שכולכם לובשי שני זה ברית מילה שנאמר כל ביתה לבוש שנים. אביה שדורש שנים כמו שנים, ור"ל מילה ופריעה, כמאמרם בפסיקתא עשר תעשר (ל"ח ע"א), ובתנחומא ראה לבוש שנים מילה ופריעה לוי' ותפילי: (רפ) ר' ראובן בש"ר חנינא אמר. מובא בילקוט מיכה רמז תקל"ב, והליון מדרש שו"ט כסוף רמז שלפי יבג גם על זה, ובחגים הפרידו המדפיסים והליון רמז חדש, ובחמת הוא רמז אחד עם מאמר שלפניו, ונראה ג"כ בילקוט תהלים סס רמז תרל"ב, ובטעות ר' חנינא בשם ר' ראובן ז"ל ר' ראובן בשם ר' חנינא, ובמדרש חזית סס אמר ר' ראובן, חסרים המלות "בשם ר' חנינא": (רפא) שבטך אלו היסורים. הוספתי, וכ"ה בכל כתבי יד ונדפס ובמדרש חזית ובמדרש שו"ט מזמור כ"ג, ובמדרש חזית סס יש לנחוק מלות "ה"א" כי מיותרים הם, והראיות מן הכתובים הוספתי, כמו שהיא נדפס גם בדפוס ראשון, וחסרים בכל כתבי יד: (רפב) אבא תנחומא. כ"ה בכל כתבי יד ובנדפס, והתואר אבא תנחומא לא מלאתי במדרשים, וז"ל רבי תנחומא או ר' תנחומא בר אבא, והמאמר מובא בילקוט ישעיהו רמז ס"ט: (רפג) לטבלא. המלה רומית tabula וכן יוניה αβγδ פי' שלתן ויותר נכון להגיה לקערה במקום טבלא, ושייך הלשון ונשפך מה שכתובה: (רפד) המקובעת, כ"ה לכוון גם ככ"ו ו' וכ"י ח', ובילקוט ישעיהו סס, ובטעות ככ"ו ב' ג' ד' ז' ו' ונדפס המונקעת: (רפה) ונקיבת ירק. תקנת ונקיבת ירק, וככ"ו ו' ונקיבת ירק ז"ל ונקיבת ירק, והוא לשון הגמרא שבת קי"ד ע"ב מותר בקיבת ירק, וע"ה בפרש"י, וככ"ו ב' ג' ד' ז' ו' ונדפס גם בדפוסים הראשונים קאנשע' וויניציא בטעות ונקיבת ידים כתובה ז"ל ונקיבת ירק כתובה, וככ"י ח' ונקיבותיהן. ז"ל ונקיבת ירק, ובילקוט ישעיהו סס בטעות וקערת ירק כתובה ז"ל ונקיבת ירק: (רפו) כך עתידין הרשעים להבלע מן העולם כחזיר. נדפס כו' הרשעים

להבלע מן העולם כחציר, שנאמר יבש חציר נבל ציץ (ישעיה מ ט), (רפז) הצדיקים נכאים בעולם הזה, אבל לעולם הבא יש להם קימה וגבורה, שנאמר ודבר אלהינו יקום לעולם (ט), אלו הצדיקים שמקיימים התורה דברי אלהינו :

[כא] על כן לא יקומו רשעים. (רפח) זהו שאמר הכתוב שפתי חכמים יורו דעת ולב כסילים לא כן (משלי טו ז), (רפט) [שפתי חכמים יורו דעת, אלו תלמידי חכמים שהן מלמדין תורה, ולב כסילים לא כן], (רצ) אלו המשופעים ביותר, ואין להם לחלוחית של תורה. ר' חזקיה אמר (רצא) אלו בני אדם שתורתן מבחוץ ואינה מבפנים, (רצב) כהדא איסתירא בלגינא קיש קיש קרייא: (רצג) דבר אחר [שפתי חכמים יורו דעת]. אלו ישראל שממליכין להקב"ה בכל יום תמיד, ומייחדים שמו בכל יום תמיד, שחרית וערבית, ולב כסילים לא כן, אלו המינין, שאומרים (רצד) טמטום הוא העולם: דבר אחר שפתי חכמים יורו דעת. (רצה) ר' יודן ור' פנחס אומרים, אמר הקב"ה לרשעים, אני בראתי את העולם בויחי כן, ואתם

הערות ותקונים

הרשעים נבלעים מן העולם כחציר. ז"ל כך יבולו הרשעים, לשון בלוי והשחתה (סערדערבען): (רפז) הצדיקים נכאים בעולם. בנדפס ובאיוזה כ"ו והצדיקים נראין בעולם, שנאמר ודבר אלהינו יקום לעולם, יש לתקן נכאים במקום נראין, והרא"פ בהגהות שלו הביא בלד המדרש כמו שהוא לפנינו בכ"י: (רפח) זש"ה שפתי חכמים. מובא בילקוט משני רמז תקנ"ג בשם שו"ט, ומה שגרסם שם בלדו תנחומא מדרש שו"ט, הליין "תנחומא" מוסב על מאמר שלפניו ד"ה אס נתפש לנשון הרע, והוא בתנחומא שלנו מזרע אות ד': (רפט) שפתי חכמים יורו דעת אלו ת"ח. האוספתי כמו שהגיה הרא"פ בלד המדרש, ובדל"ה ה' כן לפניו באיוזה כתב יד, ובכ"י ו' חסר ג"כ, וכל המאמר אלו המשופעים נמלא גם בכ"י ו', וגם מובא בילקוט משני שם, ולפני בעל הילקוט ה' חסר ג"כ ההתחלה "שפתי חכמים אלו ת"ח שהם מלמדים תורה לרבים" והוסף אחד או הוא בעלנו "שפתי חכמים יורו דעת אלו ישראל שעשו זר לארון". ובכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס, המאמר שלפניו עד קיש קיש קריא, ליתא, ובמקום זה נמלא שמה נוסחא אחרת: שפתי חכמים יורו דעת אלו ישראל שעשו זר לארון, שנאמר ועשית זר והב סביב, ולב כסילים לא כן, אלו או"ה שנעשו זרים למקום, ובבית המדרש ח"ה נד קס"ב בילקוט מדרשים הביא שם הרב החוקר הגדול מהר"א ד"ר יעלניעק המאמר הזה אשר לפניו, והוא אשר לקח מן הגהות הרא"פ שהוסף בלד המדרש לפום וויניאל, כי המדרש עם הגהות של הרא"פ היה לפני הרב החכם הנ"ל ומתחיל בביה"מ שם ולב כסילים לא כן אלו ת"ח שהן מלמדין תורה, יש לתקן וכ"ל שפתי חכמים יורו דעת אלו ת"ח כו', והמלה ד"ה המובא שם יש למחוק, ובמקום אלו המשופעים ז"ל המשופעים, גם במקום איסקרי ז"ל איסתרא. וההוספה היא שהוסף הרב החכם הנ"ל בבית המדרש נמלא גם בילקוט משני שם בשם המדרש, אולם לפניו בדפוס אינו: (רצ) אלו המשופעים ביותר. לדעתי יש לתקן אלו הפושעים: (רצא) אלו בני אדם שתורתן מבחוץ ואינה מבפנים. זה נשמט בילקוט, ונמלא ג"כ בכ"י ו' ובהגהת הרא"פ בלד המדרש: (רצב) כהדא איסתרא בלגינא קיש קיש קריא. זה המשל מובא ג"כ בכ"מ פ"ה ע"ב היינו דאמרי אינשי אסתירא בלגינא קיש קיש קריא, פירש"י סלע אחד בלגינא קיש קיש קריא מתקשקש ומשמיע קול ואם היה מלא סלעים לא היה משמיע קול, וע"ש בתוס'. וראיתי בערוך ערך כש שהביא המאמר מנ"מ וגורם כיש כיש, וכתב פי' בלשון ערבי לדבר שמשמיע קול קורין אותו כיש כיש: (רצג) ד"ה אלו ישראל עד ד"ה השני נשמט בכ"י ב' ד' ז' ונמלא לנכון גם בכ"י ג' ו' ח' ובילקוט ונדפס: (רצד) טמטום הוא העולם. כ"ה בכל כתבי יד ונדפס ובילקוט, ובכ"י ח' בטעות אלו המינין שהן טמטות לעולם, והמוספי הביא נוסחא אחרת וז"ל: בערך אבטומטום מדרש תהלים מוזמור ראשון אלו המינים האומרים אבטומטים הוא העולם, פי' בל"ז אבטומטום מניע עלמו בלתי מניע חילוני, וגם מלה זו מורה על דבר בא במקרה וזלה כונת פועל עכ"ל: (רצה) ר' יודן ור' פנחס אומרים. פה הביא המאמר בשם שניהם אבל בכ"י ב' וכ"י ו' וכ"י ז' ונדפס הגי' ר' יודן ור' פנחס, ר' יודן אמר. ומובא בשם ר' יודן המאמר שלפניו ובשם ר' פנחס אינו מובא מאומה, אולם בכ"י ג' ד' ובילקוט תהלים מוזמור תרי"ח (ובילקוט משני רמז תקנ"ג בשם מדרש שו"ט הגי' כנו בכ"י שלפניו) ובהגהת הרא"פ בלד המדרש הגי' כד: ר' יודן ור' פנחס ר' יודן אמר אמר הקב"ה לישראל אני בראתי העולם ככן שנאמר ויחי כן, ואתם אומרים לא כן, שנאמר ולב כסילים לא כן, חייכם על כן לא יקומו רשעים במשפט, ר' פנחס אמר אמר הקב"ה לרשעים אני אמרתי ויחי כן ואתם אומרים לא כן, אני אמרתי לא כן ואתם אומרים כן, חייכם לא כן על כן לא יקומו רשעים במשפט. ובכ"י ח' מובא בשם ר' יודן לבד אמר הקב"ה לרשעים אני אמרתי ויחי כן ואתם אומרים לא כן, והמאמר אמר הקב"ה לרשעים מובא בילקוט בראשית רמז ו' בשם שו"ט:

אומרים לא כן, הייכם לא כן, (רצו) על כן לא יקומו רשעים במשפט, והא טב להון אם אינן עומדים, ואינן נותנים דין, אלא כאינש דאמר קם פלוני בדינא ולא הות ליה הקמת רגל. ר' אבא בר כהנא אמר על כן לא יקומו רשעים במשפט [וחטאים בעדת צדיקים], רשעים שנים, וחטאים שנים, הרי ארבעה, אלו ארבע מלכיות שאין להם הקמת רגל ליום הדין. (רצו) ר' שמואל בר נחמני אמר פורענות אחת מכלה אותן, (רצח) ואית ליה הדין קרא, על כן לא יקומו רשעים במשפט, במשפטים אין כתיב כאן, אלא במשפט, הדא הוא דכתיב ובאחת יבערו ויכסלו (ירמיה י ח), תמותת רשע רעה (תהלים לד כג), ואומר כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה (משלי כד יו), אחת ולא שתיים:

[כב] כי יודע ה' דרך צדיקים. זהו שאמר הכתוב בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים (משלי יו ג), (רצח) מניין, שנאמר וירא ה' כי שנואה לאה (בראשית כט לא): ודרך רשעים תאבד. אמר ר' אליקים איבד הקב"ה דרכן של רשעים, (ש) מפני דרכן של צדיקים, שלא יפעו בה, אמר ר' אלעזר אף בתחילה איבד מפני הרשעים, וכיון שהפריחו בה נתנה להם, שנאמר אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לה), תדע לך שכן הוא, צא ולמד מבלעם הרשע, בשעה ששלח לו בלק לקלל את ישראל, מה דא אומר, אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב (במדבר כג יח), ישן נראה לו הקב"ה, שנאמר ויבא אלהים אל בלעם (שם שס ט), אמר לו (אל) [לא] תלך עמם (שם שס יג), מיד פרשו, אמר בלעם בשביל שאני צדיק אינו מבקש להפריחני, (שא) אמר להקב"ה ואקלל אותם, אמר ליה לא תאור את העם (שם), אמר ליה אם כן אברכם, אמר ליה אינן צריכין לברכתך, כי ברוך הוא (שם). (שב) אמר ר' תנחומא אומרים לה (שג) לזיברתא, לא מדובשך ולא מעוקצין: [דבר אחר כי יודע ה' וגו']. (שד) אמר ר' ברכיה כשבא הקב"ה לבראות את האדם, ראה צדיקים ורשעים עומדים ממנו, אמר אם אני בורא אותן, הרשעים עומדים ממנו, ואם איני בורא אותן, היאך הצדיקים עומדים, מה עשה הקב"ה, (שה) הפליג דעתן של רשעים מנגד פניו, (שו) ושיתף מדת הדין ובראו, הדא הוא דכתיב כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד, איבדה מנגד פניו: דבר אחר ודרך רשעים תאבד. (שז) את מוצא איבד את גמרוד מפני אברהם, אבימלך מפני יצחק, עשו מפני יעקב, הוי כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד, (שח) ואימתי יודע ה' דרך צדיקים, בזמן שדרך רשעים תאבד, (שט) שכן הוא אומר ונודעה יד ה' את עבדיו (ששים טו יז), ואימתי, וועם

הערות ותקונים

(רצו) על כן לא יקומו רשעים במשפט. מובא בילקוט בריש רמז תרי"ט, והוא מאמר אחד עס מה שלפניו, ומגלי דעה ספרידו המדפיסים: (רצו) ר' שמואל בר נחמני אמר. מובא בילקוט ירמיה רמז רפ"ז בשם שו"ט, והגיון שו"ט מוסב על התחלת רמז רפ"ו: (רצח) ואית לי' הדין קרא. בילקוט תהלים הגי' ואית ליה סגין קריין, ובילקוט ירמיה ואית לן קריין: (רצח) מניין שנאמר וירא ה' כי שנואה לאה. אף כי שנואה יעקב והאלהים יודע כי רמתה את אהותה גם ביעקב היתה כונתה להגשא אל יעקב ורחם עליה הקב"ה, עיין בס' הרמב"ן וי"א בפ' ויאהב גם את רחל, ונעלם ממני מה שמביא הפסוק הזה, הלא ראיות רבות יש במקראות: (ש) מפני דרכן של צדיקים. בנדפס מפני הצדיקים, ז"ל מפני דרכן של צדיקים: (שא) א"ל ואקלל אותם מכאן. תנחומא בלק אות ס' ובתנחומא הנדפס מכבר אות ו' ובמ"ר פ"כ אות י': (שב) א"ר תנחומא אומרים לה לזיברתא לא מדובשך. בתנחומא ובמ"ר שם, אומרים לה לזרעה לא מדובשך ולא מעוקצין, ושם הוא סתמי בני שם האומר, וברור לדעתי שהמסדר מהמדרש שו"ט סוין במה שהביא בשם ר' תנחומא אל המדרש תנחומא: (שג) זיברתא. פי' דבורה, ותרנוס דבורה זיבורא בז"ן תמורת ד', ובכ"ח ח' כתוב אומרים לדבורה: (שד) א"ר ברכי'. נשנה במ"ר פ"ח אות ד', ומובא בילקוט תהלים רמז תרי"ט בשם ב"ר: (שה) הפליג דעתן של רשעים. בנדפס פליג דרכן של רשעים, ובמ"ר שם הפליג דרכן של רשעים: (שו) ושיתף מדת הדין ובראו. ז"ל מדת רחמים, כמו שהוא באיזה כ"י ובנדפס ובמ"ר שם, כי עד צריחת האדם כתוב שם אלהים לבד, ובצריחת אדם כתוב וי"א ה' אלהים, ששיתף בו מדת רחמים ובראו: (שז) את מוצא. מובא בילקוט תהלים רמז תר"כ בשם המדרש: (שח) ואימתי יודע ה'. בנדפס הלשון משובש, וז"ל כמו לפניו: (שט) שכן הוא אומר ומדעה יד ה' את עבדיו ואימתי וועם את אויביו. הביא ראה מהפסוק אימתי גודעה יד ה', בזמן וועם את אויביו, ובילקוט תהלים שם סיים עוד, וכה"ל ומדעתי

את אויביו (ט), אמר ר' יוחנן עתיד הקב"ה לישב בדין עם הצדיקים ועם הרשעים, והוא דן את הצדיקים, ומוליכן לגן עדן, ודן את הרשעים, ומחייבין לגיהנם, והרשעים אומרים לא דן אותנו כראוי, למי שהוא מבקש זוכה, ולמי שהוא מבקש מחייב, והקב"ה אומר אני לא בקשתי לפרסם אתכם, מה עושה הקב"ה, (שי) קורא (לאיזלוגין) [אלוגין] שלהן, והן יורדין לגיהנם, אמר ר' פנחס (שיא) כל מי שהוא מוחלם בעבירות, אינו יכול לחזור בו, (שיב) [ואין לו מחילה עולמית], אמר הקב"ה אתם הציתם לגיהנם, פחם לגחלים ועצים לאש (משל ט טה), אני נוקם מכם דיני דינים, (שיג) ר' הונא בשם ר' שמעון אומר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי (ישעי סו כד), כי שפשעו בי לא נאמר, אלא הפושעים, שעדיין פושעין והולכין:

מזמור ב

[א] למה רגשו גוים. (א) זהו שאמר הכתוב והרשעים בים נגרש (ישעי ס כ), מה הים כל (ב) סירותיו על פיו, כך (ג) סירותם של רשעים בפייהם, פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ס ב), ס'סרא לחץ את [בני] ישראל [בחזקה (שפטיס ד ג)], (ד) מהו בחזקה, בחירופים וגידופים, כמה [דכתיב] חזקו עלי דבריהם (מלאכי ג יג), סנחריב אמר (ו) מי בכל אלהי הארצות וגו' (מ"ב יח לה), נבוכדנאצר אמר (מאן איהו אלהה ושיובינכון) [ומן הוא אלה די ישויבנכון] מן ידי (דניאל ג טו):

[ב] [ה] [דבר] אחר למה רגשו גוים. זהו שאמר הכתוב היושב על חוג הארץ [ויושביה כהגבים] (ישעי מ כג), למה הרשעים דומין, להגבים שהם נתונין (ו) בקלפי (ז) מפרכסין לעלות והן נופלין, (ח) כך הרשעים. (ט) ר' יהודה בר נחמני אמר, אחר דור המבול כתיב ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' (בראשית יא ה), ולא

הערות ותקונים

ונודעתי צם, אימתי כאשר (משפטיך לארץ) [אשפטך] (יחזקאל ל"ה י"א), וכן וידעו מזרים כי אני ה' (שמות י"ד ד'), אימתי בהכבדי צפרעה (שס) ע"כ, וכן הוסיף כן הרא"ש בהגהות שלו בלד המדרש עפ"י כ"י אחד שהיה כן לפניו, וגם הוא הביא כאשר משפטיך לארץ ל"ל כאשר אשפטך, והמלה לארץ יש למחוק: (שי) קורא לאיזלוגין. כ"י ב' לאלגין, כ"י ג' לאלגין, כ"ז ד' ז' נפרדה המלה לא לגין, ובכ"י ח' קורא לאלגין, בדפוס קאנשט' לאלגין, בדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים לאלגין שבהם, וז"ל קורא אלוגין שלהן, וכן הקתי, והמלה רומית *elogium* ופי' ספר זכרון אשר בו ישובח או יגונה דבר וגם ספר עדות, ע"י צערוך השלם, והמלה מורגלת במדרשים, כמו ב"ר פכ"ח אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שהוא קורא אלוגין שלה: (שיא) כל מי שהוא מוחלם בעבירות. עיין יומא פ"ו ע"ב: (שיב) ואין לו מחילה עולמית. הוספתי וכו"ה באיזה כ"י ובגדפס: (שיג) ר' הונא בשם ר' שמעון כו'. בגמרא עירובין י"ט ע"א א"ר שמעון בן לקיש רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרין בתשובה, שנאמר ויאלו וראו בפגרי האנשים הפושעים וגו', שפשעו לא נאמר, אלא הפושעים שפשעים והולכים לשלם:

(א) זש"ה והרשעים כים נגרש. דורש רגשו כמו נרשו, והמאמר מובא בילקוט ישעיה רמז ס"ג בשם מדרש זש"ט: (ב) סירותיו. ותעל לחתו (יחזקאל ב' כ') תרג' ותיסק סרותיה, ור"ל כל דבר מאוס הגמלא בים הכל על שפתו, כי הים אינו סובל דברים כרוחים ונורקן על שפתו: (ג) סירותם של רשעים צפיהם. דברים רעים שבהם מוילאים צפיהם: (ד) מהו בחזקה בחירופים וגידופים. עיין וי"ר סוף פ"ז, ובתנחומא לו אות ד', ובתנחומא הגדפס מכבר לו אות ב', הגדת שמואל פ"ג, אסתר רבה סוף פ"ה, ועיין בתנחומא שם הערה כ"ז: (ה) ד"א זש"ה הושב על חוג. מכלף עד ודוד רואה ואמר למה רגשו גוים, הוספתי וחסר גם בכ"י ו' ח', וגם הרא"ש בהגהת שלו בלד המדרש רשם על זה המאמר, אינו בכתובים" כוונתו שלא נמלא בכ"י שלפניו, אצל נמלא בכ"י ב' ג' ד' ז' ובדפוסים הראשונים דפוס קאנשט' ודפוס וויניציא, ואח"כ בכל הדפוסים: (ו) בקלפי. מלה יונית *καλαμα* (אורנט), ואולי יותר נכון להביא בכלוב מלשון כלוב מלא עוף (ירמיה ה' כ"ז), שם כל קלוע מנזרים (קפטיג): (ז) מפרכסין. (ח) מפרכסין, כ"י ד' מפרכסין, כ"י ז' מפרכסין, וממלא לנכון בכ"י ג' מפרכסין, וכ"ה בגדפס, ופי' מפרכסין מתנדנין ומתנשענין, עיין ערוך פרכס ב', ואיזה חכמים ראו להוילאה מלשון יוני: (ח) כך הרשעים. צרואנס לעלות וגפלו ולא למדו מהראשונים: (ט) ר' יהודה בר נחמני אמר. צב"ר פל"ה אות ד' יהודה בר רבי אמר לא הוה להון למילף מן קמילי אתמהא דור המבול מדור אנוש, דור הפלגה מדור המבול, דכתיב אחר המבול ויהי כל הארץ שפה אחת:

היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים, (י) וגוג ומגוג אתי לעלמא דאתי ונפלי, ודוד רואה ואמר למה רגשו גוים]: דבר אחר כים נגרש. (יא) מה הים הזה הגל שלו עולה ומתגבר כאילו מציף את העולם כולו, וכיון שמגיע לשפת הים הוא משתמח לפני החול, כך האומות, כל מי שהוא מזדווג להזיק לישראל, הוא נופל לפניהם. אומות העולם משולים לים, שכן הוא אומר והרשעים כים נגרש (ישעיה נז ב), וישראל נמשלים לחול, שכן הוא אומר והיה מספר בני ישראל כחול הים (הושע ב ה), (יב) את מוצא נמרוד והביריו נזדווגו לאברהם, ונפלו לפניו, שנאמר ויחלק עליהם לילה (נבאשים יד טו), אבימלך לפני יצחק, עשו ולבן לפני יעקב, פרעה ומצרים לפני ישראל, (יג) וכן רבים בתורה, וגוג ומגוג לעתיד לבא לפני ישראל, ועליו דוד רואה וצווח למה רגשו גוים. [למה רגשו גוים]. (יד) אמר ר' יצחק אדם אומר לחבירו למה אתה עושה כך וכך, והוא כועס, והצדיקים אומרים להקב"ה למה ואינו כועס ואינו נענשין, ולמה אינו נענשים, שלא ביקשו טובה לעצמן, אלא על ישראל: [ולאומים יהנו ריק]. אמר ר' אייבו כל רגושן של רשעים ויגיען לריק, שנאמר ויגיעו עמים ברו אש ולאומים בדי ריק יעפו (מקוה ב יג), אבל ישראל לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישעיה סט כג):

[ג] **יתיצבו** מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. שבאין להקב"ה והוא אומר להם אני מננינתם (איכה ג כג), מתברר אנא להון, כמה דאת אמר אשר מנן צריך בידך (נבאשים יד כ), לעתיד לבא אומר למלך המשיח מדינה פלונית מרדה בך, והוא אומר (טו) [יבא הגובאי ויחריב אותה, שנאמר והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה יא ד), (טז) אפרכיא פלונית מרדה בך, והוא אומר] יבא מלאך המות ויחריב ויחבל אותה, שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (שם ט), וכיון שרואין צרתן רבה, הן באים ומשתחווים למלך המשיח, שנאמר אפים ארץ ישתחוו לך (שם מט כג): על ה' ועל משיחו. (יז) [זהו קרה שנתרעם על הכהונה כנגד אהרן שהיה משיח ה', אמר ליה משה אהרן אחי אילו הוא לעצמו נטל הכהונה, יפה עשיתם שנתרעמתם עליו, ועתה הקב"ה נתנה לו, שהגדולה והמלכות והגבורה שלו, וכל מי שעומד כנגד אהרן אינו עומד אלא כנגד הקב"ה, הדא הוא דכתיב על ה' ועל משיחו]: משל לגבור שהיה במדינה, וכשהיו (יח) הנייסות באות לאותה מדינה, היו יראים מאותו גבור, וחזרין ואומרין מה נעשה, בואו ונהרוג אותו גבור, ואחר כך נזדווג לאותה מדינה, כך אלו:

[ד] (יט) **אמר** ר' ברכיה בשם ר' לוי ארורים הן הרשעים (כ) שהן מקיימין עצה על

הערות ותקונים

(י) וגוג ומגוג. עיין ברכות ז' ע"ב למה רגשו גוים קאי על מלחמת גוג ומגוג: (יא) מה הים הזה הגל שלו עולה. בילקוט ישעיה רמז ש"ג הביא בשם הילמדנו ז"ל: והרשעים כים נגרש מה הים הגל הראשון אומר עדיין אני עולה ומציף את כל העולם כלו וכיון שהוא בא לחול הוא טרע לפניו ואין הגל השני למד מהראשון, כך פרעם נתגלגל על ישראל והפילו הקב"ה, וכן עמלק וכן סיחון ועוג וכן בלעם ובלק, ואין אחד למד מהצידו ע"כ, והוא נכוון יותר מאשר לפניו: (יב) את מוצא. מוצא בילקוט ישעיה שם שז"ט: (יג) וכן רבים בתורה. כ"ה בכל כ"י וגם בנדפס, אולם בילקוט שם במקום וכן רבים בתורה הביא הוא "עמלק סיחון ועוג ול"א מלכים לפני משה ויהושע, סגחריב לפני חזקיה, הונן לפני מרדכי, וגם הרא"פ בהגהת שלו הוסיף זה בלד המדרש, ובדאי היה כן לפניו באיזה כ"י או לקח מהילקוט: (יד) א"ר יצחק. מוצא בילקוט תהלים רמז תר"כ בשם שז"ט: (טו) יבוא הגובאי. פי' מין ארבה, חס הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ג' ד' ו' ז', וגם בהגהת הרא"פ ראיתי שהוסיף כן עפ"י כ"י שהיה לפניו, וחכר גם בכ"י ח' ונדפס והשמיט המעתיק מן והוא אומר הראשון עד והוא אומר השני: (טז) אפרכיא. המלה יונית ἀρχαία פי' מחוז (פרמויין): (יז) זהו קרה. הוספתי ומנאל בכ"י ב' ד' ז' ו' וחכר גם בכ"י ג' ו' ח' ונדפס: (יח) הנייסות. פי' חילול והמלה סורית: (יט) א"ר ברכיה בש"ר לוי. פסיקתא פסקא שור או כשב (ע"ח ע"ב), וי"ר פכ"ז אות י"א, התחומא אמור אות י"ג, ובתחומא שלנו אמור אות י"ח, אסתר רכה כפ' ויקראו סופרי המלך, אגדת בראשית פ"ב: (כ) שהן מקיימין עצה על ישראל. בפסיקתא שם מתחמייס בעצות רעות על ישראל, בוי"ר ותחומא הגדפס מתעסקים בעצות רעות, ובתחומא שלנו מתעמקין, ובילקוט שם מעמיקים, והני' מעמיקים או מתעמקין עצות היא הנכונה, והוא

ישראל, וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך, (כא) עשו אמר שופט היה קין, שהרג את אחיו הבל בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו פרה ורבה והוליד את שת, אני איני עושה כן, אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי (בראשית כו מ), ואירש הלכו. פרעה אמר שופט היה עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי, ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו, אני איני עושה כן, אלא עד (כב) דאינון דקיקין תחות כורסיא דאמהון, (כג) אנא מחינא להון, הדא הוא דכתיב הכה נתחכמה לו (שמות א'), (כד) ניהוי חכימין יתיר מן קדמוי, מיד כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם סג כג), המן אמר שופט היה פרעה שאמר כל הבן הילוד וגו' וכל הבת תחיון, ולא היה יודע שהבנות נישאות לאחרים, והן פרות ורבות, אבל אני איני עושה כן, אלא להשמיר להרון ולאבד את כל היהודים (אסתר ג יג), ואף גוג ומגוג עתיד לומר כן, שופים היו הראשונים (כה) שהיו מתעקפין בעצות של ישראל, ולא היו יודעין שיש להם (כו) פטרון בשמים, אבל אני איני עושה כן, אלא בתחלה אני מזדווג לפטרונם, ואחר כך אני חוזר על ישראל, הדא הוא דכתיב יתיצבו מלכי ארץ ורוונים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, והקב"ה אומר להם רשעים עלי אתם באים להודווג, כמה גדודים יש לי לפני, כמה שרפים וברקים ולפידים ומלאכים יש לי לפני, ואני יוצא עמהם ועושה מלחמה עמהם, הדא הוא דכתיב ה' כנבור יצא כאיש מלחמות (ישעיהו מג יג), (כו) וכתיב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה יד ג), מה כתיב שם, והיה ה' למלך על כל הארץ (שם שס ט):

[ה] (כח) ננתקה את מוסרותימו. (כט) אלו תפילין שביד: ונשליכה ממנו עבותימו. אלו תפילין שבראש: דבר אחר ננתקה את מוסרותימו. (ל) אלו שבע מצות [שנצטוו בני נח: ונשליכה ממנו עבותימו. (לא) אלו שלש מצות] (לב) שהן

ה ערות ותקונים

והוא מלשון הכתוב מים עמוקים ענה בלב איש (משלי כ' ה'): (כא) עשו אמר. כ"ר פע"ה: (כב) דאינון דקיקין תחות כורסיא דאמהון. דקיקין פי' קטנים ודקים, ומורגל בתרגומים, והמלה סורית ופי' תחות כורסיא דאמהון, תחת כסא המשטר, וכו"ר ונאס"ר הגי' כריסא דאמהון, ר"ל תיכף בלדתן: (כג) אנא מחינא להון. בפסיקתא אנא מחנק להון: (כד) נהוי חכימין יתיר מן קדמוי. כן הוא גם ככ"י ו' ולא נמצא ככ"י האחרים ולא בנדפס: (כה) שהיו מתעקפין, בנדפס מתעקפין, בפסיקתא הגי' מתקוממים בעלות, וכו"ר שהיו מתעקפין, ובתנחומא שלנו מעמיקין. והיא גי' נכונה, ובמקום מעמיקין נעשית מעקפין: (כו) פטרון. המלה יונת ורומית patronus עשקטא עניה מליץ ומגין ופרקליט (טוטהפרד): (כז) וכתיב וילא ה' ונלחם בגוים ההם. זה נשמע בנדפס, וכאשר הוא לפנינו נכון מה שסיים מה כתיב שם, וכן הגיה מהר"פ בלד המדרש: (כח) ננתקה את מוסרותימו עד ד"א ננתקה את מוסרותימו, חסר ככ"י ה' ע"י שגגת המעתיק כדרך המעתיק הזה להשמיט הרבה מלות ושורות שלימות: (כט) אלו תפילין שביד עבותימו אלו תפילין שבראש. כ"ה בכל כתבי יד, איך דייק מלשון הכתוב עבותימו לדרוש אלו תפילין שבראש, ולדעתי המאמר נשתבש וככ"י: מוסרותימו זו מלות תפילין, ונשליכה ממנו עבותימו זו מלות לינית, וכן הוא בירושלמי ע"ז פ"ב דף מ' ע"ג ר' חי' בר לולייני בשם ר' הושעיה כל המלות עתידין בני נח לקבל עליהם, ומה עמס כי אז אהפך אל עמיס שפה ברורה, ובסוף הם עתידין לחזור בהן, ומה עמס ננתקה את מוסרותימו זו מלות תפילין, ונשליכה ממנו עבותימו זו מלות לינית: וזוה מובן הכוונה מוסרותימו אלו תפילין שביד ושבראש דרש מוסרות על הרצועות, ועבותימו זו לינית שהן מעשה עבות גדילים, ועיין גם בע"ז ג' ע"ב לעתיד לבוא באין אומות העולם ומתגייירין ונעשו גרים גרורים ומניחין תפילין בראשיהן, תפילין ברועותיהן, לינית בצנדיהן, מוזהב בפתחיהן, כיון שראוין מלחמת גוג ומגוג אומר להן על מה באתם, אומרים לו על ה' ועל משיחו, שנא' למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק וגו', וכל אחד מנתק מלותו והולך לו, שנא' ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו, ועל זה הביאו שם חכמי התוס' ד"ה ומניחין את דברי הירושלמי פ' אין מעמידין דדריש מוסרותימו זו מלות תפילין, עבותימו זו מלות לינית ע"כ. ומה תבין כוונת הדורש שהביא הדרש על הכתוב הזה: (ל) אלו שבע מלות שנצטוו בני נח. עיין סנהדרין דף כ"ז ע"ב, ז' מלות נצטוו בני נח: (לא) אלו שלש מלות. כ"ה ככ"י ב' וכ"י ד' וכ"י ז' ח', אולם ככ"י ג' הגי' גם כאן אלו ז' מלות, ובדפוסים הראשונים אלו מלות, וחסר המספר, ובכ"י ו' הגי' אלו שלשים מלות, ואולי הוא עפ"י מאמרם בירושלמי ע"ז שם שלשים מלות עתידים בני נח לקבל עליהם, ועיין גם כ"ר פ"ה אות ס', ובנדפס הגי' אלו הם מלות: (לב) שהן קולעין בהן. מעשה עבות תרגום

קולעין בהן, (לג) כגון סוכה ולולב, שהן נקראו עבות, (לד) וכן הוא אומר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו (ישעיהו ג), אלו שבע מצות (לה) שהן כתיבין בהן :

[ו] יושב בשמים ישחק. (לו) אמר ר' יצחק בר חמא כל עסקיו של הקב"ה בקדושה, דיבורו בקדושה, שנאמר אלהים דבר בקדשו (תהלים ס ט), קילוסו בקדושה, שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיהו ג), הילוכו בקדושה, שנאמר הליכות אלי מלכי בקדש (תהלים סה כט), חשיפת זרועו בקדושה, שנאמר חשף ה' את זרוע קדשו (ישעיהו נ י), ישיבתו בקדושה, שנאמר אלהים ישב על כסא קדשו (תהלים מז ט), אדיר בקדושה, שנאמר מי כמכה נאדר בקדש (שמות טו יא) : (לז) דבר אחר יושב בשמים ישחק. אמר הקב"ה שוחקין אלו באלו, (לח) ר' אחא בשם ר' שמואל בר נחמני אמר (לט) ארבע שחיקות הן, יושב בשמים ישחק, ואתה ה' תשחק למו (תהלים נט ט), ה' ישחק (למו) [לו] (שם לו יג), גם אני כאידיכם אשחק (משלי א טו) :

[ז] אן ידבר אלימו באפו. וכתוב ה' ה' אל רחום והנון ארך אפים (שמות לז ו), (מ) אלא חנון לישראל, ולאומות העולם (מב) שהבחילו את ישראל באף ובחמה, שנאמר הנה יום ה' בא אכזרי ועברה וחרון אף (ישעיהו יג ט), לכך נאמר אז ידבר אלימו באפו :

[ח] ואני נסכתי מלכי. אמשחתי, כמה דאת אמר וסוך לא סכתי (דניאל יג). דבר אחר (מד) אתכתיה, כמה דאת אמר עגל מסכה (שמות לב ד). דבר אחר (מה) גדלתיהו, (מו) כמה דאת אמר ושמונה נסיכי אדם (מייכה ה ד), וכתוב שמת נסיכי צפון (יחזקאל לב ל), והיכן גדלתיהו, על ציון הר קדשי :

ה ערות ותקונים

הרגום עובד קליעה : (לג) כגון סוכה ולולב שנקראו עבות. היינו הדם בלולב עץ עבות, ובסוכה שיך לטון קליעה שקולעים את סככה : (לד) וכה"א והלכו עמים רבים. הביא את הכתוב לראיה שעתידין לקבל עליהם עול מלות : (לה) שהן כתיבין בהן. וכ"ה בכ"י ג' ד' ו' ו' וכ"י ב' שהם כתיבין בהם, ובגדפס כתופין, וכ"י ח' בטעות שהם תקיפין בהן, וכ"י ו' הגי' שהן כתיבין, ונראה כי היא גי' נכונה וזה מוסב למעלה על מוסרותימו אלו שבע מלות ועל זה הביא שהם כתיבין בהם, תרגם אסר (איוב ל"ו י"ג) כפת, וכן כפתו בסרבליהו (דניאל ג' כ"א) : (לו) א"ר יצחק בר חמא. נשנה בירושלמי ברכות פ"ט ה"א (דף י"ג ע"א) כי אלהים קדושים הוא, א"ר יצחק קדוש בכל מיני קדושות דאמר ר' יודן בשם ר' אחא הקב"ה דרכו בקדושה [הילוכו בקדושה מוסבו בקדושה] ט', זה שהסגרתו נשמט בירושלמי, ונמנא לנטון בסיוס אשר הביא רחיות מהכתובים, ובמקום לפנינו במדרש שו"ס א"ר יצחק בר חמא, הגי' בירושלמי א"ר יצחק קדוש בכל מיני קדושות ואח"כ מובא דאמר ר' יודן בש"ר אחא, ובכל כ"י הגי' כמו בכ"י שלפנינו רק בכ"י ז' הגי' א"ר בר יצחק, ז"ל א"ר יצחק בר חמא ובכ"י ב' א"ר חמא חסר וז"ל א"ר יצחק בר חמא, ובגדפס א"ר יצחק חסריס בר חמא, והמאמר נשנה גם בתנחומא קדושים אות ד' ובגדפס מכבר אות ג' ושם מובא אמר ר' ברכיה בשם ר' אבה, ובגדפס א"ר ברכיה לבד, ובתנחומא שם יש לתקן וכז"ל קלוסו בקדושה [שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' לצאות, אדיר בקדושה] שנאמר מי כמוכה נאדר בקדוש, וגם במדרש שו"ס הגדפס נשמטו המלות "חשיפת זרועו בקדושה שנאמר חשף ה' את זרוע קדשו, ישיבתו בקדושה שנאמר ה' ישב על כסא קדשו", וכן הגיה הרא"פ ב"ד המדרש : (לז) ד"א יושב בשמים ישחק אמר הקב"ה שוחקין אלו באלו. ויהיה ישחק פועל יוצא שהקב"ה עושה שישחקו אלו על אלו, ובאזוהי כ"י שוחקין אלו באלו : (לח) ר' אחא בש"ר שמואל. מובא בילקוט תהלים רמז תר"כ והציון בהתחלת הרמז מוסב גם על המאמר הזה : (לט) ארבע שחיקות הן. שמיניו אלל הקב"ה : (מ) אז ידבר אלימו באפו. מובא בילקוט שם : (מא) אלא חנון לישראל. כ"ה באזוהי כ"י, ובאזוהי כ"י הגי' אלא את ישראל ברחמיים, ובכ"י ח' אלא רחום והנון לישראל, ויותר נכון להגיה אלא מאריך אף לישראל : (מב) שהבחילו את ישראל. כ"ה גם בכ"י ו' וגם בילקוט, וחסר בגדפס גם באזוהי כ"י : (מג) ואני נסכתי מלכי. מובא בילקוט שם : (מד) אתכתיה. פי' החוך מלשון והתכתי אחכס (יחזקאל כ"ג כ') ענינו זקוק, וכן כהתוך כסף כהתוך כור (שם שם כ"ב) ור"ל יקתינו כראי מוצק : (מה) גדלתיהו. ר"ל הוראת שרש נסך ענינו ממשלה, והביא רחיה מן נסיכי אדם שהוא תואר לנגיד : (מו) כד"א ושמונה נסיכי אדם. בילקוט נסיכי אדם, גם נמנא אחר זה בילקוט שם מאמר אחד : ד"א השיתיו, כמד"א עם המסכת וכו' עד סוף הרמז, וזה לקח מן מדרש שמואל פי"ט וחסר הציון ובילקוט ישעיהו רמז של"ה על הכתוב והוא מחולל מפשטיו הביא המאמר בשם אגדת שמואל, והרב הרא"ס חשב כי חסר לפנינו ונמנא בילקוט ורצה להגיה ג"כ ולהציג כאן הדרשה

[ט] **אספרה** אל חק ה' אמר אלי בני אתה. (מו) מסופרין הן (מח) בחוקה של תורה, ובחוקה של נביאים, ובחוקה של כתובים, כתוב בחוקה של תורה בני בכורי ישראל (שמות ד כג), וכתוב בחוקה של נביאים הנה ישכיל עבדי (ישעיה נב יג), (מט) וכתוב בתריה הן עבדי אתמך בו [בחזירי רצתה נפשי] (שם מנ א), וכתוב בחוקה של כתובים נאם ה' לאדוני שב לימיני (תהלים קי א), וכתוב ה' אמר אלי בני אתה, (ג) [וכתוב אחר אומר וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוא (דניאל ז יג). ה' אמר אלי בני אתה]. אמר ר' יודן (נא) כל הנחמות הללו (גב) בחוקו של מלך מלכי המלכים הן (גג) לעשותן למלך המשיח, וכל כך למה, לפי שהוא עוסק בתורה: דבר אחר בני אתה. אין אומר בן לי, אלא בני אתה, כעבד שרבו עושה לו קורת רוח, ואומר (נד) מחבב את לי כבני: (נה) [אני היום ילדתיך]. (נו) ר' הונא אומר (נז) שלשה חלקים נחלקו היסורין, אחת נטלו אבות העולם וכל הדורות, ואחת דורו של שמד, ואחת דורו של מלך המשיח, וכד תייתי שעתא, אמר להם הקב"ה (נח) עלי לבראותו בריאה חדשה, וכן הוא אומר אני היום ילדתיך, הא שעתא ברייה ליה, (נט) וכן הוא אומר ואותו ילדה אחרי אבשלום (מ"א א ו), וכי אמו של אבשלום ילדה לאדוניהו, והלא זה בן מעכה, וזה בן חגית, (ס) אלא מה זה (סא) רכב ופרשים (סב) למרוד באביו, אף זה עשה בן, (סג) מה זה בעל מחלוקת, אף זה בן, מה זה וחמשים איש רצים לפניו שס סס ה), (סד) אף זה בן:

הערות ותקונים

הדרשה ג' חלקים נחלקו היסורים כו' כמו שמאל בילקוט, ועלם ממנו כי דברי הילקוט במדרש שמואל מקורו: (מו) מסופרין הן בחוקה של תורה. מוצא בילקוט שם בשם המדרש, ובילקוט הגי' אספרה אל חק כבר הדברים מסופרים הם בחוקה של תורה, וגם הרא"פ בהגות שלו הגיה בלד המדרש, ספר הדברים" ואין ספק שבכ"י שלפניו היה ג"כ הטעםא כבר הדברים, ומן אות כבר נעשית ספר: (מח) בחוקה של תורה. בכ"י ג' (כ"י רומי) הגי' בחוקה של תורה, וכן הוא בדפוסים הראשונים, אבל בכל כ"י האחרים ובילקוט ובדפוסים האחרונים הגי' בחוקה וכל"ל, והכוונה בתורה ובכתובים מסופר גדלת המשיח: (מט) וכתוב בתורה הן עבדי אתמך בו. כ"ה בכל כ"י, ולדעתי יש להפך הראיה וכל"ל: בחוקה של נביאים הן עבדי אתמך בו בחזירי רצתה נפשי (ישעיה מ"ב א'), וכתוב בתורה הנה ישכיל עבדי (ישעיה כ"ב י"ג), כי הכתוב הזה כתיב אחר הכתוב הראשון וסייך לומר "בתריה", או אולי יש למחוק מלת "בתריה": (ג) וכתוב אחר אומר וארו עם ענני שמיא. זה קאי על משיח, ושמש בילקוט שם: (נא) כל הנחמות הללו בחוקו. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ז' ד' ו' ח' ובגדפס הגי' כל הנחמות, וכאשר הוא לפניו הוא לנכון, ובילקוט ליתא המאמר הזה עד ר' הונא אומר שלשה חלקים: (גב) בחוקו של מלך מ"ה. בדפוסים הראשונים גם בכלן בטעות: (גג) לעשותן למלך המשיח. כ"ה גם בחזית ובכ"י ג' ד' ו' ח' ובגדפס: (גד) מחבב את לי כבני. בכ"י ו' מחבב אתה לי כבני, ובכ"י ז' ג' ד' ו' ח' מחבב אתה לך כבני: (גה) אני היום ילדתיך. הוספתי כי על זה חסד המאמר מר' הונא: (נו) ר' הונא. כ"ה גם בכ"י ז' ד' ו' ח' ובילקוט שם הגי' ר' הונא בשם ר' אידי, וכן במזמור ט"ז הגי' א"ר [הונא] בשם ר' אידי, ובכ"י ח' בשם ר' איבו, ז"ל בשם ר' אידי: (נז) שלשה חלקים נחלקו היסורים. מוצא בכלן על שם סוף המאמר אמר להם הקב"ה עלי לבראותו בריה חדשה, וכה"ל אני היום ילדתיך, ועיין במדרש שמואל פ"ט אשר הביא שם בתחלה הדרשה על ואני נסכתי מלכי, וסיים משכתיו [מן היסורים], ועל זה הביא דברי ר' הונא בשם ר' אחא [ז"ל בשם ר' אידי] לשלשה חלקים נחלקו היסורים, וגורם שם אחת לדורות ולאבות (במקום לפניו אבות וכל הדורות), גם גורם שם ואחד למלך המשיח (במקום לפניו ואחת דורו של מלך המשיח), ואולי לפניו שמש המאמר ממקומו וסייך לעיל אחר הדרשות על נסכתי, ובילקוט תהלים שם עלי לכרות לו ברית חדשה ולאבות: (נח) עלי לבראותו בריאה חדשה ויטכח היסורים. ובילקוט תהלים שם עלי לכרות לו ברית חדשה ז"ל לבראותו בריה חדשה: (נט) וכה"ל ואותו ילדה. מוצא בילקוט מלכים רמז קס"ו בשם שו"ס, ועיין ב"ב ק"ט ע"ב והלא אדניה בן חגית ואבשלום בן מעכה אלא מתוך שעה מעשה אבשלום דמרד במלכות תלאו הכתוב באבשלום: (ס) אלא מה זה רכב ופרשים. ויהיה הפי' ילדה בהגותו ומדותיו, וכן כלן אני היום ילדתיך, ר"ל שיתחדש הנהגה חדשה: (סא) רכב ופרשים למרוד באביו אף זה עשה בן. באבשלום כתיב מרכבה וסוסים (ש"ב ט"ו א'), אבל פרשים לא כתיב: (סב) למרוד באביו. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס ליתא, וגם הרא"פ בהגות המדרש הוסיף בלדו "למרוד באביו" כי בן היה גם בכ"י שלפניו: (סג) מה זה בעל מחלוקת. אלא אבשלום מפורש המחלוקת, ועי' הוריות י"א ע"ב מפני מחלוקתו של אדוניה: (סד) אף זה

[ו] שאל ממני ואתנה נזים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ. (סה) אם נזים כבר הן נחלתך, ואם אפסי ארץ כבר הן אחוזתך. (סו) אמר ר' יוחנן (סז) שלשה צדיקים אמר להם הקב"ה שאל, ואלו הן שלמה ואחו ומלך המשיח, שלמה, [דכתיב] בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך (מ"א ג ס). אחו, [דכתיב] שאל לך אות מעם ה' אלהיך (ישע"י ז יא), (סח) ולמה נקרא שמו אחו, (סט) שאחו אותו מלהביא טובה לעולם. דבר אחר שאחו בתי כנסיות ובתי מדרשות מלעסוק בתורה. מלך המשיח, דכתיב שאל ממני ואתנה נזים נחלתך. (ע) אמר ר' שמואל בר נחמני (עא) למדנו עוד שנים מן האגדה, אברהם ויעקב, אברהם (עב) שנאמר ה' אלהים מה נתן לי (בראשית טו ג), מכלל שאמר לו שאל, יעקב (עג) שנאמר אם יהיה אלהים עמדי [וגו' וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך] (שם נח כ כג), מכלל שאמר לו שאל, (עד) וכן הוא אומר חיים שאל ממך נתתה לו (תהלים נא ס), מה שאל, שאל שישאל יהיו חיים וקיימים לעולם:

[יא] תרועים בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם. (עה) אחד מגדולי צפורי מת לו בנו, (עו) ואית דאמרי מינאי הוה, (עז) סליק ר' יוסי (עח) למיחמיה ליה,

הערות ותקונים

זו כן. גם באבטלום כתיב וחמשים איש רזים לפניו (ש"ב שס): (סה) אם נזים הם כבר הן נחלתך כו' כבר הן אחוזתך. כ"ה בכל כ"י, אבל בדפוס ראשון ודפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נוסף ראיות מהכתובים אם נזים הם כבר הן נחלתך, שנאמר וירד מים עד ים (תהלים ע"ב ח'), ואם אפסי ארץ כבר הם אחוזתך, שנאמר ומנהר עד אפסי ארץ (שם), וכוננו הדורש אם נזים הם תהיה שאלתך שתשלוט על נזים רבים כבר הצטחתי לך שהם נחלתך, והביא ראיה שנאמר וירד מים עד ים, ר"ל שימשול בכל העולם, ואם אפסי ארץ שאלתך כבר הם אחוזתך, שגא' ומנהר עד אפסי ארץ: (סו) א"ר יוחנן ג' לדיקים. ב"ר פמי"ד אית ח' וסס בגי' א"ר יוחנן. ובמדרש שו"ט מזמור כ"א מנאל רק התחלת המאמר וסיים "וכו' במזמור למה רננו": (סז) ג' לדיקים. כ"ה גם בכ"י ו', ובב"ר ובאזוה כ"י בגי' ג' שנאמר בהן שאל, והמלה לדיקים ליתא, ובנדפס ובאזוה כ"י בגי' ג' בני אדם: (סח) ולמה נקרא שמו אחו. כ"ה בכל כ"י והוא מאמר מוסגר וליחא בב"ר שם: (סט) שאחו אותו. כ"ה גם בכ"י ג' ו' ח', אבל בכ"י ב' ד' ו' מלת "אחתי" ליתא, ומלת אחו יבוא על סגירה, כמו יניפו (את) הדלתות ואחוזו (נחמיה ז ג'), והכוונה כי סגר עצמו מלהביא טובה לעולם, כי היה רשע, וזה אמרם הוא המלך אחו, הוא ברשעו מתחלתו עד סופו (מגילה י"א ע"א), ועיין בב"ר פל"ז אות ג', ובאספיה רבה פ"א אות ב' חמשה הוא לרעה כו', הוא המלך אחו, ועוד במקומות הרבה, וזה שהביא כאן ד"א שאחו בתי כנסיות ובתי מדרשות מלעסוק בתורה, ר"ל סגר ונעל בתי מדרשות שלא יעסקו בתורה, ובב"ר פמ"ב אות ב' (או אות ג') ר' חוניא בר אלעזר אמר למה נקרא שמו אחו שאחו בתי כנסיות ובתי מדרשות, חסר הסיום "מלעסוק בתורה", ר"ל נעל בתי כנסיות, ומנאל שם הכתוב בה"ד לור העודה חתום תורה בלמודי, ועיין ו"ר פ"א אות ז' רב הונא בשם ר"א אמר למה נקרא שמו אחו שאחו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ובמאמר שלפניו מה עשה עמד ונעל בתי כנסיות ובתי מדרשות, ועיין בתדא"ו פ"ט בימי אחו מלך יהודה היו ישראל עושים ד"ת ומנאות עמד אחו וחתם את התורה וגזר על ישראל שלא יתעסקו בתורה ובמנאות שגא' לור העודה חתום תורה בלמודי: (ע) א"ר שמואל בר נחמני. בב"ר שם ר' ברכיה ור' אחא בשם רבי שמואל: (עא) למדנו עוד שנים מן האגדה. ר"ל עוד שני בני אדם אמר להם הקב"ה שאל, ולאו בפירוש מנאל בקרא, רק מדרכ דרש ואגדה למדנוהו, ובמדרש בב"ר שם אלו מביאים עוד שנים מן האגדה: (עב) שגא' ה' אלהים מה נתן לי. דורש שהקב"ה אומר לו שאל מה אתן לך, והשיב לו הן לי כך וכך, ואמר לו אתן לך, והשיב מה נתן לי: (עג) שנאמר אם יהיה אלהים עמדי. כ"ה גם בכ"י ג' ו' ח', והוספתי הכתוב האומר אחריו וכל אשר נתן לי, כי על זה חסוב הדרש שאמר וכל אשר נתן לי, אף ידע שיתן לו, אלא שאמר לו שאל מה אתן לך, והשיב לו הן לי כך וכך, ואמר לו אתן לך, ועל זה אמר וכל אשר נתן לי, ובכ"י ב' ד' ז' מובא הכתוב שנאמר וכל אשר נתן לי, וכן בב"ר שם בגי' דכתיב וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך, אינו אומר כן אלא שאמר לו שאל: (עד) וכה"א חיים שאל ממך. זה לא מנאל בב"ר שם: (עה) אחד מגדולי צפורי. בב"ר פ"ד אות ז' וסס בגי' מעשה באחד בציפורי, ובנדפס מעשה היה באחד מגדולי צפורי: (עו) ואית דאמרי מינאי הוה. פי' אבי הכן, ובב"ר בגי' אית דאמר מינאי הוה יתיב גביה, עיין שם בפ' רש"י, ולדעתי המלות "יתיב גביה" הוא הוספה, ולקוח מן הילקוט תהלים רמז תרכ"א שהביא המאמר מב"ד וגורם אחד מגדולי צפורי מת בנו יתיב גבי' ר' יוסי בן חלפתא, ור"ל ר' יוסי בן חלפתא יסב אלנו לנחמו, והמלות "אית דאמר מינאי הוה" ליתא בילקוט: (עז) סליק ר' יוסי. כ"ה בכל כ"י, ובב"ר בגי' ר' יוסי בר חלפתא, וכן מובא בילקוט תהלים בשם בב"ר: (עח) למיחמיה ליה. בב"ר שם למחמי ליה אנטין, ובילקוט

(עט) חמי יתי' ושחיק, אמר ליה למה את שחיק, (פ) אמר ליה אנן חזינן במרי שמיא
(פא) דאת חמי ליה בעלמא דאתי, (פב) אמר ליה לא מסתייה לי להווא עקתא, אלא
אף את אתא לאעקה ליה, אמר ליה אית חספין מתדבקין, אמר ליה לא, אמר ליה
אף אתון לא מתדבקין, לא כך כתיב ככלי יוצר תנפצם, (פג) אמר ליה ר' יוסי ככלי
יוצר עד שלא הוסק אין קיומו ברור, ואם נשבר יש לו תקנה, שיכול לכותשו ולעשותו
כלי אחר, אבל אם הוסק קיומו ברור, ואם נשבר אין לו תקנה, אבל כלי זכוכית עד
שלא הוסק קיומו ברור, ואם נשבר אין לו רפואה, משהוסק אין קיומו ברור, ואם
נשבר יש לו רפואה, אמר ליה על ידי שנעשה בנפיהה יש לו רפואה, אמר ליה השמע
לאזניך מה שאתה מוצא מפך, מה כלי זכוכית על ידי שנעשה בנפיהה על ידי בשר
ודם אם נשבר יש לו רפואה, אדם שנעשה בנפיהתו של הקב"ה, שנאמר ויפה באפיו
נשמת חיים (בראשית ב ז), על אחת כמה וכמה. אמר ר' יצחק כלי חרס אין כתיב כאן,
אלא כלי יוצר, (פד) עד שלא הוסק שהן יכולין לחזור:

[יב] [נשקו בר]. (פה) זהו שאמר הכתוב חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו (תהלים
פס יא), צדק זה משה, שנאמר צדקת ה' עשה (דברים לג כא), ושלוש
זה אהרן, שנאמר כי בשלוש ובמישור הלך אתי (מלאכי ב ו). נשקו, וישק לו (שמות ד כו).
(פו) שנו רבותינו כל הנשיקות הם של תפלות, חוץ משלש נשיקות, נשיקת פרישה,
ותשק ערפה לחמותה (יומ"ט יד), נשיקת גדולה, ויקח שמואל וגו' וישקוהו (ש"א י ב),
ונשיקת פרקים, וישק לו (שמות ד כו):

[יג] [פז] [דבר אחר] נשקו בר. (פח) זהו שאמר הכתוב שררך אנן הסתר אל יחסר
המוזג בטנך ערמת חמים (ש"ש ז ג), למה נמשלו ישראל לחמים,
(פט) אמר ר' אידי מה חטה זו מדוקה באמצעיתה ומסויימת מכל הפירות שהכל מפילין

הערות ותקונים

ובילקום שם למיחמו ליה אפיין, וכן כניה הרא"ש בלד המדרש, והוסיף מלת "אפיין", ופי' לנחם את האבל
להקביל פניו, וכיוחם אנלים נקרא מראה פנים לאבל: (עט) חמא יתיה ושחיק. פי' ר' יוסי ראה את אזי
הבן ושחיק ר' יוסי, ובב"ר הגי' חמתיס יתי' ושחיק, פי' המ"כ אזי הבן ראה את ר' יוסי וישב בפניס שחיקות
ובכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונדפוס ראשון בעשות חמא יתיה ושחיק, א"ל מה את שחיק, וז"ל "ושחיק" "שחיק",
ונאמר לנכון גם בכ"י ו' ונדפוס ווייטיא ובב"ר שס: (פ) א"ל אנן חזינן במרי שמיא. בב"ר שס אנו רחינן
במרי שמיא, פי' מובטחים אנו באלון העולם שאתה חשבו ותראה פניו לעולם הבא, ובכל כ"י הלשון משובש:
(פא) דאת חמי ל' בעלמא דאתי. בב"ר דאתחמי לאפווי לעלמא דאתי, ובילקום בשם ב"ר רחינן על מרי שמיא
דאת חמי אפווי לעלמא דאתי, ונדפוס ראשון דשם קאגט' וכן בכ"י ג' ד' אמר ליה הדין במארי' דשמיא
דאת חמי ליה לעלמא דאתי: (פב) א"ל לא מסתייה לי להווא עקתא. וכי אית די לי בלרה שמת בני ובאת
עוד לנער אותי, וכי יש חרסין שנכרים שיסובו ויתדבקו והיו לאחדים: (פג) א"ל ר' יוסי ככלי יוצר עד שלא
הוסק. כ"ה בכ"י ו', אבל בכ"י ג' ד' ז' ח' הוא כמו נדפס, ובכ"י ב' חסר שורה מן כלי זכוכית עד כלי
זכוכית, ועיין בב"ר שס טוסחא אחרת וע"ש בפי' המפרשים ובחדושי הרש"ש והענין מוקשה: (פד) עד שלא
הוסק הן יכולין לחזור. בכ"י ו' סיים כך הרשעים עד שהן בעולם הזה יכולין לחזור: (פה) זס"ה חסד ואמת.
הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ז', וחסר גם בכ"י ג' ו' ח', והמאמר הזה טבע מן תחומא שלנו שמת אות
כ"ה, ותחומא הנדפס מכבר אות כ"ה, ושמ"ר פ"ה אות י': (פו) שמו רבותינו. עיין בתחומא שס הערה
קל"ד, והעירותי שס שז"ל אמרו רבותינו כמו שהבא בשמ"ר ריש פ"ה, ובפעם שנית בשמ"ר פ"ה אות ו'
קצר המסדר והחל אמרו רבותינו כל הנשיקות של תפלות הן חוץ מנ', וסיים "כדכתיב לעיל", וכן מובא בלקח
עוב (וינא כ"ס י"א ושמות ד' כ"ו), וכן נשנה בב"ר פ"ע אות י"ב, וקה"ר פ' כי לא לקליס, ורות פ"ב,
אגדת שמואל פ"ד, וילקום וינא רמו קב"ד, ושמואל רמו ק"ח בשם ב"ר: (פז) ד"א נשקו בר זס"ה שררך
אנן הסתר בענק ערמת חמים. ענינו לבאן, כי דורש נשקו בר כמו ק"ר ענינו תבואה (געטריידע), וזה
שסיים במדרש חיות פ"ז בפ' שררך אנן הסתר כל מי שרואהו (את החטים) מנשקו, המד"א נשקו בר:
(פח) זס"ה שררך כו' א"ר אידי. נשנה בחזית שס אות ג', ובפסיקתא רבתי פ"ו: (פט) א"ר אידי מה חטה
זו מדוקה באמצעיתה כו'. בחזית שס א"ר אידי מה חטה זו מדוקה כן ישראל מדוקה מילתן, וברבתי למה
נמשלה ישראל לחמים שהם מדוקות באמצעיתם, מה שאין אהה מוצא לא בעדשים, לא בשאר כל הפירות,
ולמה החטים מדוקות שכל עפילה להם, פה קצר המסדר או המעתיק ויש לתקן עפ"י מדרש שו"ס:
מאויינין

לה, כך ישראל (צ) מצויינין (באותות) [באומות] (צא) במילה בציצית בתפילין במזוזה, וכל האומות מפילין להן. (צב) אמר ר' שמעון בן לקיש מזה חטים הללו כשהן יוצאין לזריעה, אין יוצאין אלא במנין, וכשהן נכנסין, אין נכנסין אלא במנין, כך ישראל, כשירדו [למצרים] לא ירדו אלא במנין, שנאמר בשבעים נפש ירדו (דברים י כג), וכשעלו לא עלו אלא במנין, שנאמר כשש מאות אלף רגלי (שמות יג לו), (צג) ר' הנינא אמר על הדא דר' שמעון בן לקיש (צד) למה נמשלו ישראל לחטים, לומר לך מה בעל הבית אם יש לו בן בית, אם בא לחשוב עמו, אינו אומר לו (צה) כמה משפלות של תבן מכנים אתה לאוצר, או כמה חבילי קש מכנים אתה לאוצר, אלא נותן לו את הקוצים לאש, ואת התבן זורה לרוח, ומה הוא אומר תן דעתך כמה כור של חטים אתה מכנים לאוצר, לפי שהן חיים לעולם, בעל הבית זה הקב"ה, שכל העולם שלו, שנאמר לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה (תהלים כד א), בן בית זה משה, שנאמר בכל ביתי נאמן הוא (מדרש יב ז), מה אמר לו הקב"ה, אל תתן דעתך על האומות, לפי שנמשלו בקש, שנאמר יאכלמו בקש (שמות טו ז), ומה עושין לקש, (צו) מציפין אותן במים, שנאמר ונער פרעה והילו בים סוף (תהלים קלו טו), ועוד נמשלו כקוצים, שנאמר והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים. באש יצתו (ישעיה לג יג), אבל ישראל נמשלו לחטים, שנאמר במגן ערמת חטים (ש"ס ז ג), לכך אמר הקב"ה למשה תן דעתך בישראל למנות אותם, ולידע כמה הם, שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל (שמות לג יב):

[יד] (צז) דבר אחר במגן ערמת חטים. משל לשבולת של חטים, השבולת של חטים מתמר ועולה כמקל, והקנה שלו ארוך, ועליו ארוכים ורחבים, והשבולת בראש הקנה, והקנה שלה מתנאה ואמר בשבילי נזרעה השדה, והעליו אמרו בשבילי נזרעה השדה, למחר אמרה השבולת הרי הגורן יבא (צה) והכל מתפייסין ויודעים בשביל מי נזרעה השדה, לא עשה מעט, כשבא הגורן הקש נכנס לאש, והמוץ לרוח, והקוצים לאש, והחטים נכנסין לקיום, (צט) וכל מי שהוא נוטל מנשקן, כך אומות העולם אומרים העולם הזה בשבילנו נברא, (ק) לעתיד לבא לכשיבא יום הדין, נגדירן לגיהנם, שנאמר והיו עמים משרפות סיד (ישעיה לג יב), ואומר

הערות ותקונים

(צ) מלויינין באומות. כ"ה גם בכ"ו, אבל בכל כ"ה האחרים ונדפס מלויינין באומות הטולם: (צא) במילה וצ"צית בתפילין במזוזה. המלות "בתפילין במזוזה" ליתא בכ"ו ג' ד' ז' ח' ונדפס, ונמצא גם בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש בנבואות שלו בלד המדרש ע"פ כ"ה שהיה לפניו: (צב) א"ר שמעון בן לקיש. במדרש חיות סס הוסיף בשם ר' שמעון בן לקיש מאמר אחר: מה חטים הללו פסולת שלהם נמדדות עמהם, והמאמר שלפנינו מובא סס בשם ר' יחזק: (צג) ר' הנינא אמר על הדא דרשב"ל. בחיות סס ר' חוניא אמר על הדא דר' יחזק, כי כאשר הבאתי בהערה שלפניה מניח סס המאמר שלפניו בשם ר' יחזק לא בשם רשב"ל: (צד) למה נמשלו ישראל לחטים לומר לך מה בעל הבית אם יש לו בן בית סו'. בחיות נתקצר הלשון וכך איתא סס בשם שאין בעל הבית משגיח לא על משפלות של זבל, ולא על משפלות של תבן, ולא על הקש, ולא על המוץ, למה שאין נחשבין לטלם, כך אין הקב"ה משגיח על או"ה, למה שאין נחשבין לטלם, שנאמר כל הצדיקים כאין נגדו וגו'. ועל מי הוא משגיח על ישראל, שנאמר כי תשא את ראש וגו'. ובפסיקתא רבתי סס הלשון ברחבה: ד"א בערך ערמת חטים א"ר לוי [ג"ל ארשב"ל ובאזיז כ"י הגי' אמר ריש לקיש והיה כתוב בר"ת ונעשית א"ר לוי] למה נמשלה כנסת ישראל בחטים אלא בעל הבית יש לו בן בית כשבא לחשוב עמו, מה הוא מחשב, מה אומר לו תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר, או כמה משפלות קש, או כמה משפלות של קוצים, אתה מכנים לאוצר, להיכן הוא עותן את הקוצים באש, להיכן הוא משליך את הזבל לאשפה, להיכן הוא זורה את התבן לרוח, אבל מה אומר לבן ביתו תן דעתך כמה חטים אתה מכנים לאוצר, למה שהם חיותם של עולם, כך הקב"ה סו' סו', ועיין שם בהערת הרב בעל מאיר עין הערה ל': (צה) כמה משפלות. פי' קופות, עיין ערך ערך משפל: (צו) מציפין אותן במים. ג"ל מציפין אותם למים: (צז) ד"א בערך משל לשבולת של חטים. מובא ברבתי סס, ועיין בחיות נוסחא אחרת בזה: משל למה"ר התבן והמוץ והקש מדיינין זה עם זה, והוא לקוח מן צ"ר פ"ג אות ה': (צח) והכל מתפייסין. לשון פיוס שלא יהיה מתלוקת: (צט) וכל מי שהוא נוטל מנשקן. בחיות סיים המד"א בקוץ בר: (ק) לעתיד לבוא לכשיבוא יום הדין. בנדפס וישראל אומרים להם והלא כתוב והיו עמים משרפות סיד, ועיין במדרש חיות נוסחא אחרת והוא כמו שהוא בצ"ר פפ"ג אות

שלוהו מגל כי בשל קציר וגו' (ויאל ד יג), וישראל לעתיד לבא משתיירין לבדם, שנאמר
ה' בדר ינחנו וגו' (דניס לב יב):

[טו] (קא) דבר אחר במנך ערמת חטים. אמר ר' יודן ערימת חטים זו תורת כהנים,
שחטאות ואשמות כתובות בו, שנאמר [זאת תורת העולה] (ויקרא ו ט),
זאת תורת החטאת (ויקרא ט יח), זאת תורת האשם (שס ז א): (קב) סוגה בשושנים. זו
דברי תורה שהן רכין בשושנים, וכמה מצות ודקדוקיהן כמה קלין וחמורין כמה
פיגולין ונותרות יש בתורת כהנים, (קג) אמר ר' לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה
בת עשרים או בת שלשים, (קד) משויציא יציאותיו הוא בא להודקק אליה, והיא
אמרה לו כשושנה אדומה ראיתי, והוא פורש ממנה מיד, מי גרם לו שלא קרב
אליה, [איזה כותל יש ביניהן ואיזה סייג], איזה נחש נשכו, איזה עקרב עוקצו,
[אלא מי עקצו דברי תורה שהם רכים כשושנה, שכתוב בה ואל אשה בנדת שומאתה
לא תקרב (ויקרא יח יט), וכן מי שהביאו לו תמחוי של בשר והוא רעב לאכול, אמרו
לו חלב נפל בתוכו, מיד מושך ידו ממנו ולא מעמו, מי גרם לו שלא למעום],
הוי אומר דברי תורה שהן רכין כשושנים, שכתוב בה כל חלב וכל דם לא
תאכלו (ויקרא ג יז):

[טז] דבר אחר במנך ערמת חטים. (קה) ר' חונייא בשם ר' אודי אמר (קו) והלא
ערימת של פלפלין, וערימת של (קז) אוסטרובילין, יפות משל חמין,
וישראל לא נמשלו אלא בחמין, מפני שיוכל העולם להחיות בלא פלפלין ובלא
אוסטרובילין, ואי אפשר לעולם להחיות בלא חטים, כך אי אפשר לעולם
בלא ישראל:

[יז] דבר אחר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך. (קח) רב ור' חייא, רב אמר
(קט) נשקו ברה של תורה, שנאמר לכו לחמו בלחמי (משנ"ט ט ה), עד שלא
תודקף עליכם מדת הדין ותאבדו דרכה של תורה, (קי) ר' חייא אמר נשקו ברה של
תשובה, עד שלא תודקף עליכם מדת הדין, ותאבדו דרכה של תשובה, ולא
תהיו סבורין שמא (קיא) אהלות ובצוצריות אני צריך, ניצוין אני מבעיר, ומאבד
את העולם שאני בראתיו, שנאמר כי יבער כמעט אפו, משל למה הדבר דומה,

הערות ותקונים

אות ה': (קא) ד"א בטנך ערמת חטים א"ר יודן זו תורת כהנים. דורש חטים כמו חמאים, וכן מפורש
בחיות שם ערמת חטים ערמה של חמאים, וכחב הרד"ל שם שרוב חייבי כריתות שהעביר עליהן בשוגג מביא
חטאות כחובים בתורת כהנים. ובחיות שם נמלא לפני זה הספס: זו תורת כהנים, מה כרס זה הלב מלאך
והכרעים מלאך והוא באמנט, כך ח"כ שני ספרים מלאך ושני ספרים מלאך והוא באמנט: (קב) סוגה בשושנים
זו דברי תורה שכן רכין כשושנים. מקומו אחרי המלות כמה פיגולין ונותרות יש בתורת כהנים, ועיין בפסיקתא
רבתי שם בהרחבה לשון: (קג) א"ר לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בת עשרים כו'. כן יש לתקן בחיות
שם כי שם הגי' בן כ' בן ל': (קד) משויציא יציאותיו. פי' האלמות אשר פור לעורך המוסף: (קה) ר' חונייא
בש"ר אודי. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכל כ"י האחרים ובנדפס גם בפסיקתא רבתי הגי' ר' הונא בש"ר
אודי. ובירושלמי ר' חונייא או ר' הונא הכל אחד, ובמדרש חיות שם נשמט שם האומר, ובתנחומא ריש תשא
א"ר אודי סתמי: (קו) והלא ערימת של פלפלין. בפסיקתא רבתי טוסף "הואיל והקב"ה מחבבם יקרא אותם
ערימת פלפלין" וזה אין לו מובן: (קז) אוסטרובילין. בנדפס אוסטרובילין, וברבתי אוסטרובילית, ובחיות
ובתנחומא ריש כי תשא אוסטרובילין, והמלה יונית $\sigma\beta\iota\lambda\omicron\varsigma$ ופי' מין פרי ארז הנאכל יש בו נרעיין
הרבה נתונים אחד אחד במדור שלו בחוד קליפה קשה וגדולה מרימון (פִּי־טֵטֵטֵטֵטֵט) כ"כ המוספי: (קח) רב
ורב חייא. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י ב' רב ורב אדא, ובכ"י ג' ד' ז' ובנדפס רב ור' אחא, ובכ"י
ח' רב ור' אחא, ז"ל ור' אחא, וכן בילקוט רמז תרכ"ג (וחסר ה"יון "מדרש") הביא רב ורב אחא:
(קט) נשקו ברה של תורה. דורש בר מלשון בר לחם ומזון, וארז'ל אין לחם אלא תורה, ובגמרא
סנהדרין ז"ב ע"א איתא אין בר אלא תורה, שנאמר נשקו בר, ודורש נשקו מלשון ועל פיד ישק כל עמי
(בראשית מא מ), ופירש"י יתון יתפרנס, כל לרכי עמי יהיו נעשים על ידך, כמו בן משק ביתי, וכמו
נשקו בר: (קי) ר' חייא אמר נשקו ברה של תשובה. זה חסר בנדפס, וכן חסר בכ"י ג' ד' ז' ח'
ונמלא לכוון גס בכ"י ו' ובילקוט בשם המדרש, ודורש בר מלשון בר לבב: (קיא) אהלות ובצוצריות. כ"ה
בכל כ"י, ובכ"י ח' והוצריות, ובכ"י ו' הגי' וכוזריות, ובילקוט וכוזריות, ובש"ס בדפוס פר"ב
ואמסטערדאם

למלך שכעס על בני המדינה, והלכו בני המדינה ופייסו את בן המלך שיפייס את המלך, הלך ופייס את אביו, כיון שנתפייס לבנו, הלכו בני המדינה לומר (קיב) הימנון למלך, אמר להם המלך, לי אתם אומרים הימנון, לכו ואמרו הימנון לבני, שאילולי הוא כבר הייתי מאבד את בני המדינה, כך אומות העולם אומרים להקב"ה הימנון, שנאמר כל העמים תקעו כף (תהלים מו ב), אמר להם הקב"ה לי אתם אומרים הימנון, לכו ואמרו לישראל, שאילאלא הם לא נתקיימה העולם אפילו שעה אחת, שנאמר הרינינו גוים עמו (דברים לג א): דבר אחר כי יבער כמעט אפו, מדת בשר ודם כשהוא בכעס אינו ברצון, וכשהוא ברצון אינו בכעס, אבל הקב"ה כשהוא בכעס בתוך כעסו הוא מתרצה, שנאמר כי רגע באפו חיים ברצונו (תהלים לו ו), ואמר כי יבער כמעט אפו על אומות העולם, אשרי כל חוסי בו, אלו ישראל שהן חוסין בהקב"ה:

מזמור ג

[א] מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. (א) זהו שאמר הכתוב שמחה לצדיק עשות משפט (משלי כא טו), שמחה לצדיקו של עולם כשהוא עושה את הדין, למה שהוא מתרומם בעולם, שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט (ישעיה י י): דבר אחר שמחה לצדיק עשות משפט, שמחה לצדיקו של עולם שנעשה מדת הדין בביתו והחריבו, שכן הוא אומר נירא אלהים ממקדשיך (תהלים סז לו), (ב) אמר ר' יוחנן כמה שעשו במקדש, השתא מה אם לביתו ולמקדשו לא נשא פנים, לאחרים על אחת כמה וכמה (ג) שהוא עתיד להפרע מאחרים: דבר אחר שמחה לצדיק עשות משפט. (ד) שמחה לצדיקים שעושה בהם משפט, שהוא מנקה אותם מעוונותיהם, תדע לך שהוא כן, שהרי דוד כיון שפנעה בו מדת הדין התחיל שמה ומזמר מזמור לדוד:

[ב] דבר אחר מזמור לדוד בברחו. (ה) זהו שאמר הכתוב לא ידע אנוש ערכה (איוב כח יג), אמר ר' אלעזר (ו) לא ניתנו פרשיותיה של תורה על הסדר, שאם ניתנו על הסדר, כל מי שהוא קורא בהם (ז) היה יכול להחיות מתים, ולעשות מופתים, לכך נתעלמה סדורה של תורה, והוא נלוי לפני הקב"ה, שנאמר ומי במוני יקרא ויגידה ויערכה לי (ישעיה מד ז), (ח) ר' יעקב בשם ר' אחא אמר למה נסמכה

הערות ותקונים

אמסטרדאם תיקן המפרש עפ"י הילקוט, ונאמת ז"ל וכו' וכו', עיין מה שכתבתי בפסיקתא החדש הערה פ"ב, והמלה היא כתובה בשיבוש וז"ל כנסריות והוא כמו קסטריות פי' מהנה בל"ו, ואלהיות פי' חיליות, והכוונה לא תהיו סבורין שאני נריך חיליות ומחטת לאבד את הרשעים, אך נטף אחד אני מנעויר בתוכם ורשעים עוד אינם, ועיין מה שהאריך בעוב עעס ודעת ידידי הרב הגדול מהרש"ל ד"ר קאהוט בערוך השלם ערך נסטרל ובערך לטורס: (קיב) הימנון. בארתי לעיל מזמור א' הערה פ"ט:

(א) זש"ה שמחה לצדיק. מוצא בילקוט תהלים רמז תרכ"ד וחסר ה"יון מדרש, וכן מוצא בילקוט משלי רמז תתקנ"ט בפס' שמחה לצדיק, ונרשם בלדו "מדרש": (ב) א"ר יוחנן ממה שעשו במקדש. בגמרא זכחים קט"ו ע"ב מוצא בשמו כך: א"ר יוחנן מאי דכתיב טורא אלסיס ממוקדשך, אל תיקרי ממוקדשך אלס ממוקדשך, שהקב"ה הוא עושה דין במקדשין מתיירא ומתעלה ומתהלל, פירש"ל אלסיס זו מדת הדין, אימתי הוא טורא ע"י שהוא עושה דין במקדשין, ובאזוהי כ"י במקום א"ר יוחנן הגי' א"ר יודן: (ג) שהוא עתיד להפרע מאחרים. כ"ה גס בכ"י ו'. וליחא בכ"י ב' ג' ד' ו', ובילקוט הגי' שעתידי לפרע ממחריבו: (ד) שמחה לצדיקים שעושה בהם משפט. באזוהי כ"י ובגדפס הגי' ד"א שמחם לצדיקו של עולם מה שמדת הדין עושה בהם מנקה אותן מעוונותיהם: (ה) זש"ה לא ידע אנוש. מוצא בילקוט תהלים רמז תרכ"ד: (ו) לא ניתנו פרשיותיה של תורה על הסדר. דורש ערכה מלשון ערכה וסדר, ותרנוס ויערוך ויסדר: (ז) היה יכול להחיות מתים. בכ"י ג' ובגדפס נוסף "מיד היה יכול לצרחת עולם": (ח) ר' יעקב בשם ר' אחא. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' ובגדפס ר' יעקב בר אחא, ובילקוט ר' יחזק בש"ר חייא, ז"ל ר' יעקב בש"ר אחא, והרא"ש הגי' במדרש בלדו ר' יעקב בשם

גימור

(ט) פרשת גוג ומגוג לפרשת אבשלום, לומר לך שקשה הבן הרע לאביו יותר ממלחמות גוג ומגוג, ר' יהושע בן לוי ביקש לישב על הספר הזה, יצאת בת קול ואמרה אל תפיהי את הישן, (י) ר' ישמעאל בקש לישב על הספר הזה לפני רבו, אמר כתיב סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר (הלים ק"ח ח) :

[ג] דבר אחר מזמור לדוד. (יא) אימתי אמר דוד המזמור הזה, כשהיה עולה במעלה היותים עולה ובוכה (ש"ז ע"ג), אם בוכה למה מזמר, ואם מזמר למה בוכה, אמר ר' אבא בר כהנא משל למה הדבר דומה, למלך שכעס על בנו ופרדו מפלשין שלו, ושלה המלך (יב) פדגונו אחריו, הלך ומצאו בוכה ומזמר, אמר ליה פדגונו למה אתה בוכה ומזמר, אמר ליה בוכה אני שהכעסתי את אבי, ומזמר אני שלא דנני להריגה, אלא (יג) לשרידה, ולא דיי שלא הרגני, אלא שמרדני אצל (יד) דוכסין ואיפרכסין. אמר ר' יודן כך אמר דוד, יעקב ברח, שנאמר ויברח יעקב שדה ארם (הושע י"ג), משה ברח, שנאמר ויברח משה מפני פרעה (שמות כ"ט), (טו) אליהו ברח, (טז) שנאמר וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום (מ"א י"ח), אף אני בורח כמותן, התחיל ואמר זכרתי משפטך מעולם ה' ואתנחם (הלים ק"ט ג), זכרתי מדת הדין שבה נהגת את הראשונים ונהמתני, אימתי אמר דוד כן, ויאמר דוד (אל) [לכל] עבדיו אשר אתו בירושלים קומו ונברחה [וגו'] (יז) והדיח עלינו את הרעה [ש"ז ע"ז], רב ור' יודן, רב אמר שלא ידין אותנו (יח) כעיר הנדחת, ר' יודן אמר התחיל בעל הכוס להדיח את כוסו ואינו זו עד שמרקו יפה, כך כשראה דוד שמרק הקב"ה עוונותיו, מיד התחיל לומר מזמור לדוד, (יט) ואימתי אמר דוד כן, וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי (ש"ס ט"ה), (כ) [ר' איבו אמר] כרתי אלו (כ"א) כורתי בריות, פלתי מופלאי שב"ד, ורבנן אמרי שהן אומרים דבר,

הערות ותקונים

בגס ר' אחא : (ט) פרשת גוג ומגוג לפרשת אבשלום. פרשת גוג ומגוג הוא מזמור למה רננו, ופרשת אבשלום הוא מזמור לדוד זכרונו מפי אבשלום בנו : (י) ר' ישמעאל. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י ג' ד' ז' ח' ובגדפס בני' ר' שמואל בר' יוסי, ובכ"י ז' חסר שורה שלמה, והרש"ס הגיה כ"ד המדרש "ר' ישמעאל בר' יוסי" במקום "ר' שמואל בר' יוסי", וכן ראיתי בזיקוק בני' ר' ישמעאל בר' יוסי, ובזיקוק שס טס"ף עוד ר' שמואל בר' נחמני נקט לישב ספר זה יאלה בת קול והאמרה לו אל תפיהי את הישן, וזה מיותר כי כבר מובא כן בגס ריב"ל : (יא) אימתי אמר דוד. התכלת המאמר מובא בזיקוק חללים שס ונרשם כ"דו, ברמז ק"כ"ה הכונה כי שס נמלא המאמר בשלימות, חולס יס לתקן ברמז ק"כ"ה, והוא בזיקוק שמואל רמז ק"כ"ה מובא כל המאמר בגס טו"ט : (יב) פדגונו. פי' בל"ו ובל"ר שומן המגדל התינוק : (יג) לשרידה. כל לשון גרוש מתורגס טרוד, וכן שלוח שעיניו גרוש מתורגס בלשון טרוד, ובזיקוק וכן טרדין (דניאל ד' כ"ג) : (יד) דוכסין ואיפרכין. דוכס פי' בל"ר דוס שר לבא, ואיפרכוס בל"י εραρχος שר העיר : (טו) אליהו ברח. זה הסר בכ"י ז' ג' ד' ז' ח' ובגדפס, ונמלא גס בכ"י ו' ובזיקוק שמואל שס : (טז) שנאמר וילך בכח האכילה. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בזיקוק מובא הכתוב ויקס וילך אל נפשו (מ"א י"ט ג'), והיא ג' יותר כונה : (יז) והדיח עלינו את הרעה. הוספתי, כי על זה תשוב שדרש, שלא ידין אותנו כעיר הנדחת, וכן נטל את הכוס להדיח. וכונת שלא ידין כעיר הנדחת דורש סיפא דקרא והכה העיר לפי חרב, ובזיקוק הנדחת כתיב הכה תכה את יושבי העיר והיא לפי חרב (דברים י"ג ט"ז), וסדר"ק ט"ז ט"ו י"ד הביא ח"ל : ובדרש שלא ידין אותנו כעיר הנדחת, ועוד אמרו נטל בעל הכוס להדיח את הכוס אינו זו עד שימרקט, כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא, ירא אני שלא נכלה ממנו עכ"ל, וכיון למדרש שלפנינו : (יח) כעיר הנדחת. דורש והדיח כמו עיר הנדחת : (יט) ואימתי אמר דוד כן, וכל עבדיו עוברים על ידו. לזה המאמר כיון רש"י בפ' לתלים ג' א' : ומדרש אגדה על שראה טכסיו קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהן סנהדרין מחייקים אדמותו עליהם כשאמר להם קומו ונברחה גו' מפני אבשלום (ט"ב י"ד), מה כתיב שס ככל אשר יצטרך אדוני המלך הנה עבדין, וכשנא מחיבים (ש"ס י"ג) ושוכי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזלי הגלעדי יאלו לקראתו וכלכלוהו שס עכ"ל : (כ) ר' איבו אמר. הכפתי, וכ"ה בכ"י ז' ג' ד' ז' ח' ובזיקוק שמואל בגס טו"ט ובגדפס, והסר גס בכ"י ו' : (כ"א) כורתי בריות. כ"ה בכ"י ז' ח' א', אבל בכ"י ג' ד' ו' ובזיקוק ובגדפס כורתי בריות, ובגמרא בבלי ברכות ד' ע"א, סנהדרין ט"ז ע"ב, למה נקראו סנהדרין כרתי ופלתי, כרתי סנורתיין את דבריהם, פלתי שמופליין בדבריהן, וע"ס בתוס' ברכות ד"ה

(כב) ואין מי יפליא אחריו, ויאמרו [עבדי המלך אל המלך] (כג) כל אשר יבחר אדוני המלך
הנה עבדיך (ש"ב ס"ט טו), הדין הזה בזמן (כד) שארכי שלו מקולקלת, אין עומדים לפניו
(כה) במכסימי שלהן, אלא משונין ומטולטלין, הצריכין לעמוד דרך ימין, עומדים
דרך שמאל, הצריכין לעמוד דרך שמאל, עומדין דרך ימין, (כו) וכיון שרואין שארכי
שלו מתוקנת, עומדים במכסימי שלהן, התחיל אומר אילו היתה הארכי שלי
מקולקלת, לא היה כל אחד עומד במכסימו, (כז) התחילו הן כמו כן והודו לו,
ואימתי יהי דוד בא עד הראש [וגו'] (כח) והנה [לקראתו] חושי הארכי (בא לקראתו)
(ס"ט ס"ט ל"ג), (כט) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, חד אמר למה נקרא שמו חושי הארכי,
שהיה (ל) מארכי דוד, (לא) וחד אמר שעל ידו נתבססה מלכות בית דוד, ועל ידו
נתקנה מלכות בית דוד, (לב) וחד אמר על שם עירו נקרא, וכיון שראה דוד שנתבססה
מלכותו, התחיל לומר מזמור, ואימתי היה כן, יהי כבוא דוד מהנימה (ש"ב י"ז טו),
(לג) זה דיסמוס, ושובי בן נחש (ס"ט), (לד) זה חנון בן נחש, ולמה נקרא שמו שובי,
רבי אומר שישב את יצרו לשעה, (לה) וחכמים אומרים שעשה תשובה ודאית, ומכיר
בן עמיאל מלא דבר וברזלי הגלעדי מרוגלים (ס"ט ס"ט), מיד התחילו מכבדין אותו,
שנאמר משכב וספות וכלי יוצר (ס"ט ס"ט כה), משכב (לו) אלו פלוקמיא מצעות,
(לז) ספות אלו הביות של יין, וכלי יוצר שבאין (לח) מבית רמתה, וחמים ושעורים

הערות ותקונים

ד"ה בניו. ובתוס' סנהדרין ד"ה אחד: (כב) ואין מי יפליא אחריו. פי' אין מי שיזדוק הדבר אחריו,
והוא מלשון פליא בחז"ל, עיין ערוך ערך פל ב' לא תפאר אחריו מתרגמין לא תפלי בחרך: (כג) כל אשר
יבחר. כן הוא בכל כתבי יד וזילקוט ובנדפס, ובקרא כתבי ככל אשר יבחר: (כד) שארכי שלו מקולקלת.
המלה יונית ἀρχεος מקום המשפט, וכן כתב המעריך ערך ארכי במדרש תהלים מזמור ג' ארכי שלו
מקולקלת, פי' מקום המשפט, כמו ערכאות שלהם עכ"ל. וזילקוט שמואל שם שארכי שררה שלו מקולקלת,
המלה "שררה" הוסיף אחד המגיהים והוציא פינמה: (כה) במכסימי. מלה יונית αραξίς פי' סדר: (כו) וכיון
שרואין שארכי שלו מתוקנת. בנדפס בטעות שטכסיס שלו מתוקנת: (כז) התחילו הן כמו כן והודו לו. כ"ה
גם בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס ליתא זה, והגוי' שם התחיל מזמור, ובזוה"ר כ"י וגם זילקוט התחיל
לומר מזמור: (כח) והנה לקראתו חושי הארכי. כן תקנתי, ובטעות מוצא והנה חושי הארכי בא לקראתו,
וגם בכ"ו ו' מוצא כן בטעות, ובכ"י האחרים מוצא רק התחלת הכתוב ויהי דוד בא עד הראש: (כט) ר'
יהודה ור' נחמיה. מוצא זילקוט שמואל שם רמו קנ"א: (ל) מארכי דוד. כ"ה בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים
ובנדפס מערכי דוד, ופי' ארכי זנ"ל ממשלה: (לא) וחד אמר שעל ידו נתבססה מלכות בית דוד ועל ידו
נתקנה מלכות בית דוד. מלת ארך פי' תיקון מלשון לא אריך לנא למחזא (עזרא ד' י"ד), עיין ערוך השלם
ערך ארך א', והמלות "ועל ידו נתקנה מלכות בית דוד" כ"ה גם בכ"ו ו' וחסר בכ"י האחרים וגם בנדפס,
וגמלא גם זילקוט רק בטעות וחד אמר שעל ידו נתקנה מלכות בית דוד, המלות "וחד אמר" יש לנחוק,
ולהוסיף שם "וחד אמר על שם עירו נקרא": (לב) וחד אמר על שם עירו נקרא. ר"ל נקרא הארכי שהיא
שם עיר, ועיין ערך מליס אוריו, וערוך השלם ערך אוריו: (לג) זה דיסמוס. וכ"ה בכ"ו ו', אבל
בכ"י ג' ד' ו' זה דימוס, ובכ"י ב' זה המיס, ובכ"י ח' השמיט הסופר המלות האלה, וזילקוט זה דיסמיס,
ועפ"י זילקוט נתתקן כן בדפוס פראג ואמשטרדם, ואין ספק שלפני זילקוט היה הגי' דיסמיס ובסתם
ונעשית דיסמיס, וכאשר העירי הרב החכם הגדול ה"ר יעקב ד"ר פירסט יש לגרום דימוס והיא מלה יונית
δύμοσ ופי' כפלים, וגם מלת מהניס פי' שתי מחנות: (לד) זה חנון בן נחש. (ש"ב י' ב') וכן הביא
רש"י בש"ב י"ז כ"ז: (לה) וחכמים אומרים שעשה תשובה ודאית. ובנדפס בטעות שעשה תשובה וידוי,
ז"ל ודאי, ומורגל בירושלמי ובמדרשים, וכן בטעות שם ורב אמר, ז"ל ורבין אמרי: (לו) אלו פלוקמיא
מצעות. בכ"ו ו' אלו פלוקמיא מצעות, וגם הרא"פ הגיה בלד המדרש פלוקמיא מצעות, אולם בכ"ו ב' ג' ד'
ז' ה' ובנדפס השמיטו המלה הזרה והציגו אלו כרים וכסתות, וברור כי המלה מצעות הוא לפרש המלה
פלוקמיא, וזילקוט שמואל שם אלו פלוקמיא אין ספק שהיתה הגי' פלוקמיא במ"ס תמורת ס' והמלה מצעות
ליתא זילקוט כי הוא הוסיף חילונית מאת המעתיק, ואולי הוא המלה שהביא הערוך בערך פלומה ממדרש
שה"ש כמסה וכפלומה שפי' זנ"ל pluma מטה מלאה בטנת עוף: (לז) ספות אלו חביות של יין. אולי דורש
מלשון סף, שהוא כלי שתיה: (לח) מבית רמתה. בכ"ו ב' ג' ד' ו' ח' ובנדפס הביאס מרמתה, וגם בכ"ו ו'
השזה תמיד עם כ"י שלטו הגי' מבית רמתה, אולם כמו שהוא לפנינו בית רמתה היא הגי' הנכונה, והיא
עיר ששמה במקרא בית הרם, ומזה בירושלמי שביעית פ"ט ה"ב (דף ל"ח ע"ד) בית הרים בית רמתה,
ובגמרא

(סס) כמשמעו, קלי (סס), זו (לט) שתיתא, פול ועדשים (סס), כמשמעו, (מ) קלי (סס), אלו קליות, דבש וחמאה וצאן (סס סס כט), כמשמעו, שפות בקר (סס), (מא) גבינים של חלב, ונקרא תורין, שלא היה הזכב יכול לעמוד עליהן, אלא היה נופל מהן, הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (סס), כיון שראה דוד כן, התחיל לומר מאלו הייתי מתיירא והשלימו לי, בודאי אינו מהם, אלא הקב"ה השלימו לי, שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי י"ז), התחיל לומר מזמור לדוד בכרחו. (מב) וילך דוד ואנשיו בדרך (ש"ג י"ג), וכי באויר העולם היה להם לילך, ומחו בדרך, שהלכו בדרך ענוה, ושמעו הולך בצלע ההר (סס סס), שהזכיר (מג) מעשה הצלע, והוא שדוד אמר כי אני לצלע נכון (תהלים נ"ח), (מד) אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך, שנכונה היתה לי בת שבע מששת ימי בראשית, אבל ניתנה לי למכאוב, שנאמר ומכאובי נגדי תמיד (סס), ורוד מזהיר ומצוה לשלמה בנו, ואמר והוא קללני קללה נמרצת (מ"א ג' ח), (מה) מהו נמרצת, נוטריקון, נ' נושא, מ' מואבי, ר' רוצח, צ' צורר, ת' תועבה, ואמר לו הנך ברעתך (ש"ג טו ח), מהו הנך ברעתך, אמר ר' אבא בר כהנא (מו) איסקופסי של בת שבע היתה מהלכת לפני דוד, וכתוב עלה מבבל בשביל לשאול שלשה דברים, מצא את (מח) יונתן (מט) איש הבירה, א"ר ליה מה שכתוב חדלו (פרוות) [פרוון] בישראל חדלו (שפטים כ"ז), אמר ליה יונתן העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא, כיון שעמדה דבורה (ג) נעשו אימהות, הדא

הערות ותקונים

ובנמרה שבת כ"ז ע"א כורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתה. ועיין מה שהביא הרב הגדול מהר"ם ד"ר קאהוט בערוך השלם ערך בית רמתה, ובילקוט שמואל סס מחמת ריתמא, ו"ל מצית רתמה: (לט) שתיתא. כ"ה בכ"י ד' ו' ז' (ובכ"י ב' ח' חסר), ובכ"י ג' שחיתתא, ו"ל שתיתא, ובילקוט שמואל סס נשמש מן קלי א' עד קלי ב', ובגדפס ר' אמר שחיתתא ו"ל שתיתא, והמלות "ר' אמר" כן הוא בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים וזה נוסף מנמרה ע"ז ל"ה ע"ב א"ר רב תרי מיני שתיתתא שדר ברזילי הנלעדי לדוד, דכתיב מסכב וספות וכלי יוצר וגו', והכוונה כי כתוב ב' פעמים קלי, ופירש"י שתיתא תבשיל העשוי מקמח של קליות שייבשן בתור, ועיין גם בגמ' שמואל סס, וכיון למאמרס מע"ז, וראיתי בהגהת הרא"ש ב"ד המדרש במקום ר' אומר שחיתתא הגיה זו שחיתתא והמלות ר' אומר הם מיותרים: (מ) קלי אלו קליות נשמש בגדפס, וכן נשמש מלת "ולאין": (מא) גבינים של חלב ונקרא תורין. וכ"ה גם בכ"י ו', אבל בכל בתני יד ובגדפס הגי' חלב תורין כי מלת "ונקרא" היא מיותרת וגם בת"י תרגום ובגמ' דחלב תורין, ובילקוט גבינים של חלב שהוא מנקרא, ובאזוזה דפוסים שהוא ונקרא, בכלום בטעות ו"ל שהוא נקרא תורין, כמו שהוא גם בכ"י שלפנינו בשו"ע: (מב) וילך דוד ואנשיו בדרך. מובא בילקוט סס: (מג) מעשה הצלע. ב"ז שבע, וקוראה ל"ע על שם אחת מלשונותיו: (מד) אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכל כתבי יד האחרים ובגדפס נתקצר המאמר וכך איתא סס זהו שאמר דוד לשלמה בנו והוא קללני קללה נמרצת נוטריקון נושא מואבי רשע טורר תועבה, והרא"ש הגיה ב"ד המדרש והוסיף הנוסחא כמו שלפנינו בכ"י שלנו ובכ"י ו', ובדל"ה היה כן גם בכ"י שלפניו. ובילקוט שמואל סס נשמש איזה שורות ומתחיל הקך ברעתך, ויש לתקן סס כמו שהוא לפנינו. ולדעתו הוסיף המעתיק את הנוסחא בכ"י שלפנינו עפ"י מאמרס מהדרין ק"ז ע"א דרש רבא מאי דכתיב כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד ראוייה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית אלא שבאת עליו במכאוב: (מה) מהו נמרצת נוטריקון. בנמרה שבת ק"ה ע"א איתא רב אחא בר יעקב אמר והוא קללני קללה נמרצת נוטריקון נושא הוא מואבי הוא רוצח הוא טורר הוא תועבה הוא ע"כ. במקום רשע לפנינו במדרש, מובא בנמרה רוצח. וראיתי כי בכ"י ב' ד' ז' במקום רשע הגי' גם סס רוצח: (מו) איסקופסי. בכ"י ב' ג' ד' ז' ובגדפס ובילקוט איסקופי, ובכ"י ו' נפרדה המלה איסק ופסי ויש להציריה איסקופסי, ונרשם סס מלת הסופר, פי' עליה"ו ואין ספק ש"ל פי' עגלה, והמלה יוכית ומובא במוספי ערך איסקופי בשם מדרש תהלים וכתב פי' ב"ל "השפאס עגלת לב עכ"ל. והמלה שלפנינו איסקופסי יש לתקן איסקופסטי והיא המלה השפאס ועיין מ"ש בפסיקתא ויהי ביום כלות הערה קמ"ד, ובפסקא בחדש השלישי הערה נ"ו, ועיין בערוך השלם ערך איסקופי: (מז) ר' שמואל בר נחמני עלה מבבל. מובא בילקוט שמואל סס רמז ק"א גם בילקוט שפוסים רמז מ"ט בשם שו"ע: (מח) יונתן איש הבירה. כ"ה בכל כתבי יד גם בילקוט סס, ובגדפס בטעות ר' יונתן שר הבירה ו"ל יונתן: (מט) איש הבירה. ובאזוזה כ"ה שר הבירה וכן בגמ' ז' ב' שר הבירה, ועיין מה שהעיר הרב הגדול מוה"ר ח"י ד"ר קאהוט בערך ב"ר: (נ) נעשו אימהות

כמה דאת אמר לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דנ"ג טו). שוב אמר ליה טאי דכתיב לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו (דנ"ג טו), לא היה לו לומר אלא כי שמרנו תורתו, אמר ליה יונתן יפה כתיב, בנוהג שבועולם פועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה, והוא נתן לו שכרו, מה טובה יש לו עליו, ואימתי מחזיק לו טובה, בשעה שאינו עושה עמו באמונה, ואינו מעכבו בשכרו כלל, לכך כתיב (בי) לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו. אמר ר' שמואל בר נחמני ראת מימך שמורדין במלך, והוא מספיק להם מזונות, אמר ר' יונתן (נא) כתיב (יעשו עגל בחורב) (מס"ג קו יט), [אף כי עשו להם עגל מסכה (נחמ"ג ט יח)], והמן יורד. (נב) אמר ר' שמעון בן יוחאי שלשה עשר עגלים עשו, אחד לכל שבט ושבט, ואחד דימוסין לכולם, (נג) שנאמר ויעשו נאצות גדולות (שס טו), (נד) [והיו בו מאה ועשרים וחמשה (נה) קנטרין של זהב, שכן מסכה בנימטריא, שנאמר עשו להם עגל מסכה וגו' (שס טו), ובו ביום היה המן יורד להם, הוי לך ה' הצדקה (דנ"ג טו)], ואף על פי כן ומנך לא מנעת מפיחם (נחמ"ג טו). (נו) וכשבא ר' יהודה הלוי (אצל ר' יהודה) ב"ר שלום, אמר לו (נז) עד כאן דרש ר' ברכיה, אמר לו עד כאן היה המן יורד להן, והיו מקריבין ממנו לפני ע"ו, ולא היה פוסק, והוא שיהוקאל אמר ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי נאם ה' אלהים (ויחוקאל טו יט), מהו ויהי, שהיו מקריבין אותה לעבודה זרה, ואף על פי כן היה המן יורד, הוי אומר יפה שבנביא עומד וצווח, לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו (דנ"ג טו): (נח) ושוב שאלו מהו דכתיב והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף (ש"ג יט כא), אמר ליה ר' יונתן מה היתם אומרים לו בבבל, אמר לו כך אנו אומרים, כיון שבא שמעי אצל דוד, אמר ליה ומה יוסף הצדיק אחיו גמלוהו רעה, והוא גמלם טובה, כך אני גמלתיך רעה, גמול עמי טובה כיוסף, אמר ליה ר' יונתן יפה אתם אומרים, שמעו (נט) דבר גדול, מהו והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף, [כל ישראל נקראו על שם יוסף], שנאמר אולי יחנן ה' [אלהי צבאות] שארית יוסף (עמוס ה טו), אמר ליה שמעי לדוד כל ישראל גמלוך רעה, ואני יותר מכלם, וכל ישראל יושבין ומקוין מה חסד אתה עושה עמי, אם קבלת אותי, כל ישראל באין ומשלימין עמך, הוי אומר והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף, כיון שראה דוד כך, התחיל לומר מזמור לדוד:

[ד] ה' מה רבו צרי. כתיב ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ג יג ו), אמר ר' יהודה בר חנינא אמר ליה הקב"ה לדוד אתה ניאפת אחת, (ס) שש עשרה ניאפות

הערות ותקונים

אמרות. דריש סיפא דקרא שקמתי אס צישראל, וכן כתיב עיר ואס צישראל (ש"ג כ י"ט): (נא) כתיב יעשו עגל בחורב והמן יורד. הנהתי ש"ל אף כי עשו להם עגל מסכה (נחמ"ג ט י"ח) וכתיב שס ומנך לא מנעת מפיחם (שס טו כ'), ועיין שמ"ר פמ"א אות א' שהביאו שם המקרא מנחמיה ונס הראה במאמר שלאחריו שהביא ויעשו נאצות גדולות, הוא בפסוק דנחמ"ג ט י"ח: (נב) אמר רש"י שלשה עשר עגלים כו' ואחד דימוסין לכולם. המאמר מקורו צירושלמי סנהדרין פ"י ריש ה"ב (דף כ"ה ע"ב) תני רש"י י"ג עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא לכולן, ומה טעמא ויאמרו אלה אלהיך ישראל (שמות ל"ב ד') הרי לשנים עשר שבטים, זה אלהיך נחמיה ט' י"ח הרי דימוסיא אחת לכולן, ואולי מזה יש לתקן במדרש וי"ר פ"ה אות ג' א"ר אייבו י"ג דימוסיות היה לכל שבט ושבט וא' לכולם, ש"ל י"ג עגלים היה לכל שבט ושבט ואחד לכולם, ופי' דימוסין εὐμοσίνος הו' כללי וסומכי (עפ"ט טו י"ב דייטרויקייט), ופי' י"ג עגלים עשו, אחד לכל שבט ושבט, והג כללי היה לכולן, כמו שמבאר בעל ערוך השלם בערך דמס: (נג) שנאמר ויעשו נאצות גדולות. צירושלמי שם הביא שנאמר זה אלהיך, וכאן הביא סיפא דקרא נאצות גדולות, והוא אחד קרא: (נד) והי' זו מאה ועשרים וחמשה קנטרין. הוספתי כמו שנאמר צ"ב ד' ז', והסר גם צ"ב ג' ו"י ו' ח' וכן חסר בנדפס: (נה) קנטרין ידוע (צנטנטר): (נו) וכשבא ר' יהודה הלוי בר שלום כל"ל. והמלות "אלל ר' יהודה" הסגרתו כי מיוחדות הן, וליתא צ"ב ג' ד' ז' ח' וצנדפס, רק צ"ב ו' הוא כמו לפנינו: (נז) עד כאן. בנדפס עד הירדן: (נח) ושבו שאלו. הוא השאלה השלישית, וצילקוס שמואל שם רמז ק"א, השמיס צ' שאלות והביא דק השלישית, וצנדפסיס רמז מ"ט הביא את צ' הראשונים: (נט) דבר גדול. באזים כ"י וצנדפס שמשו דבר מופלא: (ס) שש עשרה ניאפות יבואו לך. בספרי ריש ואתחנן כל פורעניות

יבואו לך, אתה רצחת אחת, שש עשרה נרצחות יבואו לך, ארבעתים ארבעה על ארבעה. אמר ר' יהושע אמר דוד לפני הקב"ה (סא) ה' מה רבו צרי, אלו היה אחר נומל מלכותי צרה גדולה היתה לי, אילו בני נומל מלכות של אחר צרה גדולה היתה לי, עכשיו בני נומל מלכותי ה' מה רבו צרי, אילו אחר עינה את נשוי היתה לי צרה גדולה, עכשיו שבני עינה את נשוי ה' מה רבו צרי, אילו אחר הורג את בני צרה גדולה היתה לי, (סב) עכשיו בני הורג את בני, ה' מה רבו צרי: רבים קמים עלי. (סג) רבים בקומה, רבים בתורה. שובך (ש"ג י טו), (סד) למה נקרא שמו שובך, שהיתה קומתו כשובך הזה. שופך (ה"א י טו), למה נקרא שמו שופך, שהיה שופך דמים, וכן גלית שכתוב בו שש אמות וורת (ש"א י"ד), (סה) וכן שאל משכמו ומעלה נבוה מכל העם (ש"א ט ג), רבים בתורה, דואג ואחיתופל, דואג הוא היה אב בית דין, שנאמר אביר הרועים אשר לשאול (ש"א כא ח), אחיתופל שנאמר ועצת אחיתופל אשר יעין בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים (ש"ג י"ג), (סו) איש קרי ולא כתיב, שלא היה כאיש, אלא כמלאך, (סז) וכן דוד אומר כי לא אויב יחרפני ואשא וגו', ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי, אשר יחדו נמתיק סוד (תהלים נ"ג י"ד טו), הוי אומר ה' מה רבו צרי:

[ה] רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה. (סח) ר' שמואל פתר קריא בדואג ואחיתופל, [רבים] (סט) שהיו רבים בתורה, [אומרים] ומה הן אומרים, אפשר (ע) אדם ששבה את הכבשה, והרג את הרועה, והפיל את ישראל, יש לו תקנה, אין ישועתה לו באלהים סלה:

[ו] ואתה ה'. (עא) אמר דוד אתה הסכמת וכתבת בתורתך מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ י): מגן בעדי. (עב) שהגנת עלי בזכות אבותי, (עג) כבודי על ידי חושי הארכי, ומרים ראשי על ידי נתן הנביא, שאמר גם ה' העביר חמאתך (עד) (ולא) [לא] תמות (ש"ג י"ג): רבנן פתרי קרא באומות העולם, רבים אלו הם אומות העולם, שנאמר הוי המון עמים רבים (ישעיה י"ג). אומרים

הערות ותקונים

פורעניות שהיו באות על דוד היו מוספלות, שנאמר ואת הכבשה יטלם ארבעתים, ר' חנניה אומר ארבעתים י"ז. והנה חשבונו לא נתפרש: (סא) ה' מה רבו צרי. מובא בילקוט תהלים רמז תרכ"ד בשם המדרש, וכן מובא בקרע במדרש שמואל פ"כ: (סב) עכשיו בני הורג בני. ר"ל אבטלם הרג את אמתן במעשה דתמר, ובנדפס עכשיו בני הורג אותי: (סג) רבים בקומה רבים בתורה. לזה כוון רש"י רבים קמים עלי, בני אדם גדולים בתורה, גדולים בחכמה, גדולים בעושר, גדולים בקומה, כגון שאול ויילדי הרפס, דואג ואחיתופל: (סד) למה נקרא שמו שובך. עיין סוטה מ"ב ע"ב דרשה אחרת בזה: (סה) וכן שאל משכמו ומעלה נבוה מכל העם. זה נשמש בנדפס: (סו) איש קרי ולא כתיב שלא היה כאיש אלא כמלאך, כי בקרא חסר מלת איש בפנים. בגמרא בבלי נדרים ל"ז ע"ב חושב זה בין קריין ולא כתיבין, וזכורו למי סנהדרין פ"ה ה"ב (דף כ"ט ע"א) כאשר ישאל איש קרי ולא כתיב, לא יכלו הכתובים לקרותו איש, ובמדרש הנקרא קרי ולא כתיב, כאשר ישאל איש בדבר אלהים חיסרו הכתוב "איש" בפנים, כי בן אדם מחוסר מאלהים וכה"ל ותחסרו מעט מאלהים (תהלים ח' ו') ולא דברו יקום כדבר אלהים, לכך חיסרו הכתוב מפנים "איש" ותלה לו הכתוב מבחון אם זיכה מעשיו ועשה לשם שמים תהיה עלתו כדבר אלהים, ע"כ. וכן מובא בגמרת שי: (סז) וכן דוד אומר ואתה אנוש כערכי. עיין להלן מזמור נ"ה ובמדרש במ"ר פי"ח ומובא בהערה שלי לפסיקתא שקלים הערה ד': (סח) ר' שמואל פתר קריא בדואג ואחיתופל. נשנה בפסיקתא דרב כהנא פסקא שקלים (י' ע"ג) ותנחומא הנדפס תשא אות ד', ובתנחומא שלנו תשא אות ג' וע"ש הערה כ"ה, ושם כגו' ר' שמואל בר אמי, ומובא בילקוט רמז תרכ"ד בשם מדרש שו"ט: (סט) שהיו רבים בתורה. עיין סנהדרין ק"ו ע"ב ובפסיקתא שם הערה ד': (ע) אדם ששבה את הכבשה. הוא עפ"י משל נתן הנביא על מעשה דנת שבע וברייתא אוריה (ש"ג י"ב), ועיין יומא ס"ו ע"ב, ובתוס' שם ד"ה מהו: (עא) אמר דוד. הוספתו כמו שהוא בכ"י ב' ד' ו', ובפסיקתא דר"כ ובתנחומא, וכן מובא בן בילקוט שם בשם שו"ט, וחסר גם בכ"י ג' ו' ח' ובנדפס: (עב) שהגנת עלי בזכות אבותי. בנדפס יש למחוק המלות, כל אלנו: (עג) כבודי על ידי חושי הארכי, ומרים ראשי ע"י נתן הנביא. כ"ה בכל כ"י וגם בנדפס, אבל בילקוט בשם שו"ט ובפסיקתא ובתנחומא כגו' כבודי שהחזרת עלי מלכותי, ומרים ראשי תחת שהייתי חייב לך הרמת ראש מת לי תלוי ראש, על ידי נתן הנביא, שאמר לי גם ה' העביר חמאתך לא תמות, ועיין בפסיקתא הערה ט': (עד) ולא כ"ה

לנפשי, אומות העולם אומרים לישראל, אומה ששמעה אנכי ולאיהיה לך (שמות כ ג).
 ולבסוף ארבעים יום אמרו אלה אלהיך ישראל (שם לג ח), יש להן תשועה, אין ישועתה
 לו באלהים סלה, ואתה ה' הסכמת עמם, וכתבת בתורה זובח לאלהים יחרם וגו'
 (שמות כג יט): מנן בעדי. (עה) אילולי שהזהרתני מנינהון דאבהתיי, שהגנת עלינו
 בזכות אבותינו אברהם יצחק ויעקב, כבודי שהשרית שכינתך בינינו, שנאמר ועשו
 לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה ט). מרים ראשי, (עו) תחת שהיינו מחוייבים הרמת
 ראש. נתת לנו תלוי ראש, שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל יב):

[ז] קולו אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה. אמר ה' ברכיה בשעה שהיה בנוי
 היתה עונה תפלתם, (עז) ומנין שאף עכשיו שהוא הר, תלמוד לומר מהר
 קדשו סלה: אני שכבתי ואישנה. (עח) אמר דוד אני שכבתי מן הנבואה, ואישנה
 מרוח הקדש, הקיצותי על ידי חושי הארכי, כי ה' יסמכני על ידי נתן הנביא:
 (עט) דבר אחר אני שכבתי ואישנה. אמרה כנסת ישראל אני שכבתי מן הנבואה,
 ואישנה מרוח הקדש, הקיצותי על ידי אלהו, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את
 אליה הנביא (מלאכי ג יג), כי ה' יסמכני, על ידי מלך המשיח: לא אירא מרבבות
 עם. לכשיבואו לעשות עמי מלחמה, והוא שאמר משה כי תאמר בלבבך רבים הגוים
 (דברים ז יז), ומה כתיב בתריה, לא תירא מהם (שם עט יח): קומה ה' הושיעני אלהי.
 (פ) ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר המש קימות ניבא דוד להקב"ה בספר תהלים,
 (פא) ארבעה כנגד ארבע מלכיות, ואחד כנגד מלחמות גוג ומגוג: כי הכית את כל
 אויבי להי. (פב) ר' לוי אמר זו מכת הפה, שנאמר ויצו אל ביתו ויחנק (ש"י יג), ר'
 אביה אומר את כל הנבורים שהיו כשמשון, דכתיב וימצא להי חמור מריה
 (שופטים טו טו): שני רשעים שברת. אם עשית כן, אותה שעה לה' הישועה על
 עמך ברכת סלה:

הערות ותקונים

כ"ה בכל כ"י וזילקוס ובקרא כתיב לא בלי וי"ו: (עה) אילולי שהזהרתני מנינהון דאבהתיי. כ"ה גם ככ"י
 ו', אבל ככ"י האחרים אילולי דאזהרת לי, ובפסיקתא וזילקוס ובתחומא מנן בעדי שהגנת עלינו בזכות
 אבותינו, ובתחומא שלטו הגי' מנן בעדי שהגנת עלינו בזכות אבותינו וזכרת לנו זכות של אברהם
 שאמרת לו אנכי מנן לך (בראשית ט"ו א'), עד שלא עשיתי אותו מעשה לא השרית שכינתך
 בקרבנו, אבל משעשיתי אותו מעשה, אמרת ועשו לי מקדש (שמות כ"ה ח'): (עו) תחת
 שהיינו מחוייבים הרמת ראש נתת לנו תלוי ראש. עיין מה שכתבתי בפסיקתא הערה ט', אבל נכון הוא
 כמו שהוא לפנינו, כי הרמת ראש הוא לרעה ותלוי ראש הוא הגנה לטובה, ובכ"י ו' הגי' תחת שהיינו
 מחוייבים מיתה הרימות ראשינו, ונתת לנו תלוי ראש: (עז) ומנין שאף עכשיו שהוא הר. ר"ל שהוא חרב,
 עיין ב"ר פנ"ז אות י': (עח) אמר דוד אני שכבתי. מוצא זילקוס רמו תרכ"ד וחסר הליון: (עט) ד"א
 אני שכבתי אמרה כ"י עד ע"י מלך המשיח. כן הוא בכל כתיבי יד וגם זילקוס תהלים שם רמו תרכ"ד
 ושם גם כדפסם גם בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים, והרא"פ הוסיף בלד המדרש ההוספה הזאת: (פ) ר' פנחס
 בשם ר' הושעיא אמר המש קימות ניבא דוד להקב"ה בספר תהלים. כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים גם
 כדפסם וזילקוס רמו תרכ"ה (וחסר הליון כי מן המאמר ר' פנחס בשם ר' הושעיא הוא משו"ע) חמשה פעמים
 מקום דוד להקב"ה בספר ראשון שבתהלים, ובאיות כ"י בטעות "מקלם" במקום "מקיס", ונמצא ק"ת
 באריות בזממור י"ז בפ' קומה ה', והמאמר שם מזמור י"ז נמצא גם בפסיקתא רבתי פסקא ל"א. ובמדרש
 ב"ר ריש פמ"ה נמצא בשם ר' פנחס שאמר חמשה פעמים דוד מקיס להקב"ה בספר [ראשון] שבתהלים,
 וספר ומונה קומה ה' הושיעני אלהי (תהלים ג' ח'), קומה ה' באפק (שם ז' ז'), קומה ה' אל יעזו אטש
 (שם ט' כ'), קומה ה' אל נשא ידך (שם י' י"ב), קומה ה' קדמה פניו (שם י"ז י"ג), ואולי ל"ל ר' פנחס
 בשם ר' ראובן, כמו שהוא בב"ר, וגם ברבתי הגי' ר' פנחס הכהן בשם ר' הושעיא: (פא) ארבעה כנגד
 ארבע מלכיות. עיין להלן מזמור י"ז ובפסיקתא רבתי שם: (פב) ר' לוי אמר זו מכת הפה שנא' וי"ו אל ביתו
 ויחנק. זה הביא רש"י בסוף לתהלים שם בשם מדרש אגדה, וכיון להמדרש שלפנינו, והכוונה זו מכת הפה,
 חולי אסכרה, עיין ערוך ערך אסכרה שכתב פי' מין חולי הגרון המחנק או עיקרה לשון יוני ופי' עפוש טולד
 בשם ובפס', ובהלוי גרסינן במס' שבת מכה זו מתחלת בבני מעים וגומרה בפס' עכ"ל. ומה הביא ראיה מן
 הכתוב ויחנק שאחיתופל מת בתיקוה:

לצדיק (איש) רשע (משני כה י), ר' אבין קרי עליה צדיק מצרה נחלין ויבא רשע תהתו
 (משני יא ח), אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שכרח משה מפני פרעה, נעשו כל
 (יג) האוכלסין של פרעה מהם אלמים, מהם סומין, מהם חגרים, מהם הרשין, סומין
 אומרים לאלמים היכן ברח משה, ולא היו יכולין לדבר, חיגרין להרשין ולא שומעין,
 הרשין לסומים ולא רואים, והוא שהקב"ה אמר למשה מי שם פה לאדם או מי ישום
 אדם או הרש [וגו'] או עור הלא אנכי ה' (שמות ד יא). (יד) [אמר ר' אושעיא תפשו למשה
 והעלותו לבמה וכפתוהו והניחו הסיף על צוארו, באותה שעה ירד מלאך וגדמה להם
 בדמותו של משה, תפשו את המלאך והניחו את משה, ועשאן המקום כתים כתיים,
 אלמים אלמים, חרשים חרשים, סומין סומין, והיו אומרין להם היכן משה ולא היו
 מדברים, ולהרשים ולא היו שומעין, ולסומין ולא היו רואין, הדא הוא דכתיב כי
 אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה (שמות יח ד), וכתיב מי שם פה לאדם (ש ד יא):
 תמן קמית לך, והכא לית את קאים, לכך נאמר (מי) כה' אלהינו בכל קראנו אליו
 (דברים ד י): ר' יודן [בשם ר' יצחק] אמר [שיטה אחרת], בשר ודם יש לו
 פטרון, אמרו לו בן ביתך נתפס, אמר להם אני מתקיים עליו, אמרו לו הרי הוא
 יוצא לידון, אמר להם הרי אני מתקיים עליו, אמרו לו הרי הוא מושלך לים, היכן
 הוא והיכן פטרונו, אבל הקב"ה אינו כן, הציל את יונה ממעי הדגה, שנאמר ויקא
 את יונה (על) [אל] היבשה (יונה ג יא). ר' יודן [בשם ר' יצחק] אמר בה שיטה אחרת, בשר
 ודם יש לו פטרון, אמרו לו בן ביתך נתפס, אמר אני מתקיים עליו, אמרו לו [הוא
 יוצא לידון, אמר להן הריני מתקיים עליו, אמרו לו] הרי הוא מושלך לאש, היכן הוא
 והיכן פטרונו, אבל הקב"ה אינו כן, הציל לחנניה מישאל ועזריה מתוך כבשן
 האש, שנאמר (ושלח מלאכה) [די שלח מלאכה], ושוב לעבדוהי (ויאל ג כח): (טו) ר'
 יודן בשם ר' יצחק אמר בה שיטה אחרת, בשר ודם יש לו פטרון, אמרו לו בן ביתך
 נתפס, אמר להן אני מתקיים עליו, אמרו לו הרי הוא מושלך לחיות רעות, היכן
 הוא היכן פטרונו, אבל הקב"ה הציל את דניאל מגוב האריות, [הדא הוא דכתיב
 אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא וגו' (ויאל ו ג)], (טז) ר' יודן לגרמיה אמר
 בשר ודם יש לו פטרון, אם הגיע לו עת צרה, אינו נכנס אליו פתאום, (יז) [אלא
 בא ועומד על פתח פטרונו, וקורא לעבדו או לבן ביתו, והן אומרים לו פלוני עומד
 על הפתח], אבל הקב"ה אינו כן, הגיע לאדם עת צרה, לא יהי קורא לא למיכאל
 ולא לגבריאל, אלא קורא אותי ואני עונה, הדא הוא דכתיב כל אשר יקרא בשם
 ה' ימלט (יאל ג ט): (יח) אמר ר' אלכסנדר עובדא הוה בחד (יט) ארכון, (כ) [דהוה

הערות ותקונים

אבל בכל כ"י האחרים וזירושלמי ובנדפס מובא לנטן כוסר לנדיק רשע: (יג) האוכלסין. סגלוג פי' המו
 עם כל"י, ובמדרש דב"ר שם אסכילי פרעה, ז"ל אכלסי פרעה, וכן במדרש חזית שם איסקולין של פרעה
 ז"ל אוכלסין, ובשם"ר שם פ"א אות ל"א נעשה כל הסקליטין, פי' צווי בית דין: (יד) א"ר אושעיא.
 הוספתי כמו שנמצא בכ"י ב' ד' ז' וחסר בכ"י ג' ו' ח' ובנדפס, וליתא גם זירושלמי, רק זירושלמי שם
 לפני המאמר מר' יהושע בן לוי נמצא מאמר בשם בר קפרא: "מלאך ירד ונדמה להן כדמות משה ותפשו את
 המלאך וברח משה" ואחר זה מתחיל אמר ריב"ל בשעה שכרח משה כמו שהוא לפנינו: (טז) ר' יודן בש"ר
 יצחק אמר בה שיטה אחרת. (הוא המאמר השלישי מר' יודן) והמאמר הזה שיטה ג' ושיטה ד' חסר בנדפס
 וחסר גם בדפוס ראשון ודפוס וויניציא והח"כ בכל הדפוסים: (טז) ר' יודן לגרמיה אמר. הוא נשגב ג"כ
 זירושלמי שם ושם הגי' ר' יודן אמר משמיה דידיה: (יז) אלא בא ועומד על פתח. הוספתי כמו שהוא בכל
 כתבי יד גם בנדפס, וזירושלמי שם הגי' כך: אלא בא ועומד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן
 ביתו והוא אומר איש פלוני עומד על פתח חצרך שמא מכניסו שמא מניחו, פי' עדיין ספק אם מכניסו לפניו
 אם מניחו מבחוץ: (יח) א"ר אלכסנדר. נשגב זירושלמי שם ולפני זה נמצא זירושלמי שם מאמר אחר אמר
 ר' פנחס עובדא הוה ברב דהוה עיל מחמתא דטיביריא כו', ואח"כ מתחיל שם א"ר אלכסנדר המאמר
 שלפניו והמסדר מש"ס השמיטו. והמאמר זירושלמי הביא הילקוט ביואל רמז תקל"ו, וגורס עובדא הוה
 בחד גברא במקום "ברב" שלפניו: (יט) ארכון. המלה יומית סגלוג פי' שר (הערשער): (כ) דהוה שמיה
 אלכסנדרוס. כן הוספתי כמו שהוא זירושלמי, וחסר בכל כ"י, והכוונה המושל היה שמו אלכסנדרוס והיה
 עומד לדין חד ליסטים ושאלו על שמו, והשיב כי שמו אלכסנדרוס, פנה אותו, פטור אותו, וזירושלמי שם
 אמר ליה אלכסנדרוס פנה אלכסנדריה ז"ל פנה אלכסנדרוס, כמו שהוא לפנינו, ובילקוט יואל שם סיים

שמה אלכסנדרוס], דהוה דיון חד ליסמים, אמר ליה מה שמך, אמר ליה אלכסנדרוס, אמר פנה לאלכסנדרוס, ומה אם מי ששמו כשמו של בשר ודם הוא ניצול, מי ששמו כשמו של הקב"ה על אחת כמה וכמה, (כא) ישראל ישרי אל: ר' פנחס אמר בה תרתי, [הדא] בשם ר' זעירא, וחדא בשם ר' תנחום (כב) [בר הנילאי, בשם ר' זעירא אמר], בשר ודם יש לו פטרון, אם מטריח עליו ביותר, אמר ליה אשכח פלוני דהוא מטרחנא, אבל הקב"ה [אינו כן, אלא] כל מה שהוא מטריח עליו הוא מקבל, הדא הוא דכתיב השלך על ה' יתבך והוא יכלכלך (תהלים נה כג), [בשם ר' תנחום בר הנילאי אמר] בשר ודם יש לו פטרון, ובאין השונאין ותופסין אותי (כג) על פתח פטרונו, עד שהוא צוח ליה, ועד שהוא נפיק לוותיה, (כד) עברה ליה חרבא על צואריה והרגו, אבל הקב"ה הציל את יהושפט מחרב [ארם], שנאמר ויועק יהושפט וה' עזרו (כה) (ויסירם אלהים מעליו) (ויסיתם אלהים ממנו) [ד"ג י"א נ"א], מלמד שלא היה חסר אלא חיתוך הראש. (כו) אמר ר' שמעון (בשם ר' זירא) אדם אם יש לו קרוב עשיר הוא מודה בו, ואם הוא עני (כז) אינו מודה בו, אבל הקב"ה אינו כן, ישראל (כח) אם הם חס ושלום במדרגה התחתונה, הוא קורא אותם אחים ורעים, שנאמר למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך (תהלים קכג ט), (כט) וכתיב לבני ישראל עם קרובו (ס"ג קמ"ז), ולא עוד אלא שאני קרובו של ישראל, כי מי גוי נדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו (דניאל ד' ז). (ל) אמר ר' זעירא אדם יש לו אוהב, כל זמן שהוא מבקש ממנו צרכיו ושאלותיו הוא שונאו ומרחיקו, אבל הקב"ה אינו כן, כל זמן שאדם מבקש צרכיו ושאלותיו הוא מחבבו ביותר, שנאמר קרא אלי ואענך ואגידה לך (יחזקאל ג' ג). אמר ר' זעירא אדם יש לו בן בית, פעם ראשונה הוא מושיבו על המטה, כשהוא נכנס שניה אצלו מושיבו על הכסא, שלישית על הספסל, (לא) רביעית אמר לו כמה דוחק זה עלי ומטריחני, אבל הקב"ה אינו כן, כל מה שישראל דוחקין ובאים למקום תפלתו, שמחה הוא לפניו, לכך נאמר כה'

הערות ותקונים

„דלא לימרו אלכסנדרוי לקה“, ולדעתו א"ר אלכסנדרוי המלה „אלכסנדרוי“ הוא נשתרצב משורה של אחריה ולי' אמר רבי עובדא הוה נחד ארכון, כי פה מסופר שהשר והגזלן היה שם שניהם אלכסנדרוס ונעביר זה פטרו ונילל, אבל שם הדורש ששמו אלכסנדרוי נודחי הוא בשעות: (כא) ישראל ישרי אל. כ"ה גס בכ"ו ו', וליתא בכל כ"ו האחרים, גס בירושלמי ליתא, ובירושלמי שם סיים הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט: (כב) „בר הנילאי בשם ר' זעירא אמר“. זה הוספתי כמו שאף בירושלמי, והסר בכל כ"ו גס בנדפס: (כג) על פתח פטרונו. בירושלמי על פתח חליו של פטרונו, ובכ"ו ג' ד' ובנדפס ותפשוהו על פתח ביתו: (כד) עברה ליה חרבא על צוארו וקטליה. בירושלמי עברת חרבא על קדליה וקטלת יהיה, ס' קדליה ערפו: (כה) ויסירם אלהים מעליו. כ"ה גס בכ"ו ה', ובכ"ו ו' ויסיתם אלהים מעליו, ובכ"ו ז' ובדפוס וויניציא ויסירם אלהים ממנו, ותקנתי ויסיתם אלהים ממנו כמו שהיא בקרא, ומוצא לכוון בירושלמי ובדפוס קאנסט' ובשאר כ"ו: (כו) א"ר שמעון בש"ר זירא. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכל כ"ו האחרים המלות „בש"ר זירא“ ליתא, וכן ליתא בנדפס ובירושלמי שם, ובירושלמי הגי' „ר' שמעון בן לקיש“. ובירושלמי שם נמצא לפני המאמר הזה מאמר אחר, ר' זעירא בריה דרבי אבהו כו', וזה לא הביא המסדר משו"ס: (כז) אינו מודה בו. בירושלמי הגי' אם היה עשיר הוא מודה בו ואם היה עני כופר בו, ועיין דברים רבה פ"ג אות ס"ו ד"א אשר לו אלהים קרובים אליו אדם אם יחא לו קרוב עשיר כו': (כח) אם הם חס ושלום במדרגה התחתונה. בירושלמי שם אלא אפילו ישראל נחונין בירידה התחתונה, וכאשר הוא לפנינו כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכל כ"ו האחרים ובנדפס הגי' כשישראל בירידה קורא אותם אחים ורעים, ויש לתקן אפילו כשישראל בירידה: (כט) וכתיב לבני ישראל עם קרובו עד כה' אלהינו. כ"ה גס בכ"ו ו', וליתא בירושלמי ובכל כ"ו, וכן הסר בנדפס גס בדפוסים הראשונים, ושם נמצא רק „וכתיב לבני ישראל עם קרובו“ וכן הוא בכ"ו ג': (ל) א"ר זעירא אדם יש לו אוהב. כ"ה גס בכ"ו ו', והסר בכ"ו ז' ג' ד' ו' ה' ושם מוצא רק מאמר שני מר' זעירא, וזה המאמר הראשון ליתא, וכן ליתא בנדפס, גס בדפוס ראשון חסר, ובירושלמי לא נמצא לא המאמר הראשון ולא מאמר השני בשמו, והמאמר השני מר' זעירא מוצא ברש"ס על התורה סוף ואתהגן בתוספת המוצא שם: (לא) רביעית אמר לו כמה דוחק זה עלי ומטריחני. בנדפס גס בדפוס ראשון רביעית הוא אמר כמה ספסל דחוק עלי פלוני ומטריחני, ולי' רביעית הוא אומר כמה פלוני דוחק עלי ומטריחני, וכן

תיקן

אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד ז). (לב) אמר ר' פנחס (לג) בשם ר' יהודה ע"ז (לד) נראית קרובה והיא רחוקה, שנאמר ישאוהו על כתף ימבלותו ויניחוהו תחתיו וגו' (ישעיה מו ז), (לה) סוף דבר עמו בבית, אף יצעק אליו ולא יענה (ס), אבל הקב"ה אינו כן, נראה רחוק והוא קרוב ממנו, (לו) דאמר ר' לוי מן הארץ עד הרקיע מהלך חמש מאות שנה, ועביו של רקיע חמש מאות שנה, מרקיע לרקיע חמש מאות שנה, וכן לכל רקיע ורקיע, למעלה מן הרקיע שלפי החיות, (לז) [שנאמר וחוג שמים יתהלך (איוב כג יד), ואומר בחוקו חוג על פני תהום (משלי מו), ואומר היושב על חוג הארץ (ישעיה מ כג), חוג חוג חוג לגזירה שוה], (לח) אמר ר' חלבו בשם ר' אבא אף שלפי החיות [מהלך חמש מאות וש"ו שנה מנין ישראל, שוקי החיות] כנגד כולן, גבי החיות כנגד כולן, פני החיות כנגד כולן, קרני החיות כנגד כולן, כסא הכבוד כנגד כולן, ועל כסא הכבוד הזה ולמעלה מכולן מלך (הי עולמים) [רם ונשא] שוכן עד וקדוש שמו (ישעיה נז טו), ואעפ"י שהוא רם ונשא, שרוי את דכא ושפל רוח (ס), ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד ומלחש שם תפלתו, והקב"ה מאזין, הדא הוא דכתיב כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד ז). (לט) ר' חנינא שאל את ר' שמואל מאי דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה (איכה ג מד), אמר ליה שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים, (מ) אבל שערי רחמים אינן ננעלין לעולם, שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד ז):

[ד] (מא) אמר ר' הושעיא איזה אומה (מב) שמסכים אלהים עמה כאומה זו, כיצד בשעה שהזקנים יושבים לעבר שנה, הקב"ה מסכים על ידם, ועליהם אמר דוד אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי (תהלים נ ג). יתברך שמו של הקב"ה (מג) שהוא משלים וגומר עם ישראל מה שהם עושין, בנוהג שבעולם מלך בשרודם גוזר גזירה ומבקשין (מד) סנקליטין שלו לבטלה, אינן יכולין, אלא בין ברצונם בין שלא ברצונם הן מקיימין גזירות של מלך, אבל המלך אם מבקש לקיים מקיים, אם

ה ערות ותקונים

חוקן הרא"פ בהגות שט: (לב) א"ר פנחס. בירושלמי שם כשהו זה במאמר שלפניו (דף י"ג ע"ג): (לג) נסס ר' יהודה. בירושלמי הגי' נסס רב יהודה בר סימון: (לד) נראית קרובה. בנדפס נקראת וי"ל נראית: (לה) סוף דבר עמו בבית. בירושלמי שם דבר אלוהו עמו בבית והוא לועק עד שימות ולא ישמע ולא יושע מזרתו. הכוונה על ספא דקרא אף יצעק אליו ולא יענה מזרתו לא יושענו (ישעיה מ"ו ז'): (לו) דאמר ר' לוי. בירושלמי דאמר לוי י"ל דא"ר לוי: (לז) שנאמר וחוג שמים יתהלך. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ז' וחסר גם בכ"י ג' ו' ובנדפס, וכן ליתא בירושלמי שם. ובכ"י ח' חסר הכנס: (לח) א"ר חלבו בש"ר אבא. בירושלמי שם ואמר ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבא סמוקא אף שלפי החיות מהלך ה' מאות שנה וחמש עשרה מנין ישראל ראה כמה הוא גבוה מעלמו ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחורי העמוד ומתפלל בלחישא והקב"ה מאזין תפלתו, שנאמר והנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע, והאזין הקב"ה את הפלתה, וכן כל בריותיו, שנא' תפלה לעני כי יעטף, כאלה המשיח באזן חבירו והוא שומע וכי יס' אלוה קרוב מזה, שהוא קרוב לבריותיו כפה לאזן ע"כ. ולפניו בסו"ס נוסחא אחרת גזס. ובנדפס הלשון משובש ויש לתקן כמו שהוא לפנינו בכ"י: (לט) ר' חנינא שאל את ר' שמואל. במדרש איכה פ"ג פ' סכותה ר' חלבו שאל את ר' שמואל בר נחמן, ושם הוא בהרצנת לשון והמסדר משו"ס קצר בלשון. ולהלן במזמור ס"ה ר' חנינא בר פפא שאל לר' שמואל בר נחמני, ועיין בפסיקתא טובה ובהערה ח': (מ) אצל שערי רחמים אינן ננעלים לעולם. במדרש איכה שם ובמדרש ס"ה הגי' שערי הטובה, ובפסיקתא שערי תפלה, ובנדפס הגי' שערי דמעה: (מא) א"ר הושעיא איזה אומה שמסכים אלהים. הביא זה המאמר על שם הסיוס כה' אלהינו בכל קראנו אליו כמו שמונא גם מאמרים לפני זה ג"ב על שם הסיוס הזה, וגוף המאמר עיין בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג (נ"ז ע"ג) אמרו ב"ד היום ר"ה, ובפסיקתא דרב כהנא פסקא החודש (נ"ג ע"ג), וברבתי החודש, וש"מ ר' פ"ו אות כ', ודב"ר פ"ב אות י"ד, ועיין בעקידה אמור שער שבעה וששים המתחיל במדרש שוחר טוב מזמור ד' אמר דוד אקרא לאלהים עליון יתעלה שמו של הקב"ה שהוא משלים: (מב) שמסכים אלהים עמה. בנדפס גם נדפסו ראשון שמעכת על אלוהים, י"ל שמסכים אלהים עמה: (מג) שהוא משלים וגומר עם ישראל. מפרש לאל גומר עלי משון גמר דין: (מד) סנקליטין. המלה יונית סנקליטין ס' בית דין סענאט

לכטל מבטל, אבל הקב"ה מה (מה) שהסנהדרין של משה נזרין, הוא מקיים, ואימתי בראש השנה, כשהסנהדרין יושבין ואומרים נעשה ראש השנה בשני בשבת, או בשלישי בשבת, מיד הקב"ה מושיב שם למעלה סנהדרין של מלאכי השרת, ואומר להם רדו וראו מה שהסכימו התחתונים ונמרו, משיבין לו רבונו של עולם כך נמרו שתהא ראש השנה ליום פלוני, ומיד הקב"ה יושב באותו היום ודן את עולמו, (מו) שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מזו ו), (מז) והכסאות מוצעות, והספרים נפתחים, והסנהדרין יושבין עמו, שנאמר (חזי הוות) [חזה הוות] עד די כורסוון (רמא) [רמיו] ועתיק יומין יתיב (דניאל ז ט), אלו מלמדין זכות, ואלו מלמדין חובה, למה, כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (תהלים פא ס). ואותו היום שישראל גזרו הוא היום ראש השנה אף הוא לאלהי יעקב, שהוא מקיים גזירתם, ומסכים על ידם, הוי אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי (תהלים מז ג), שהוא מסכים על דעתם של ישראל. תדע לך שהוא כן, בא וראה מה כתוב, יום תרועה יהיה לכם (נמדנר כט ה), יהיה לי לא נאמר, אלא יהיה לכם, וכן הוא אומר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש (ויקרא כג ז), בין בזמנן בין שלא בזמנן, אין לי מועדות אלא אלו, הוי כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ואין קראנו אלא קידוש מועדות, כמה דאת אמר אשר תקראו אותם (ויקרא טז). (מח) ר' (לוי) [אבין] בשם ר' אחא אמר בשר ודם אם יש לו קרוב שבוי, הוא מתבייש לומר קרוב הוא, והקב"ה מוציא את ישראל שבויין ממצרים ומטורפים, והוא קורא אותם קרובים, הדא הוא דכתיב לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמח יד):

[ה] [בקראי ענני]. (מט) אמר דוד רבונו של עולם אפילו רשע שבישראל, כשיבא לקרוא לפניך, (נ) ענה אותו מיד, שלא יאמרו אומות העולם כל הפנים שוות, אמר ליה הקב"ה חייך (נא) עד שלא יקראני עניתיו, שנאמר וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני (תהלים נ טו), ואומר יקראני ואענהו (שס זא טו), ואומר והיו טרם יקראו ואני אענה וגו' (ישעיה סה כד), ואף על פי כן צריך שתהא קריאתו באמת, שנאמר קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמח יח), (נב) יכול לכל, תלמוד לומר לכל

הערות ותקונים

(סענאס): (מה) שהסנהדרין. מלה יונית $\sigma\kappa\eta\gamma\epsilon\tau\sigma$ יועטים: (מו) שנאמר עלה אלהים בתרועה. וכתוב אחריו אלהים ישב על כסא קדשו (תהלים שס ט'): (מז) והכסאות מונעות. בדפוס וויניציא בטעות מולאות, ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים, ונמצא לנכון גם בדפוס ראשון: (מח) ר' אבין בש"ר אחא אמר ב"ו אם יש לו קרוב שבוי. אין כאן מקומו של המאמר רק לעיל באות ג', ועיין בירושלמי ברכות פ"ט (דף י"ג ע"א וע"ב) אשר כל המאמר שלפנינו מאות ג' נובע משם, ונמצא שמה אחר זה ר' שמעון בן לקיש ב"ו יש לו קרוב, גם מאמר בשם ר' אבין ור' אחא (אין ספק שז"ל בש"ר אחא) ב"ו יש לו קרוב אם היה פלוסופוס הוא אומר הן פלן מהקרוב לן אבל הקב"ה קורא לכל ישראל קרובים הה"ד וירם קרן לעמו [לבני ישראל עם קרובו], ואולי יש לחקן בירושלמי כמו שהוא לפנינו: (בט) אמר דוד. הוספתי המלות „בקראי ענני" כי על הכתוב הזה הביא הדרשה אמר דוד, ואולי חסר פה התחלת המאמר, וכאשר הוא לפנינו כן הוא בכל כ"י: (ג) ענה אותו מיד שלא יאמרו או"ה כל הפנים שוות. מה כוונת „כל הפנים שוות" רק המסדר לקח דבריו מירושלמי סנהדרין פ"י (דף כ"ח ע"ג) אם עונה אותי מוטב ואם לאו הא כל אפיא שוין, וכן נשנה המאמר הזה בפסיקתא דרב כהנא פסקא טובה (קס"ב ע"ב) אם יענה לי יפה ואם לאו כל אפיא שוין. והערוך ערך אפיא הביא מאמר זה, וכתב פי' אפיא מעשה של כל אלהות שוין, והמסדר שלפנינו ממדרש שו"ט או המעתיק חשב מלת אפיא הוא ארמית מלשון פנים, כי תרג' פני אפי, ובהערה ק"ט בפסיקתא שם חשבתי שהמלה רומית opes ופי' כח, ויהיה הכוונה אם אינו עונה אותי אז אני אומר כי כחות כל אלהות שוין, אולם להחוקר הגדול מהר"י לעווי באור המלין שלו נד 140 לא ישרה הוראה זו בעיניו, וגם ידידי הרב"ג ד"ר קאהוט בערוך השלם כתב אפיא הוא קבוצ מן אפא, כלומר מין ואופן או טבע ומכות הדבר. וגם בעל מסדר מדב"ר פ"ב אות כ' אשר הביא המאמר ירושלמי בענין מנשה, ואי אחא עונה אותי אני אומר שמא ח"ו כל הפנים שוות, גם המסדר הזה במקום בירושלמי ובפסיקתא „כל אפיא שוין" הציג הוא „כל הפנים שוות" כמו שראה בשו"ט: (נא) עד שלא יקראני עניתיו. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס עד שלא יקראני אני עונה אותך: (נב) יכול לכל כו'. נשנה בוי"ר ריש פי"ז, ואיכה רבתי פ"ג אות ט' בפ' טוב ה' לקוין, ובפסיקתא רבתי

אשר יקראוהו באמת (ס), אך טוב לישראל אלהים (תלים עג א), יכול לכל, ת"ל לברי לבב (ס),
וכתיב טוב ה' למעוז ביום צרה (תלים א ז), יכול לכל, ת"ל ויודע חוסי בו (ס), טוב ה' לקויו
(איכס ג ס), יכול לכל, ת"ל לנפש תדרשנו (ס). המיבה ה' למוכים (תלים קה ד), יכול לכל,
תלמוד לומר (ו) לישרים בלבותם (ס):

[ו] דבר אחר למנצח בנגינות מזמור. המזמור הזה נאמר בשלשה מיני
שבה, בניצוח בניגון במזמור, (נד) בנגינות שהוא של נבואה, שנאמר
והיה כנגן המנגן (מ"ג ג טו). למנצח, שהוא ראוי ונאה לנצח, למי שניצחו לנצח
נצחים: (נד) דבר אחר למנצח, למי שהוא מנוצח מבריותיו, מלך בשר ודם אם
מנצחין אותו כועס, אבל הקב"ה מנצחין אותו והוא שמח, שנאמר ויאמר להשמידם
לולי משה בחירו (תלים קו כג):

[ז] בקראי ענני אלהי צדקי. (נה) אמר ר' אחא כך אמר דוד לפני הקב"ה, לי אתה
ועליך לצדקני, ורבנן אמרי אמרו ישראל לפני הקב"ה, אם יש עמנו
זכות עשה עמנו, ואם לאו עשה עמנו צדקה וחסד: (נו) בני איש. זה דואג ואחיתופל,
(נז) בני אברהם יצחק ויעקב, ואין איש אלא אברהם, שנאמר השב אשת האיש
כי נביא הוא (בראשית כ ז), ואין איש אלא יצחק, שנאמר מי האיש הלזה (ס כד ס),
ואין איש אלא יעקב, שנאמר ויעקב איש תם (ס כה כז):

[ח] עד מה כבודי לכלימה. (נח) עד מה כבודי אתם מכלימים. וקורין אותי בן ישי,
(נח) כמה דאת אמר ראיתי את בן ישי (ע"א כג ע), לכלכם יתן בן ישי שדות (ס סז),
כי בוחר אתה לבן ישי (ס כג), אשר בן ישי חי על האדמה (ס סג לא), (ס) ולית די שם:
תאהבון ריק. עד מתי אתם מחרפין אותי אחר דברים של הכל וריקנות, ואומרים
אלהים עזבו, אלהים שכחו, אלהים סילק שכינתו ממנו, ואין המלכות חוזרת לו
מעתה: תבקשו כזב סלה. מה אתם סבורים, על ידי שנסתלקה מלכותי לשעה, היא
קיימת לעולם: ודעו כי הפלה ה' חסיד לו. שכבר בישרני (סא) [על ידי נתן הנביא,
גם ה' העביר חמאתך לא תמות (ע"ג יג יג): דבר אחר בני איש עד מה כבודי
לכלימה. אלו אומות העולם, ולמה קרא אותם בני איש, שהן באין מבני בניו של
נח, ואין איש אלא נח, כמה דאת אמר (ו) נח איש צדיק (בראשית ו ט), עד מה כבודי
לכלימה תאהבון ריק. מה אתם מרדפים אחר דברים של ריקנות, מה אתם אומרים
עזבו הקב"ה ושכחו, אין השכינה חוזרת לו, אלא תבקשו כזב סלה, מה אתם

הערות ותקונים

רבותי פמ"ג, ותחומא שלנו מורכב אות י"א קצת בהרחבת לשון: (נג) ד"א למנצח בנגינות מזמור. התחלת
המאמר מובא בילקוט רמז תרכ"ז בשם המדרש, ועיין בפסיקתא רבתי פ"ט פסקא למנצח על הנגינות:
(נד) בנגינות שהוא של נבואה. בילקוט נגינות הוא לשון נבואה: (נד) ד"א למנצח למי שהוא מנוצח מבריותיו
כו'. בגמרא פסחים קי"ט ע"א איתא כך: א"ר כהנא משום ר' ישמעאל ברבי יוסי מאי דכתיב למנצח מזמור
לדוד זמרו למי שטחין אותו ושמה, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, ב"ו מנצחין אותו ועצב, אבל
הקב"ה טחין אותו ושמה, שנא' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו, פירש"י אלמא משתבח
ב"ה קרא במשה וקרי ליה בחירו משום דהסי' חמתו מהשחית אלמא שמה הוא כדכ: (נה) א"ר אחא כו' ורבנן אמרי. כבר
מובא בהתחלת המזמור, ושם הוא בשם ר"י ורבנן: (נו) בני איש זה דואג ואחיתופל. גמיה בפסיקתא דרב כהנא פסקא י"ח
פסקא עיני סוערה, וברבתי פל"ב, והמסדר מהרבתי לקח כל הפסקא הזאת מהפסיקתא הישנה ע"ש בהערה ב', ומובא
בילקוט תהלים רמז תרכ"ו, וחסר הליין ונתהפך שם הסדר, כי הנאמר ד"א בני איש אלו או"ה אשר פה באינא, הוא
שם בראש, ואחריו י"א סדרס הראשון אשר פה אלו דואג ואחיתופל, וזה מדרך הילקוט להפך המאמרים
ולעשות בהם כרעטו: (נז) בני אברהם יצחק ויעקב. לזה המאמר כוון רש"י בס' לתהלים ד' ג': (נח) עד
מה כבודי אתם מכלימים. בפסיקתא דר"כ אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי, ובפסיקתא רבתי מדקדקין
בכבודי, ובילקוט תהלים שם עד מתי אתם מרדפים אחר כבודי להבל: (נח) כד"א ראיתי את בן ישי.
מובא המקראות שלא כסדר ובפסיקתא טוסף עוד מדוע לא בא בן ישי (ע"א כ' כ"ז), ראיתי בן ישי (ע"א
י"ז י"ח): (ס) ולית לי שם. בתמי, האם אין לי שם שאתם קורין אותי תמיד רק אחר שם אבי: (סא) ע"י
נתן הנביא. הוספתי כמו שהוא בפסיקתא שם גם ברבתי וכן בילקוט, ואין ספק שהמעתיק הראשון השמיט
מן על ידי הראשון עד על ידי השני. וכבר העירתי בפסיקתא פסקא עיני סוערה הערה ז' כי במדרש שו"ס
שמש מאמר גדול מן כבר בשרני ע"י נתן הנביא במאמר הראשון, עד כבר בשרני ע"י ישעיה והשמיט
באמצע

סבורין, על שסילקתי שכינתי ממנו לשעה שהיא לעולם, ודעו כי הפלה ה' חסיד לו, כבר בישרני] על ידי ישעיה, נחמו נחמו עמי (ישעיה מ ט), וכד אתי האי שעתא, ה' ישמע בקראי אליו:

[ט] רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם. (סב) אמר דוד לישראל עד מתי אתם חוטאים ומתרגזים ואומרים פסול הוא, מרות המואביה וזוא בא, אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה: [דבר אחר רגזו ואל תחטאו] (סג) אמר ר' אחא ארגזו את יצרך ואל יחטיאך, (סד) [ורבנן אמרי אכחיש יצרך ואל יחטיאך שלא תבא לידי חטא]: (סה) תניא ר' אליעזר בן יעקב אמר מקוה ישראל ה' (ירמיה י"ג), (סו) מה מקוה מטהר את הטמאים, (סז) כך הקב"ה מטהר את ישראל, (סח) מי ראוי לילך אצל מי, המקוה אצל הטמא, או הטמא אצל המקוה, הטמא צריך לילך ולטבול בו, כך הקב"ה מטהר את ישראל, (סט) אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי לך כשאתה מתפלל התפלל בבית הכנסת שבעירך, ואם אין אתה יכול להתפלל בבית הכנסת, התפלל בתוך שורך, ואם אין אתה יכול להתפלל בתוך שורך, התפלל בתוך ביתך, ואם אין אתה יכול להתפלל בתוך ביתך, התפלל על מטתך, ואם אין אתה יכול להתפלל על דומו סלה, (ע) אמר ר' יודן ובלבד שתידום מאותה עבירה שבידך, ואם אתה עושה כן, מה כתיב אחריו, זבחו זבחי צדק, מעלה אני עליך כאילו בנית מזבח, והקרבת עליו עולה וקרבנות הרבה, זבח אין כתיב כאן, (עא) אלא זבחי: (עב) תנן הקורא קריאת שמע בבית הכנסת שחרית יצא ידי חובתו, ערבית לא יצא ידי חובתו, אלא אם כן חזר ומתפלל בביתו, מה טעם, (עג) כדי להכריח את המזיקין מן

הערות ותקונים

באלמע, ועתה תקנתי את הנחמר, ר' בפסיקתא שס נסיוס המאמר נאמר כבר בשרתיו ע"י ישע"י ואמרתיו לו עניה סוערה לא נחמה, אבל לפניו נאמר כבר בשרתיו ע"י ישע"י נחמו נחמו עמי, נראה כי היה דרוש לנחמו נחמו והמסדר מן הפסיקתא הביאו על עניה סוערה, וסילקוס בתהלים שס הביא כמו הסיוס שלפניו ע"י ישע"י נחמו נחמו עמי, וכד אתי האי שעתא ה' ישמע בקראי אליו, וא"כ העתיק כמו שהוא במדרש שז"ס, לא כאשר הוא בפסיקתא, ואשר כתבתי בפסיקתא הערה י"א בילקוט תהלים הלשון משוכם, לא נודע לי אז שהעתיק כמו שהוא בסו"ט: (סב) אמר דוד לישראל. מובא בילקוט תהלים רמז תרכ"ז וחסר הליון, ומן המדרש הזה לקח בעל מסדר רות רבה ריש פ"ה והוסיף רבי אבה בר כהנא פתח רגזו ואל תחטאו אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים בו: (סג) א"ר אחא ארגזו את יצרך. במדרש רות שס ר' יעקב בר אבה אמר ארגזו יצרך ואל תחטאו, ושנה בפסיקתא דר"כ פסקא שזכה (קנ"ה ע"א) ושס הגי' ר' יעקב בר אבה אמר, ובילקוט שס א"ר אלעזר, אין ספק שהיה כתוב בר"ת אר"א והכוונה א"ר אחא, וזכא מדפיס אחד והלגי' א"ר אלעזר: (סד) ורבנן אמרי. הוסיפתי, וחסר גם בכ"ו ו', ובכ"י האחרים ובגדפס הגי' ורב אמר, אבל בפסיקתא וברוב רבני הגי' ורבנן אמרין, ובא"י כ"י ובגדפס הגי' אכחיש יצרך: (סה) תניא ר' אליעזר ב"ר יעקב אומר. כ"ה בכ"ו ו', ובפסיקתא שס חני בשס ר' אליעזר, וכן בילקוט שס תניא בשס ר' אליעזר ב"ר יעקב, ובכ"י ב' ד' ז' תנא בשס ר' אחא, ובכ"י ג' ו' ו' ת' ובגדפס תנא בשס ר' אחא בן יעקב, והר"פ בהגהות שלו תיקן בצד המדרש ר' אלעזר בר יעקב במקום ר' אחא בר יעקב, כמו שהיה בכ"י שלפניו, וכמו שהוא בכ"י שלפניו ובכ"י ו' ובילקוט: (סו) מה מקוה מטהר את הטמאים. הוא בפסיקתא שס במאמר שלפניו (קנ"ז ע"ב) והוא במשנה יומה פ"ה ע"ב אך שס אינו מובא בשס ר' אליעזר, והנה בכאן ובפסיקתא מובא הכתוב מקוה ישראל (ירמיה י"ג) אבל התו"כ סוף יומה כתב שכונת המשנה על קרא דירמיה י"ד ח' מקוה ישראל. ושישנו בעת צרה, ולפי זה הגיה כן הגאון ריו"צ ביומא שס: (סז) כך הקב"ה מטהר את ישראל. וכן הוא אומר וירקתי עליכם מים פהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלויתכם אטהר אתכם: (סח) מי ראוי לילך אצל מי. זה ליתא בפסיקתא. והוספה היא מן המסדר, כיון בפסיקתא שס הערה כ"ה: (סט) אמר הקב"ה לישראל. הוא בפסיקתא שס דך קנ"ה ע"א: (ע) א"ר יודן. פסיקתא דר"כ שס א"ר יודן דום מאותה עבירה שבידך, וזכה נשלים המאמר הזה בפסיקתא שס: (עא) אלא זבחי. לשון רבים: (עב) תקן הקורא ק"ש בבית הכנסת. ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב (דף ב' סע"ג), ומובא זה בכאן אחר סיוס המאמר התפלל בבית הכנסת, והמאמר הזה שהביא נתקצר פה, וע"ש בירושלמי שמובא הכתוב רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה: (עג) כדי להכריח את המזיקין מן הבית. בכ"י ב' ד' ז' נמצא אחר זה הוספה וכן תוארה: ואלא תהיה ק"ש קלה בשנין, מפני שיש בה רמ"ח תיבות כנגד איברי' של אדם ומהם בשכמלו, אמר הקב"ה שמור את שני ואשמור את שלך, לכך אמר דוד שמרני כאישון בת

חבית, ואין אומרים דבר אחר אמת ויציב, הני מילי מאמת ויציב של שחרית, (עד) דאמר ר' זעירא בשם ר' אבא [בר ירמיה] שלש תכיפות הן, (עו) תיבף לסמיכה שחיטה, תיבף לנמילת ידים ברכה, תיבף לגאולה תפלה, (עו) [תיבף לסמיכה שחיטה, וסמך ושחט (ויקרא א ד ס), תיבף לנמילת ידים ברכה, שאו ידיכם קדש וברכו את ה' (תהלים קלד ב), תיבף לגאולה תפלה, יחיו לרצון אמרי פי (תהלים יט טו), מה כתיב בתריה, יענך ה' ביום צרה (עז) וכל מי שהוא תוכף לסמיכה שחיטה, אין פסול נוגע באותו קרבן, וכל מי שהוא תוכף לנמילת ידים ברכה, אין השטן מקטרג באותה סעודה, וכל מי שהוא תוכף גאולה לתפלה, אין השטן מקטרג באותו היום]: דבר אחר זבחו זבחי צדק. (עו) תני ר' חייא ושמתם את משמרתי (ויקרא יח ג), עשו משמרת למשמרתי, מהו אני ה' אלהיכם (עט), אונקים אני ליתן שכרך. (פ) ר' נתן בשם ר' אחא אמר לא מקרא מלא הוא, זבחו זבחי צדק (תהלים ד ו), אמר הקב"ה פשמו ידיכם במצות ובמחו בי, שאני משלם לכם שכר: [י] רבים אומרים מי יראנו טוב. (פא) אלו אומות העולם שאומרים לישראל מי יתן (פב) לספות עמכם באותה טובה של עולם הבא, וישראל אומרים להם, בכמה צרות, בכמה שעבודים, בכמה הריגות מסרנו עצמנו על קדושת השם, ואתם באים (פג) לשוף אותם על העקב: נסה עלינו אור פניך ה'. רב הונא בשם ר' אחא אמר (פד) לאותו הקלע אנו מצפין, שנאמר הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נמי (ישעיה מט כג), אמר ר' יוחנן (פה) אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אין לנו אלא הארת פניך, שנאמר ה' [אלהים] צבאות השיבנו האר פניך ונושעה (תהלים ס כ): [יא] נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. אמרו ישראל מה אומות העולם על ידי שעשו שבע מצות השבעת להם טובות בעולם הזה במתן שכרן, אנו שנצטוינו תרי"ג מצות, על אחת כמה וכמה שתשפיע לנו טובות בעולם הבא,

הערות ותקונים

עין (תהלים י"ז ח'), א"ל הקב"ה שמור מצותי וחיה (משלי ד' ד'), משל לחדש שהיה רניל בגליל וכו" וההוספה שהיא הוסף אחד המעתיקים בנאמנע המאמר מירושלמי, וזה לקח מתחומא שלנו קדושים אוח ו' ובנדפס נזכר אוח ו' ולא השלים כל המאמר והביא רק התחלת המשל וסיים "וכו" ובתחומא שם תמלא בשלימות, אולם בכ"י שלפנינו גם בכ"י ג' וכ"י ו' ח' לא נמלא זה, כי אינו מגוף המאמר רק מוסף בנאמנע, לכן לא הוספתי בפנים הספר: (עד) דאמר ר' זעירא בשם ר' אבא. בירושלמי שם בשם ר' אבא בר ירמיה, ובנדפס בטעות דאמר ר' זעירא בר אבא, א"ל בשם רבי אבא: (עו) תיבף לנמילת ידים ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה', תיבף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי, מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה, ועיין בפני משה בפ"י על הירושלמי: (עו) תיבף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ו', וכן הוא בירושלמי שם, וגם בכ"י ג' ו' ח' לא נמלא הסיום הזה: (עז) וכל מי שהוא תוכף לסמיכה שחיטה. בירושלמי שם מובא זה בשם ר' יוסי בירבי זון: (עח) תני ר' חייא ושמתם את משמרת עשו משמרת למשמרתי. ביבמות כ"א ע"א מובא זה בשם ר' כהנא, ועיין בספרא סוף אחרי ושמרתם את משמרת עשו משמרת למשמרתי. ביבמות כ"א ע"א מובא שמרו במשמרתי, ולדעתו כוון הדורש כמה שהביא תני ר' חייא אל הספרא: (עט) אינקום אני ליתן שכרך. כ"ה בכ"י ו', אבל בכל כ"י האחרים ובנדפס מוזמן אני ליתן שכרך, ובהגהת הרא"ש רשם ב"ד המדרש על מוזמן "אינקום" והיה כן גם בכ"י שלפניו, ולדעתי היה כתוב אמובכם והמלה יוניח εστιμος ענינו מוזמן (בעריית) ונעשית בטעות אונקום, ובכ"י האחרים ובנדפס הציגו הפירוש "מוזמן אני": (פ) ר' נתן בשם ר' אחא. כ"ה בכל כ"י, רק בכ"י ג' ובנדפס ר' נתן בשם ר' אבא, וכן הרא"ש הגיה ב"ד המדרש "ר' אחא" במקום "ר' אבא": (פא) אלו אומות העולם. מובא בילקוט רמז תרכ"ז בשם המדרש: (פב) לספות עמכם באותה טובה של עוה"ב. בנדפס מי יתן לנו להתערב עם ישראל בטובות של עוה"ב, ובכ"י ח' מי יתן לנו לספור [א"ל לספות] עם ישראל בטובות של עוה"ב: (פג) לשוף אותם על העקב. בכ"י ו' לשוף אותם מן העקב, ובילקוט לשוף עלמיכם מן העקב, ובכ"י ב' ד' ו' ואחס באים לקבל מן העקב, ובכ"י ג' ובנדפס (בדפוסים הראשונים) ואחס באים לשב אותם מן העקב, יש לתקן ש"ל לשוף אותם על העקב, והוא מלשון ואחס תשופנו עקב, וה"י למעבד שפיותא בעקבא, ובכ"י ח' השמים המלה לשב, ומובא שם ואחס באים אותם מן העקב: (פד) לאותו הקלע אנו מצפין. מפרש נסה עליע לשון נס, נס תרג' קלע: (פה) אמרו ישראל. מובא בילקוט תהלים רמז תרכ"ח וחסר הציין: פסיונים

לפיכך כשאנו רואין שלותן של אומות העולם או שמחים, הוי אומר נתתה שמחה בלבי מעת דגנס ותירושם רבו. ר' יהושע בן לוי אמר משל למלך שעשה סעודה, והכניס את האורחין, והושיבן על פתח פלמין שלו, ורואין את הכלבים שיוצאים ובפיהם (פ) פסיונים וראשי פטומוות וראשי עגלים, התחילו אומרים ומה אם הכלבים כך, סעודה עצמה על אחת כמה וכמה, ורשעי ישראל נמשלים ככלבים, שנאמר והכלבים עזי נפש (ישעי' טו יא), והם בשלוח בעולם הזה, ישראל לעתיד לבא לא כל שכן, הוי אומר נתתה שמחה בלבי:

[יב] בשלום יחדו. אמרו ישראל כל הנביאים סיימו יחד בשלומו, אמר רבי כל הנביאים פתחו בחובות וסיימו בנחמות, (פ) ר' אליעזר אומר כל הנביאים פתחו בתוכחות והתמו בנחמות, הוי מירמיה שחתם בתוכחות, הדא הוא דכתיב ככה תשקע בבל ולא תקום (ישעי' נא טד), אמר ליה ר' יוחנן אף הוא חתם בדברי נחמות, לפי שהיה ירמיה חנוה ומתנבא (פח) בחורבן הבית, יכול בחורבן הבית חתם, תלמוד לומר עד הנה דברי ירמיהו (סס נא טז), במפולת של מחריבים חתם, [וישעיה] לא חתם בדברי תוכחה, והא כתיב והיו דראון לכל בשר (ישעי' סו טז), בגוים הוא עוסק, (פט) והא כתיב כי אם מאם מאסתנו (איס' ס כג), השיבנו תחת כי אם מאם מאסתנו: כי אתה ה' לבדך. בעולם הזה, (צ) אותה שעה לבטח תושיבנו:

[יג] דבר אחר למנצה בנגינות. והו שאמר הכתוב בסוב (צדיק תעלה) [צדיקים תעלוין] קריה [ובאבוד רשעים רנה] (משלי יא י), (צא) מה כתיב למעלה מן הענין, קומה ה' הושיעני אלהי (תהלים ג ח), ועכשיו אנו מנגנין לפני הקב"ה כשיאבדו הרשעים, וכן אתה מוצא וירא ישראל את ה' הגדולה (שמות יד לא), מיד אז ישיר משה (סס טו ה), מהו ויאמרו לאמר (סס), לאמר לדורות, כשאתם נבנסין בצרה אל תאמרו אנו עושין מלחמה, אלא ה' ילחם לכם (סס יד), ואתם אומרים שירה, ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה (ספס"ט ד טז), ואחר כך כתיב ותשר דבורה (סס ה ה), וכן הוא אומר קומה ה' הושיעני אלהי (תהלים ג ח), (צב) ואחר כך כתיב כי הכית את כל אויבי לחי (סס), וכי בלחי הכם, אין לו שרפים, ואין לו פגעים: שני רשעים שברת (סס). (צג) משל לשני בני אדם שהלכו בדרך, אחד צדיק ואחד רשע, מצאו (צד) פונדק מלא טוב, אמרו זה לזה נכנס בפונדק זה ונאכל, כיון שנכנסו ראה הרשע בפונדק (צה) ברכות הרבה של דגים וכל דבר, אמר אותו רשע לצדיק,

הערות ותקונים

(פ) כסיונים פי' מין עוף farano (פמחמן): (פ) ר' אליעזר אמר. נשנה בירושלמי ברכות ריש פ"ה (ח' ע"ד) שכן מלינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שנה ובדברי נחמות, אמר ר' אלעזר חוץ מירמיה שחתם בדברי תוכחות סו', וכן נשנה בפסיקתא דרב כהנא פסקא דברי ירמיה (קט"ו ע"ה): (פח) בחורבן הבית. בירושלמי ופסיקתא ונדפס בחורבן בית המקדש: (פט) והא כתיב כי אם מאם מאסתנו השיבנו תחת כי אם מאם מאסתנו. הכוונה שלא חתם בדברי תוכחה, כי אחר הסיום הזה נריך להכפיל עוד הפעם הפסוק השיבנו כאשר באמת נמסר נמסרה וסימך יתק"ק: (צ) אותה שעה לבטח תושיבנו. הכוונה אותה שעה לעתיד לבוא: (צא) מה כתיב למעלה מן הענין. כ"ה גם ככ"ו ו' ובכ"ו ח', אבל ככ"ו האחרים ונדפס מה כתיב למעלה מן הפרשה: (צב) ואח"כ כתיב כי הכית את כל אויבי לחי וכי בלחי הכם אין לו שרפים ואין לו פגעים. כ"ה בכל כ"ו ונדפס, המאמר קשה הבנה ואין לו שחר, ויותר נכון לסיים ואח"כ כתיב למנלח בנגינות, גם הסיום וכי בלחי הכם אין לו שרפים, בלחי מובן, ואין ספק שחסר פה סיום המאמר, ויען כי הביא הכתוב קומה ה' הושיעני אלהי הביא דרך אנב גם הכתוב כי הכית, וכן הביא המשל על שני רשעים שברת, ובעל הילקוט לא הביא המאמר הזה, רק ברמז תרכ"ו במזמור ג' הביא דברי המדרש על שני רשעים שברת אשר לפניו פה, וראיתי בהגהת הרא"ש במקום קומה ה' ואח"כ הושיעני כי הכית את כל אויבי הביא הוא גירסת כ"ו קומה ה' הושיעני אלהי כי הכית וגו', והיה חסר לפי מלת ואח"כ, וכתוב במקומו מלת "אלהי" והוא פסוק אחד, וכן אחרי המלות ותשר דבורה הוסיף והביא: "וכן אתה מוצא את הרבעת אלה יולדו להרפה בנת ואח"כ וידגר דוד לה', וכן חזקיה אומר ה' להושיעני וגניטתי ננגן כל ימי חיינו": (צג) משל לשני ב"ה. מוצא בילקוט רש"י תרכ"ו: (צד) פונדק. כל"ו παρὰ δὲ αὐτῶν פי' בית מלון: (צה) ברכות הרבה של דגים וכל דבר. כ"ה בכל כ"ו ונדפס וכ"ה גם בדפוס ראשון ברכות הרבה של דגים ופר ושור וכבש ואלו

(צו) למה אין אנו נותנין מעות ונאכל, אמר ליה הצדיק וכי היום פתח זה הפונדק, אילו היום פתח (צו) היינו בודקין אותו, נכנסו שניהם לפונדק, ישבו זה לעצמו וזה לעצמו, אמר אותו רשע (צח) לפונדקי, (צט) הבא לי קונדיטין, הבא לי תרנגולין, הבא לי מהכל, ישב זה הרשע ומשחק על הצדיק, אמר ראו זה שאינו קונה כמוני, הלך אותו צדיק ואמר לפונדקי, הבא לי קערה של עדשים, (ק) וגלוסקא אחת, והיך יושבין זה לעצמו וזה לעצמו, (קא) ומשחק הרשע על הצדיק, ואמר ראו שופט זה, כל הברכות הללו לפניו, והוא אוכל עדשים, והצדיק מצחק על הרשע, ואומר ראו (קב) בן פיחה זה אוכל מכל מעדנים, ועכשיו ישברו את שיניו, אמר אותו צדיק (קג) תן לי שתי כוסות יין, נתן לו ובירך ועמד, אמר ליה הפונדק תן לי מה שאכלת, גלוסקא אחת, וקערה של עדשים, ושתי חתיכות של בשר, ושתי כוסות של יין, אמר ליה מה אתן לך, אמר ליה שני איסרין תן לי, אמר ליה הא לך פול ונמל, אמר ליה לך לשלום. עמד אותו רשע לצאת, אמר ליה הפונדקי לרשע עשה עמי חשבון, אמר ליה מה אכלתי, אמר ליה גלוסקא אחת אכלתי, אמר ליה שתיים אכלת, שני ביצים אכלתי, אמר ליה חמשה ביצים אכלת, והוא אמר לאו לא אכלתי כל כך, התחילו להכות אותו על שיניו ושוברין אותו, לכך נאמר שיני רשעים שברת: (קד) הרשעים אומרים איכה ידע אל (תהלים עג יא), והצדיקים אומרים כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה (תהלים קלט ד):

מזמור ה

[א] למנצח אל הנחילות מזמור לדוד. (א) זהו שאמר הכתוב (ממתנה נחליאל) (וממדבר מתנה) (נמדבר לא יח), ר' יהודה אומר (ב) מן המדבר וכו' ישראל שתנתן להם תורה על ידי משה, שנאמר ויתן אל משה וגו' (שמות לא יח): (ג) ממתנת

הערות ותקונים

ואיל וכל עופות, ואולי ז' חתיכות הרבה: (צו) למה אין אנו נותנין מעות ונאכל. בנדפס בטעות למה אין אנו נותנין מעות ונקבל, ז' ונאכל, גם יש למחוק מלת "למה" וז' אין אנו נותנין מעות ונאכל, וגם בילקוט הביא הגי' נאכל ולא ניתן מעות, וגם הרא"ש הביא גי' אמר אותו רשע לצדיק יש לנו לאכול ואין אנו נותנין מעות: (צו) הייך בודקין אותו. בילקוט ובהגהת הרא"ש נאמר אחר זה. "אלא יש לו ימים רבים אילו כן היו עושים לו כל מי שנכנס לכאן היה מלא פונדק זה ולא היינו לאכול עמו ישבו להם זה לעצמו וזה לעצמו": (צח) לפונדקי. פי' בעל המלון (גמסטווירט): (צט) הבא לי קונדיטין הבא לי תרנגולין. בכ"ג ג' ד' ו' ונדפס הגי' הבא לי פסיוני הבא לי קונדיטין, ופי' פסיוני באתי לעיל הערה פ"ו, וקונדיטין היא המלה conditum יין הרקח ומבושם: (ק) וגלוסקא. פי' ציוני פת עגול קטן, עיין ערוך, ובכ"י ח' בטעות קלוסקא: (קא) ומשחק הרשע על הצדיק. המאמר הוא בטוויס בנדפס, ובילקוט מובא כמו שהוא לפיט: (קב) בן פיחה זה. הוא כמו בר פחין הנמלא בירושלמי ומדרשים, המפרשים בירושלמי פירשו המלה מן לשון פחית סחות, אולם ידידי הרב הצלשן מהרש"ד ר' קאהוט בערך בר פחין מבאר שהיא יונית ופי' אויל וסוסה: (קג) תן לי שתי כוסות יין נתן לו ובירך. ובכ"ג ג' ד' ח' ובירך עליו, ועמד ונתן לפונדקי מעות שאכל והלך לשלום, ובנדפס תן לי שתי כוסות יין לצדק נתן לו ובירך עליהם, יש לחקן ובירך עליו, כי חפץ ליתן לו ז' כוסות יין לשחות ובירך על כוס אחת, וחכמי התוס' פסחים ק"ה ע"ב ד"ה ושמע מינה, הביאו ח"ל: ורבינו שלמה בן רבינו מאיר אומר להטעין כוס (בבבמ"ז) אפילו ביחיד, וכן מוכח במדרש סו"ט על קרא דשני רשעים שברת עכ"ל. וכוונת המאמר שלפנינו: (קד) הרשעים אומרים איכה ידע אל והצדיקים אומרים כי אין מלה בלשוני. ז' כך הרשעים אומרים איכה ידע אל כמו הרשע שחשב שבעל המלון לא ידע מלאומה מה שאכל, אבל הצדיקים אומרים ה' ידעה כולה לפניו נגלו תעלומות ואין נסתר מנגד פניו:

(א) זש"ה וממדבר מתנה. מובא בילקוט חקת רמו תשס"ד בשם סו"ט: (ב) מן המדבר וכו' ישראל שתנתן להם תורה ע"י משה. ור"ל ע"י משה ניתן להם המתנה, ותיב"ע במדבר שם וממדברא אתיהבית להון למתנה, ובת"א חקרה המלה מתנה. ועיין במ"ר סוף חקת מן המדבר נתת להם את התורה, שנא' וממדבר מתנה, ע"ש דרשה אחרת בזה, והמדפוס ממנוטובה הוסיף זה אל התחומה חקת אות כ"א: (ג) ממתנת נחליאל שנחלו ע"ו. דורש נחליאל עטריקון נחלו אל, וכן במ"ר שם נחליאל נחלו אל, ורש"י בפ"י לתהלים (מדרש תהלים) דלית

נחליאל (כמדבר כא יט). שנחלו ע"ז, ואמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לג ח): (ד) ומנחליאל
 במות (כמדבר טז). משנחלו ע"ז, בא להם מלאך המות, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם
 ימותו (כמדבר יד לה): ומבמות הניא (כמדבר כא כ). (ה) שגרמו לאותו צדיק שיקבר בניא,
 הוא שאמר ירמיה ראי דרכך בניא דעי מה עשית (ירמיה כ טג). (ו) ורבנן אמרו ממתנה
 נחליאל, שנחלו להקב"ה לאלוה, והוא נחל אותם לאומה, (ז) וממדבר מתנה, שזכו
 לקבל את התורה מן המדבר, אמר דוד הואיל וכן, אני מזמר על שתיהן, למנצח אל
 הנחילות: דבר אחר ממתנה נחליאל. לא תאמר כן (ח) אלא ממתנה שנחלתנו אל,
 בשביל הבאר שנתן להם הקב"ה, היו אומרים שירה, (ט) והיה להם המים, משל לאשה
 שהיתה רוצה ללכת לבית בעלה מבית אביה, בספינה היתה הולכת, בשביל המים,
 וכן אמר דוד הלכו בציות נהר (תהלים קס מה), (י) מאי בציות בספינות, כמה דאת אמר
 וצי אדיר (ישעיה לג כא): (יא) [דבר אחר ומדבר מתנה וממתנה נחליאל. אמר ר' ינאי
 מי שמשים עצמו כמדבר שהכל דשין בו, זוכה לתורה, וכיון שזכה לתורה, נחלו
 אל, ואם הגים דעתו, יסורין באין עליו, שנאמר הניא], אמרה כנסת ישראל (יב) מתוך
 שנתן לי הקב"ה הבאר מתנה נחלתי אותו, לכך נאמר וממתנה נחליאל, וכן הוא אומר
 חלקי ה' אמרה נפשי (איכה ג כד), אמר להם הקב"ה אני חלקכם ואתם חלקי, שנאמר
 כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים לג ט), (יג) אמר דוד אתם נחלתו של הקב"ה
 והוא נחלתכם, שנאמר ונחלתי ישראל (ישעיה יט כט), למנצח על הנחלה אין כתיב כאן,
 אלא אל הנחילות, על הנחלה שנחלתם אותו, ועל הנחלה שנחל אתכם, ומנין אתה
 למד שמן המתנה נחלוהו, שנאמר וממתנה נחליאל (כמדבר כא יט), עד שלא שמו מן
 הבאר אתמול היו אומרים היש ה' בקרבנו (שמות יז ז), הרי טוב, ואם אין, נברור לנו
 עבודה זרה, מששתו אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז), בשני נחילות
 הנחלו אותך, ואתה הנחלתנו את התורה ואת ארץ ישראל, וכן אמר דוד נחלתי

הערות ותקונים

כתב ומדרש אגדה נחילות לשון נחלה, ואין זה משמשת התיבה: (ד) ומנחליאל במות משנחלו ע"ז נח להם
 מלאך המות. דורש במות טוסריקון בא מות, וכן במ"ר שם ומנחליאל במות ומנחל בא מות: (ה) שגרמו לאותו צדיק
 שיקבר בניא. ר"ל שגרמו להשה כי מת נהר נבו ונקבר בניא מול בית פעור: (ו) ורבנן אמרי. מובא בילקוט
 תהלים רמז תרכ"ח בשם המדרש והל במאמר הזה ולא הביאו בשם רבנן, ובילקוט חקת שם בשמות ורבינא
 אמר ור"ל ורבנן אמרי: (ז) וממדבר מתנה שזכו לקבל את התורה מן המדבר. זה יש להקדים לפני מאמר
 ממתנה נחליאל: (ח) אלא ממתנה שנחלתנו אל. בילקוט חקת שם ד"ח ממתנה נחליאל בשביל הבאר שנתן להם
 הקב"ה אמרתי לו סירה ונחלתי אותו אמר להם הקב"ה אני חלקכם חלקי ה' אמרה נפשי וכו'. קטע המאמר כדרכו
 להשמיט מאמרים שלמים, ונמנע לכתוב בילקוט תהלים שם ובא"זה כ"י ממתנה נחלתנו לאל ובא"זה כ"י ממתנה נחלתנו
 הלא, ובנדפס ממתנה נחלתי לאל. וכל המאמר קשה הבנה וגם הסיום בשביל הבאר שנתן להם הקב"ה היו אומרים
 שירה, ואולי כונת הדורש להכתוב שלפניו או יסיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה ובעל או"ח באלפא ביהא
 סי' י"ח הביא המאמר בשם שו"ט: (ט) והיה להם המים משל לאשה. כ"ה גס בכ"י ד' ו' ח' ובנדפס, אבל בכ"י ב' ג' ו'
 ס' י"ח מולת "משל" ואולי ז"ל בשביל הבאר שנתן להם הקב"ה והיה להם מים היו אומרים שירה ואח"כ הביא אשה
 שהיתה רוצה ללכת, ועיין במ"ר פי"ט אות כ"ו אשה שהיתה זריכה ליתך אלל חברתה מודגל לדגל היתה
 מהלכת בספינה, שנאמר הלכו בציות נהר, ואין ציות אלא ספינת, שנא' וצי אדיר, ועיין תוספתא סוכה
 פ"ג הן יושבין באיסקפאות (כז"ל) ובאין זה אלל זה, שנא' הלכו בציות נהר: (י) מאי בציות בספינות כד"ח
 וצי אדיר. זה הסר בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובנדפס, ונמנע גס בכ"י ו': (יא) ד"ח וממדבר מתנה א"ר ינאי.
 תוספתי כמו שהוא בכ"י ד' ז' וחסר גס בכ"י ב' ג' ו' ח' ובנדפס ובילקוט, ונמנע מאמר הדומה לזה
 בבבלי עירובין ג"ד ע"ח מאי דכתיב וממדבר מתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הניא, אם
 אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תורה ניתנה לו במתנה, וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל, שנא'
 וממתנה נחליאל, וכיון שנחלו אל עולה לגדולה, שנאמר ומנחליאל במות, ואם מגים לבו הקב"ה משפילו,
 שנאמר ומבמות הניא: (יב) מתוך שנתן לי הקב"ה הבאר מתנה נחלתי אותו. בא"זה כ"י ובנדפס מתוך
 שהבאר נתן לי מתנה נחלתי אותו, וכאשר הוא לפניו מתוקן יותר: (יג) אמר דוד אתם נחלתו של הקב"ה והוא
 נחלתכם בו. כ"ה גס בכ"י ו', ובכ"י ב' הסר מאמר שלם מן אמרה כנסת ישראל עד וארץ זבי נחלתי
 אותך. ובכ"י ג' ד' ז' ח' ובנדפס טוספת אחרת בזה: אמר דוד הואיל וכן הוא אני מזמר על נחלתי, אל
 היתה אית אומר, אלא אל הנחילות על הנחלה שנחלתם אותי ועל הנחלה שנחלתי אתכם, ומנין אתה למד
 שמן

עדותיך לעולם (תהלים קיט קיא), (יד) וארץ צבי נחלתי אותך, שנאמר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג יט), מהו צבאות גוים, שכל הגוים (מז) צובין בה, ורוצין אותה, משל למלך שהיה יושב על שלחנו, והיו לו בנים הרבה, והיה אוהב את הקטן, והיה עושה להם מתנות, והיה בהן שדה אחת גדולה, והיו הכל צובין בה, אמר להם שלי היא, וכן הוא אומר בהנהל עליון גוים (דברים לג ח), ולמי נתן חלקו, לבנו הקטן, שנאמר כי חלק ה' עמו (מז) יעקב חבל נחלתו (שם סג ט), ואף בית המקדש קרוי נחלה, שנאמר אל המנוחה ואל הנחלה (דברים יג ט), וכתיב מה טובו אהליך יעקב (נמדבר כד ט), מה טיבתו של אהליך יעקב, כנחלים נטויו (שם י), מה נחל הזה אדם יורד בו טמא ועולה טהור, אף בית המקדש אדם נכנס בו בעונות ויוצא בלא עונות, וכן אמר משה כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה (דברים יג ט), המנוחה זה הארץ, הנחלה זה בית המקדש, אמר דוד להקב"ה כל מה שנתת לנו טובים ונעימים הם, שנאמר חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי (תהלים יו י), וכן הוא אומר אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי (מזכר י ח), (יז) אילולי שישבתי בחשך לא היה אור לי, אמר לה הצדקת עליך את הדין, וקורא להם אילי הצדק מטע ה' להתפאר (ישעיה סא ג):

[ב] (יה) דבר אחר למנצח אל הנחילות. זהו שאמר הכתוב להנחיל אוהבי יש (משלי ח כב), (יט) אמר ר' חנין בר אדא התורה אמרה אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (שם ג יו), (כ) ובני עניים עוסקים בתורה מתוך עניותם, הריני מנחילים ש"י עולמות, שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא (שם ח כב), ולמה הם עניים בעולם הזה, כדי שלא יעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה, (כא) שחייב לבטל סחורתו ולעסוק בתורה, שהתורה קודמת לכל, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (שם טז כב):

[ג] למנצח אל הנחילות מזמור לדוד. זהו שאמר הכתוב מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי (תהלים קטז יג). (כב) אמר ר' שמואל ארבעה מזמורים שהיה אדם הראשון צריך לאומרם, (כג) [ואמרם דוד, ואלו הן: לה' הארץ ומלוואה (תהלים כד ה), ולמה היה צריך לאומרו], שבשבילו נברא העולם על מלואורו. השמים מספרים (כבודו) [כבוד אל] (תהלים יט ג), ולמה היה צריך לאומרו, שהוא ראה השמים תחלה.

הערות ותקונים

שמן המתנה נחלוכו מעד שלא שמו מן הכאר מה היו אומרים שיש ה' בקרבנו, מששחו אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע בשתי נחילות נחלונו אותך ונחלנו את התורה וכן אמר דוד נחלתי עדותיך לעולם: (יד) וארץ צבי נחלתי אותך. כ"ה בכל כ"ו, אבל בילקוט תהלים רמז תרכ"ח גורס ד"ה אל הנחילות ארץ ישראל, שגא' ואתן לך ארץ חמדה נחלה צבי צבאות גוים. והנה אחרי המלות וארץ צבי נחלתי אותך, נמלא הוספה בכ"ו ב' ד' ז' (וליתא גם בכ"ו ג' ו' ה' ונגדפס) שנתאוון לה מלכי האומות, שגא' מלך יריחו אחד מלך כש אחד כו' עד ד"ה שנתמדו לה כל גדולי עולם אברהם כו', וזה אינו מעיקר המאמר וטוסף מן מעתיק אחד אשר לקח מן תחומא שלנו משפטים אות י', ונגדפס מכבר משפטים אות י"ז, ומובא בילקוט ירמיה רמז רע"ה ונרשם בצ"ד מדרש, ועיין בהערות שלי להתחומא שם: (מז) צובין בה. פי' רוניס בה: (מז) יעקב חבל נחלתו. נגדפס סיים עוד וכתב מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ו'): (יז) אילולי שישבתי בחשך לא היה אור לי. בילקוט סוף הכ"ה אלוני שפלתתי לא קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי, אילולי שישבתי בחשך לא היה אורה לי: (יח) ד"ה למנצח זש"ה להנחיל אוהבי יש. מובא בילקוט רמז תרכ"ט, והציון מדרש במאמר שלפניו מוסב גם על זה: (יט) א"ר חנין בר אדא. נגדפס נשמטו המלות "בר אדא": (כ) ובני עניים עוסקים בתורה מתוך עניותם הריני מנחילים ש"י עולמות. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו ג' ד' ז' ח' ונגדפס סוף התורה אמרה בשמאלה עושר וכבוד וכו' עניים, ורוח הקודש משיבה להנחיל אוהבי יש וגם בילקוט סוף הכ"ה ק' בש"ט והילקוט תיקן הלשון והביא מפני מה בני עניים: (כא) שחייב לבטל סחורתו ולעסוק בתורה שהתורה קודמת לכל. זה חקר בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונגדפס ונמלא גם בכ"ו ו', ובילקוט שם סיים דכתיב כי העושה יחולל חכם, יש לתקן דכתיב ה' קנני ראשית דרכו וגו', ונעל אות אמת ר"ה לכה"ה נמדדש כמו שהוא בילקוט, וזה מטעם כי נשמט נגדפס המאמר שהוא לפניו שחייב לבטל כו' שהתורה קודמת סו': (כב) א"ר שמואל ארבעה מזמורים. מובא בילקוט רמז תר"ל וחקר הציון: (כג) ואמרם דוד

מזמור שיר ליום השבת (סליס כז א), ולמה היה צריך לאמרו, (כד) שהשבת פדה אותו מן הדין. למנצח אל הנחילות, למה היה צריך לאמרו, שהוא נחל את העולם תחלה:

[ד] דבר אחר [למנצח] אל הנחילות. (כה) [אמר ר' שמואל בר נחמני] על שתי הנחילות (כו) שנחל דוד מלכות בעולם הזה ולעולם הבא, וכן הוא אומר גם אני בכור אתנחו (סליס פס כח), וכי דוד בכור היה, והלא נאמר ודוד הוא הקטן (ש"א י"ד), ולמה קורא אותו בכור, אלא מה בכור נוטל פי שנים בנחלה, אף דוד נחל את המלכות שתי נחילות, בעולם הזה ולעולם הבא, אמר דוד על שתיהן אני מזמר למנצח אל הנחילות:

[ה] [למנצח] אל הנחילות. (כז) אמר ר' יהושע בן לוי הנחילות [לשון נוטריקון, ה' המשה חומשי תורה, ג' חמשים יום בין פסח לעצרת, ח' שמונה ימי מילה, י' עשרת הדברות, ל' כנגד שלשים צדיקים כאברהם, שאין העולם חסר מהם, שנאמר כה יהי"ה זרעך (בראשית טו ט), ונאמר ואברהם היה יהי"ה (ש"א י"ח), בנימטריא תלתין, כשישראל זוכין, שמונה עשר (כט) בארץ ישראל, ושנים עשר בחוצה לארץ, וסימן טוב (ל) כשארץ ישראל מעמדת שמונה עשר צדיקים. (לא) אמר ר' זעירא אף שיחתן של ישראל תורה היא, שהן אומרין תהא אה לשבעה ואב לשמונה, ר' יהושע בן לוי אומר [אב לשמונה] זה אברהם, שהוא אב לשמונה,

הערות ותקונים

כו. הוספתי כמו שהוא בכל כ"ו ונדפס וזילקוס וחסר גם ככ"ו ו': (כד) שהשבת פדה אותו מן הדין. ככ"ו ו' פדה אותו מן הדין, וככ"ו ג' ד' ז' ח' פינה אותו מן הדין, וככ"ו ב' פדה אותו מן הדין, ונדפס פונה אותו מן הדין, וזילקוס פינה אותו מן הדין, ועיין במזמור ל"ב בא ליתן איפוסין כנסם השבת פינה משם טו' בשביל השבת ניצל מדינה של גיהנם: (כה) ח"ר שמואל בר נחמני. הוספתי כמו שהוא בכל כ"ו ונדפס, ומובא גם בזילקוס רמז תרכ"ט: (כו) שנחל דוד מלכות צעוה"ז ולעוה"ב. נדפס גם בדפוס ראשון חסר מן וכה"א גם אני בכור אתנחו עד ולעולם הבא, כי השמים המעתיק מן צעוה"ז ולעוה"ב הראשון עד צעוה"ז ולעוה"ב השני, ומובא גם בזילקוס תהלים רמז תת"ט ד"ה אף אני בכור בשם המדרש, וכוון למאמר שלפניו: (כו) אריב"ל. הוספתי כמו שהוא בכל כ"ו ונדפס וזילקוס וחסר גם ככ"ו ו': (כח) כנגד שלשים צדיקים כאברהם שאין העולם חסר מהם שנאמר כה יהי"ה זרעך. וכן הוא בצ"ר פי"ט, וזלקה טו"ז ל' ט"ו ה' וירא י"ח י"ח, ועיין בפ' לך שם הערה כ"ב, וכן נשנה בירושלמי ע"ז פ"ב ה"א (מ' ע"ג) אין העולם יכול להיות פחות משלשים צדיקים כאברהם, ומ"ט ואברהם היה יחיה, יהיה מנין שלשים: (כט) בארץ ישראל. נדפס חסרה מלת "ישראל": (ל) כשארץ ישראל מעמדת שמונה עשר צדיקים. ככ"ו ב' ג' ד' ז' ו' ונדפס כשארץ מעמדת שנים עשר צדיקים, וככ"ו ו' ח' הוא כמו לפניו, והג"י שלפניו היא העיקרית כמו שתראה בירושלמי ע"ז פ"ב ה"א (מ' ע"ג) אחר שהביא אין העולם יכול להיות פחות משלשים צדיקים, סיים פעמים שרובן בצבל ומיעוטן בארץ ישראל, פעמים שרובן בא"י ומיעוטן בצבל סימן יפה לעולם בשעה שרובן בארץ [ישראל]: (לא) ח"ר זעירא אף שיחתן של ישראל תורה היא שהן אומרין תהא אה לשבעה ואב לשמונה טו', וככ"ו ח' שיחתן של יושבי ארץ ישראל. ועלם מנני מה שייכות יש למאמר הזה בכאן, ואולי חסר התחלתו, וכ"ה בכל כ"ו, והכוונה שהן אומרין תהא אה לשבעה וברכת מילה, הוא פיוט אשר קידש ידיו מבטן וחק בשאריו שם. ובשבלי הלקט השלם ה' מילה סי' ד' הביא כאשר הבאתי שמה בהערה ג' המנצח אומר פלוני הקטן והקהל ענין גדול הוא, המנצח אומר יחי הילד והקהל ענין לאביו ולאמו, המנצח אומר יהי אה לשבעה והקהל ענין ואב לשמונה, ויש אומרים וגם לשמונה. עכ"ל. וכן מובא בתניא סי' ז"ד. ועוד הביא שם (דף קפ"ח ע"א) וז"ל יהא אה לשבעה ואב לשמונה. יש מפרשים יהא אה לשבעה זה אפרים טו' ובאגדה אמר ר' זירא שיחתן של בני ארץ ישראל תורה (במקום לפניו שיחתן של ישראל, ואולי בעבור זה מובא המאמר בכאן, יען כי מדבר מארץ ישראל והביא זה גם שיחתן של בני ארץ ישראל תורה היא) שהן אומרין תהא אה לשבעה ואב לשמונה טו', כוון בזה למאמר המדרש שלפניו. וגם רבינו נסים גאון והובא בשמו בס' דרך תמים לה"ר יוסף שלום והם הגהות להרי"ף נדפס בס' תמות ישרים ושם דף ט' ע"א הביא בשם מגילת סתרים לרבינו נסים שהביא המדרש הזה. וגם במדרש לקח טו"ז בראשית כ"ה א' (דף כ"ח ע"א) הביא וז"ל הוא שאמרו רז"ל (בכ"י פלארעטן הוא שנהגו אבותינו) לומר בשעת המילה יחי הילד לאביו ולאמו יהא אה לשבעה ואב לשמונה אה לשבעה זה היה יחאק שהיה אה לשבעה לבני קמורה עם ישמעאל ואב לשמונה זה אברהם שהוליד את יחאק ועוד שבעה, וכן בפ' ויחי מ"ח כ' הביא שישראל אומרים במילה יחי הילד לאביו ולאמו יהיה אה לשבעה וגם לשמונה וע"ס בהערה י"א, ושם העירותי ג"כ כי במדרש הזה המנצח גם בשב"ל ר"א

יצחק וישמעאל (לב) וששה בני קמורה, אח לשבעה, זה יצחק (לג) [שהוא אח לישמעאל ולששה בני קמורה]. ר' שמואל אמר (לד) אב לשמונה זה ישי, [שהוא אב לשמונה, שנאמר ולו שמונה בנים ט"ז י"ב], ואח לשבעה, זה דוד, שהוא אח לשבעה אחיו. (לה) ו' דהנחילות, ששה סדרי משנה, ת' דהנחילות ארבע מאות שנה שנשתחו ישראל במצרים, ואחרי ארבע מאות שנה נחלו את התורה, והקב"ה נחל אותם, לכך אמר אל הנחילות:

[ו] (לו) [אמרי האזינה ה' בינה הגיגי. זהו שאמר הכתוב] (לז) המה אלהי אזניך ענני (סל"ט פ"ו א), זה שבטו של דוד שנתנה לו שמועה, שנאמר שמע ה' קול יהודה (דנ"ט ג' ז). כי עני ואביון אני (סל"ט ט"ז), אמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר עני ואביון בישראל הכתוב מדבר, שנאמר העניים והאביונים (ישעי' מה י'), אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם (לח) בשעה שיש בי כח לעמוד לפניך בתפלה ולהוציא אמרי האזינה, ובשעה שאין בי כח התכונן מה בלבי, בינה הגיגי: דבר אחר כי עני ואביון אני. וכי עני היה דוד, (לט) והכתיב (ואני) [והנה] בעניי הכינותי לבית (אלהי) [ה', זהב ככרים מאה אלף וגו'] (דס"א כ"ג יג), ומהו בעניי, בצער שציערתי עליו. ר' יהודה פתר לה בארבע מלכויות, אמרי האזינה בבבל, בינה הגיגי במדי, הקשיבה לקול שועי ביון, כי אליך אתפלל באדום, ולמה הוא אומר מלכי ואלהי באדום, אלא אמרו ישראל לפני הקב"ה כמה שמדות וגוירות רעות גזרו עלינו כדי לבטל מלכותך ואדנותך ממנו, ולא במלנו, אלא בכל יום ויום אנו באים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ומטליכים שם אלהותך פעמיים בכל יום, ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דנ"ט ו' ד), ואת עביד דידן, ואנו עבדין דידך, שנאמר דודי לי ואני לו (ס"ג ט' י):

[ז] כי לא אל חפץ רשע אתה. שאין אתה חפץ בחייבו של עולם, שנאמר (כי לא אל חפץ במות הרשע כי אם בשוב מדרכיו וחיה) [אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה] (יחזקאל לג י"א), (ט) [ומבקש שיתפללו הבריות לפניו

הערות ותקונים

ראינו דעוה לפרש המאמר הזה לדעת ריב"ל הכונה יהא אח לשבעה וגם לשמונה על יצחק ואברהם, ולדעת ר' שמואל הכונה על ישי ודוד, ולדעת י"מ הכונה על מנשה ואפרים, ולדעת הכונה על משה ויהושע, רי על הכתוב תן חלק לשבעה וגם לשמונה דרשו בפסיקתא פסקא ביום השמיני עשרת, ובקרא ר"ב פ' הזה תן חלק לשבעה, זה דוד שמל משה לשבעה, וגם לשמונה זה דוד שמל יהושע לשמונה, והבאתי בפסיקתא שם הערה מ"ח כוונת זה המאמר בשם הראב"ן סי' ז"ד דף ל"א ע"א ואור זרוע אלפא ביתא סי' ל' בשם מורו ר' יהודה ב"ר יצחק שור ליואן, כי אברהם היה ראש למילה וממנו עד משה ז' דורות אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם ומשה, והוא מל ישראל בנאחם ממזרים, כדכתיב ואעבור עליך ואראך מתבוסקת צדמך וגו', דם פסח ודם מילה, ויהושע היה דור ח' ומל את ישראל בכניסתן לארץ, כדכתיב שוב מל את בני ישראל שנית, וזאת כוונת המאמר זה דוד שמל משה לשבעה, ר"ל לשבעה דורות וזה דוד שמל יהושע לשמונה, ר"ל לשמונה דורות, לכן לזה כוונתו שאמר בשעת המילה יהי אח לשבעה, ר"ל למשה שמל לשבעה, וגם לשמונה ר"ל ליהושע שמל לשמונה, וזה ברור: (לב) וששה בני קמורה. בכ"י ב' ד' ולששת בני קמורה, ובכ"י ג' ח' ובנדפס לישמעאל ולבני קמורה, ובכ"י ו' ובני קמורה צ"ל וששה בני קמורה, ואין ספק שהיה כתוב ו' בני קמורה, ונעשית ובני קמורה, ובתניא שם חשב אותם זמין יקשן ומדן ומדן וישבן ושוח: (לג) שהוא אח לישמעאל. הוספתי וחסר גם באיזה כ"י ובנדפס: (לד) אב לשמונה זה ישי שהוא אב לשמונה. הוספתי כמו שמוצא בשב"ל שם: (לה) ו' דהנחילות. פה סיים הדרשה שהתחיל לדרוש הנחילות וסתיקון (לו) "אמרי האזינה ה' בינה הגיגי זש"ה". הוספתי וחסר בכל כתבי יד, וזילקוט אחר שהשמיט ברמז תר"ל מאמר גדול מתחיל: אמרי האזינה ה' אמר דוד לפני הקב"ה כו': (לז) המה אלהי אזניך ענני. כ"ה בכ"י ב' ו' אב לשבעה ר"ל ח' ובנדפס המה אלהי אזניך, יש לחקן שב"ל המה אלהי, ובקרא כתוב המה ה' אזניך ענני: (לח) בשעה שיש בי כח לעמוד לפניך. לזה כוון רש"י בפי' לתהלים ה' ב' כשיש בי כח לשאול לרכי לפניך כו' וסיים כך מפורש במדרש, וכיון לזה המאמר שלפנינו: (לט) והכתיב ואני בעניי. כ"ה גם בכ"י ו' ח' ובדפוס קאנשט' וויניצ'א ודפוסים אחרים, ובקרא כתוב והנה בעניי, ומוצא לנכון בכ"י ב' ג' ד' ז', גם בכל כ"י מוצא לבית אלהי, ובקרא כתוב לבית ה': (מ) ומבקש שיתפללו הנריות. הוספתי כמו שהוא בכ"י

ויקבלם. אמר ר' יצחק עכשיו אין לנו לא נביא ולא כהן, לא קרבן ולא מקדש ולא מוכח שמכפר עלינו, ומיום שחרב בית המקדש לא נשתייר בידינו אלא תפלה, לפיכך ה' שמעה, ה' סלחה, ואומר והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט ג), ואומר חזרי ונוחי בת ציון כולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה (מ"ב ד י), אין שכינתו זוה ממנה. לא יגורך רע. אין דבר אצלו, אלא הכל בארץ, לא אש ולא ברד, ומה שכתוב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בראשית יט טז), הקב"ה עולה מלמעלה ויורד מלמטה לארץ, ורוח סערה עושה דברו: לא יגורך רע. שאין אתה גר אצל הרעה, ולא הרעה גרה אצלך. (מא) (ר' לוי בשם ר' ברכיה) [ר' ברכיה בשם ר' לוי] אמר המלאך הממונה על האף רחוק הוא, שנאמר (הנה) באים מארץ מרחק מקצה השמים ה' וכלי זעמו ישיש יג' (מב) משל למלך בשר ודם שהיו לו שתי (מג) [לגיונות קשים (מד) כו' במזמור תפלה למשה. את מוצא שלש] לגיונות מהלכין לפני הקב"ה ואלו הן, צדק לפניו יהלך (הכ"ס סס יד), אש לפניו תאכל (סס כג), לפניו ילך דבר (תנ"ק ג ס), ואיזהו פנימית, זו צדקה, שנאמר ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך (דברים כד יג), אמר ר' יודן להודיעך כמה כחה של צדקה, ולהודיעך לעושי צדקה, עד היכן מתן שכרן, שכך נאמר לא יגורך רע:

[ח] לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך. (מה) אלו שלבם מלא הוללות. דבר אחר הוללים, אלו שמביאין (מו) [ידלה] [אללי] לעולם. (מו) דבר אחר הוללים ערבוביא, כמה דאת אמר לשחוק אמרתי מהולל (ק"ג ט ג). (מה) אמר ר' יששכר אדם עומד ומחרף ועושה גדושין של עבירות, ואומר הקב"ה יעשה תשובה, וראוי לו כאילו לא חטא, הדא הוא דכתיב וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א): (מט) ר' סימון פתר קריא בישמעאל, ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים (בראשית כ"א יט), (ג) [בשעה שהגלה נבוכדנאצר את ישראל, היו יריהם כפותין לאחוריהם, ונתנוין

הערות ותקונים

בכ"י ז' ד' ז', וחסר גם בכ"י ג' ו' ח' ונגדפס: (מא) ר' לוי בש"ר ברכיה. תקנתו ר' ברכיה בש"ר לוי כמו שהוא בכ"י ז' ד' ז' ח' ונגדפס גם להלן במזמור פ"ו, ובכ"י ו' הוא כמו לפנינו: (מב) משל למלך ב"ו שהיו לו שתי לגיונות קשים. הוספתו כמו שהוא בכל כ"י ונגדפס וחסר גם בכ"י ו' (השזה תמיד עם כ"י שלפניו) והשמיט המעתיק מן לגיונות עד לגיונות: (מג) לגיונות. פי' ביוני וברומי legion legio לבא של רומים: (מד) כו' במזמור תפלה למשה. פה קצר המעתיק והציג מלת וכו' וינין במזמור תפלה למשה ר"ל פס תמלא המאמר וכ"כ בכ"י ז' ג'. ובכ"י ד' ז' כתוב "וכו' במזמור תפלה למשה תמלא זה המשל", ובכ"י ח' אשר הוא מלא פעותים וחסרונות הג' משל למלך שהיו לו לגיונות קשים כתיב תפלה למשה, ובכל כתבי יד הוא בטעות ול"ל וכו' במזמור תפלה לדוד, והוא מזמור פ"ו, ופס נמלא באתת המשל והנמשל, וכן נמלא שמה המאמר מר' ברכיה בש"ר לוי, ונגדפס חסר "מלת "וכו' ונאמר רק, במזמור תפלה לדוד" וכ"כ גם בדפוסים הראשונים דפוס קאנטאטאניאל ודפוס וויניציא אשר המדפיס הראשון במקום תפלה למשה (שהוא מזמור ז') תיקן לנכון תפלה לדוד: (מה) אלו שלבן מלא הוללות. יותר נכון לתקן שלבן מלא תחלויות פי' מחשבות רעות, עיין פסיקתא אחרי מות (ק"ט ע"א) ותנחומא אחרי ו"ר פס"ו אות א' פ"כ אות ב' ומה שהעירתי בהערות שלי להפסיקתא פס: (מו) יללה. תקנתו אללי, כמו שהוא במקומות ה"ל: (מז) ד"א הוללים ערבוביא. מפרש הוללים לשון עירוב וסכסוך, עיין בפסיקתא פס הערה ג', ולזה כוון רש"י הוללים משחטים, ובגלגון משנה מעורבבין: (מח) א"ר יששכר אדם עומד כו'. בירושלמי ר"ס פ"א ה"ג. (דף כ"ז ע"א) אחר שהביא פס מאמר ר' סימון בשם ריב"ל אין הקב"ה דן את האדם אלא בשעה שהוא עומד בה מ"ט אל תירא כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא פס א"ר לוי כתיב לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך לזה ששנאת כל פועלי און דרש ר' יששכר דכפר מנדי כי הוא ידע מחי שוא וירא און ולא יתבונן ע"כ, ואין ספק אלני שחסר בירושלמי פס המאמר מר' יששכר דכפר מנדי, ול"ל כמו שמוצא לפנינו במדרש שו"ט ומנחתו ג"כ בפסיקתא דר"כ פסקא טובה (ק"ט ג ע"ב) דרש ר' יששכר מכפר מנדי כי הוא ידע מחי שוא וירא און ולא יתבונן בטובא שבעולם אדם עושה גדישים גדישים של עבירות ועושה תשובה כביכול וירא און ולא יתבונן: (מט) ר' סימון פתר קריא בישמעאל. ר"ל הפסוק וירא און ולא יתבונן, עיין באריכות בתנחומא וירא אות ה' זש"ה וירא און ולא יתבונן הכתוב מדבר בישמעאל כו' ע"ש באריכות, ועיין ב"ר פנ"ג אות י"ד באשר הוא פס א"ר סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בנמא אתה מעלה לו באר כו', והוא הוא המאמר המוצא לפנינו בשם ר' סימון: (ג) בשעה שהגלה נבוכדנאצר

בשלשלאות, והולכין ערומים כבהמות, כיון שעברו על בני ישמעאל, אמרו (נא) להנמונים עשו עמנו חסד להעבירונו על אחינו בני ישמעאל, ועשו כן, ויצאו לקראתם (נב) בפת וציר עמה, ונאדות ריקים נפוחים, כשראו ישראל כך היו סבורים שהיו מלאים מים, והיו נושכים בשיניהם באותן נודות, (נג) ונכנס הרוח במיעיהם ומתו. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר, הוא שאמר ישעיה משא בערב [וגו] לקראת צמא התיו מים [ישעיה כ"א יג], אמר להם הקב"ה עכשיו מה הוא צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להן איני דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר באשר הוא שם (כחא"ת כ"א יו), ולא כשעה שהוא עתיד להיות שם. (נד) ר' חנינא [בר פפא] פתר קריא בירבעם, (נה) [ושניהם לברם בשדה מ"א י"א כט], שהוא שקול כאחיה השילוני, (נו) שנאמר וישבו שניהם יחדו, שישבו (נז) לברר מעשי מרכבה, ועמדו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו לפניו רבש"ע אדם שהוא עתיד להעמיד שני עגלים, אתה מגלה לו מעשה מרכבה, אמר להן עכשיו מה הוא צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להן איני דן את האדם אלא לפי שעתו: שנאת כל פועלי און. (נח) זה דואג ואחיתופל, שהיתה פעולתן אמת, ועשו אותה של שקר:

[ט] **תאבד** דוברי כזב. (נט) שאינן לא חיון ולא עומדין בדיון. (ס) תמן תנינן שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא, ואלו הן: דואג, ואחיתופל, בלעם, וגיחזי:

[י] (סא) **האשימם** אלהים. כנגד נבוכדנאצר הרשע וחילותיו הכתוב מדבר, שהחריבו את בית המקדש, ואחרי כן נטרד מן העולם, שנאמר ומן (בני) אנשא לך טרדין (ויאל ד כט), (סב) ר' ברכיה [ור' חלבו בשם ר' שמואל] אמר כל מה שפירש דוד בספר תלים כדלל אותו רשע בפסוק אחד, (אנא) [אנה] נבוכדנצר משבה וסרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדהי קשום (ויאל ד לד), וכן

הערות ותקונים

נבוכדנצר. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ו' וחסר גם בכ"י ג' ו' ח' וננדפס, והוסיף אחד המעתיקים מן הנחומא הנדפס יתרו אות ה' (שהוא הילמדנו), כי שמה נמלא כל המאמר הזה בשינויים קטנים אשר לא הביא זה המוסף, ובמדרש שמ"ר ריש פכ"ו נמלא ההתחלה אריב"ל כשהגלה נבוכדנצר את ישראל לבבל היו כפוחים מאחוריהם כמו שכתוב במדרש איכה עד כי מפני חרבות נדדו. פה קצר המעתיק והביא רק ההתחלה ומה שזיין כמו שכתוב במדרש איכה הכונה לפ"ב פסוק בלע ה', ושם לא נמלא עיקר המאמר שהביא בעל שמ"ר רק קצת הדומה לזה, כי כך איתא שם ושמונים אלפים פרחי כהונה בקשו בחילותיו של נבוכדנצר להס אלא ישמעאלים והולילו להם מיני מלוחים ונודות אנופחות כו' והמאמר נזכר מירושלמי תענית פ"ד ה"ח (ס"ט ע"ג) וראיתי ברש"י ר"ה ע"ז ע"ב ד"ה שנאמר באשר הוא שם הביא וז"ל מנינו צבראשית רבה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתידין בניו להמית את בניך צמא אתה מעלה לו באר שנאמר משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים שהיו מוליחין לקראת הגולים מיני מלוחים ונודות נפוחים וכו' כדאיתא החס אמר להם השעה צדיק הוא או רשע אמרו לו צדיק אמר להם באשר הוא שם אני דן את העולם בשעתו עכ"ל, כוון למדרש ב"ר פכ"ג, רק רש"י הוסיף צמא, שנאמר משא בערב שהיו מוליחין לקראת הגולים מיני מלוחים ונודות נפוחים כו' כדאיתא החס"ו זה הוסיף מן המדרש ילמדנו או מדרש תהלים שלפנינו, ויש לתקן כדאיתא החס במדרש תהלים: (נא) להנמונים. פ"י בל"י פקיד וקצין: (נב) צפת וזיר עמה. בתנחומא שם צפת מלוח וזיר עמה: (נג) ונכנס הרוח במיעיהם ומתו. עיין הסיוס בתנחומא שם: (נד) ר' חנינא בר פפא. הוספתי המלות "בר פפא" כמו שהוא באיזו כ"י וננדפס: (נה) ושניהם לבדם בשדה. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' וננדפס וחסר גם בכ"י ו': (נו) שגא' וישבו שניהם יחדו. באיזו כ"י ליתא מלת שנאמר, וגם מלת יחדו ליתא, וכן ליתא ננדפס, ואין זה לשון הכתוב, ולדעתי יש לתקן וכל"ל פתר קריא בירבעם שהוא שקול כאחיה השילוני ושניהם לבדם בשדה שישבו לברר מעשה מרכבה, ודורש מלת בשדה, וכן תראה בסנהדרין ק"ב ע"א ושניהם לבדם בשדה, כל סעמי תורה מנוליין להם כשדה: (נז) לברר מעשי מרכבה. באיזו כ"י וננדפס לסדור מעשה מרכבה, ובכ"י ח' לסדור מעשה מרכבה: (נח) זה דואג ואחיתופל. מובא בילקוט תהלים רמז תר"ל: (נט) שאינן לא חיון. מוסב על דואג ואחיתופל: (ס) תמן תנינן. סנהדרין פ"א מ"א, הנחומא ריש מנורע, במ"ר ריש פ"ד, אדר"ל פכ"ז, תדבא"ר פכ"ג: (סא) האשימם אלהים. התחלת המאמר מובא בילקוט רמז תרל"ב וחסר הציון: (סב) ר' ברכיה ור' חלבו בש"ר שמואל. תקנתי כמו שהוא באיזו

ארה מוצא במשה רבן של נביאים, מה אמר בסוף קילוסו, הצור תמים פעלו (נניח
 לז ד), שלא יאמרו כל באי עולם שמוא עברה עלי מדת הדיון שלא נכנסתי לארץ ישראל,
 חס ושלוש אין לפניו משא פנים, הצור תמים פעלו, וקילוס אותו רשע כל מעבדותי
 קשומ, וכן אתה מוצא שבחי ירושלים את ה' (תהלים קמו יב), ובסוף אמר הללויה (ס),
 ואותו רשע אמר [משבח ומרום ומהדר] למלך שמיא (דניאל ד לז), דוד אמר צדיק
 ה' צדקות אהב (תהלים יא ז), [ואותו רשע אמר כל מעבדותי קשומ (דניאל ד לז), אף
 חנה אמרה ה' טמית ומחיה וגו' משפיל אף מרום (ש"א נ רז)], ואותו רשע אמר ורי
 מהלכין [בגוה] יכל להשפלה (דניאל ד לז), אמר לו הקב"ה אתמול אמרת (מאן הוא
 אלהא דשיזבינכון) [ומן הוא אלה די ישיזבנכון] מן ידי (ס ג טו), ועכשיו אתה אוטר
 קלוסין ושבחות, איני הפין כך ולא בקלוסך, ומי נאה לקלסני ישראל, שנאמר עם
 זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה נג כח) : (סג) יפלו ממועצותיהם. שיעצו להפיל
 חנניה משאל ועזריה בתוך כבשן האש, ולהשליך לדניאל בבור אריות, וכשם שיעצו
 לעשות להם כך אירע להם ונעשה בהם : (סד) ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו כך,
 אמר ר' אלכסנדר מה איכפת לה לירושלים, אלא כי מרו כך, (סה) שטרבו כנגדך :
[יא] וישמחו כל חוסי כך. (סו) שעשית נקמה בבבל. לעולם ירננו (סז), שעשית
 נקמה בהמן ובבניו במדי ופרס. ותסך עלימו (סח), בימי יונים שמסרת
 אותם בידי חשמונאים ובניו. ויעלצו כך אוהבי שמך (סח), כשתעשה דין באדום
 ובנוג ומנוג, (סז) (ר') זבדי בן לוי ור' יהושע בן לוי ור' יוסי בר' פנחס קראו
 שלשה פסוקים הללו בשעת סילוקן מן העולם, הד מנהון אמר וישמחו כל חוסי כך,
 וחד אמר על זאת ותפלל כל חסיד אליך (תהלים לז ו), וחד אמר כי טוב יום בחצרוך
 מאלף בחרתי הסתופף בבית אלהי (תהלים פו יא), ואית דאמרי מה רב טובך אשר
 צפנת ליראיך (תהלים לא כ) : (סח) כי אתה תברך צדיק. בנהוג שבעולם אדם נותן
 לחבירו (סח) מנה של זהב, ועמדו עליו לסמים ונשלוחו ממנו, היכן היא מתנתו,
 אבל הקב"ה אינו כן, כי אתה תברך צדיק, ולא עוד אלא שתעשה לו סגן,
 שנאמר ה' כצנה רצון תעטרנו. (ע) תמן תנינן לא יצא אדם לא בסוף ולא
 בקשת [ולא (עא) בתרים] :

הערות ותקונים

באזה כ"י ונדפס, ונתחומא סוף וחרא ח"ר צרכיה הכהן בשם ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן כו' ע"ט,
 והרא"פ בגליון המדרש הגיה ור' שמואל בר נחמני : (סג) יפלו ממועצותיהם שיעצו להפיל כו'. עד ברב
 פשעיהם נמצא גם כ"י ו', וחסר בכל כ"י האחרים ונדפס, ובהנהגת הרא"פ הוסיף בגליון המדרש המאמר
 הזה, והיה גם כ"י אשר היו לפניו, וחסר גם בילקוט רמז תרל"ב : (סד) ברב פשעיהם. מוצא בילקוט
 רמז תרל"ג ושם הלשון משונש, וז"ל כמו לפניו וגם כ"י האחרים : (סה) שטרבו כנגדך. נדפס גם בדפוס
 ראשון שרבו כנגדך, נשמטה אות ס' וז"ל שטרבו : (סו) שעשית נקמה בצבל עד ר' זבדי בן לוי חסר כ"י
 ז' ג' ד' ז' ח' ונמצא כ"י ו', וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון המדרש : (סז) ר' זבדי בן לוי. נהנה בירושלמי
 ע"ז פ"ג ה"א (דף מ"ג ע"ג), ב"ר פס"ב אות א' פס"ב אות ב', שמ"ר פס"ב אות ג', ובכלל בלי התואר
 "רבי" רק זבדי בן לוי, לכן הסגרתיו, גם במקום ור' יוסי בר' פנחס הגי' בן פמרוס, ובב"ר פס"ב בן
 פרטא ובפס"ב בן פטרוס. והנה בירושלמי שם לא חשב הפסוק כי טוב יום בחצרוך, ובב"ר הוסיפו פסוקים,
 וכך הגי' שם : חד אמר על זאת ותפלל כל חסיד (תהלים ל"ב), כי זו ישמח לבנו (שם ל"ג), ואחורנא אמר
 תערוך לפני שלחן (שם כ"ג), וישמחו כל חוסי כך (שם ה'), ואחורנא אמר כי טוב יום בחצרוך (שם פ"ד),
 כי טוב חסדך מחיים (שם ס"ג), וי"א מה רב טובך (שם ל"א), וזה הוסיף מעתיק אחד פסוקים אחרים
 על לשון בירושלמי, ובירושלמי גם לפניו בשו"ט כתוב מפורש קראו ג' פסוקים הללו, וסעד לזה כי טספו
 הפסוקים מאיזה מגיה כי בילקוט ישעיה רמז ש"ל ותהלים רמז תשי"ט הביא המאמר מב"ר וחושב רק ו' פסוקים,
 ובמקום וישמחו כל חוסי כך, הביא הוא תערוך לפני שלחן, ובמדרש שמ"ר מוצא רק ג' פסוקים, ובמקום
 כי זו ישמח לבנו ז"ל וישמחו כל חוסי כך : (סח) כי אתה תברך לדיק. מוצא בילקוט רמז תרל"ב וחסר
 הליון, ומן ד"א כי אתה תברך לדיק הוא מן תחומא שלנו חיי אות א' : (סח) מנה של זהב. באזה כ"י
 ובנדפס ובילקוט ליטרא של זהב : (ע) תמן תנינן. משנה שבת דף ס"ג ע"א : (עא) ולא בתרים. הוספתי,
 ותרם פ' לנה ומנן, ומה שהביא את המשנה לכהן לא נחברר לי, ואין ספק כי המאמר קטע וחסר סוף
 הדרשה, וכאשר הוא לפניו כ"ה בכל כ"י (מלבד כ"י ח' חסר המאמר הוה תמן תנינן) ובנדפס ובמוזמור
 ח

מזמור ו

[א] למנצח על השמינית. זהו שאמר הכתוב שבע ביום הללתיך (תהלים קיט קסד),
 (א) אמר ר' יחושע בן לוי אלו שבע מצות שבקריאת שמע, ויצר, ואהבה רבה, שמע, וחיה אם שמוע, ויאמר, אמת ויציב, וגאל ישראל, ולפי שאין מצות יציאת בערבית, מוסיפין (ב) פורס סכת שלום בשבת ויום טוב, ובחול שומר עמו ישראל: (ג) ד"א שבע ביום הללתיך. כנגד שבע חתימות של ק"ש שחרית וערבית. (ד) דתנן בשחר מברך שתים לפניו ואחת לאחריה, ובערב שתים לפניו ושתיים לאחריה, הרי שבע: (ה) דבר אחר כנגד שבע פעמים ששלוח צבור אומר קדיש בכל יום: [דבר אחר

הערות ותקונים

א' אלת ד' ד"א מגן זה התרים איסקוטא פרסאה שמקיף את האדם משלש רוחותיו ומנין לרבות הרוח הרביעית ח"ל כלנה לטון תעטרטו, ואולי היה כתוב פה כל המאמר הזה, וכל אחד להביא ראיה על מגן זה התרים מן לשון המשנה:

(א) אריב"ל אלו שבע מצות שבק"ש. בירושלמי ברכות פ"א ה"ח (ג' ע"ג) על המשנה בשחר מברך שתים לפניו כו', מוצא שם ר' יוסי בר אבין בש"ר יחושע בן לוי על שם שבע ביום הללתיך על משפטי לדרך, והמסדר ממדרש שו"ט בחר לדבריו שכוונתו ששחרית נמצא שבע מצות, ובערב שאין מצות ליית הוסיפו בשבת פורס סוכת שלום, ובחול שומר עמו ישראל, שיהיו שוים ביום ובלילה, ונראה כי בימיהם היו מדלגין פרשת ליית בערב כמו שתרצה להלן מדברי שבלי הלקט וכמו שהביא גם הרשב"א בשו"ת שלו סי' כ"א ע"ש, וגם הרשב"א בחדושו על ברכות סוף פ"א (דפוס אמסטרדם דף ו' ע"ג) כתב ג"כ שלא היו קורין כלל פרשת ויאמר בלילה, והביא שם ובמדרש תהלים מלאתי במזמור שניון לרוד (ז"ל במזמור למנצח על השמינית) זש"ה שבע ביום הללתיך אמר ריב"ל אלו שבע מצות שבק"ש כו', והוא המאמר שלפנינו, וראיתי בראב"ה ה' ברכות סי' ל"ג שהביא חז"ל וראיתי בתלמוד ירושלמי בפירקין ג' ברכות של שחרית וג' פרשיות של ק"ש וליית הרי שבע ביום הללתיך, בערב ד' ברכות וג' דק"ש, ולפי שאין מצות ליית בלילה ולפיכך מוסיף שומר עמו ישראל, והעיר שם הרב הגאון מוהר"ר חיים נתן דעמדינער כ"י בהגהות שלו: בירושלמי דידן חסר שם מה שהעתיק רבינו, ולדעתי היה כתוב פה דברי בירושלמי שהבאתי לעיל, ועל זה כתב הראב"ה לפרש בירושלמי כמו שהוא במדרש שו"ט, היינו ג' ברכות של שחרית וג' פרשיות של ק"ש וליית הרי שבע כו'. וראיתי בשב"ל השלם ערוגה הראשונה סי' כ"א, ומוצא בתיבא ענין תפלת ערבית סי' ע' חז"ל: בשו"ט מצינו למנצח בנינות על השמינית, זש"ה שבע ביום הללתיך אריב"ל אלו שבע מצות שבק"ש יוצר אור, ואהבה, שמע וכיה אם שמוע, ויאמר אמת ויציב גאל ישראל, ובלילה שאין מצות ליית טהגת [ובני מערבי לא אמרו פרשת ליית בערב אלא אומרים דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת], לפיכך תקטו שומר עמו ישראל לעד, ובשבת אומרים פורס סוכת שלום ע"כ. המלות שהסגרתיה הם הוספה בעל שבה"ל על לשון המדרש: (ב) מוסיפין פורס סוכת שלום בשבת ויו"ט ובחול שומר עמו ישראל. כ"ה גם בכ"ו ו' וכן הביא השב"ל בשם המדרש, אבל בכ"ו האחרים גם בנדפס הגי' מוסיף פורס סוכת שלום, וא"כ כשמוסיף פורס סוכת שלום בשבת, ובחול שומר עמו ישראל, יהיה גם בלילה שבע ברכות כמו ביום, כי ההוספה היא במקום פרשת ליית שאינה עוהגת בלילה, והוא גם שבע כמו ביום, וטעה הרב מהרא"ם בפירושו שכתב מוסיף פורס סוכת שלום וזה מצוה שמינית בק"ש, ובאמת היא מצוה שביעית במקום פרשת ליית, גם מה שקשה לו כי רק בשבת מוסיפין פורס סוכת שלום ובחול רק שומר עמו ישראל, אולם פפי הנוסחא שלפנינו הוא לכוון, שהביא כמו שמסיימין בשבת וגם בחול, ולפי הנוסחא במדרש הגדפס גם באיזה כ"י אפשר כי מנהגם היה שגם בחול היו מוסיימים פורס סוכת שלום, והאבודרהם בתפלת ערבית בפ"י השכיבנו הביא חז"ל ופרוס עלינו סוכת שלומך מפרש במדרש תהלים לפי שאין מצות ליית בערבית מוסיף פורס סוכת שלום עכ"ל, אולי הכוונה לברכת השכיבנו שנאמר בה ופרוס עלינו סוכת שלומך. ועיין בוי"ר פ"ט בק"ש חותמין פורס סוכת שלום, ובתנחומא ובמ"ר ריש פנחס וכן סוף מס' ד"א זוטא ק"ש חותמין בשלום ופרוס סוכת שלומך. עיין גם בירושלמי ברכות פ"ד ה"ה (דף ח' ע"ג) בק"ש פורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים. ובמדרש חזית פ' כמגדל דוד בשמות בק"ש הוא אומר בונה ירושלים ז"ל כמו בירושלמי אשר המאמר טובע משם, ומלאתי קעד לדברי כי גם בחול היו מוסיימים פורס סוכת שלום, ועיין גם דב"ר ספ"ה ק"ש חותמת בשלום, פורס סוכת שלום: (ג) ד"א כנגד ז' חתימות. כ"ה גם בכ"ו ו', והסר בכל כ"י ובנדפס, ולזה כוון רש"י תהלים קי"ט קס"ד: (ד) דתנן. ברכות י"א ע"א: (ה) ד"א כנגד ז' פעמים ששלוח צבור אומר קדיש בכל יום. כ"ה גם בכ"ו ו', והסר בכ"ו האחרים גם בנדפס, ומוצא בתיבא סוף סי' ב', והשבלי הלקט השלם עיין תפלה סוף סי' ח' הביא חז"ל ואין פוחתין מו' קדישין בכל יום, והגאונים ז"ל סמכו על שם שבע ביום הללתיך עכ"ל

שבע ביום הללתיך, אמר ר' אבין אלו שבע מצות שאדם עושה בכל יום, (ו) ב' פעמים קריאת שמע, ושמונה עשרה ג' פעמים, וברכת המזון ב' פעמים בכל יום שחרית וערבית, הרי שבע. (ז) ר' מאיר היה אומר אדם מעוטף במצות תפילין בראשו ובזרועו, וארבע ציציותיו מקיפות אותו מארבע רוחותיו, וברית על בשרו (הרי שבע), נכנס לביתו מוזה בפתחו, תמצא [שבע] מצות מקיפות אותו כחומה, והוא שדוד אמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויהלצם (תהלים לז ח), כיון שנכנס לבית המרחץ. הוא מכוס בעצמו ואומר הריני ערום מן המצות, וכשהוא מסתכל במילה ששקולה כנגד כל המצות, דעתו מתקררה, כיון שראה דוד כך, אמר הריני מומר עליה למנצח על השמינית, על המילה שנתונה בשמיני. [חביבה המילה שנשתתף הקב"ה לאברהם, שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם, שנאמר ביום ההוא כרת ה' (ברית את אברהם) [את אברם ברית] [בכאשר עו יח], ומי יורד לשם, (ומה) [ראה מה] כתיב בתריה, את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני (שם שם יט), וכן יחזקאל אומר רדה והשכבה את ערלים [וגו'] [יחזקאל לז יט], וכן ישעיה אומר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישעיה ס יד), למי שאין בו חק ברית מילה, ומנין שנקרא חק, שנאמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם (תהלים קפ י), אבל המינים ופושעי ישראל שכפרו בעיקר בהקב"ה, נופלין בגיהנם, שנאמר שלח ידיו בשלומיו

הערות ותקונים

עכ"ל. ובדל"י לפיכך נכ"ל א' וכ"ו ו' היא הוספה מאזוה ג'און, וראיתי ברובא ה' ברכות ס' שמ"ב וז"ל עטיני קדים, קדים הראשון שלפני ברכו אחרי מקראות תהלים הללויות כו', קדים השני אחרי פסוקי ברכת כהנים כשאין תחנון או אחר מקראות של תהומים כו', קדים השלישי אחר סדר קדושה כו', קדים הרביעי במנחה אחר פסוקי תהלה כו', קדים החמישי אחרי פסוקי תחנון כו', קדים הששי אחר פסוקי ברוך ה' לעולם אמן ואמן כו', קדים השביעי אחר תפלת ערבית כו', הרי ז' קדישין ביום, על שם שבע ביום הללתיך עכ"ל, ועיין בשב"ל שם בריש ס' ח' דין קדים: (ו) ב' פעמים ק"ש, ושמונה עשרה ג' פעמים, וברכת המזון ב' פעמים בכל יום שחרית וערבית, בכ"י ב' ג' ד' ז' ח', ובנדפס הגי' קורא ק"ש ב' פעמים, ומתפלל ג' פעמים, ואוכל ומברך ב' פעמים, והכוונה ומברך ב' פעמים היינו ברכת המזון, ומה מוכח שהיה מנהגם לאכול ב' סעודות ביום בוקר וערב, וכן נמלא הרבה פעמים בש"ס ב' סעודות ליום, אולם בתוספתא סוף ברכות איתא אוכל את פתו מברך לפניה ולאחריה, לכן יהיה הכוונה ואוכל ומברך ב' פעמים, היינו לפני המזון ולאחר המזון: (ז) ר' מאיר היה אומר. כאשר הוא לפניו כן הוא גם בכ"י ו' ח' גם בדפוס ראשון דפוס קאנטשטאטינא, והמאמר נשנה בירושלמי סוף ברכות (י"ד ע"ד) וכך איתא שם: וכן היה ר' מאיר אומר אין לך אדם מישראל שאין המלות מקיפות אותו, תפילין בראשו ותפילין בזרועו ומזוזה בפתחו מילה בבשרו ארבע ציטות בעליותו מקיפין אותו, הוא שדוד אמר שבע ביום הללתיך על משפטי דקך, וכן הוא אומר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויהלצם, נכנס למרחץ ראה את עצמו ערום אמר אזי לי שאני ערום מן המלות, כיון שהבית במילה שלו התחיל לקלם להקב"ה למנצח על השמינית מומר לדוד ע"כ, ומדברי הירושלמי נובע המאמר לפיכך, והסגרת המלות "הרי שבע" כי מיותרים הם, כי עם מלות מזוזה הרי שבע, היינו תפילין, ד' ציטותיו, מילה, מזוזה, ומדברי הירושלמי תראה מה שמובא כאן הדרשה על למנצח על השמינית זש"ה שבע ביום הללתיך חשב שבע מלות, ואח"כ הביא הסיוס המאמר מר' מאיר וחושב ג"כ שבע מלות והביא הכתוב נמלא ג"כ המאמר מר' מאיר רק בקצת שנים, וכך הגי' שם וכן היה ר' מאיר אומר אין לך אדם מישראל שאין שבע מלות מקיפות אותו תפילין בראשו ותפילין בזרועו ומזוזה לפתחו ארבע ציטות מקיפות אותו ועליהן אמר דוד שבע ביום הללתיך נכנס למרחץ מילה בבשרו שנה' למנצח על השמינית מומר לדוד ואמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויהלצם ע"כ. מה תראה שחשבו תפילין לשתי מלות, ומילה לא חשבו, והמאמר הוא מתוספתא נשנה בגמרא מנחות מ"ג ע"ב בקצת הרהבה לשון ע"ש וחשבו ג"כ תפילין לשתי מלות ע"ש. ובדפוס ראשון דפוס קאנטשט' נשמטו איזה שורות וכ"ל וארבע ציטות מקיפות אותו מארבע רוחותיו [וברית על בשרו כהנים בביתו מזוזה בפתחו תמלא [שבע] מלות מקיפות אותו והוא שדוד אמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויהלצם] וכשהוא נכנס בבית המרחץ כו'. ובכ"י ב' ד' ז' ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נמלא הוספה באמצע המאמר מר' מאיר בן המלות היה ר' מאיר אומר, ובין המלות אדם מעוטף במלות תפילין, ואנכי הוספתי הוספה היא בסוף המאמר, ואין ספק כי אחד המעתיקים הוסיף זה בצד המדרש, ומובא ממעתיק אחר פנימה שלא במקומו הראוי, כי רצה להוסיף דברים בענין מילה, אבל אין זה שייכות כלל באמצע המאמר מר' מאיר, כפרט כי המאמר מר' מאיר מקורו בירושלמי כמו שהבאתי, ושם הוא כמו בכ"ל

חלל בריתו (תהלים נט כה), שהרי כל מצוה שהיא בידינו, אין אנו עוסקים בה כאופן וכהלכה, ואילו באנו לעמוד ולדקדק על כל אחת ואחת תמה היא מן הקב"ה על מה מעמיד אותנו ומעמיד לעולמו, כי אין מצוה מוחזקת בידינו, כי אם מצות מילה, והבל פיהן של תינוקות של בית רבן, שאין בהם חמא, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (יחזקאל לג כט):

[ב] (ח) דבר אחר על השמינית. (ט) על ארבע גליות שהן שמונה מלכיות, ואדום היא השמינית, הדא הוא דכתיב (רישיה דדהב) [ראשה די דהב] טב, חדוהי ודרעוהי (דמאל ז לב), תרין, מעוהי וירכתה (טז), תרין, שקוהי (טז) תרין, רגלוהי (טז) תרין, הרי שמונה בבל כשדים, מדי פרס, יון ומקדון, ישמעאל ואדום, אמר ר' אייבו אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אנו מקלסין לפניך בשעה שאתה מקבץ אותנו משמונה גליות, שנאמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו [וגו' אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרום ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים] (ישעיה יא יא), (י) שמונה אומות כתובין בפסוק זה, לכך נאמר על השמינית: (יא) דבר אחר על השמינית, תרין אמוראין, חד אמר (יב) על שש מצות שנצטווה אדם הראשון, (יג) שנאמר ויצו ה' אלהים (גלאסית ז יו), ונה נצטווה על אבר מן החי, ואברהם על המילה, (יד) ואחרינא אמר על המילה שנתנה לשמונה:

[ג] (טו) ה' אל באפך תוכיחני. ר' יודן בשם ר' אמי אמר, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אף על פי שכתוב כי את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ו יב), ה' אל באפך תוכיחני, אף על פי שכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (תהלים נד יב), אל בחמתך תיסרני. אמר ר' יוחנן משל למלך שהיו לו שני (טז) [קוסטנדין] [קוסטנדין] רעים, וכל מדינה שהיה כועס עליה, היה רודה אותה בהן, פעם אחת סרחה עליו מדינתו, והיה קורא (הקוסטנדין) [הקוסטנדין] לרדותה, והתחילו צווחין למלך, אדוננו המלך בבקשה ממך בכל מה שאתה רוצה לרדות אותנו רדה, חוץ מאלו. כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני אמר להם הקב"ה אם כן אף וחימה למה, אמרו לפניו יש לך על מי להשליכם, ככתוב שפוך חמתך (על) [אל] הגוים אשר לא ידעוך (תהלים עט ו), ואף הקב"ה מקבל מהם ואומר ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים (מיכה ז יד), אבל

הערות ותקונים

שלנו, ואין זכר מן הכוספה היום, וגם הרא"פ צהנאות שלו להמדרש רשם על זה המאמר אינו צתובים, כוונתו כי לא נמצא צתובי יד שלפניו, והמעתיק אשר הוסיף זה, לקח המאמר מן הנחומא הגדפס לך סי' כ', כי גם נמצא כל זה עד שנאמר שלח ידו בשלמיו חלל בריתו, וטספ ג"כ בתנחומא תוריע סי' ה' בדפוסים האחרונים, כי בדפוסים הראשונים לא נמצאו, וגם לא בדפוס מאנטוובה, ומן שהרי כל מנאם שהיא בידינו כו' עד סופו, הוא הכוספה מן המעתיק הזה, ואינו לשון המדרש, עיין בשמ"ר פי"ט אות ד' שנמצא קצת מזה, והגו' גם משלח מלאך כו' ומורידן לגיהנם, ועיין גם ב"ר פמ"ח אות ח' ושם הוא בסגנון אחר, מה עושה להם כו' ומורידן לגיהנם, ה"ד שלח ידו בשלמיו, ודברי הב"ר הביא בעל הנחות מיימוניות ה' מילה פ"א סי' י' ע"ט: (ח) ד"א למנא על השמינית. מובא בילקוט רמז תרנ"ד בשם המדרש: (ט) על ארבע גליות שהן שמונה מלכיות. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ה' ובילקוט ובנדפס הגו' על ארבע מלכיות שהם שמונה: (י) ח' אומות כתובין בפסוק זה. המלות האלה חסרים באיזה כ"י ובנדפס: (יא) ד"א על השמינית ב' אמוראין עד ה' אל באפך, זה חסר בכ"י ב' ג' ד' ז' ח', וכן בנדפס, ונמצא ג"כ בכ"י ו', וכן בילקוט רמז תרנ"ג, וכן הוסיף הרא"פ צהנאות שלו להמדרש: (יב) על ו' מנאם שלמא דהס הראשון. בילקוט שם בטעות על שבע מנאם, וחסר ג"כ שם ונח' נמאם על אבר מן החי, ועיין בפסיקתא דר"כ פסקא צדאם השניתי ובהערה ג': (יג) שנאמר ויצו ה' אלהים. פה קצר המסדר ובפסיקתא שם הביא ראיה בפירוט מן הכתוב היה שלמא על שש מנאם ע"ט: (יד) ואחרינא אמר. זה נשמע בילקוט, ועיין בתוס' שבת ק"ל ע"א בשם מדרש שו"ט: (טו) ה' אל באפך תוכיחני. בכ"י ב' ג' ד' ז' ובינדפס נשמע הכתוב, ונמצא ג"כ לנכון בכ"י ו' ובכ"י ח' ובילקוט רמז תרנ"ה וחסר הליון: (טז) קוסטנדין. וכ"ה בכ"י ב' ד' ז' ובכ"י ח' קוסטנדין, אבל בכ"י ו' ובנדפס נאמר לנכון קוסטנדין כרי"ט, והיא המלה הרומית quaestionarius

בישראל מה כתיב בהו, לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים (ספסע יא ט), ואומר המה אין לי (ישעיהו לו ד), אמר ר' אלעזר (יו) למה התוכחות דומות, לבלך שכעס על בנו, והיה בידו (יה) חרב הנדויית, ונשבע שהיא עוברת על ראש בנו, וכשנתפיים אמר אם עברה על ראש בני אין לו חיים, ושוב אין לי שיוורש מלכותי, ולבטל גזירתי אי אפשר, מה עשה המלך, הכניסה (יש) לגרתקה, והעבירה על ראש בנו, ונמצא בנו ניצול, וגזירתו נתקיימה. ר' חנינה אמר למלך שכעס על בנו, והיה לפניו אבן גדולה, ונשבע המלך שהוא זורקה על בנו, וחזר ואמר אם אני זורקו בו שוב אין לו חיים, מה עשה המלך, צוה וכתתוהו צרורות קטנות, והתחילו זורקין עליו אחת אחת, והמלך הציל את בנו, וקיים שבועתו: (כ) ר' שמעון בן לקיש אמר למלך שכעס על בנו, והיה לפניו חבל, ונשבע שהוא מכהו מאה מכות בהבל שבידו, חזר ואמר אם הוא לוקה מאה מלקות, שוב אין לו חיים, מה עשה המלך, כפפה למאה על מאה, והכהו מאותו חבל כפוף פעם אחת, ונמצא המלך הציל את בנו וקיים גזרתו: (כא) ורבנן אמרי נמל את החבל וכרכה על צוארו, לכך אמר אל בחמתך תיסרני:

[ד] חנני ה' כי אומלל אני רפאני כי נבהלו עצמי. (כב) משל לאיש אחד שתפסוהו לסטין, וכל אחד מהן מכהו כמכתו, יש מהן בידו, ויש מהן באגרופו, ויש מהן באבנו, ויש מהן במקלו, עד שנשמת מהן, הגיע לביתו ונפל לבטח, וצוה עצמותי עצמותי, כך אומות העולם משעבדין את ישראל בכל מיני שעבוד קשה ושמודות וגזירות רעות:

[ה] ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי. (כג) אמר רבי הטה אונך אין כתיב כאן אלא ואתה ה' עד מתי, אתה הוא שהבטחתי עמו אנכי בצרה (תהלים לא טו), ומהו עד מתי, אמר רב כהנא (כד) משל לחולה שהיה מתרפא על ידי הרופאים, והיה החולה מצפה מתי יבא הרופא, בארבע שעות, או בחמש שעות, או בשש, או בשבע, ולא בא, עברו על שמונה תשעה עשרה ולא בא, עם דמדומי חמה התחיל ממשמש ובא, ואמר אם שהתה עוד ציבחר נפשי יצאה, כך אמר דוד כשהיה רואה שעבוד המלכויות מושכות ומשתעבדות בישראל, צוה ואתה ה' עד מתי, שאתה הוא הרופא שלי, ושוהא לבא אצלי:

[ו] יבשו ויבהלו מאד כל אויבי. (כה) רבנן אמרין לעתיד לבא הקב"ה נוטל

הערות ותקונים

דיין החוקר ושומר ניסורים את המחוייבים, עיין ערוך קסמינר, וזילקוט שם בטעות קונטרסין יש לתקן קוסטניין: (יו) למה התוכחות דומות? למלך כו'. כ"ה גס ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ונדפסו חסרים המלות למה התוכחות דומות, והג' שם א"ר אלעזר משל למלך, וככ"י ח' א"ר ישמעאל משל למלך, וזילקוט משל למה הדבר דומה למלך: (יח) חרב הנדויית. פי' חרב עשוי בדרך הודו (אינדיען), וזילקוט בטעות חרב הינדית ז"ל חרב הינדית. ועיין רש"י ע"ז ט"ז ע"א פרולא הינדואה שפי' של ארץ הודו שאין עשין אותה אלא לכלי זיין: (יט) לגרתקה. פי' צרומי narthecium תיק החרב: (כ) רש"ל אמר. נדפסו הג' ורבנן אמרי, ויש שנוים בנירסא, וכך איתא שם ורבנן אמרי משל למלך שכעס על בנו ונשבע שהוא מכה אותו מאה חבלים, אמר המלך אם אני מכה אותו עוד אין לו חיים, מה עשה נמל את החבל ונתנה על זארו לכך אמר אל בחמתך תיסרני: (כא) ורבנן אמרי. זילקוט הג' ותלמה צוארו, וזילקוט שם יש לתקן במקום ר' לוי ז"ל ר' שמעון בן לקיש, ובמקום ר' הונא ז"ל ר' חנינה: (כב) משל לאיש אחד. כ"ה גס ככ"ו ו', אבל ככ"ו ב' ג' ד' ו' ח' ונדפסו וזילקוט נוסחא אחרת בזה, וכך היא: משל למה הדבר דומה לחדש שתפסוהו ליסטים והיה כל אחד ואחד מתעולל בו להכותו יש מהם בעצים ויש מהן באגרופין וכשהניחוהו הלך לביתו, עלה למטה ואמר (עלמו) (ז"ל עלמותי) עלמותי, כך ישראל או"ה משעבדין בהן בכל מלכות ומלכות, וכל מיני שעבדין, וכשיגיע לבנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו, אומר ישראל לפני הקב"ה חני ה' כי אומלל אני: (כג) אמר ר' הטה אונך אין כתיב כאן. באיזה כ"י ליתא, ונדפסו הג' ונפשי נבהלה מאד והטה אונך, וזה טעות, ובאיזה כ"י אמר ר' הטה אונך אלא ואתה ה' עד מתי, וזילקוט השמיט זה, והג' שם ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי אתה הוא שהבטחתי עמו אנכי בצרה: (כד) משל לחולה. נדפסו הוא בשנוים קטנים: (כה) רבנן אמרין. מוצא זילקוט רמז תרל"ה בשם המדרש:

לצדיקים ומראה להם גיהנם ומקומות פנויות בתוכו, ואומר להם המקומות הפנויות הללו מוכנים לכם, אלא שזכותם במעשים טובים וירשתם לגן עדן. ונופל לרשעים ומראה להם גן עדן ומקומות פנויות בתוכו, ואומר להם מקומות הללו מוכנים לכם, אלא שנתחייבתם במעשים הרעים וירשתם גיהנם: (כו) אמר ר' יהושע בן לוי אין הקב"ה מקלל לרשעים אלא בבושה, ולא עוד אלא שכופל להן קללתן, שנאמר יבשו ויבהלו מאד כל אויבי ישובו יבשו רנע, וכשהוא מברך לצדיקים כופל להן לברכתן, (כז) שנאמר ואכלתם אכול ושבעו וגו' ולא יבשו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני [וגו'] ולא יבשו עמי לעולם (יואל כ טו כז):

[ז] **דבר אחר אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני.** זהו שאמר הכתוב אל תמנע מנער מוסר [כי תכנו בשבט לא ימות] (משלי כג יג), כשתכהו אל תכהו אלא בשבט שלא ימות, וכן הוא אומר אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל (משלי טז יד), טובה היא המרדות שלא באף, וכן (כט) ירמיה אמר יסרני ה' [אך במשפט אל באפך] (ירמיה י כד), הוי אל באפך תוכיחני, למה שהאף והחימה שני (ל) קוסטנרין של מות הן, וכן הוא אומר חמת מלך מלאכי מות (משלי יו יד), וכן משה אמר כי יגורתי מפני האף והחמה (ירמיה ט יט), לכך אל באפך תוכיחני, טובים הם היסורים, אלא שאין בי כח לעמוד לא באף ולא בחימה:

[ח] **יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה.** (לא) זה שאמר ר' זכריה בן הקצב לחכמים, (לב) המעון הזה לא זוהה ידה מתוך ידי, משעה שנכנסו גוים להיכל עד שיצאו, אמרו לו חכמים אין אדם מעיד על עצמו, (לג) התחיל בוכה (לד) וממסה מפתו בדמעות, (לה) שהיתה אשתו, והיה יודע שהיא מחורה, ולא היה מכירה מפני גזירת חכמים, והיה קורא עליו הפסוק יגעתי באנחתי:

[ט] **דבר אחר יגעתי באנחתי.** דוד עצמו אמר הפסוק עליו על מעשה בת

הערות ותקונים

(כו) א"ר יהושע בן לוי מוצא בילקוט יואל רמז תקל"ו בשם שו"ט, ושם נמסר א"ר לוי ז"ל אריב"ל: (כז) שנאמר ואכלתם אכול וסבוע וגו'. בא"ה כ"י ובגדלס מוצא לא תנושו ולא תכלמו, ואכלתם אכול וסבוע, כתוב הראשון הוא בישעיה מ"ה י"ו, ובאמת יש להביא רק הכתוב ואכלתם אכול וסבוע, והכוונה לסיפא דקרא שנאמר ב' פעמים לא יבשו, כי אצל הרשעים כופל להם קללתם, דכתיב ב' פעמים יבשו כפסוק שלפניו (תהלים ו' י"א) וכשהוא מברך הצדיקים כופל להן ברכתן, דכתיב ג"כ ב' פעמים לא יבשו (יואל ב' כ"ו כ"ז): (כח) ד"א אל באפך. כ"ה גם בכ"י ו', אצל בכ"י האחרים ובגדלס אל באפך, כי על זה תשוב הדרוש: (כט) וכן ירמיה אמר. כ"ה גם בכ"י ו', אצל בכ"י האחרים ובגדלס המאמר נשתבש, וכה"ל יסרני ה' במשפט אין כתיב כאן אלא אף במשפט, וזה טעות המעתיק, כי הכוונה על סיפא דקרא בירמי' אל באפך, כמו שהוספתי בפנים: (ל) קוסטנרין. בארתי לעיל הטרה ט"ז שהוראת המלה דיון החוקר ושטר ביסורים את המחויבים, ובכ"י ה' המלה משוּבַּשַׁת קופטורות: (לא) זה שאמר ר' זכריה בן הקצב לחכמים. הוא במשנה כתובות כ"ז ע"ב עד אין אדם מעיד על עצמו, ומן התחיל בוכה הוא דברי המסדר משו"ט, ומה שסיים והיה קרא עליו הפסוק יגעתי באנחתי, הוא טבע מירושלמי כתובות פ"ב ה"י (דף כ"ז ע"ד), טעה פ"א ה"ג (דף ט"ז ע"ד), אף הוא (ר"ל ר' זכריה בן הקצב) שכר לה ביצה והוא מעלה לה מוזנות ולא היה מתיחד עמה אלא בפני בניה וקרא על עצמו הפסוק הזה יגעתי באנחתי ומטחה לא מלאתי, והדורש הביא המאמר על הכתוב יגעתי באנחתי בתהלים, ואולי המלות ומטחה לא מלאתי יש למחוק בירושלמי שם, וגם שם הכוונה על הכתוב שלפניו: (לב) המעון הזה. פי' נשבע שבועה במקדש: (לג) התחיל בוכה. הוספת המסדר: (לד) וממסה מפתו. בגדלס בעטות וממסה: (לה) שהיתה אשתו. כ"ה גם בכ"י ו', אולם בכ"י האחרים ובגדלס שהיתה אשתו ישנה אללו, וזה הוספה מאיזה מעתיק טעה, ועיין בגמרא בבבלי שם, ואעפ"כ ייחד לה בית בחצרו וכשהיא יולאה יולאה בראש בניה כו', פי' שאסרו עליו לפי שבהן היה, וכן בתוספתא כתובות פ"ג ואעפ"כ יחד לה בית בפני עצמה לא מתיחדה עמו אלא על פי בניה, וכן בירושלמי שם כראוב לא היה מתיחד עמה אלא בפני בניה, וא"כ המלות "ישנה אללו" מיותרות, רק הכוונה שהיה בוכה וממסה המטה בדמעות שהיתה אשתו שמה תמיד, וכן יש לתקן במקום ולא היה מכירה ז"ל ולא היה מתיחד עמה, ובילקוט השמים המלות האלה, והביא רק התחיל בוכה וממסה מפתו, והיה יודע שהיא טהורה לו שלא היה מכירה (אלא) מפני גזירת חכמים: (לו) ד"א יגעתי באנחתי. כ"ה גם בכ"י ו', וחבר

שבע. עששה טבעס עיני. מרוב כעס שאמרו לו ראו זה שהרג את הרועה, וישבה את הכבשה, והפיל ישראל בחרב בני עמון, והוא נשיא ישראל, ואני בוכה, (לו) והעלית עיני עששה, ונעשית עיני כלה כבגד אכלו עש (איוס יג כח). (לח) עתקה, נסתלקה מאורה, כמה דאת אמר ויעתק משם ההרה (בראשית יב ח), (לט) ובכעס שהכעסתי:

[י] שמע ה' תחנתי. אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם מלך בשר ודם אחרים מקבלין (ט) אכסיומא שמושיטין לו, ואני איני מבקש אלא אכסיומא שלי, לכך נאמר ה' תפלתי יקה:

מזמור ז

[א] שגיון לדוד אשר שר לה'. (א) זהו שאמר הכתוב גם במדעך מלך אל תקלל (קבלת י כ), מלך שבדורך אל תקלל, [ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר (עס)], עשיר שבדורך אל תקלל, כי עוף השמים יוליך את הקול (עס), (ב) אמר ר' ירמיה (ג) זה עורב חכמת מיראין, ובעל כנפים יגיד דבר (עס), (ד) משום אזנים לכותל, (ה) אמר הקב"ה לדוד למה אתה מקלל את משיחי ותאמר יבשו ויבהלו מאד כל אויבי (תהלים ו יא), והלא שאול קראת אויב, שנאמר ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול (תהלים יח א), אמר לפניו רבונו של עולם זדונות אתה מעלה עלי כשגנות, שנאמר שניאות מי יבין (תהלים יט יג):

[ב] שגיון לדוד. (ו) ר' יהודה בשם ר' לוי אמר שלשה דברים הוציא דוד מפיו על שאול, ושלשתן נגעה בו, ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו (ש"א ט י),

הערות ותקונים

ככל כהני יד האחרים גם בדפס, ושאר רק התיבות "ובכעס שהכעסתי": (לו) והעלית עיני עששה ונעשית עיני כלה כבגד אכלו עש. וכן רש"י הביא כן בשם מנחם שפי' לשון רקבון וכמו ועלמי עששו (תהלים ל"א) וכן כל לשון עש: (לח) עתקה כד"ל ויעתק. וכן הביא רש"י בשם מנחם שחברו עס ויעתק משם הרה: (לט) ובכעס שהכעסתי. אולי זה נשתרצב משורה שלפניו מרוב כעס [שהכעסתי]: (מ) אכסיומא. מוצא במוספי בערך אכסיומא בשם מדרש תהלים, וכתב פי' בל"י αμαμα מעלה גדולה וכבוד (וויירדע, עהרענגעטייגונג), ובכ"י ג' ודפוס ראשון מקבלין אכסיומא כו' אלא בכיומין שלי, ובכ"י ב' מקבלין אכסיומא כו' אלא ככסיומין שלי, ובכ"י ד' ו' אלא בכסיומין שלי, ובכולם בטעות, ודפוס ווייניציא ואלח"כ בכל הדפוסים אכסיומא אכסיומין בטעות:

(א) זש"ה גם במדעך. כשנה בו"ר פל"ג אות ב' קה"ר פ"י ומוצא בילקוט קהלת רמז תתקפ"ט בספוק זה בשם שו"ט, ועיין במדרשים שם. במדרש קהלת מוצא בתחלה כמו לפניו מלך בדורך אל תקלל, ואלח"כ מוצא ד"ל מלך במדעך אל תקלל מלך שלפניך אל תקלל, אבל בו"ר הגי' בהיסק בתחלה מלך שלפניך אל תקלל, ואלח"כ מוצא ד"ל גם במדעך מלך שבדורך כו', ואין ספק אלפי שהם ב' טוסחאות, ואלח"כ הוסיף גם גי' המדרש שו"ט: (ב) א"ר ירמיה. בו"ר ובקה"ר הגי' א"ר ירמיה ב"ר אלעזר: (ג) זה עורב חכמת מיראין. בכ"י שלפנינו גם בכ"י ו' כתוב הקב"ה יארון הקב"ה יארון והמלות מנוקדות, וזה נעשה מן מעתיק טועה, וז"ל חכמת מיראין, וגם בכ"י ג' בטעות הכמת מיראין, ובכ"י ד' חכמת מיראין ז"ל חכמת מיראין, ובכ"י ח' השמים המעתיק המלה הזאת כדרשו, וגם בדפוס ראשון חכמת מיראין בה', וז"ל חכמת בחי"ה, וגמולא לנכון בכ"י ב' ונדפוס ווייניציא חכמת מיראין, וכן בו"ר ובקה"ר, ופי' טייר בל"ם ובל"ע עוף, וכן ידיעת עתידות ע"י אפוף או פריחת העוף, ועיין בפסיקתא פרה ובהערה ס"ב, ובערוך השלם ערך טייר, ואולי יש לתקן זה הערום בחכמת מיראין, ובכ"י ו' ראיתי גמולא בכתב מאוחר "כל"ט"ם וז"ל חכמת טייר ונכתב חירון ליפוי הפלגה כמו כן אותיות יו"ן האוספות בסוף תיבה נאום ועליקמן גי'נבערג": (ד) משום אזנים לכותל. כ"ה גם בקה"ר אבל בו"ר הגי' ר' לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל, ולמאמר הזה כוון רש"י ברכות ח' ע"ב וכשועטין אין יועטין אלא בשדה, על זה הביא רש"י דלמרי אינשי אזנים לכותל: (ה) אמר הקב"ה לדוד. מוצא בילקוט, ובו"ר ובקה"ר איתא כך: א"ר יהודה בר סימון אמר הקב"ה לדוד כך היית נרין לומר יבשו ויבהלו מאד כל אויבי, מי היה אויביו לא שאול, לא כך כתיב ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול, באתה עשה אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל העלה אותו זדונות אלא שגנות, ה"ד שגיון לדוד: (ו) ר' יהודה בש"ר לוי. מוצא בילקוט שמואל רמז קל"ח בשם שו"ט: ולשאל

וכן הוזה ליה. או יומו יבא (ס), וכן הוזה ליה. או ירד במלחמה ונספה (ס), וכן הוזה ליה. וימת שאול ושלשת בניו (ט"א נ"א ו). ולמה נשבע חי ה', אמר ר' אלעזר ליצר הרע נשבע ואמר לו חי ה', שאיני עושה הדבר הזה, ר' שמואל בר נחמני אמר לאבישי בן צרויה נשבע ואמר לו חי ה' אם תנע בדמו של צדיק זה, אני מערב דמך בדמו. (ז) ולשאול פלגש (ט"ז ג' ז), (ח) פלגש חסר י', כד איתעביד שאול מלך, הוזה עוד זעירא אפיך, ואת (ט) ויקח עוד דוד פלגש מירושלים (ט"ז ס' יג), ואת מדמה אותך לשאול, (י) שאול ספקיר נכסיו למלחמת ישראל, שנאמר ויקח צמד בקר וינתחחו (ט"א י"א ז), ואת מדמה עצמך לשאול, שאול מנשרים קלו ומאריות גברו (ט"ז א' כג), (יא) ר' לוי אמר ששים מילין היה שאול הולך ביום אחד, ר' סימון אמר מאה ועשרים מילין, ורבנין אמרי מאה ושמונים מילין, אימתי כשנשבה הארון, הדא הוא דכתיב וירץ איש בנימין מהמערכה (ט"א ד' יג), זה שאול, ואת מדמה עצמך לשאול. (יב) אדם הולך לבית המשתה ואינו מוליך בניו עמו, מפני מראית העין, ושאול יצא למלחמה, והולך בניו עמו, והיה יודע שמדת הדין פגעה בו, ואת אמרת לא תצא עוד אתנו למלחמה (ט"ז כ"א י), ואת מדמה עצמך לשאול. (יג) שאול היה אוכל חולין בטהרה, שנאמר וירם הטבח את השוק והעליה (ט"א ס' כ"ג), (יד) ר' יוחנן אמר השוק והאליה, ר' אלעזר [אמור] השוק והחזה שעליה, מלמד שהיה אוכל חולין בטהרה, (טז) ואת מדמה עצמך לשאול:

[ג] [דבר אחר שגיון לדוד]. (טז) זהו שאמר הכתוב עמו עוז ותושיה לו שונג ומשנה (איוב י"ו), עוז זו תורה, שנאמר ה' עז לעמו יתן (סליס כ"ט י"א), תושיה זו תורה, (יז) אמר ר' יהושע בן לוי למה נקרא שמה תושיה, שמתשת כח הגוף

הערות ותקונים

(ז) ולשאול פלגש. כ"ה בכל כ"ו והמאמר קטוע, וזילקוס ס"ס הגי', אמר לו הקב"ה גם נמדעך מלך אל תקלל, אחי מדמה עמך לשאול כתיב ולשאול פלגש ואתה ויקח לו עוד דוד נשים ופלגשים: (ח) פלגש חסר. זה חסר בכ"י האחרים ובנדפס גם זילקוס: (ט) ויקח עוד דוד פלגש מירושלים. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכל כתבי יד האחרים ובנדפס זילקוס מוצא לשון הכתוב ויקח דוד עוד נשים ופלגשים מירושלים, אבל בקרא כתיב פלגשים ונשים, ובכ"י ח' ויקח עוד פלגשים ונשים בירושלים: (י) שאול ספקיר נכסיו עד ואת מדמה עצמך לשאול. כ"ה גם בכ"י ו' וזילקוס, וחסר בכל כ"י ובנדפס, וגם הרא"ש הוסיף זה בלד המדרש עפ"י כ"י שהיו לפניו: (יא) ר' לוי אמר ששים מילין. באגדת שמואל פ"א המאמר בהרחבת לשון ר' לוי אמר ששים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך והספן מיד גלית וצא, ור' סימון אמר מאה ועשרים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך והספן מיד גלית וצא, ורבנן אמרין ק"פ מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה וצרח לשילה ושמע שנשבו הלוחות והלך והספן מיד גלית וצא, והכוונה כי ס' מיל היה בין שילה ובין המערכה, ר' לוי סבר שהיה במערכה ונסלן שם והביאן לשילה היינו ס' מיל, ור' סימון סבר הלך משילה ונסלן במערכה וחזר והביאן לשילה סרי ק"ב מיל, ורבנן סברו צרח תחלה מהמערכה לשילה וחזר למערכה ונסלן וחזר והביאן לשילה כרי שלשה פעמים שסיכ: (יב) אדם הולך לבית המשתה. כן הוא גם במדרש וי"ר פכ"ז אות ז', ובמדרש אגדת שמואל פכ"ד הוא בהרחבת לשון מיד יצא למלחמה ונטל שלשת בניו עמו יהונתן ואבינדב ומלכישוע, באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם צאו וראו צריה שבראתי ושיגרת, צוהג שנעולס אדם הולך לבית המשתה אינו נוטל בניו עמו מפני מראית העין, וזה יודע באמת שיברג ויאל למלחמה ונטל שלשת בניו עמו ושמח על שמדת הדין פוגעת בו: (יג) שאול היה אוכל חולין בטהרה. וכ"ה במדרש במ"ר פ"א אות ג' ולא מוצא שם ראיות הכתובים: (יד) ר' יוחנן אמר השוק והאליה ר' אלעזר אמר השוק והחזה שעליה. נובע מירושלמי מגילה פ"א הי"ד (ע"ב ע"ג), ותקתי פה ר' אלעזר אונגר השוק והחזה כמו שהוא בירושלמי, ובירושלמי גם מוצא עוד בס"ר שמואל בר נחמני שקא ושופה, ועיין בנמרה בבלי ע"ז כ"ה ע"א שמואל המאמר הזה בהרחבת דברים והמסדר מהמדרש שלפנינו הביא כמו שהוא בירושלמי, ובמדרש אגדת שמואל פ"ד נשתבש הלשון ויש לתקן כמו שהוא בירושלמי ובבלי, ובכ"י ב' ד' ז' נמצא נוסף עוד: ואומר כי אמר מקרה הוא בלתי טכור כי לא טכור (ש"א כ' כ"ו), וליתא גם בכ"י ו' ח': (טז) ואת מדמה עצמך לשאול. בכ"י ד' ז' נוסף אחר זה: שאול שומע בזיוט ושותק שנאמר ויבזוה ואת מדמה עצמך לשאול, וזה ליתא בכ"י האחרים, וזילקוס שמואל רמז קנ"ח סייס אחרי המלות ואתה מדמה עצמך לשאול, לכך נאמר שגיון לדוד אשר סר לה' על דברי טוש בן ימימי: (טז) זש"ה עמו עוז ותושיה. מוצא זילקוס אוב רמז תתק"ו בשם שו"ס: (יז) אריב"ל למה נקרא שמה חושיה. בנמרה

והענינים. (יח) מהו שונג ומשנה, אמר ר' שמעון בן לקיש נביאים ונבואותיהם, (יט) ר' יוחנן אמר שמיא ושמיא, רבנן אמרו אם שנה אדם בדברי תורה, משיגים אותו, הדא הוא דכתיב ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי (איזו יט ד), וכן הוא אומר באהכחה תשנה תמיד (מלי ס יט), לא דיין לאדם שתורתו ממתנת לו בחייו, אלא אף בשעת מיתתו עמו, אמר דוד על אותה אני מבקש שגיון לדוד: מהו על דברי כוש בן ימיני. אמר ר' חנינא בר פפא מה אדוניתו של יוסף תבעה אותו, שנאמר שכבה עמי (נחשים לט ז), ואומר בא אלי העבד העברי (סס טס י), אף שאול אמר כי הקים בני את עבדי עלי לארב (ע"א כג ט), (כ) כשם שבאת הבושית (כא) פטרונתו של יוסף עליו בדברים, כך בא שאול בן ימיני עלי בדברים. אמר ר' אחא והלא (כב) כל התועב עצמו אינו נענש, למה אמר דוד עליו כך, (כג) על ידי שאמר שירה על מפלתו, שנאמר אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני, וכתוב בנפול אויבך אל תשמח (מלי כד י), (כד) [אמר ליה הקב"ה לדוד אילו היה מזלו של שאול מולך ומולך מזלו, כמה דוד הייתי מאבד מפניו]:

[ד] ה' אלהי בך חסיתי. (כה) אמר ר' יעקב בך בתורתך, שכתוב בה כ"ב אותיות אלפא ביתא: פן יטרוף כאריה נפשי. (כו) מה האריה הזה יושב על טרפו (כו) ומפספסו, כך היו דואג ואהיתופל עלי לפספסני: פורק ואין מציל. אין אחד מכל אוכלוסין שלו מלמדין עלי זכות: ה' אלהי אם עשיתי זאת וגו'. (כח) [לשון שבועה, כיוצא בדבר אתה אומר אם כחה אכלתי בלי כסף וגו' תחת חטה יצא חוח (איזו לא לט מ)], אם גמלתי שולמי רע. בישראל: ואחלצה צוררי ריקם. באוטות העולם: (כט) ויכרות את כנף המעיל (ס"א כו ס), מה כתיב שם, ויך לב דוד אותו (סס טס ו). ר' יהודה אומר אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא, אמר ר' נחמיה שביטלו ממצות ציצית שעה אחת, כיון שגברתה לא היה יודע בקש ולא מצא אותו, אמר לו לאבנר היכן הוא כנף מעילי, אמר לו (ל) בסירה הועדת, כיון ששמע דוד כך אמר ליה ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי

הערות ותקונים

צבלי סנהדרין כ"ז ע"ב מוצא בשם ר' חנן למה נקרא שמה תושיה מפני שהיא מתקנת כמו של הדם. ומוצא ברשב"ץ על אבות דף כ"ז ע"א בשם ש"ס: (יח) מהו שונג ומשנה נביאים ונבואותיהם. פי' ונבואות שהם לומרים. ובגלפס בטעות נביאים ונבואות, ואולי דורש שונה על הנביאים עפ"י מאמרם משהר"ב ז"ל נחמה כנראה לשוטים (ג"כ י"ב ע"ב), ואפשר כי נקרא הנבואה משנה מלשון צאהכחה משנה תמיד: (יט) ר' יוחנן אמר. בגלפס בטעות ר' שמעון אמר: (כ) כשם שבאת הכושיה פטרונתו של יוסף כו' עד עלי צדקרים. חסר בגלפס, גם ככ"י ב' נ' ד' ז' ח', ומנאל גם ככ"י ו': (כא) פטרונתו. פי' גנירה: (כב) כל החוטב עמנו. כ"ה בכל כ"י ובגלפס, אולי ז"ל כל החוטב, פי' חוטב דמו מיד שגאלו ורודפו, תרגום אדרום אהנע, וכן מנאלתי ככ"י ח': (כג) ע"י שאמר שירה על מפלתו. לזה כוון רש"י צפי' לתהלים ז' א' ורבותיש פירשו לשון משנה שנתודה ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כו': (כד) א"ל הקב"ה לדוד. הוספתי כמו שהוא ככ"י ב' ד' ז' ו', וחסר גם ככ"י נ' ו' ח' ובגלפס: (כה) א"ר יעקב. כ"ה גם ככ"י ו', וכן מוצא בילקוט רמז תרל"ז, ובאיוזה כ"י ובגלפס הגי' א"ר יוחנן, אבל במדרש ש"ס מוזמור כ"ה הגי' א"ר יחזק, וכן בפסיקתא דר"כ פסקא כ"ב (קמ"ז ע"א), ובחיות פ"א פ' גנילה והשמה הגי' א"ר יחזק בעשרים ושתים אותיות שכתבת בתורה ב' תרין כ' עשרין: (כו) מה הארי'. מוצא בילקוט שם: (כז) ומפספסו. פי' מפרסו לחתיכות החיכות, עיין ערוך ערך פספס ובכ"י ח' ומפספסו: (כח) לשון שבעה. הוספתי כמו שהוא ככ"י ב' ד' ז' ו', וחסר גם ככ"י נ' ו' ח' ובגלפס: (כט) ויכרות את כנף המעיל ר' יהודה אומר כו'. מוצא בילקוט שמואל רמז קל"ג בשם ש"ס: (ל) בסירה הועדת. ככ"י ו' (הסוף תמיד לכ"י א') הגי' בסירה הוערה, ובכ"י ב' נ' ד' ז' ובדפוס ראשון דפוס קאשני' בסירות הועדת ויכרת, וכן במאמר שלאחריו אמרה כנף המעיל בסירה הועדת הנית ונפתח בסירה הועדת, וזה טעות ומשגשגתה כיון דעל על ונ"ל הועדת האות עי"ן לפני הדל"ת, ובדפוס וויניציא תיקן המדפיס בסירות עברת ויכרת, אבל במאמר שלאחריו כתוב גם שם בסירה הועדת, ובכ"י ח' כתוב בסירות העערת נכרת, ובמאמר שלאחריו בסירה הנעלת, והוא בטעות. והנה המאמר הזה נובע מירושלמי פאה פ"א ה"א (ס"ז ע"א), וסוף פ"א ס"ח (מ"ז ע"ב), וגם בפסיקתא פרה (ל"ב ע"ב), וי"ר פכ"ו אות ב', הנחומא בגלפס חקת אות

(ט"ז ט"ז), (לא) מיכן שהיב אדם בכבוד חמיו בכבוד אביו, ר' יהודה אמר אבי ראה גם ראה, אבי ראה אמר לשאול, גם ראה אמר לאבנר, ורבנן אמרי אבי ראה אמר לאבנר, דהוה אריה בתורה, גם ראה אמר לשאול. (לב) כד אתי למעגל מח אמר ליה, הלוא תענה אבנר (ט"א ט"ז), אמרת בכנף המעייל בסירה הועדה, שמוא חנית וצפחת בסירות הועדו, (לג) הדא הוא דכתיב וישיבו אותו סבור הסירה (ט"ז ג ט), בור וסירה גרמו לאבנר ליהרג:

[ה] ואחלצה צוררי ריקם. (לד) זהו שאמר הכתוב וימדד שני חבלים לחצית (ט"ז ג), ר' יהושע בן לוי אמר שהרגו אביו ואמו (לה) עיניו לעורות. ר' יהודה אמר אביו ואמו ואחיו הרגו ולדות עיניו: וכבודי לעפר ישכן סלה. זה מלכותו:

[ו] קומה ה' באפך. (לו) אמר ר' שמואל בר נחמני בשעה שעלה משה למרום

הערות ותקונים

ד', ותחומא שלט חקת אוח ח', במ"ר פ"ט אוח ז', ושם הוא בהרבה נשון וכלן הוא מקוטע, עיין בפסיקתא הערה נ"ב ובתחומא הערה קכ"ח, ומן המאמר כד אתי למעגל עד חנית וצפחת בסירה הועדו הוא כלשון הירושלמי ופסיקתא ומכרשים שרשמתו, ובהערות שלי להתחומא הערה קכ"ט העירותי כי בכ"י רוני הגי' דלת אמר בסירה הועדו, ובכ"י רח"ט בסירה הועדה, ובז"ר פ' אמור ובתחומא הגדסם ובמדרש במ"ר חקת ובש"ס מזמור נ"ח ובלקום שמואל רמז קל"ג גי' בסירה הועדה דל"ח ובכ"י ה' של אקספארד כתוב ג"כ בסירה הועדה ובחסרון מלת "אמרת" ובפסיקתא וירושלמי פאה וסוטה בסירה הועדה, ויותר נשון גי' דל"ח כי לשון העברה והסרה מתורגמים בארמית עדה, (עיין מתורגמן שורש עדה א'), והמלה הזאת ישנה גם בכתיב קודם לא עדה עליו שחל (איוב כ"ח ח'), ולדעת ידידי הרב בעל ערוך השלם עקר המלה ברי"ש ופעם המלה בלשון ערבי ענינה עבר והלך, ובפסיקתא פרה הערה נ"ג העירותי כי במדרש שו"ט מזמור ז' בסירות בקוים עברה ונכרת, אין ספק כי מלת "בקוים" הוא פי' אחד המעתיקים על מלת בסירות, ועתה מלאתי ראייתי כי בדפוס ראשון דפוס קאמפאטניאל ובדפוס וויניציא לא נמצא המלה בקוים, ושם גי' כמו לפנינו בכ"י, רק המפרש בדפוס פראג ואח"כ בדפוס אמסטערדאם הוסיף המלה "בקוים" גם במאמר שלאחריו כנף המעייל בסירה הערת חנית וצפחת בסירה הועדו, תיקן הוא בסירה נכרת חנית וצפחת בסירה נלקחו. ופה הנקום להעיר בתחומא ישן אשר הולאתי לאור דף נ"ד ע"ב בכנף מעיל בסירה אמרת הועדת מלת "אמרת" יש למחוק מן הספר ועשת הוא: (לא) מיכן שהיב אדם בכבוד חמיו בכבוד אביו. גם זה מוצא בילקום שם שמואל רמז קל"ג ד"ה ויכרת, ר"ל קרי ליה אבי מפני שהיה חמיו, ולזה המאמר כוון הסוד ו"ד סוף סי' ר"מ חייב אדם לכבוד חמיו דכתיב אבי ראה גם ראה. ועיין בב"ח שהביא דברי השו"ט, וראיתי גם במכילתא יתרו מסכתא דעמלק פרשה א' צ"ט וישתחו וישק לו מכאן אמרו שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו, ובלקום גי' שיהא אדם עובד בכבוד חמיו, וע"ש במאיר עין, וכן בלקח טוב יתרו י"ח ז' הביא מיכן שהיב אדם להיות עובד בחמיו כבוד ע"ש בהערה כ"ז: (לב) כד אתי למעגל. הוא שיום המאמר מירושלמי שהבאתי לעיל. בהערה ל' על בסירה הועדה וע"ש: (לג) הה"ד וישיבו אותו מבור הסירה בור וסירה גרמו לו לאבנר ליהרג. כ"ה גם בכ"י ו', והער בכ"י ז' נ' ד' ז' ח' גם בנדפס, ואין ספק שזה הוסיף המעתיק מנמרא בגלי אהדרין מ"ט ע"א וישיבו אורו מבור הסירה מאי בור הסירה, אמר ר' אבה בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, וע"ש בפירש"י, ובערוך ערך בר ז' הביא ח"ל מפורש בתלמוד ירושלמי פאה פ"א ובסוטה פ"א שר"ה שאל להשיב את דוד מפני שאמר הנה צעה שלקח והחיות הלכו להביא מים מן הבור, ושכחם שם, ומלאם דוד ולקחם מן הבור, א"ל הלפחת והחיות כבר נשארו צבור כנף מעילי מה תאמר זו, א"ל כנף מעילך בסירה הועדה, כלומר נסבך בקוים ונחתך ומלאו דוד ולקחו משם, וכיון שלא הניח להתפיים לדוד נעש עליהם, וזה בור וסירה גרמו לו לאבנר עכ"ל. והביא דברי הירושלמי בשינוי לשון ויתר באור, וכן בכל המקומות שרשמתו לעיל הוא בשנויים, ועיין ברד"ק בש"ב ג' כ"ו: (לד) זש"ה וימדד. מוצא בילקום רמז תרל"ז והוא מהמדרש שו"ט, ובלקום שמואל סוף רמז קמ"ו על הכתוב וימדדם בתבל הביא מאמרם מסהדרין ל"ט וסיים ריב"ל אמר ע"י שהרגו לאביו ואמו, הכיום הוא הוא ממדרש שלפנינו והער שם ה"יון: (לה) עיניו לעורות. וכן במאמר ר' יהודה ולדות עיניו א"ן להם עובן, ובכ"ה בכ"י ג' ד' ו' גם בנדפס, ובכ"י ז' שהרגו אביו ואמו וערו לדות ר' יהודה אמר אביו ואמו ואחיו הרגו וערו לדות, ובכ"י ח' ריב"ל אמר ע"י שהרגו אביו ואמו ואחיו הרגו ולעות עיט, והשאר חסר. ובלקום רמז תרל"ז ועט לרות ד' יהודה אמר אביו ואמו הרגו ועט את רות, ועיין רש"י ש"ב ח' ז' וש"א כ"ב ד', ומה שסיים שם כדליתא במדרש רבי תחומא כוון לתחומא שלט וירא את כ"ה: (לו) אמר ר' שמואל בר נחמני. מוצא בילקום תהלים

וסרחו ישראל, נודווגו לו חמשה מלאכי חבלה, ואלו הן: אף וקצף וחימה
 והשבוד ומשחית. אף זה מלאך הממונה על האף, וחימה זה מלאך החימה,
 וקצף זה מלאך הקצף, ומשחית זה מלאך המשחית, והשבוד זה מלאך המשמיד,
 והיה משה מתיירא מהם, ונתלה בזכות אבות העולם, אמר לפניו רבונו של עולם
 זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שמות לג יג), (לז) [אמר לו הקב"ה למשה, אבות
 כלום יש להם עלי, אני יש לי עליהם, אברהם יש לי עליו, שאמר במה אדע כי
 אירשנה (בראשית סו ט), יצחק יש לי עליו שאהב את שונאי, [שנאמר ויאהב יצחק
 את עשו (שם כס כח), וכתוב] ואת עשו (אשר) שנאתי (מלאכי א ג), יעקב יש לי עליו
 שאמר נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ כז), כיון שאמר לו משה אשר נשבעת להם בך
 (שמות לג יג), למען שמך] מיד נתמלא הקב"ה רחמים, שנאמר וינחם ה' על הרעה
 (שמות סג יד), מיד נסתלקו מישראל שלשה מלאכי חבלה קצף ומשחית ומשמיד, ומנין
 שנשתלחו בישראל אף וחימה, שנאמר כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים ט יט),
 אמר לפניו רבונו של עולם לית אנא יכול למיקם בתרווהון, קום את בחד ואנא בחד,
 הדא הוא דכתיב קומה ה' באפך (תהלים ז י), ומנין שעמד משה בחימה, שנאמר ויאמר
 להשמידם לולי משה בחירו וגו' להשיב חמתו (תהלים קו כג), ואומר חמה אין לי
 (ישעיה כו ד), [ועל אותה שעה הוא אומר ושבח אני את המתים שכבר מתו מן
 החיים וגו' (קבלת ד ג), [כגון אני וחבורתי], (למ) (ושמואל) [ר' שמואל בר נחמן],
 פתר קרייא בדוד, בשעה שבנה שלמה את בית המקדש, ביקש שתד אש מן
 השמים ולא ירדה, (מ) התפלל שמונה תפלות ולא ירדה, כיון שאמר זכרה לחמדי
 דוד עבדך (דברים יג ו מ), מיד ירדה, שנאמר (מא) (ויהי ככלות) [וכבלות] שלמה
 להתפלל והאש ירדה (שם ז ח): (מב) חנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית.
 והיכן צוית, ובקש ה' מיד אויבי דוד (ש"ל כ יו), (מג) והיכן צוית בתורה, ואיבתי
 את אויביך וצרתי את צורריך (שמות כג כג), והיכן צוית, ריבה ה' את יריבי (תהלים לג ח):

ה ערות ותקונים

שם רמו תרל"ז גם בילקוט עקב רמו תהל"ג בשם ש"ט, ועיין שם"ר סוף פמ"א ופמ"ד אות ח', דב"ר פ"ג
 אות י"א, קבלת רבה פ"ד פסוק וטוב משניהם, ופדר"א פמ"ה, ובכ"י ב' ד' ז' נמלא גי' אחרת ארבע"ג
 בשעה שבאו ישראל לאותו מעשה ועלה משה למרום ואמר שלא היות זויות נרקיע שלא נחכט עליה עד
 שמדווגו לו חמשה מלאכי חבלה. ובק"ר שם ר' יושע פתח קרייא בישראל בשעה שעמדו לפני הר סיני
 כיון שבאו לאותו מעשה לא היות משה זוית נרקיע הכר שלא רבצ עליה ומנקה תפלה ורחמים על ישראל
 ולא נענה ומדווגו לו חמשה מלאכי חבלה כו': (לז) אמר לו הקב"ה למשה. הוספתי כמו שנמלא בכ"י ב'
 ד' ז' זה לקח המעתיק שהוסף מן קה"ר שם, והסר גם בכ"י ו' ח' ונדפסם וצילקוט שם ובהתחלה המאמר
 במקום מיד נתמלא הקב"ה רחמים כתוב בכ"י ב' ד' ז' באתה שנה נתמלא הקב"ה רחמים: (לח) ועל
 אותה שעה הוא אומר עד והאש ירדה. הוספתי כמו שנמלא בכ"י ב' ד' ז', והסר גם בכ"י ג' ו' ח'
 וגם דפוס ראשון דפוס קאנטטאלטינא, והמדפס דפוס וויניציא הוסף זה ואח"כ בכל הדפוסים, וגם
 הרא"פ בהגהת שלו בנד מדרש דפוס וויניציא כתב, "איון בכתובים" והנה המעתיק אשר הוסף זה לקח
 ג"כ מן קה"ר שם פ"ד פסוק וטוב משניהם, ובהגהת ההוספה היות מיותרת, כי אין שייכות כלל למאמר
 הזה במדרש תהלים, וליתא ג"כ בילקוט בשם המדרש ש"ט, גם ליתא בכל המקומות שרשמתי לעיל המובא
 במאמר מן אף והמה, רק המעתיק ראה כן במדרש קה"ר אשר שם מובא הדרשה על ושבח אני את המתים,
 וסיים שם על אותה שעה הוא אומר ושבח אני את המתים, וגם המאמר מר' שמואל בר נחמן שפתח קריא
 בדוד שייך ג"כ רק במדרש קה"ר שם שפתח קריא ושבח אני את המתים וגו' מן החיים על דוד בשעה
 שבנה שלמה את בית המקדש, אבל יען כי קבע המאמר לו מקום בשלשה כ"י וגם נדפסם לכן הוספתי:
 (למ) (ושמואל). תקנת ר' שמואל בר נחמן כמו שהוא במדרש שם: (מ) התפלל שמונה תפלות ולא ירדה. זה
 נשמע נדפס, ובמדרש קה"ר שם התפלל כ"ד תפלות ולא ירדה: (מא) ויהי ככלות. כ"ה בכ"י שרשמתי
 ותקנת וכללות, וגם מובא שם לשון הכתוב והאש ירדה מן השמים, ובקרא כתיב מהשמים: (מב) הנשא
 בעברות צוררי. מובא בילקוט תהלים רמו תרל"ז, ובשעות שם בק"ר ה' מאויבי דוד, ל"ל ובקש ה' מיד אויבי
 דוד: (מג) והיכן צוית ואיבתי את אויביך. מובא ברש"י תהלים ז' ז' וסיים זה מלאחי במדרש, ומה שהביא
 רש"י עוד שם והיכן צוית תרועים בשבט ברזל (תהלים ב) זה לא נמלא לפנינו, ויותר נכון להגיה בדבר
 רש"י

[ז] ועדת לאומים תסובבך. בשעה שעדתן של רשעים תסובבך, את משרה שכינתך לשמים, שנאמר ועליה למרום שובה, (מד) ר' אלעזר בשם ר' יהודה בר' אלעאי אמר שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ועשו שנים, אבל לא בנו את בית המקדש, לפי (מה) שהיו בהם (מו) דלטורין, הדא הוא דכתיב נפשו בתוך לבאים (תהלים נ ט), זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה, אשכבה לזהמים (ס), זה דואג ואחיתופל שהיו לזהמים אחר לשון הרע, בני אדם שיניהם חנית והצים (ס), אלו אנשי קעילה, שנאמר היסגרוני בעלי קעילה בידו (ש"א נג י"א). ולשונם הרב חדה (תהלים נ ט), אלו הויפים, שנאמר בבא הויפים ויאמרו לשאול [הלא דוד מסתתר עמנו] (תהלים נד ג), (מז) ר' יוסי ור' יהושע בן לוי אמרו, תינוקות שהיו (מח) בימי שאול ושמואל, עד שלא הביאו שתי שערות, היו דורשין את התורה מ"ט פנים מהור, ומ"ט פנים טמא, והיה דוד מתפלל עליהם, שנאמר ואתה ה' תשמרם (תהלים י"ב ט), (סט) נטר אורייתא בליבתהון, תצרנו מן הדור זו לעולם (ס), מן דרא דהוא חייב כלייה, ואחר כל השבחה הזוה, היו הולכין למלחמה ונופלין, עד שהיו בהן דלטורין, אמר דוד רבונו של עולם מה שכינתך עושה בארץ בין המלשינים, סלק שכינתך מביניהון, רומה על השמים אלהים (תהלים נ ט), אבל דורו של אחאב כלם עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היו בהם דלטורין, היו יוצאין למלחמה ונוצחין, ולא נהרג אחד מהם, והוא שאמר עובדיה לאליהו, הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו' ואכלכלם לחם ומים (מ"א י"ג), מה תלמוד לומר לחם ומים, תלמוד שהיה המים קשים עליו יותר מן הלחם, ואליהו מכריו בהר הכרמל ואומר ואותר אני לבדי (ס"ט י"ג), וכל עמא יודעין ולא מפרסמין למלכא, הוי אומר שבשביל לשון הרע מסתלקת השכינה, לכך נאמר ועדת לאומים תסובבך [ועליה למרום שובה]:

[ח] ה' ידין עמים. הפוך הדין על אומות העולם: שפמני ה' כצדקי. ולא כרשעתי: כתומי, ולא כעקמימותי: יגמר נא רע רשעים. מן הארץ: ותכונן צדיק. תכון מלכותך צדיקו של עולם, וממה שאתה בוחן לבות וכליות אנו יודעים

ה ערות ותקונים

רש"י וסיקן נזית וזקק ה' מיד אויבי דוד: (מד) ר' אלעזר בש"ר יאודה ב"ר אלעאי אמר שלשה דברים נצטוו ישראל. חוספתא סנהדרין פ"ד, ובבלי סנהדרין כ' ע"ב וכן היה ר' יאודה אומר שלש מלות נצטוו ישראל צדיקתן לארץ (בגמרא בכניסתן לארץ) להעמיד להם מלך ולצנות להם בית הבחירה (בגמרא היא גליתית) ולהכרית זרעו של עמלק. ובילקוט ס"ר עזריה ור' יאודה בש"ר יאודה ב"ר אלעאי ז"ל ר' אלעזר בש"ר יאודה ב"ר אלעאי. ועיין במדרש דב"ר פ"ה אות ח' כי גם שם נמלך המאמר כמו לפנינו במדרש ש"ס, ושם הגי' א"ר יאודה צרבי אלעאי: (בד) שהיו בהן דלטורין. נשנה בירושלמי פאה פ"א (ט"ז ע"א), ופסיקתא דר"כ פרה (ל"א ע"ב), וי"ר פכ"ו אות ב', במ"ר ריש פ"ט, דב"ר פ"ה, תנחומא ריש חקת: (מז) דלטורין. פי' בל"ר Delator הולך רכיל Delatura רכילות: (מז) ר' יוסי ור' יהושע בן לוי עד אמר דוד. הוא מאמר מוסגר ולא נמלך בירושלמי שם, וזה נשמע ממקומו, ויש להניחו בראש המאמר, כמו שהוא בפסיקתא וי"ר, ובמ"ר שם, ותנחומא חקת, ואחרי המלות שהיו בהן דלטורין, שייך המאמר המובא לפנינו בהחלתו ה"ד נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא, ועיין בכל המקומות שרשמתי ותראה כי כנים דברי, ובמקום ר' יוסי וריב"ל אמרו, הגי' שם ר' יוסי ממלחיה ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, ובגמרא ר' יהושע בן לוי בשם ר' יוסי, ובכ"י ג' ד' ריב"ל ור' יוסי אומרים, ובא"ז כ"י כתוב ריב"ל לד, ועיין רש"י תהלים י"ב ח' מדרש אגדה יש וניושב על הסדר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי היתקת שהיו בימי דוד טי: (מח) בימי שאול ושמואל. במקומות הכל' הגי' בימי דוד: (מט) נער אורייתא בליבתהון. בכ"י ב' ד' ו' נמלך אחר זה הוספה (ולא נמלכת גם בכ"י ג' ו' ח' ולא נגדפם) א"ר יוחנן תלמיד היה לו לר' מאיר וסמכותו שמו שהיה אומר על דבר ודבר של סומאם ארבעים ושמונה עממי טמאה, ועל כל דבר ודבר של סברה ארבעים ושמונה עממי טמאה, ותלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מסבך את השרץ ממאה וחמשים עממיים, אמר רבינא אני אדין ואטברטו מה נחש שממית ומרבה סומאם טמאה, שרץ שאין ממית ומרבה עליו סומאם לא כל שכן, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר' מאיר כמותו ומפני מה לא קבעו כמותו שלא עמדו חבריו לסוף דעתו שהוא אומר על סמא טמאה ועל סמא ומראה לו פנים: וזה סוקף מעתיק אחד מגמרא עירובין י"ג ע"ב והמאמר שסיים גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם,

שאתה אלהים צדיק, (ג) אמר ר' פנחס ממה שאנו חייבים לך, ואנו מפקדין אצלך נשמותינו בכל ערב, ואתה מחזיר לנו, מכירין שאתה אלהים צדיק, וזה שאנו אומרים שחרית, המחזיר נשמות לפגרים מרגל, ואין אדם נקרא צדיק, אלא אם כן עושה טוב. אמר ר' מביומי צדיק והוא טוב למה הוא דומה, לפעמון של זהב, (גא) ומכישו של טרגליות, רשע והוא חוטא למה הוא דומה, לאשה כעורה וחוטמת מעלה (גב) פוליפוס, צדיק ורע רשע וטוב שניהם שקולין זה כזה:

[ט] אלהים שופט צדיק ואל זועם בכל יום. (נג) תמן תנינן רבן שמעון בן גמליאל אומר מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה, ואין יורד טל של ברכה, ונופל טעם מן הפירות ושומן, ר' שמעון אומר אף הטהרה נטלו הטעם והריח, והמעשרות נטלו השומן והדגן, וחכמים אמרו הזנות והמכשפים לקחו את הכל, כל אלה משחרב בית המקדש (נד) (שנאמר) ואל זועם בכל יום, אמר ר' זעירא (נה) אף על פי שזועם בכל יום, ראשון ראשון מתקיים, (נו) אמר ר' אחא אם כן בזכות מי אנו עומדים, בזכות (תורת) [ברכת] כהנים:

[י] ולך הבין כלי מות. לו לנפשו. (נז) מהו חציו לדולקים יפעל, ר' אייבו אומר אלו הרשעים שלבן דולק עליהם בעבירות בחייהם. ר' יוסי אומר אלו שהציתו האור בבית המקדש, רבנן אמרי אלו הם (נח) שונאיהן של ישראל, שנאמר על ההרים דלקונו (איכס ד יט):

[יא] הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר. (נט) אמר ר' לוי בשעה שאמר הקב"ה

הערות ותקונים

הוא בגמרא שם במאמר שלפניו על ר' מאיר בעלמו, וישן כי היא הוספה מאוחרת, ולא הביאה רק יען כי מוכר בה ג"כ שהיה אומר מ"ח פנים טהור ומ"ח פנים טמא, לכן לא הוספתי בגוף המדרש, רק הבאתיה כאן בהערה: (ג) א"ר פנחס עד לפגרים מתים. חסר בכ"י ז' ג' ד' ז' ח' ובגדלס, וממלא גם בכ"י ו', וכן הוסיף מהר"ש ב"ד המדרש, וכן ממלא בילקוט שם רמז תרל"ז רק הסיוס חסר: (גא) ומכישו של טרגליות. פי' הגיל שנאלמט הפעמון מלשון איסתרס בלגינא כיש קריא, כתב הערוך בלשון ערבי לדבר משמיע קול קורין כיש כיש: (גב) פוליפוס. פי' בל"י ורומי polypus πολυπους חול החוסם, ומין מורסא גדל בחוטו וריתו רע, עיין ערוך ומוספי: (גג) תמן תנינן. משנה סוטה מ"ח ע"א, ויש איזה שנויים רש"י: אומר, במשנה רש"י אומר העיד ר' יהושע, ובמשנה שבירושלמי משום ר' יהושע, ואין יורד טל של ברכה, במשנה ולא ירד הטל לברכה, ונופל טעם מן הפירות ושומן, במשנה ויטל טעם הפירות ר' יוסי אומר אף ניטל שומן הפירות, ר' שמעון אומר, במשנה ר' שמעון בן אלעזר אומר, השומן והדגן, במשנה את שומן הדגן, הזנות והמכשפים נטלו את הכל, במשנה הזנות והכשפים כילו את הכל, ועיין תחומא חלצה בהערה ע"ס ופ', ובשו"ט הגדלם בטעות אף הטהרה בטלה, וריח והמעשרות בטלו, והשומן והדגן, ז"ל אף הטהרה בטלה הטעם והריח, והמעשרות נטלו שומן הדגן, ופי' נטלו את שומן הדגן, דמעשר איקרי חלב, דכתיב כל חלב תירוש וינהר כמו שפירש"י בגמרא שם: (גד) שנאמר ואל זועם בכל יום. מלה "שנאמר" בסגרתו כי מן ואל זועם בכל יום מתחיל מאמר בפני עצמו, והוא לקוח מן ירושלמי סוטה פ"ט ה"ו (כ"ד ע"ב), כתיב והל זועם בכל יום א"ר זעירא וכו', והוא המאמר שהביא מסדר מהמדרש: (גה) אע"פ שזועם בכל יום ראשון ראשון מתקיים. בירושלמי שם א"ר זעירא ראשונה ראשונה מתקיימה ע"כ בפ"מ וק"ע: (גו) א"ר אחא א"כ בזכות מי אנו עומדים בזכות תורת כהנים. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכל כתבי יד האחרים ובגדלס בזכות ברכת כהנים, ובירושלמי שם מי מבטל? ר' אבין בשם ר' אחא ברכת כהנים מבטלת, והמסדר הביא המאמר בשנויים קצת: (גז) מהו חציו לדולקים יפעל. המאמר נשנה בקבלת רבה פ"ה פ' כי זה החלוט, ושם הלשון נשתבש מהו לדולקים אומר רבי [ז"ל ר' אייבו] אלו רשעים שמשליכין דלק עליהם, ז"ל כמו לפנינו אלו הרשעים שלבן דולק עליהם בעבירות, ובמקום ר' יוסי אומר אלו שהציתו האור בבית המקדש, הגי' שם ר' יעקב דכפר חן אמר אלו שהציתו את האור בחורבן בית המקדש, ובמדרש איכה רבתי פ"ד פ' על ההרים דלקונו איתא כך: ר' אייבו אמר שהיו דוקין אחר המעביות. המ"כ כתב לא מנאחי פירושו ולפי הענין הוא מין חיה כו', ובאמת ז"ל שהיו דולקין אחר העבירות, ר' יעקב דכפר חנין אמר אלו שהציתו את בירושלים, ורבנן אמרי אלו דולקין של ישראל. והמאמר משו"ט מוצא בילקוט רמז תרל"ח, ושם יש לתקן במקום א"ר יוחנן ז"ל א"ר אייבו ובמקום רב אמר ז"ל רבנן אמרי: (גח) שונאיהן של ישראל. באיכה רבה אלו דולקין של ישראל, ובקס"ר אלו רודפין של ישראל. דורש לדולקים עיין רד"ס, ועיין בספירש"י בתהלים שם: (י.) א"ר לוי בשעה שאמר הקב"ה. מוצא בילקוט תהלים רמז תרל"ח, וילקוט

[יד] דבר אחר על דברי כוש. זו כנסת ישראל, כשישראל חוטאים להקב"ה קורא אותם כושיים, שנאמר הלוא כבני כושיים אתם לי בני ישראל (עמוס טו), (טו) כיוצא בו כי אשה כושית לקח (במדבר יב ט), וכי כושית לקח, והלא צפורה לקח, אלא מה כושית משונה בעורה, אף צפורה משונה במעשים טובים, וכן היה שאול משונה במעשיו וביופיו, ונבזה מכל העם. רצונך לידע מה יפיו, ראה מה כתיב, המה עולים במעלה העיר והמה מצאו נערות יוצאות לשאוב מים ויאמר להן היש בזה הרואה ותענינה [אותם] ותאמרנה (לו) יש הגה לפניך (ש"א ט יא יב), (טז) הרי הוא אומר דבר אחד, והמה דברים רבים השיבוהו, כדי להסתכל ביופיו, לפיכך נקרא כוש: דבר אחר למה היו מסיחות עמו, לפי שהיו מעסיקות אותו עד שיבא שמואל: [טז] דבר אחר על דברי כוש. משל לאחד שהיה מחלך בדרך, ואחד רודפו ונוצל מידו, תפשו אחר ונוצל, עד שלא יצא מידו בא שלישי לתפשו, ותתחיל צווח לאוחזו להצילו מידו, כך דוד שאול רודפו (סח) ומלטתו הקב"ה מידו, שנאמר ודוד ברח וימלט (ש"א יב יח), כיון שכרח עמד עליו דואג, התחיל אומר לשאול (הגה) ראיתי את בן ישי [בא] נובה [וגו'] וצידה נתן לו (ש"א כג ט), אמר לו הקב"ה שמוא משלך נתן לו, והלא מלחם הפנים שלפני נתן לו, אמר לו דואג (וחרב) [ואת חרב] גלית הפלשתי נתן לו (סז), (סט) ושואל לו באלהים (סס סט יג), מיד סבר הקב"ה פיו של אותו רשע, ועליו נאמר תאלמנה שפתי שקר (פסלים לא יט), הוצל מדואג, בא אחיתופל, התחיל צווח סבל נא את עצת אחיתופל ה' (ש"ב טו לא), וכיון שהצילו משלשתן התחיל לומר שירה, אשר שר לה': [סז] דבר אחר שגיון לדוד. אמר לפניו רבונו של עולם על כל שגיאות שעשיתי מחול וסלה לי, וכן הוא אומר שגיאות מי יבין מנסתרות נקבי (פסלים יט יג), גלוי וידוע לפניך שלא עשיתי לאדם רעה, ואפילו לאותן שעושין לי רעה לא שלמתיים ולא גמלתיים רעה, שנאמר אם גמלתי שולמי רע. אם עשיתי בן יודף אויב נפשי, (ע) אמר ליה היכן רדפך, אמר ליה במערה, אמר לו הקב"ה לא פתחתי לך פתח בתוכה והצלתך מידו, אמר לו לפיכך אמרתי שירה אשר שר לה': [יז] דבר אחר שגיון לדוד. אמר שלמה בהכמתו שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (משלי כא כג), ואומר אל תבהל (את) [על] פיך (קבלת פ ט), אמרו נביאים להקב"ה (עא) לכה אתה משפיע טובה לאומות העולם בעולם הזה, אמר להם והלא כתבתי לכם ומשלם לשונאיו (על) [אל] פניו להאבידו (דברים ז י), וכן אמר ישעיה הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה [היאמר חמר ליוצרו מה תעשה וגו'] (ישעיה מס ט), (עב) וכשבא חבקוק אמר על משמרתו אעמודה ואתיצבה על מצור (חבקוק ב ט), מהו

הערות ותקונים

(סו) כיוצא בו כי אשה כושית לקח, וכי כושית לקח. עיין ספרי בהעלותך פיסקא ז"ט האשה הכושית וכי כושית היתה הלא מדינית היתה, שנאמר ולכסן מדין שבע צנות, ומה תלמוד לומר כושית, מה כושי משונה בעורו, כך אפורה משונה בגויה יותר מכל הנשים, כיוצא בו אשה אומר שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני, וכי כושי הוה, הלא מה כושי משונה בעורו, אף שאול משונה במראיו, שנאמר משכמו ומעלה נבזה מכל העם, כיוצא בו אשה אומר הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל, וכי כושיים היו, הלא כושי משונה בעורו, אף ישראל משונה בצמות יותר מכל אומות העולם, כיוצא בו אשה אומר וישמע עבד מלך הכושי איש סרים, וכי כושי הוה הלא מה כושי משונה בעורו, כך הוה ברוך בן נריה משונה במעשיו יותר מכל בני פלמין של מלך, והנאמר ננאל בקצת שנים בבבלי מ"ק ט"ז ע"ב ע"ט: (סז) הרי הוא אומר דבר אחד. באיזה כ"י גי' אחרת הרי דבר אחד אמר להם שאול בא וראה כמה דברים היו מסיחות עמו, ולמה מסיחות עמו כדי להסתכל ביופיו, ועל זה היו מעסיקות אותו עד שיבא שמואל, לכך נאמר כושי, ועיין ברכות מ"ח ע"ב שמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול, דכתיב משכמו ומעלה נבזה מכל העם: (סח) ומלטתו הקב"ה מידו. באיזה כ"י ובנדפס עשה לו הקב"ה נס ומילטו ממנו: (כט) ושאלו לו באלהים. בקרא כתיב וישאל לו ב'ה' (ש"א טס י), וכאשר לפנינו כ"ה בכ"י ו', אבל בכל כתבי יד החמרים יתא' הגלות ושאלו לו באלהים, רק כתוב א"ל הקב"ה ולא אני קלקלתי בה, ובנדפס בטעות ולא אני כלכלתי בה: (ע) א"ל היכן רדפך. בנדפס א"ל הקב"ה היכן השיגך אויבך אמר לו ולא השיגני במערה: (עא) למה אתה משפיע טובה. בנדפס למה אתה מטיב לאו"ה: (עב) וכשבא חבקוק. מובא בילקוט חבקוק רמז תקס"ב בשם ש"ס, וכאשר הוא לפנינו

מצור, מלמד שצר צורה, ועמד בתוכה, ואמר איני זו מיכן עד שתודיעני דבר זה אמר לו הקב"ה (עג) אני מחזיר לך תשובה לכל מי ששבר קרדומו בשבילי, התחיל צווח עד אנה ה' שועתי ולא תשמע (חבקוק א ב), למה תראני און ועמל תביט (סג סג ג), אמר ליה הקב"ה לא עם הארץ אתה, אלא אתה בן תורה, לך כתוב בלוח אל"ף ביי"ת, ואחר כך תאמר הודיעני הקץ, וכן הוא אומר כתוב חזון ובאר על הלוחות (סג ג ג), אמר ליה הקב"ה כשאמרתי בגלות הראשונה לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (יחסי כס י), ולא היו מאמינים, אלא היו אומרים בנו בתים ושבו (סג סג ס), וכיון ששלמו שבעים שנה מה כתיב שם, כה אמר כורש מלך פרס [וגו] והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים (עזרא א ב, ודס"ג לו כג), ואף עבשו כשתניע הקץ מיד אני אנאלם, דכתיב כי יום נקם בלבי ושנת נאולי באה (ישעי סג ד), כיון ששמע חבקוק כך מתחיל לפול על פניו, מתחנן ואמר לפניו רבונו של עולם אל תדון אותי מויד אלא שונג, הדא הוא דכתיב תפלה לחבקוק הנביא על שניונות (חבקוק ג א), וכן דוד אמר שניון להוד (עד) וכו' כדלעיל. וכי שאול כוש היה, אלא שהיה משונה במעשיו וביופיו, שמואל אמר ליה וירדת לפני הנגל [והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבח זבחי שלמים] (ט"א ח), והוא לא עשה כן, אלא (ויעל שאול העולה והשלמים) [ויאמר שאול הנישו אלי העולה והשלמים ויעל העולה] (סג יג ט), אמר ליה שמואל מה זאת עשית, הרי בידו אחת, ושל עמלק הרי שתים:

[יה] שניון להוד. אימתי שנה, כשהיה שאול רדפו, שנאמר ויקם שאול (וילך) [ויירד] אל מדבר זיף (סג טו ב), כשבא אחריו להרגו, אמר לו אבישי, אלך ואהרגנו, שכן כתוב ויאמר אבישי אל דוד סגר (ה') [אלהים היום] את אויביך בידך (סג טו ה), ולא הניחו להורגו, שנאמר ויאמר דוד חי' כי אם ה' יגפנו (סג סג י), כשירד דוד למלחמה בקש על הדבר שהוציא מפיו, אמר לפניו רבונו של עולם אל תדין אותי מויד אלא שונג, שנאמר שניון להוד: על דברי כוש. (עה) וכי כושי היה, והלא כתיב ולו [היה] בן ושמו שאול בחר ופוב וגו' (סג ט ג), אלא שהיה משונה במעשיו וביופיו ככושי [שהוא משונה בעורו], כיוצא בדבר אתה אומר [על אודות האשה הכושית אשר לקח (נמדני יג א)], וכי אשה כושית לקח, כושית במעשיה, כושית בשמה, יש אשה שהיא כשירה ואינה נאה, ויש נאה ואינה כשירה, אבל צפורה נאה ויפה וכשירה, יש אשה נאה בפני אחרים, ואינה נאה בפני בעלה, נאה בפני בעלה ואינה נאה בפני אחרים, אבל צפורה נאה בפני בעלה ובפני הכל, כיוצא

הערות ותקונים

לפניו כ"ה גם ככ"ו, אבל ככ"י ג' ד' ז' ח' ונכלסם נשתם הטסחא וכן כני' סס: בא חבקוק קד עסה לו צורת עונה בארץ וישב לו בתוכה, אמר איני זו מכאן עד שמודיעין אותה שבר הדיקים ושבר רשעים, שנאמר על משמרת אעמודה ואחיצבה על מזר, מהו על מזר, שזר לו צורה, ואזפה [לראות מה ידבר בי] (חבקוק סס), אמר הקב"ה אני מחזר על כל מי ששבר [ז"ל ששבר] קרדומו יבא אלני, התחיל צווח עד אנה ה' שועתי ולא תשמע. למה תראני עמל ואון תביט [און ועמל תביט], ועיין בגמרא תענית כ"ג ע"א טעם אחת יבא רוב אדר ולא ירדו גשמים שלחו לחזי המעגל ט' עג עגס ועמד בתוכה, כדרך שעשה חבקוק הנביא שנאמר על משמרת אעמודה ואחיצבה על מזר וגו', לדעתי המלות כדרך שעשה חבקוק ט', היא הוססה בגמרא, וסעד לזה כי לא נמצאים בדף י"ט ע"א, ורס"י בגמרא סס פי' כדרך שעשה חבקוק, כדמפרש בתרגום של תפלת חבקוק על משמרת אעמודה כמין בית האסורים עשה וישב ע"כ. ולפניו לא נמצא שמן מנהו בתרגום, ואולי היה כן לפני רס"י, או אפשר שז"ל ברס"י כדמפרש באגדת תהלים: (עג) אני מחזיר לך תשובה לכל מי ששבר קרדומו בשבילי. הבאתי בהערה שלפניה טסחת איוס כ"י ונכלסם ובדפוסים הראשונים דפוס קאנטי' וויניציא בטעות כמו ככ"י שהבאתי ששבר קרדומו וז"ל ששבר קרדומו, והוא דרי מליה מי ששבר קרדומו ואבד תקומו יבא אלני, וכל המאמר גם הסיום אמר לו בן תורה אתה כתוב בלוח אל"ף ביי"ת, הוא ממאמרים הסתומים: (עד) וכו' כדלעיל וכי שאול טס היה עד הרי שתים. הסגרתו ולא נמצא ככ"י ג' ד' ז' ח' ולא נכלסם, רק כן איתא גם ככ"י ו', והמלות וכו' כדלעיל בוספת המעתיק, וכיון לאיוס מאמר הכתוב לעיל: (עה) וכי כושי היה. עיין לעיל אות י"ד והמאמר כסול

בדבר אתה אומר הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל (עמוס ט ז), וכתוב יפה את רעיתי כתרצה (ס"ט ו ד), (עו) אלא מה כושי משונה בעורו, אף ישראל משונים מכל האומות, וכן הוא אומר ודתייהם שונות מכל עם (אסתר ג ח), וכיוצא בדבר אתה אומר עבד מלך הכושי (יחזקאל נח ז), וכי כושי היה, והלא צדקתו היה, אלא שהיה משונה במעשיו, (עז) וכן שאול כושי היה, לפי שאמר לו וירדת לפני הגלגל [והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעת ליך את אשר תעשה] (ש"א י ח), והוא לא עשה כן, אלא ויהפך לו אלהים לב אחר (ש"ס ט ט), ויאמר שמואל מה עשית ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים וגו' ואעלה העולה (ש"ס יג יג), הרי אחת. ועוד אמר לו לך והביתה את עמלק (ש"ס טו ג), והוא לא עשה כן, אלא ויחמול שאול והעם על אנג (ש"ס ט ט), לכך נאמר שניון לדוד, שקול היה שאול כנגד כל אויביו, וכן הוא אומר למנצח לעבד ה' לדוד וגו' [ביום הציל ה' אותו טכף כל אויביו וציד

הערות ותקונים

בכאן רק בסגנון אחר: (עו) אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונים עד אלא שסיה משונה במעשיו. חסר בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ובגדפס, וממלא לכתוב גם בכ"ו ו': (עז) וכן שאול כושי היה לפי שאמר לו וירדת לפני הגלגל. הוספתי סוף דקרא שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והוא לא עשה כן ט', ולא נא למועד הימים וזה שסיה הרי אחת ר"ל חטא א' מן החטאים, אשר היה כושי משונה במעשיו, והביא עוד חטא שני שחמל על אנג, וכ"ה בכ"ו ג' ו' ח' ובדפוס ראשון דפוס קהנשפ', אבל בכ"ו ב' ד' ז' ובדפוס וויניציא וז"ל כ כל הדפוסים ממלא הוספה הוסיף מעתיק אחד בלמעשה המאמר, וכן הוא בגו' שס: וכן שאול כושי היה [כ"ה בדפוסים הראשונים ובדפוס ווארשאו עם באור הרא"ם בשעות וכי שאול כושי היה], שאמר לו וירדת לפני הגלגל, והוא לא עשה כן [כ"ה בדפוסים הראשונים הראשון ווארשאו בשעות והוא עשה כן] אלא ויהפך לו אלהים לב אחר (על ה' חטאות נהרג אותו לדיק, על שהרג טוב עיר הכהנים, ועל אשר חמל על אנג ועל מיטב האין, שכל המרחם על אחרי סופו להחזיקו על הרהמנים, ועל אשר לא שמע לשמואל, שנאמר) ויאמר שמואל מה עשית, הרי אחת, ועוד אמר לו לך והביתה, והוא לא עשה כן, אלא ויחמול שאול והעם על אנג. ראה קרא יקר איך המעתיקים עשו עם המדרשים בראשם, הוסיפו גרשו השחיתו כטוב בעיניהם, כאשר תראה בהוספה הזאת, כי המדרש שו"ט הביא כי משונה היה שאול במעשיו והביא כי אמר לו וירדת לפני הגלגל וכיפא דקרא שבעת ימים תוחל וגו' והוא לא עשה כן והביא הכתוב ויאמר שמואל מה עשית וגו' ואתהפך ואלעל העולה, ובאמצע המאמר בין ויהפך לו אלהים לב אחר ובין ויאמר שמואל מה עשית וגו' פסק באמצע והוסיף, על ה' חטאות נהרג אותו לדיק כו', והוא לקוח מן וי"ר פכ"ז אות ז', והמעתיק הזה לא שם עינו כי אחרי המלות ויאמר שמואל מה עשית, סיים המדרש "הרי אחת" וכאשר הוסיף באמצע וסופר ומונה ג' חטאות איך סיים הרי אחת, גם תראה כי חשב שתי פעמים אשר לא שמע לשמואל, ושתי פעמים שחמל על אנג, ועיין בבאור הרא"ם שדחק עלמו וכתב שנאמר וירדת לפני לא ידעתי לכתוב מאי ש"ך האי קרא הכא, וברור הדבר שס"ם בכאן או אולי נחסר חזוה דרשה על האי קרא ע"כ, ובטור זה הסגיר במדרש המלות "שאמר לו וירדת לפני הגלגל והוא [לא] עשה כן אלא ויהפך לו אלהים לב אחר" ונעלם ממנו כי הוא הראיה על אשר לא שמע לשמואל, כמו שנמלא לכתוב לפנינו וכ"ל, וכן שאול היה כושי לפי שאמר לו וירדת לפני הגלגל [וגו' שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעת ליך את אשר תעשה] (ש"א י ח), והוא לא עשה כן אלא ויהפך לו אלהים לב אחר (ש"ס ט ט), ויאמר שמואל מה עשית ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים וגו' ואתהפך ואלעל העולה (ש"א י"ג י"ג) הרי אחת, ר"ל הוא חטא אחד שעשה שאול, וז"ל הביא חטא שני שחמל על אנג, והנה ההוספה הוסיף המעתיק באמצע הבאתי לעיל כי לקוח מן וי"ר פכ"ז אות ז'. ח"ל המדרש שם על חמשה חטאים נהרג אותו לדיק, שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בה' (ד"ה י"ג י"ג), על שהרג טוב עיר הכהנים, ועל שחמל על אנג, ועל אשר שלא שמע לשמואל (שנאמר) שא"ל שבעת ימים תוחל עד בואי אליך, ולא עשה כן, ועל ששאל באוב וידעוני ולא דרש את ה' וימיתו, ע"כ וחושב אוב וידעוני לשנים, אבל לא נבחר בשמואל רק מעשה אוב, לכן יותר טוב גירסת התחומא פ' אמור אות ד' גם בגדפס אות ג' ועל אשר שאל באוב, שנאמר וגם לשאול באוב לדרוש (ד"ה י"ג י"ג), ולא דרש בה' וימיתו (ש"ס טו ז'), לכן חושב רק ששאל באוב הוא חטא הרביעי, והחמישי הוא ולא דרש בה', היינו מה שאמר לכהן אסוף ידך עד שידרוש באו"ת, ובמדרש שמואל פכ"ד ממלא המאמר הזה בסגנון אחר על חמשה חטאים מה שאול, וימת שאול במעלו אשר מעל בה' (ד"ה י"ג י"ג), שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וגו' (ש"א י"ג י"ג), והוא לא עשה כן ואתהפך ואלעל העולה (ש"ס י"ג י"ג), על דבר ה' אשר לא שמר (ד"ה ט ט), שחם על אנג, ועל שהחריב טוב עיר הכהנים, וגם לשאול

שואל] (תהלים יח א) : ה' אלהי בכך חסותי הושיעני מכל רודפי והצילני. מהו הושיעני והצילני, (עח) הוא הרבר, אלא אמר דוד, הושיעני שלא אפול בידו, והצילני שלא יפול בידו, אם עשית כן, כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחוק ממנו וגו' (תהלים לה י) :

מזמור ח

[א] למנצח על הגתית. (א) זהו שאמר הכתוב שלחו מגל כי בשל קציר [באו דוד כי מלאה גת] (יואל ד יג), למי הוא אומר שלחו מגל, ר' פנחס בשם ר' הלקיה (ב) אמר למלאכים, (ג) ורבנן אמרו לישראל, שאין מזמירין לא על הקציר, ולא על הבציר, ולא על המסוק, אלא על הגת, שנאמר למנצח על הגתית [מזמור לדוד], קציר זו בבל, שנאמר בת בבל כנורן עת הדריכה [עוד מעט ובאה עת הקציר לה] (ירמיה נא לג), בציר זה יון, שנאמר כי דרכתני לי יהודה קשת מלאתי אפרים [ועוררתי בניך ציון על בניך יון] (זכריה ס יג), (ד) מסוק זה מדי, שנאמר ויתלו את המן (אסתר ז י), (ה) גת זו אדום, שנאמר פורה דרכתני לבדי (ישעיה סג ג), את מוצא (ו) בארבע לשונות נתלה הנאולה, בבציר, בקציר, ביולדה, כבשמים, (ז) ואם נתלשין שלא בנינתן אין הבעלים נהנין מהם, הדא הוא דכתוב שלחו מגל כי בשל קציר (יואל ד יג). בבציר, אם בוצרים באו לך. (ירמיה מט ט, שנידים א ס), ביולדה, לכן (אתנם) [יתנם] עד עת יולדה ילדה (מיכה ס ג), כבשמים, על הרי בשמים (ש"ס ה יד) : באו רדו כי מלאה גת (יואל ד יג), הכל רואין את הגת יואל הנביא חמי ליה, שנאמר שלחו מגל [וגו' כי מלאה גת] (יואל ס), ישעיה חמי ליה, שנאמר והיה ביום ההוא כרם חמד ענו לה (ישעיה לו ג), אסף חמי ליה, שנאמר למנצח על הגתית לאסף (תהלים פא א), ודוד חמי ליה שנאמר למנצח על הגתית מזמור לדוד :

[ב] ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ. (ח) אמר רבי מצינו בשלשה מקומות שהיו המלאכים מדיינין כנגד הקב"ה, באדם, (ט) במתן תורה, ובמשכן, באדם, (י) כשבקש הקב"ה לבראות את האדם, נמלך במלאכים, ואמר להם נעשה אדם (גנאל'ט א כו), אמרו לו מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח ס), אמר להם מהר תראו חכמתו, כיון שבראו מה עשה הקב"ה, כינס כל חיה ובהמה ועוף לפני מלאכי השרת, התחיל שואל להם מה שמו של זה, ולא היו יודעין, אמר להם מבקשים

הערות ותקונים

לשאל בלבוש לדרוש (ד"ה סס), והוא שאל בלבוש וידעונו ולא דרש בה' וימיתכו (ד"ה סס), ויאמר שאל אל הכהן אסוף ידיך (ש"א י"ד), והמסדר מן מדרש שו"ט הביא רק ג' העאים : (עח) הוא הדבר. פי' הוראת הושיעני הוא הדבר כמו הצילני :

(א) זש"ה שלחו מגל. מוצא בילקוט רמז תרל"ט והיוון "מדרש" ברמז שלפניו מוסב גם על זה : (ב) למלאכים. עיין ברש"י פס' יואל סס : (ג) ורבנן אמרי. כ"ה גם בכ"י ו', אלז בכ"י ב' ג' ד' ו' ונגדפס ובילקוט הגי' ורב אמר : (ד) מסוק זה מדי שנאמר ויתלו את המן. לא אדע איך דייק מזה : (ה) גת זה אדום שנה' פורה דרכתני לבדי. ולפני זה כתוב מי זה כל מאלום וגו' ונגדיך כדורך גת, ובילקוט סס חסר זה גת זה אדום וכו', וכן חסר בנדפס : (ו) בארבע לשונות. במדרש חזית בסופו נמלא המאמר בהרחבה לשון, ושם הגי' בארבעה דברים נמשלה גאותן של ישראל, ז"ל גאולתן, ובאיוס כ"י הגי' נתנה הגאולה במקום נתלה הגאולה, אולם יותר נכון לנרוס נמשלה : (ז) ואם נתלשין שלא בעונתן אין הכעלים נהנין מהם. באיוס כ"י ונגדפס ואם מעבידין אדם שלא בעונתן הוא מאבדן ואף בעליבן אין נהנין מהם, ועיין במדרש חזית שם שהושב כנולס איך בעונתן הוא טוב ושלל בעונתן הוא רע : (ח) א"ר. כן הוא בכל כ"י ונגדפס ובילקוט רמז תרל"ט : (ט) במתן תורה ובמשכן. כ"ה גם בכ"י ו', אלז ככתבי יד האחרים ונגדפס במשכן ובתורה ז"ל במתן תורה ובמשכן, כמו שהולך ומפרס : (י) כשבקש הקב"ה לבראות את האדם. משה בר"ר פי"ז אית ד' ושם מוצא זה בשם ר' אחא, וכן מוצא המאמר בפסיקתא פרה (ל"ד ע"א), ורבתו פרה, בתנחומא הקת אות י' ובתנחומא הנדפס הקת אות ח', ובמדרש במ"ר הקת פי"ט אות ג', וילקוט מלכים רמז קמ"ח בשם התנחומא, וילקוט תהלים רמז תרל"ט בשם שו"ט, וילקוט דה"א בהחלתו בשם בר"ר, והסיים אני

אתם לידע חכמתו של זה, שאני שואל אותו יאמר לי שמותם, ויקרא שמות כלם, מה עשה הקב"ה, העביר כל מין ומין לפני אדם, (יא) שנאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה [כל חית השדה] (נחשית ב יט), אמר ר' אחא והלא כבר נאמר ויעש אלהים את חית הארץ (שם א כס), ומה תלמוד לומר ויצר, אלא לחלן כתיב ויעש, וכאן כתיב ויצר, לשון כינוס, כענין שנאמר כי תצור אל עיר (דברים כ יט), ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (האדם) (נחשית ב יט), וכי אין הכל צפוי לפני הקב"ה שכתוב לראות, מה לראות, אלא להראות למלאכי השרת חכמתו של אדם, ומה שמו שהתקין הקב"ה שיקרא שם לכל דבר, אמר לו הקב"ה ואתה מה שמך, אמר לו לי נאה להקראות אדם, שנבראתי מן האדמה, אמר לו אני מה שמי, אמר לו אתה נאה להקרא אדני, שאתה אדון לכל, לכך נאמר אני ה' הוא שמי (ישעיה מ כ). הוא שמי שקרא לי אדם הראשון, מיד אמר להם הקב"ה ראו מה חכמתו, ואתם אומרים מה אנוש כי תזכרנו: (יב) וכן במתן תורה, כשבא הקב"ה ליתן תורה בסיני לישראל, התחילו המלאכים מדיינין לפני הקב"ה, ואמרו מה אנוש כי תזכרנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים, אמרו לפניו רבונו של עולם נאה הוא לך שתתן תורה בשמים, למה שאנו קדושים וטהורים, והיא טהורה וקדושה, אנו חיים, ותורתך עין חיים, מוטב שתהא אצלנו, (יג) אמר להם אינה ראויה להתקיים בעליונים, שנאמר ולא תמצא בארץ החיים (איוב כח יג), (יד) וכי יש ארץ למעלה, והיכן היא מתקיימת בתחתונים, שנאמר אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי (ישעיה מט יב), (טו) ר' נחמיה בשם ר' יהודה אומר (טז) משל לאדם שהיה לו בן, והיה חסר אצבע אחת, והולך אביו ללמדו (יז) סריקריס שנקראים (יח) וכל עיסקה של אומנות, (יט) אותה אומנות צריכה לכלן אצבעות, אחר ימים בא אביו אצלו, אמר לו למה לא למדת לבני אומנות זו, אמר ליה אומנות זו צריכה כל האצבעות, ובנך חסר אצבע אחת, ואתה מבקש שילמוד בנך אומנות סריקוס שירקירוס, כך אמר הקב"ה אין התורה מתקיימת אצלכם, לפי שאין פריה ורביה ביניכם. ולא טומאה, ולא מיתה וחולי, אלא כלכם קדושים,

הערות ותקונים

אני ה' הוא שמי, מובא נ"כ בפסקא ויסי בהאי סלילה (ס"ב ע"ב): (יא) שנאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה א"ר אחא והלא כבר נאמר ויעש אלהים את חית הארץ. בצ"ר שם בהתחלת המאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה ענין קומי רבי יוחנן בן זכאי כתיב ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה [ועש אלהים את חית השדה], ומה ת"ל ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה, אמר ליה ליהן לבריהא וכו' לכבוש [ז"ל לכבוש], המד"א כי תצור אל עיר ימים רבים, כז"ל כמו שתקתי. וגם הרד"ק בפרטים שלו ערך יצר הביא וז"ל: יש מפרשים ויצר ה' אלהים כמו ויאסף, והוא כמו שהביא המדרש לשון כינוס: (יב) וכן במתן תורה כשבא הקב"ה ליתן תורה בסיני לישראל. מובא בפסיקתא רבתי פכ"ה פסקא עשר העשר, ולקוח מן המדרש לפנינו: (יג) א"ל אינה ראויה להתקיים בעליונים שנא' ולא תמצא בארץ החיים. צרפתי שם א"ל הקב"ה אין תורתך נמצאת אצלכם לא תמצא בארץ החיים, ואחר זה נשמע שם וכי יש ארץ למעלה, ומתחיל משל למלך שהלך ללמוד את בנו כו': (יד) וכי יש ארץ למעלה. זה קאי על מה שהביא לא תמצא בארץ החיים, ועל זה הביא הדורש קרא ואנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי הרי שלשון ארץ שייך בתחתונים: (טו) ר' נחמיה בש"ר יודעה. באיזה כ"י ובגדפס ר' נחמיה בש"ר יודעה, ובפסיקתא רבתי חכר שם האומר, ובילקוט ר' יודעה בש"ר נחמי, ז"ל להיפך ר' נחמיה בש"ר יודעה: (טז) משל לאדם. כ"ה בכל כ"י ובגדפס: (יז) סריקריס. כ"ה גם בכ"י ו' והמלה מנוקדת, אבל בכל כ"י האחרים ובגדפס הגי' והלך אביו ללמדו אומנות. והשמיטו המלה הזרה הזאת, וגם היתה בכ"י לפני בעל הילקוט שהביא והלך אביו ללמדו סירקי, גם נמצאת בפסיקתא רבתי שם משל למלך שהלך ללמוד את בנו סילקראות כו' ובאת ללמדו סילקראות, יש לתקן שז"ל סירקארים ופי' אורג בגדי משי, וכן נמצא המאמר בקצרה בחזית פ"ח פסוק כרס הים לשלמה א"ר יודן לאחד שהיה לו בן גידם אלנעיש [פי' מחותן מלשון גדו אלנא (דניאל ד' י"א)] מה עשה הוליכו אל סרקארים [ז"ל סרקארים] ללמדו אומנות, התחיל מסתכל באצבעותיו אמר כל ענמה של אומנות זו אינה נקנית אלא באצבעים האין זה ילמוד כו', ודברי המדרש שם טבעים מן מדרש שו"ט בהרצת דברים, וראיתי כי גם בהגהת הרא"ש רשם בצד המדרש על ללמדו אומנות „סירקריס": (יח) וכל עיסקה של אומנות. כל העסק השייך למואלכה זו: (יט) אותה אומנות צריכה לכולן אצבעות.

באיזה

ובתורה כתיב אדם כי ימות באהל (במדבר יט ז), ואת תהיה תורת המצורע (ויקרא יד כ),
אשה כי תזריע (שם יב ז), ואשה כי יווב (שם טו כט), את זה תאכלו (שם יא ט), את
זה לא תאכלו (שם טז ז), לכך נאמר ולא תמצא בארץ החיים (איוב כח יג): (כ) [ועשה
הקב"ה חסדו, ונתן אותה למושה, ככלותו לדבר כל הדברים אל המלאכים, וכיון
שעלה משה ולא ירד, עשו ישראל אותו מעשה, ונשתברו הלוחות, שמחו מלאכי
השרת, ואמרו עכשיו תחזור התורה אלינו, וכשעלה משה לקבלה פעם שניה,
אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם והלא אתמול עברו עליה, שכתבת בה לא יהיה לך
אלהים אחרים (שמות כ ג), אמר להם הקב"ה (כא) בכ"י יום הייתם קמיגורין ביני
לביני ישראל, לא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח
המאה וחלב ובן הבקר וגו' ויאכלו (בראשית יח ה), ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו,
ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה לאכול, והוא אומר לה, היום למדני רבי, לא
תבשל גדי בחלב אמו (שמות לד טו), לא מצאו לו מענה, (כב) באותה שעה אמר הקב"ה
למושה, כתב לך את הדברים האלה (שם טז טו), עד שאין להם מענה ותשובה]:
(כג) וכשבקש הקב"ה להשרות שכינתו במשכן, אמרו המלאכים לפני הקב"ה רבונו
של עולם (כד) מה אנוש כי תזכרנו. (כה) ר' יהודה בשם ר' אייבו ור' יהודה בר
טיטון (כו) אמרו שניהם מפסוק אחד, מלכי צבאות יודון יודון (תהלים פח יג), פיתקין

הערות ותקונים

באיה כ"י ונדפס והיחס שם אומנות אחת שרין כל האצעות: (כ) ועשה הקב"ה חסדו, עד מענה
ותשובה, הספתי כמו שהוא בכ"י ד' ז', וחסר ג"כ בכ"י ז' ו', ואף כי כ"י ז' שזה תמיד לכ"י ד' ז', אבל
המאמר הזה שהוספתי לא נמלא שם, וכן לא נמלא בדפוס ראשון דפוס קאנפ', רק נוסף אח"כ בדפוס
וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים, וגם הרא"ם בהגהת המדרש רשם בדפוס וויניציא בלדו "אינו בכתובים" ר"ל
לא נמלא בכ"י אשר לפניו, וחסר ג"כ בילקוט תהלים שם, וזה הוסף אחד המעתיקים, וההוספה היא נובעת
מפסיקתא רבתי שם פסקא עשר תעשר עם הוספת דברים, וכך איתא שם: מה עשה הקב"ה לא עשה אלא
מוטק אותם ונתן תורה לישראל, והם כופרים בלא יהיה לך (שמות כ' ג') לטוף ארבעים יום, התחילו
המלאכים אומרים לפני הקב"ה רבש"ע לא כך אמרנו לך לא תתן את התורה להם, לפיכך כשבקש הקב"ה
לכתוב אותם להם שנית, לא היו המלאכים מניחים אותו, אמר להם הקב"ה אחס הם שמקיימים את התורה,
חיוק הגמול בישראל מקיימה יותר מכם, יולא מבית הספר אם היה לו לאכול (בשר וחלב) [חלב ובשר]
איפשר לו לאכול (חלב) [בשר] עד שירחץ ידיו מן (הבשר) [החלב], ואתם כשבשלחתם אלא אכרסם הביא
לפניכם בשר וחלב כאחת ואכלתם, שנאמר ויקח המאה וחלב ובן הבקר, וכיון שסלקם הקב"ה בתשובה זו,
אמר הקב"ה למשה עד שהשעה פויה כתב לך את הדברים האלה ע"כ. ותקנתי את דברי הפסיקתא רבתי,
אבל הרוקח ה' איסור והיתר סי' תס"ט הביא את דברי הפסיקתא רבתי וגורם כמו לפנינו אם היה אוכל
בשר אינו אוכל חלב עד שירחץ ידיו מן הבשר ע"כ: (כא) בכל יום הייתם קמיגורין ביני וביני ישראל.
כ"ה בכ"י ד' וכ"י ז' אשר נוסף המאמר הזה, אבל נדפס בכל שעה קמיגורין ביני וביני ישראל, וכן הוא
בדפוס וויניציא אשר נוסף שם המאמר ואח"כ בכל הדפוסים וז"ל בכל שעה הייתם קמיגורין ביני וביני ישראל,
ומן ור נעשית אות מ, ופי' מליצי רע מלמדי חובה (הקללגער) כהוראת מלת קמיגור ביוני קמיגורין
וראיתי בדפוס פראג ואח"כ בדפוס אמסטערדאם שתיקן בפיסם בכל שעה קמיגורין ביני [ז"ל ביני] וביני
ישראל, והוסיף בלמעט "פי' תמיד אחס מקמריס": (כב) באותה שעה אמר הקב"ה למשה כתב לך את
הדברים עד שאין להם מענה ותשובה. עיין בפסיקתא רבתי כהנא עשר תעשר ובהערה ע"ה, ותבין
הכוונה, והמאמר מהרבתי מובא בהעיוור ח"ב דף ו' ע"א ובהגדת עשר תעשר כו' וכוון לפסיקתא רבתי:
(כג) וכשבקש הקב"ה להשרות שכינתו. בהתחלת המאמר נאמר בשלשה מקומות שהיו המלאכים מדויינין כנגד
הקב"ה באלם ובמתן תורה ובמשכן, ועתה הביא את השלישי וכשבקש הקב"ה להשרות שכינתו במשכן והיא
פעם שלישית: (כד) מה אנוש כי תזכרנו. באיה כ"י סיים פה "וכל הענין" ר"ל וכל הפסוקים שלאחריו,
וכן בילקוט שם כן "וכל הענין": (כה) ר' יהודה בשם ר' אייבו. מובא בילקוט רמז תר"מ וחסר הליון
והמדפיסים הצינו רמז חדש והוא בלמעט המאמר: (כו) אמרו שניהם מפסוק אחד מלכי צבאות יודון יודון,
פיתקין היו משליכין. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ז' ו' ח' ונגדפס ובילקוט הג' אמרו שניהם מפסוק
אחד פיתקין היו משליכין, שנא' מלכי צבאות יודון יודון, כענין שנא' ואל עמי ידו גורל, ובכ"י ח' בעשות
פרוקין היו משליכים ז"ל פיתקין, ובפסיקתא רבתי שם פסקא עשר תעשר כשבא הקב"ה ליתן תורה התחילו
מלאכי השרת משליכים פירקם [ז"ל פיתקים] לפני הקב"ה. והשלכה פיתקים הוא מליצה שהיו משליכין כתבי
תרעומותן ור"ל שהסיתו דברים כלפי מעלה, ובאסתר רבה פ"א פ' בימים ההם זה הוא אחד מן המקומות
שהיו

היו משליכין, כדבר שנאמר ואל עמי ידו גורל (יאל ד ג), (כו) אמר להם הקב"ה חייכם כך אני אעשה, כמה השמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (מקק ג ג), אמר להם חייכם שכינה אצלי הוא, שנאמר ותהלתו מלאה הארץ, אמרו לו המלאכים כנאותה בארעא, אמר להן דוד אף על פי תדע לך שכן הוא, שנאמר הללו את ה' מן השמים (תהלים קמה ח), הודו על ארץ ושמים (סס סס יג), תחלה על הארץ, ואחר כך על השמים, לכך נאמר ה' אדונינו מה אדיר שטך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים:

[ג] מפי עוללים ויונקים יסרת עוו. (כח) זהו שאמר הכתוב בני אם ערבת לרעך (משלי ו ה), בתלמודי חכמים הכתוב מדבר, בשעה שהזקן מתסנה, אומר לו הקב"ה עד שלא נתמנית לא היית נתפס על הצבור, ועכשיו שנתמנית נעשית ערב על הצבור, שנאמר בני אם ערבת לרעך, ומה הוא רעך, (כט) זה הקב"ה, שנאמר זה דודי וזה רעי (ס"ט ס"ט יו), ואומר רעך ורע אביך אל תעזוב (משלי כו י), ומה תעשה, שלא תאמר על המהור פטא, ועל הפטא מהור, ועל ההיתר איסור, ועל האיסור היתר, ותתחייב באמרי פיך, שנאמר נוקשת באמרי פיך (משלי ו ב), ומה תעשה, לך ועסוק בתורה, שנאמר עשה זאת [אפוא] בני והנצל (סס סס ג), ואין זאת אלא תורה, (ל) שנאמר וזאת התורה אשר שם משה (דברים ד מד). לך התרפס (משלי סט), עשה לך רב מדייש עליך כעפר, והתרפס תחת רגליו, והמליכוהו עליך, שנאמר ורהב רעוך (סס), ואין רהב אלא מלכות, שנאמר אזכיר רהב ובבל (תהלים פו ד), אם עשית כן, (לא) הנצל כצבי מיד (משלי סט ה):

[ד] דבר אחר בני אם ערבת לרעך. בישראל הכתוב מדבר, בשעת מתן תורה, שהיו ערבים זה לזה, כיצד כשבקש הקב"ה ליתן תורה לישראל, אמר להם תנו לי ערבים שאתם מקיימין את התורה, אמרו לו הרי אבות העולם ערבים בנו, (לג) אמר להם חייכם הן חייבין לי, הלואי שיעמדו הם בעצמם, משל למי שהיה צריך ללוות, אמרו לו הבא ערב ופול כמה שאתה מבקש, הלך והביא מי שחייב אצלו, אמר לו הבאת מי שחייב לי, הלואי שיעמוד בעצמו, לך והבא שאינו חייב לי ופול, כך אמר הקב"ה לישראל, אבות העולם הבאתם לי, ערבים שיש לי עליהם כמה חובות, אלא תנו לי ערבים שאינם חייבים לי, טנין שכן כתוב לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת [כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים] (דברים ג ג), אמרו לו ומי אלה שאינם חייבים לך, אמר להם התינוקות, (לד) [מיד הביאו התינוקות] שבמעיי אמון, ומשדי אמון, ועמדו כריסן כזוכית, וראו להקב"ה מתוך כריסן, ומדברים עמו, אמר להן הקב"ה ערבים אתם את אבותיכם,

הערות ותקונים

סהו מלאכי הסרת מדלין פיתקין לפני הקב"ה. ומה במדרש חזית פ"ח פ' כרס היה לשלמה מלכי לבנות ידודן ידודן ר' יודן אמר ידודן מדלין בהס פיתקין, המד"א ועל [ג"ל ואל] עמי ידו גורל, ויוראת מלת פיתקין בל"ר pittacium מכתב קטן וקטן: (כו) אמר להם הקב"ה חייכם כך אני עושה. המאמר סהו ובנדפס נתקצר המאמר וכמו כן בילקוט, והרא"פ הוסיף בלד המדרש דפוס וויניציא הנוסחא כמו שהוא לפנינו ככ"י: (כח) זש"ה בני אם ערבת לרעך. מובא בילקוט משלי רמז תתקל"ה בסס סו"ט, ועיין במדרש סמ"ר פכ"ז מובא זה בסגנון אחר: (כט) זה הקב"ה. בילקוט סס בטעות ד"ה זה הקב"ה ובאמת הוא מואמר אחד: (ל) שנאמר וזאת התורה אשר שם משה. בא"ה כ"י ובנדפס מובא הכתוב וזאת התורה אדם כי ימות באהל (כמדבר י"ט י"ד), והנוסחא שלפנינו נכונה: (לא) הנצל כצבי מיד. בדפוס פראג ואמסטרדאם הוסיף המפרש באמנע, כל אלה הוא המשך הכתובים אחר נוקשת באמרי פיך וכל המוסף גורע: (לב) ד"א. עיין במדרש חזית פ' משכני מובא זה בהרחבת לשון וקצת בסגנון אחר, ועיין גם בחננומא ריש ויגש, ובילקוט משלי סס, מן ד"א תקעת לור כפיך הוא מן מדרש משלי פ"ו, ובילקוט ירמיה רמז רס"ז מובא המאמר כמו שהוא במדרש חזית ומגין בלדו פסיקתא רבתי, ובאמת לא נמצא ברבתי כמו שהעירתי במובא להפסיקתא סימן ה' הערה כ"ד: (לג) אמר להם חייכם הן חייבין לי. עיין במדרש חזית סס, ובחננומא סס חושב מה שחייבין: (לד) מיד הביאו התינוקות שבמעיי אמון ומשדי אמון ועמדו כריסן כזוכית. בא"ה כ"י ובנדפס מיד הביאו לו התינוקות מדלי אמותיךן ומעבדות שלכן ועמדה כריסן של אמון כמראה

שאם אתן להם את התורה שהן מקיימין אותה, ואם לאו אתם נתפסין עליהם, אמרו לו הן, אמר להם אנכי ה' אלהיך (שמות כ ג), אמרו לו הן, אמר להן לא יהיה לך אלהים אחרים (שם ט ג), אמרו לו הן, ועל כל דבור ודבור היו משיבין עליהן על הן חן, ועל לאו לאו, אמר להן מפניכם אני גותן את התורה, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עז (תהלים ח ג), ואין עזו אלא תורה, שנאמר ה' עז לעמו יתן (תהלים כט יא), לפיכך כשיבטלו את התורה חס ושלוים בניהם נתפסים עליהם, שנאמר נדמו עמי מבלי הדעת [וגו' אשכח בניך גם אני] (יחזקאל ד ו), (לה) ומדעו גם אני, אמר הקב"ה כביכול אף אני משתכח שהיו התינוקות מברכין אותי, שנאמר גם אני:

[ה] דבר אחר מפי עוללים ויונקים. (לו) רבי ור' יוסי הגלילי, רבי אומר עוללים אלו שבהרין, וכן הוא אומר להכרית עולל מחוץ (ירמיהו פ כ), וכתוב עוללים שאלו להם [וגו' נשמו בהוצות] (איכה ד ד), ויונקים אלו שבמעו אמן, ר' יוסי הגלילי אומר עוללים אלו שמבפנים, שנאמר כעוללים לא ראו אור (איוב ג טו), ויונקים אלו שמבחוץ, שנאמר יונק שדי אמי (ש"ס ח א): רב ור' לוי, (לז) רב אמר נעשו כרסותיהן של אמן כאספקלריא המאירה, מיד התינוקות פירשו מדדיהן, ועוללים כטיבורן, אמר ר' לוי הגם האחרון גדול מן הראשון, (לח) שחזרו כרסות אמותיהן בטקומן, ותינוקות חזרו לדדיהן, והעוללים לטיבורן, (לט) פתחו פיהם אלו ואלו ואמרו שירה, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עז: למען צורריך, שנים, להשביט אויב ומתנקם, שנים, הרי ארבע מלכיות: דבר אחר למען צורריך. בגין שנאיכון יהבית לבון אורייתא:

[ו] כי אראה שמיך. ר' איבו אומר שלש כתות הן, כת ראשונה אמרה אילו לא נבראתי אלא לראות הבוכים והמולות דיי לו, שנאמר כי אראה שמיך. כת

הערות ותקונים

כמראה של זכוכית, והיו רואין להקב"ה מתוך כריסין ומדברים עמו, שה"ד מפי עוללים ויונקים, ואומר כעוללים לא ראו אור (איוב ג טו) ולדעתי היה כחזו פה כאספקלריא המאירה, עיין במאמר שלאחריו אות ה' והי"ג המעתיק במקומו, כמראה של זכוכית" ובכ"י שלפנינו "זכוכית" ומלת אספקלריא ידועה specularis: (לה) ומהו גם אני אמר הקב"ה. בכ"י ג' ובדפוס ראשון דפוס קאזנע' הגי' מהו גם אני א"ר חייא כביכול אני משתכח סיבו התינוקות מברכין אותי שנא' גם אני, ובכ"י ז' ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נוסף עוד: מהו גם אני מנטער עליהם שהם מפסידין עמם ואינם מקיימים את התורה, ואח"כ כחזו ד"א מהו גם אני א"ר חייא כביכול אף אני משתכח סיבו התינוקות מברכין אותי, שנא' גם אני. ובכ"י ח' המאמר ללקח בחסד כדרך המעתיק הזה להשמיט מאמרים ומלות בכל שורה ושורה. וראיתי בדפוס פראג ואח"כ בדפוס אמסטערדאם אחרי המלות שהיו התינוקות מברכין אותי, הגי' הוא שלא יאו התינוקות מברכין אותי והוסיף, בתורה תחלה נברו את ה' המצורף" וזה הוא כאשר הביא בעל אות אמת, וכנדפס בטעות סיבו התינוקות ז"ל שהיו: (לו) רבי ור' יוסי הגלילי. מכילתא בשלח פרשה השירה סוף פרשה א', ומאמר מר' יוסי הגלילי מוקדם שם למאמר רבי, וכך הגוססחא שם: ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר מפי עוללים ויונקים יסדת עז, מפי עוללים אלו שבמעו אמן שנאמר כעוללים לא ראו אור, ויונקים אלו שיונקים משדי אמן, שנאמר אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב' טו), רבי אומר עוללים אלו שבחוץ, שנא' להכרית עולל מחוץ, ואומר עוללים שאלו להם, ויונקים אלו שעל שדי אמן, שנאמר ויונקי שדים (יואל ב'), יש לחקן במכילתא שם בדברי רבי יונקס אלו שבמעו אמן, ר"ל אלו שבפנים, והמלות שנא' ויונקי שדים, יש למחוק יגשהרצבו ממאמר של ר' יוסי הגלילי, ועיין בבבלי כותס ל' ע"ג מובא בשם ר"י הגלילי בסגנון אחר ממה שהיא במכילתא, והמאמר מובא בילקוט תהלים רמז תר"מ, ויש לחקן שם במקום ור' יוסי ז"ל ור' יוסי הגלילי, ובנדפס בטעות ר"י אומר ז"ל רבי אומר, וכן במאמר הסני ר"י אמר ז"ל ר' יוסי הגלילי אמר: (לז) רב אמר נעשו כרסותיהן של אמן כאספקלריא המאירה. עיין לעיל בלוח ד' ועמדו כריסין זכוכית וזכערה ל"ד, ובגמרא בבלי סופה ל"א ע"א והא לא חזו א"ר תנחום כרס נעשה לכן כאספקלריא המאירה וראו, והגיה רבי"ז כל זה ליתא בילקוט ובע"י, ואולי נוסף זה עפ"י מדרש שו"ע: (לח) שחזרו כריסות אמותיהן בטקומן. בלוחה כ"ו ובנדפס ובילקוט הגי' שחזרו כריסות אמותיהן לכמות שהיו: (לט) פתחו פיהם אלו ואלו ואמרו שירה. במכילתא שם אלו ואלו פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום, שנאמר אשירה לה' וגו', ר' מאיר אומר אף עוברין שבמעו אמן פתחו פיהן ואמרו שירה לפני המקום, שנאמר במקלות נברו אלהים

שניה אמרה (מ) כל מה שיש לך ליתן לי תן לעתיד לבא, (מא) כת שלישיית של פועלים עצלים אומרים תן לנו עכשיו שלנו ושל אבותינו, שנאמר מעשה אצבעותיך, (מב) אמר ר' יהושע בן לוי לפי שהקב"ה אומר להן והלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ימיה כג כד), דעו כי העליונים ותחתונים אין בהן (מג) אלא מעשה אצבעותיך:

[ז] [מה] אנוש כי תזכרנו. אמר ר' ברכיה כשברא הקב"ה את עולמו, בקש להראות למלאכים שבח מעשה הצדיקים, אמרו לו מה אנוש כי תזכרנו וגו': דבר אחר [מה] אנוש כי תזכרנו. (מד) זה אברהם, שנאמר ויזכור אלהים את אברהם (בראשית י"ב ט). ובן אדם כי תפקדנו, זה יצחק שגולד מפקידה, שנאמר וה' פקד את שרה (שם כא ה). ותחסרהו מעט מאלהים, זה יעקב, (מה) שהיה גזור על הצ"ן לילד עקודים נקודים וברודים, שנאמר ויחמו הצאן (בראשית ל"ג ג), מלמד שלא היה חסר אלא (מו) ליתן בהן הנשמות. וכבוד והדר תעמרהו, זה משה, שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שמות ל"ג ט). תמשילהו כמעשי ידיך, זה יהושע שהדמים המאורות, שנאמר שמש בנבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י"ג), וכתוב וידום השמש וירח עמד (שם ט"ז יג). כל שתה תחת רגליו, זה דוד, שנפלו כל אויביו לפניו, שנאמר ואשחקם כעפר ארץ (ש"ב כ"ג כג). צאנה ואלפים כלם, זה שלמה, (מז) שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש וגו' (מ"א ס"ג). וגם בהמות שדי, זה שמשון. (מח) אמר ר' חנינא בר פפא הראה להן שמשון (מט) כשהיה לוכד שלש מאות שועלים, ר' סימון אומר הראה להם את דניאל שיורד לגוב האריות, ורובב על צואריהן, ואינו ניזוק. צפור שמים, זה אליהו, (נ) שפורה בעולם כצפור, (נא) שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר (מ"א י"ו), ודני הים, זה יונה, שנאמר ויהי יונה במעי הדג (יונה ג א). עובר ארחות ימים, אלו ישראל, שנאמר ובני ישראל

הערות ותקונים

ה' ממקור ישראל (תהלים ס"ה כ"ו), ועיין בצבלי סופה ל' ע"ב: (מ) כל מה שיש לך ליתן לי תן לעתיד לבוא. באיזה כ"ו כל מה שיש לו ליתן לעתיד לבוא, ובנדפסם ובילקוט כל מה שיש לי ליתן לעתיד לבוא. והעיקר הוא כמו לפנינו: (מא) כת שלישיית של פועלים עצלים אומרים תן לנו עכשיו שלנו ושל אבותינו, שנאמר מעשה אצבעותיך, בנדפסם הלשון נשתבש והשלישית של פועלים עצלים תן לנו של אבות מעשה אצבעותיך, וכאשר סוף כ"ו שלפניו היא הגי' הנכונה: (מב) אר"צ"ל לפי שהקב"ה אומר להם. בכ"ו ג' ד' ז' ובנדפסם נמצא לפני המאמר הזה מריב"ל מאמר אחד והוא: "מה אנוש כי תזכרנו א"ר ברכיה כשברא הקב"ה את עולמו בקש להראות למלאכים שבח מעשה הצדיקים אמרו לו מה אנוש", והעיר בעל א"ח כי זה המאמר מריב"ל יש להקדימו לפני המאמר מר' ברכי', וכן בדפוס פראג ואח"כ אמסטרדאם תיקן כן המפרש בפנים הספר, כי המפרש תיקן כל הספר עפ"י אות אמת, וגם בעל בילקוט הביא ברמז הר"מ המאמר מריב"ל ואח"כ ברמז הרמ"א המאמר מר' ברכי', והרא"פ בהנהגות שלו במדרש דפוס וויניציא ז"ן על המאמר א"ר ברכי' "אינו בכתובים" כי לא נמצא בכ"ו שלפניו, וגם לא בכ"ו ח', ואינו חספתי המאמר מר' ברכי' אחר המאמר מריב"ל: (מג) אלא מעשה אצבעותיך. באיזה כ"ו ואין להם אלא משמש אצבעותי, ובאיזה כ"ו ובילקוט משמש אצבעותי: (מד) זה אברהם. מובא בילקוט שם ברמז הרמ"א: (מה) שהיה גזור על הצ"ן לילד עקודים נקודים וברודים. זה חסר באיזה כ"ו ובנדפסם כ"ו ובנדפסם. באיזה כ"ו ובילקוט ליתן בהן הנשמות, ובאיזה כ"ו ובנדפסם כ"ו ובילקוט ליתן בהן הנשמות, עיין חולין דף ט"ז ע"א: (מז) שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש וגו'. וזהו חספתי המאמר מר' ברכי' וידבר על העינים, והוא רישא דקרא וחסר מלת "וגו'" והכוונה על ספסא דקרא וידבר על הבהמה וגו', ובילקוט מובא הכתוב ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' וגו' ולאן מאה ועשרים אלף (מ"א ח' ס"ג), ובעבור זה הגיה הא"ח ומחק את הכתוב וידבר על העינים, והציג הכתוב ויזבח שלמה, וכן הציג המפרש בדפוס פראג ואח"כ בדפוס אמסטרדאם: (מח) חנינא בר פפא. וכ"ה בכל כ"ו, ובנדפסם הגי' א"ר הוגא בר פפא ז"ל ר' חנינא בר פפא: (מט) כשהיה לוכד שלש מאות שועלים. באיזה כ"ו ובנדפסם שהראה להן שמשון כשחל לוכד שלש מאות שועלים, והוא מלשון וקול שחל (איוב ד' י'), נדדף לארי, והא"ח מחק מלת "כשחל", ומה שהביא לוכד שלש מאות שועלים, הוא לשון הכתוב וילך שמשון וילכוד שלש מאות שועלים (שופטים ט"ו ד'): (נ) שפורה בעולם כצפור. באיזה כ"ו ובילקוט ובנדפסם שמשון וילכוד שלש מאות שועלים כ"ו שהוא חי ומסבב את העולם כצפור: (נא) שנה' והעורבים מביאים לו לחם ובשר. הביא הכתוב לראיה על

הלכו ביבשה בתוך הים (שמות טו יט). ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, (נב) אמרו המלאכים כבודך הוא לדור עם עמך ובניך :

[ח] דבר אחר למנצח על הגתית, (נג) על פורענות גוג ומגוג וארבע מלכות שהוא דורכם כנת, [שנאמר ובגדיך כדורך בגת (ישעיה סג ב)]. אמר ישעיה הנביא ויגבה ה' צבאות במשפט (סס ה יז), אימתי יהיה הקב"ה נבוה, (נד) כשיעשה משפט באומות, מה כתיב למעלה מזה, וישח אדם וישפל איש (סס כ ט), אותה שעה ויגבה ה' צבאות במשפט, וכן הוא אומר והיה ביום ההוא ביום בוא גוג [וגו'] ורעשו מפני דני הים [וגו'] וקראתי עליו לכל (ערי הרב) [הרי הרב] (יחזקאל לח כ כא), וכן יואל בן פתואל אומר קראו זאת בגוים קדשו מלחמה [וגו'] עושו ובאו כל הגוים [וגו', יעורו] ויעלו (כל) הגוים אל עמק יהושפט (יואל ד ט יא יב), אין עמק ששמו יהושפט, וכמו יהושפט, אלא עמק (גה) שישפוט בו יה את כל הגוים, כמה דאת אמר המונים המונים בעמק החרוץ (סס טז יד), ולא המונים של חיים, אלא של מתים, שנאמר חללי ה' ביום ההוא (יחזקאל כג ג), וכן הוא אומר כי שם (אשפוט) [אשב לשפוט את] כל הגוים (יואל ד יב), וכתיב שלחו מוגל כי בשל קציר (סס טז יג), ואחרי כן וידעתם כי אני ה' אלהיכם שוכן בציון (סס טז יז), אימתי כשיראה הקב"ה על הגת, וכן הוא אומר באו רדו כי מלאה גת (סס טז יח), אותה שעה נותנין לו נצחון, שנאמר למנצח על הגתית. ארבע גיתות הן (נו) כנגד ד' גליות, למנצח על הגתית לבני קרח (תהלים סד ה), על הגתית [לאסף] (סס פא ה), וגת דיואל, באו רדו כי מלאה גת (יואל ד יג), למנצח על הגתית (תהלים ח ה) :

מזמור ט

[א] למנצח על מות לבן. (א) זהו שאמר הכתוב את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם (קבלת ג יא), (ב) ר' ברכיה בשם ר' יהונתן אמר (ג) אל תקרי העולם אלא [העלם], אהבת עולמים נתן בלבם של אבותיהם, משל למלך שהיו לו שני בנים, אחד גדול ואחד קטן, הגדול מכובד, והקטן מטונף, ואף על פי כן אוהב את הקטן יותר מן הגדול: (ד) דבר אחר גם את העולם נתן בלבם. אמר ר' יונתן פסידתו של מלאך המות נתן בלבם: (ה) רב בריה דשמואל בשם שמואל אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (נחלשית א לז), זה

הערות ותקונים

על שפורה בעולם כלומר, דכתיב והעורבים לפורי שמים מביאים לו לחם ונשר, והא"ל הגיה שז"ל וגאמר במקום שנאמר, וכן ה"ט המפרש בדפוס פראג ואח"כ בדפוס אמסטרדאם: (נב) אמרו המלאכים כבודך הוא לדור עם עמך ובניך. עיין ב"ר פ"ה אות ו' אמרו המלאכים לפני רבש"ע ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ עבד מה דהכי לך: (נג) על פורענות עד שנאמר כדורך בגת. חסר בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' וכן נדרסם, ומלאך גם בכ"י ו': (נד) כשעשה משפט באומות. נתחומא שלנו קדושים אות א' נאמר כשעשה משפט באומות לעתיד לבוא: (נה) שישפוט בו ה' את כל הגוים. דורש נוסריקון יהושפט יס שפט: (נו) כנגד ד' גליות. זה חסר נדרסם, גם הלשון שם משונה:

(א) זש"ה את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם. מובא בילקוט רמז תרמ"ב בשם המדרש, והמאמר נשנה גם במדרש קה"ר פ"ג פסוק את הכל עשה יפה בעתו אות ג', ולפני הדורש היה על מות חדא מלה עלמות, ועיין רש"י בפ' לתהלים שראה במסורת הגדולה שהיא תיבה אחת, ודורש עלמות לשון העלם, ולזה הביא הכתוב גם את העולם נתן בלבם: (ב) ר' ברכיה בש"ר יהונתן. בילקוט שם גם בילקוט קבלת רמז תקס"ט הגי' בש"ר נתן ז"ל בש"ר יונתן, ובמדרש קה"ר שם ר' ברכיה ורבי אבהו בש"ר יונתן: (ג) אל תקרי העולם אלא [העלם]. הוספתי המלה העלם כי בקרא כתיב חסר, ודורש אל תקרי העולם אלא העלם משלשין בן מי זה העלם, ועל זה סיים אהבת עוללים נתן בלבם של אבותיהם, ובמדרש קה"ר שם גם את העולם נתן בלבם אהבת עולם נתן בלבם אהבת תינוקות נתן בלבם: (ד) ד"א א"ר יונתן פסידתו של מלאך המות נתן בלבם. כ"ה בכל כתבי יד, גם בדפוס ראשון ובילקוט תהלים, אבל בדפוס וויניציא גורם פחדתו של מלאך המות, וכ"ה כן במדרש קבלת פחדתו של מלאך המות, וע"ש בחדושי הרד"ל: (ה) רב בריה דשמואל בשם שמואל. עיין ב"ר פ"ט אות ז', ושם הגי' רב נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל

יצר הרע, וכי יצר הרע נקרא טוב, אלא ללמד שאלמלא יצר הרע לא היה אדם נושא אשה, ולא הוליד ממנה בנים, ולא היה העולם מתקיים: דבר אחר גם את (כל) העולם. (ו) העולם כתיב חסר ו', העלים הקב"ה מבריותיו יום המות ויום הדין, אמר דוד רבונו של עולם על שהעלמת אותו ממני, אני אומר שירה, למנצח על עלמות לבן, על העלמת שנת יום המיתה ויום הדין:

[ב] דבר אחר למנצח על מות לבן. (ז) זהו שאמר הכתוב בקש קהלת למצא דברי חפץ (קל"ג י"י), בקש שלמה לעמוד על עסקי פרה אדומה, (ח) דאמר ר' יצחק כל העוסק בפרה משמאין בגדים, והיא עצמה מטהרת בטמאים, אמר לו הקב"ה וכתוב יושר דברי אמת (ש"ס ט), כבר כתבתי לך על ספרי יושר, שנאמר הלא היא כתובה על ספר הישר (י"ט ט"ז), עשה בישרות, עשה בתמימות, עשה באמונה, (ט) גזירה גזרתי, חוקה חקקתי, ואין להרהר אחריה, שנאמר זאת חקת התורה (נמנ"ג י"ג), מהו זאת, זאת משונה מעגלה ערופה: (י) ועוד בקש שלמה לעמוד על מתן שכרה של תורה, (יא) כמה דתימר יקרה היא מפנינים [וכל הפצץ לא ישוו בה] (משלי ג טו), אמר ליה הקב"ה וכתוב יושר דברי אמת (קל"ג ט"ז), (יב) כבר כתבתי לך על ספרו של יושר, עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיהו ס"ד ג): [דבר אחר בקש לעמוד על מתן שכרן של צדיקים, כמה דאת אמר כי תהיו אתם ארץ חפץ (מלאכי ג יב), (יב) וכל הענין, מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא כ):] (יג) דבר אחר בקש שלמה לעמוד על מתן שכרן של מצות, (יד) הדא הוא דכתיב כי חסד חפצתי ולא זבח (תהלים ל"ג ט), וכל הענין, וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן [שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו] (דברים י"ט): דבר אחר בקש שלמה לעמוד על הקין, כמה דאת אמר אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתהפץ (ש"ס ג ט), (טז) וכל הענין, כי יום גקם בלבי [ושנת גאולי באה] (ישעיהו ס"ד). (יז) ר' שמואל מתני בשם ר' יהודה אם

הערות ותקונים

שמואל בר נחמן, ונקה"ר נחמ"י בריה דר' שמואל בר נחמן: (ו) העלם כתיב חסר וי". וכן הוא בתנחומא קדושים אה ח': (ז) זש"ה בקש קהלת למצוא דברי חפץ בקש שלמה. מוצא בילקוט ש"ס רמז הקפ"ט פ' זיותר שהיה קהלת חכם, וחסר הליון, ולקוח מן מדרש שו"ט עד כי יום נקם בלבי, ועל ד"ה בקש קהלת להיות כמשה נרשם בלד, כתיב ברמז חמ"ד" ל"ל ברמז תרמ"א ונובע מגמרא ר"ה כ"א ע"ב: (ח) דאמר ר' יצחק כל העוסקין בפרה משמאין בגדים. משנה פרה פ"ד מ"ד, חולין כ"ט ב' כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף משמאין בגדים, ופסיקתא פרה (ל' ע"א) ובתנחומא ובמ"ד ריש חקת המן תנין כל העוסקים בפרה משמאין טומאת בגדים. ולא אדע מדוע הביא המסדר ממדרש שו"ט בשם ר' יצחק הלא משנה מפורשת היא, ואולי היה כתוב דאמר רבי והכוונה למסדר המשנה ולא"כ נעשית דאמר ר' יצחק: (ט) גזרה גזרתי חק חקקתי ואין להרהר אחריה. פסיקתא ש"ס: (י) ועוד בקש שלמה לעמוד על עיקר מתן שכרה של תורה. נשנה במדרש קהלת פי"ב בפ' ויותר שהיה קהלת חכם, ושם מוקדם שבקש לעמוד על מתן שכרן של מצות לפני בקש לעמוד על מתן שכרה של תורה, גם המאמר שם בשנים, והמסדר מן קה"ר לקח הדברים ממדרש שו"ט כאשר יראה המעיין: (יא) כמה דתימר יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה. במדרש קהלת הביא הכתוב וכל חפצין לא ישוו בה (משלי ח' י"א): (יב) כבר כתבתי לך על ספרו של יושר. בקה"ר כבר הכתבתי על ספר הישר: (י"ב) וכל הענין. פה קצר המעתיק וכוונתו וכל הענין כמו שהוא למעלה, א"ל הקב"ה וכתוב יושר דברי אמת כבר כתבתי על ספרו של יושר" מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ועיין בקה"ר שם שהכתוב מה רב טובך מוצא שם על בקש לעמוד על מתן שכרן של מצות. והמאמר בקש לעמוד על מתן שכרן של צדיקים נשמע שם ושאר רק במלות "ושד כתיב כי תהיו אתם ארץ חפץ" והרד"ל חיקן לנכון במדרש שם עפ"י השו"ס: (יג) ד"ה בקש שלמה לעמוד על מתן שכרן של מצות. זה מוקדם בקה"ר שם: (יד) הה"ד כי חסד חפצתי ולא זבח. וכן הוא בילקוט ש"ס, ובקה"ר מוצא הכתוב כי באלה הפנתי נלם ה' (ירמיהו ט' כ"ג): (טז) וכל הענין. גם פה קצר כמו לעיל, וסיים וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים, וכן יש לחקן בקה"ר שם: (טז) וכל הענין. גם פה קצר המעתיק: (יז) ר' שמואל מתני בשם ד' יהודה. כ"ה גם בכ"ו, אבל בכל כתבי יד האחרים ובנדפס הני' ר' שמואל מתני בשם ר' יהודה, ובקה"ר רבי שאל דנוה מתני לה בשם ר' שמשון, יש לחקן בשם ר' יהודה. והמסדר מן קה"ר הוסיף ד"ה"ה הוא שם עיר. והמאמר מוצא בילקוט ישע"י רמז ש"ס" בשם שו"ס והוא גורם רבי שמואל מתני בשם

יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה באה, אל תאמין בו, לפי שכתוב כי יום נקם בלבי, (יח) ליבא לפומא לא גלי, פומא למאן גלי. (יט) ר' ברכיה ור' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמרו ג' סימנים סימנתין לך בקברו של משה, שנאמר ויקבור אותו בני בארץ מצאב מול בית פעור (דברים לו ו), וסוף סוף לא ידע איש את קבורתו (שם סט), (כ) בדבר שנתתי לך סימני סימנים אין כל בריה יכולה לעמוד עליו, על הקץ שנאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ (דניאל י ט), על אחת כמה וכמה :

[ג] (כא) [דברך אחר למנצה על מות לבן]. (כב) אמר ר' אבא [בר כהנא] אורח חיים פן תפלים (משני ס ו), שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה, ורואה איזה מצוה ששכרה מרובה ועושה אותה, למה נעו מעגלותיה לא תדע (שם סט), מסולטלין אינון שבילי דאורייתא. (כג) תני ר' חייא משל למלך שהיה לו פרדס והכנים פועלים בתוכו, ולא גילה להן שכר בנטיעתן של פרדס, [כי אילו גילה להם שכר נטיעותיו] היו רואין איזה נטיעה ששכרה מרובה ונוטעין אותה, ונמצאת מלאכת הפרדס מקצתה במלה ומקצתה מתקיימת, (כד) [לכך לא גילה להן הקב"ה לישראל שכר מצותיה של תורה, שלא יהו רואין איזו מצוה שכרה מרובה ומקיימין אותה, ונמצאת התורה מקצתה קיימת ומקצתה במלה, ועל כן (כה) שנו חכמים בלשון המשנה הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, הוי נעו מעגלותיה לא תדע]. (כו) ר' אחא בשם ר' אבא [בר כהנא] אמר מלפל הקב"ה מתן שכרן של מצות בעולם הזה, כדי שיהיו ישראל רואין אותה ועושיין אותה (כז) משלם, וכשיבא הקב"ה ליתן שכרן, שכר אמנה ושכר עשייה נותן להם, ומגלה להן מעמם ופירושן, (כח) לכך נאמר על מות לבן, שמעלמת מדבן מתן שכרן של מצות :

הערות ותקונים

ר' ירמיה, ויש לתקן ג"כ בשם ר' יהודה: (יח) ליבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי. הייט כי הדברים סתומים, ובמדרש קבלת רבה שם המלות לנא לפומא לא גלי פומא למאן גלי, נשמטו ממקומן ויש להיגין אחרי המלות כי יום נקם בלבי כתיב. ועיין בסנהדרין ז"ס ע"א מאי יום נקם בלבי א"ר יוחנן ללבי גלית לאברי לא גלית, פירש"י שלא הולאתי דבר מפי שהיו אברי יולין לשמוע אבל בלבי היה סמוך הדבר: (יט) ר' זכרי' ור' סימון בש"ר יהושע בן לוי. כ"ה בכל כ"ו גס בילקוט ישעי' סס, אבל בקה"ר ר' יהודס בר סימון בש"ר יהושע בן לוי, ז"ל ר' זכריה ור' סימון: (כ) בדבר שנתתי לך סימני סימנים אין כל בריה יכולה לעמוד עליו, על הקץ שנאמר כי סתומים וחתומים הדברים על אחת כמה וכמה" זה חסר בקה"ר שם: (כא) ד"א למנצה על מות לבן. דורש ג"כ עלמות לשון העלם שהעלים השכר, כמו טסיוס לכך נאמר על עלמות לבן שמעלמת מלבן שכרן של מצות: (כב) א"ר אבא [בר כהנא]. כן תקנתי, והמאמר מוצע מתנחומא עקב אות ג', ותנחומא הגדפס אות ב', וכן נשנה בפסיקתא רבתי פכ"ג פרשה רביעיתא דעשרת הדברות, ונמלא בהרחבת לשון במדרש דב"ר פ"א אות ב', ומובא בשם התנחומא בילקוט יתרו רמז רנ"ה ומשלי רמז תתקל"ז. ובכ"י ב' ג' ד' ז' ה' בטעות א"ר חייא, וז"ל א"ר אבא בר כהנא, וכשתרצב ממאמר שלאחריו שמוצא בשם ר' חייא: (כג) תני ר' חייא. נתנחומא שם א"ר חייא: (כד) לכך לא גילה להם הקב"ה עד נעו מעגלותיה לא תדע. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ג' ד' ז' ה' ובגדפס, וחסר גם בכ"י ו', ונראה כי נשמט בהעתקה, והיה גם לפני הרא"פ בכ"י שלפניו, רק על הסיוס ועל כן שנו חכמים רשם אינו בכתובים, ואחר הסיוס מהמאמר שהוספתי נמלא בכ"י ב' ד' ז' ה' הוספה אחרת "זש"ה ככד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך (שמות כ' י"ג), זו מנחה חמורה, שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימיים (דברים כ"ב ז'), זו מנחה קלה שאין בה חסרון כיס", וזה הוא נתנחומא וברבתי בשם רשב"י שאלות שתי מנחות שבתורה גילה הקב"ה מתן שכרן כו', ועיין גם בירושלמי שם, וההוספה היא לא נמלאת בכ"י ג' ו' ה' ולא בגדפס: (כה) שנו חכמים בלשון המשנה. אבות פ"ג מ"א, ובהגהת הרא"פ כתב על "ועל כן שנו חכמים כו" אינו בכתובים, היינו כי חסר בכ"י שלפניו: (כו) ר' אחא בש"ר אבא בר כהנא. ירושלמי פאה פ"א ה"א ע"ו ע"ד, קידושין פ"א ה"ז ס"א ע"ב: (כז) משלם. פי' בלב שלם ובאמונה, ובירושלמי שם כתב מפרש באמונה, ובכ"י ג' ה"ג כדי שישראל עושין אותו משולם, ובכ"י ב' ד' ז' ה' כדי שישראל עושין אותו בהעלם: (כח) לכך נאמר עלמות לבן שמעלמת מלבן מתן שכרן של מצות. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ה' ובגדפס הוספא לכך אמר דוד למנצה עלמות לבן על שהעלמת חסר (מדרש תהלים) וא"י

[ד] דבר אחר למנצח על מות לבן. (כט) על העלמות שכן עושה, ואביו שבשמים מלבן עונותיהם ביום הכפורים, ומכפר ומוחל לו. (ל) דבר אחר על עלמות לבן. שהעלים ממנו יום נחמה: (לא) דבר אחר על עלמות לבן. על המות שהאב נזר על הבן, ואחר כך חזר בתשובה ומלבינו מעונותיו, ואין בן אלא ישראל, שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד כג): דבר אחר עלמות לבן. (לב) אמר ר' אבא על מיתת הבן, (לג) ורבנן אמרי כל זמן שהיה אותו הבן חי, היה יודע שלבו של הקב"ה כעוס עליו, כיון שמת ידע שלבו של הקב"ה צלול עליו:

[ה] אודה ה' בכל לבי. ביצר טוב וביצר הרע, שלא יהא לבי (לד) נוקף. (לה) [זהו שאמר הכתוב טוב ילד מסכן וחכם (קבלת ד יג), זה יצר טוב, ולמה צווחין ליה (ילד) [חכם], שהוא מכויין ברייתא לארחן שבן, (לו) ולמה צווחין ליה מסכן, דלית כל עמא שמעין ליה, ולמה צווחין ליה (חכם) [ילד], שהוא מזדווג לבר נש מן תלת עשר שנין ולעילא, ממלך זקן וכסיל (סס סס), זה יצר הרע, ולמה צווחין ליה מלך, דכל איברים שמעין ליה, ולמה צווחין ליה זקן, שהוא מזדווג לבר נש מן שליותיה עד סיבותיה, שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח כא), משננער ממעי אמו, ולמה צווחין ליה כסיל, שהוא מכויין ברייתא לארחן בישן, כי מבית הסורים (קבלת סס יד), (לז) שהוא מכשכש לברייתא כמין ביני סוריא, כי [גם] במלכותו נולד רש (סס), במלכותו של יצר הרע נולד יצר טוב]: אספרת כל נפלאותיך. הפליאה זו, יש בה לשעבר, ויש בה להבא, ויש בה לעולם הזה, ויש בה לעולם הבא:

הערות ותקונים

שמעתי כד שחא תורה מתקיימת כולה: (כט) על העלמות שכן עושה. ככ"י ג' ד' ז' ח' ונדפס ק"ת בסגנון אחר: ד"א על מות לבן על העלמות שהבן עושה ויו"כ בל ומכפר ומוחל לו. וככ"י ה"ל ונדפסם ובילקוט תהלים רמז תרמ"ב מוקדם המאמר אשר הוא לפנינו אחר זה, שאתה נזר על הבן ומלבינו כו', והר"פ בהגהת המדרש הפך הסדר ותיקן כמו שהוא ככ"י שלפנינו: (ל) ד"א שהעלים ממנו יום נחמה. כ"ה גס ככ"י ו', וליהא ככ"י ג' ד' ז' ח' ונדפסם: (לא) ד"א על המות שהאב נזר על הבן. ככ"י ג' ד' ז' ח' ונדפסם המאמר קטוע, ד"א על מות לבן שאתה נזר על הבן ומלבינו מעונותיו אלו ישראל שנקראו בניו למקום, והר"פ מוחק זה בגליון דפוס וויניציא והציגו כמו ככ"י שלפנינו: (לב) אמר ר' אבא על מיתת הבן. כ"ה גס ככ"י ו', והסר ככ"י ג' ד' ז' ח', והר"פ הוסיף זה בהגהות שלו, ובעל הילקוט עשה מן מאמר הזה מר' אבא ומאמר רבין מאמר אחד ד"א על מיתת הבן כל זמן שהיה אותו הבן חי כו', ולא כוון רש"י בפירושו שכתב יש פותרין על מות לבן על מות בנו אבשלום, ולא יתכן פתרונו מפני לבן ולא אמר הבן: (לג) ורבנן אמרי כו'. כ"ה גס ככ"י ו', אבל ככ"י ג' ד' ז' ח' ונדפסם ובילקוט ק"ת בסגנון אחר רבנן אמרי כל זמן שהיה אותו הבן חי היה דומה לו, שלבו של הקב"ה עליו, כיון שמת ידע שאין לבו עליו, והר"פ בלד המדרש תיקן כמו שהוא ככ"י שלפנינו: (לד) נוקף. מלשון לבו נוקפו, ופי' מכה אותו: (לה) זש"ה טוב ילד מסכן והכס זה יצר טוב. המאמר הזה עד נולד יצר טוב הוספתי כמו שהוא ככ"י ג' ד' ז' ח', וכן הוא נוסף בדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים, והסר ככ"י שלפנינו, גס ככ"י ג' ד' ז' ח' וכן חסר בדפוס ראשון דפוס קאנשט', ובילקוט תהלים רמז תרמ"ב, וגם הר"פ בהגהות שלו כתב בלד המדרש "אינו בכתובים", ר"ל כי אינו ככ"י שלפנינו. ובילקוט קבלת רמז תתקע"א צפ' טוב ילד מסכן מובא המאמר הזה שהוספתי כלשון שלפנינו, וגמאל המאמר גס בקה"ר פ"ד צפ' טוב ילד מסכן, וטוע מנאמר שלפנינו, ולפנינו מעורב כלשון ארמי ושם בקה"ר הוא כלשון עברי לח, גס מתוקן הלשון יותר, במקום ולמה צווחין, בקה"ר ולמה נקרא, במקום צר גס בקה"ר לאדם, מן עליותיה עד סיבותיה ובקה"ר מילדותו ועד זקנו, וכמו כן בכל המאמר ע"ש, ורש"י צפי' לקבלת שם הביא המאמר הזה וסיים כך נדרש במדרש: (לו) ולמה צווחין ליה ילד. כ"ה בשלשה כ"י שרשמי, ובילקוט הגי' ולמה צווחין ליה חכם והיא גי' ישרה זקן תקנתי בפנים, ופתח בזה דסיים טוב ילד מסכן וחכם, אבל בקה"ר הציג בראש ולמה נקרא שמו ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבין י"ג שנה ולמעלה, וכן הביא רש"י שם: (לז) שהוא מכשכש לברייתא כמין ביני סוריא. דורש הסורים כמו הסורים, ולדעתי יש לתקן משכשך, והוא מלשון לשכים צעינים (במדבר ל"ג כ"ה), ענינו כקוים, וכן הסר משוכתו (ישעיה ס' ה'), נדר קוים, והוא על משקל וסכסכתי מזרים במזרים (שם י"ט ב'), ענינו בלבול ומבוכה, וכן ואת איניו יסכסך (שם ס' י'), ור"ל כי הוצר הרע מסכסך

[ו] **אשמה** ואעלצה בך. בתורתך (לח) הכתובה בכ"ב אותיות כמנין ב"ך. בך בישועתך: אומרה שמך עליון. שמך המעולה מכל שמות: בשוב אויבי אהור. ר' יודן אמר שחזרו לגנותן לכמות שהיו, ור' פנחס אמר שחזרו לאחוריהן, כמה דאת אמר ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה (ולך) [ולכה] כי פשטו פלשתים על הארץ (ט"א כג כז), מלאך ממעלה היה, והוא שדור אמר ישלח ממרום יקחני (ט"ג כג יז): דבר אחר בשוב אויבי אהור. אמר ר' הונא שחזרו לבושה שהיא מתוקנת להם לעתיד לבא, אתיא כההוא דשמואל, דאמר שמואל לעתיד לבא באין אומות העולם ומתחבטין לפני אליליהם, ואין בהם כח להצילם, שנאמר ישועו ואין מושיע (תהלים יח מג), ואחר כך חזרין וקוראין להקב"ה ומסתיר פניו מהם, שנאמר על ה' ולא ענם (שם סג): יכשלו ויאבדו מפניך. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אפילו אם אין בידיהם אלא אותו חמא, שנכנסו בביתך, והחציפו פניהם נגדך, יכשלו ויאבדו מפניך:

[ז] **כי עשית משפטי ודיני**. (למ) זה אחד מחמשה דברים הכפולים במקרא, משפטי ודיני, עדי ושהדי (איוב עז יט), מי שלח פרא הפשי ומוסרות ערוד מי פתח (שם נט ט), עצמיו [וגו'] גרמיו כמטיל ברזל (שם מ יח), זקנה ושיבה (תהלים ע"א יח), ר' יהושע בשם ר' אידי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם הייבת אני שמינפתי בלכלוך מעשים רעים שעשיתי, ואומות העולם במה שמפריכון ומשעבדין אותי, (מ) ודכוותה זעף ה' אשא (מ"כ ז ט), על מה, כי חמאתי לו (שם סג), עד אשר יריב ריבי (שם סג), מאומות העולם: גערת גוים אבדת רשע. (מא) גערת גוים, זה עמלק, שנאמר ראשית גוים עמלק (נמדנר לו כ), אבדת רשע, זה עשו, שנאמר וקראו להם גבול רשעה (מלאכי א ד), (מב) [שעבר על המשה עבירות ביום אחד, בא על נערה מאורסה, והרג את הנפש, וכפר בתהיית המתים, וכפר בעיקר, (מג) ושט את הבכורה, (מד) וכולן מגזירה שוה]. שמם מחית, כי מהה אמחה את זכר עמלק (שמות יז יד), אמר ר' לוי כתיב ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך (בראשית כה כג), (מה) מיספורין אני מגלה לך, (מו) ראשית גוים עתיד לצאת מטך, לכך נאמר ויאהב יצחק את עשו [וגו'] ורבקה אוהבת את יעקב (בראשית כה כח), שהיתה

הערות ותקונים

מסכסך לאגסו כמנין בין הסירים, ועיין בפסיקתא זכור דף כ"ד ע"ב: (לח) הכתובה בכ"ב אותיות כמנין בך. כ"ה נס בכ"י ו', והסר בכל כהני יד האחרים ונדפס, והרא"פ הוסיף ג"כ זה בלד המדרש עפ"י כ"י שהי' לפניו: (למ) זה אחד מחמשה דברים הכפולים במקרא. מוצא בילקוט תהלים סג, וכן בילקוט שמואל רמז קי"א, ובשמואל סג חסר ה"יון, והוא מן מדרש שמואל פי"ד בפ' ועתה [הנה] המלך מותהלך, ולזה המאמר שלפניו כוון רש"י בפ' תהלים תיבות לפלות במקרא, ויש להוסיף גרש"י עוד, פרא ערוד, זקנה ושיבה, ובאיזה כ"י ונדפס לא הביא לשון הכתובים רק משפטי ודיני, עדי ושהדי, פרא וערוד, עלמיו גרמיו: (מ) ודכוותה זעף ה' עד מלאוה, הוא ג"כ בכ"י ו', והסר בכ"י האחרים גם בנדפס: (מא) גערת גוים זה עמלק. נשנה בפסיקתא זכור כ"ה ע"א ושם מתחיל ר' לוי פתח גערת גוים, ולזה כוון רש"י בפ' תהלים ט' ו', ומלא ג"כ בהנהומא הנדפס מכבר תנא אות ט', והוא שם הוספת המדפוסים ממואנטובה: (מב) שעבר על חמשה עבירות. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ז' ו' ונדפס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים, אבל בנדפס ראשון וגם בכ"י ג' ו' ה' ובפסיקתא ובילקוט תהלים סג ליהא, כי הוא הוספת איזה מעתיק בלמנע אחר שהביא רשע זה עשו, הוסיף להביא שעבר על חמשה עבירות, וזה הוא מנמרא ב"ב ט"ז ע"ב, עיין בפסיקתא זכור ה' פירש"י נגמרא סג, וראיתי כי גם הרא"פ בהנהומא שלו כתב על זה "אינו בכתובים": (מג) ושט את הבכורה. פירש"י נגמרא סג, ושט וביזה את העבודה שהיתה צבטורות, שט תרגום של בזיון עכ"ל. ונדפס ושטו ל"ל ושט, ובדפוס וויניציא ושטו בעשות ונכרדה את ט ונעשית נו: (מד) וכולן מגזירה שוה. קן הוא בכ"י ב' ד' ז' ו', והמדפוסים הדפוסים וויניציא השמיט זה, והכוונה כי חמש עבירות יליף נגמרא סג מנ"ט, ובפסיקתא זכור שם אחרי המלות וקראו להם גבול רשעה טסק, "אם יאמר לך אדם אף יעקב היה בכלל, אמור לו אבדת רשעים אין כתיב כאן אלא אבדת רשע זה עשו הרשע", וגם בעל הילקוט בתהלים סג רמז תרמ"ב הביא כלשון הפסיקה, ומביא גם ב"ש ר' לוי כמו שהוא בפסיקתא, וכן בילקוט תנא רמז תתקל"ח מביא המאמר ב"ש הפסיקה: (מה) מיספורין. דבר סהר וסוד: (מו) ראשית גוים עתיד לצאת מטך וכו'. כ"ה נס בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ו' ה' ונדפס גם בנדפס ראשון ג' אחרת ראשית גוים עתיד לצאת

ואומר יעקב יעקב (שס לו ז), יוסף שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף (שס לו ז), מלמד שנולד מהול כמוהו, משה שנאמר משה משה (שמות ג ד), (נמ) ונאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שס ג ז), שנולד מהול, שמואל שנאמר שמואל שמואל (ש"א ג י), ישעיה שנאמר ה' מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי (ישעיה מט א), ירמיה שנאמר בשרם אצרך בבטן ידעתך ובשרם תצא מרחם הקדשתך (ירמיה א ס), דוד שנאמר מכתם לדוד (הלים עז א), [סך תם]: (ס) ולאום מלאום יאמין (בראשית כס עג), לעתיד לבא וחתו נבורך תימן (עובדי ט), שלא תהא קימה למפלתן: ורב יעבוד צעיר (בראשית כס עג), (סא) אמר ר' הונא אם זכה יעבוד ואם לאו ייעבד, כיון שראה דוד שהרשע משעבד את הצדיק, אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם גערת נזים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד:

[ח] (סב) האויב תמו הרבות לנצח. האויב תמו, חרבותיהם קיימין לנצח, כגון (סג) קוסמנטינוס בנה קוסמנטינא, (סד) פילוס בנה פוליא, (סה) אנטיוכס בנה אנטיוכיא, (סו) רומילוס בנה רומי, (סז) אלכסנדרוס בנה אלכסנדריא. (סח) סלייקוס בנה סלייקיא, סקילוס בנה סקיליזיא, הם תמו, וחרבותיהם

הערות ותקונים

ובאמת היא הוספה ואינו מענין כמאמר והמוסיף הוסיף על הסיום מכאן את למד שיעקב נולד מהול שזה אחד מי"ג שנולדו מהולים, וגם באלר"ג פ"ב חושב אותם רק באיזה שנים, ובתנחומא פ' נח סי' ו' איתא פשרה בני אדם נולדו מהולים והעירותי בהערה מ"ט בתנחומא הגדפס (פ' נח סי' ה') הביא: זה אחד משבעה מהולים וחושב שם השבעה, ובמדרש שו"ס מזמור ט' איתא י"ג נולדו מהולים וחושב שם טולם, וכן בילקוט ירמיה רמז רפ"א חושב ג"כ י"ג (והוא מאלר"ג) רק הגי' נשתנה, ובב"ר פפ"ד אוח ו' תנחומא מקץ אוח ג' במ"ר פי"ד אוח ה' מובא כי יעקב ויוסף נולדו מהולים, ובסוטה י"ב ובשמ"ר פ"א וי"ר פ"א וילקוט שמות רמז קס"ו תמלא כי משה נולד מהול, ואולי היה גם לפניו בכ"י מן התנחומא הגי' י"ג בני אדם נולדו מהולים ואח"כ נשמט אוח ג' ונשאר רק אוח י' ואח"כ בא המעתיק השני והגי' עשרה במקום אוח י' ע"כ. ויש להוסיף כי בב"ר פמ"ג אוח ו' מובא כי מלכי דקדק מלך שלם נולד מהול: (נמ) ונאמר ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול. עיין וי"ר ריש פ"כ ושמ"ר פ"א אוח כ' שנאמר מכתם לדוד מך תם, עיין סוטה י' ע"ב מכתם שהיתה מכתו תמה שנולד כשהוא מהול: (ס) ולאום מלאום יאמץ עד שלא תהא קימה למפלתן, חסר בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ג' כלל הדפוסים, וגמלא גם בכ"י ו': (סא) א"ר הונא אם זכה יעבוד ואם לאו ייעבד. ב"ר פס"ג אוח ז', ועיין בלקח טוב תולדות כ"ה כ"ג ובהערה כ"ב אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב, ואם לא יעבד הרב מהצעיר, וע"ש מה שהבאתי מהר"ק: (סב) האויב תמו הרבות. מובא בילקוט תהלים רמז תרמ"ג: (סג) קוסמנטינוס בנה קוסמנטינא. הקיסר קאנסטאנטינוס בנה מחדש העיר וקראה קאנסטאנטינאפאל על שמו, ומקדם היה שמה ביזאנץ וזה היה בשנת ד"א 330 למספרם, והעיר הזאת נזכרת גם בתרגום המטונה יצ"ע על התורה במדבר כ"ד י"ט וישי"ט ש' צווחתא דמשחיתר מן קושטיניטי קרתא חייבתא, עוד שם כ"ד כ"ד ויזיין יטרקן במני זינא ויפקון באכלוסין פגיזיין מן למברניא ומארע אטליא ויטרפון בלגיזיין דיפקון מן קושטיניטי: (סד) פילוס בנה פוליא. בעל ערך מליס ד' קע"ט ערך אטליא כתב ח"ל: מא"י כתוב (יחזקאל כ"ו ו') תרגום ארמי ממדינת אטליא והוא הממוז Apulia סמוך לנעלאפעל והוא חלק מארץ אטליא, אשר הוא ג"כ תרגום ארמי על כתוב כלל, רק בעבור שמחוז אטליא מוקף ביותר מים, תרגם כן על איי כתוב, ובמדרש תהלים האויב תמו הרבות לנצח פוליוס בנה פוליא, אין ספק שכונן למחוז זה בהשמת אוח א' כמו שהיה נקרא בזמן מאוחר וכן היום Puglia, אך מי זה פוליוס אשר בנה כל הגליל הזה? לא ידעתי עכ"ל. ובתבואות הארץ דף קל"א פ"א הביא ח"ל ביחזקאל כ"ו ו' תרגם כתוב אטליא והוא לפי דעתי אטליא בדרך מוקדון (מאלעדאניא), ובלעקסיקאן פונקט ערך פילאס ד' 839 הביא העיר פילוס באי פעלאפאלנעס (מארעה) בנה פילוס מלך מעגארא ונקראה על שמו. ואין ספק שזה טון בעל המדרש: (סו) אנטיוכס בנה אנטיוכיא. ידוע כי אנטיוכוס Antiochus Cizicenus בנה העיר Antiochia. וראיתי בערך מליס ד' 148 כתב ח"ל זאת העיר היתה ימים רבים קרית ממלכה לסירים, הסופרים יאמרו כי סלייקוס מלך יוני הראשון על סוריא אחרי אלכסנדר מקדון בנה אותה וקראה על שם בנו אנטיוכוס, ולזה מסכימים גם דברי רז"ל המדוקקים (ב"ר פכ"ג) אנטיוכיא על שם אנטיוכוס, אכן במדרש על תהלים מזמור ט' אנטיוכס בנה אנטיוכיא, וכן בסדר עולם זוטא אנטיוכיא בנה אנטיוכיא, ואולי היה סלייקוס המיסד ואנטיוכוס בנו הבונה והגומר: (סז) רומילוס בנה רומי. זה איתא בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונדפסם ובילקוט תהלים שם, ומלא גם בכ"י ו', ועיין להלן מזמור י' הערה ל"ה: (סח) אלכסנדרוס בנה אלכסנדריא. המלך Alexander Maedonicus בנה סעיר בגדולה וסמאללה Alexanpria וקרא אותה על שמו: (סח) סלייקוס בנה סלייקיא

שבנו קיימות לנצח, (סג) ואתה כביכול ערים נתשת אבד זכרם המה, ירושלים וציון, כדכתיב ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלים שממה (ישעיה סד ט) וזה' לעולם ישב, משיבו הקב"ה המה היו בני אדם תמו נכרתו, ואף חורבותיהם שבנו עתידים לחרב לעולם ועד, וזה' שהוא חי וקיים לעולם ישב כונן למשפט כסאו, ויבנה ירושלים וציון וערי יהודה, וכן הוא אומר (ביום ההוא) [בעת ההיא] יקראו לירושלים כסא ה' (ירמיה ג יז):

[פ] דבר אחר האויב תמו. וחרבונותיהן קיימות לנצח, כגון (ע) קיסרין ורומי, וליום הדין עתידין הן ליחרב, שנאמר וערים נתשת, וכתיב כי תאמר אדום רוששנו ונשוב ונבנה חרבות (מלאכי א ד), ומה כתיב בתריה, המה יבנו ואני אהרום (סג), (עא) [פוליוס שאל את ר' אלעשה, לא כך אמר הנביא כי תאמר אדום רוששנו (סג סג), וכתיב המה יבנו ואני אהרום (סג), ותרין] כל מה שבנו קיימין, אמר ליה לא דבר הכתוב כנגד הבנין, אלא כנגד העצות, לפי כל מה שאתם יושבים ומחשבין ומיעצים עלינו לבנות אתכם ולכלות אותנו, הקב"ה הורס את עצתם, אמר ליה הייך כך הוא, שאנו באין בכל שנה לכלותכם, ואתי חד סב ומבטל ליה:

[י] דבר אחר האויב תמו הרבות. (עב) תני בשם ר' אליעזר שבועה נשבע הקב"ה בכסא כבודו, שלא להשאיר לזרעו של עמלק תחת כל השמים, (עג) לא נין ולא נבד בעמו, שנאמר תמחה את זכר עמלק (דברים כג יט), (עד) שלא יאמרו אילן זה של עמלק, גמל זה של עמלק, רחל זו של עמלק הי', שנאמר אבד זכרם המה. (עה) ר' לוי בשם ר' אחא אומר, לא השם שלם, ולא הכסא שלם, עד שיאבדו זכרו של עמלק, שנאמר ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק (שמות י"ו), היה לו לומר על כסא ה', כיון שיאבד זכרו של עמלק, כסא ש"ם והשם

הערות ותקונים

סליקא, סקילום בנה סקיליא. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכל כ"י האחרים ובגדפס לא נמלא רק מאמר האחרון סקילום בנה סקיליא, ואין ספק אצלי כי המעתיק מכ"י דילן השום תמיד עם הכ"י ו', הוסף "סקילום בנה סקיליא" וזה לתקן הגירסא באשר הנוסחא סקילום בנה סקיליא נשתבש בסיף האותיות סקיל"פ לפי הלמ"ד, או אחד ממעתיקים הוסף אח"כ סקילום בנה סקיליא כמו שראה בכ"י אחרים, והילקוט בתהלים רמז תרמ"ג הביא רק הנוסחא האמיתית סליקום בנה סליקא. וראיתי גם ברש"י תהלים מ"ט י"ב הביא סליקום בנה סליקא, והכוונה סליקום ניקאטאר שר לבא של אלכסנדר מקדון בנה העיר סליקא, וסיה העיר סליקום עד קטספון במעסאפאטאמיעין, וזכורה גם במכות י' ע"א כגון סליקום ואקרא דסליקום, ועיין ערך מליס נד 190 ערך אקרא דסליקום: (סג) ואתה כביכול ערים נתשת כו'. כל המאמר חסר בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' ובגדפס, ושם הגי' ואתה כביכול ערים נתשת, ציון וירושלים ערי קדשך היו מדבר שממה, אבד זכרם המה, וזה' לעולם ישב, המאמר קטע וחסר גם הדרשה על זה' לעולם ישב, ונמלא לנכון בכ"י שלפנינו גם בכ"י ו', וגם בילקוט המאמר קטע, ויש לתקן כמו שהוא לפנינו: (ע) קיסרין. ידוע ומובא הרבה במדרשים: (עא) פוליוס שאל כ"ה בכל כ"י גם בגדפס וגם בדפוס ראשון, ובעל סדר הדורות אות ב' ערך בן אלעשה הביא בשו"ט מזמור ט' שאלו פוליוס אחד וא"כ יש להגיה פולוסוס, אבל בכל הכ"י הגי' כמו לפנינו, והמאמר מובא בילקוט מלאכי רמז תקפ"ז ד"ה כי תאמר אדום בשם שו"ט וגם שם הגי' פולוסוס גם הגי' בילקוט שאל את ר' אליעזר: (עב) תני בשם ר' אליעזר. הוא במכילתא סוף בשלח ר' אליעזר המודעי אומר נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם איני חן ויגד של עמלק כו': (עג) לא כין ולא נכד בעמו. הוא לשון הכתוב (איוב י"ח י"ט) לא כין לו ולא נכד בעמו: (עד) שלא יאמרו אילן זה של עמלק, גמל זה של עמלק, רחל זו של עמלק הי'. כ"ה בכ"י ג' ו' ח' ובגדפס ובילקוט רמז תרמ"ג, ובכ"י ב' ד' ז' נמלא פה הוספה, אבל יען כי איננה מגוף הענין לא הוספתה בפנים, וכך איתא שם: שלא יאמרו אילן זה של עמלק שלא יאמרו שור זה של עמלק, חמור זה של עמלק, שה זה של עמלק, גמל זה של עמלק, ר' יהודה הנשיא אומר חממה עממים פסע אותו רשע ובה ועשה מלחמה עם ישראל, שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב וגו' (במדבר י"ג כ"ט), מאן אתה למד שהיה לפני לפנים מכולם, ר' נתן אומר מהררי שער בא, והלך ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה, עד שהגיע לרפידיס, עמלק בא ונלחם עם ישראל, יתרו בא ונודווג עם ישראל, אבד זכרם המה: והנה מן המאמר ר' יהודה הנשיא אומר הוא ממכילתא בשלח פרשת ויבא עמלק פרשה א', ובמכילתא שם הגי' ר' יהודה אומר, אבל בילקוט מובא ג"כ ר' יהודה הנשיא אומר. וההוספה היתה לא הוסף המדפיס דפוס וויניציא אשר מדרשו להוסף מאמרים אל המדרש כאשר מלא בכ"י שלפנינו: (עה) ר' לוי בש"ר אחא. פסיקתא דרב כהנא פסקא זכור (כ"ט ע"א), וע"ש בהערה כ"ה שהבאתי שבילקוט בשלח רמז רס"ח בשם הפסקתא, ובפסיקתא רבתי פ"ג ס' ט' הגי' ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא, ובתנחומא הגדפס מכבר סוף תלף ר' לוי בש"ר אחא בר חנינא, ז"ל בש"ר חמא בר חנינא כמו שהוא בתנחומא שלנו סוף תלף עיין שם בהערה קב"ה, ובעל

שלם, שכן כתיב האויב תמו חרבות, וכתיב בתריה וז' לעולם ישב כונן למשפט
כסאו, (עו) [הרי השם שלם והכסא שלם]:
[יא] והוא ישפוט תבל בצדק. (עו) אמר ר' לוי בשעה שהוא דן את האומות,
בלילה דן אותם, בשעה שהן ישנים מן העבירות, שנאמר (עח) רגע
ימותו וחצות לילה וגו' (איוב לו כ), (עט) וישראל דגן ביום, בשעה שהן עסוקים
במצות. (פ) ר' אלכסנדר אמר לא קמת מנהון רות רחב צפורה ויתרו. (פא) אמר ר'
יהושע בן לוי כתוב אחד אומר יתרא הישראלי (ט"ז יו כס), וכתוב [אחד אומר] [יתרא]
[יתר] הישמעאלי (דס"א ג יו), ר' שמואל בר נחמני אמר ישמעאלי היה, ולמה קורחו
ישראלי, שפעם אחת נכנס לבית המדרש, (פב) ושמע ישי שהיה אומר פנו אלי
והושעו כל אפסי ארץ (ישעי מה כג), מיד נתגייר, ונחן לו ישי את בתו, ורבנן אמרו
ישראל היה, ולמה נקרא שמו ישמעאלי, (פג) שחידד עצמו חרבו כישמעאל, ונעצו
בבית המדרש, ואומר או נהרוג או נהרג, או אקיים אני את דברי רבותי, עמוני
ולא עמונית מואבי ולא מואבית, (פד) ומנין שנתן לו ישי את בתו, שכן כתיב
ואחיותיהם צרויה ואביגיל וגו' ואביגיל ילדה את עמישא ואבי עמישא (יתרא הישראלי)
[יתר הישמעאלי] (דס"א ג יו): (פה) [והוא ישפוט תבל. כל השביעים חביבין, אדם

הערות ותקונים

ובעל השכל ח"א זל 56 הביא המאמר הזה בשם הפסיקתא: (עו) הרי השם שלם והכסא שלם. עפ"י זה
יסד הפייטן בפיוט לפרשת זכור אלהים אל דמי לך כסא שלם ושם שלם מכינים, ולזה המאמר כוון רש"י
בפי' עה"ת שמות י"ו ובתהלים סס, וע"ע חוס' ברכות דף ג' ע"א ד"ה ועוין: (עו) א"ר לוי בשעה שהוא
דן את האומות כו'. נשנה בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג (דף כ"ז ע"א) ושם איתא קר: א"ר לוי והוא ישפוט
תבל בצדק ידיו לאומים במושרים הקב"ה דן את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות, ואת האומות
בלילה, בשעה שהן בטלן [מן המצות] [מן העבירות], וכן נשנה המאמר מר' לוי צב"ר פ"א א"ר לוי,
וצב"ר שם בשעה שהן ישנים, חכמים המלות, "מן העבירות" וראיתי בילקוט תהלים שם רמז תרמ"ג (ובא"ז
דפוסים הוא רמז תרמ"ג) נמצא פה הספספס ודמיתי כי היה לפניו גי' אחרת במדרש שו"ע, אבל מלאתי כי
העתיק פה מאמר גדול מן פסיקתא רבתי פ"מ פסקא בחדש השביעי ושם הוא באריכות ובהספספס. ומובן
היעב הכוונה ידיו לאומים במושרים דן אותם בישרות שדן אותם בלילה אימתי כשהם ישנים מן העבירות,
שביום הם עובדים עבירות אבל בלילה הם בטלים מן העבירות שאין הקב"ה חפץ אפילו באנדרתם של
רשעים, וע"ע מה שהעיר הרב בעל מאיר עין בהערה כ', ודברי בילקוט משושים ויש לתקנם עפ"י
הפסיקתא רבתי וגם דברי המדרש תהלים עם דברי הרבתי יחד, וראיתי במדרש שו"ע דעוס פראג
ואמסטרדאם הוסיף המפרש באמצע "א"ר לוי בשעה שהקב"ה דן את או"ה מוכר להם זכות משרים שבהם"
והוא הוספה עפ"י בילקוט: (עח) שנאמר רגע ימותו. הראיה מהכתוב ליהא בכ"י האחרים ונדפס:
(עט) וישראל דגן ביום. מלת ביום חסרה בנדפס: (פ) ר' אלכסנדר אמר לא קמת מנהון רות רחב צפורה
ויתרו. עיין בירושלמי ר"ה שם אחר מאמר מר' לוי. מובא עוד שם שמואל אמר (מי) [בשעה] שהוא דן
את ישראל הוא דן את האומות, מה מקיים שמואל ידיו לאומים במושרים, דגן ככשרים שבהן, מוכר להם
מעשה יתרו, מוכר להן מעשה רחב הוונה. ומזה חבין דברי ר' אלכסנדר האם לא ילא מנהון רות רחב
צפורה ויתרו, לכן בשעה שדן את ישראל דן גם את האומות, וגם המאמר הזה נמצא ברבתי שם בהרחבת
לשון וביתר באור מאי במושרים, אמר ר' אלכסנדר דן את האומות במושרים שלהם ברחב ביתרו ברות,
וע"ע שחשב את שלשתם בפרטרוש: (פא) אמר ר' יהושע בן לוי. נשנה בירושלמי יבמות פ"ח ה"ז דף ס'
ע"ג ומובא במדרש רות ריש פ"ד. ובירושלמי משנתו המלות, "אמר ריב"ל" ומובא לנכון גם במדרש רות,
והביא המאמר בכלן על מה שסיים ולא רות מנהון, והביא הדרשה על עמוני ומואבי אסורין ואיסורין איסור
עולם אבל נקבותיהן מותרות מיד: (פב) ושמע ישי שהיה אומר כו'. מובא גם במדרש רות אבל בירושלמי
הג' ונכנס לבית לוי של ישעיה: (פג) שחידד עצמו חרבו. בירושלמי שחר מתינו כישמעאלי, ובמדרש רות שחר
חרבו כישמעאלי, ועיין גם בצבלי יבמות ע"ז ע"א ושמו יתרא הישראלי, וכתיב יתרא הישמעאלי, אמר רבא
מלמד שחר חרבו כישמעאל, ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב: (פד) ומנין שנתן לו ישי את
בתו כו'. זה ליתא בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' ובגדפס, ונמצא גם בכ"י ו', וכן הוסיף מהר"פ בהגהות שלו בצד
המדרש, ובכ"י ג' הוא כ"י רומי קובץ 76 חסר איזה דפים, וקיים או מקיים דברי רבותי עמוני ולא עמונית
מואבי ולא מואבית: ויהי ה' משגב לך, ואחר זה חסר ומתחיל באמצע מזמור י' והגלך והמן ישבו לשתות
א"ר ישכר מה אם יוסף שמח לאחיו: (פה) והוא ישפוט תבל כל השביעים חביבים. הוספתי כמו שהוא
בכ"י ב' ד' ו', והסר גם בכ"י ו' ח' (ובכ"י ג' חכמים איזה דפים) ובגדפס, וגם בדפוס וויניציא לא נמצא
ההוספה

שת אנוש (קין) [קין] מהללאל ירד חנוך (דס"א כג), וכתוב ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ט כד). אברהם יצחק יעקב לוי קתת עמרם משה, וכתוב ומשה עלה אל האלהים (שמות יט ג). אצם הששי דויד השביעי (דס"א כ טו). שאול אישבושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא, וכתוב ויקרא אסא אל ה' אלהיו (דס"ג יד). בשנים, והשביעית תשמטנה ונמשתה (שמות כג יא). בימים, ויברך אלהים את יום השביעי (בראשית כ ג). בחדשים, בחדש השביעי באחד לחדש (ויקרא כג כד). בשמים, רקיע שמים שחקים זבול מעון מכון ערבות, וכתוב סולו לרוכב בערבות (תהלים סח ט). בארצות, ארץ אדמה ארקא גיא ציה נשיה תבל, וכתוב והוא ישפוט תבל בצדק (תהלים ט ט):

[יב] ויהי ה' משגב לדרך. (פו) אמר ר' יוחנן כל מקום שכתוב במקרא דל דך תככים אביון סך עני רש חילך, בישראל הכתוב מדבר, דל כתיב מהר יקדמונו רחמיך כי דלוננו מאד (תהלים עט ח), דך כתיב ויהי ה' משגב לדרך (סס ט י). תככים כתיב רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' (משלי כט יג). אביון דכתיב ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו (ישעיה כט יט). סך (פו) דכתיב (לשפוט עני ומך) [כי ימוך אחיך (ויקרא כט כט)]. עני דכתיב וידעו כן עניי הצאן (זכריה יא ה). חילך דכתיב עליך יעזוב הלכה (תהלים י יז). משחרב בית המקדש אין לנו זבחים ועולות, אלא משגב לעתות בצרה: (פח) ויבטחו בך יודעי שמך. מהיכן, כי לא עזבת דורשיך ה': זמרו לה' יושב ציון. אמר ר' יוחנן זמרו לה' ממה שעשו בציון, אומרים לביתו לא נשא פנים בשעת כעסו, כשיבא ליפרע מן המחריבין על אחת כמה וכמה. אמר ר' חנינא זמרו לה' אימתי כשיבא לחזור שכינתו בציון. אמר ר' יוחנן מקרא מסייעא לך, כי בנה ה' ציון נראה בכבודו (תהלים קב י):

[יג] כי דורש דמים אותם זכר. כשיבא הקב"ה ליפרע פורענות הצדיקים, ולתבוע דמו של ר' עקיבא, הוא תובע דמו של בן קופיא, מהו ולא שכח צעקת עניים, אינו שוכח דמן של ישראל מיד אומות העולם, ורא דמן של צדיקים בלבד אלא כל מי שנהרג בימי השמד, (פט) ודמן של עשרה הרוני מלכות, ואלו הן, ר'

הערות ותקונים

הסוספה אף מדרך המדפים להוסיף מאמרים אשר מלא ככ"י, והסופר הוסיף ההוספה הרי"א עפ"י פסיקתא דר"כ פסקא נחדש השביעי (קנ"ד ע"ב), וי"ר שכ"ט אות י"א, ועיין בהערות שלי בפסיקתא סס: (פו) ח"ר יוחנן כ"מ שכתוב במקרא דל דך טו'. כאשר לפנינו גס הראיות מן הכתובים כ"ה גס ככ"י ו', אבל ככ"י ז' ד' ו' ח' ונדפסם ובילקוט תהלים סס המאמר קטע, וכ"ה גני' סס: ח"ר יוחנן כל מקום שנאמר דך עני ואביון מך בישראל הכתוב מדבר שאין עניות זזה מהם משחרב בית המקדש, וכל השאר שלפנינו חכר: (פו) דכתיב לשפט עני ומך. וכן מובא ככ"י ו', ואין זה לשון הכתוב, ובקרא כתיב לשפט יתום ודך (תהלים י"ח), ותקנתו כי ימוך אחיך: (פח) ויבטחו בך יודעי שמך מהיכן כי לא עזבת דורשיך ה'. וכן הוא ככ"י ו' ובילקוט, וכן יש לחקן בנדפסם: (פט) ודמן של עשרה הרוני מלכות ואלו הן טו'. כאשר הוא לפנינו כן הוא בכל כתבי יד, גס בנדפסם, רק ככ"י ז' ד' ו' ח' ונדפסם נאמר רק ואלו דמן של צדיקים שנהרגו ואלו הן, אבל גס ככ"י ו' הגי' כמו לפנינו ולא דמן של צדיקים בלבד אלא כל מי שנהרג בימי השמד ודמן של עשרה הרוני מלכות ואלו הן. ובמדרש איכה פ"ב פסוק בלע ה' איתא ד"א בלע ה' ולא קמל את כל נאות יעקב את כל נאותיו של יעקב כגון ר' ישמעאל, ור' שמעון בן גמליאל, ור' ישבב, ור' יהודה בן בנא, ור' חולפת המתורגמן, ור' יהודה הנחוס, ור' חנינה בן חרדיון, ור' עקיבא, ובן עזאי, ור' טרפון, ואית דמפקין ר' טרפון ומעייילין ר' אלעזר חרסגה. ראיו פה כי "ר' יוסי" המובא לפנינו ליחא סס, ושם מובא ר' טרפון, ובעל המדרש סיים ואית דמפקין ר' טרפון ומעייילין ר' אלעזר חרסגה (כוא ר' אלעזר בן חרסגה) וזה חידוש כי מנין עשרה הרוני מלכות הים בקבלה, ואיך אפשר שבמשך הזמן יתחלף סס הקדושים האלה וימירו סס אחד באחד, וזאת ידוע כי לא היו כולם בזמן אחד, ונהרגו בעתים שונים, ואולי הכוונה במ"ס ואית דמפקין הייט שבטסחא אחרת כחוזר ר' אלעזר חרסגה במקום ר' טרפון, כי באמת נמלא עוד במקום אחר שנים בשמותם, כמו שחראה במדרש אלה הזכרה נדפס בבית המדרש ח"כ נד 66 ותוסף סס ר' ישמעאל, ור' שמעון בן גמליאל, ר' עקיבא, ור' חנינא בן חרדיון, ר' אליעזר בן שמוע, ור' ישבב הסופר, ר' חנינא בן חנינאי, ור' יודא בן בנא, ר' חולפת המתורגמן, ור' יודא בן למא. וכן נמנו כן בפיוט אלה הזכרה לעוסף י"כ (אשר הוא מיוסד עפ"י המדרש הזה). וכן במדרש מעשה עשרה הרוני מלכות נדפס בבית המדרש

שמעון בן גמליאל, ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול, ור' יושב הסופר, ור' הוצפית המתורגמן, ור' יוסי, ור' יהודה בן בבא, ורבי יהודה הנחתום, ור' שמעון בן עזאי, ור' חנינא בן תרדיון, ור' עקיבא. ועליהם נאמר כי דורש דמים אותם זכר. ועתיד הקב"ה לתבוע דמן של ר' יהודה הנחתום, (צ) ושל בן קופיא, שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד שיהרג ר' יהודה הנחתום, מה עשה בן קופיא, עשה עצמו דיין ודן אותו שיתנו לו (צא) ספיקולה, וגור שישחטו אחר תחתיו, ויעשו אותו התיבות ויצילו אותו, רץ לשון הרע ואמר שם שלא נהרג, וגזרה המלכות שיהרגו שניהם, ויעשו מבן קופרא התיבות התיבות, לפי שהם על ר' יהודה הנחתום. ועתיד הקב"ה ליהרש דמן, כי דורש דמים אותם זכר ולא שכח צעקת ענוים: ר' אבהו בשם ר' אלעזר אומר כל צדיק וצדיק שאומות העולם הורגין אותו, הקב"ה (צב) כותבו בפורפריא שלו, שנאמר ידיו בגוים מלא גויות (תהלים ק"ו), (צג) והקב"ה אומר לאומות העולם למה הרגתם הצדיקים שלי, כגון ר' חנינא בן תרדיון, וכל הנהרגין על קדוש שמי, והן כופרים ואומרים לא הרגנו אותם, מיד הביא הקב"ה פורפריא שלו ודן אותם ונותן להם (צד) אפופסין, הוי ולא שכח צעקת ענוים:

[יד] חנני ה'. חנני אין כתיב כאן, אלא חננני, שלש נונין, כנגד שלש מלכות: ראה עניי משונאי, כמה דאת אמר ואת עשו שנאתי (מלאכי א ג): מרוממי משערי מות. מגיהנם: ולמה תעשה לי כך, למען אספרה כל תהלתך, כשתחזור שכינתך בשערי בתי ציון: אנילה בישועתך. (צה) אמר ר' אבהו זה אחד מן חמשה מקראות הקשות, שהן מלמדין בישועתן של ישראל היא ישועתו

הערות ותקונים

המדרש ח"ו נד 20 נמש ג"כ כמו במדרש אלה אזכרה רק שם כתוב ר' אלעזר בן דמא, וגרסם שם ל"א ר' יודא בן דמא כמו שהוא באמת במדרש אלה אזכרה ונפיוט שם, והנה נב' מקומות הל"א לא נחשב ר' יוסי ר' יהודה הנחתום ור' שמעון בן עזאי, וחושב במקום ר' יודא בן דמא, ר' חנינא בן חכינאי, ר' אלעזר בן שמוע. ואולי במדרש איכה במקום ואית דמפקין ר' ערסון ומעילין ר' אלעזר בן דמא, או ר' אלעזר בן שמוע. והר"ס בנהרות של נד המדרש שו"ע רשס נדו, ס"א ר' ערסון ור' אלעזר בן שמוע ואולי כוון בזה לדברי המדרש איכה, ור"חתי בילקוט תהלים רמז תרמ"ב (או תרמ"ג) הביא ו"ל אינו שוכח דמן של ישראל מיד האומות ולא דס לדיקס שיהרגו בימי גזרה כגון ר' עקיבא וחבריו בן עזאי ור' יהודה הנחתום ע"כ, נראה כי נתקצר ע"י המעתיק או המדפיס. ועיין בס' היוחסין השלם נד 25 שכתב על ר' ישמעאל בן אלישע הוא מעשרה הרוגי מלכות ונראה שלא נהרג ביום המרגב עם רש"ג, וכן כתב נד 38 על ר' עקיבא ו"ל וזכור זה שלא תטעה במעשה דהרוגי מלכות ומתקיימת שכתובות במחורים שנראה מהם שהיה עם ר' שמעון בן גמליאל בזמן אחד ואינו כן רש"ג שהוא הראשון נהרג בזמן המרגב, ור"ע קרוב מס' שנים אחריו וחמשה האחרונים בזמן שנכבשה ביתר ע"ג שנים אחר חרבן הבית ר"ה לומר ר' יהודה בן בבא, ור' חנני בן תרדיון, ור' סימאי ור' חלפתא ור' יצב הסופר, וע"ע נדף 36 שכתב על ר' חנינא בן חכינאי י"א כי הוא מעשרה הרוגי מלכות, וי"א כי הוא לא היה מהם כי הם ר' יהודה הנחתום, ועיין בשלשלת הקבלה מה שהעיר בזה. ובמאמר מיוחד לדבר צרחה אודותם, ופה אין המקום להאריך: (צ) ושל בן קופיא כו' מה עשה בן קופיא. בכ"י ב' ד' ז' ח' ובנדפס בגי' בר קפרא, ו"ל בן קופיא, וכן הוא גם בילקוט. ובסדר הדורות באות ק' ערך בן קופיא הביא זה בשם הילקוט, ונעלם ממנו כי המקור הוא במדרש שו"ס: (צא) ספיקולה. עיין מה שהעירותי בצוראת המלה בפסיקתא פסקא ויהי בשלח הערה קס"א, ובכ"י ב' ד' ז' ובנדפס דפוס קאמט', ודפוס וויניציא, ודפוס פראג ואמשטרדם בטעות וכשהוא בא ליתן לו סקילה, ו"ל ספיקלה, ובילקוט תהלים שם וכשהוא בא ליתן לו ספקו, ו"ל ספקו. ובעל סדר הדורות נערך בן קופיא הביא בשם הילקוט בטעות ליתן לו ספקו, ובכ"י ח' בטעות ליתן לו ספיקות: (צב) כותבו בפורפריא שלו כו'. מיד הביא הקב"ה פורפריא שלו ודן אותם. המוספי הביא המאמר הזה וכתב פי' כתיבה, ולא באר גזע המלה, ואולי ו"ל פופוריא והיא המלה היונית $\alpha\alpha\pi\alpha\rho\alpha\sigma$ ספר ולוח: (צג) והקב"ה אומר לאו"ה למה הרגתם הצדיקים שלי כגון ר' חנינא בן תרדיון וכל הנהרגין על קדוש שמי. בכ"י ב' ד' ז' ח' ובנדפס ובילקוט הקב"ה אומר להם למה הרגתם סלוגי ופלטו: (צד) אפופסין. המלה יונית $\alpha\alpha\phi\alpha\sigma\sigma$ פי' משפט וגזר דין (אורטטייל), ובדפוס פראג ואמשטרדם הוסיף המפרש באמצע המדרש על מלת אפופסין, שכן הראוי להס': (צה) א"ר אבהו זה אחד מן חמשה מקראות. פי' בטלן הקיש הכתוב ישועת ישראל, והחמשה מקראות

של הקב"ה, שנאמר כי שמחתי בישועתך (ש"א ז א): טבעו גוים בשחת עשו.
 (צו) זה פרעה ומצרים, שנאמר כי בדבר אשר זדו (שמות יח יא): ברשת זו ממנו. זה
 סיפרא ויבין מלך הצור: נלכדה רגלם. זה סנחריב: נודע ה' משפט עשה. בדין
 שהיה עשוי במצרים, שנאמר וידעו מצרים כי אני ה' (שמות יד ז): דבר אחר נודע
 ה' משפט עשה. בפרעה ובעמלק ובמלכי האמורי ובמלכי כנען ובסנחריב ונבוכדנאצר:
 בפועל כפיו נוקש רשע. זה המן, שנאמר ויתלו את המן על העץ אשר הכין
 למרדכי (אסתר ז י), ואנו מה חייבין לעשות, להודות לו על כך, הגיון סלה, שנאמר
 או ישיר משה (שמות טו א), או ידבר יהושע (יושע י יב), ותשר דבורה (שפטים כ א):

[פו] ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים. (צו) ר' אליעזר אומר כל הגוים
 אין להם חלק לעולם הבא, אומר ליה ר' יהושע אילו אמר כל גוים
 ושתק, יפה את היית אומר, ומה תלמוד לומר שכחי אלהים, הוי אומר ברשעי
 אומות העולם הכתוב מדבר: (צח) אמר ר' נחמיה כל תיבה שאין למ"ד בתחלתה
 נתן ה"א בסופה, כגון חרנה, מצרימה. התיבון ליה (צט) הא כתיב לשאולה,
 אמר ר' אבא בר זבדא (ק) לדיומא התחתונה שבשואל: (קא) המזבחה, לרבות את
 הכבש, חרנה מצרימה ירושלימה, לרבות עיבורה דמתא, הימה לרבות את
 (קב) הלמן, השמימה לרבות את העננים הכפותין להן: כי לא לנצח ישכח אביון.
 ישראל שהוא אביון בגלות לא ישכח לנצח. ר' יודן אמר מה תקות עגוים תאבד
 לעד, אלא כשם שלא לנצח ישכח אביון, כך תקות עגוים לא תאבד לעד:
 [טז] קומה ה' אל יעזו אנוש. לא יתעוון במלכותיהן (קג) ובלישניהן: ישפטו

הערות ותקונים

ס: א' הכתוב שלפניו. ב' בזמור י"ג יגל לבי בישועתך. ג' מזמור פ' ולכה לישועתה לנו.
 ד' בזמור ל"א אשבעו ואראכו בישועתי. ה' ב"א ב' א' כי שמחתי בישועתך, וכלל המקומות נדרש כן
 במדרש, גם באגדה שמואל סוף פ"ד, ועיין הנחומא שלנו סוף פ' אחרי, ושמ"ר סוף פ"ל: (צו) זה פרעה
 ומצרים. נגדסס הלשון מקוטע, והנה אתקן הלשון מהגדסס עפ"י כ"י שלפניו: טבעו גוים בשחת עשו. זה
 פרעה [ומצרים, שנאמר כי בדבר אשר זדו]: ברשת זו ממנו. זה סיפרא [ויבין מלך הצור]: נלכדה רגלם.
 זה סנחריב: נודע ה' משפט עשה. בדין שהיה עשוי במצרים, שנאמר וידעו מצרים כי אני ה': [ד"א מודע
 ה' משפט עשה. בפרעה ובעמלק ובמלכי האמורי ובמלכי כנען ובסנחריב ונבוכדנאצר]: בפועל כפיו נוקש רשע.
 (זה פרעה) [זה המן, שנאמר ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי], (ואנו מה עלינו לומר) [ואנו מה
 חייבין לעשות, להודות לו על כך], אגיון סלה, [שנאמר] או ישיר משה [או ידבר יהושע לה', והשר דבורה],
 וגם הרא"פ נגד המדרש הביא הגי' כמו שהוא לפניו בכ"י: (צו) ר' אליעזר אומר כל הגוים אין להם חלק
 לעולם הבא. המאמר קטע ונובע מתוספתא סנהדרין פ"ג ושם הלשון מתוקן יותר ויש לתקן לפניו עפ"י
 התוספתא וכך איתא שם: ר' אליעזר אומר כל רשעי גוים אין להם חלק לעולם הבא (ר"ל הרשעים שבאומות
 אכל חסדי האומות יש להם חלק לעולם הבא) שנאמר ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים, ישובו
 רשעים לשאולה אלו רשעי ישראל, כל גוים שכחי אלהים אלו רשעי גוים, אמר לו רבי יהושע אלו אמר הכתוב
 ישובו רשעים לשאולה כל גוים ושתיק, היה אומר כדכרך אלו רשעי ישראל ורשעי אומות, עכשיו שאמר הכתוב
 שכחי אלהים הא יש נדיקין באומות, ועיין סנהדרין ק"ה ע"א, וגם שם יש לתקן המאמר עפ"י התוספתא:
 (צח) א"ר נחמיה. ירושלמי יבמות פ"א ה"ו דף ג' ע"א, ב"ר פ"ל אות ג' פס"ח אות ח' פס"ו אות
 ב', ילקוט תהלים שם, ותורה רמז פ"ד ורמז קי"ז ורמז קמ"ה, ועיין בצבלי יבמות י"ג ע"ב, ומוצא גם
 ברש"י תהלים שם: (צט) הכתיב לשאולה. הק' שלחצ למ"ד בתחלתה כתיב ה"א בסופה: (ק) לדיומא
 התחתונה שבשואל. כ"ה גם בירושלמי, וכן הביא הרשב"א והריטב"א בחי' ביבמות, אבל בב"ר פ"ג ופס"ו
 הגי' לביטי, ובפס"ח הגי' לאמצטי, והערך ערך צט הביא המאמר מצ"ר וכתב המוספי פי' בל"ל ב"ר פ"ג ופס"ו
 מקום עמוק, והרצ בעל ערוך השלם הביא מלה אחרת מלשון יוני ע"ם, ויש לקיים גם הגי' לדיומא, ופי'
 למדור התחתון שבשואל, עיין ערוך ערך דייט. וברש"י בפי' לתהלים שם השמים המלה הזרה והביא למדרגה
 התחתונה של שאל, וסיים ומהו ישובו, לאחר שילאו מניהגס ועמדו בדין ויתחייבו ישובו למדרגה תחתית
 של ניהגס: (קא) המזבחה לרבות את הכבש עד הכפותין להן. זה לא נמלא בכ"י ב' ד' ז' ח' ולא נגדסס
 ולא בילקוט וגם לא בירושלמי וב"ר שם, והמוסיף אשר הוסיף המאמר הזה בא ליתן טעמים על אות ה'
 בסופה: (קב) הלמן. פי' ציוני עקמלג חוף ים ומושב הספינות: (קג) ובלישניהן. בכ"י ב' ד' ז' ח'

גוים על פניך. (קד) מעשה תדיוטוס שלהן: שיתה ה' מורה להם. (קה) שית יראתך עליהם, ומרותך עליהם, הכנס בהם את השמות, (קו) שנאמר והאברתי חכמים מאדום (שנדיה ה), נבער כל אדם מדעת (ימיס י יד), (קז) שכן בלשון יון קורין לשמיא מורא, (קח) ותן פרומביא בפייהם, כחמורים של מחנין: ידעו גוים אנוש המה סלה. (קט) כל מקום שתמצא אדם במקרא, אדם ממש, אדם ובהמה, אדם שדעתו כבהמה, איש גבר, חכמים. אנוש אדם, שומה:

[יז] (קי) דבר אחר על מות לבן. על מיתת נבל, כאותיות לבן כן אותיות נבל, ולמה כתיב לבן ולא נבל, שהוא דומה במעשיו ללבן: דבר אחר על מות לבן. על מיתת צדיקים, בני אל חי, שמוסרים נפשם למיתה על יחוד השם, ואינן דומין למתים אלא לחולין, וכן אמר שלמה השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני (ש"ס ה ט), (קיב) ומה חולי יש כאן, לא מיחוש ראש, ולא מיחוש מעיים, וממה אני חולה, מאהבתו של הקב"ה שנאמר כי חולת אהבה אני (ש"ס ה ט), ולא חולי בלבד, אלא אפילו על מות, על מיתה, שנאמר לדיח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך (ש"ס ה ט), שאהבו עליך למות, שנאמר כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד כג), אין דך אומה בעולם שיאמר לה הקב"ה רדי לים וירדה, כאומה זו שנטרה נפשה על אלהיה, אמר דוד עד היכן הבן אוהב את האב, עד שמוסר נפשו למיתה על כבודו, וכן נבוכדנאצר אמר כען (האיתיון) [הן איתיון] עתידין (דיאל ג טו), (ענה) [ענו] שדרך מישך ועבד נגו (קיב) ואמרין למלכא (ש"ס טו), אפילו אם אינו מצילנו, לאלהך לא (אנהו) [איתנא] פלחין (ש"ס טו), וכן הוא אומר כשיצאו מכבשן האש, ענה נבוכדנצר ואמר

הערות ותקונים

ונדפסם וזילקוס תהלים שס הגי' בשלות: (קד) מעשה תדיוטוס שלהם. ככ"י ו' תיודיוטוס, ככ"י ז' מעשה דיוטוס ובכ"י ד' מעשה תדיוטוס, ככ"י ו' מעשה תדיוטוס, ככ"י ה' נטעות מעשה תודיוטוס, ונדפסם כמו לפניו מעשה תדיוטוס, וזילקוס תהלים שס תעשה תדיוטוס, ז"ל מעשה תודיוטוס, ונדפסם נלדו פי' דין, וראיתי כזילד מעריכין דף י"ב שכתב נראה שיהא המלה היונית θεοδωτος פי' שופט ציונית: (קה) שית יראתך עליהם ומרותך עליהם, גם הראב"ע פי' מורה כמו מורא כמו במדרש שית יראתך, ומאמר השני ומרותך עליהם כן פי' גם רש"י מורה מרות ועול, ונדפסם נשמו המלות, ומרותך עליהם: (קו) שנא' והאברתי חכמים מאדום, נבער כל אדם מדעת. הראיות מהכחוצים ליתא ככ"י ז' ד' ו' ה' ונדפסם וזילקוס, והרא"פ בהגהות שלו בלד במדרש הוסף זה ג"כ, כמו שהיה ככ"י שלפניו, ובאמת מיוחדות הן: (קז) שכן בל"י קורין לשמיא מורא. כן הוא בזו"ט μαρσος שטה וכסיל, ומאמר זה שגור במדרשים, כמו בפסיקתא פסקא שמשו קי"ח ע"ב, ובמדרש איכה בפתיחתא בלשון יוני לווחין לשטיי' מורוס, וכן במ"ר פי"ט בכרכי הים קורין לשטה מורים, וכן הוא בתנחומא חקת: (קח) ותן פרומביא בפייהם כחמורים של מחנין. ככ"י ז' פרומביא, ככ"י ד' וכ"י ז' כרכמיא, ככ"י ה' פורמא, בדפוס קאנט' פרומביא, ובדפוס וויניציא. פרומביא, וטולם בטעות, ז"ל כמו שהוא לפניו וגם ככ"י ו' וזילקוס וכן בדפוסים אחרים מהמדרש. ופי' המלה רסן, עיין ערוך ערך פרומביא שהמלה יונית πορβεια, כמו ולא פרומביא שפיה, ויותר נכון שז"ל ותן פרמא בפניהם כחמורים של מחנין, והיא המלה הרומית Forma, ופי' מין מסוה הנתון על הפנים, וכמו שהוא במזמור י"ז, רבנן אמרי פארמא נתון לפני עיניהן כחמורים הללו של מחנין, ר"ל חמורים העומדים לפתחן ונתנים מסוה על עיניהם שלא ילכו במקום אחר, רק שיהיו חוזרים וסובבים במקום הזה, ומוצא בערוך ערך פרמא ע"ש: (קט) כל מקום שתמצא אדם במקרא כו'. כל זה חסר ככ"י ז' ד' ו' ה' ונדפסם, ונמצא גם ככ"י ו', וכן הרא"פ הוסף זה בלד המדרש עפ"י כ"י שהי' לפניו: (קי) ד"א על מות לבן על מיתה נבל כו'. כל זה חסר ככ"י ז' ד' ו' ה' ונדפסם ושם הגי': ד"א על מות לבן אמר שלמה השבעתי אתכם, ונמצא גם ככ"י ו', וכן הוסף הרא"פ בהגהות שלו, ואולי הי' הגי' הזאת גם לפני רש"י כי בפ"י תהלים ט' ה' כתב ויש פותרין על מות לבן נבל, ואף זה לא יתכן בהפוך את השם ואין במזמור זכרונו: (קיב) ומה חולי יש כאן. מוצא בזילקוס שה"ש רמו התקפ"ה בפ' אס תמצאו את דודי בשם שו"ס: (קיב) ואמרין למלכא. ככ"י ז' ו' ונדפסם דפוס וויניציא, ואח"כ בכל הדפוסים, נוסף בלמעט: ואמרין למלכא [נבוכדנצר]. אס למסין אס לארטיניות כל מה שאתה גוזר אתה מלך עלינו, אבל לכפור בהקב"ה אתה נבוכדנצר והכלב שוין, והם נשאו ק"ץ בעמקן מהלפרדעים שנאמר ובתוריד ובמשארותיך (שמות ז' כ"ח). וההוספה הזאת לא נמצאת ככ"י שלפניו ולא ככ"י ו' ה', (ובדוא"ל לא היתה גם ככ"י ג', וכבר העירוני כי ככ"י הוא חסרים פה איזה

ברוך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח (מלאכא) [מלאכה] ושויב לעבדוהי די התרחצו עלוהי (סס סס כח), ולא מסרו נפשם על מנת להנצל, אלא לישרף, ולמה כי עזה כמות אהבה (ס"ג ס"ו), ראה עד היכן הבן אוהב אותך, הוי למנצח על מות לבן:

מזמור י

[א] למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה. (א) זהו שאמר הכתוב ומדן לצד עילאה ימלל (דניאל ז כס), [אמר ר' יוסי] אין הרשעים מזדווגין אלא אם כן מחרפין ומגדפין להקב"ה, שנאמר ומלין לצד עילאה ימלל, זה הקב"ה, ואחר כך (לקדושי עליונים) [ולקדושי עליונין יבלא] (סס סס), כמה דאת אמר קדושים תהיו (ויקרא י"ג), (ב) [אמר ר' יהושע] הקב"ה, הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי העולם, היו קדושים כשם שאני קדוש, שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ו), וכשם שאני עליון על כל העולם, כך אתם תהיו לי, וכשם שהלמ"ד עליון על כל האותיות, כך אתם, וכשם שהיו"ד קמנה, כך אתם קמנים, שנאמר כי אתם המעט מכל העמים (דברים ז יז). ומנין שנקראו ישראל עליונים, שנאמר ונתנך ה' אלהיך עליון וגו' (דברים כח ה), משל לאדם שיש לו כרם, והיו הלמטשים רוצים ליכנס בתוכו ולא היו יכולין, שהיה (ג) מסוייג בגדר, מה עשו פרצו את הגדר, ואחר כך נכנסו לתוך הכרם, כך אומות העולם באים ומזדווגים לישראל, שהן כרמו של הקב"ה, שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ס ז), והן מחרפין להקב"ה ואחר כך לישראל, שנאמר ומלין לצד עילאה ימלל (דניאל ז כס), ואח"כ לקדושי עליונים, ואח"כ רוצין לבטל את התורה, שנאמר (להשנא זימניא) [להשניה זימנין] ודת (סס), [זימניא] (ד) אלו המועדות, ודת זו התורה, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג ז), ויתיהבון בידיה (דניאל ז סס), יכול לעולם תלמוד לומר עד עידן ועידנין ופלג עידן (סס סס), ולמה אנו משתעבדין כל השעבודין הללו, על שהרחקת עצמך ממנו, לכך נאמר למה ה' תעמוד ברחוק:

[ב] דבר אחר למה ה' תעמוד ברחוק. זהו שאמר הכתוב ויהי כאשר קרא ולא שמעו (זכריה ז יג), (ה) אמר ר' יונתן שלש שנים ומהצה היתה שכינה אומרה ומכרות דרשו ה' בהמצאו (ישעיה סו ו), ולא היה מי משניה, וכן הוא אומר נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשוני (סס סס ה), (ו) אמר ר' חנינא משל לשוירא שהיתה מהלכת בדרך, כיון שחשבה לה, באה אצל (ח) הבורגנין, אמר

הערות ותקונים

דפיס), ולא בדפוס ראשון דפוס קאנטט'. והרא"פ בהגהות שלו כדל המדרש רש"י "איתו בכתובים" ר"ל לא נמלך בכ"י שלפניו, וזה הוסיף ספר אחד מן מזמור כ"ח, וכן נסנה בו"ר פל"ג אות ו', במ"ר פס"ז אות י"ד ובקצת שנים, בחזית פ' יונתי, גם הסופר הזה קצר בלשונו וכ"ל ואמרין למלכא נבוכדנצר (דניאל ג' י"ו) אט נבוכדנצר למה מלכא ואט מלכא למה נבוכדנצר אלא אמרו לו אט למסיס ולנגוליות ולא רמויות נזר שליכו את מלכא, ואט לעבוד ע"ז [נבוכדנצר שמך] את והכלב שוין. והמאמר השני, והסא ק"ץ בעממן מאספרדעים, שנאמר ונתגורין ונמסארותין" זה הוסיף הסופר מנמרא פסחים ל"ג ע"ב, עוד זה דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עממן על קדושת השם לכנסן האט ק"ץ בעממן מנפרדעים כו' :

(א) זש"ה ומלין לצד עלאה ימלל. מובא בילקוט דניאל רמז אלף ס"ו בשם שו"ס: (ב) אמר להם הקב"ה. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ז' והסר בכל הדפוסים גם בכ"י ו' וכ"י ח': (ג) מסוייג בגדר. מלשון סגס בשושים, והרגום נדר סיג: (ד) אלו המועדות. באיזה כ"י ובנדפס אלו שלשה רגלים: (ה) ח"ר יונתן ג' שנים ומהלכה. פתיחתא דאיכה רבתי סי' כ"ה, ובכ"י ב' ג' ד' ז' ובנדפס בני' ח"ר יונתן, וז"ל ח"ר יונתן, וגם בפסיקתא רבתי פל"א בני' ח"ר יונתן, והילקוט תהלים רמז תרמ"ז הביא המאמר מכרבתו (והסר סיון), וגורס ח"ר יונתן ב"ר אליעזר: (ו) ח"ר חנינא כו'. מובא בילקוט ישעיה רמז סס"ה בשם שו"ס: (ז) לשוירא. תרגום אורחתי ישמעאלים שירת ערבאי, ענין חנוכה של הולכי אורח: (ח) הבורגנין. פי' בנינים על

לה הבורגנין הכנס לי לבורגן, מפני חיות רעות, ומפני הלסמים, אמרה לו השיירא
 אין דרכי ליכנס לבורגני, כיון שהלך בא עליו אישון לילה ואפלה, חזר ובא אצל
 הבורגנין, והיה צועק ומבקש עליו שיפתח לו, אמר ליה הבורגנין אין דרכו של
 בורגנין להפתח בלילה, ואין דרכו של בורגני לקבל בשעה זאת, בשעה שבקשתי
 לא רצית, ועכשיו אין אני יכול לפתוח לך, כך אמר להם הקב"ה לישראל, שובו
 בנים שובבים (יחזיק ג' יד כג), דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נה ו), ואין אחד מהן מבקש לשוב,
 אמר הקב"ה אלכה ואשובה אל מקומי הראשון (כושע כ ט, ס טו), כיון שנמסרו
 למלכיות ולאומות, הם צועקים למה ה' תעמוד ברחוק, אמר להם הקב"ה כשבקשתי
 מכם לא קבלתם, עכשיו שאתם מבקשים ממני איני שומע לכם, מדה כנגד מדה,
 הוי אומר ויהי כאשר קרא ולא שמעו (זכריה ז יג), שמא עד עולם חס ושלום, עד
 עידן ועידנין ופלג עידן (דניאל ז כט):

[ג] בגאות רשע ידלק עני. (ט) זה לומ שנתפס עם אנשי סדום: יתפשו במומות
 זו חשבו. אלו השבטים. (י) אמר ר' יודן מאן דאמר רחמנא וותרן
 הוא, (יא) יתוותרן בני מעוהי, (יב) אלא מאריך אף ונביה דיליה, (יג) אמר הקב"ה
 לשבטים אתם מכרתם אחיכם מתוך אכילה ושתייה, שנאמר וישבו לאכל לחם
 (בראשית לו כט), והרי הוא נופל את שלו מתוך אכילה ושתייה, שנאמר (יד) והמלך
 והמן ישבו לשחות (אסתר ג טו). (טז) אמר ר' יששכר מה יוסף שמחל לאחיו, דכתיב
 לא אתם שלחתם אותי הנה (בראשית מט ח), ראה עד היכן היא מתוקנת להם, מי
 שאינו מוחל על אחת כמה וכמה. (טז) אמר ר' חנין אמר הקב"ה לשבטים אתם
 מכרתם אותו לעבד, שנאמר לעבד נמכר יוסף (תהלים קס יז), חייכם שאתם קורין בכל
 שנה ושנה עבדים היינו לפרעה במצרים. (יז) ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר
 שבטים גרמו לקרוע שמלת אביהם, והיכן נפרע להן במצרים, שנאמר ויקרעו
 שמלותם (בראשית מד יג), יוסף נרם לשבטים לקרוע שמלותם, [עמד בן בנו ונפרע

הערות ותקונים

על הדרכים למכור שם מוונות, ובורגן הוא בעל הבית, ועיין ערוך תהלים ערך ברגן שמבאר גזע המלס
 ותקין שם ש"ל במדרש שו"ס כיון שהשיך בא לו הבורגני: (ט) זה לט. מובא בילקוט סוף רמז תרמ"ז
 וחסר ה"יון, והמדפיסים חזרו המאמר הזה עם מאמר שלפניו, ובאמת כל המאמר מרמז תרמ"ו המתחיל
 ד' נביאים הוא מפסיקתא רבתי פל"א עד המאמר בגאות רשע ידלק עני זה לוס שהוא ממדרש שו"ס שלפניו.
 ועוד יש להעיר דרך אגב כי על רמז תרמ"ז נרשס בלדו "מדרש" בטעות ולא נמלא המאמר בשו"ס, רק ש"ל
 תנחומא, והוא בתנחומא שלנו וארא אות ס"ו: (י) א"ר יודן מאן דאמר. מובא בילקוט שם רמז תרמ"ח
 והמדפיסים הציגו רמז חדש והוא מאמר אחד עם סוף רמז שלפניו וחסר ה"יון, והמאמר גשס בירושלמי
 שקלים פ"ה ס"ב (מ"ח ע"ד) תענית פ"ב ה"א (מ"ח ע"ד) בינה פ"ג ה"ט (ס"ב ע"ב) ובב"ר פס"ז אות ד'
 ואסתר רבה סוף פ"ו וריש פ"ח תנחומא הגדפס מכבר כי חשא אות כ"ז ובבבלי ב"ק דף ק' ע"א ובכלס הגי'
 א"ר חנינא, ובמדרש אסתר שם א"ר חנין, והמאמר הזה מובא גם בתשב"ץ בפ"י על אבות דף ע"ו ע"ב
 בשם מדרש שו"ס: (יא) יתוותרן בני מעוהי. בנמרא בבלי שם יותרו חייו: (יב) אלא מאריך אף. בירושלמי
 אלא מאריך רוחיה: (יג) אמר הקב"ה לשבטים. הביא המאמר הזה לראיה שהקב"ה מאריך אף ונבי דידיה,
 וכן הוא באסתר רבה סוף פ"ו על והמלך והמן ישבו לשחות, א"ר חנין מאן דאמר רחמנא וותרן כו'
 אמר להם לשבטים אתם מכרתם את אחיכם מתוך מחל ומשחה כך אני אעשה לכם, ה"ה"ד והמלך והמן
 ישבו לשחות: (יד) והמלך והמן ישבו לשחות. לעיל העירותי שבכ"י ג' חכמים איוה דפיס, ומתחיל מכתן:
 (טז) א"ר יששכר מה יוסף שמחל לאחיו. גם המאמר הזה הוא באסתר רבה שם, והגי' שם א"ר יששכר
 דכפר מגדי ומה אס מי שמחל ואמר לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וגו' ראה עד היכן היא
 מתוקנת, שהרי עד ימי מרדכי אותו עוגש של מכירת יוסף קיים, מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה,
 והוא המאמר שלפניו בהרחבת לשון ובהוספה, היינו במקום ר' יששכר הוסיף "דכפר מגדי" גם נוסף "שהרי
 עד ימי מרדכי אותו עוגש של מכירת יוסף קיים": (טז) א"ר חנין אמר הקב"ה לשבטים כו' חייכם שאתם
 קורין בכל שנה ושנה עבדים היינו לפרעה במצרים. זה לא נמלא במדרש אחר: (יז) ר' פינחס בש"ר
 הושעיא. ב"ר פס"ד אות ב', ומובא בילקוט יהושע רמז י"ז בשם ב"ר, ועיין באסתר רבה ריש פ"ח,
 ובילקוט תהלים רמז תרמ"ה נתקבר המאמר והחל שבטים גרמו ליקרע, ובבבלי נרשס "ברמז י"ז" וכוון בוס
 ילקוט

לו, שנאמר ויקרע יהושע שמלותיו (יחשע ז ו), (יח) מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך הוקרע נחלתו, הציה בעבר הירדן, והציה בארץ כנען, שבטים קרעו עד בנימין, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר ויקרע מרדכי את בגדיו (אסמ ד א):

[ד] כי הלל רשע על תאות נפשו. (יט) אין הרשעים מחללין עצמן, עד שעושיין תאותן, וכן נבוכדנאצר אמר מן קשומי די אלהכון הוא אלה (דניאל ב מ), ואין עוברין עבירה (כ) אלא אם כן עשאה חולין בפניו: ובוצע ברך נאין ה'. (כא) ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגול סאה של חמין, טחנה ולשה [ואפאה] והפריש [ממנה] חלה, כיצד הוא מברך, אין זה מברך אלא מנאין, ועליו נאמר ובוצע ברך נאין ה': (כב) דבר אחר ובוצע ברך, [אין בוצע אלא הנייה], כמה דאת אמר מה בצע בדמי (תהלים ל י), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבוננו של עולם בית אחד שהיה לך הנאה ממנו, עמדו השונאים [והחריבוהו], והן קיימין והוא חרב, והצדיקין שהיה לך הנאה מהן, עמדו הרשעים [והרגו מהן כמה וכמה], ונאצו שמך עליהן, והן קיימין, [היו ובוצע ברך נאין ה']:

[ה] ידכה ישוח. [אמר ר' יצחק] (כג) ודכה כתיב, (כד) שאין הרשע מזדווג אלא לכויצא בו: ונפל בעצומיו חלכאים. אמר ר' הנינא בר פפא (כה) אין הרשע נופל עד שתמלא סאתו, [שנאמר תחת רשעים ספקם (איוב לי טו), במלאת ספקו יצר לו (שם כ כג)]. (כו) אמר ר' סימון אין הרשע מפיל בקולירין, אלא גבורין כמותו, שנאמר ולגוברין (גבורין) [גברין] היל די בהייליה (דניאל ג כ), אמר ר' סימון בגון (כז) הקיספור שהיה מכה ומסיר צלע וחוליא בבת אחת: אמר נבל בלבו.

הערות ותקונים

וילקוט יהושע רמז י"ז: (יח) מנשה גרם. מכאן עד ויקרע מרדכי את בגדיו, חקר נדפס, וממלא לנכון גם כ"ר שם, ופי' מנשה גרם היה שרדף אחריהם על דבר הנביע: (יט) אין הרשעים מחללין עצמם. באיזה כ"י ובנדפס הגי' מהללין ומלת "עלמין" ליתא, ומוצא גם בילקוט תהלים רמז תרמ"ח, וגם הוא גורם מהללים, ופי' אחר שכבר עשה מהלל לה', וכדמיייתי מנבוכדנאצר: (כ) אלא אם כן עשאה חולין בפניו. דורש הלל כמו הלל: (כא) ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגול סאה. וירושלמי סאה דרין פ"א ה"א דף י"ח ע"ב תני ר' אליעזר בן יעקב אומר מה ת"ל ובוצע ברך נאין ה', משלו משל למה הדגדג דומה לאחד שננב סאה תמים והוליקה לנחתום והפריש חלתה והאכילה לבניו, הרי זה מברך, ואיט אלא מנאין, וירושלמי חלה סוף פ"א ה"ט תני מנה גזולה אסור לברך עליה א"ר הושעיא על שם ובוצע נאין ה', ועיין ב"ר דף משה ברמב"ם ה' ברכות פ"א ה"ט, ובגמרא בבלי ב"ק ז"ד ע"א איתא דתיא ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגול סאה כו', ובדלתי הים המאמר באיזה ברייתא: (כב) ד"א אין בוצע אלא הנייה. מוצא בילקוט תהלים רמז תרמ"ח בשם המדרש, ושם יש לתקן במקום עמדו שנים ז"ל עמדו שוכאים: (כג) ודכה כתיב. כ"ה גם כ"י ו', אבל כ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובנדפס מוצא זה בשם ר' יצחק, וכן תקנתי בפנים, ומוצא בילקוט רמז תר"ג בשם המדרש, ושם איתא א"ר ז"ל א"ר [יצחק]: (כד) שאין הרשע מזדווג אלא לכויצא בו. כ"ה גם כ"י ו', אבל כ"י ב' ג' ד' ז' ח' הגי' שאין הרשעים מזדווגין אלא לבני אדם כמותו, וכ"י ב' ד' ז' ח' מספ שנאמר עוזבי תורה יהללו רשע (משלי כ"ח ד'): (כה) אין הרשע נופל עד שתמלא סאתו. כ"ה גם כ"י ו', ובכ"י ג' ובנדפס סיים הספוקים שהוספתי. ובכ"י ב' ד' ז' ח' הגי' אין הרשעים נדווגין עד שתמלא סאתו, שנא' במלאת ספקו יצר לו. ובילקוט תהלים שם הביא כמו לפניו, ואחרי המלת עד שתמלא סאתו סיים "וכו" ועיין סוטה ט' ע"א: (כו) א"ר סימון אין הרשע מפיל בקולירין אלא גבורין כמותו. כ"ה גם כ"י ו', וכן הוא בכ"י ג' ובנדפס, רק שם הגי' אלא רשעים גבורים כמותו, אבל בכ"י ב' ד' ז' ח' הגי' אמר ר' יהושע בן לוי אין הרשע מפיל בקולירין אלא רשעים כמותו, ובכ"י ח' הגי' ועוד אמר אין הרשע מפיל בקולירין שלו אלא רשע גבור כמותו, ובילקוט חכר זה, ויצא במלת "וכו" ידי חובתו. וראיתי ברש"י בפ' לתהלים (י') הביא וז"ל: ד"א בעצמו ע"י גבורין, א"ר סימון אין הרשע מפיל בקולירין שלו, פי' היל, אלא גבורים כמותו, שנאמר ולגוברין גברי חיל די בחיליה (דניאל ג' כ') ע"כ. והמלה הזאת לא הביא הערוך, ואולי היא המלה שהביא הערוך ערך קלר ד' שנתתו בקולר ויתוהו בסוגר תר' בקולירין וסיא המלה Collare פי' סגור הנתון בלאר השבויים והחייבים. והחכם הבגין מהר"ד ד"ר פירסם העירי כי היא המלה היונית αλγος פי' גורל, והדורש אומר אין הרשע מפיל לתוך גורלו אלא גבורים כמותו, ודבר ידוע הוא שבמלכות רומי המלך טוב להטיל גורל מי ומי מן השרים או ספרטיגין יקח הגמוניא על איזה מדינה ממדינת המלכות: (כז) הקיספור. כ"ה בכל כ"י גם בדפוס ראשון ובילקוט תהלים שם, אבל בדפוס

(כח) מה הדיין הזה משהוא נותנין פליטין לפניו עוד אינו רואה מה נעשה, כך אמר נבל בלבו שכה אל, כמה דאת אמר עבים סתר לו ולא יראה (איז נב יד), כביכול הסתיר פניו בל ראה לנצח:

[ו] קומה ה' אל נשא ירך. (כט) ר' יודן בשם ר' יהודה אמר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם הגיעו הצרות על נפשנו (ל) כאדם שנשק עבים, פשוט ירך ודלינו: אל תשכח ענוים. לית את מינשי, וציון אמרה עובני ה' וה' שכחני (ישעי' מט יד): על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש. (לא) לית דין ולית דיין, הניח הקב"ה את עולמו והלך וישב לו בשמים: (לב) ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט. שעשו הרשע בא ומחריב את מקדשך, ושבה את ישראל (לג) בקולרין, והגלה אותם מארצם: לתת בידך כמה דאת אמר היתה עלי יד ה' (יחזקאל לו א), שהיית משרה רוח הקדש על יצחק, שהיה יודע שעשו הרשע עתיד לירש גיהנם ולהרגיך, ואמר לו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ועל הרבך תחיה (בראשית כו לט ט): עליך יעזוב (חילך) [חלכה]. ישראל העני עליך עזב בטחונו, כשמלכות הרשעה אמרה לישראל הבא (לד) גולגלתך, והוא אומר יתמין אנא זיין, והוא אומר לו שמעית עלי דאנא זיין יתמין דילך, זיל לגבי אלהא דיעקב, דכתיב ביה אבי יתומים ודיין אלמנות (תהלים סו ו), והוא זיין יתמין דילך, יעבוד לכם (לה) רומוס ורומילוס, אותם שגדילה אומן, וזימן להם זאיבה אחת שתניק, והניקה אותן, ועמדו ובנו שני צריפין ברומי, הוי יתום אתה היית עוזר: דבר אחר ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט. ראית שנבוכדנאצר הרשע בא ומחריב את מקדשך, ושבה את ישראל בקולרין, ומגלה אותם מארצם, לתת בידך, ואת משרה שכינתך על ידי ירמיהו, ואמר ועבדו אותו [כל הגוים]

הערות ותקונים

נדפוס וויניציא מהוקן המלה לנטן הקוסטנר וכן בכ"י ח' הקוסטנר והיא המלה Cuaeationarius לדין המוקר ושומר ניסורים את המחוייבים, ועיין לעיל מוזמור ו' אות ג' בהערה ט"ז: (כח) מה הדיין הזה משכח נותנין פליטין לפניו עוד אינו רואה מה נעשה. כ"ה גם בכ"י ו', ושם הגי' מה הדיין הזה משכח נותנין פליטין לפניו עוד אינו רואה מה נעשה, וזילקוס תהלים רמז הר"ג בשם המדרש מה הדיין הזה משכח נותנין פליטין לפניו עוד אינו רואה מה נעשה, אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' לא נמצא זה ומתחיל אמר נבל בלבו שכה אל כמה דאת אמר עבים סתר לו, גם לא נמצא נדפוס ראשון ודפוס וויניציא, רק בהגהת הרא"ש נדפס המדרש הוסף זה, כי כן היה גם בכ"י שלפניו, וגם הוא הביא הגי' כמו זילקוס "פסליון" ואולי ז"ל פסליון עיין ערוך בערכו והביא מילמדנו אנו עושין לך פסליון ואין אדם רואה אהך פי' בל"ר Papilio אהל. וידידי החוקר מהר"י ד"ר פירסע העירני כי הגי' פסליון נכונה וז"ל לעיניו במקום לפניו והמלה יונת πείρασμός הוא כמו יתד, והדורש אומר הדין משנקרו את עיניו עוד אינו רואה מה נעשה. וראיתי בזית רעין על זילקוס שהביא הנוסחא פסקיון וכתב לפי הענין הוא פסק דין, וזה שגגה כי הנוסחא זילקוס נכל הדפוסים פסליון: (כט) ר' יודן בש"ר יהודה. מוצא זילקוס תהלים שם: (ל) כאדם שנשק עבים פשוט ירך ודלינו. כ"ה בכל כ"י גם בנדפס ואיזה מדפיסים תקנו "את העבים", ואין ספק אולי שהמאמר נשתבש מאת הסופר הראשון וכז"ל כאדם שנשקע בים [במקום שנשק עבים] פשוט ירך ודלינו, דורש אל נשא ירך, הגבה ירך ופשוט אותן והעלני, מלשון ארוממך ה' כי ליתני (תהלים לו ב'), וכן בתלמוד המדלה את הגפן. ועיין בפסיקתא רבתי פסקא ל"א ותאמר ליון מהו קומה ה' אל נשא ירך, משל לגבור שהיה עובר בגבר ובנו עמו טו', הגבה ירך ואני אחיה, והמאמר הזה נשנה להלן במוזמור י"ז אות ט' על הפסוק קומה ה' קדמה פניו בקצת שמים, ודגרי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר: (לא) לית דין ולית דיין. מוצא זילקוס רמז תרנ"א וחסר ה'יון, והתחלת הרמז המתחיל ד"א אמרו ישראל לפני הקב"ה שייך לרמז שלפניו שהביא מאמר אחד מפסיקתא רבתי וזה הוא ג"כ מהרבתי והמדפיסים לא נכון הפסוק המתאמר והצינו רמז חדש ובאמת שייך למעלה למאמר הרבתי, ומן על מה נאץ רשע הוא משו"ע: (לב) ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט שעשו הרשע בא כו'. זה המאמר הובא במדרש אסתר כ' אות ה' והוצא לשם בשביל הדרשה על נבוכדנאצר ועל ושהי, ובמדרש אסתר שם הוא בהרחבת לשון כדרך מדרשים המאזכרים: (לג) בקולרין. פי' סוגר, ומצואר לעיל בהערה כ"ו ובמדרש אסתר שם משלשן בקולרין: (לד) גולגלתך. פי' כסף גלגלה (קאפסגלד): (לה) רומוס ורומילוס. כן מוצא גם באסתר רבה שם, וזילקוס רמז תרנ"ב וחסר ה'יון "מדרש" והמדפיסים הצינו פה רמז חדש ובאמת הוא מאמר אחד עם המאמר ברמז שלפניו. ובמוזמור י"ז והניחו יתום, אלו גאי יתומים שנשתיירו מהם רומוס ורומילוס וזימנת להם זאיבה אחת שהניקתם

ואת בנו (ימיס כו): עליך יעזוב (חילך) [חלכה]. למחר הוא נוטל לחנניה מישאל ועזריה בכבשן
 האש, ואמר (מאן) [ומן] הוא אלה (דשיובונכו) [די שיובונכו] מן ידי (דניאל ג טו):
 יתום אתה היית עוזר, יתומה אחת נשתיירה לך, זו ושתי, (רו) שעשתה אגוסטא
 במלכות שאינה שלה, שנאמר גם ושתי המלכה (אסתר א ט), מה כתיב בתריה,
 שבור זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא, רשעו תדרוש ולא תמצא לו זכות:

[ז] (לו) ה' מלך עולם ועד. אימתי כשיאבדו גוים מארצו: תאות עניים שמעת
 ה'. (לה) ר' יודן בשם רב אחא אמר זה משה שנקרא עניו מאד,
 שנאמר והאיש משה עניו מאד (במדבר יב ג), בשעה שאמר לו הקב"ה למשה דבר אל
 אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש (ויקרא יו ג), התחיל מצטער, אמר כמדומה
 אני שאין אחי יכול לכנוס לפניו מן המחיצה, יש עת לשעה, יש עת ליום, יש
 עת לשנה, יש עת לשנים עשרה שנה, יש עת לשבעים שנה. יש עת לשעה,
 מנופיה דקרא, ואל יבא בכל עת (ויקרא טו). יש עת ליום, ומים במשורה תשתה [וגו']
 מעת עד עת תשתה (יחזקאל ד ה). יש עת לשנה, (למ) שנאמר ויהי לעת תשובת
 השנה (דניאל ח א). יש עת לשנים עשרה שנה, שנאמר עד עת בא דברו (תהלים קה יט),
 יש עת לשבעים שנים, (ט) שנאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם
 (ימיס כט י), (מא) וכתיב עד עת פקדי אותם (שס כו כג). יש עת לעולם, שנאמר מעת
 דגם ותירושם רבו (תהלים ד ח), (מב) וכתיב ויהי עתם לעולם (שס פא יו). אמר ליה הקב"ה
 לא כשם שאתה סבור, לא עת ליום, ולא עת לשעה, (מג) [ולא עת לשנה, ולא
 עת לשנים עשרה שנה, ולא עת לשבעים שנה, ולא עת לעולם], (מד) אלא בכל

הערות ותקונים

עד שהנדינו ונעשו מלכים גדולים, ועיין בירושלמי ע"ז ס"א ה"ב (ל"ט ע"ג) א"ר לוי יום שנתחזן שלמה
 לפרעה נכה עלך פלרים ירד מיכאל ונעץ קנה צים והעלה שלעטים ונעשה חורש גדול, וזה הוא כרך גדול
 שברומי, יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב בלז רומים ורומילם ונטו שני לריפס ברומי, וכ"ה בחזית ס"א
 אות ד' פ' אל תראוני, וחסרים שס המלות "בלז רומים ורומילם" וגם נמלה שמה הוספה והוא בניין להן
 ואינן נפלגין טו', ובספרי ס"פ עקב פסקא נ"ב איתא ציוס שהעמיד ירבעם ב' עגלים עמדו רמוני ורומלו
 [נ"ל רמוס ורמוליס] ונטו ב' כרכים ברומי. ובמדרש ב"ר פמ"ט אית ס' איתא אר"י בר סימון כשצקשת
 לדון אח עלמך מסרת אותו ביד שניס רומוס ורומילוס, ועיין במ"כ שס שהביא בשם ס' הקבלה להראב"ד
 שכתב וז"ל כרך גדול של רומי נכנס בימי יחזקיהו מלך יהודה, נטוהו ב' אחיס מלכים גדולים שס האחד
 רומוס ושס הב' רומילוס טו', ועיין מוספי ערך רומוס: (לו) שעשתה אגוסטא במלכות שאינה שלה. נשנה
 גם במזמור י"ז ומונח במוספי ערך אגוסטא בשם מדרש תהלים, וכנז הרומים קראו לשלמן שלס קיסר
 על שס המושל ראשון כי כן שמו, ולמושל שני קראו אויגוסטוס, ולאשת הקיסר קראו אויגוסטא Augusta,
 ועיין בערוך השלם: (לז) ה' מלך עולם ועד. מוצא בילקוט שס רמו תרנ"ב: (לה) ר' יודן בשם רב
 אחא. בכ"י ו' (הסוס תמיד עם כ"י א' שלפניו) הני' ר' לוי בשם ר' חייה, ובילקוט ר' לוי בשם
 ר' תמא, ובכ"י ב' ג' ד' ז' ה' ו' ונגדפס, ר' לוי בשם ר' יהושע, והמאמר נשנה בו"ר
 פכ"א אות ז' ושס איתא ואל יבא בכל עת א"ר יהודה ברבי סימון: (למ) שנאמר ויהי לעת תשובת השנה.
 במדרש וי"ר מוצא הכתוב ויהי לתשובת השנה [לעת זאת המלחמה] (ש"ב י"א א'), יש עת ל"ב שנה
 שנה' עד עת צא דברו, וכתב המ"כ פסוק זה נאמר על יוסף כשיאף מבית האסורים וכן י"ז שנה היה
 כשפירש מאביו ושנה אחת בבית פוסיפר וכתיב ויוסף היה בן שלשים שנה צעמדו לפני פרעה, הרי ששה
 בבית האסורים י"ב שנה: (מ) שנה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם. בו"ר שס מוצא הכתוב
 למלחות לחרבות ירושלים שבעים שנה (דניאל ט' ב'), וכתב בעל יפה תואר זה ס"ס וז"ל לפי מלאת לבבל
 כי ע' שנה לחרבות ירושלים נמלחו בשנת שתיס למלכות דריוס מלך פרס ולא במות בלשאר כדאיתא בס"ק
 דמגילה עכ"ל, ומוה תראה כי הנוסחא שלפנינו נכונה: (מא) וכתיב עד עת פקדי אותם. בקרא כתיב עד
 יום פקדי אותם. ובו"ר מוצא הכתוב עד בא עת ארעו (ירמיה כ"ז ז'), ובנגדפס חסר הראיה מהכתוב
 הזה: (מב) וכתיב ויהי עתם לעולם. זה ליתא בו"ר, וכן ליתא בנגדפס: (מג) ולא עת לשנה. הוספתי
 כמו שהוא בו"ר: (מד) אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס יכנס. בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובנגדפס הלשון משובש
 ויש לתקן כמו לפנינו, וכמו שהוא בו"ר גם בילקוט תהלים שס, ובעל הילקוט קטע המאמר והביאו בקצרה.
 ובמדרש בדפוס פראג ואמסטרדאם הוסיף אלא נכנס כסדר הוה, וזה לקח מן מדרש וי"ר שס ע"ה.
 זכרד"ל הביא בשם הגר"א ז"ל בזהרן לבדו היה זה שכל שעה שרוצה לכנוס יכנוס, אבל לפניו נאמר
 לדורות

שעה שהוא רוצה ליכנס ויכנס, התחיל לומר תאות ענוים שמעת ה': (מה) תכין לבם תקשיב אזנך. (מו) אמר ר' יהושע בן לוי אם הניבו שפתיו של אדם בתפלה, יהא מבושר שנשעיה תפל ו, שנאמר בורא נוב שפתים שלום (ישעיה מ יט), ר' (יהושע) [שמואל] בר נהמן אמר אם כוון אדם לבו בתפלה, יהא מבושר שנשמעה תפלתו, שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך: [ח] דבר אחר למה ה' תעמוד ברחוק. זהו שאמר הכתוב בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו הלץ מהם (הושע ו), (מו) פילוסופים אחד שאל את רבן גמליאל יש לכם לומר מקוים אנו למקום שינא'נו, אמר לו הן, אמר לו שקר אתם אומרים, אינו שב אליכם, ולא אמר הכתוב הלץ מהם (שם), וכי יש אשה חולצת [ויכול בעלה לשוב אליה, מכאן שאינו שב אליכם, השיבו רבן גמליאל מי חולץ האשה או האיש, אמר לו האשה חולצת], אמר ליה הוא הלץ אותנו, ואנו לא הלצנו לו, יבמה דחלצו לה אחין מידי מששא אית ביה, מי כתיב הלץ להם, מהם כתיב, (מח) וכן הוא אומר קמתי אני לפתוח לדודי ודודי חמק עבר (ש"ס ס ו), התחילו קוראין למה ה' תעמוד ברחוק:

מזמור יא

[א] למנצה לדוד בה' חסיתי איך תאמרו לנפשי נודי הרכם צפור. (א) זהו שאמר הכתוב ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם (תהלים קיח ו), משל למלך שהיה לו עבד והיה מחבבו מכל עבדיו, (ב) והיו בני ביתו מתקנאין בו, (ג) אמר מרי חיים לי מה בר נש יכול לי: נודי הרכם צפור, (ד) אמר ר' אחא בשעה שגלו ישראל היו אומות העולם אומרים להגלותן ממקומן, (ה) אמרו כנוד נדדו הרב ותלמידו, (ו) נודו כתיב נודי קרי, כלפי מעלה וכלפי מטה אמרו, כלפי מעלה כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי כו ח), ואין איש אלא הקב"ה, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות עו ג), ואין מקומו אלא בית המקדש, שנאמר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קלג יד):

[ב] כי הנה הרשעים ידרכון קשת. (ז) ר' ברכיה בשם ר' אבא אומר זה שבנא ויואח, שעשו איגרת ותחבבה בחץ בעד החלון ופשטוה לסנהריב, וכתבו

הערות ותקונים

לדורות חקת עולם אחת בשנה, ביום"כ לבדו: (מה) תכין לבם א"ר יהושע בן לוי עד תכין לבם תקשיב אזנך ושמש בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ואח"כ בכל הדפוסים וגמלא לנכון גם בכ"י ו' וזילקוט רמז תרכ"ג והשמיים הסופר מן תכין לבם הראשון עד תכין לבם השני, וברא"פ בהנחות שלו בלד המדרש כוסיף זה עפ"י כ"י שהיה לפניו: (מו) אמר ר' יהושע בן לוי. שנה בירושלמי ברכות סוף פ"ה ושם מובא מאמר מר' שמואל בר נחמן, ולפניו במקום ר' יהושע בר נחמן תקתי ר' שמואל בר נחמן כמו שהיה בירושלמי, וגם זילקוט מובא ר' יהושע בר נחמן. ועיין הוספתא ברכות פ"ג ובבלי ברכות ל"א ע"א המתפלל לריך שיכוון אל לבו, אבא שאל אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב א"ר: (מו) פילוסופים אחד שאל את רבן גמליאל. גיבמות ק"ב ע"ב איתא אמר ליה הכהא מינא לר"ג עמא דחלץ ליה מריה מניס, דכתיב בלאנס ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו חלץ מהם (הושע ה' ו'), אמר ליה שוטה מי כתיב חלץ להם, חלץ מהם כתיב, ואלו יבמה דחלצו לה אחין מידי מששא אית ביה: (מח) וכה"א קמתי אני וגו'. זה איתא בגמרא שם, והכוונה בזה אני רואה לדבק בו והוא חמק עבר, ולכן קוראין למה ה' תעמוד ברחוק:

(א) זש"ה ה' לי כו'. מובא זילקוט תהלים רמז תתע"ה בפסוק מן המזר, באמנע המאמר: (ב) וכיו בני ביתו. באיזה כ"י ובגדפס והיו עבדיו: (ג) אמר מרי חיים לי. כ"ה בכל כ"י, אבל בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים וזילקוט שם מרי רחום לי מאן איניש דיכיל לי, ויותר טוב גי' כ"י, ודורש חסיתי חס יתי, לשון חוסה, ורוב לשון חמלה והינה מתורגם בלשון חס: (ד) א"ר אחא. מובא זילקוט תהלים רמז תרכ"ב, והמאמר שלפניו למנצה לדוד דרש רבא הוא מנמרה סנהדרין ק"ז ע"א, וחסר הליון, ומן ד"א מהו הרכם הוא ממדרש שו"ס, ונרשם בלדו מדרש, והביא בגי' אמר ר' אחי וז"ל אמר ר' אחא, כמו שהוא בכל כ"י ובגדפס: (ה) אמרו כנוד נדדו הרב ותלמידו. זה איתא בכ"י ב' ג' ד' ז' ו', וגמלא גם בכ"י ו': (ו) טדו כתיב. דורש נודו לשון רביב כלפי מעלה וכלפי מטה: (ז) ר' ברכיה בש"ר אבא אמר זה שבנא ויואח. עיין סנהדרין ל"ו ע"א, ושנה בוי"ר פ"ה אות ה', ושם הלשון מהוקן יותר רבי ברכיה בש"ר אבא בר כהנא אמר (מדרש תהלים) ז' י"ז 7.

בה חזקיה וישעיהו אינן מניחין אותנו להשלים עמך: לירות כמו אופל לישרי לב, לשני ישרי לב, להזקיה ולישעיהו: כי השתות יהרסון צדיק מה פעל. אם הצדיקים שהשתיתו עולמך, כדכתיב וצדיק יסוד עולם (משלי י ט), ועמדו הרשעים (ח) ופיגרו אותם, צדיק העולם הוא הקב"ה, מה פעולה הניחו לך בעולמך, (ט) ומה אבן שתיה, שטמנת הושתת העולם, עמדו רשעים עליה ופיגרו אותה, אתה צדיק העולם מה הנייה יש לך בעולמך ובפועלתך, ומה אם השיתין (י) שהם קדומים עד התהום, עמדו רשעים ופיגרו אותם, צדיק העולם מה פעולה פעלת:

[ג] ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו. (יא) כל זמן שבית המקדש קיים היתה שכינה שרויה בתוכה, וכיון שגרמו העונות, ונהרב בית המקדש, סילק שכינתו בשמים, שנאמר ה' בשמים כסאו. (יב) אמר ר' אלעזר בן פדת בין הרב ובין שאינו הרב, השכינה לא וזה ממקומה, שנאמר ה' בהיכל קדשו, אף על פי שבכסאו בשכינתו בבית המקדש, שנאמר והיו עיני ולבי שם כר הימים (מ"א פ ג), וכן הוא אומר ויענני מחר קדשו סלה (תהלים ג ס), (יג) אף על פי שהוא הר בקדושתו הוא עומד. (יד) אמר ר' אלעזר [בן פדת] ראה היאך כורש אומר ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר

הערות ותקונים

אמר מה עשו שבגא ויואח, נעלו אגרת וכתבו ותחזו בחן והשיטו בעד החלון ונתמו לסנחריב, מה כתבו בה, אלו וכל בני ישראל מבקשים להשלים לך, ישעיה וחזקיה אין מבקשים להשלים לך, והוא שפסח דוד ברוח הקודש ואמר כי הגם הרשעים ידרכון קשת זה שבגא ויואח, כוונו חסם על יתר, על מתחי נירא, לירות כמו אופל לישרי לב, לשני ישרי לב, ואיזה זה ישעיה וחזקיה ע"כ. ומה שהביא שבגא ויואח העיר הרש"ם בחידושיו במדרש וי"ר שם לא ידעתי מאין למדו שיואח היה נ"כ בקשר עם שבגא, ואם מפני שזכרו הכתוב יחד עם שבגא (מ"ב י"ח ישעיה ל"ו) מה נעשה לדעת הר"י בתוס' שבת דף י"ב דזכו שבגא אחר, ועוד דגם אליקים נזכר שם יחד עם אשר קראו הכביא בשם שבדי בכל הפרשה (ישעיה כ"ב), ובגמרא סנהדרין [דף כ"ו ע"א] לא נזכר יואח, ואולי קבלה היתה נידם, ויש לי סמך טוב במה שחזל חזקיהו לשלחו אל ישעי' עם אליקים ושבגא (מלכים ב' י"ט ישעי' ל"ו). והרז"ו כתב וז"ל ל"ע מנין לו על יואח, ויהיך שהוכיח ממ"ט מ"ב י"ט ב' וישלח את אליקים אשר על הבית ושבגא השופר וכאן לא נזכר יואח וסבורים שמי"ט שבגא הסופר אינו שבגא הג"ע שהיה על הבית ולא שלחו חזקיהו לא לעבדי אשר ולא אח"כ אל ישעיהו כי מרד בחזקיהו ונספך להיות עם שבדי מלך אשר וכן יואח החלה היה עם חזקיהו ואחר ששלחו אל שבדי מלך אשר נספך להיות עם שבגא, וע"כ לא נזכר כששלח אל ישעיהו רק את אליקים ושבגא הסופר שהיו באמונה עם חזקיהו: (ח) ופיגרו אותם. מלשון המקרא אשר פגרו (ש"א ל' כ"א), תרגם הרם פגרו: (ט) ומה אבן שתיה שממנה הושתת העולם. עיין סנהדרין כ"ז ע"ב דתקן אבן היתה עם מימות נביאים הראשונים ושחיה היתה נקראת: (י) שהם קדומים על התהום. באיזה כ"י ובגדפם שהם מניעים עד התהום, וזילקוט הליים רמז תרנ"ג ארר שהביא מאמר מנ"ר והוא בכע"ה, הביא נ"כ מה אם השיתין שהם רואין את התהום עמדו רשעים ופגרום, לדיק העולם מה פעולת פועלת לפועלי מות, והוא מן מדרש שלפנינו. וגם באיזה כ"י סיים "לפועלי מות" ובאיזה כ"י "לעושי מות": (יא) כל זמן שבית המקדש קיים. כ"ה נס בכ"ו ו' אלז בכ"ו ב' ג' ד' ו' ח' נמלא פה נוסחא אחרת: בזמן שישראל עושין רצונו של מקוש ה' בהיכל קדשו, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו ה' בשמים כסאו. ובתנחומא שמות אות י' אובא בשם ר' שמואל בר נחמן עד שלא חרב בית המקדש היתה השכינה נחונה בהיכל, שנא' וה' בהיכל קדשו ומשחרב ביהמ"ק ה' בשמים כסאו, סילק שכינתו לשמים, וע"כ מה שהעירתי בהערה מ"ה, ומובא זילקוט מלכים רמז קל"ה בשם התנחומא, וכ"ה במדרש שמ"ר פ"ב אות ב' כמו שהוא בתנחומא: (יב) א"ר אלעזר בן פדת. בתנחומא שם ובש"ס הגדפם ובשמ"ר נשמעו המלות בן פדת: (יג) אע"פ שהוא הר בקדושתו הוא עומד. בתנחומא שאפילו הר הרי הוא בקדושתו, ושם בהערה מ"ח הנאיתי בכ"י רומי הגי' שאפילו הרב הרי הוא בקדושה, וכן הוא בשמ"ר שם: (יד) א"ר אלעזר בן פדת ראה הא"ך טרם אומר. כן הוא גם בכ"י ב' ג' ד' ו' ח', ובכ"י ד' ובכ"י ז' נשמע המאמר מר' אלעזר עד א"ר אהא לעולם אין השכינה זזה, וזה משנת המעתיק שהשמים מן א"ר הראשון עד א"ר השני, וכראיה כי בכ"י ב' הסוה המיד עם כ"י ד' ז' נמלא לנטון רק שם היינו בכ"י ד' ז' ובדפוס ראשון דפוס קאנט' השמים המדפים מאמר שלם באמצע ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים עפ"י כ"י קאנט'אגינא ויש לתקן וכנ"ל: א"ר אלעזר ראה [הא"ך] טרם אומר ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלים אע"פ שהוא הרב עכשיו הוא האלהים לא

בירושלים (עורא ח ג), אף על פי שהוא חרב עכשיו הוא האלהים לא זו משם. אמר ר' סימון ראה מה כתיב כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה (מיכה ד י'), (מו) [ושכינתי כתיב ושכנת קרי], (סו) אף על פי שחרב ונעשה שדה שכינתי בשדה, ואין שדה אלא בית המקדש, שנאמר ראה ריה בני כריח שדה (נחמיה כו כו). (יז) אמר ר' אחא לעולם אין השבינה וזה מכותל מערבי, שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו (ש"ש כ ט). (יח) אמר ר' ינאי מלך בשר ודם כשהן נכנסין (יט) למרקלין, אינו רואה מה (כ) בקישון, אבל הקב"ה אינו כן, אלא ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו, הודו על ארץ ושמים, צופה ומביט בכל באי העולם, ואין העין שולמת בו:

[ד] ה' צדיק יבחן. (כא) למי הוא בוחן לצדיקים, שיכולין לעמוד בנסיונותיו, משל לאיכר שיש לו פרות הרבה, למי הוא בוחן לשום העול לחרוש, לעגלת טוב צואר ובעלת כח, מלוטדה לחרוש. ולמה אין בוחן לרשעים, אמר ר' יוסי לפי שאינן יכולין לעמוד בו. (כב) אמר ר' יוסי בר' חנינא (כג) הפשתני הזה בזמן שהפשתן קשה, אין מקיש עליו ביותר, לפי שהוא (כד) פוקע, אבל כשהפשתן יפה, הוא מקיש עליו ביותר, לפי שהוא משבח והולך, כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים, (כה) לפי שהן מחרפין ומגדפין כלפי שמיא, שנאמר והרשעים כים נגרש (ש"ש כו כ), ולמי הוא מנסה, לצדיקים, כי ה' צדיק יבחן, אבל רשע ואוהב חמס שנאה נפשו, (כו) רשע זה ישמעאל, ואוהב חמס זה עשו, שנאמר ואת עשו שנאתי (מלאכי א ג):

הערות ותקונים

לא זו משם, א"ר סימון ראה] מה כתיב כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה טו'. והשמים המעתיק מן ראה א' עד ראה השני. וגם בהנהיג הרא"ש בלד המדרש רשם המאמר כמו שהיו בכ"י שלפניו, ובתנחומא שמות אות י' הסר המאמר מר' סימון, וכן העתיק בעל מסדר משמ"ר כמו שהוא בתנחומא וחסר גם שם. ויש לתקן שם כמו שהוא לפניו, ועיין בתנחומא שם הערה ל': (מו) ושכינתי כתיב ושכנת קרי. ל"ל להיפך ובכנת כתיב קרי ושכינתי, ר"ל אל תקרי ושכנת אלא ושכינתי, ובקרא לא נמלא בזה קרי וכתיב. וכן הראה סעד לדברי בירושלמי סוכה פ"ד ה"ג (כ"ד ריש ע"ג) דרש ר' יוסי כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה (מיכה ד י') ושכינתי בשדה, ובתנחומא הגדפס נח סוף אות ג' כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ושכינתי כתיב בשדה שאע"פ שאדם גולה בשדה שכינתי לא זה ממך, יש לתקן ושכינתי בשדה קרי, שאע"פ שאחיה גולה בשדה שכינתי לא זה ממך, ועיין גם בתנחומא וישלח סוף אות ע': (מו) אע"פ שחרב. זה הסר בגדפס: (יז) א"ר אחא. מובא בתנחומא שם ובשמ"ר שם, ועיין מדרש חיות פ"ב אות ד' פ' דומה דודי לזבי, הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותל מערבי של בית המקדש למש שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם: (יח) א"ר ינאי. כן מובא גם בילקוט תהלים רמז הרכ"ג אבל בתנחומא שמות שם מובא בשמו משל בסגנון אחר: למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס כו', וגם בשמ"ר שם הוא כמו בתנחומא עם קצת שנוס בגשן המשל: (יט) למרקלין. מורגל בדברי חז"ל, ופי' בל"י ורומי Triclinium טריקליניון חדר גדול: (כ) בקישון. גם היא מלה יוונית ψισαοισ פי' חדר ובפרט חדר אשר שוכנים בתוכו (שלאשגמאלך): (כא) למי הוא בוחן לצדיקים טו', משל לאיכר כו'. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש בלד המדרש עפ"י כ"י שהיה לפניו, אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ובגדפס המאמר קטיע וכן איתא שם: ולמי הוא בוחן, את הצדיקים, שנאמר ה' צדיק יבחן, ולמה אינו בוחן את הרשעים מפני שאינן יכולים לעמוד, א"ר יוסי בר חיינא הפשתי הזה טו', ובכ"י ח' הסר והמאמר קטיע, ומשל אחר הדומה קצת אל המשל שלפניו נמלא גם בצ"ר פל"ב אות ג' א"ר אלעזר משל לבעל הבית שהיו לו ב' פרות, אחת כחה יפה ואחת כחה רע על מי הוא נוהג את העול, לא על זאת שכחה יפה, כך הקב"ה מנסה כו': (כב) א"ר יוסי בר חיינא הפשתי הזה. נשנה בצ"ר פל"ב אות ג' ופל"ד אות ב' א"ר יוסי בר חיינא הפשתי הזה בשעה שסי' יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת, וכל זמן שהוא פוקש עליה היא משתמנת, ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה אינו מספיק לקוש עליה. ולדעתה המלות, כל שהוא כותשה היא משתבחת" הם מיותרות וז"ל כל זמן שהוא מקיש עליה היא משתבחת, כמו שהוא גם בצ"ר פל"ה אות ב', ובתנחומא הגדפס וירא אות כ', (ובשעות שם א"ר יוסי בר חיינא), ובחזית ס"פ ב', ועיין בתנחומא שלט שמות י' ובהערה ל"ג: (כג) הפשתי. לומן עושה ומתקן הפשתן: (כד) פוקע. כמו בוקע בחלוף אותיות בזמ"ק, וכמו הצקר הפקר: (כה) לפי שהן מחרפין ומגדפין כלפי שמיא. באיזה כ"י ובגדפס הני' שאינן יכולין לעמוד: (כו) רשע זה ישמעאל ואוהב חמס זה עשו שנאמר ואת עשו שנאתי. כ"ה גם בכ"י ו', וליחא בכ"י

[ה] יזמור על רשעים פזים אש וגפרית . (כו) גומרין דאשא , כמה דאת אמר פחם
 לגחלים ועצים לאש (משלי טו כה) , (כח) [אמר הקב"ה כל מי שהוא מעלה
 עצמו , סופו לידון באש . אנשי דור המבול , שנאמר [בעת יזרבו נצמתו] בחומר
 נדעכו ממקומם (איוב ו יו) . אנשי המנדל , שנאמר ויתרם אכלה אש (איוב כ כ) . אנשי
 סדום , שנאמר וה' המטיר על סדום [ועל עמורה גפרית ואש] (בראשית יט כד) . פרעה ,
 שנאמר ויהי ברד ואש (שמות ט כד) . סנהריב , שנאמר ותחת כבודו יקד וגי' (ישעיה י"ו)
 ששרף אותו מבפנים והניח בגדיו מבחוץ , על שחיה מבני שם , שנאמר בני שם
 וגו' (בראשית י כג) . סיסרא , שנאמר מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם וגו' (שופטים ה כ) .
 גבוכדנאצר , שנאמר קמל המון שביבא די נורא (דניאל ג כג) . אדום , שנאמר ויהיבת
 ליקודת אשא (דניאל ז יא) . גוג ומגוג , שנאמר ושלחתי אש במגוג (יחזקאל לט ו) . שאר
 האומות , שנאמר כי באש ה' נשפט (ישעיה סו יו) . חירם , שנאמר ואוציא אש מתוך-
 (יחזקאל כה יח) : [כמ] דבר אחר פחים , מצודים , כמה דאת אמר כמהר צפור אל פח
 (משלי ז כג) : אש וגפרית . (ל) שבעה מדורי גיהנם כתובים בפסוק , פחים ב' , אש
 וגפרית ב' , ורוח א' , ולעפות ב' , הרי כאן ז' מדורי גיהנם : ורוח זלעפות . (לא) אמר
 ר' יודן בשעה שאדם מריח גפרית (לב) נפשו סולדת עליו , לפי שיודעת שבה עתידה
 לידון , שנאמר (ברוח) [כרוח] קרים אפיצם (ירמיה יח יז) : מנת כוסם . (לג) ארבעה
 כוסות של פורעניות הקב"ה משקה לאומות העולם , שנאמר כי כוס ביד ה' (תהלים
 עט ט) , (לד) כוס (זה) [זהב] בבל (ירמיה נא ז) , (שנאמר) קח את כוס [היין] החימה
 (שם כה טו) , ורוח זלעפות מנת כוסם (תהלים יא ו) . (לה) וארבעה כוסות של ישועה
 משקה לישראל , ה' מנת ח'קי וכוסי (שם יו ט) , כוסי רויה (שם כג ט) , (לו) [והדין] כוס
 ישועות (שם ק"ז יג) , ישועה לא נאמר , אלא ישועות , לשון רבים :

הערות ותקונים

בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' וזנדפס , והרא"ם בלד המדרש הוסיף זה עפ"י כ"י שהיה לפניו : (כו) גומרין דאשא
 כמד"א פחם לגחלים . וכן מפרש רש"י והרד"ק , וזנדפס חסרים המלות „גומרין דאשא“ : (כח) אמר הקב"ה
 פד וא יא אש מתוך . הוספתי כמו שהוא בכ"ו ב' ד' ז' . וכן הוסיף המדפיס מדפוס וויניציא והרא"ם
 בהגהות שלו רשם בלדו „אינו בכתובים“ ר"ל לא נמצא בכ"י אשר היה לפניו , וזנדפס ראשון דפוס קאנטיס'
 לא נמצא ההוספה , וכן לא נמצא בכ"י ג' (השם תמיד עם דפוס קאנטיס') ולא בכ"ו ו' ח' , ובלאמת מיותרת
 היא , ונוסף מאיזה סופר מן וי"ר סוף ס"ז , ותנחומא שלנו לו אית ג' , ומובא בילקוט שמואל רמז קס"א
 בשם התנחומא , והיא הוספה בלאמע המאמר , כי בתחלה מפרש פחים גומרין , ואח"כ נוסף ד"א פחים
 מלודים , והובא פימיה בלאמע המאמר , ואף כי למותר הוא , בכל זאת הוספתי , יען כי כבר נקבע לה
 מקום בזנדפס : (במ) ד"א פחים מלודים כמד"א כמהר לפור אל פח . וכן נמצא הפירושים האלה בבר"ר פנ"א
 אות ג' גפרית ואש , שה"ד ימטר על רשעים פחים אש וגפרית , פחים גומרין ומלדין , והם ב' הוראות יחד ,
 כמו שכתב רש"י שם בפ"י לבר"ר (המיוחס לו) גומרין ומלדין , יש לפרש פחים שהוא גחלים , כמד"א גי'ם
 פחים (משלי כ"ב ה') , ויש לפרש שהוא לשון מלודות , כמנה דתימא התפול לפור על פח הארץ (עמוס ג' ה')
 ע"כ . ויותר לנכון להביא הכתוב פחם לגחלים , והילקוט תה"ים ברמז תרנ"ה הביא המאמר מבר"ר (ובטעות
 נרשם פכ"א וז"ל פכ"א) וז"ל פחים גומרין ומלדין , כמד"א פחם לגחלים , ומלדין כמד"א כמהר לפור אל פח ,
 וזה הוא הוספה מצעל הילקוט לפרש דברי המדרש : (ל) ז' מדורי גיהנם כתובים בפסוק עד הרי כאן ז'
 מדורי גיהנם . זה חסר בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' וזנדפס , והרא"ם הוסיף זה בהגהות שלו : (לא) א"ר יודן .
 כנה בבר"ר פכ"א אות ג' וכן בפסיקתא דר"כ פסקא בחודש השלישי (ק"ג ע"א) , ובפסיקתא במקום א"ר
 יוחנן , ז"ל א"ר יודן : (לב) נפשו סולדת עליו . מובא בערוך ערך סלד בשם הפסיקתא , ולדעתי הוא מלשון
 המקרא ואסלדה בחילה (איוב ו' י') ע"ש בפירש"י ובילקוט תהלים הגי' נפשו ק"ה , ובילקוט
 תורה רמז פ"ה הוא כמו בפסיקתא סולדת , וזנדפס הגי' נפשו מסוללת עליו , ז"ל סולדת : (לג) ארבעה
 כוסות של פורעניות . ירושלמי פסחים פ"י ה"א (דף ל"ז ע"ג) וזנדפס ובכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' חסר עד לשון
 רבים , וכאשר לפנינו כ"ה גם בכ"ו ו' , וגם הרא"ם הוסיף זה בגליון המדרש . וזנדפס גם בדפוס ראשון
 הלשון מקוטע ארבע כוסות של פורעניות הם לאו"ה וארבע כוסות של ישועה לישראל : (לד) טס זה בכל
 שגא' קח את כוס החימה . כ"ה גם בכ"ו ו' , וכן הוסיף הרא"ם בלד המדרש , ותקנתי שז"ל כוס זהב בכל ,
 והוא ראייה אחת מן ארבע כוסות , ומלת שנאמר יש לחמוק , והוא לנכון בירושלמי שם : (לה) וד' כוסות של
 ישועה . בירושלמי הגי' של נחמות : (לו) והדין כוס ישועות ישועה לא נאמר אלא ישועות לשון רבים , הוא
 הסיום

[ו] כי צדיק ה' צדקות אהב. (לו) ר' יהודה ב"ר סימון אמר כל אומן שונא בני אומנתו, אבל הקב"ה אינו כן, (לח) אלא צדיק אהב צדקות. מהו ישר יחזו פנימו, [שבע כתות הן שהן עתידין לעמוד לפני הקב"ה לעתיד לבא, ואיזו הכת המעולה שבהן שהיא מקבלת פני שכונה, זו כת ישרים, ש.אמר ישר יחזו פנימו], (לט) פניו לא נאמר, אלא פנימו, פני שכונה (מ) ופמליא שלו, ואומר ישבו ישרים את פניך (תהלים קמ יד): דבר אחר [יחזו פנימו], היה לו לומר ישרים יחזו פנימו, או ישר יחזו פניו, מה יחזו פנימו, אלא הם יראו פני ישרו של עולם, וישרו של עולם יחזו פניהם של ישרים, ישר זה הקב"ה, שנאמר צדיק וישר הוא (דברים נג ד): (מא) דבר אחר ישר יחזו פנימו. יעשו פני הישר כמחזאות הללו המחזרות לעולם, (מב) אלו שבע כתות של צדיקים שעתידין להיות מאירות לעולם, ופניהם [דומות כחמה כלבנה כרקיע ככוכבים כברקים כשושנים כלפידים]. כחמה, שנאמר ואוהביו כצאת השמש (שופטים ט ז). כלבנה, שנאמר כירח יכון עולם (תהלים פט לה). כרקיע, שנאמר והמשכילים יזהירו כוזה הרקיע (דניאל יג ג). ככוכבים, שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים (שם טז טז). כברקים, שנאמר כברקים (ירוצון) [ירוצון] (מחז ט ז). כשושנים, שנאמר למנצח על שושנים (תהלים מ ט, טז טז). כלפידים, [מראיהם] (מראיהן) כלפידים (מחז ט ז). (מג) כת ראשונה יושבת לפני המלך, ורואה פני המלך, שנאמר ישבו ישרים את פניך (תהלים קמ יד), ואומר ישר יחזו פנימו (שם יא ז), כת שניה יושבת בבית המלך, שנאמר אשרי יושבי ביתך (תהלים סו ט), כת שלישית עולה בהר לקראת המלך, שנאמר מי יעלה בהר ה' (תהלים כד ג), כת רביעית בחצר המלך, שנאמר אשרי תבחר ותקרב ישכון הצריך (תהלים סו ט), כת חמישית באהל המלך, שנאמר ה' מי יגור באה"ך (תהלים טו א), כת ששית בהר קדשו של המלך, שנאמר מי ישכון בהר קדשך (שם טז), כת שביעית במקום המלך, שנאמר ומי יקום במקום קדשו (שם כד ג): וכל כת וכת יש לו מדור בפני עצמו בגן עדן, וכנגדן שבע בתי דירות לרשעים בגיהנם, (מד) ואלו הן: שאול, ואבדון, וצלמות, ארץ תחתית, (מה) וארץ נשיה, וגיהנם, ודומה. (מו) ר' לוי אמר דומה

הערות ותקונים

הסוס מהמסדר, ובירושלמי שם והדין כוס ישועות תרין, ר"ל שנים במשמע: (לו) ר' יהודה בר סימון אמר כל אומן שונא בני אומנתו. וכן מובא לעיל מזמור א' אות ט' ובאזכור כ"י ונגדפס כל איגס סני בר אומנתיה, ובב"ר פל"ג אות ב' כי לדיק ה' צדקות אהב ר' תנחומא בשם ר' יהודה בר סימון ר' מנחמא בשם ר' אליעזר בר יוסי אמרו אין לך אדם אוהב בר אומנתו אבל החכם אוהב בן אומנתו טו', ובב"ר פ"ט אות ד' כל איגס ואיגס סני בר אומנתיה: (לח) אלא לדיק אוהב צדקות. באזכור כ"י ונגדפס כי לדיק ה' והוא אוהב את הצדיקים: (למ) פניו לא נאמר. בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' ונגדפס, טקסא אחרת נזה וכאשר הוא לפנינו כן הוא גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"פ בנדר המדרש עפ"י כ"י שהיה לפניו: (מ) ופמליא שלו. פי' בני בית והמלה רומית: (מא) ד"א ישר יחזו פנימו יעשו פני הישר כמחזאות הללו המחזרות לעולם. גם זה ליתא בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונגדפס: (מב) אלו שבע כתות של צדיקים ט'. ספרי דברים פ"סקא י' וס' עקב פ"סקא מ"ז, פ"סקא דרב כהנא פ"סקא ולקחהם לכה (קט"ט ע"ב), וי"ר פ"ל אות ב', ובמקום לפניו דומות ללפידים, הגי' שם למורה הסורה שהיתה בבית המקדש, גם במקום לפניו הראיה על כחמה שנאמר ואוהביו כצאת השמש, מובא שם הכתוב ברה כחמה (שה"ש ו' י'), ובמקום הראיה על כלבנה שנאמר כירח יכון עולם, מובא שם שנאמר יפה כלבנה, והנאמר מובא ברמז"ן בספרו תורת האדם שער הגמול בשם מדרש תהלים: (מג) כת ראשונה. בספרי דברים שם שבע כתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו כת ראשונה כו', וע"ש ק"ח שניים, ומובא בילקום תהלים רמז תרכ"ו בשם המדרש: (מד) ואלו הן שאול ואבדון. פי"ן בבלי עירובין י"ט ע"א אריב"ל ז' שמות יש לניהם ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון ופיט היון וללמות וארץ תחתית וילוף כלם מקראי: (מה) וארץ נשיה. באזכור כ"י ונגדפס בגי' וארץ נשיה. וכאשר הוא לפניו הוא מלשון הכתוב וצדקתך בארץ נשיה (תהלים פ"ח יג), אבל יותר נכון הגי' וארץ נשיה, מלשון בארץ נשיה וללמות (ירמיה ב' ו'): (מו) ר' לוי אמר דומה זה חצר מות כו' עד לכך נאמר ישר יחזו פנימו. כן הוא גם בכ"י ו', ולא נמלא בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ולא נגדפס. והרא"פ בהגהת המדרש הוסיף ג"כ המאמר עפ"י כ"י שלפניו, וממנו העתיק הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינעק בבית המדרש ח"ה דף מ"ד. ויש לתקן בבית המדרש שם דף פ"ה שאדם דומה ל"ל שאדם רואה, ושוד שם אנה ויליטן אותי ל"ל אנה מוליכין אותי.

(מז) זה הצר מות, ולמה נקרא שמו חצר מות, חצר של רוחות בני אדם מתים, ומקום הוא כמין בנין, וחצר מוקף גדר, ולפני חצר נחל, ולפני הנחל שדה, ובכל יום ויום מוציא דומה את הרוחות, ואוכלות את השדה, ושותות את הנחל, (מה) וכל אדם השותה מים בין השמשות נוול את מתיו, (ממ) ולמה נקרא שם שר של הרוחות דומה, שהוא שומר דוממות, שאוכלות ואינן מדברות, שותות ואין קולן נשמע, ומה בין רוח לנשמה, נשמה דומה כמין חגב בעל כנפים, ושלשלת קשורה ברגלו, ותלויה בחוש השדרה, וכשאדם ישן יוצאה נשמתו ומשוטטת בעולם, והן הן החלומות שאדם רואה, ולפיכך כשאדם ישן, קוראין לו כמה פעמים ואינו עונה, וכשנוגע בו מיד עונה, ובזמן שיניע קצו ליפטר מן העולם, בא מלאך המות לפול נשמתו של אדם, הנשמה דומה כמין קנה מלא דם, ויש לה קנים קמנים שהן מתפורין בכל הגוף, ותופס המלאך בראש הקנה ומושכו, מגוף הצדיק מושכו בנחת, (ג) כאלו מושך חוט מן החלב, מגוף הרשע דומה כאלו מושך (נא) פיטורי בפי וושט, ויש אומרים כצפורי בפי וושט, ויש אומרים כמושך קוצים מעל גבי הצמר, וכפיטורי מעל גבי (גב) הכלך,

הערות ותקונים

עד סס וי"א כפירוקי טורי ז"ל וי"א כפיטורי בפי וושט: (מז) זה חצר מות. ז"ל זה חלומות, מלא אמת וכו' שם מקום, ועיין ב"ר פל"ו אות ח' ויקטן ילד את חצר מות, ר' הונא אמר מקום הוא ששמו חלומות כו' ומנפים למיתה בכל יום, והוא שם מקום נדרוש ארץ ערב: (מא) וכל אדם השותה מים בין השמשות נוול את מתיו. האגדה הו הביא ר"ח בספר הישר סי' תר"כ (דף ע"ג ע"ד) על שלא לאכול בין מנחה למעריב וכתב יש ללמוד ממדרש אגדה דלמרינן התם השותה מים בין השמשות נוול את המתים, ועיין ב"ר ז"ל סי' מ"ט שהביא דברי ר"ח ונס המדרש הזה שכל השותה מים בשבת בין השמשות כו', והוסיף מלת "בשבת" ודברי ר"ח לא ישרו בזה זעניו ואמר אפילו לפי דברי ר"ח מים ליחסי אכל אכילה ושתית יין לשתי, לכן לדעתו מותר לאכול בשבת בין מנחה למעריב, ונס הרשב"א סי' אלף קי"ט הביא דברי ר"ח ונס המדרש ועם הספכת מלת "בשבת" ודברי ר"ח מובאים נס בתוס' פסחים ק"ה ע"א ד"ה והי"מ, ובהרא"ש פסחים פ"י סי' י"ג, ובפור או"ח סי' ר"א. והמרדכי בתוספות מעריב פסחים הביא ג"כ דברי ר"ח ודברי המדרש, והביא ג"כ כי רבינו משולם הנהיג לאכול לאחר מנחה בשבת ושלה לו ר"ח למה היה עושה כן, והשיב לו כי מלא במדרש שלו דברים כל השותה בע"ש במנחה, וטעמה משום דעייסין מן הדין שסבלו כל השבוע ושתים ולכך היה מקפיד לשתות במנחה בע"ש ע"כ. וראיתי בשנלי הלקט השלם עיין שבת סי' קכ"ו ומובא דבריו בתניא סי' כ' וז"ל מדרש אגדה השותה מים בין השמשות כאילו גזול את מתיו, מלאהי בתשובת הגאונים ז"ל, כך שמענו מפי חכמים הראשונים כל בין השמשות מזהינן רשות לשמתן של מחיים לשתות מים, וכל השותה מים בין השמשות בשעת שעות נשמות מתות אין מניחין שמה של מת קרובו לשתות מים, לפיכך אמרו חכמים (באגדה שהביא) כאלו גזול את מתיו, ולא כל קרובים אלא שבעה מחיים שאדם מתאבל עליהם כגון: אביו ואמו אחיו ואחותו בנו ובתו ואשתו, ודוקא בתוך י"ב חדש, מה טעם מפני שאמרו חכמים כל י"ב חדש גוף קיים ושמה עולה ויורדת, אכל לאחר י"ב חדש גוף כלה ושמה עולה ואינה יורדת, ורבינו חס השיב להר"ר משולם ז"ל כו' ע"ש, ועיין שבת קכ"ב סע"ב. מכל זה שהבאתי תראה שדברי השו"ס היה להם למקור: (מב) ולמה נקרא שם שר של הרוחות דומה. לדעת המוספי היא מל"ו וזוהי Dämon δαίμων סי' רוחות, ובגמרא בבלי ברכות י"ח ע"ב דומה קדים ומכריו פירש"י מלאך שהוא ממונה על המתים, ועיין בערוך השלם ולדעתו היא מלשון ערבי ע"ש: (ג) כאילו מושך חוט מן החלב. בברכות ח' ע"א נשיקה דמיא כמשהל בניתא מחלבא, פירש"י כמושך רימה שיער מתוך החלב: (גא) פיטורי בפי וושט, ויש אומרים כפיטורי בפי וושט, ז"ל פיטורי מלה אחת, ובהנהגת הרא"ש שהעתיק המאמר הזה ונדפס עפ"י האספות שלו בבית המדרש שם הביא בשמות וי"א כפירוקי טורי ז"ל וי"א כפיטורי בפי וושט, וכן תראה בוי"ר פ"ד אות א' ר' ברכי' ור' קרניפא בשם ר' יוחנן אמרין כפיטורין היוצאת מן הושט, ור' הניחא אמר כפיטורין היוצא מן האשט, וכן בקה"ר פ"ו בפי' כל עמל האדם לפיו, ר' יוחנן אמר כפיטורין [ז"ל כפיטורין] מתוך הושט, ר' הניחא אמר כפיטורין מתוך האשט. וכן איתא בתנחומא שלנו מקץ אות ע"ז, ובגדפס מכבר מקץ סי' י', וכן בגמרא ברכות ח' ע"א אסכרא דמיא כפיטורי בפי וושט, ובמ"ק דף כ"ט ע"א כתוב מפירש בשם ר' יוחנן ופירש"י יס אוקיאנוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחזירים לחי הספינה ע"י חגלים ועקלים שותהבין בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהן נסין כמות הנקב. פיטורי חגלים דמתרגמינן ופיטורי זינים (מ"א ו' כ"ט) אסוכין: בפי וושט, הוא הנקב שהוא עגול כפי וושט עכ"ל, והערוך ערך פי טורי הביא מהאמר מברכות וגורם פי טורי, וכתב פי' כאדם שרונה לאויה חבל שיש בו קשר בחור של תורן ויש בו טורח גדול וע"ש במוספי, ולדעתי דברי הערוך הוא לפרש כלפון בתוך האשט שהביא וכן תראה ברש"י מ"ק כ"ט ע"א כפיטורי בפי וושט כחבל שיש בו קשר ויוצא בקאי מן התורן: (גב) הכלך. מלאך השיראין

(נג) ויש אומרים כי חיוורא דנבבא דלאחורי נשרי, ומיד מת, והרוח יוצאה ויושבת על חומטא עד שמסריה, וכיון שמסריה צועקת ובוכה לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם אנה מוליכין אותי, ומיד נוטלו דומה ומוליכו לחצר מות אצל הרוחות, אם הוא צדיק, אומרים לפניו פנו מקום לפלוני צדיק, והולך מסדור למדור, עד שרואה פני שכינה, לכך נאמר ישר יחזו פנימו, הרי שבע מדורות לצדיקים, ושבע מדורות לרשעים, רשעים לפי מעשיהם, ולצדיקים לפי מעשיהם:

[ז] [ישר יחזו פנימו]. (נד) אמרו חכמים יקום איש ציורות (נה) היה (בן אשתו) [בן אחותו] של יוסי בן יעזר (נו) איש צרידה, הוה רכיב על סוסיא (נז) כד הוה אשתמד, נפיק גזירתיה על יוסי בן יעזר לאיצטלבא, (נח) ואזיל קמיה שירתא ונפק לאיצטלבא, (נט) אמר ליה חמי סוסיא דארכבי מרי, וחמי סוסיא דארכבי לך מרך, אמר ליה אם בן למכעיסוי, קל וחומר לעושי רצונו, אמר ליה

הערות ותקונים

השיראין והטלך, וכן לא בחוסן ולא בכלך עיין שרוך: (נג) וי"א כי חיוורא דנבבא דלאחורי נשרי. ז"ל כחיוורא דנבבא דעמרא דלאחורי נשרי, כמו שהא דנמרא ברכות ח' ע"א אסכרא דמיא כחיוורא דנבבא דעמרא דלאחורי נשרא, פירש"י כענפי הסירים הסככים בגיזת האמר כשאדם נוהג בחוקא ומשליך לאחור שאי אפשר שלא ינתק האמר עמה עכ"ל, והערוך ערך נב ו' הביא המאמר מזכרות ופי' חיוורא קוץ, כלומר כמו למר שנסתבך בקוץ ונא לשלש מנבזיה קוץ שאינו יכול לשלש אלא בשבירת נמי הקוץ כך מיחא אסכרא עכ"ל. ובערך נשר ה' הביא המאמר מזכרות וכתב בערך נב כתבנו פי' ר"ח (מה נראה שהפירוש שהביא הוא מפי' ר"ח) ואין שם דלאחורי נשרא, ובפי' רבינו גרסום ונספרינו כתוב, ויש לפרש נשרא העשן שבין הקליים, כמו אז תחיה מופני הנשר (הוא בגמרא סוכה י' שהביא בערך נשר א') ומסתבך למר בקוץ ונעשן וכשמסוף למר מאחרי הקוץ והעשן אינו משתלף בלא שבירה ע"כ: (נד) אמרו חכמים. כוונת הדורש לדברי הב"ר פס"ה אות כ"ב, כי שם נמנא המאמר הזה, והיוחסין השלם דף י"ד ע"ב הביא המאמר הזה וז"ל: ונראה לי כי במדרש תהלים וכן בב"ר בפ' ורח את ריח בגדיו ראיתי כי נהרג יוסי בן יעזר בשמד היונים כשאמר לו ויקים איש לרוחות בן אחותו כו'. ובעל סדר הדורות בלאת ו' ערך יוסי בן יעזר הביא דברי דברי היוחסין וז"ל: במדרש תהלים ובב"ר ראיתי כי נהרג יוסי בן יעזר בשמד היונים והביא אה דברי המדרש ב"ר ע"ש: (נה) היה בן אשתו של יוסי בן יעזר. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש בהנחות של ב"ד המדרש, אבל בכ"י ז' ג' ד' ו' ח' ונדרסם ובב"ר הג' הוא בן אחותו של יוסי בן יעזר, וכן תקתי בפנים, (ונדרסם גם בדפוס ראשון בעשות של יעזר ז"ל של יוסי בן יעזר): (נו) איש צרידה. וכן בלאת פ"א מ"ד, עיין תנארות הארץ שהיא כפר ארראל בלפניית מערבית בלגיאס בדרך הספרא סמוך לברכותא, ושם נמנא קבר יוסי בן יעזר איש צרידה, ואולי יש לתקן במקום יקום איש לרוחות של"ל איש לרוחות, והוא כמו איש צרידה: (נז) כד הוה אשתמד, נפיק גזירתא על יוסי בן יעזר לאיצטלבא. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסף מהרא"ש ב"ד המדרש עפ"י כ"י שהיה לפניו, אבל בכ"י ז' ג' ד' ו' ח' ונדרסם הסר כל זה. ובב"ד שם הסר ג"כ והג' שם והוא רכיב סוסיא בשבתא. מלת "שבתא" הוא הוספה, עיין במ"כ שכתב היה חובב על סוס בשבת, הכי גרים רש"י ובלקום (הוא בילקום תלדות רמו קס"ז בשם ב"ר). ואין ספק שהיה אג' היסמה והוא רכיב על סוסיא בשמדה: (נח) ואזיל קמיה שירתא ונפק לאיצטלבא. בכל כ"י גירסאות שונות בזה. בכ"י ז' אזיל קמיה ומטלא ונפיק. בכ"י ו' אזיל קמיה ומיטפלה ונפיק. בכ"י ג' ד' אזיל קמיה ונפיק למיטלא, ובכולם הג' משובשת, ובב"ד אזיל קמיה שריתא למיטלא, ואין ספק שז"ל ונפק למיטלא (בסיפך האותיות הלמ"ד לפני הבי"ת). וגם בכ"י ג' ד' במקום למיטלא ז"ל למיטלא ופי' לתלות, כי תרגום וארו תלה ויתיה לניב, והוראת שריתא כתב רש"י בפי' המיוחס לו בב"ר שם שריתא פי' קורה, עפ"ל סקורה מתרגמינן מתי בשרותא, והיו מוליכין קורה לפניו לתלות עליו את יוסי בן יעזר, אבל זה דחיק, וראיתי בדפוס קאנשטאטנינא (ואחר כך בדפוס קן בכל הדפוסים) תיקן במדפוס והניג אזיל לקמיה מלכא ונפיק למטלא, אין ספק שבמקום "שריתא" [ולפניו בשו"ס שירתא] הביא הוא מלת "מלכא" מלשון שר, וזה נאות גם לכוונת המאמר היינו שיקום היה רוכב על סוסיא והלך לפני המלך אם לבקש בעדו או לכוונה אחרת, ונפיק פי' וינא מבית המלך לתלות את יוסי בן יעזר בגזירת המלך, ובמקום למטלא ז"ל למ[ט]ל[ב]א. ובדפוסים אחרונים תיקן והניגו למקטלייא, ובכ"י ח' איתא נ"כ אזיל קמיה מלכא ונפק למיטלא ז"ל למיטלא: (נט) אמר ליה חמי סוסיא דארכבי מרי, וחמי סוסיא דארכבי לך מרך. הכוונה יקום אמר ליוסי בן יעזר ראה הסוס שהרכיב אותי אלוני המלך, כי הוא אשתמד בגזירת המלך, וראה הסוס שהרכיב אותך אדוק, ר"ל הקב"ה שאתה עובד אותו ונגרס לך ע"י זה שאתה יונא לתלות, ובדרך לעג אמר לו קן, ובעל סדר הדורות בערך יוסי בן יעזר הביא דברי המדרש ובב"ר עם הוספת דברים לנאר דבריו והביא וז"ל:

יקום

ועושה אדם רצונו יותר מסך, אמר ליה אם לעושי רצונו כך, קל וחומר למכעיסו, (נמ) נכנס בו הדבר (ס) כארס של עכנא, הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין, סקילה שריפה הרג וחנק, מה עשה, הביא קורה ונעצה בארץ, וקשר בה (סא) נימא, וערך עצים, והקיף עליהם גדר של אבנים, ועשה מדורה לפניו, ונעץ את החרב באמצע, והצית את האש תחת העצים מתחת האבנים, ונתלה בקורה ונחנק ונפסקה הנימא ונפל לאש וקודמתו החרב, ונהפך עליו גדר של אבנים, ויצאה נשמתו וקב"הו בתשובה, (סב) נתנמנם יוסי בן יועזר וראה ממתו פורחת באויר, ואמר ראו לשעה קלה קדמני זה לגן עדן:

מזמור יב

[א] למנצה על השמינית [מזמור לדוד] הושיעה ה' כי נמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם. (א) זהו שאמר הכתוב אבד חסיד מן הארץ (מכס ז ב), (ב) אדרינוס שריק עצמות שאל באיזה זכות אומה זו עמדה, אמרו לו יש בהם חסידים, ויש בהם צדיקים שעמלים בתורה ועוסקין במצוות, מיד נזר (ג) והטיל מזה נמסאות על הארץ, (ד) כיון שנתנו עליהם העול הזה, חדלו מלעסוק בתורה, ועל זה אמר דוד הושיעה ה' כי נמר חסיד: מעשה בחסיד אחד שאבדה ממנו אחת (ה) קופסא מליאה דינרין, מצאה אותו חסיד, כיון שהביאה אמרו לה אינו יודע מה היא לפיכך הביאה לך, אמרה להן (ו) קיטמא כולה דהבא מלבר, ואתם אומרים אינו יודע מה היא, אמרה ליה (ז) תהא אומתיה מכיראה לך, אמרו לה הוא מהויר אבדתך ואת מקללת אותו, אמרה להן אילו עוד הוה באומתיה כוותיה, אגן לא הוינא בעלמא, וגזרה עליו שיהא נכנס ויוצא שלא ברשות, ונמצאו בני אדם (ח) עסוקין בהדי סימפוניא, ופינה אותם משם אותו חסיד, וכשמת קראו עליו דורו הושיעה ה' כי נמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם, אמר ר' פנחס מבני אדם פסו, אבל מן המלאכים לא פסו, ובמה הן בני אדם עסוקין, שוא ידברו איש אל רעהו: מעשה בעיר אחת שלא היתה בה מלח, והיה בה חבורה של חסידים, אומרים הולכים אנו למקום פלוני ומביאין מלח, ומוכרין עד שלא יבואו אחרים, והיה להם

הערות ותקונים

יקום איש לרעות היה בן אחוהו של ר"י בן יועזר והוא רכיב סוסיא בשבתא, וסו מוליכין לפניו קורס סיהא נחלה עליו ר"י בן יועזר, א"ל יקום לר' יוסי ראה הסוס שהרכיבני עליו אדוני, כלומר הלכתי בתלות לבי ועלתה לי, ואתה עמלת בתורם כל ימך ומנחת שעשית ראה סוסך שהרכיבני עליו, ר"ל בקורס סיהא נחלה עליו כו': (נמ) נכנס בו הדבר. ר"ל שאמר לו אם לעושי רצונו כך, ק"ו למכעיסו, שבדלתי תבוא רעה גם עליך יקום, ונכנסו הדברים ביקום כארס של נחש שבוער בו ולגש חרטה: (ס) כלרס של עכנא. פי' נחש ואכסע, עיין ערוך, ויותר נכון לנרוס כארס של חכנאי, עיין ערוך ערך חכנא ובפסיקתא שקלים ובהערה ס"ח: (סא) נימא. פי' חבל: (סב) נתנמנם. פי' כי שכיב להפטר מן העולם. עיין ערוך ערך נס ב':

(א) זס"ה אנד חסיד מן הארץ. מוצא בילקוט רמז תרכ"ו, והליון "מדרש" בהתחלת רמז תרכ"ו מוסב נס על זה: (ב) אדרינוס. הוא הקיסר Hadrianus, ובנדפס בטעות אנדרינוס: (ג) והטיל מזה נמסאות על הארץ. המלה יש לה פנים אחרים בכל כתב יד. בכ"י ב' מורנאות, כ"י ג' מורנאות, כ"י ד' ו' מורנאות, בכ"י ח' מורנאות, כ"י ו' (השם תמיד עם כ"י שלט) מורנאות, בנדפס גם בדפוס ראשון מורנאות, בילקוט מורנאות, ולפיט מלת מזה הוא בטעות ובדלתי היתה המלה מחוברת מורנאות ונעשית מזה נמסאות, וגם הרא"פ בנד המדרש הביא ס"א מורנאות, והביא עוד נוסחא אחרת מורנאות (כמו שהוא בכ"י ח'), ואולי ז"ל פרודגמאות. עיין ערוך בערבו: (ד) כיון שנתנו עליהם העול הזה. בלויס כ"י ובנדפס כיון שעשו כן חדלו מליגע בתורה, וגם הרא"פ הביא בנד המדרש הנוסחא כמו לפיט: (ה) קופסא. capsula ברומי פי' ארנו והנה קטנה: (ו) קיטמא כולה דהבא. כ"ה בכל כ"י ובנדפס ובילקוט והמלה משובשת וז"ל קיפסא וכ"ה לנכון בכ"י ב': (ז) תהא אומתיה מסיראה לך. אולי ז"ל מסיראה לכם, או ז"ל תהא אומתיה מסירה ליה. ובאיוס כ"י ובנדפס תהא אומתך מסורה לך: (ח) עוסקים בהדי סימפוניא. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' עוסקים הוסמפניא, בכ"י ד' הוסתיא, בכ"י ז' הוסתנייא, ובכ"י ח' סמניוניה

ראש לחבורה, אמרו לו נלך למקום פלוני, אמר להן יש לי לחיפש למחר, אלא
 המתינו עד שאחרוש, ואחר כך נלך, אמרו לו הן, מה עשה, אמר לאשתו סימן
 זה בידך, אם אומר לך הביאי לי את העול, את תני לי את האוכף, אם אומר לך
 תני לי את הקנקן, את תני לי את השק, מה עשה, נתן את השק על גבי החמור
 והלך לו, ואותן חביריו ישנו עד הבקר, עמדו בבקר וקראו לה, אמרו להן שכנים
 מי אתם מבקשים, פלוני כבר הלך לו מאמש, והלכו להם בבקר ומצאוהו חוזר בדרך,
 אמרו לו למה עשית כך, אמר להם אי אתם יודעים למה, אלמלא הלכנו כלנו מיד
 היה נופל בזול, עכשיו אני הבאתי, עד שאתם באים שלי מכור, וכשתכואו אתם
 תמכרו ביפה, לכך נאמר שוא ידברו, אם אין אתה עושה את העול אוכף ואת
 הקנקן שק, אי אתה יכול לעמוד: מעשה בר' יונתן (ט) שהיו עדשים מצפצפין,
 והיה לו קרוב בעיר אהת וירד אצלו, אמר ליה ר' יונתן עדשים אני מבקש, יש
 מהם בעיר, אמר לו מכמה, אמר לו מכך וכך, וכל זמן שתבא אני נוטל לך,
 לימים הלך ר' יונתן בעיר לבית קרובו שאל עליו, אמרה לו אשתו בשדה הוא,
 (י) המתין לו ולא בא, שאל לאחד מבני העיר יש כאן עדשים, אמר לו לאו,
 רצונך בחטים, אמר להם עדשים אני רוצה, אמרו לו אין כאן, נוטל מכך וכך,
 והרבה עליו את הדמים יותר ממה שאמר לו קרובו ונטל הימנו, בא קרובו מן השדה,
 אמר ליה ר' יונתן ולא אמרת לי שכך וכך העדשים, הרי הוסיפו עלי יותר ממה
 שאמרת לי, אמר ליה שבא עדשים אמרת להם, אמר ליה אלו אמרת להם חטים
 אני מבקש, היו אימרים לך רצונך בעדשים, ועכשיו שאמרת להם עדשים אני
 מבקש, אמרו לך רצונך בחטים, לכך נאמר שוא ידברו איש אל רעהו שפת חלקות:
 (יא) ר' חייא צפוראח אויל למיזבן (יב) חטים מסורא, אמר ליה יונתן כד תהוי בעי
 חטין, הוי אומר שעורים אני מבקש, וכד תהוי בעי שעורין, הוי אומר חטין אני
 מבקש, (יג) ולא יסקון לך תרעא, הוי אומר שוא ידברו איש אל רעהו: שפת
 חלקות. שמתליקון בשפתותיהם: בלב ולב ידברו. אחד בפה ואחד בלב:

[ב] יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. (יד) בר קפרא בשם ר' נתן
 אמר (טו) קשה לשון הרע שכבר בא דוד וברתו ברוח הקדש, שנאמר
 יכרת ה' כל שפתי חלקות, קשה לשון הרע משלש עבירות שנקראו גדולות, עבודה
 זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. בעבודה זרה כתיב אנא הטא העם הזה הטאה גדולת
 (שמות לז לא), בגילוי עריות כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת (בראשית לט ט),
 בשפיכות דמים כתיב גדול עוני מנשוא (שם ד יג), (טז) ובלשון הרע כתיב יכרת ה'
 כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות: אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

סמויניא, וזילקוט ספטינא, וזנדפס נס בדפוס ראשון ספטינא, והמלה משובשת וקסה לנכרה, והחכם
 הגדול מהר"י פירסג העירני בל"י זעטשקמטס הוא כמו קשר הן לטוב והן לרע והכא היא לרע: (טז) שהיו
 עדשים מלפפין. וכ"ה נס זילקוט ובכ"י ו', אבל בכ"י האחרים וזנדפס נס בדפוס ראשון שהיו עדשים
 צוקר: (י) המתין לו ולא בא. מכאן חסר איזה דפיס בכ"י רומי ג' (הוא קיבץ 76) ומתחיל בלמנע
 מזמור י"ג מן דורש כל אלמנה ויתום לא תענון, עיין להלן במזמור י"ג הערה ז': (יא) ר' חייא צפוראח.
 פי' מעיר צפורי, וכן תמצא ג"כ בחזית פ"א ר' חייא צפוראח, ובעל תולדות סארץ כתב למערכת דרומית
 צבריא בערך חמשה שעות וחצי עד היום כבר בל"ע לאפורי, ועיין המגיד שנת שבע עשרה תרל"ג תרל"ד
 גליון י"ז י"ח מה שהעירוני מחכונת העיר צפורי: (יב) חטים מסורא. ובאיוזה כ"י חטין מסורא, אולי
 סכוונה חטים מן סורא: (יג) ולא יסקון לך תרעא. תרגום יעלו יסקון, ופי' ולא יעלו לך השער למכור
 צוקר, וזילקוט טס ולא אסתקין שערא ל"ל ולא יסקון שערא: (יד) בר קפרא בשם ר' נתן. באיוזה כ"י
 וזנדפס בש"ר יונתן: (טו) קשה לשון הרע שכבר בא דוד וברתו ברוח הקדש שנאמר יכרת ה' כל שפתי
 חלקות. כ"ה נס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים וזנדפס ליתא זה, ומתחיל קשה לשון הרע מג' עבדות,
 ועיין ירושלמי פאה ס"א ה"א (דף ס"ו פ"ד), ארבעה דברים שהן נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן
 קיימת לו לעולם הבא ולשון הרע כנגד כולם כו', ועיין ערכין ס"ו ע"ב תני דבי ר' שמעאל כל המספר
 לשון הרע מגדיל שוטח כנגד שלש עבדות פ"ו גלוי עריות ושפיכות דמים ט': (טז) ובלשון הרע כתיב
 מדברת

מי אדון לנו. (יז) אמר ר' יוסי ב"ר חנינא אין אדם מספר לשון הרע על חברו עד שהוא כופר בעיקר, שנאמר מי אדון לנו, (יח) ללשוננו כתיב, לומר לך אם הפך לשונך לומר לשון הרע על חברך, לך ושננו בדברי תורה. (יט) [כביכול צווח על מספרי לשון הרע, מי יקום (לנו) [לי] עם מרעים (תהלים נד יו), מי יכור לעמוד להם בגיהנם, וגיהנם צווחת אף אני איני יכורה לעמוד בהן, (כ) אמר הקב"ה אני מלמעלה ואתה מלמטה, שנאמר חצי גבור שוננים (תהלים קד ד), מי קשה המכה בחרב או המכה בחץ, המכה בחרב אינו יכול להמית אלא אם כן קרוב אצלו, והמכה בחץ זורק אותו, ומכה אותו בכל מקום, שנאמר חץ שחוט לשונם (ירמיהו ט ז), ואומר שינייהם חנית וחצים (תהלים נו ט): (כא) אמר ר' שמעון בן יוחי (כב) למה נקרא לשון הרע לישן תליתאי, לפי שהורג שלשה, האומר והמקבלו והנאמר עליו, (כג) רב ביבי בשם ר' יהושע אמר מצינו שהרג לשון הרע ארבעה בימי שאול, דואג שאמרו, (כד) ושאל שקבלו, (כה) ונוב עיר הכהנים שנאמר עליו, ואבנר, (כו) [אבנר למה

הערות ותקונים

מדברת גדולות: בירושלמי שם סיים אלל לשון הרע מהו אומר לא גדול ולא גדולה ולא הגדולה אלא גדולות: (יז) א"ר יוסי בר חנינא אין אדם מספר לשון הרע על חברו עד שהוא כופר בעיקר. בירושלמי פאה שם דף ס"ז ריש ע"א ר' יסא בשם ר' יוחנן זה שהוא אומר לשון הרע, אינו אומר עד שהוא כופר בעיקר, ומה שעמא אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, ובמדרש דב"ר סוף פ' תלא א"ר אסי אין אדם אומר לשון הרע כו', ז"ל א"ר יסא. ובגמרא בבלי ערכין ס"ו ע"ב א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא כל המוספר לשון הרע כאלו כפר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ובעל הילקוט ברמז תרכ"ו הביא המאמר מר' יוחנן ויש לזיין ערכין ס"ו ע"ב, ומן ללשוננו כתיב לומר כו', אה מן מדרש לפיניו: (יח) ללשוננו כתיב. חסר ו' בין ש"ן לנו", ודורש כמו שנון מלשון ושנתה לנבין: (יט) כביכול טע על מספרי לשון הרע עד ואומר שינייהם חנית וחצים. הוספתו וחסר נס בכ"ו ו' ח' ודפוס ראשון דפוס קאנשט' (ובדל"ה היה חסר נ"כ בכ"ו ג' וחסרים איוה דפוס בכ"ו הוה), וגמלא ההוספה בכ"ו ב' ג' ז' ודפוס וויניציא, ווסף ההוספה באמצע המאמר שלפניו אחרי המלות מי אדון לנו, ולפני המלות ללשוננו כתיב, ואני הוספתי ההוספה בסוף המאמר שלא להפסיק באמצע, ונס הרא"ש בהגהות שלו רשם ב"ד המדרש "אינו נכתובים": (כ) אמר הקב"ה אני מלמעלה. עיין בגמרא ערכין שם: (כא) א"ר שמעון בן יוחאי, באיוה כ"ו ובגדפס א"ר שמואל בן יוחאי, ז"ל א"ר שמואל בר נחמן כמו שהוא במקומות שהרש"ש בהערה שלאחריה: (כב) למה נקרא לשון הרע לישן תליתאי. בירושלמי פאה פ"א ה"א (דף ס"ז ע"א), ופסיקתא פרה (ל"ב ע"א), וי"ר פכ"ו אות ב', במ"ד פי"ט אות ב', דב"ר פ"ה אות י', והנחומא חקת אות ח', למה נקרא שמו של לשון הרע שלישי, לפי שהוא הורג שלשה, האומר והמקבלו ומי שנאמר עליו, והעירותי בפסיקתא פהרס מ"ד השם הזה "לשון תליתאי" ללשון הרע, שגור בפי התרגומים, כמו במכונה יב"ע (בראשית מ"ט כ"ג ויקרא מ"ט ס"ז), וכן מלשני בסתור רעהו (תהלים ק"א ה'), דמשתעי לישן תליתאי על חברים, וכן איש לשון (תהלים ק"מ י"ב), תרגס גבר דמשתעי לשון תליתאי ודומיהס, ולזה המאמר כוונ ח"ל בערכין ס"ו ב' במערבא אמרי לשון תליתאי, קטיל תליתאי הורג למספרו ולמקבלו ולאמרו, ופירש"י לישנא תליתאי זה לשון הרע כתיב שיהא שלישי בין אדם לחברו ללנות לו סוד, ובתוס' שם כתבו ח"ל: ואני מלאתי כתוב לישנא תליתאי שהקפידה הקב"ה אחת של ע"ס ואחת של בשר והוא שלישי בתוכה ע"כ, אלל לפי מה שהראתי אין צורך לפירושים האלו, כי עעס קריאת השם הזה מפורש בירושלמי ובפסיקתא ומדרשים שרשמתי למעלה, למה נקרא לשון הרע תליתאי וס': (כג) ר' ביבי בש"ר יהושע אמר. מובא בילקוט תהלים רמז תרכ"ו בשם המדרש, והביא רק ר' יהושע אמר וכלל המקומות שרשמתי מובא המאמר שחמי ולא בשם ר' ביבי שאמר בשם ר' יהושע: (כד) ושאל שקבלו. בכ"ו ב' ג' ד' גמלא פה הוספה, אחרי המלות ושאל שקבלו נוסף: שנאמר (עמוד) [עמוד נא] עלי ומותחתי כי אחזי השבץ (ש"ב א' ס'), קטיוגוריא של טוב עיר הכהנים, ואין שבץ אלא צנדי כהונה, שנאמר ועשית משבצות זהב (שמות כ"ח י"ג), ודואג שנחגרת מן העולם, שנאמר גם אל יתך לנח (תהלים כ"ב ז'), ואחימלך טוב עיר הכהנים, שנאמר עליהם ויאמר המלך מות תמות אחימלך (ש"א כ"ב י"ו), ואומר ואת טוב עיר הכהנים הבה לפי חרב (שם שם י"ט), ואחר זה סיים כמו לפיניו, ואבנר בן נר שהיה ספק בידו למחות ולא מיחה, וההוספה הביא ליתא בכ"ו ו' ח' ולא דפוס ראשון, ולא דפוס וויניציא שדרכו של המדפוס מוויניציא להוסף ההוספות שמלא בכ"ו שלפניו: (כה) ונוב עיר הכהנים. באיוה מקומות שרשמתי בג' ואחימלך שנאמר עליו: (כו) אבנר למה נהרג. הוספתי ועל זה סיים שהיה למחות בידו ולא מיחה, וכלל המקומות גם בירושלמי כוטה פ"א ה"ח (דף י"ז ע"ב) המאמר ברהבה, ומובא שם פעמים שונים על ולמה נהרג אבנר, בשם ריב"ל ורשב"ל ורבנן, ובסיום המאמר שוב

נהרג], שהיה ספק בידו למחות ולא מיחה. (כו) ר' זעירא שלח לר' סימון אתה ספק בידך למחות, למה אין אתה מוחה, אמר לו אינן מן הנאנחים ולא מן הנאנקים, אמר לו ר' זעירא מה נעשה לאותן הנאנחים והנאנקים, לא מהן התחילה מדת הדין:

[ג] **משודר עניים מאנקת אביונים**. (כח) בשעה שהדיינים מבקשים לקלקל את הדין, הקב"ה מסלק שכינתו מביניהם, שנאמר עתה אקום יאמר ה', אומר הקב"ה מיד אקום. (כט) אמר ר' יודן גדול עונש גול עניים, יותר מעון דור המבול, (ל) בדור המבול כתיב ה' למבול ישב (תהלים כ"ט), כביכול בישיבה נפרע מהם, ועכשיו עתה אקום, אינו נפרע מהם אלא בקימה: אשית בישיע יפיה לו. ר' הושעיא אמר כשאשית ישועה לאלו, ארתיה מדת הדין לאלו:

[ד] **לא אמרות ה' אמרות מהורות**. (לב) אמר ר' הושע בן לוי עיקם הקב"ה שמים ושלש תיבות בתורה, שלא לחציא דבר מגונה ספיו, (לג) וכו' מפירש לעיל במזמור אשרי האיש: [אמרות ה' אמרות מהורות כסף צדוק]. (לד) אמר ר' תנחום אמר הקב"ה למשה שתי אמירות אמרתי לך והן מהורות, ולמי נתנם לשבט לוי, שכתוב בו וישב מצרף ומטהר כסף [ומהר את בני לוי וגו'] (מלאכי ג'), ואי זה הוא, (ל"ד) זו פרשת [פרה אדומה ופרשת המת] אמור אל הכהנים בני אהרן (ויקרא כא ח): [מזוקק שבעתים]. (לה) אמר ר' ינאי לא ניתנה דברי תורה

הערות ותקונים

מוכא שם ויש אומרים על ידי שהיה ספק בידו למחות בנוב עיר הסהלים ולא מיחה. וגם צנמרא סהדרין כ' ע"א מוכא דעת סו"א בשם ר' יהודה אמר רב, ועיין בפסיקתא שם בהערה כ"ד, והמסדר מן מדרש שו"ס הביא רק דברי סו"א: (כו) ר' זעירא שלח לר' סימון אתה ספק בידך למחות. המאמר הזה אינו במקומות שרשמתי, וזה מוכא לראיה על הפיוס ואכנר למס נהרג שהיה ספק בידו למחות ולא מיחה, וכאשר הוא לפנינו כן הוא גם ככ"י ו' ח' וגם בגדפס (ובדולאי היה כן גם ככ"י ג' וחבר איזה דפוס) ובמקום אינן מן הנאנחים ולא מן הנאנקים בני' שם אינן אלא מן הנאנחים ומן הנאנקים, ובילקוט הגי' אינו אלא מן הנאנחים והנאנקים, ובכ"י ב' ג' ד' ו' ג' אחרת בזה עם הוספה וכך בני' שם: ואין אתה מוחה, תהא נתפס בהוא עון, דלמר מר כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם נתפס בכל העולם, אמר לו אינן אלא מן הנאנחים והנאנקים לא מהם התחילה מדת הדין. ולדעתי הוסיף הכופר הזה ההוספה על פי מאמרו שבה כ"ד ס"ב ע"ס. ובמדרש איכה רבתי פ"ג פ' ו' ולא זכר הדום רגליו מוכא מאמר הדומה לזה ר' הושע' שלח ואמר לרבי סימון בבביל שאת שריו צביתו של קיין מסני מה אין אתה מוכיחן [לדעתי צ"ל מוחה], א"ל הלאי נהיו מאיתן שכתוב צדק הנאנחים והנאנקים, אמר לו והלא מהן התחילה הפורענות, דכתיב ולא לה אמר באוני (יחזקאל ס' ה') ע"כ. ואולי בכ"א צ"ל [ר' הושעיא] זעירא שלח לר' סימון, עיין סדה"ד ערך ר' הושעיא זעירא: (כ"ח) בשעה שהדיינים מבקשים לקלקל את הדין. עיין סהדרין ז' ע"א כל דין שאינו דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתהלק מיראל, שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו'. פירש"י עתה אקום אשתלק משער צ"ד: (כ"ט) אמר ר' יודן. מוכא בילקוט רמז תרנ"ז וחבר הדין מדרש: (ל) בדור המבול כתיב ה' למבול ישב כביכול בישיבה נפרע מהם. עיין במדרש שמו"ר פ"א אות ד' אלו מולאין בדור המבול בישיבה דן אותם האלהים כו', ע"ש באריכות דברים, וע"ש בחדושי הרד"ל: (לא) אמרות ה' אמרות מהורות. עיין לעיל מזמור ח' אות ג' באריכות, וע"ש בהערה שלי: (לב) אריב"ל. עיין בוי"ר ריש אמור שמוכא המאמר בשם ר' יודן בש"ר יוחנן ור' ברכי' בשם ר' אלעזר ור' יעקב דכפר חנין ואמרין לה בשם ריב"ל, וכוון בזה שסיים ואמרין לה אל מדרש שו"ס: (לג) וכו'. מפורש לעיל במזמור אשרי האיש. כ"ה גם בכ"י ו', ובכתיב יד ב' ד' ו' ח' כתוב: וכו' דכתיב במזמור אשרי. והמדפיס הראשון דפוס קאנפס' השמיים זה והאיג, שנאמר מן הבהמה הטעורה ומן הבהמה אשר איננה טעורה" וגם הרא"ש הוסיף בלד המדרש, וכמפורש לעיל במזמור אשרי" הוסיף כמו שהיה בכ"י שלפניו: (לד) אמר ר' תנחום. מוכא בילקוט רמז תרנ"ה וחבר הדין, ובמדרש וי"ר פכ"י אות ג' הגי' אמר ר' תנחום בר חינאי ב' פרשיות הכתיב לו משה בתורה והן [אמרות ה' אמרות] טעורות וע"י מי נתנו, ע"י שנתנו של לוי, שכתוב בו כסף צדוק בעליל לארץ, וכתיב וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם (מלאכי ג' ג'), ואיזו, זה פרה אדומה ופרשת המת, ודבריו טבעים מן מדרש שו"ס בהרחבת לשון, ובילקוט שם מוכא כמו שהוא לפנינו: (ל"ד) זו פרשת פרה אדומה ופרשת המת. מן תקנתו כמו שהוא בוי"ר, פרשת פרה היא פ' תקת (במדבר י"ט), ופרשת המת היא פרשת אמור (ויקרא כ"א): (לה) אמר ר' ינאי לא ניתנה דברי תורה חתיכין כו'. המאמר נובע מירושלמי סהדרין פ"ד ה"ב ע"א

התיכון, אלא על כל דבור שהיה אומר הקב"ה למושה היה אומר (לו) מ"ט פנים מהור, ומ"ט פנים טמא, אמר לפניו רבונו של עולם עד מתי נעמוד על בירורו של דבר, אמר ליה אחרי רבים להטות, רבו המטמאין טמא, רבו המטהרין מהור, (לו) ר' אבהו בשם ר' יונתן אמר תלמיד וותיק היה לו לר' עקיבא, ור' מאיר שמו, והיה מטהר את השרץ מן התורה במ"ט פנים מהור, ובמ"ט פנים טמא, (לח) ר' יהושע בן לוי אמר תינוקות שהיו בימי שאול ודוד ובימי שמואל, היו יודעין לדרוש את התורה במ"ט פנים מהור, ובמ"ט פנים טמא, (לט) כמפורש במזמור ז':

[ה] **סביב** רשעים יתהלכון. (ט) ר' יהודה אומר סביב לרשעים צדיקים מהלכון, בשעה שהצדיקים בנן עדין ורואין את הרשעים נדונין בניהנם, נפשמ שמחה עליהם, הדא הוא דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי (ישעיה סו כד), באותה שעה צדיקים נותנין שבח והודיה להקב"ה על היסורין שהביא עליהן בעולם הזה, שנאמר ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי (ישעיה יב א), בעולם הזה, ישוב אפך ותנחמני (סע סע), ותראני נקמה מאויבי בעולם הבא, ואימתי כרום זלות לבני אדם, [כרם כתיב], (מא) כשירים הקב"ה לצדיקים המזוללים בעולם הזה בעיני בני אדם: דבר אחר לכשירים הקב"ה כרם הבווי לעולם הבא, [אין כרמו של הקב"ה אלא ישראל], שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו (ישעיה סו ז), אמר ליה ר' נחמיה עד מתי אתה (מב) עוקם עלינו את המקרא, אלא סביב רשעים יתהלכון, סביב לצדיקים רשעים יתהלכון, בשעה שהרשעים יוצאין מניהנם, ורואין את הצדיקים [יושבין] בשלוח בנן עדין, (סג) נפשם מתמעטת, הדא הוא דכתיב רשע יראה וכעס (תהלים קיג י), אימתי, כרום זלות לבני אדם, (מד) כשירים הקב"ה

הערות ותקונים

כ"ב ע"א), א"ר ינאי אילו נחנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה, מ"ט וידבר ה' אל משה, אמר לפניו רבש"ע הודיעני הא"ך היא הכלכה, אמר לו אחרי רבים להטות רבו המזינין זכו, רבו המהיבין היבו, כדי שחאל התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים מהור מנין ודגל"ו, וכה"ל אמרות ה' אמרות טהורות כסף לרוץ בעליל לארץ מוזקק שבעתים, ואומר משרים אהבוך ע"כ, והוא המאמר שלפנינו רק המסדר קלר בלשון, ופי' אילו ניתנה התורה חתוכה, פסק הלכה בלי נטיח דעת לכאן ולכאן, לא היתה לרגל עמידה, לא היה קיום לעולם, דהתורה לריך שתייה נדרשת פנים לכאן ולכאן, כן פי' הרצ בעל ס"מ: (לו) מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, ודרש שבעתים שבע פעמים שבע הרי מ"ט: (לז) ר' אבהו בשם ר' יונתן. כ"ה בכל כ"י גם בנדפס, ובגמרא עירובין י"ג ע"ב א"ר אבהו אמר ר' יוחנן תלמיד היה לו לר' מאיר, והוא המאמר השני שלפנינו, ובמקום ש"ר יונתן הוא בגמרא בשם ר' יוחנן, גם הגי' בגמרא במ"ט פנים במקום במ"ט פנים, ולדעתי יש לתקן כן בגמרא כמו שתרצה בירושלמי שהביא מנין ודגל"ו, גם דרש שבעתים ז' פעמים ז' שהם מ"ט: (לח) ר' יהושע בן לוי אמר. כ"ה גם בכ"י ו', ובא"ז כ"י ר' יהושע אמר, ובנדפס ר' יהושע בשם ר' לוי, וכן בפסיקתא פרה (ל"א ע"א), וי"ר פכ"ו אות ב' ור' יהושע דסקנין בשם ר' לוי, וטוסף עוד שם ר' יוסי ממלחיא, ובמ"ר סי"ג אות ב' ובתחומא חקת חסרים המלות "ר' יוסי ממלחיא" אך מתחיל ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי: (לט) כמפורש במזמור ז'. ובכ"י ב' ד' ז' ובדפוס ראשון לא מוצא בשלימות, רק היו יודעים לדרוש במ"ט פנים וסוים "וכו' במזמור ז' ובכ"י ה' חסר הסיום "כמפורש במזמור ז'". ובדפוס וויניציא הליג "כמו שפרשתי במזמור ז' ובדפוסים אחרונים "כמו שכתוב במזמור ז'". והסופר הראשון רצה לקצר ורשם כי כבר כתוב זה במזמור ז' (אות ז'): (מ) ר' יהודה אומר. מוצא בוי"ר ריש פל"ג, ומוצא מן מדרש שלפנינו: (מא) כשירים הקב"ה לצדיקים. דורש כרום לשון רוממות ואח"כ דורש לשון כרם, ובא"ז כ"י וגם בנדפס ובילקוט תהלים הגי' כרם כתיב, וכן הוספתי בפנים, וגם בעל מנחת שי הביא וז"ל כרום מלת כרם חסר וי"ו ובוי"ר ושו"ט דרשי ליה לשון רוממות כמו הקרי ולשון כרם כמו הכתיב זיל קרי ההם עכ"ל. וכוונתו בהסיום זיל קרי ההם לך וקרא מה שכתוב שם במדרש: (מב) עוקם עלינו את המקרא. בוי"ר עד מתי אתה עוקף עלינו את המקרא. והרא"פ הביא הגי' משוח עלינו הכתובים. ובעל מנחת שי הביא וז"ל סביב רשעים יתהלכון וי"ר פל"ג רי"א סביב לרשעים הצדיקים מהלכים כו' ולפי זה היה לריך להיות פסוק הטעם במלת רשעים ולכן אמר לו ר' נחמיה עד מתי אתה עוקף (פי' מעקם ומשוח עלינו וצו"ט גרים עוקם) עלינו את המקרא אלא סביב לצדיקים הרשעים מהלכים פ': (מג) נפשם מתמעטת. בוי"ר נטעות מתמעטת: (מד) כשירים הקב"ה ויפרסם מלות הכוזבות בתורה. במדרש

ויפרסם מצות הבויות בתורה, (מה) מה לך יוצא ליהרג, (מו) על שמלתי את בני, מה לך יוצא ליסקל, על ששמרתי את השבת, מה לך יוצא לישרף, על שאכלתי מצה, (מז) מה לך לוקה בפרונן, על שעשיתי רצון אבי שבשמים, הדא הוא דכתיב מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי (זכריה יג ו), המכות האלו גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים, לכך כתיב כרום זלות לבני אדם, לכשירומם תקב"ה מצות בויות בעולם הזה:

מזמור יג

[א] למנצח מזמור לדוד עד אנה ה' תשכחני נצח. (א) זהו שאמר הכתוב ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע (זכריה יג), [אמר ר' יצחק] מדה כנגד מדה, (ב) אמר הקב"ה לפי שאמרתי ארבעה פעמים עד אנה, כדכתיב עד אנה ינאצוני (במדבר יד יא), ועד אנה לא יאמינו בי (שם), עד אנה מאנתם (שמות יו כח), עד מתי לעדה הרעה (במדבר יד כז), אף אתם עתידין לומר ארבעה פעמים עד אנה, ועתיד אני למסור אתכם ביד ארבעה מלכיות, ואתם אומרים בעת צרתכם ארבעה פעמים עד אנה, [עד אנה ה' תשכחני נצח, עד אנה תסתיר את פניך ממני, עד אנה אשית עצות בנפשי, עד אנה ירום אויבי עלי], עד אנה ה' תשכחני נצח, במלכות בבל, עד אנה תסתיר פניך, במדי ופרס, עד אנה אשית עצות, ביון, עד אנה ירום אויבי עלי, באדום הרשעה: דבר אחר עד אנה ה' תשכחני נצח. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם יש מלך בלא כסא, יש מלך בלא עטרה, יש מלך בלא פלמרין, עד אנה תשכחני נצח, אנשיית מה דאמרת לשמואל הנביא, וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם (ש"א טו כט), אתה הוא נצחונן של ישראל, (ג) לא תשקר בבטח הכרות בינך ובין אבות העולם, ולא תנחם על המכות מלהביא עלינו, וכן הוא אומר לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם (במדבר כג יט), (ד) אמר ר' שמואל בר נחמני הפסוק הזה לא ראשו סופו, ולא סופו ראשו, (ה) א"א בשעה שהקב"ה גזר להביא טובה לעולם, לא איש אל ויכזב (שם), ובשעה שהוא גזר להביא רעה לעולם, ההוא אמר ולא יעשה (שם). בשעה שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו יד), לא איש אל ויכזב, ובשעה שאמר ועבדום וענו

הערות ותקונים

במדרש וי"ר שם לכשירומם הקב"ה מלות בויות בעולם: (מה) מה לך יוצא ליהרג. וי"ר שם, וטובע מקיכלתא יתרו סוף פ"ו: (מו) על שמלתי את בני. כ"ה גם במכילתא אבל בוי"ר מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני וע"ש עוד שנים. ומוצא בילקוט זכריה רמז תקפ"א בשם מדרש שו"ט, וההחלת המאמר שהביא שם הוא מן שו"ט מזמור ל"ח, ובילקוט תהלים רמז תרכ"ט הביא המאמר בשם וי"ר, אבל בכל זאת הלשון שהביא, הוא כמו לפנינו בשו"ט, ובדל"ה היה לפני בעל הילקוט גם בוי"ר כן ואח"כ המדפיסים הוסיפו ותקנו כר"ס: (מז) מה לך לוקה בפרונן. בכ"י מה לך יוצא לידקר בפרונן, בכ"י ד' מה לך יוצא לידקר בפרונן, ובדפוס ראשון מה לך יוצא לידקר בפרונן, ובדפוס וויניציא נחצרה המלה בפרונן, ובמכילתא מה לך לוקה מאפרגל, ובוי"ר ובילקוט זכריה שם ובילקוט תהלים שם מה לך לוקה בפרגל, והיא הג' הכונה וכן יש להקן לפנינו בפרגולין, והיא המלה היונית παραγγελλω שפי' שום ורעוע לרדות, ובשל הערוך בערך פרגל הביא המאמר מוי"ר (ושם בטעות פרשת ס' ז"ל פרשת סביב והוא פ"ג), והמוספי מבארה כמו שהבאתי, ובכ"י ה' אשר נתתי לפניו הספר הוא כ"י פארמא נוסף: ללקוח בפרגל ששם מקל ומשימין רעועה זו ומכיה זו הסוסים", והוספה היתה לא נמצא בכ"י אחר וגם הר"ם בלד המדרש הוסיף זה עפ"י כ"י שלפניו, וברור כי בין ששה כ"י שהיו לפניו היה גם הכ"י מפארמא:

(א) זש"ה ויהי כאשר קרא. מוצא בילקוט תהלים רמז תרכ"ט בשם המדרש: (ב) אמר הקב"ה לפי שאמרתי ארבעה פעמים עד אנה. עיין במ"ר פ' שלח פט"ו אות כ"ב ב' לוחות כו', ויש לתקן ד' לוחות, ועיין בפסיקתא וזמרתא פ' שלח בפ' עד אנה ינאצוני וחשיב ג"כ ד' כנגד ד' גלויות, כמו שהוא בשו"ט: (ג) לא תשקר בבטח הכרות בינך כו' עד וכה"ל לא איש אל. כ"ה בכ"י ו', וליתא בכ"י ב' ד' ז' ובגדפוס: (ד) א"ר שמואל בר נחמני הפסוק הזה כו'. שנה בכ"ר פכ"ג אות ד', ובמ"ר פכ"ג אות ח', ותנחומא הנדפס מכבר וירא את י"ג: (ה) אלא בשעה שהקב"ה גזר להביא טובה בעולם. שנה גם בירושלמי תענית פ"ב

אותם (יחזקאל טז יג), ההוא אמר ולא יעשה. וכן בשעה שאמר הקב"ה לאברהם, כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כ"ב יג), לא איש אל ויכזב, ובשעה שאמר קח נא את בנך את יהודך (ס"ג כ"ג), ההוא אמר ולא יעשה. (ו) אמר ר' ברכיה מעשה באחד (ז) שהיה יושב ודורש כל אלמנה ויתום לא תענון (שמות כ"ג כ"א), אלמנה אחת שמעה אתיא לגביה אמר לה זילי השתא, אמרה ליה לא אתית לגבך, אלא על דשמעית יתך אומר כל אלמנה ויתום לא תענון, ואת אמרת לי זילי ואת אתיא למחר, כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לא באנו אצלך אלא סמוכים על רחמך, שנאמר כי לא לנצח ישבת אביון (תהלים ע"ג י"ג), ואת מנשי יתנא:

[ב] **עד** אנה ה' תשכחני. אמר ר' חנינא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לשעבר היה עושה מלחמותינו, שנאמר כי אז יצא ה' לפניך (ש"ג ס' כ"ד), אף לאחרונים אתה עתיד לעשות כן, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה י"ד ג), [ח] [ואנן דאימצין אנן, לית את נפיק לן], כדכתיב ולא תצא אלהים בצבאותינו (תהלים ס"ג יג): **עד** אנה ה' תשכחני. (ט) אמר להן הקב"ה וכי אני שכחתי אתכם, והלא אתם שכחתם אותי, שכתוב שכחו אל מושיעם (תהלים ק"ו כ"א), וכי אני הסתרתי פני מכם, והלא אתם הסתרתם פניכם ממני, שנאמר ויסכו פניהם ממשכן ה' [ויתנו עורף] (דס"ג כ"ט ו), (י) וכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים (ירמיה כ' כו), אמר להם הקב"ה בעולם הזה הסתרתי פני מכם, אבל לעולם הבא כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה כ"ג ח):

[ג] **עד** אנה אשית עצות [וגו', עד אנה ירום אויבי עליו]. (יא) זהו שאמר הכתוב אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש (אסתר ג' א'), אמר ר' עקיבא עד היכן גידלו, עד עין של חמשים אמה, שנאמר יעשו עין גבוה חמשים אמה (ס"ט ס' י"ד), הוי אומר מעל כל השרים (ס"ג ג' א'), עד דתהמיניה תלוי על חמשים אמה, כ"ד בנימטריא נ' הוי: (יב) עד אנה אשית עצות בנפשי. אף על פי שאני משועבדת במלכויות, תורה ומצוות שנתת לי בסיני אני מקיים בנפשי, מילה אני עושה, שבת אני משמרת, חלה אני מפרשת: דבר אחר בנפשי, אני מתחייבת בנפשי מפני הגזירות שאומות העולם גוזרין עלי לבטל תורתך ומצותך, ומוסרת נפשי עליהם:

[ד] **הביטה** ענני ה' אלהי האירה עיני פן אישן המות. (יג) דלא נעתיק בשינתא דמותא: פן יאמר אויבי יכלתיו. אמר הקב"ה לדוד (יד) באיזה תלמוסא אתה אומר הדברים הללו, אמר לו אני בופח על חסדך, ואני בחסדך בפתחי, באותו

הערות ותקונים

סוף ה"א (ס"ה ס"ב), ג"כ בשם ר' שמואל בר נחמן: (ו) א"ר ברכיה מעשה באחד. באיזה כ"י ובנדפס מעשה היה בחסיד אחד, ומוצא בילקוט שם רמז תרנ"ט וקצר בלשונו וילא במלת "וכו" ידי חובתו: (ז) שהיה יושב ודורש. מן מלת דורש מתחיל בכ"י ג' (קובץ 76 הגנוז ברומי) אחרי שחבר שם איזה דפיס, עיין לעיל מזמור י"ג הערה י': (ח) ואנן דאימצין אנן. אולי ז"ל דלמנעין אנן כי הביא לשעבר ר"ל לראשונים היה עושה מלחמתנו וגם לאחרונים אתה עתיד לעשות ורק לנו שגחנו האמנעים לא תלא בצבאותינו: (ט) אמר להן הקב"ה. מוצא בילקוט רמז תר"ס וחסר הציון: (י) וכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים. כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט שם, אבל בכ"י האחרים ובנדפס מוצא הכתוב ויפנו אלי עורף ולא פנים (ירמיה ל"ג ל"ג): (יא) זה"ה אחר הדברים א"ר עקיבא. מוצא בילקוט אסתר רמז אלף נ"ג כפ' אחר הדברים האלה וחסר הציון. ודורש אנה ירום אויבי על הכן שגדלו עד עין של חמשים אמה: (יב) עד אנה אשית עצות בנפשי אע"פ כו'. מוצא בילקוט תהלים שם: (יג) דלא נעתיק בשינתא דמותא. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ז' ג' ד' ו' ח' ובנדפס הגי' דלא נעתיק בשינתא דמלכותא, ובילקוט תהלים רמז תר"ס הביא ב' טוספאואת יחד דלא נעתיק [ז"ל נעתיק] בשינתא דמותא ומוסיף המלות: "אלא קרב תחית המתים" ואחר זה הביא: דבר אחר דלא נעתיק [ז"ל נעתיק] בשינתא דמלכותא, ואולי ז"ל ס"א במקום ד"ל והוא שמוסיף אחד בתוך דברי בילקוט להביא גירסא אחרת. וברא"פ צ"ל המדרש דפוס וויניציא על דלא נעתיק בשינתא דמלכותא הוסיף, ס"א בשינתא דמותא: (יד) באיזה תלמוסא אתה אומר הדברים הללו. בכ"י ו' טלמוסא בעי"ת, ובכ"י

ההסד שנאמר בך, (טו) הסד ה' מלאה הארץ (תהלים לג ה), וכתוב אם אמרתי מטה רגלי הסדך ה' יסעדני (תהלים לד יח): (טז) דבר אחר ואני בחסדך בטחתי. בתורתך, שכתוב בה ותורת חסד על לשונה (משלי לא טו): יגל לבי בישועתך. (יז) אמר ר' אבהו זה אחד מן המקראות הקשות שישועתן של הקב"ה הוא ישועתן של ישראל, יגל לבי בישועתי אין כתיב כאן, אלא בישועתך, אמר דוד ישועתך היא ישועתנו: דבר אחר ואני בחסדך בטחתי. במלכות בבל: יגל לבי בישועתך. במלכות פרס ומדי: אשירה לה'. ביון: כי גמל עלי. באדום: דבר אחר כי גמל עלי. אמר להם הקב"ה (יח) תנו לי משלי, ממה שקדמתי לכם בעולם הזה, ואני אגמול לכם לעולם הבא, נסבו לפני מים בחג, וכבר קדמתי לכם, עלי באר ענו לה (במדבר כא י), ואני פורע לכם לעוה"ב, יטפו ההרים עמים (יזאל ד יח), תנו לולב ותהללו בו לפני, וכבר קדמתי לכם, ההרים רקדו כאילים (תהלים קד ד), ואני פורע לכם לעולם הבא, וכל עצי השדה ימחאו כף (ישעיה נס יב), עשו לפני טובה, וכבר קדמתי לכם, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כג מג), ואני פורע לכם לעולם הבא, וסוכה תהיה לצל יומם (ישעיה ד ו), הוי אשירה לה' כי גמל עלי:

מזמור יד

[א] למנצח לודד אמר נבל בלבו אין אלהים. (א) זהו שאמר הכתוב אני ה' הוקר לב בוחן כליות (יחזקאל י"ו), למה הוא מזכיר את הלב ואת הכליות מכל האיברים, אלא העינים הולכים אחר הלב, כמה דאת אמר אדרי לבבכם ואדרי עיניכם (במדבר טו ג), וכן האזנים ורמ"ה האיברים הולכים אחר הלב, (ב) והלב נזכר את המחשבה בעצת הכליות, לפיכך אינו מזכיר בפסוק אלא לב וכליות בלבד, והקב"ה הוקר את הלב ובוחר את הכליות, וכן אמר דוד ואתה שלכה בני דע [את] אלהי אביך ועבדו בלב שלם ובנפש חפצה] כי כל לבבות דורש (אלהים) [ה'] (דה"א נה ט), [מהו כי כל לבבות], (ג) אלו ב' לבות, ב' יצרים, לב רע עם יצור רע, ולב טוב עם יצר טוב: דבר אחר הוקר לב. הרשעים אמרו בלבם אנו הורשין בלבנו כביכול אין הקב"ה יודע מה בלבנו, אמר להם הקב"ה כמני אתם מטמינים, והלא כתיב הוי המעמיקים מתי [למתייר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו] (ישעיה כט טו), אתם סבורים שאני כבזתכם, (ד) שא"הם מדמים הצורה ליוצרה, נשעיה לנומעה, הפככם אם כחומר היוצר יחשב (סס טס י), אמר ר' לוי למה הדבר דומה (ה) [לארכיטון] שבנה מדינה ועשה בה סמטוניות וסחבאות

הערות ותקונים

ובכ"י האחרים ובנדפס טרמוסיא, וזילקוס תהלים טס נכתבנה המלה בליוזה תלמידא אהה אומר דברים הללו, ז"ל תלמוסא והמלה יוניה זילקוס פ' הולכה כלומר נמש החופת פניך לאמר ככה. עיין ערוך השלם ערך טרמיס א' והביא אולי זילקוס ז"ל תלמיירא והיא המלה טולקוס פ' הליפות ועזות. ולדעת ידידי הר"י פירסס יש לרום תלמייריא והיא מלה יוניה שפ' בטחון: (טו) חכד ה' מלאה הארץ. כ"ה נס בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס זילקוס מונח הכהוב חסדך ה' מלאה הארץ (תהלים קי"ט ס"ד): (טו) ד"א ואני בחסדך בטחתי בתורתך. מונח זילקוס ברמו תרס"א והליון מדרש ברמו תרס"ט מוסב נס על רמו תרס"ט תרס"א: (יז) א"ר אבהו זה אחד מן המקראות הקשות. מונח נס לעיל מזמור ט', וע"ש בהערה ז"ה: (יח) תנו לי משלי. בליוזה כ"י ובנדפס זילקוס פרעו לי מה שקדמתי לכם, נס במקום לעולם הבא הני' טס לעתיד לטא. ומונח בליוזה סדר תפלת סוכה דף ז"ב ע"ג דפוס פראג נסס המדרש תהלים, ונס הוא הביא הני' פרעו לי, וכן גורס ג"כ לעתיד לבוא:

(א) זש"ה אני ה' חוקר לב. מונח זילקוס ירמיו' רמו רל"ו נסס שו"ט: (ב) והלב נומר את המחשבה בעצת הכליות. כ"ה נס בכ"י ו' ובכ"י האחרים ובנדפס זילקוס והכליות יועזות את הלב והלב נומר, והרא"פ נזד המדרש הביא הני' כמו בכ"י שלפנינו: (ג) אלו ב' לבות. בנדפס זילקוס גי' אחרת אלו שני לבבות יר סוב ויר רע: (ד) שאתם מדמים הצורה ליוצרה. עיין לעיל מזמור א', ונסנה צ"ר ריש פכ"ד: (ה) לארכיטון. בכ"י ו' הדומה אל הכ"י שלט לארכיטון, ובכ"י ב' ג' ד' ו' ובנדפס דפוס קאנשט' וויניציא לארכיטון

וחדרים, (ו) ולבסוף נעשה שלטון, בא ליתפס את הליסטיין שבעיר, והיו בורחין
 זמטמינין עצמן בתוך אותן המזבואות, אמר להן שומים מלפני אתם מטמינין, ואני
 הוא שבנתי את המדינה, ואני הוא שמכיר כל מממוניות, ומוצאן ומובאן של
 מחבואות יותר טכס. כך אמר הקב"ה לרשעים, שומים מפני מה אתם מטמינים
 הרשע בלבבכם, אני הוא שבנתי את האדם, ואני יודע כל הדרים ומטמוניות
 שבו, לכך נאמר הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה (ישעיה כט טו): אמר ר' ירמיה מה
 דכתיב עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו (ירמיה י ט), וכתיב בתריה אני ה' חוקר
 לב בוחן כליות (שם ט ט), אני הוא שמחפש את הלבבות, ובוחר את הכליות, ומגלה
 את הנסתרות, וכן אמר דניאל הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בהשוכא ונהורא
 עמיה (שריה) [שרא] (דניאל ג כג):

[ב] דבר אחר אמר נבל בלבו. (ז) הרשעים ברשות לבן, דכתיב אמר נבל בלבו,
 ויאמר עשו בלבו (בראשית כז מה), ויאמר ירבעם בלבו (מ"א יב טו), ויאמר המן
 בלבו (אסתר ו י), וכן מצינו בנבוכדנאצר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה (ישעיה יד יג),
 ומה היתה לו, עוד מילתא בפום מלכא קל (משמים) [מן שמיא] נפל (דניאל ד כח),
 לכך נאמר אמר נבל בלבו: ויאמר עשו בלבו (בראשית כז מה). (ח) מה חשב, אמר אין
 דרך שאהרג את אבא, אלא אני אומר לישמעאל אחיו, והוא הורגו, ואני אהרג
 את יעקב אחי, ואני והוא יורשין את העולם, כך היה אומר ישמעאל, אבל עשו
 מחשב בלבו מאחר שישמעאל הורג את אבי, ואני את אחי, אני בא על ישמעאל
 ואהרג גם אותו, ואירש העולם לבדי, לכך הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים,
 והקב"ה פירסמו, איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו (עובדיה ו), וכתיב (ט) (ואני) [כי אני]
 חשפתי את עשו גליתי [את] מסתריו (ירמיה מט י), אמר ליה הקב"ה אני יודע מה חשבת
 בלבך, וכן הוא אומר יען אמרך את שני הגוים [ואת שתי הארצות לי תחינה
 וירשונה] (יחזקאל לט י), וכי הודיע, וה' שם היה (יחזקאל טט):

[ג] דבר אחר אמר נבל בלבו. זה עשו הרשע, שהוא אומר אחד בפה ואחד בלב,
 בלב הוא אומר יקרבו ימי אבל אבי (בראשית כז מה), ובפה הוא אומר הנני
 (שם טט ה), אמר לו הקב"ה רשע אתה מתחנן בדבריך לאביך ואמרת אליו הברכה
 אחת היא לך אבי (שם טט נח), וכן הוא אומר כי יחנן קולו אל תאמין בו כי שבע
 תועבות בלבו (משלי ט כה), כל מה ששנאתי הוא אוהב, שנאמר שש הנה שנא ה'
 ושבע תועבות נפשו (משלי ו יו): דבר אחר אמר נבל בלבו. אמר הקב"ה לרשעים,

הערות ותקונים

לארכיטון קטן, נפרדה המלה וז"ל לארכיטקטון, והיא המלה היונית והרומית architectus
 דאם הבונים והאומנים (ארכיטקטס) וכן תקתי בפנים, וככ"י ח' לא ישרה גוי' לארכיטון קטן והיו להדריסין
 גדול, והמאמר הזה נשנה בצ"ר ריש פכ"ד ושם גוי' הנכונה לארכיטקטוס. וראיתי בערוך ערך קטנה
 שהביא המלה מצ"ר ג"כ בטעות לארכיטון קטנים, והילקוט ישעיה רמז ט"ב הביא המאמר מצ"ר לארכיטקטוס,
 ז"ל לארכיטקטס, וזילקוט ירמיה שם לאדריכל ז"ל לאדריכל, בוני שלמה ובוני חירוס (מ"א ה' ל"ב) תרגמו
 אדריכלי, עיין ערוך ערך אדריכל, ובמדרש במ"ר פ"ט אות א' מובא ג"כ המשל הזה, וגם שם בטעות
 לארכיטון, ז"ל לארכיטקטין: (ו) ולבסוף נעשה שלטון, בא ליתפס את הליסטיין שבעיר. זה הוא הוספת
 המסדר, אולם בצ"ר הגי' לאחר ימים נעשה גבאי. וזילקוט ישעיה גבאי סמיון, פי' גובה מס המלך,
 וזילקוט ירמיה גורם ג"כ נעשה גבאי והיו בני המדינה מטמינים משפיו, ר"ל היו מטמינים את ממונם ורכושם,
 והמלה סמיון מורגלת במדרשים שלח המלך גבאי סמיון לגבותה, עיין ערוך, והוראת המלה בצ"ל אוצר,
 זכח ערוך פי' גבאי ממונה על אוצר של מלך: (ז) הרשעים ברשות לבן. נשנה בצ"ר פל"ד אות י',
 ופס"ו אות ח', קה"ר פ"ה פסוק ב', אסתר רבה פ"ו אות ג', ולקח עוב תולדות כ"ז מ"א, ושם מסיים
 אבל הדיקים לכן ברשותם, והנה היא מדברת על גבה (ש"א א' י"ג), ויאמר דוד אל לבו (שם כ"ז א'), ויש
 דניאל על לבו (דניאל א' ח'): (ח) מה חשב. מובא זילקוט רמז תרכ"ב וחכר הדין, ומובא גם באגדת
 בראשית פ"ב אות ב', ופ"מ אות ב', והסיוס נמלא גם בצ"ר פ"ה אות ט' ע"ש, ועיין בצ"ר פס"ו אות
 ח' ורש"י יחזקאל שם הביא בשם מדרש תנחומא ולא נמלא בתנחומא: (ט) ואני חשפתי את עשו. בכ"י
 שלפנינו וככ"י ו' מובא אני חשפתי את עשו, וכן זילקוט תהלים שם מובא בטעות חשפתי וז"ל חשפתי, וכן
 בכ"י

אתם מחשבין בלבבכם, אף אני איני פורע לכם אלא בלבבכם, שנאמר חרבם תבוא בלבם (תהלים לו טו): דבר אחר אמר נבל בלבו. זה עשו הרשע, (י) ולמה נקרא שמו נבל, ר' יהודה בשם ר' שמואל אמר על שם שמי"א את כל העולם נבלות, העמיד בתי קוצים, (יא) בתי קלקין, (יב) בתי פרטיאות, (יג) ובתי קרקסיות, בתי עבודה זרה. ר' הונא אומר על שם (יד) שמילא כל הארץ מנבלתם של ישראל, שנאמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים (תהלים עט ט). ר' אבא אמר על שם שהוא מנוול, העמיד (טו) אנדרטי שלו על פתח הזונה, על פתח בתי כסאות ומרחצאות, הוא דכתיב תפלתך השיא אותך ודון לבך (ימי"ט טט יו). ר' יעקב אומר שעתידי הקב"ה להסירו כנובלת הוה שמנשרת מן האילן, שנאמר בני נבר יבולו (תהלים יח טו). אמר ר' יודן בשם ר' סימון הוא נבל הוא לבן, אתוהי דדין כאתוהי דדין, (טז) מה לבן היה רמאי, אף נבל היה רמאי, עליהם אמר שלמה מרמה בלב חורשי (און) [רע] (משלי יב כ), אבל הצדיקים וליועצי שלום שמחה (טז טט), ולמי ניתן השלום, לישראל, שנאמר ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כט זא):

[ד] הלא ידעו כל פועלי און אוכלי עמי אכלו לחם [ה' לא קראו]. (יז) ר' יהודה פותרה בשולחן, אוכלי עמי אכלו לחם, (יח) פת לישה, (יט) פת ערוכה, פת עמילה, ואינן מברכין על מזונן. ר' שמואל פותרה באומות העולם שחרבו את בית המקדש. את מוצא בשעה שנכנסו גוים בהיכל, מצאו מלאים בלשכת התמידים ושחשום ואכלום, ומצאו לחם הפנים מסודר על השלחן ואכלו אותו, ומהו ה' לא קראו, (כ) שלא קראו קדש ישראל לה' [ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו] (ימי"ט כ ג). כל מי שלא אכל ממנו של ישראל, לא טעם טעם לחם לעולם, וכך הטועם מנכסיהון, כטועם טעם לחם:

[ה] (כא) שם פחדו פחד. וכתיב לא היה פחד (תהלים ע ו), פחדו פחד עשרת השבטים שנלו, לא היה פחד בשבט יהודה ובנימין: דבר אחר שם פחדו פחד, אלו הצדיקים שמתפחדין בעולם הזה מן הקב"ה ועושין את צויו וחוזרין בתשובה, לא היה פחד, שאין מתפחדין מדינה של גיהנם לעולם הבא: דבר אחר פחדו פחד, אלו הרשעים שמתפחדין לעתיד לבא, שנאמר פחדו בציון חסאים (ימי"ט לג יד), מי גרם, שלא פחדו מן הקב"ה ולא היה פחדו עליהם בעולם הזה, שנאמר תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך ודעי וראי כי רע ומר (ימי"ט נ יט), ומי גרם להם, ולא פחדתי אליך (טז):

[ו] מי יתן מציון ישועת ישראל. (כב) אמר ר' לוי (כג) כל הברכות והפירות

הערות ותקונים

כ"י האחרים מוצא לנכון חשפתי כמו שהוא בקרא: (י) ולמה נקרא שמו נבל. מוצא בילקוט תהלים רמז תרס"ב: (יא) בתי קלקין. כן היה הגי' הנכונה. עיין ערוך ערך קלל ובאזיה כ"י ובגדפס בטעות בת קלקין: (יב) בתי פרטיאות. באזיה כ"י ובגדפס בתי פרטראות, והטעם באזיה פרטראות, והמלה ידועה (סדעאטער): (יג) ובתי קרקסיות. ידוע Circus בנין עגול למיני לחוק: (יד) שמילא כל הארץ. באזיה כ"י ובגדפס שמילא כל ארץ ישראל: (טו) אנדרטי. בכ"י ו' אנדרטיס, בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' אנדרטיס, בדפוס קאנטיט' וויניציא סרטי אמסטערדאמ אדרטיס, ובדפוסים אחרים אנדרטיס, והטעם שלפנינו נכונה, והיא המלה היונית ευσταδιστος פ' אלס וזרח אדם, וגם יתכן לגרוס אנדרטיסוס והיא המלה ευσταδιστος פ' אלס וזרח אדם. עיין ערוך השלם אדרטיסוס: (טז) מה לבן היה רמאי אף נבל. בגדפס בטעות מה נבל הוא רמאי אף לבן היה רמאי: (יז) ר' יהודה פותרה. כ"ה גס בכ"י ו' ובילקוט, אצל בכל כתבי יד האחרים ובגדפס במאמר קטיע והגי' טס אוכלי עמי אכלו לחם פת לישה ופת ערוכה והשאר לוחא: (יח) פת לישה. מוצא בילקוט רמז תרס"ב בטעם המדרש: (יט) פת ערוכה פת עמילה. באזיה כ"י ובגדפס חסרים המלות ופת עמילה, ועיין בערוך ערך עמילה שהביא מהאמרס מפסחים ל"ז פת עמילה, ובילקוט הגי' פת ערוכה פת קלא באטין, והגי' הזו לא נמצא בשום כ"י. ואולי נ"ל קקבטון, סלי חורי ת"י סלי דרפתא קקבטון, עיין ערוך: (כ) שלא קראו קדש לה'. בילקוט רמז תרס"ב מוצא זה בטעם ר' יצחק, גס סייס טס אמר ר' סימון מי גרם לאכליהם של עמי שאכלו לחם, ע"י שישראל ה' לא קראו: (כא) טס פחדו פחד. מוצא בילקוט רמז תרס"ג והסר ה'יון: (כב) א"ר לוי כל הברכות והפירות. מוצא בוי"ר פכ"ד אות ד' ולבן במזמור כ' מוצא רק התחלת המאמר, והסופר קצר בלשונו וסיים, וכו' במזמור י"א וי"ז במזמור י"ד, וכן מוצא בפסיקתא רבתי פמ"א פסקא תקעו, ועיין בגלגל ברבשית ריש פכ"ג: (כג) כל הברכות

והנהמות שמביא הקב"ה על ישראל, מציון מביאן, (כד) תורה מציון, שנאמר כי מציון תצא תורה (ישעיה נ ג), ברכה מציון, שנאמר יברכך ה' מציון (תהלים קמה ס וקל ג), הופעה מציון, שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע (שם כ ג), סעד מציון, שנאמר ומציון יסעודך (שם כ ג), חיים מציון, שנאמר כמל הרמון שיוורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם (שם קל ג), גדולה מציון, שנאמר ה' בציון גדול (שם טו ט), ישועה מציון, שנאמר מי יתן מציון ישועת ישראל (שם יד ז): (כה) את מוצא שני פעמים כתיב בספר תילים מי יתן מציון ישועת ישראל, אחת בספר ראשון, ואחת בספר שני, ולמה, (כו) אמר ר' לוי כנגד הרב וכנגד התלמיד, (כז) [הרב זה משה, אמר מי יתן והיה לבבם זה להם (דברים ס טו), והתלמיד זה דוד, אמר מי יתן מציון ישועת ישראל (תהלים יד ז וג ז): דבר אחר] הרב זה הקב"ה, שאמר מי יתן והיה לבבם זה להם (דברים ס טו), התלמיד זה משה, שאמר ומי יתן (את) כל עם ה' נביאים (במדבר יא נט), ולא נתקיימו דברי הרב ודברי התלמיד בעולם הזה, אבל לעתיד לבא מתקיימים דברי שניהם, דברי הרב ונתתי לכם לב חדש (יחזקאל לו טו), ודברי התלמיד אשפוך [את] רוחי על כל בשר (יואל ג א): דבר אחר למה שתי פעמים, (כח) ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי אמר לפי שהתינוקות של בית רבן אומרים שני פעמים ביום שחרית וערבית (כט) שובנו אלחי ישענו והפר כעסק עמנו (תהלים סס ס), לכך אמר דוד [שני פעמים] מי יתן מציון. (ל) אמר ר' תנחומא אמרית יתיה לפני ר' הגינא ואמר לי לא מן השם הוא זה, אלא מפני שכתוב שתי פעמים הושיענו אלהי ישענו, (לא) אחת בתילים, ואחת בדברי הימים, לכך נאמר שתי פעמים מי יתן מציון. משה לבן מלך שאירס לבת המלך, וקבעו (לב) פרוסנמיא ביום פלוני, בנו

הערות ותקונים

הנרכות והסובות והנהמות. כ"ה ככ"ו, אצל ככ"ז ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס כל הנרכות והסובות וכוונות, וכוונות כל סובות ונרכות והנהמות שהקב"ה עתיד ליתן לישראל: (כד) תורה מניין. בוי"ר ובפסיקתא רבתי הוא נצוה שטיס, בוי"ר השיב שופר, על ברכה וחיים, (ולפניו השיב חיים לצד וברכה לצד) גם נז. ה וסויע (ולפניו השיב סעד), ובפסיקתא השיב שמהה ועזרה וסופר ע"ס: (כה) את מוצא שתי פעמים כתיב בספר תהלים. פעם אחת כאן מזמור י"ד ז', ופעם שנית במזמור נ"ב ז', ומוצא בילקוט תהלים רמז תרס"ג, וסילקוט הביא לפני זה "א"ר יוחנן הקב"ה עומד ואומר מי יתן כו"ו הוא מן פסיקתא רבתי סמ"א פסקא תקעו, והסר הניין, ומן את מוצא הוא מן מדרש שו"ט, ומוצא גם בילקוט בהעלותך רמז תשל"ו בשם שו"ט שנאמר מי יתן כל עם ה' נביאים: (כו) א"ר לוי כנגד הרב וכנגד התלמיד. כ"ה גם ככ"ו ו', אצל ככ"ז ב' ג' ד' ז' ח' ונדפסם ובילקוט תהלים שם ובהעלותך שם ג' אחרת כאן: ר' לוי הרב אמר אחד והתלמיד אמר אחד, הרב אמר אחד מי יתן והיה לבבם זה להם (דברים ה'), והתלמיד אמר ומי יתן (את) כל עם ה' נביאים (במדבר י"א), לא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימין בעולם הזה, אצל לעולם הבא שניהם מתקיימים, דברי הרב מנין, שנאמר ונתתי לכם לב חדש (יחזקאל לו טו), שנאמר והיה אחריו כן אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג'): (כז) הרב זה משה. סוספתי כמו שהוא ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ בהנהגות שלו לצד המדרש עפ"י כ"י שהי' לפניו: (כח) ר' יודן בשם ריב"ל אמר לפי שהינוקות מוצא בפסיקתא רבתי שם, והגי' שם ד"א מי יתן בשני מקומות א"ר הווא לפי ששתי פעמים התינוקות אומרים בבית הכנסת אחת בזוקר ואחת בערב הושיענו ה' אלהינו (תהלים ק"ז מ"ז): (כט) שובנו אלחי ישענו והפר כעסק עמנו. כ"ה גם ככ"ו ו' ושם עסק "ויש אומרים הושיענו אלהי ישענו (דה"א פ"ו ל"ה)", ובפסיקתא רבתי שם מוצא הכתוב הושיענו ה' אלהינו, ובילקוט תהלים שם ובכ"ז ב' ג' ד' ז' ח' ונדפסם מוצא הכתוב הושיענו אלהי ישענו. ומוסר נראה כי נהגו להחפול עם התינוקות ואומרים עמם הכתוב ה"ל: (ל) א"ר תנחומא אמרית יתיה לפני ר' חגינא. ככ"ו ג' ד' ח' ונדפסם גם בילקוט הגי' לפני ר' נחניא, ובכ"ו ז' לפני ר' נחניא בן הקנה, וברבתי שם מוצא זה בשם ר' יהודה בי רבי שלום בשם רשב"ל: (לא) אחת בתהלים ואחת בד"ה. בתהלים ק"ז מ"ז כתוב הושיענו ה' אלהינו, ובדה"א פ"ו ל"ה כתוב הושיענו אלהי ישענו, וכן כתוב מפורש בפסיקתא רבתי, ועיין בס' מהר"מ ז"ל שכתוב אלו נוהגין בשחרית (ר"ל בהודו) לומר הפסוק דד"ה הושיענו אלהי ישענו, ובערבית (ר"ל בצדוק ה' לעולם) קרא לתהלים הושיענו ה' אלהינו וידוע כי ה' הוא רחמים ואלהים הוא דין, והכוונה ע"ז שאמרו חז"ל להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. ועיין ברש"י ד"ה שם שסיים לפיך תקום דוד לאומרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית מפי רבינו אלעזר בר משלם ז"ל עכ"ל: (לב) פרוסנמיא ביום פלוני. כ"ה בכל כ"י מלגד ככ"ו ח' בשעות פרוסנמיא, ויש לתקן שז"ל פרוסנמיא והיא המלה הגמלחת בפסיקתא דרב כהנא פסקא דנחש השלישי ק"ג

של מלך מצפה לשמחתו, בתה של מלך מצפה לשמחתה, ומי מעבב, הוי אומר פרוסגמיה מעבב, (לג) כך הקב"ה מצפה לישועתן של ישראל, וישראל סחבין לישועתו של הקב"ה, ומי מעבב, פרוסגמיה, שנאמר כי יום נקם בלבי [ושנת גאולי באח] (ישעיה סג ד) :

[ז] יגל יעקב ישמח ישראל. (לד) יגל אברהם וישמח יצחק אין כתיב כאן, אלא יגל יעקב ישמח ישראל, ולמה יעקב שמח מכל האבות, אמר ר' שמעון בן לקיש בשעה שישאל חומאין, יעקב מרגיש ממערת המכפלה, שנאמר כי יתה הזנית אפרים נפמא ישראל (ס"ג ט ג), וכן כשתבא השמחה והגאולה, יעקב שמח בה יותר מכל האבות, לפי שהוא מוזמן לסעודה, שנאמר שמע אלי יעקב (עבדי) וישראל מקראי (ישעיה מה יב), מה מקוראי, מוזמני, כמה דאת אמר ויתן להם מקום בראש הקרואים (ש"א ט כג), ורב אמר משל למי שמישיא את בתו, מי שמח, לא אביה של בלה, שנאמר לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם וגו' (ישעיה כג כג), הוי אומר כשתבא הגאולה לעולם לישראל, יעקב ישמח בה יותר מכל האבות, לכך נאמר יגל יעקב ישמח ישראל :

מזמור מזו

[א] מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך, זהו שאמר הכתוב וסלעו ממגור יעבוד (ישעיה לא ע), במלכות הרשעה הכתוב מדבר, (א) סלעו זה ארנונא שלו,

הערות ותקונים

(ק"ג ע"ב), למלך שקידש תשרונה וקנע לה פרוחזומיה כיון שהגיע פרוחזומיה, אמרי הכי השעה שחכום מטרונה לחופה פי' בל"א אחרו להם האקטורין הגיע פרוחזומיה שלכם לחזור למגריס, וגם העירותי סס על נמילתא בשלה ריש פ"א אחרו להם האקטורין הגיע פרוחזומיה שלכם לחזור למגריס, וגם העירותי סס על דברי המדרש שו"ס שלפניו שבמקום פרוסגמיה ז"ל פרוחזומיה, וענינו עולם יפה שקבעו זמן קבע ליום חזונתו לכן מחוברת עם מלת קבע, ומלת פרוסגמיה שנייה דת וגזירה אין ענינה לכאן, וכל מקום שאתה מולא המלה הזאת מחוברת עם מלת גל, ובילקום תהליס רמו תרס"ג פרוסגמיה ג"כ בשעת ז"ל פרוחזומיה: (לג) "כך הקב"ה מלפס לישועתן של ישראל מחבין לישועתו של הקב"ה ומי מעבב פרוסגמיה" זה נשמע ככ"י ב' ד' ו' ח' ונדפס גם בדפוסים ראשונים קאנשט' דפוס וויניציא והשנים המעתיק מן מי מעבב פרוסגמיה עד ומי מעבב פרוסגמיה ומלא לכתוב גם ככ"י ו' ובילקום, וגם הרא"ש בהגות שלו הוסיף זה בלד המדרש, וגם בכלל ז"ל פרוחזומיה והכוונה מי מעבב הזמן הקבע, שנאמר כי יום נקם בלבי ושנת גאולי בזה: (לד) יגל אברהם וישמח יצחק אין כתיב כאן. מובא בילקום שס, ומובא בפסיקתא רבתי שס סוף פמ"א בחוספת דברים וכן הגו' שס: ד"א מי יתן מליון ישועת ישראל וגו' יגל יעקב ישמח ישראל, לא היה צריך לומר אלא יגל אברהם וישמח יעקב וישמח ישראל, אלא למה יגל יעקב לפי שיעקב מלמעלה כשישראל מלמעלה, וכשהם בלרה, לפיכך כשתבא הגאולה לישראל היא שמח עמהם יגל יעקב ישמח ישראל (זה הוא הוספה), אימתי יגל יעקב כשישמח ישראל, כשם שדרש ריש לקיש (כוונתו למדרש שו"ס שמוכח זה בשם ר' שמעון בן לקיש וידוע כי פעמים כתיב ריש לקיש במקום ר' שמעון בן לקיש, וגם כאן מובא בילקום תהליס שס אמר ריש לקיש) כשישראל חופאים כאן יעקב לוקם במערת המכפלה, לפיכך כשתבא הגאולה היא שמח עמהם יגל יעקב ישמח ישראל. אבל ר' אלכסנדר דריש דעת אחרת, למה יגל יעקב, אלא אדם שיש לו בן למול או נעל אשה, מי שמח, מי שהוא מוזמן לסעודה, וכן יעקב הוא מוזמן לסעודת הקב"ה שהוא עתיד לעשות לדיקים לע"ל, שמע אלי [וגו'] ישראל מקראי (ישעיה מ"ח) מהו מקראי מוזמני, לפיכך כשתבא סעודת גאולה הוא שמח שהוא מוזמן לסעודה ע"כ. מכל זה יראה הקורא שנועתק כל זה מן שו"ס, ור' אלכסנדר דריש רחוב הדברים גם הלשון "אבל ר' אלכסנדר דריש דעת אחרת" הוא לשון מאוחר, ועיין במדרש איכה פ"ב פסוק ויבער ביעקב שהביא הדרש הזה בקיטור ארשב"ל כשהספרענות בזה אין מרגיש בה אלא יעקב מ"ט ויבער [ביעקב] כאש להבה, וכשהסעודה בזה אין מרגיש בה אלא יעקב, ה"ד יגל יעקב ישמח ישראל, ועיין שם ביפס עקף והביא את המדרש שו"ס שלפניו:

(א) סלעו זה ארנונא. כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י ב' ד' ו' ח' הנמיא וככ"י ח' בשעת חנוכיא, וככ"י ג' חמיא, וכן בדפוס קאנשט' הדפס עפ"י כ"י ג', ובדפוס וויניציא חנוכיא, ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים, והמלה משובשת, והנכון כמו שהוא לפניו זה ארנונא, והיא המלה היונית והרומית ἀρנוνας פי'

(ב) ממנור יעבור, אלו תוסביריות: [דבר אחר (ג) וסלעו אלו אבריו, ממנור זה מחיצתו]: (ד) דבר אחר סלעו, אלו האינקונוות, ממנור יעבור (ה) אלו בסילקאות שלו, וחתו מנס שריו (ישעיה ס), אמר ר' סימון (ו) תרתין זימנין, אמרו לו לישעיה וכו' אמר דברים הללו, אמר להם וכו' מדעתי הם, נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים (סס ס), אמר דוד אם אור לו בציון ותנור לו בירושלים, מי יגור באהלך:

[ב] דבר אחר מי יגור באהלך. זהו שאמר הכתוב ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב (זכריה כ ט), סביב מבחוץ, ולכבוד אהיה בתוכה (סס ס), מבפנים, אמר דוד אם חומת אש מבחוץ וכבוד מבפנים מי יוכל לשרות בתוכה, הו' אומר מי יגור באהלך:

[ג] דבר אחר מי יגור באהלך. מי ידור אין כתיב כאן, (ז) אלא מי יגור, מאן יכול לאותתבא גבך, אמר ר' יהושע בן לוי ומה אם נדב ואביהוא שנכנסו בבית המקדש נשרפו, אם כן מי יגור באהלך. אמר ר' שמואל כתיב בעווא וישלח עווא את ידו לאחזו את הארון (דב"א י ט), ומה היה לו, ויחר אף ה' בעווא (סס ס), אם כן מי יגור באהלך, משל (ח) לעירוני שנכנס למדינה, וראה אותן שמוכרין מיני (ט) כתיתין וכל דבר, אמר מי יכול לשבוע מאלו, אמרו לו חבירי מי שיש לו מעות הרבה, כך אמר דוד ה' מי יגור באהלך, אמר לו הקב"ה מי שיש בידו מצות הרבה, מי שיש בידו מצות ופרישות:

[ד] הולך תמים ופועל צדק. הולך תמים, זה הקב"ה, שנאמר הצור תמים פעלו (דברים לג ד): ופועל צדק. זה הקב"ה, שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב (תהלים יא ז): ודובר אמת. זה הקב"ה, שנאמר וה' אלהים אמת (יחיים י י): (י) לא רגל על לשונו. דאמר ר' יהושע הקב"ה עיקם שלש תיבות וכו' כדכתיב לעיל: (יא) לא עשה לרעהו רעה (תהלים טו ג). זה הקב"ה; (יב) שבשעה שעשו ישראל את

הערות ותקונים

eranus פי' מה שקובצים אחי העיר לתת ארוחה או מתנם לשלטון וטר, ודורש סלעו מלשון סלעים: (ב) ממנור אלו תוסביריות. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכ"ב ג' ד' ז' ח' ונדפס זה אלתוסבראות, ואין ספק כי היה כתוב אלו תוסבראות והחניס המעתיק ונעשית מלה אחת והוסף אח"כ מלת "זה" והוראת מלת תוסבראות בזוי וברומי thesaurus (מאגאניע), ודורש מגור מלשון העוד הזרע במגורה (חגי ב' י"ט), וכן נהרסו ממגורות (יולא ח' י"ז), שפי' מקום אורג התבואה. ורמתי בערוך השלם שהוסף ערך אלתוסבראות והביא המאמר שלפנינו וכתב פי' בל"י רומי אורג, ואל"ל בראש ה' הידיעה ערבית היא. אבל הכוון כמו שהעירתי שטעות המעתיקים היא: (ג) וסלעו אלו אבריו. דורש וסלעו כמו ולטו: (ד) ד"ה סלעו אלו האינקונוות. ובכ"י ב' ד' ז' ח' הסר המאמר ד"ה וסלעו אלו האינקונוות ממנור אלו בסילקאות שהשמיט המעתיק ונמלא בכ"י ג' ונדפס כן בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים וסס נמלא מאמר אחר ד"ה וסלעו אלו אבריו ממנור זה מחיצתו, והוספתי בפנים. ואינקונו מלה ידועה ελαίνω פי' לורה ולגס ודמות, ודורש סלעו כמו סלאו מלשון המסולאים בסו (איכה ד' ב') ותרג' דמתילין אינקונון לדהנא: (ה) אלו בסילקאות. מורגל בתלמוד ומדרשים בסיליקי, והמלה יוגית ורומית Basilica βασιλική פי' סלעין והיכל מלך ובית גדול מוכן לקבלת דיינים ושרים: (ו) תרתין זימנין. ר"ל שבשני זמנים יהיה זה החלה וסלעו ממנור יעבור, ואח"כ וחתו מנס שריו, ונדפס כגי' שני זמנים, והילקוט בתהלים רמז תרס"ד הביא המאמר הזה ומחיל כתיב נאם ה' אשר אור לו בציון אמר דוד אם אור לו בציון: (ז) אלא מי יגור. דרש מלשון מגור שפי' פחד: (ח) לעירוני. פי' בן כפר: (ט) כתיתין. פי' מיני מחוקות שנכתשין. עיין ערוך השלם ערך כתיב ח', ובילקוט תהלים רמז תרס"ד נרשס בלדו על מיני כתייתין פי' מיני תענוג, וזה מן מפרש שונה כי ראה בערוך ערך כתיב ב' שהביא מאמר מגמרא יבמות ק"ב סע"ב אמר אביי דלית ביה כתייתין ומשום תענוג והשז משום תענוג הוא הסי' על כתייתים וטעה, ועיין ברס"י בגמרא שם: (י) לא רגל על לשונו דא"ר יהושע הקב"ה עיקם שלש תבות וכו' כדכתיב לעיל. כן הוא גס בכ"י ו' וכן היה לפני בעל הילקוט כמו שהביא בסוף רמז תרס"ד, וגם הרא"ש הוסיף זה בלד המדרש עפ"י כ"י שהי' לפיו, והסר בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס, והכוונה "כדכתיב לעיל" במזמור י"ב בס' אמרות ה' אמרות טהורות: (יא) לא עשה לרעהו רעה זה הקב"ה. מובא בילקוט רמז תרס"ה והליון מרמז תרס"ד מוסב גס על זה, ובתוס' הפרידו המדפיסים והלינו בזה רמז חדש, ובאמת הוא מאמר אחד עם רמז שלפניו: (יב) שבשעה שעשו ישראל את העגל מה כתיב ויחמס ה' על הרעה. בנדפס כגי' זה הקב"ה שלא עשה רעה לישראל

העגל, מה כתיב, וינחם ה' על הרעה (שמות לז יד), ואין רעים אלא ישראל, שנאמר למען אחי ורעי (תהלים קכג ח): (יד) וחרפה לא נשא על קרובו. כד איצטריך להון בשמים, שנאמר ויהיו המתים במגפה (נמדנר כה ט), וכתיב לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמח יד): גבוה בעיניו נמאס. (טו) שבוזה בעיניו מי שמואס את דברו, שנאמר יען (כי) מאסת את דבר ה' וימאסך (ה') ממלך (ש"א טו עג), וכתיב ואני (מאסתיהו) [מאסתיו] ממלך על ישראל (ש"א יז א): ואת יראי ה' וכבד. זה הקב"ה, (טז) דאמר ר' סימון והעם לא נסע עד האסף מרים (נמדנר יב טו), מלמד שנתעכב דה עמוד הענן: נשבע להרע. זה הקב"ה, (יז) ואורם) חי אני נאם ה' (נמדנר יד כח), ואומר ולכן נשבעתי לבית עלי (ש"א ג יד), אם להרע לא ימיר שבועתו, להטיב לא כל שכן: ר' אבין אמר נשבע להרע ולא ימיר, (יז) זה שמחסר את כיסו להצר לנפשו לעשות מצות. (יח) ורבנן אמרי זה (יט) שהשביע את יצרו לבלי עבור עבירה: כספו לא נתן בנשך. זה הקב"ה, שלא נתן את התורה בדמים אלא בחנם, שנאמר לכו שברו ואכולו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר (ישעיה נה א), ואין כספו אלא תורה, שנאמר [אמרות ה' אמרות טהורות] כסף צרוף בעליל לארץ (תהלים יב ז): ושׁוהד על גקי לא לקח. (כ) שאם מתכנסין כל האומות ונותנין כל מטונם בדבר אחד מן התורה, אינן יכולין לכבותה, שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (ש"א ח ז), (כא) מים רבים אלו אומות העולם, שנאמר הוי המון עמים רבים [כחמות ימים יהמיון וגו לאומים כשאון מים רבים] (ישעיה יז יב יג), לכבות את האהבה, (כב) זה אהבה שבי' ישראל לבין הקב"ה, ונהרות לא ישטפוה (ש"א טז), (כג) אלו מדכי אומות העולם, שנא' (הגני) [הנה אדני] מעלה (עליכם) [עליהם] את מי הנהר גו' את מלך אשור (ישעיה ח ז):

[ה] (כד) ר' עזריה בשם ר' יהודה. לעתיד לבא באין אומות העולם לקטרג את ישראל, ואומרים לפני הקב"ה רבונו של עולם הללו עובדי עבודה זרה,

הערות ותקונים

לשאל בשעת העגל דכתיב וינחם על הרעה, ובכ"י ב' ג' ד' ז' ח' הגי' זה הקב"ה בשעה שעשו ישראל מה שעשו מה כתיב וינחם על הרעה, ובילקוט קטיע לישאל: (יג) ואין רעים אלא ישראל שנא' למען אחי ורעי. כ"ה גס בכ"י ו' וגם הרא"פ הוסיף זה וחסר בכל כ"י האחרים ובגדפס: (יד) וחרפה לא נשא על קרובו כד איצטריך להון בשמים שנאמר ויהיו המתים במגפה וכתיב לבני ישראל עם קרובו. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכל כתיב יד האחרים ובגדפס הגי' וחרפה לא נשא על קרובו זה הקב"ה, שנאמר לבני ישראל עם קרובו כד איצטריך להון בשמים, והסיוס שנאמר ויהיו המתים במגפה חסר שס, ונמנא ג"כ בילקוט, ובעל אוח אמת תיקן כן עפ"י הילקוט, ובילקוט שס כי איצטרך להו בשמים, וכוונתו צמלת אלצטריך מלשון צרוך המורגל בתרגומים צענין ע"ז כמו יזכו לטדים לא אלה חר' דצחין לשדין דלית בהון צרוך ודומיהס עיין מתורגמן, ודורש וחרפה לא נשא על קרובו אם עברו ישראל עבירה בשמים מוספר ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף. וזה שפי' רש"י בהלים שס אם עבר קרובו עבירה שיש זה עושה עשו במשפט, ולא נשא עליו הרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך וחסית עליו: (טו) שבוזה בעיניו מי שמואס את דבריו שנאמר. כ"ה גס בכ"י ו' אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובגדפס הגי': גבוה בעיניו נמאס זה הקב"ה שמואס במלכות שאול, שנא' ואני מאסתיו ממלך על ישראל. ובילקוט ברמז הרס"ה נשמע שורה שלימה וכ"ל גבוה בעיניו נמאס [זה הקב"ה שמואס במלכות שאול שנא' ואני מאסתיו ממלך על ישראל, ואת יראי ה' וכבד] זה הקב"ה, והשמיט המדפיס מן זה הקב"ה עד זה הקב"ה: (טז) דא"ר סימון והעם לא נסע עד האסף מרים מלמד שנתעכב לה עמוד הענן. עיין סוטה ט' ע"ב, ישראל נתעכבו לה ז' ימים במדבר שנא' והעם לא נסע עד האסף מרים: (יז) זה שמחסר את כיסו להצר לנפשו. דורש נשבע להרע לעצמו, וזה שפי' רש"י נשבע להרע לעצמו ולא ימיר שבועתו ק"ו שאינו ממירה דבדר שאינה לרעתו: (יח) ורבנן אמרי. בילקוט הגי' ורב אמר: (יט) שהשביע את יצרו. דורש נשבע להרע ששבע נגד יס"ד שנקרא רע: (כ) שאם מתכנסין כל האומות. עיין חזית פ"ח בפ' מים רבים, אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אם פותחין אומות העולם כל תסגריית שלהן דבדר אחד מן התורה כו': (כא) מים רבים אלו אוה"ע. נשנה בחזית שס בהתחלתו בפ' מים רבים וכן בשמ"ר ריש פמ"ט, ומונא גס בילקוט תהלים שס. (כב) זה אהבה שבי' שבין ישראל לבין הקב"ה. בגדפס אהבה שאהב הקב"ה את ישראל: (כג) אלו מלכי אוה"ע שנא' הגני מעלה עליכם את מי הנהר את מלך אשור. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובגדפס אלו אוה"ע והראיה מן הכתוב חסר: (כד) ר' עזריה בש"ר יהודה. מונא בחזית פ"ח פ' אחות לנו קטנה, וברות רצה בהתחלת

והללו עובדי עבודה זרה, הללו מגלי עריות, והללו מגלי עריות, הללו שופכי דמים, והללו שופכי דמים, מפני מה הללו יודין לגיהנם, והללו אין יורדין, וכי יש משא פנים לפניך, אמר להן הקב"ה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בזה יבואו לו (ש"ס ח ז), ועכשיו אני מבזה אותן, אז אמרו אומות העולם חרי אנו נותנין מטמונינו ויתכפר לנו, והוא אומר להם אם אתם נותנין כל מטונכם על דבר אחד בתורה שבשלתם מהם, אין מתכפר להם, מאי כתיב בתריה, אחות לנו קטנה (ש"ס ח ח), מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין בידו עד שיגדל, כך ישראל כל עבירות שמתקלקלין בהן כל ימות השנה, אין נתפשים עליהם, לפי שיום הכפורים מכפר להם, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא יו ז):

[ו] (כה) דבר אחר הולך תמים. זה אברהם, שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית יז א): ופועל צדק. זה יצחק, שהיתה פעולתו בצדק, שמסר עצמו לעקדה: ודובר אמת. זה יעקב, שנאמר תתן אמת ליעקב (מ"ט ז כ): לא רגל על לשונו. זה בנימין בן יעקב, שהיה יודע במכירתו של יוסף ולא גילה לאביו: לא עשה לרעהו רעה. זה יוסף, שהיה יכול לעשות לאחיו רע, ולא עשה: וחרפה לא נשא על קרובו. זה פנחס, שהיה משבטו של לוי, וזמרי היה משבטו של שמעון, וכיון שעשה אותו מעשה, מיד הרגו, כדי שלא יהיה חרפה על ישראל: נבזה בעיניו נמאס. זה משה רבינו שמואס בביות מצרים, שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו (שמות יג יט), שכל ישראל היו עסוקין בביוזה, והוא היה עסוק בעצמות יוסף: ואת יראי ה' יכבד. זה דוד, שנאמר ויבא דוד אל צקלג וישדה מהשלל [לזקני יהודה לרעהו לאמר] (ש"א ל טו): דבר אחר נבזה בעיניו נמאס. (כו) זה חזקיהו מלך יהודה, שגירר עצמות אביו במיטת של חבלים: ואת יראי ה' יכבד, (כז) זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקרא לו רבי רבי, מרי מרי, (כח) והיה הדיריגון שלו והספירה שלו של שש עשרה רבוא: נשבע להרע ולא ימיר. זה בועז שנשבע ליצרו, ואמר ה' שכיבי עד הבקר (רות ג יג): (כט) [דבר אחר נשבע להרע ולא ימיר. זה אלישע בן שפט, שנאמר חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח (מ"ט טז)]: ד"א נשבע להרע ולא ימיר. זה אליהו, שאמר חי (אני) [ה' וגו'] אם יתיה השנים האלה של וכמר (מ"א ז א): כספו לא נתן כנשך. (ל) זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה, והיה לוזה ומאכילן: דבר אחר [כספו לא נתן כנשך]. זה שמאי והלל, שלא למדו תורה בדמים: ושוחד על נקי לא לקח. זה שמואל, שנאמר הנני ענו בי [את שור טי לקחתי וגו'], ומיד מי לקחתי כופר] (ש"א יג ג): עושה אלה לא ימוט לעולם, (לא) אמר ר' שמואל המוט

הערות ותקונים

בסתחלת הפתיחתא, ובמדרש חזית שם בשם ר' יודה בר סימון, ומונח ג"כ בילקוט תהלים דס רמז תרס"ה, וגשה לעיל מזמור א' אות כ' ולהלן במזמור כ' בסגנון אחר: (כה) ד"א הולך תמים זה אברהם. מונח ג"כ בילקוט תהלים שם רמז תרס"ה: (כו) זה חזקיהו מלך יהודה שגירר עצמות אביו ט'. גשה גם בסנהדרין מ"ז רע"א מכות כ"ד ע"א וע"ש בפירש"י: (כז) זה יושפט מלך יהודה שבשעה שהיה רואה ת"ח כו'. כתובות ק"ג ע"ג מכות כ"ד ע"א ושם נוסף עוד אבי אבי: (כח) והיה הדיריגון שלו והספירה שלו של שש עשרה רבוא". כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש בלד המדרש, וחסר בכ"י ז' ד' ז' ח' ובנדפס. ובכ"י ו' כתוב בלד על הגליון, פי' שלא האמר לא היה מלך גדול מקום ועד וחסרון של חיילותיו שיושגין לפניו היו י"ו רבוא". וגם הרא"ש הביא את הפי' הזה כאשר היה כתוב בכ"י שלפניו. והנה דיריגון היה מלש ונית עיין בערוך השלם ופי' חיל המלך ע"ש, אך המלות "והספירה שלו" אין להן מובן: (כט) ד"א נשבע להרע זה אלישע. הוספתי כמו שהוא בכ"י ג' ח' (ככ"י ד' חסר מאמר גדול) ובנדפס, ובילקוט רמז תרס"ה וחסר גם בכ"י ו', ובכ"י ז' ובכ"י ז' נשמע מן ד"א זה אליהו עד ד"א זה שמאי והלל, שנשמע ע"י פעוה הסופר: (ל) זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה והיה לוזה ומאכילן. בתנחומא הגדפס משפטים אות ט' (שהוא הילמדנו מס' שמות) ובמדרש שמ"ר סל"א אות ד' מונח זה בהרחבת לשון עובדיה היה עשיר אסטרונוסום של אחאב, שנאמר ויקרא אחאב אל עובדי' אשר על הבית (מ"א י"ח ג'), והיה עשיר יותר מדאי, ואינא כל ממונו לזדקת שהיה זן את הנביאים, כיון שצא כל אות' הרעס היה לזה כנשך מן יארס בן אחאב מה שהיה מספיק לנביאים: (לא) ח"ר שמואל המוט הזה איני יודע מה הוא כו' ר"ל כתיב

הזה איני יודע מה הוא, עד שבא שלמה ופירש, הצל לקוחים למות ומטים לתת
(מאי כד יא), (לב) חזי אומר לא ימות לעולם הבא:

[ז] עושה אלה לא ימות לעולם. (לג) כשהיה רבן נמליאל קורא הפסוק הזה היה
בוכה, ואמר מי יוכל לעשות את כל אלה, וכשהיה רבי עקיבא קורא
הפסוק הזה ופסוקים של יחזקאל אל ההרים לא אכל (יחזקאל יו), לא היה בוכה, אבל
היה משחק, אמר ליה רבן נמליאל מפני מה אני בוכה, ואת משחק, אמר ליה ראה
מה כתיב אלה המטאים לכם בכל השרץ (ויקרא יא), יכול אם לא נגע בכולך לא
יטמא אפילו באחת מהן, (לד) בתרת מטמאה בגדים, והשרץ תהלת ברייתו בכעדשה,
וכתיב במדף המטאות אל תטמאו בכל אלה (סס יז כד), יכול איני מטמא אלא בכולך,
ודרי אם נגע בכעדשה מטמא, וכי איזה מדה טובה, מדה טובה או מדה
פועננות, הוי אומר מדה טובה על מדה פועננות המש מאות בכפליים, ומה אם
שחוא נגע בשרץ באחד מהן, אפילו בכעדשה מטמא כאילו נגע בכולך, מדה טובה
לא יהא בדין שאם עשה אחת טאלו, כאלו עשה כל המצות כולך, הוי אומר
כשם שכתוב אלה בשרצים ובטומאות, ואם נגע באחת מהן כאילו נגע בכולך, כך
כל העושה מצות שכתוב בהן עושה אלה לא ימות לעולם, אם עשה אחת מהן
כאלו עשה כולך, אמר ליה רבן נמליאל נחמתני עקיבא נחמתני:

מזמור מז

[א] מכתם לדוד. (א) אית מרבנן דפתרין (ב) סך ותם, ואית דפתרין כמה כתם
טוב: שמוני אל. סן הפועננות: כי חסיתי בך (אמרתו) [אמרת] לה'
(אלי) [אדני] אתה טובתי כל עליך. (ג) זהו שאמר הכתוב לה' הארץ ומלואה תכל
ודשבי בה (מאליס כד א), טכאן אמרו חכמים כל הנחנה בעולם הזה בלא ברכה מעל,
(ד) עד שיתירו לו המצות, אמר ר' אבהו כתיב פן תקדש המלאח הזרע אשר תזרע

הערות ותקונים

כתיב לא ימות לעולם. ובל לפרש המלש הזאת שפי' כמו לא ימות, ומלתי המאמר בירושלמי ב"מ סוף פ"ה
כל מי שיש לו מעשה ואינו מלוג גרביית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן צנצר וגו' לא ימוט לשלם, א"ר
שמאל בר אימי המיטמוט [ג"ל הימוט] הזה לא היינו יודעין מהו ובל שלמה ופירש סאל לקוחים למות ומטים
לסרן. והמאמר טבע מתוספתא ב"מ סוף פ"ו. ובפי' הקצר בירושלמי שם כתב המיטמוט הזה פי' הא'
דלומר קרא לא ימוט לא היינו יודעים טו' משום דהא חזיקו כמס בני אדם שאינם מלוגים גרביית ומכסהים
מתמוטטים ולכן פירש ממטמוט דהריגה וס"ק קרא עושה אלה לא ימוט במיתה משונה, ועיין גם בפ"מ שם:
(לב) הוי אומר לא ימות לעולם. זה ליהא בכ"י האחרים רק בכ"י ו': (לג) כשהיה רבן נמליאל קורא
הפסוק הזה היה בוכה טו'. נגמרא בבלי סנהדרין פ"א ע"א מטות כ"ד ע"א הוא בסגנון אחר ע"ג.
ובילקוט תהלים שם המאמר קפיש ויש לחקן עפי' המדרש שלפנינו: (לד) בהרת מטמאה בגדים והשרץ תהלת
ברייתו בכעדשה. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י ב' ד' ו' ח' חסר איזה שורות יכול אם לא נגע בכל אלה לא יהא
טמא (פה חסר איזה שורות ומתחיל מן) וארי אם נגע בכעדשה מטמא, וגם בילקוט חסר זה, אלס נמלא
גם בכ"י רומי כ"י ג' רק נשתבש המאמר וטן כ"י רומי נדפס כן בדפוס קאנטיט' ואח"כ בכל הדפוסים.
בהרת מטמא בגדים ותהלת ברייתו בכעדשה, ולזה איין נשכן כלל כאשר העיר ג"כ המפרש מהרא"ם, רק
המפתיק טעה במקום בהרת מטמא בגדים נעשית בהרת מטמא בגדים. גם ז"ל והשרץ תהלת
ברייתו בכעדשה:

(א) אית מרבנן דפתרין סך ותם עד מלאן אמרו חכמים. ליהא בכ"י ב' ג' ד' ו' ח' ובמדפס, ומלתי גם
בכ"י ו' וגם הרא"ם הוסיף זה בלד המדרש, ובילקוט תהלים רמז תרס"ז הביא מן אמרו חכמים כל
הנהגה מן העולם בלא ברכה, וחסר היין, והלזין ילמדט במאמר שלפניו הוא עד המאמר הזה: (ב) מן
וחס. עיין טופס י' פ"ב ועיין ברש"י תהלים שם: (ג) זש"ה לה' הארץ ומלואה תכל אמרו חכמים טו'.
גשם בירושלמי ברכות ריש פ"ז: כתיב לה' הארץ ומלואה תכל ויושבי בה הנהגה טלום מן העולם [בלא ברכה]
מעל עד שיתירו לו המלות טו', וגם המאמר מר' אבהו מובא שם, וסרש"א בחידושיו לברכות פ"א (דף
י"ג ע"ג) הביא את בירושלמי: (ד) עד שיתירו לו המלות. כ"ה בירושלמי שם, וגם בתוספתא ברכות ריש
פ"ד וכתב המפרש הקצר בירושלמי שם עד שיתירו לו המלות, פי' עד שיקיים מלות תרומה ומעשר וברכה
וכמה

דתבואת הכרם (דגיש כנ ט), (ה) העולם הזה עשוי ככרם, ומה פדיונו ברכה, מאי מעמא, (ו) ר' שמעון בן לקיש אמר מהאי קרא (אמרתו לה' אלי) [אמרת לה' אדני] אתה, אם אכלת וברכת [כביכול] כאילו משלך אכלת, (ז) טובתי בל עליך, שאין עליך חובת מעילה על מוכת שאכלת: דבר אחר בל עליך. (ח) יובלו כל הטובות [ויבואו] עליך: (ט) דבר אחר בל עליך. מבלה אני כל הטובות עליך בגופך, וגופך אינו בלה: (י) אמר ר' אחא מאי בל עליך, כשאני מביא מוכח בעולם אינו מביאה בל עליך, כמה דאת אמר ובלעדיך לא ירים איש את ידו (כחשים מה מה):

[ב] דבר אחר (אמרתו) [אמרת] לה'. אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אף על פי שהייתי מלך המלכותיך עלי, אמר לו הקב"ה איני מחזיק לך טובה, טובתי בל עליך, (יא) ולמי היא טובתי, לקדושים אשר בארץ המה, שאין הקב"ה קרא לצדיק קדוש (יב) עד שינתן בארץ, למה שיצר הרע מיצר לו, ואין מאמין בו בעולם הזה עד יום מותו, וכן אמר שלמה כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחמא (קהל ז כ), לפיכך אינו קוראו קדוש עד שינתן בארץ, (יג) לכך נאמר לקדושים אשר בארץ, ואפילו אבות העולם לא נקראו קדושים עד שניתנו בארץ, שנאמר הן בקדושו לא יאמין (איוב עו טו), ואימתי האמין בהם, בשעת שאמר למשה לך ואספת את זקני ישראל (שמות יו), סמך משה ואמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שם לג יג), (יד) אמר ר' פנחס אילו בקשו אבות העולם שתהא דירתן למעלה היו יכולין, ואף על פי כן לא נקראו קדושים עד שמתו, ונסתם הגולל בפניהם. (טו) אמר ר' אחא בר פפא מאי קרא ומשך אבירים בכחו (איוב כו כג), זה יצר הרע שמשך אבירים בכחו, וזו הם, דור אנוש דור הסכול דור הפלגה וטרומיים, (טז) לפיכך יקום צדיק ולא יאמין בחיין (איוב סג), כל זמן שהוא בחיים:

[ג] (יז) ירבו עצבותם אחר מחרו. הרבית עצבונות לבני אדם, כמו שכתוב בעצבון

הערות ותקונים

זמה יתירו לו ליהנות הימט, כדאמרינן בסוף כל הנשר אין לך דבר שנעשית מצותו ומשעלין בו כו' ובעל ס"מ פי' בירושלמי שם עד שיתירו לו המצות. כלומר עד שיברך ואלו הותרו לו ליהנות מן המצות סוף הארץ ונמלאה שנחשבין כמו מצות השם וקדש קודם ברכה: (ה) העולם הזה. בירושלמי העולם שלנו ומלאו. ודריש זה מן מלת המלאה: (ו) רש"ל אמר, בירושלמי ר' חזקיהו ר' ירמיהו ר' אבון בשם ר' שמעון בן לקיש והרשב"א שם הביא הג' בשם ריש לקיש: (ז) טובתי בל עליך שאין עליך חובת מעילה על טובת שאכלת. כ"ה גס בכ"ו ו' וליתא בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס וכן אינו בירושלמי, וגם הרש"ל הוסיף זה בלד המדרש: (ח) יובלו כל הטובות [ויבואו] עליך. בירושלמי דרש קראשאשין יכללו כל הטובות ויבואו עליך ל"ל וכללו ודריש כל מלשון כלל והג' שלפניו במדרש יובלו כל הטובות הוא מלשון יובל שי, ונפ"י הקצר בירושלמי הביא לנכון יכללו וכתב פי' יתחברו ויתערבו כל הטובות בס"א גרם יובלו מלשון יובל שי ל: (ט) ד"א מצבה אני כל הטובות עליך בגופך גופך אינו בלה. דריש כל כמו בלה לשון רקבון, וזה שמש בירושלמי: (י) א"ר אחא כו' איני מביאה בל עליך. בירושלמי שם א"ר אחא מהו בל עליך שאינו מביא טובה על העולם מבלעדיך, כמד"א ובלעדיך לא ירים איש את ידו, ודריש כל עליך נרמזים לתיבה אחת כמו בלעדיך שאש אני מביא טובה על העולם לא יהי מבלעדיך כמו שמפרש בעל ס"מ: (יא) ולמי היא טובתי. בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס הגי' ולמי אני מחזיק טובה: (יב) עד שינתן בארץ. בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס שאין הקב"ה קרא ללדיקים קדושים עד שינתנו בארץ עד יום מותן. ונדפס במעט עד יום מותו, ונדפס אחרונים עד יום מותו וז"ל כמו שהבאתי עד יום מותן: (יג) לכך נאמר לקדושים אשר בארץ. כ"ה גס בכ"ו ו' וליתא בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס: (יד) א"ר פנחס. מוצא בילקוט איוב רמז תתל"ח בשם שו"ס ומוכח גם ברמז תתק"ו ונרשם בלדו מדרש וז"ל שו"ס, והביא העאמר מר' פנחס אחר הדרשה ומשך אבירים בכחו, ולפניו מוקדם הוא, והביאו על הכתוב ומשך אבירים האומר באיוב שם: (טו) א"ר אחא בר פפא. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס הגי' א"ר אחא, ובכ"ו ח' א"ר חייא בר פפא, ובילקוט איוב שם הביא א"ר חמא בר חנינא, אבל בילקוט איוב רמז תתל"ח הביא בשם שו"ס א"ר חנינא בר פפא: (טז) לפיכך יקום צדיק ולא יאמין בחיין, כל און שהוא בחיים ירבו עצבותם אחר מהרו הרבית עצבות לבני אדם זה שמש בכ"ו ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס, והג' כגון דור אנוש ודור המנוול ודור הפלגה כמו שכתוב בעצבון תאלכנה, עיקר חסר מן הספר, וגמלא לנכון גס בכ"ו ו', וכן הוסיף הרש"ל, וכן נמלא לנכון בילקוט איוב רמז תתל"ח בשם שו"ס: (יז) ירבו עצבותם. מוצא בילקוט תהלים רמז תרס"ז: כהניא

תאכלנה (בראשית ג י'), ואמר הרבה ארבה עצבונך והרוגך (סס טס יו), אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם הרבית עצבונות לאבות העולם, אמר ליה הקב"ה שבא הפסידו כלום, אמר ליה בל אסיך נסכיהם מדם, (יח) כההיא דתנינן ירדו ובאו למטה מן המערכה ומלאום הלכו וחזרו להם ללשכת הגזית וקראו את שמע:

[ד] דבר אחר ירבו עצבותם. (יט) אמר דוד הרבית עצבונות לדורו של שמד, שמתו על קדושת שמך, אמר ליה הקב"ה שבא הפסידו כלום, בל אסיך נסכיהם מדם, דמם חשוב לפני יותר מכל הקרבנות, (כ) אמר ר' לוי בשם ר' אידי שלשה חלקים נחלקו היסורין, אחת נמלו אבות העולם וכל הדורות, ואחת דורו של שמד, ואחת מלך המשיח, (כא) מה היו עושין בדורו של שמד, היו מביאין (כב) כדוריות של ברזל ומלבנין אותן, ונותנין אותם תחת שיחיהם, (כג) ומשיאין נפשותיהן מהם, וחוזרין ומביאין (כד) קרומיות של קנה, ונותנין תחת צפרניהן, ובדבר הזה מתו על קידוש השם:

[ה] דבר אחר ירבו עצבותם. אמר דוד לפני הקב"ה בני אדם שטמהרין לפתחך לבא ומאחרין לצאת, הרבית להם עצבונות, וכשהיו אומרים נסכו לפני עבודה זרה, והוא אומר איני מנסך, זבה לעבודה זרה, והוא אומר איני זובה, שתה מים אפילו בכוס אדום, והוא אומר איני שותה, נדור בשם עבודה זרה, והוא אומר איני נודר, שכך ציוני משה רבינו בתורתו, ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג יג): בל אשא את שמותם על שפתי. אלא ה' מנת חלקי וכוסי אתה תטיח גורלי, (כה) ר' יהודה בשם ר' שמעון בן לקיש אמר הגורל הזה תמכני בסיני:

[ו] חבלים נפלו לי בנעימים. שנים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמר ר' פנחס הפלת גורלות לאומות העולם, וגורלי נמצא בנעימים, שנאמר בהנחל עליון גוים (דברים לג ה), ובתיב כי חלק ה' עמו (סס טס ט), (כו) כאינש דאמר

הערות ותקונים

(יח) כההיא דתנינן ירדו ובאו למטה מן המערכה ומלאום הלכו וחזרו להם ללשכת הגזית וקראו את שמע. כ"ה בכל כתבי יד ובגדפס, ובילקוט המאמר נלקה בחסר, וחסר מן למטה עד להם, והנה בכל הקובצים המאמר משובש ונ"ל הלכו ונתנוס מחני כבש ולמטה במערבו ומלחום וירדו ובאו להן ללשכת הגזית לקרות את שמע, והוא לשון המשנה תמיד פ"ד (ל"א ע"ב) ומה שהביא לראי' את דברי המשנה הוא בלתי מובן, רק מלאתי בילקוט תהלים שם שהביא הסיוס החסר לפנינו (ולא נודע לי המקור כי ליתא בכ"י שלפנינו) ונ"ל ר' ירמיה בשם ר' שמעון אמר היו קוראים מזמורים הללו כדוד לה' קראו בשמו, אמרו ולמה היו קוראין אותן לפי שכתוב בהן אשר כרת את הצרעה וצבעתו ליחחק [ויעמדס ליעקב לחוק לישראל ברית שלום] (דה"א ע"ז פ"ז י"ז) וגם הרא"פ הוסיף זה וזה"י גם בציוה כ"ו אשר לפניו, ור"ל ואם כן לא זה שלא הפסידו האבות בעצבותם אלא עוד השכירו מבני הזכרת שמותם לא העלו הכהנים את קרבן התמיד ומנחתו ונסכו למזבח: (יט) אמר דוד עד א"ר לוי נשמש בכ"י ד' ז' שלג המעתיק מן אמר עד אמר וגמלא בכ"י ב' (הסוה תמיד עם כ"י ד' ז'), וכן גמלא בכ"י ו' ח' ובגדפס: (כ) א"ר לוי בשם ר' אידי. בכ"י ב' ד' ז' הגי' א"ר איבו, ובכ"י ח' א"ר בש"ר איבו, ובכ"י ג' ובגדפס ובילקוט א"ר בשם ר' אידי, וגם בכ"י ו' הגי' כמו לפנינו א"ר לוי בשם ר' אידי, והמאמר נשנס לעיל מזמור ב' אות ט', ושם הגי' א"ר בשם ר' הונא: (כא) מה היו עושין בדורו של שמד. מוצא בילקוט שם ברמו תרס"ז וכן במדרש חזית פ"ב פסוק השבעתי אתכם, ובק"ר בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (פ"ז ע"א): (כב) כדורות. כ"ה גם בכ"י ו' ובמדרש חזית שם ובפסיקתא שם ובכ"י ב' כדורות, בכ"י ד' כדורות, בכ"י ז' כדורות, ובכ"י ג' ובילקוט בדודיות ובכ"י ח' כדורות ובדפוס ראשון כדורות ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים כדורות והיא הגי' הנכונה, ועיין בפסיקתא שם הערה קל"ג הנאתי בשם בילקוט תהלים רמז תרס"ז מה שהביא בשם הילמדט, אולם מאמר הילמדט הוא עד אמרו חכמים ומשם והלאה הוא מש"ס שלפנינו לא מן הילמדט: (כג) ומשיאין נפשותיהן. המ"כ כתב לשון לקיחה ובעל יפה קול סי' מעתיקין נפשותן, כמו בגמרא קלכו הסיד והשי"א, ובילקוט גורם והיו משיחין: (כד) קרומיות של קנה. כ"ה בכל כ"י ובגדפס ובילקוט ובפסיקתא שם, אבל במדרש חזית שם קרמיות של קנים ל"ל קרמיות של קנים, והלשון הזה שגור בפי חז"ל, עיין ערוך ערך קרם ג' ובהערה קל"ד בפסיקתא שם הבאתי בכ"י אקספארד ובכ"י כרמולי הגי' קלומיות של קנה, וכן הביא כן הערוך בערך קלומים: (כה) ר' יהודה בשם ר' שמעון בן לקיש. בציוה כ"ו ובגדפס ר' יהודה בשם ריש לקיש, ובילקוט ר' יהודה בשם ר' שמעון בן לוי, נ"ל בשם ר' שמעון בן לקיש: (כו) כאינש דאמר פלונית

פלוגית נפלה לפלן: אף נחלת שפרה עלי, (כו) [על ששמחתי בהדקי, נעשה לי שפיר, ר' יוחנן אמר שכן של מצות שפרו עלי]:

[ו] אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יפרוני כליותי. ר' שמואל בר נחמן היה פותרו באברהם, (כח) דאמר ר' שמואל [בר נחמן] אב לא לימדו, רב לא לימדו, ומי לימדו, הקב"ה, דתני ר' שמעון בן יוחי מלמד שזימן לו הקב"ה שתי כליות, והיו נובעות חכמה ודעת, (כט) תדע לך שכן הוא, שבשעה שנגלה עליו הקב"ה בין הבתרים, (ל) הראה לו הקב"ה ארבעה דברים, התורה והקרבנות והגיהנם וארבע מלכיות, תורה מנין, שנאמר ולפיד אש (בראשית טו יז), ואין אש אלא תורה, שנאמר הלא בה דברי באש (ירמיה כג כט), קרבנות מנין, שנאמר קחה לי עגלה משולשת (בראשית טו ט), גיהנם מנין, שנאמר והנה השמש באה ועלמה היה והנה תנור (אש) [עשן] (שם טז ט), ארבע מלכיות מנין, שנאמר והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו (שם טז יב), (לא) וכולה כדתרצינין בסמור ראשון:

[ח] שויתי ה' לנגדי תמיד. (לב) אמר רב צריך אדם לומר בשעה שמברך ברוך אתה ה', וכל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים עז ח), (לג) ר' זעירא ור' יהודה תרווייהון אמרי כל

הערות ותקונים

פלוגית נפלה לפלן. מוצא באנדרסס סדר מעריב (דף מ"ד ע"ד) בשם המדרש ובמקום כתיב דאמר נפלה עליה לכן, ז"ל נפלה פלוגית לפלן: (כו) על ששמחתי. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' וכן נדפס וזילקום שם בשם ש"ס, וגשמש בהתקפה וכן חסר בכ"י ו': (כח) דאמר ר' שמואל בר נחמן. נשנה לביל מזמור א' אות י"ג, ומוצא זילקום סוף רמז תרס"ז וחסר הליון, והליון פדר"ל במאמר שלפניו הוא עד המאמר הזה והוא נפדר"ל פכ"ד: (כט) תדע לך שכן הוא. שהקב"ה נכנודו ובענינו הראה לאברהם אבינו את התורה: (ל) הראה לו הקב"ה ארבעה דברים. נשנה להלן בסוף מזמור כ"ב, ובכ"ר פמ"ד, ובפסיקתא דר"כ פ"ה (מ"ב ע"ב), ובברתי סמ"ו, ושמ"ר פכ"א אות ז', ומוצא זילקום לך רמז ע"ז בשם הפסיקתא, וזילקום תהלים רמז חל"ז בשם ב"ר, ועיין בפסיקתא שם בהערות שלו: (לא) וכולה כדתרצינין נמוזור ראשון. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ו' ובנדפס מוצא רק התחלת המאמר כיון שנגלה עליו הקב"ה בין הבתרים הראה לו ארבע דברים תורה וקרבנות גיהנם ומלכות כ' נמוזור ראשון, ובכ"י ח' כ' כדומות נמוזור ראשון, והאולה כדתרצינין ליתא שם, אבל נמוזור ראשון לא נמנא זכר מזה, ואולי רשם הסוכר בגליון על דאמר ר' שמואל בר נחמן אב לא לימדו (הוא המאמר שלפניו) כ' נמוזור ראשון ומוצא פנימה שלא במקומו: (לב) אמר רב. כאשר לפנינו כן הוא גם בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ו' ובנדפס הנוסחא אמר רב בשעה שאדם מברך לר"ך לומר ברוך אתה ה', ושמואל אמר ברוך ה', דכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד, ובכ"י ח' חסר זה והתחלה היא ר' יהודה ור' זעירא תרווייהון אמרו, וכבר אמרתי כי בכ"י הזה חסרים בכל מאמר ומאמר שורות ומאמרים שלמים. ובעל זילקום נרמז תרס"ח הביא זה וחסר הליון, ובמאמר שלפניו הביא מאמר מסהדרין כ"ה והוא עד אמר רב, וגורס נ"ב כמו שהוא בכתבי יד שהבאתי רק תיקן והביא כך: ושמואל אמר ברוך ה' על דעתי דרב"ש שויתי ה' לנגדי, וכן המפרש בדפוס פראג ואח"כ בדפוס אמסטערדאם תיקן כן עפ"י זילקום, כי הראי' מן שויתי ה' לנגדי תמיד הוא ראי' לדברי שמואל, והמאמר הזה מוצא בשנה"ל השלם ערוגה ג' ס' קס"ה. והי' לפניו נוסחא אחרת במדרש ו"ל: בשו"ט שויתי ה' לנגדי תמיד רב אמר ברוך אתה ה', ושמואל אמר ברוך הוא, הלכך תקנו רבנן כתרוייהו ברוך אתה כרב, אשר קדשו כשמואל, וזו גי' ישרה, ומבואר היסוד טעם פלוגתתם לדעת רב יש לברך בלשון נוכח, ולדעת שמואל יש לברך בנסתר ברוך הוא, וגם בגמרא בבלי ברכות דף מ' ע"ב נמנא מאמרו דרב, אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם איננה ברכה. וראיתי הדברים מבוארים היטב בהרשב"א נדפס בע"י ו"ל יש טעם נגלה וגדול התועלת במה שהקנו טפח הברכה כמדבר לנגלה וכסתה לפי שכבר ידעת שז' יסודות עלומות שעליהן נבנה הכל, הא' לדעת שהוא יתברך מחייב המליאות ושלין ספק בזה כלל כמו שנתבאר ונתפרסם המוסת עליו בזיבור רב, והב' שאין אמתתו יתברך מושגת כי אם לעצמו יתברך לנד והוא במליאתו נגלה ובאמת מהותו נסתה ונעלם מן הכל וכדי לקבוע שתי הפנות האלה בנפשותיו קבעו מוסת הברכות בנגלה ובנסתה ברוך אתה כמדבר מי שהוא נמנא מפורסם אלנו עד שהוא מודבר פנים אל פנים וכדי שלא תהאבש המהשבה שהוא יתברך נמנא כמליאות שאר הנמנאים ושיש יחס בין מליאותו למליאותה קבעו לומר מיד אשר קדשנו במליאתו ולקבוע שאף על פי שהוא נמנא מפורסם מהות מליאותו נסתה ונעלם שאי אפשר לדבר בו רק בנסתה ברוך הוא עכ"ל. ומדבריו תבין היסוד פלוגתא דרב ושמואל: (לג) ר' זעירא ור' יהודה תרווייהון אמרי כל

ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה, שנאמר ארוםמך אלוהי חמלך (הכלים קמ"ב).
(לד) אמר ר' ברכיה הדא דאת אמר כנון ברכת הפירות וברכת המצות, אבל בצלותיה
ביון שהוכיר שם שמים יצא ידי חובתו:

[ט] כי מימיני בל אמוס. (לה) מלמד שהיו דברי תורה (לו) מיומנין לדוד, והיו
מביאין לו נפלים (לז) והיה בודקן, ואומר זה זכר וזו נקבה, זה אמו צריכה
לישב ארבעים יום, וזה שמונים יום, וכל מלכי מורה ומערב יושבים בכבודם
לפניו, ולא היה מתבייש, והוא דהוה אמר ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא
אבוש (הכלים ק"ט מו):

[י] לכן שמח לבי ויגל כבודי. (לח) אמר ר' אבהו הכבוד גולה בשעה שהקמנים
הונים להשתמש בו: [דבר אתה] לכן שמח לבי. [בדברי תורה]: ויגל
כבודי. במלך המשיח, שהוא עתיד לעמוד ממני, הדא הוא דכתיב כי על כל כבוד
חופה (ישע"ה ד ט): אף בשרי ישכון לבטח. זה לאחר מיתה. (לט) אמר ר' יצחק
מלמד שלא שלמה בבשרו רקבון ורימה:

[יא] כי לא תעווב נפשי לשאול. שלא יטס בשרו כעפר בקבר: (מ) לא תתן חסידך
לראות שחת. שאפילו ריה גיהנם אינו מריח: דבר אחר לא תתן חסידך
לראות שחת. (מא) הקב"ה נקרא חסיד, שנאמר כי חסיד [אני] נאם ה' (ירמ"ג ג יב),
ודוד קרא עצמו חסיד, שנאמר לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני (הכלים פ"ג ב).
(מב) אמר ר' הונא בשם ר' אלכסנדרו כל מי ששומע קללתו ושותק, נקרא חסיד,
ודוד שמע קללתו ושתק, בדיון הוא שיקרא חסיד:

[יב] תודיעני אורח חיים. (מג) אמר ר' יודן אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של
עולם תודיעני אורח חיים, אמר ליה הקב"ה חיים את בעי, צפה
ליראה, שנאמר (מד) יראת ה' תוסיף ימים (מש"י נו). (מה) ר' עזריה אמר, אמר
דוד לפני הקב"ה תודיעני אורח חיים, אמר ליה הקב"ה חיים את בעי, צפה ליסורין,

הערות ותקונים

כו', נגמרא ברכות דף מ' ע"ב מובא כן בשם ר' יוחנן כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, ור"ל שצריך
להיות גם מלכות דהיינו כבוד אלהי ה' אלהינו מלך העולם, ובכ"י ד' ז' הגי' ר' יהודה אמר, ואולי ז"ל ר'
יוחנן אמר, ובכ"י ב' ג' ו' הוא כמו לפנינו: (לד) א"ר ברכי. זה מובא גם בכ"י ו', וכן הוסיף מהר"ש
בגד המדרש, אבל בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובגדפס חסר זה, והכוונה שצריך מלכות הוא רק בברכת הפירות
וברכת המזון אבל בתפלה אין צריך מלכות: (לה) מלמד שהיו דברי תורה. מובא בילקוט תהלים רמז תרס"ח
בשם המדרש: (לו) מיומנים. דרש מימינו התורה שניתנה בימין, כדכתיב מימינו אש דת, ועיין רש"י
סנהדרין כ"ב ע"א שויתי ה' לנגדי המיד סיפא דקרא כי מימיני בל אמוס, דוד המלך על שם ספר תורה
שבזרועו אמר: (לז) והי' בודקן ואומר זה זכר וזו נקבה. בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובגדפס ובילקוט חסר מן ואומר
ז' זכר עד והוא דהוה אמר. וזה משנגת הסופר. ועיין ברכות ד' ע"א אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא
חסיד אני שכל מלכי מורה ומערב יושבים בכבודם ואני ידי מלוכלכת בדם ובספיר ובשליא
כדי לטהר אשה לבעלה. ע"ש בפירש"י: (לח) א"ר אבהו הכבוד גילה בשעה שהקמנים הונים להשתמש בו.
כ"ה בכל כ"י ובגדפס, והמאמר קשה בבנה, ונראה כי דורש ויגל לשון גלות, ובילקוט רמז תרס"ה ג'
אחרת, אבל גם שם הלשון אינו מדויק וז"ל א"ר אבהו גילה בשעה שהקמנים שוסקים בתורה כבוד כשהגדולים
עוסקים בתורה: (לט) א"ר יצחק מלמד שלא שלמה כו'. נגמרא ב"ב י"ז ע"א חז"ב ז' שלא שלמה בזה
רימה. וסיומו, וי"א אף דוד, וכוונתו למאמר שלפנינו, ובא"ז כ"י ובגדפס הגי' שלא שלם בי רמה ותולעה:
(מ) לא תתן חסידך לד' לא תתן חסידך. חסר בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ובגדפס, וגמלא גם בכ"י ו', וכן
הוסיף מהר"ש בגד המדרש: (מא) הקב"ה נקרא חסיד. מובא בילקוט תהלים רמז תרס"ט בשם המדרש:
(מב) א"ר הונא בש"ר אלכסנדרו. כ"ה בכ"י ג' ו' ח', אבל בכ"י ד' ז' הגי' בשם ר' חייה, ובגדפס נשמטו
המלות "א"ר הונא" והגי' א"ר אלכסנדרו, נשנה להלן ריש מזמור פ"ו ושם הוא קצת ברחבה, והגי' שם
אמר ר' אבהו בשם ר' אלכסנדרו, והמאמר שלפנינו מובא בתשב"ץ גפ"י לאבות (דף ס"ו ע"א) בשם מדרש
ההלים: (מג) א"ר יודן. נשנה בפסיקתא דר"כ ספא ולקחתם לכם (קע"ט ע"ב) וקשנה גם בוי"ר פ"ל, רק
שם חסר וכז"ל אש חיים אתה צריך [לפס ליראה, דכתיב יראת ה' תוסיף ימים, ור' עזרי' אמר א"ל הקב"ה
אש חיים אתה מבקש] לפס ליסורין, דכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר: (מד) יראת ה' תוסיף ימים. בכ"י
ב' ג' ז' ובגדפס מובא בשעת תוסף חיים במקום תוסף ימים: (מה) ר' עזרי' אמר כי לפס ליסורין. כ"ה

שנאמר [אורח] [והרדף] היים תוכחות מוסר (משל ו כג). רב אמר כך השיבו הקב"ה [חיים את בעי], צפה לתורה, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר (ש ג יח). (מו) ר' אבא אמר, אמר ליה הקב"ה דוד (מו) איטולים אתה עשה ואכול, שנאמר שמור מצותי וחיה (ס ד ד): (מח) שובע שמחות את פניך. אל תקרי שובע אלא שבע, אלו שבע כתות של צדיקים, שפניהם דומין לחמה וללבנה וכו' כדתרין במזמור בה' חסיתי: ד"א שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח, שדומין למנורה שהיתה בבית המקדש, שנאמר ושנים זיתים עליה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה (זכריה ד ג), ואיזה היא המעולה והחכיבה, זו היא שעומדת על ימינו של הקב"ה, שנאמר אחד מימין הגולה: נעימות בימינך נצח. (מט) תרין אמוראין, חד אמר זה שבא (ג) מכח התורה, שנאמר מימינו אש דת למו (זכריה לג ג), וחד אמר (גא) אלו סופרים ומלמדי תינוקות לאמיתן, שעתידין לישב (גב) בצילו של הקב"ה, שנאמר ישוּבו וישבי בצלו (ישע' יד ט), וכתוב שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט (תהלים עז ח): דבר אחר תודיעני אורח חיים. (נג) ר' אבין פתר קריא בישראל, בראש השנה שכותב גזר דינם לחיים, וביום הכפורים חותם אותן: שובע שמחות. אל תקרי שובע אלא שבע, אלו שבע מצות שבחג הסכות, אתרוג לולב הדם ערבה סוכה וחגיגה ושמחה:

[יג] דבר אחר מכתם לדוד. אמר דוד לפני הקב"ה מכותם אני, משל לאחד שבא בדרך ובירו שני איסרין, רואה (נד) פונדק אחד ונכנס לשם, וראה אלו אוכלין בשר, ואלו אוכלין דגים, ואמר מה אעשה, אם אומר תנו לי לאכול, מביא לי שני (נה) פיסיונין, ואין לי אלא שני איסרין, אמר ליה לבעל הפונדק תן לי בשני איסרין, אמר ליה ומה אתן לך, אמר ליה ויא שמעת המשל אומר לפום זוזי רקוד לי, כך אמר דוד לפני הקב"ה אין לי לישב עם הגדולים, אמתין לי עם הקטנים,

הערות ותקונים

בכ"ו ו', אצל בכ"ו ב' ג' ד' ו' ח' ובנדפס נשמט מן לפי ליסרין במאמר הזה עד לפה לתורה במאמר רב. ובפסיקתא ובזו"ר חסרים מאמרים מרב ומן ר' אבא, ובעל הילקוט בתהלים רמז תר"ע הביא המאמר בשם הפסיקתא, והוסיף באלמע, המאמר מרב והמאמר מר' אבא, שהוא מן מדרש שו"ס, ובמקום ר' אבא אמר הניג הוא ד"א א"ל הקב"ה, ואולי ה"י גם לפניו רבא אמר והניג הוא ר"א ונעשית אח"כ ד"א: (מו) ר' אבא אמר. בלויזה כ"י ובנדפס רבא אמר, ואין ספק שה' כתוב ר' בא אמר ונתחברו האותיות ונעשית רבא אמר, ודוע כי ר' בא בירושלמי הוא כמו ר' אבא: (מז) איטולים. כ"ה גם בכ"ו ו' וס' הגי' איטולים, אצל בכ"י האחרים ובנדפס השמיטו זה והגי' אמר ליה הקב"ה דוד עשה ואכול, והכוונה עשה מלות ותאכל בזכותך, ובנדפס נשמטה שורה וכו"ל רבא אמר, אמר דוד לפני הקב"ה, ואיטולים היא המלה שהביא הערוך בערך הסלם שפי' ביוני בדד ופגוי ממלאכה, ופי' א"ל הקב"ה וכי תהי' פגוי ובדד, ועיין להלן סוף מזמור י"ח הערה רס"ה: (מח) שובע שמחות כו' אלו שבע כתות וכו' כדתרין במזמור בה' חסיתי. פה קור' הכופר ושונחו כמו שכתוב לעיל במזמור י"א אות ו'. ונמלא המאמר בספרי דברים פסקא י' ופסקא מ"ז, ובפסיקתא דר"כ סס, וי"ר פ"ל אות ב', ומזה בירושלמי חגיגה פ"ב ה"א (ע"ז ע"א) ואתיא כמ"ד שובע שמחות את פניך ו' כתות לדיקים לע"ל ע"כ. ובכ"י ב' ג' ד' ח' ובנדפס נשמט מאמר שלם, ובכ"י ו' חסר עוד יותר אחר שסיים לפה לתורה, שגא' עץ חיים היא למחזיקים בה, מתחיל שובע שמחות אלו שבע מלות שבחג, הוא אשר לפנינו בסוף המאמר, וכל השאר חסר ואינינו, והרא"פ הוסיף זה בלד המדרש עפ"י כ"י שהי' לפניו: (מט) תרין אמוראין. בפסיקתא שם ובזו"ר הלשון מתוקן נעימות בימינך נצח אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם וכי מי מודיעני איזה כת החציבה שבהן תרין אמוראין כו' כמו לפנינו: (ג) מכח התורה. בפסיקתא מכח תורה ומעשים טובים, ובזו"ר מכחה של תורה ומכתן של מלות, ובפסיקתא שם חסר הכוונת שנאמר מימינו אש דת למו: (גא) אלו סופרים ומלמדי תינוקות. בפסיקתא אלו סופרים ומשנין שהן מלמדים את התינוקות לאמיתן: (גב) בצלו של הקב"ה. בפסיקתא שהן עתידין לישב בימינו של הקב"ה. והסיוס שגא' ישוּבו וישבי בצלו, גם הראיה וכתוב שויתי ה' לנגדי, ליתא בפסיקתא, כי היא הוספת מסדר מהשו"ס על לשון הפסיקתא: (נג) ר' אבין פתר קריא. בנדפס הלשון משובש וכו"ל כמו שלפנינו: (נד) פונדק. בל"י בית מלון: (נה) פיסיונין. מין עוף Fasano (פאסאן), עיין ערוך: קיטון

יהו אברהם יצחק ויעקב (נו) בקימון, ומשה ואהרן במרקליון, ואני בסף, שנאמר
בחרתי הסתופף בבית אלוהי (פסלס פד יא), אם אין לי שאשב בסף, אשב בחצר,
שנאמר בחצרות בית ה' (סס קמו יט), ואם אין לי שאשב בחצר, לא אצא מן
הפונדק, שנאמר בתוככי ירושלים הללויה (סס סס):

מזמור יז

- [א] תפלה לדוד שמעה ה' צדק. (א) זהו שאמר הכתוב זבח רשעים (תועבה) [תועבת ה'] (משלי טו ח), ר' יהושע בשם ר' הנגיה אוכר לפי שבלעם אמר לבלק, בנה לי בזה שבעה מזבחות (ממדנר כג א), כלומר שהקב"ה הפיץ בקרבנות, שכן איוב אמר לרעיו, ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים (איוב מב ח), אמר לו הקב"ה לבלעם, רשע איני הפיץ בקרבנות שלך, זבח רשעים (תועבה) [תועבת ה'], במה אני הפיץ, בתפלה, שנאמר ותפלת ישרים רצונו (משלי סס):
- [ב] (ב) דבר אחר תפלה לדוד שמעה ה' צדק. מה ראה דוד לומר (ג) חמשה דברים בפסוק זה, ואחר כך אמר מלפניך משפטי יצא, אלא אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם אם תוציא את דיני ביום הכפורים בבקר, איני יכול לעמוד עד שאתפלל, אלא אקרא קריאת שמע ואתפלל ארבע תפלות, ואחר כך מלפניך משפטי יצא. (ד) ושנו רבותינו המלך לא דן ולא דנין אותו, (ה) [אמר ר' יוחנן] אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם אתה מלך ואני מלך, ראוי למלך לדון את המלך, הדא הוא דכתיב מלפניך משפטי יצא:
- [ג] (ו) דבר אחר מלפניך משפטי יצא. אמר דוד לפני הקב"ה אין אחד יכול (ז) למחול עונות אלא אתה, לפיכך כתיב מלפניך משפטי יצא. (ח) אמר ר' לוי בשעה ששלח הקב"ה מלאך לישראל לילך לפניו, מה כתיב שם, הגה אנכי שולח מלאך לפניך (שמות כג כ), וכתיב בתריה, השמר מפניו [וגו', כי שמי בקרבן] (סס סס כא), (ט) אמר ר' לוי מה כי שמי בקרבן, (י) טבלרין של הקב"ה חקוקין על לבן של מלאכים, כמין (יא) אוסטרטיגוס, הדא הוא דכתיב רכב אלהים

הערות ותקונים

(נו) קיסון סרקליון. מנזאר לפיל מזמור י"א אות ג' בהערה י"ט כ' :

(א) זש"ה זבח רשעים תועבה. פסוק הוא במשלי כ"א כ"ז, ותקנתי שז"ל זבח רשעים תועבת ה', והוא סיפא במשלי ט"ז ח', כמו שתרצה שסיים במה אני הפך בתפלה, שנה' ותפלת ישרים רצונו, והוא סיפא דקרא ה"ל, ומנזאר בילקוט משלי רמז תקנ"ג ומנין שם תמומא בטעות, ולא נמנא בתמומא רק במדרש שו"ס, וגם בילקוט הביא הכתוב זבח רשעים תועבת ה' : (ב) ד"א כו' מה ראה דוד. מנזאר בילקוט תהלים רמז תר"ע שם המדרש : (ג) חמשה דברים. ר"ל א' תפלה לדוד, ב' שמע ה' דק, ג' הקשיבה רנתי, ד' האזינה תפילתי, ה' בלא שפתי מרמס. ועיין להלן במזמור הזה ריש אות ו' ד"א תפלה לדוד טו' : (ד) ושנו רבותינו. משנה בסנהדרין ריש פ' כהן גדול (דף י"ח ע"א) ובעל מסדר המדרש לא ראה עוד דברי הבבלי שם י"ט ע"א ח"ר יוסף לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותן כו'. וע"ש בחוס' ד"ה אבל : (ה) ח"ר יוחנן. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י גם בנדפס ובילקוט ואף בכ"י ו' השוה עם כ"י א' נמנא לנכון ח"ר יוחנן : (ו) ד"א מלפניך משפטי יצא אמר דוד לפני הקב"ה אין אחד יכול למחול עונות אלא אתה לפיכך מלפניך משפטי יצא. כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט, וכן הוסיף מהרא"פ בנד המדרש וחסר בכ"י ב' ג' ד' ז' ה' ובעדפס ומתחיל ד"א ח"ר לוי כששלח הקב"ה מלאך לפני ישראל (בכ"י ד' ו' הכרים המלות "ח"ר לוי") ובכ"י ב' חסר מן ושנו רבותינו עד ח"ר לוי בשעה ששלח, שהשמים המעתיק מן מלפניך משפטי יצא עד מלפניך משפטי יצא, וכאשר הוא לפנינו נכון מאד : (ז) למחול עונות. בילקוט שם לוותר עונות : (ח) ח"ר לוי בשעה ששלח הקב"ה מלאך לישראל. בילקוט השמים באמצע מאמר גדול אשר אינו נוגע לענינו כדרכו תמיד לקצר ולקטע המאמרים : (ט) ח"ר לוי מה כי שמי בקרבן. מנזאר בפסיקתא רבתי פכ"א, פסקא עשר דברים, ח"ר לוי עבלין שלו חקוקה על לבס כהדין [ז"ל כהדין אסטרטיגוס], ועיין מה שהעירותי בפסיקתא דר"כ פ' נחש השלישי הערה קס"א : (י) טבלרין. בפסיקתא דר"כ שם טבלא יש לו על לבו של כל מלאך, ופ"י טבלא לוח tabula (טאפעל), ובעדפס שמו של הקב"ה חקוק על לבן ז"ל טבלרין של הקב"ה : (יא) אסטרטיגוס. המלה יונית στρατηγος שר מפקדי המלך (פעלדטערד),

דבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש (תהלים סח יח), שמו של הקב"ה משותף עמהן, (יב) מיכאל גבריאל אוריאל רפאל, ולמה אמר להם השמר מפניו ושמע בקולו אך תמר בו (שמות כג כא), בנוהג שבעולם המלך עושה כל מה שהוא רוצה, אם יתן (יג) קטיריקי במדינה, ויבואו ויבקשו ממנו, הוא עונה אותם, שמא אם ישלח להם המלך (יד) ארכון שיגבה ממנו טאה ליטרין, ויבקשו ממנו בני המדינה שיפחת מהם, שמא יכולין הם לפחות טמה שצוה המלך, אפילו פרוטה אחת, כי לא ישא לפשעכם (טז טז), אינו יכול לוותר להם דבר, למה מפני שהוא שליח, כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם הואיל ואין אחר זולתך שהוא יכול לוותר, מלפניך משפטי יצא:

[ד] [דבר אחר מלפניך משפטי יצא]. אמר ר' יהודה מהו מלפניך משפטי יצא, בשעה שמנה דוד את ישראל היה כעס לפני הקב"ה, (טז) [ואמר לו אני אמרתי אשר לא ימד ולא יספר (שם כ ח), ואתה השלכת עליהם מנין], (טז) ושלה אליו נד החוזה, ואמר שלש (אני) [אנכי] נוטל עליך (ש"כ כד יב), ולמה שלש, אלא כשם שגזרת על שאול אדונך שלש גזירות, כך אני נוטל עליך שלש, שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעי כו ח), (יז) טאה טאה, ומה הן שלש גזירות, כי אם ה' ינפנו, או יומו יבא ומת, או במלחמה ירד ונספה (ש"א יז י), כיון שאמר לו בן, אמר לו טה אשיב שולחי דבר (ש"כ כד יג), היה דוד עומד וסוער, ולא היה יודע מה להשיב, אמר ליה דוד אם אומר רעב יהו כל ישראל אוטרים, עשיר היה דוד, ואוצרותיו מלאים דגן, מה איכפת ליה, (יח) [ואם אומר מלחמה, יהו כל ישראל אוטרים, גבור היה דוד ואנשיו גבורין, מה איכפת ליה], אלא הריני בורר דבר שששה בעניים ובעשירים, בגבורים ובהלשים, בגדולים ובקטנים, ואף נד החוזה רמו לו רמו שיברור לו הדבר, שנאמר עתה דע וראה מה אשיב (יט) שולחי דבר (ש"כ טז), אמר לו אמור דבר, מה כתיב ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה (ש"כ טז יז), (כ) משל לאדם שהיה נטווי למיתה, אמרו לו היכן אתה מבקש שנקבור אותך, אצל אביך, או אצל אמן, אמר להם אוי לאזנים שכך שומעות, [אף על פי כן אצל אבי, כך אמר דוד אוי להם לאזנים שכך שומעות], אלא נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו. בוא וראה רחמיו של הקב"ה, שאף על פי שבתר לו דוד דבר שלשה ימים, (כא) שהן עושין שלשים ושש שעות, מה כתיב ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד (ש"כ טז טז), מהו עד עת מועד,

ה ערות ותקונים

זר"ל כדרך שר מעדדי המלך שתלוי על זוארס כנגד לבס חותם המלך: (יב) מיכאל גבריאל אוריאל רפאל, אחר זה נמלא בכ"י ב' ד' ז' הוספה "ד"א שד"י בנימטוריא מטטרון" וזה לא נמלא גם בכ"י ג' ו' ח'. גם המלות "אוריאל רפאל" ליתא בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס: (יג) קטיריקי. כ"ה גם בכ"י ג', ובכ"י ב' ד' ז' קטרינין, ונדפס קטרינין, ובכ"י ח' המלה שגיאות קטריניו, אין ספק שהיה כתוב בכ"י אשר העתיק ממנו קטרינין, וכלם בטעות וז"ל קטיריקי בדל"ת כמו שהוא לנכון בכ"י ו', והמלה יוכיח *καταστα* פ' עונש: (יד) ארכון. כ"ה גם בכ"י ו', אצל בכ"י ב' פרוסקטריין, בכ"י ג' ונדפס (כי הודפס דפוס ראשון הוא נדפס עפ"י כ"י ג') פרוסקטריין, בכ"י ד' פרוכתוטריין, בכ"י ז' פרוסקטוקריין, בכ"י ח' פרוסקטוקולין, בכלם המלה משונשת וז"ל פרוקטטורין כמו שהביא המוספי בערך זה המאמר משו"ט שלפניו, וכתב פ' בל"ר *proquaestor* ממונים לגבות המס, וכאשר לפניו ארכון, היא המלה *αρχων* פ' שר, עיין ערוך בערכו: (טז) ואמר לו אני אמרתי. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ג' ד' ז' ח' ונדפס, וחסר גם בכ"י ו', וגם כר"פ רשם בלד המדרש דפוס וויניציא "היטו בכתובים", ר"ל שלא נמלא בכ"י שלפניו: (טז) ושלח אליו נד החוזה כו'. המאמר מובא בפסיקתא רבתי פ"ה פסקא יהודה וישראל רבים בהרחנת לשון ובהוספות, כדרך מקדר מאוחר ע"ש, וכן מונח במדרש שמואל פ"ה, ועיין גם בהגוס דה"ה כ"ה י"ג, וברש"י ש"ב כ"ד י"ד וברד"ק שם: (יז) טאה טאה. עיין פסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח ובהערה ל"ט בסאסאה בסאה טאה: (יח) ואם אומר מלחמה. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י ונדפס גם בכ"י ו' השם עם כ"י שלנו, והמעתיק דלג מן איכפת ליה עד איכפת ליה: (יט) בולחי דבר. במדרש שמואל איתא שם שולחי דבר: (כ) משל לאדם. במדרש שמואל שם איתא תני רשב"י למה היה דוד דומה באותה שעה לחולה שנסה למות, כו' ווי לטון לאודנין דהכדין שמעין: (כא) שהן עושין ל"ז שעות. היינו י"ב שעות ליום בלא לילות: פני

(כב) תני ר' חייא רבה (כג) מעת שחיטת התמיד עד עת זריקת דמו, (כד) ורבנן אמרי משהאיר המזרח עד הנץ החמה. (כה) אמר ר' תנחומא נכנסו עשרת הדברות, ושני הלוחות, והמשה ספרי תורה, ושלושה אבות, ושבעת ימי השבת, ושמונת ימי טילה, הרי שלשים והמשה כנגד שלשים וחמש שעות, ובקשו רחמים לפני הקב"ה לוותר להם שעה אחת לכל אחד ואחד בזכותו, שאם יכלו ישראל מן העולם, אין מי שישמור אותם, ויבטלו טאליהן, וביטל הקב"ה מהם שלשים וחמש שעות, ואותה שעה שנשתיירה מתו בה מהם שבעים אלף. (כו) ורבנן אמרו אבישי בן צרויה נפל באותה שעה, והוא שקול כנגד שבעים אלף מישראל, הדא הוא דכתיב ויאמר למלאך המשיחית בעם רב (לך) (ש"ג ל"ד ע"ו), (כז) רבה הוא משכונא נבך, מיד (ויצא) [ויבא] נד אל דוד [ביום התוא] ויאמר לו עלה הקם לה' מובח (ש"ג ע"י). תני ר' שמעון בן יוחי (כח) משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על טה הוא מוכה, לאחר שהכהו אמר לו לך ועשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים ולא השגחת בי, כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על (כט) שלא תבעו בנין בית המקדש, והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה בית המקדש ביניהם, ולא נחרב בימיהם, נעשה להם כך, ונענשו על שלא תבעו אותו, אנו שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים על אחת כמה וכמה, לפיכך התקינו חסידים הראשונים שהיו מתפללים שלש תפלות בכל יום, והתקינו בו אנא רחום ברחמך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים, (ל) ותקנו בונה ירושלים ברכה בפני עצמה בתפלה, ובברכת המזון, כיון שראה דוד כך, אמר אם נפלתי ביד שונאי (לא) היו מפילים אותי בחרב, אבד הקב"ה רחמיו רבים, לכך נאמר מלפניך משפטי יצא:

[ה] (לב) דבר אחר מלפניך משפטי יצא. ר' לוי אמר, אמר ליה הקב"ה לדוד, על חנם עשיתי לך סנהדרין, לך ורון לפניך, אמר ליה דוד רבנו של עולם כתבת בתורתך ושוחד לא תקח (שמות כ"ג ט), והן סתייראין ממני לוקח שוחד ולדונני, אבל אתה רצונך שתקח שוחד מלפניך משפטי יצא, ומנין שהקב"ה לוקח שוחד, [שנאמר] ושוחד מחיק רשע יקח (משלי י"ג), ומה השוחד שנוטל מן הרשעים בעולם הזה, תשובה ותפלה וצדקה, לפיכך כתיב מלפניך משפטי יצא, אמר הקב"ה בניי עד ששערי תפלה פתוחין עשו תשובה, שאני לוקח שוחד בעולם הזה, אבל משאני יושב בדין לעתיד לבא, איני לוקח שוחד, שנאמר לא ישא פני כל כופר [ולא יאבה כי תרבה שוחד] (משלי ו' ט), (לג) לפיכך אמר דוד תודיעני אורה חיים שובע שמחות את פניך (תהלים ע"ו יא), אלו עשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום

הערות ותקונים

(כב) תני ר' חייא רבה. בפסיקתא רבתי שם ר' חייא הגדול: (כג) מעת שחיטת התמיד עד זריקת דמו. עיין ברטת ס"ב ע"ב מובא כן בשם שמואל סבא חתניה דר' חנינא משמיה דר' חנינא, ועוד מובא שם ר' יוחנן אמר עד חצות ממש, וכן בחרגוס ש"ב שם מעדן דמתנכיס תמידא ועד דמתסק: (כד) ורבנן אמרי. במדרש שמואל טסק עוד ר' שמואל בר נחמן אמר משחזק דמו ועד שתנן החמה, וכשם רבנן מובא שם משתנן החמה עד שיתמלא כל הגלגל, ובפסיקתא רבתי שם הוא כמו לפנינו, וכוסף גס שם ר' שמואל בר נחמן אומר משיחיהו גלגל החמה לעלות עד שיגמור: (כה) א"ר תנחומא. עיין בפסיקתא רבתי שם בסגנון אחר: (כו) ורבנן אמרו אבישי בן צרויה נפל. מובא במדרש שמואל שם, ועיין ברטת שם ויאמר למלאך המשיחית בעם רב א"ר אלעזר א"ל הקב"ה למלאך סול לי רב שבה שיש בו ליפרע מהם כמה חצות באותה שעה מת אבישי בן צרויה. שסקול כרוצה של סנהדרין: (כז) רבה הוא משכונא נבך. דורש רב מלשון רב וגדול: (כח) משל לאחד. במדרש שמואל הוא בשנים קלה: (כט) שלא תבעו בנין בית המקדש בו לפיכך התקינו כו'. מובא ברקח ה' תפלה סי' שכ"ב בשם שו"ס: (ל) ותקנו בונה ירושלים. מכאן ליתא במדרש שמואל: (לא) היו מפילים אותי בחרב. באיזה כ"ו ובמקום היו מפילים אותי: (לב) ד"ה מלפניך ר' לוי אמר. מובא בילקוט תהלים רמז תר"ע. ככ"ו ד' (שהוא קובץ 81 מרומי) חסרים הרבה דפים מכאן עד סוף מזמור י"ה ומתחיל אלמיתם אהליטם במיתתה משונה והוא במזמור י"ח סוף אות ל"ב: (לג) לפיכך אמר דוד תודיעני אורה חיים אלו עשרת ימי תשובה. מובא ברקח סי' ר"ו בשם שו"ס, ומובא בילקוט במזמור ס"ו רמז תר"ע

הכפורים: מהו נעימות בימינך נצח (תהלים ס). (לד) אמר ר' אבין זה הדם ולולב וערבה שהן נעימות, והן ניטלין בימין, ואמרי רבנן לולב בימין ואתרוג בשמאל, מה מעם נעימות בימינך נצח, (לה) במי שהוא נוטל לולב בימין ונוצה ובאין. בנהג שבועלם הנדייסין רצין באיפרכוס, מי נוטל ובא, מי שהוא נוצח, כך בראש השנה באין כל באי עולם ועוברין לפניו כבני מרון, ואף ישראל עוברין לפניו עם כל באי עולם, ושרי אומות העולם אומרים אנו נצחנו וזכינו בדין, ואין אדם יודע מי נצח, אם ישראל נוצחים, או אומות העולם, עבר ראש השנה וכל ישראל באים ביום הכפורים ומתענים בו, ולובשים בגדים לבנים ונאים, עבר יום הכפורים ואין אדם יודע מי נוצח אם ישראל אם אומות העולם, כיון שהגיע יום טוב הראשון של חג, וכל ישראל גדולים וקטנים נוטלין לולביהם בימינם, ואתרוגיהם בשמאלם, מיד הכל יודעין שישראל נוצחין בדין, (לו) וכיון שהגיע יום הושענא רבה, נוטלין ערבי נחל,

הערות ותקונים

תר"ע, ובאמת מקום המאמר הוא לעיל במזמור ט"ז אות י"ב, ואולי נשמט דף אחד ממקומו ויש להניחו בצ"ס: (לד) א"ר אבין זה לולב כו'. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו ז' ו' (בכ"ו ד' חכרים איזה דפיס) ובנדפס חסר זה, והג' מהו בימינך נצח זה הלולב כמו שנוטל ונוצה וכו', ובכ"ו ח' כמו שנוטל ונוצה כו', ובעל הילקוט שם הביא א"ר אבהו זה הלולב כמו שהוא נוטל ונוצה בימין: (לה) במי שהוא נוטל לולב בימין ונוצה ובאין, בטהג שבועלם הנדייסין רצין באיפרכוס, מי נוטל ובא, מי שהוא נוצח, ובכ"ו ז' ו' ח' ובנדפס מה נעימות בימינך נצח זה הלולב, כמו שנוטל ונוצה וכו', בטהג שבועלם שני הנדייסין רצין בהפרכוס מי שנוטל ובא הוא נוצח, והילקוט הביא כמי שהוא נוטל ונוצה בימין בטהג שבועלם שני הנדייסין באין באיפרכוס מי נוטל בימין מי שהוא נוצח, וכל הנירסאות משזשים וכו' כמו שהוא נוצח נוטל ביין בטהג שבועלם שני הנדייסין רצין בהפורדמם מי נוטל ביין מי שהוא נוצח. ומלת ביין היא המלה היונית βίον ופי' ענף תמר (פאלמטווייג) ועפי' הענין עולה יפה מאד כי ענף תמר או חוטר קלוע מענפי תמר הוא אות נצחין לנצרוי מלחמה ששאלו איש איש כף תומר בידו וזה הוא לקחת הלולב אשר לט להורות שנגמרו את אויבינו. ובפסיקתא דרב כהנא פסקא ולקחתם לכם (ק"פ ע"א), וכו"ר פ"ל אות ז' א"ר אבין לשנים שנכנסו אלל הדיין ולית אן ידעין הידין נח אלא מאן דכתיב באין את יודעים דהוא נח, כך לפי שישראל ושרי אומות העולם נכנסין ומקטרגין לפני הקב"ה בר"ה ולית אן ידעין הידין אינון נינוחיא אלא ממה שישראל יוצאין לפני הקב"ה ולנציהן ואחרונייהן בידיהן את יודעין דישראל אינון ננוחיא ע"כ. כל משין יראה כי דברי הפסיקתא ומדרש וי"ר הוא הוא המאמר שלפנינו בסגנון אחר ומתוקן לנכון באיין, ועיין בפסיקתא שם הערה ל"ו שהארכתי בזה (ויש לתקן שם במקום צאיין ל"ל באיין עוד שם ציין ל"ל ביין, כמו שתקנתי בלוח הטעות), ויש עוד לברר המלות הנדייסין רצין באיפרכוס (ובכ"ו ו' בטעות דנין באפרכוס מן רצין נעשית דנין) כ"ה בכל כ"ו. רק בכ"ו ג' ו' ובנדפס הג' בהפרכוס. המוספי הביא המאמר הזה בערך הנדייסין, שני הנדייסין רצין בהפרכוס מי שנוטל ובא הוא נוצח וכהב פי' בל"ל βίον ובעל דרב (נענער), אבל יפה תיקן ידידי הרב הגדול מוהר"ר ח"י ד"ר קאהוט בערוך השלם ערך הדיוך ש"ל היווכין והיא המלה היונית βίον והם מנהיגי סוסים בשחוק מרואת סוסים של יונים (פפערדערענען). ובמרום הפרכוס או הפרכוס ל"ל איפרמום והיא המלה היונית βίον מרואת סוסים מקום מרואת סוסים (רעננבהן), ושיעור המאמר שני בעלי מרואת סוסים רצין במקום מרואת סוסים כדי לנח זה את זה, מי שנוטל ביין הוא נוצח, כך בר"ה עוברין לפני כבני מרון ואין אדם יודע מי נוצח, אם ישראל או או"ה, כיון שהגיע יום ראשון של חג וכל אחד ואחד נוטל לולביהו בידם מיד הכל יודעין שגמרו ישראל, וכן העירנו ג"כ על המלה הנדייסין ש"ל הדיווכין הרב הנלשן הגדול מהר"י ד"ר פירסט. והנה בכ"ו ו' הג' בטעות הנדייסין דנין באפרכוס. מן רצין טעה המעתיק באותיות דומות והעתיק דנין, ואולי מזה נשתבש בפסיקתא דר"כ וכו"ר א"ר אבין לשנים שנכנסו אלל הדיין ולית אן ידעין הידין נח, ברור שהיה לפני הסופר הראשון שני הנדייסין שדנין באפרכוס ומה הניג שנים שנכנסו אלל הדיין, ועיין שם בהערה ל"ו כי המאמר שם משזבם ונלקה בחסרון: (לו) וכיון שהגיע יום הושענא רבה נוטלין ערבי נחל כו'. כל זה חסר בכ"ו ז' ו' ח' ובנדפס, וכך הג' שם כיון שהגיע יום הראשון של חג וכל ישראל יוצאים קטנים וגדולים וטוענין לולביהם, והם יודעים שגמרו ישראל בדין (וכל מה שבגמתי ליתא) ונמחל עונותיהם והם יודעים שגמרו, שג' וגם נח ישראל לא ישקר. והמאמר הזה הוסף ג"כ מהרא"פ בלד המדרש עפ"י כ"ה שהיה לפניו, והתחלת המאמר הזה אשר הוסף הרא"פ הביא גם הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינעק בבית המדרש ח"ה ל"ד קס"ג כאשר ראה בהוספה מהרא"פ כי המדרש הזה דפוס וויניציא עם הגאות הנ"ל הנמאל ביד החכם המהולל הישיש ה"ר רפאל קירכהיים היה גם לפניו. והנה המאמר הזה בשנויים קצת ראיתי מוצא ברוקף

זמקיפין שבע הקפות, וחזן הכנסת עומד כמלאך אלהים, וספר תורה בזרועו, והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח, (לז) שכך שנו רבותינו בכל יום היו מקיפין את המזבח, ואומרים אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא, וביום השביעי היו מקיפין שבע פעמים, וכן מפורש על ידי דוד מלך ישראל, שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' (תהלים טו ו), (לז) ומיד מלאכי השרת שמחים, ואומרים נצחו ישראל נצחו ישראל, וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם (ש"א טו כט), הוא שאמר דוד אם תתקיומו מצות לולב שנקרא נעים, (לח) ותטלוהו ביד ימין לסלסל בו להקב"ה, הרי הוא מודיע לכם אורחות חיים, וכן הוא אומר תודיעני אורח חיים, בראש השנה וביום הכפורים: בשובע שמחות. בסוכות: את פניך, במצות ראייה. שנאמר יראה כל זכורך (דברים טז טז): נעימות בימיך. באגודת לולב שנקראת נעימות, ונוטלין ביד ימין: נצח. הריני מבשרך שנצחת לאומות העולם בדיון, שנאמר וגם נצח ישראל לא ישקר (ש"א טו כט): (למ) דבר אחר שובע שמחות את פניך. אל תקרי שובע, אלא שבע, כנגד שבעה, שנאמר ושמתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים (ויקרא כג ט), ואלו הן, סוכה ולולב וערבה הדס ואתרוג וניסוך המים ושמת בית השואבה, ואם עושין כן, השם מנעים להן ומנצחן בימינו בדיון: דבר אחר תודיעני אורח חיים. זו תורה, שנאמר עין חיים היא למחזיקים בה (משלי ג יט). שובע שמחות, (מ) מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, (מא) ולא עוד שאתה מסביר לי פנים, שנאמר את פניך נעימות בימיך, בעולם הזה. נצח, בעולם הבא:

[ו] דבר אחר תפלה לדוד שמעה ה' צדק. (מב) כשברח מפני שאול פעם ראשונה: הקשיבה רנתי. כשברח מפני שאול במערה: האזינה תפלתי. במעגל,

ה ע ר ב ת ו ת ק ו נ י מ

צדוקה סי' רכ"א בשם הירושלמי וז"ל: ירושלמי צפ' לולב וערבה כיצד סדר הקפה כל ישראל קטנים וגדולים טעלין את לולביהם בידיהם ימינית ואתרוגייהן בשמאלית ומקיפין הקפה אחת ואחריהם יום ז' פעמים, אחת בזמן שיש מזבח, אבל בזמן הזה חזן הכנסת עומד כמלאך אלהים וספר תורה בזרועו והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח ע"כ, ואיתא במזמור ששה עשר בשו"ע שמטה ה' נדק למה מקיפין שבע פעמים זכר ליריחו, וכן בשב"ל השלם ובשבה"ל הקצר כלל ק"כ ובתנ"ח סי' ס"ו מובא ג"כ הירושלמי וז"ל ביום השביעי מקיפין שבע פעמים כו' ולמנהג הזה יש סמך בירושלמי דנרסיין התם בכל יום ויום מקיפין את המזבח פעם אחת, כיצד דרך היקף המזבח כל ישראל היו טעלין לולביהן בימנית ואתרוגייהן בשמאלית ומקיפין הקפה אחת ואחריהם יום מקיפין שבע פעמים כיחא בזמן שיש מזבח ובזמן שאין מזבח חזן הכנסת עומד כמלאך ה' נבואות וספר תורה בזרועו והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח ע"כ, וכן מובא כן בילקוט תהלים סוף דמו תש"ג ג"כ בשם הירושלמי פרק לולב וערבה, אולם לפנינו בירושלמי אין זכר מזה, ובירושלמי פ' לולב וערבה פ"ד סוף ה"ג (כ"ד ע"ג) איתא רק אחריהם יום מקיפין את המזבח שבע פעמים א"ר אחת זכר ליריחו, חולת זה אין דבר בירושלמי, ואולי שזיינו ירושלמי הטובה רק על המלות א"ר אחת זכר ליריחו, והצדקה הביא זה בשם שו"ס, ובאמת זה ליתא בשו"ס רק בירושלמי, והמאמר שהביאו בשם ירושלמי ז"ל שו"ס, והוא המאמר שלפנינו רק עם הוספת באמנע, ואולי הם הוספת מאיזה גאון, וכונת זכר ליריחו מובאר ברוקח ע"ש: (לז) שכך שנו רבותינו. משנה סוכה מ"ה ע"א: (לז) ומיד מלאכי השרת שמחים ואומרים נצחו ישראל נצחו ישראל. עיין בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם הערה ל"ט שהעירותי כי במדרש וי"ר נמלא הוספה ולקוח מן מדרש שו"ע ע"ש, ואין להספיל הדברים: (לח) ותטלוהו ביד ימין לסלסל בו להקב"ה עד הריני מנשרך. חסר בכ"י ג' ג' ו' ח' ובנדפס, ונמלא גם בכ"י ו' וכן הוסיף מהר"ם בלד המדרש: (למ) ד"ה שובע שמחות אל תקרא שובע עד ד"ה השני. נשמע בכ"י ג' ג' ובנדפס, (ובכ"י ו' חסר מאמר שלם ע"י שגת המעתיק) ונמלא לנכון בכ"י ו', וגם מהר"ם הוסיף זה בלד המדרש דפוס וויניציא: (מ) מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. בילקוט רמז תר"ע הביא חגי' תורה נביאים וכתובים משנה הוספתא תלמוד אגדה, ובזו"ר פ' אמור חגי' שובע שמחות שבענו זה שמחות מקרא משנה תלמוד תוספות ואגדות, והכוונה במלת תוספות על הוספתא, ועיין פסיקתא רבתי פסקא ולקחתם לכם הערה ל': (מא) ולא עוד שאתה מסביר לי פנים, שנאמר את פניך נעימות בימיך צעו"ז, נח צעו"ב, כל זה חסר בכ"י ג' ג' ד' ז' ח' ובנדפס, ונמלא גם בכ"י ו', וכן הוסיף מהר"ם בלד המדרש עפ"י כ"י שהי' לפניו: (מב) כשברח מפני שאול פעם ראשונה. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ג' ח' ובנדפס ונילקוט דמו תר"ע חגי' בשעה שאמר דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית (ש"א י"ז מ"ה), ובכ"י ז' חסר מן ד"ה עד ד"ה השני, ובכ"י ג' חסר שורה, ועיין להלן מזמור ס"ב כשנכנסין צללה מבקשין להקב"ה ע"י; שנאמר

כשהיה מתיירא מפני אבנר: בלא שפתי מרמה. בזיפים, (מנ) שנאמר בבוא הזיפים ויאמרו לשאול (תהלים נד ז): דבר אחר תפלה לדוד. (מד) כשאדם קם משנתו מתפלל ואומר ברוך מחה המתים: (מה) שמעה ה' צדק. זו קרית שמע: הקשיבה רנתי. [זו תפלה ראשונה של יוצר: האזינה תפלתי], זו תפלת המנחה: בלא שפתי מרמה. זו תפלת ערבית, שלא עמדנו להתפלל לא מתוך שחוק, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך דברים בטלים, ולא מתוך שפתי מרמה, אלא מתוך דברי תורה ומעשים טובים: (מו) דבר אחר הקשיבה רנתי. זו רנונה של תורה, שמרננים תלמידי חכמים, שנאמר קומי רוני בלילה (איכה נ יט): האזינה תפלתי. זו תפלת השחר: בלא שפתי מרמה. זו תפלת המוספין, ולפי שאיני מתפלל לפניך בשפתי מרמה, אלא בלב שלם, לפיכך מלפניך משפטי יצא, שאתה מוכה אותנו בדין:

[ז] (מז) **בחנת לבי** פקדת לילה. לפי שאמר דוד בחנני ה' ונסני (תהלים ס ז), אמר לו הקב"ה אין אתה יכול לעמוד, אמר לו יכול אני לעמוד, (מח) לא עשה מעט עד שבחנני הקב"ה ולא עמד בה, בא ליטום והתחיל צווח ואמר תמוך אשורי במעגלותיך כל נמוטי פעמי (פסוק ט), אמר לו הקב"ה ולא אמרתי לך שאין אתה יכול לעמוד, לפיכך אמר דוד אני קראתיך כי תענני אל (פסוק י): [ח] **הפלה חסדיך** מושיע חוסים. אמר דוד לפני הקב"ה רבנו של עולם (מט) תן לי מאותה רשייה המופלאה שיש לך, (ג) ואיזהו זו מחילה וסליחה, שנאמר הסולה לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי (תהלים קג ג): שמרני כאישון בת עין. (נא) אמר ר' יודן בשם ר' לוי (נב) אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעה

הערות ותקונים

(מג) שנאמר בצוא הזיפים ויאמרו לשאול. ככ"י ג' ה' ובנדפסם ובילקום מובא נספח שנאמר ויעלו זיפים אל שאול, והוא פסוק בש"א כ"ג י"ט, וסם כתוב ויעלו זיפים אל שאול, אבל נסם לא התפלל כלל, וז"ל בצוא הזיפים ויאמרו לשאול, וסם כתוב למנחה נעניות משכיל לדוד, וכן להלן במזמור ס"ג מובא הכתוב בצוא הזיפים: (מד) כשאדם קם משנתו מתפלל ואומר ברוך מחה המתים. המאמר מובא בפסיקתא רבתי פ"מ פסקא בחדש השביעי אמר דוד תפלה לדוד שמעה ה' לך וגו' תפלה לדוד זו תפלה שאדם מתפלל בשעה שהוא נעור מן שנתו ברוך מחה המתים, וזה נובע מירושלמי ברכות פ"ד ה"ג (דף ד' ע"ד), דבית רבי ינאי אמרין הטעם משנתו לרוך לומר בא"י מחה המתים. ולפיכך בשו"ע ובפסיקתא רבתי נשמעו המלות "חמה ה'". ועיין בגליון הירושלמי דפוס זיפאמיר שמובא נסם פ"ח ס' מ"ו שכתב הא דאין מברכין אותו שהוא בכלל המחזור נשמות: (מה) שמעה ה' לך זו ק"ש, הקשיבה רנתי זו תפלה ראשונה של יוצר, האזינה תפלתי זו תפלת המנחה. תקנתו כמו שהוא לנכון ככ"י ו', אבל ככ"י ג' ה' ד' ז' ח' ובנדפסם המאמר נלקח בחסר, וכאשר הוא לנטינו כן יש לתקן שם: וכן הרא"פ בהגהת המדרש הוסיף בלדו כמו שהוא ככ"י שלפניו. ובכתיב שם אשר המאמר נובע משו"ס יש לתקן וכו' שמעה ה' לך זו ק"ש, הקשיבה רנתי זו תפלה הראשונה; האזינה תפלתי זו תפלה השנייה, [כלל שפתי מרמה זו תפלה השלישית] (כ"ל תפלת ערבית): (מו) ד"א הקשיבה רנתי זו רנונה של תורה כו'. זה נובע מירושלמי ר"ה פ"ד ה"ה (כ"ט ע"ג) שמעה ה' לך זו ק"ש, הקשיבה רנתי זו רנונה תורה, האזינה תפלתי זו תפלה, כלל שפתי מרמה זו מוסף, שם כתיב בתריה מלפניך משפטי יאל, וזה אינו מובא בפסיקתא רבתי שם, ועיין בשנה"ל השלם (ה' ר"ה ס' ע"ד) ובשנה"ל הקצר כלל ק', ובתנאי סוף ס' ע"ה נסם אגדה, שמעה ה' לך זו ק"ש, הקשיבה רנתי זו תפלה, האזינה תפלתי כלל שפתי מרמה זו תפלת מוסף, ואחר כך מלפניך משפטי יאל, והוא בסגנון לשון הירושלמי: (מז) **בחנת לבי**. מובא בילקום שם בקיטור: (מח) לא עשה מעט. פי' שהעומד, וזה חסר בנדפסם: (מט) **תן לי** מאותה רשייה המופלאה שיש לך. כ"ה ככל כ"י ובילקום ובנדפסם הראשונים, אבל בנדפסם זאלקווא ואלקווא נדפסו וואהשוו נוסחא אחרת אשר המדפוס מחלקווא שנס השלם כר"טו, ועיין בפ"י מסרא"ס ז"ל: (ג) ואיזהו זו מחילה וסליחה שאל הסולה וגו'. זה חסר ככ"י ג' ה' ז' ח' ובנדפסם ובילקום, וממלא נס ככ"י ו', וכן הוסיף מברא"פ בלד המדרש: (נא) **א"ר יודן** נסם ר' לוי. ככ"י ג' ה' א"ר יודן נסם רבי, וכן הוא בכל הדפוסים, כי דפוס ראשון נדפס פס"י כ"י ג', וז"ל נסם ר' לוי, וכ"ה לנכון ככ"י ג' וכו' ו' ובילקום, וכן להלן במזמור כ"ה, ובכ"י ג' ח' נפשות א"ר יהושע בן לוי, וז"ל א"ר יודן נסם ר' לוי, ובמדרש דב"ר פ"ד אות ד' מובא נסם ר' אבה בר זעירא אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו כמה אלפים מוסיקין, ובתנחומא הגדלם מכבר סוף משפטים סי' י"ט הגי' א"ר יהודה בר שלום נסם ר' לוי אין לך בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעה קבין מוסיקין, ובפ' שקב ס' ד' ממלא האספת המדפוס ממנוכסה וסי' א"ר יהודה דסכנין בש"ד אליעזר: (נב) אין בית רובע. פי' המ"כ בנמ"ר שם בית

קבין מזיקין, והאדם פושט ידו לתוך המזיק והקב"ה שומרו. אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שאדם הולך בדרך, (גג) איקוניא של מלאכים מהלכין לפניו, ומכריזין ואומרים תנו מקום לאיקוניא של הקב"ה, (גד) וכן הוא אומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים נא יא), (נה) ורבנן אמרי (נו) פראמא נתונה לפני עיניהם של מזיקין (נז) כחמורים הללו של מוחנין, ובשעה שעונותיו של אדם גורמין לו, הכיסוי מתגדה, ומביט לאדם, (נח) ופניו משתנים, שנאמר משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ), ומביט בו והוא ניוזק, לכך מסר הקב"ה כל המלאכים הללו לשמור אותו, אלף משמאלו ורבבה מימינו, שנאמר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש (תהלים נא ז), ולמה של ימין יותר משל שמאל, (נח) מפני שיד ימין שולטת בכל המצות, לכך רבבה מימינו, אבל של שמאל שאינה שולטת אלא במצות תפילין, [שנאמר וקשרתם לאות על ירך (דברים ו ח), לכך נמסרו לשמאל] אלף. מהו אליך לא יגש. אמר הקב"ה בנותג שבעולם מלך יוצא לדרך, וכל (ס) הלגיונות יוצאין עמו לשמרו, והוא זקוק לתת להם פרנסתן ומונתן, אבל אני מסרתי לכם אלף משמאל ורבבה מימין, שיהו משמירין אותך, ואין אחד נוגש אצלך ואומר זן אותי ופרנסני, (סא) אמר רב חנינא לא נאמר ימסרו מצדך אלף, אלא יפול מצדך אלף, מהו יפול, שאם יבואו עליך מזיקין, אותן המלאכים מפילין אותם לפניך: דבר אחר מהו יפול, שהקב"ה משליטן עמך, כמה שנאמר וממנשה נפלו על דויד (ד"א יג כ). כל המלאכים הללו שנמסרו לאדם שיהיו משמירין אותו, ואימתי הוא משומר, בשעה שהוא משמר את התורה. (סב) אמר ר' אלעזר הקפר, אמר לו הקב"ה לאדם, תהא נרי בידך ונרך בידי, נרי בידך, דכתיב כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו כג), נרך בידי, דכתיב נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם (ש"ס כ טו), אם שומר אתה שלי, אני אשמור את שלך. (סג) אמר ר' חייא משל לשני בני אדם שהיה להם שני כרמים, לאחד היה לו בגליל, ואחד היה לו ביהודה, זה שבגליל היה לו כרמו ביהודה, וזה ביהודה היה לו כרמו

הערות ותקונים

בית רובע מקום ראוי לזרוע זו רובע הקב, עיין ערוך בית רובע שהביא מחוספתא כלאים פ"ג רובע הקב עשר אמות ומחצה על י' אמות ומחצה, ועיין בערוך השלם: (גג) איקוניא של מלאכים כו', תנו מקום לאיקוניא של הקב"ה. וצילקוס וצ"ר שם תנו מקום לאיקונין של הקב"ה, המלה מורגלה במדרשים והיא יונת אֵלֶּיִם אֵלֶּיִם פ' טורה וללם ודמות (צילד), ועיין ערוך ערך אפי מה שהביא בשם ילמדו: (גד) וכס"א כי מלאכיו יצוה לך וגו'. זה הכיוס חסר צ"ב ז' ו' ח' וצדפס, והר"א פ' הוסף זה בצד המדרש: (גה) ורבנן אמרי. צכ"י ב' ו' (וצכ"י ד' חסריס איזה דפיס, והכ"י הזה שזה תמוד עס כ"י ב' ז') נמצא פה הוספה, וישן כי איט מענין המאמר לכן לא הוספתיו בפנים וז': "רבנן אמרין צג' מקומות הסטן מהאזה לקטרנ הסרוי צבית הסרווע, והמאך צדך יחדי, והמפרש בים הגדול. ר' אלעזר ור' יהושע היו פורסין בים הגדול, נכנסו ספינתן למקום שאין המים מהלכין, אמר לו ר' אלעזר לר' יהושע לא צאנו לכאן אלא לנסיון גדול, ומלאו משס חבית מים, כיון שעלו לרומי אמר אדריאנוס להם מי אוקיטס מה סס, אמרו לו מים בולעים מים, אמר להן חמוון לי מנאן יתצון ליה מליא לוקייתא, והסו יתצון בהון מיא והסו בלע יתהון", וזה לא נמצא גם צכ"י ג' וצכ"י ו', וגם צדפוס וויניליא אשר מדרך הנודפים להסיף מאמריס עפ"י כ"י שהיה לפניו לא נמצא זה, והמאמר מר' אלעזר ור' יהושע הוא מצ"ר פ"ג ע"ש. ופי' לוקייתא צל"י λεγαυη ספל, כמו שהביא הערוך בערך לקן א': (גו) פראמא. צ"פ פארמא, ומוצא בערוך ערך פרמא צסס הגדת תהלים, ופי' צל"ר Forma, מין מסוה הנחון על הפנים, והמלה נמצאת גם בצבלי צבת ס"ו ע"ב, והערוך הביאה בערך פדאמי והיא נוסחא משובשת: (גז) כחמורים של שוחנין. החמורים השוחניס צרחיס נוחנין מסוה על פניהם: (גח) ופניו משתנים. בערוך סס ומשסה, צ"ל ומשתנה: (גח) מפני שיד ימין סולפת בכל המנות. עיין להלי מזמור צ"א צפ' יפול מצדך אלף, וצמ"ר פ"ב אות ג': (ס) הלגיונות. ידוע פי' צל"ר וצל"ר λεγσων Legion צבא של רומיים: (סא) ח"ר חנינא. להלן במזמור צ"א הגי' ח"ר חנינא בר אבסו אינו אומר נמסרו אלף יפול שאס צחיס אלף מזיקיס לפני סיד שמאל סן נופליס לפניה, ואס ריבוא לפני הימין סן נופלין לפניה, שהיא שולטת במנות הרבה: (סב) ח"ר אלעזר הקפר אמר לו הקב"ה לאדם חסי נרי בידך. עיין וי"ר פל"א אות ד' בר קפרא פתח, ודצ"ר פ"ד אות ד' וסס המאמר מקוטע וילא צמלת "וכו" ידי חוצמו. והמאמר מוצא צילקוס רמו הרע"א והביא ח"ר אלעזר לצד: (סג) ח"ר חייא מלל לפני בני אדם. המשל מוצא גם בחממות

בגליל, לימים הניעו זה אצל זה, אמר אחד לחבירו שמור לי כרמי שבגליל, ואני
 אשמור כרמך שביהודה, (סד) ואם אתה מאבד כרמי שביהודה, אני מאבד כרמך
 שבגליל, כך אמר הקב"ה לישראל שמור מצותי וחיה (משלי ד ד), אם תשמרו את
 תורותי, אני אשמור אתכם, שנאמר אם שמור תשמרון (דברים יא כג), אם שמור
 תשמרון: (סח) [אמר ר' יוחנן גדולה תורה מן המצות, שמצוה בפני תורה כנר
 בפני חמה, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי י ג), ואומר השמש לאור
 יומם (ישעיה ס יט):

[ט] קומה ה' קדמה פניו הכריעהו. (סו) ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר חמש
 קימות העמיד דוד להקב"ה בספר תילים, ארבעה כנגד ארבע מלכויות,
 שראה ברוח הקדש היאך הם עתידים לשעבד את ישראל, והוא מעמיד להקב"ה ע"י
 כל אחת ואחת, וחמישית שראה מלכותו של גוג ומגוג שהוא בא על ישראל בחזקה,
 ואמר להקב"ה קומה ה' אל נשא ירך (תהלים י יב), (סז) אין לנו שליט להזדווג לו אלא
 אתה, (סח) משל לגבור שהוא עובר בנהר ובנו עמו, והוא אוחז בידו להעבירו,
 וכיון שהניע להצי הנחר נתגברה השבולת למעלה על ראש בנו, מיד צעק בנו ואמר
 אבא אבא ארים ירך דאנא טבע ומית, כך ארבע מלכויות משולים כמים, שנאמר
 היי המון (מים) [עמים] רבים [כהמות מים] [ימים] [יהמיון וגו'] [ישעיה יז יב], וישראל שובעים
 בתוכו, שנאמר טבעתי ביון מצולה ואין מעמד [באתי במעמקי מים ושבולת שטפתיני]
 (תהלים סג ג), ואלמלא, הקב"ה עמהם היו כלים ואובדים, שנאמר כי תעבור במים

הערות ותקונים

שלנו קדושים אות ו', ובתנחומא הנדפס מכבר קדושים אות ו', וע"ש בהערה כ"ו, ובתנחומא
 מובא המשל בשם ר' שמעון בר הלפתא, ובילקוט תהלים רמז תרע"א מובא כמו שלפנינו בשם ר'
 חייה, וחסר ה"ן, והמאמר שלפניו אמר דוד לפני הקב"ה הוא מן תנחומא קדושים אות ו': (סד) ואם
 אתה מאבד כרמי שביהודה אני מאבד כרמך שבגליל. בלויז כ"י ובנדפס א"ס אתה אובדת את כרמי אני
 אובד את כרמך, ובילקוט שם הברית כרמי ואביר כרמך, אין ספק ש"ל אובדת ואביר. ולדעתי יש לתקן
 א"ס אתה מעדר את כרמי אני מעדר את כרמך: (סח) א"ר יוחנן. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ז' (ובכ"י
 ד' חסר ח"ו דפיס), אבל בכ"י ג' ובנדפס גם בדפוס ראשון נוסף המאמר הזה בלמעשה המאמר שלפניו
 אחריו המלות נרי בידך כי נר מצוה ותורה אור, וזה בא מאיזה מעתיק שהוסיף ההוספה בלדו והובא פימיה
 שלא במקומו, והרא"פ כתב בלד המדרש על המאמר הזה מר' יוחנן, "אניו בכתובים" ר"ל שלא נמלא בכ"י
 שלפניו, וכן ליתא ההוספה בכ"י ו' ובכ"י ח', ובדפוס ראשון חסר הסוס, וואומר השמש לאור יומם":
 (סו) ר' פנחס בש"ר הושעיא אמר חמש קימות כו'. המאמר הזה מובא בפסיקתא רבתי פל"א פסקא ותאמר
 ליון, וטובע מן מדרש שלפניו, ושם מתחיל ד"א ותאמר ליון כך פתח רבי תנחומא ברבי זש"ה קומה ה' אל
 נשא ירך א"ר פנחס הכהן בשם רבי הושעיא חמש מעמדות אמר דוד לפני הקב"ה בספר תהלים בספר
 ראשון, מזה תראה שהוא נובע משו"ט, והוסיף ר' תנחומא פתח גם הוסיף מלת "הכהן". גם עוד תראה
 כי חושב שם החמש מעמדות היינו קומה ה' הושיעני אלהי (ג' ח'), קומה ה' באפק (ז' ז'), קומה ה' אל
 יעז חוש (ט' כ'), קומה ה' אל נשא ירך (י' י"ב), קומה ה' קדמה פניו (י"ז י"ג), וכן לעיל בזממור ג'
 פ' קומה ה' הושיעני, מובא ג"כ המאמר הזה בק"ר, א"ר פנחס בש"ר הושעיא חמש פעמים מקום דוד
 להקב"ה בספר ראשון שבתהלים כו', וכן יש לתקן בכלן בספר ראשון שבתהלים, ועיין במדרש ב"ר ריש
 ושלח, ובמדרש שו"ט הנדפס במקום העמיד הקב"ה לדוד, ז"ל העמוד דוד להקב"ה. (סז) אין לנו שליט
 להזדווג לו אלא אתה. כ"ה גם בכ"י ו', וזה חסר בכ"י ב' ז' ח' (ובכ"י ד' חסר ח"ו דפיס), ובכ"י ג'
 ובדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים הנוסחא כך: אמר לפני רבש"ע אין זו להזדווג לה אלא אתה (ובדפוס
 ווארסווי בטעות אין זוג וז"ל אין זו). ובפסיקתא רבתי שם הגי' התחיל מעמיד הקב"ה עליה
 ואומר רבש"ע אינו שלנו להזדווג לה אלא את אפנטיסין לה. ולדעתי יש לתקן וכו"ל אין לנו אפנטיסין
 להזדווג לו אלא אתה אפנטיסין לה, ובכ"י שלנו (כ"י ח' מפארמא) גם בכ"י ו' השמיטו המלה והאינו "שליט"
 והמלה קשה מאד לבארה, ולדעת הרב החוקר מוה"ר יחיאל מיכל זאקס ז"ל בספרו ביישרענג ח"א דף
 ל"ו ואחריו החזיק הרב בעל ערוך השלם, המלה היא היונית αραπεισιν (נעשה עטנענטען) והוא ה"יוני
 מפעל αραπεισιν ור"ל אין בדינו לנאת לקראתה, אבל אתה מקדים ולא לה ע"כ, וראיתי בהגהת הרא"פ
 בלד המדרש הגי' עפ"י כ"י שהיה לפניו, או הוסיף עפ"י הפסיקתא רבתי רבש"ע אין זו שלנו (ס"א אין
 לנו שליט) אלא אתה אפנטיסין שלך, הניא המלה בטעות ובודאי ז"ל ואפנטיסין, מכל אשר הבאתי תראה
 כי המאמר הוא מן המאמרים הסתומים: (סח) משל לגבור. בפסיקתא רבתי שם הלשון קלת כבטון אחר:
 זכור

אתך אני (ישעיהו מג ז), כיון שצפה הקב"ה בעמים שהם מתגברין, והחמא גורם, והמלכויות מתגברים כשבולת של נהר לשמוף את ישראל, התחיל צווח ואומר קומה ה' אל נשא ירך, דלמא טבעינן, וכן הוא אומר אל תשטפני שבולת מים (תהלים סט טז), לכך נאמר קומה ה' אל נשא ירך, דלמא טבעינן, אמר ליה הקב"ה היך אני נושא את ידי, שנאמר כי אשא אל שמים ידי (דברים לג ט):

[י] **דבר** אחר קומה ה' אל נשא ירך. (סט) זכור שבועתך שנשבע המלאך בשמך, שנאמר וירם ימינו ושמאלו (ע) אל השמים וישבע בהי העולם (דניאל יז ז), ואומר ולכן יחכה ה' לחננכם (ישעיהו ל יח), ואין לכן אלא שבועה, שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי וגו' (ישעיהו נ יד). [אמר] ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, אמר הקב"ה פעמים אמרתי בעצמי בשבועה שאני מביא את הקץ וגואל אתכם משעבוד מלכויות, ואף כשיבא גוג ומגוג לעתיד לבא אני נלחם עמו, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה יד ג), לכן אמר דוד קומה ה' קדמה פניו, (עא) קדמה להושיע עד שלא יקדימך, מהו הכריעהו, מכף זכות לכף חובה. דבר אחר הכריעהו, שברחו, כמה דאת אמר כמה כרעו ונפלו (תהלים כ ט): פלטה נפשי מרשע חרבך. ממי שבא עליך מכח התורה שנקרא חרב, שנאמר וחרב פיפיות בידם (תהלים קמט ו): (עב) דבר אחר פלטה נפשי מרשע חרבך. מאותו החרב שבא עלי מכח של יצחק אביו, שאמר לעשו ועל חרבך תחיה (בראשית כו ט): דבר אחר פלטה נפשי מרשע. מאותו רשע שהוא חרבך, שעשית אותו לרדות בעולמך, כמה דאת אמר הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם ועמי (ישעיהו י ט): ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר פלטה נפשי מאותו רשע שהוא עומד ליפול בחרבך, שנאמר כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד (ישעיהו לד ט):

[יא] (עג) **ממתים** ירך ה' ממתים מחלד. מדבר בנבוכדנאצר, אמר דוד לפני הקב"ה רבוננו של עולם מה גבורים היו שנמלו שלמון מתחת ידיך, והשלמת אותן בעולמך לשעבד את ישראל, ואיזהו זה נבוכדנאצר ובשששששששש, ואין ממתים אלא גבורים, שנאמר החרם כל עיר מתים (דברים ג ו): ממתים מחלד. שהשלמת אותם על כל הארץ, ואין חלד אלא ארץ, שנאמר האזינו כל יושבי חלד (תהלים מט ז): חלקם בחיים. בעולם הזה, שהשלמת אותם ונתתה להם שלוח: וצפונך תמלא בטנם. שהעשירו את עצמם מההקדשות הצפונות בבית המקדש, שנאמר אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך (מ"ג כד יג): ישבעו בנים. זה אויל מרודך, שנאמר ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו [ואת בן בנו] (ישעיהו כו ז): והניחו יתרים לעולליהם. (עד) יתומה אחת נשתיירה בביתו, זו ושתי, שעשתה ושתי (עה) אנוסמא במלכות שאינה שלה, שנאמר גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים (אסתר ח ט):

[יב] (עו) **דבר** אחר ממתים ירך ה'. (עז) אלו הן גבורי עשו שנמלו המלוכה מתחת ירך: ממתים מחלד. שהשלמת אותם בעולם הזה: חלקם בחיים.

הערות ותקונים

(סט) זכור שבועתך גם זה מוצא בפסיקתא רבתי סט, ומוצא בילקוט תהלים רמז תרנ"א, וכו' מפסיקתא רבתי: (ע) אל השמים וישבע בהי העולם. מן המלות אל השמים מתחלת כ"י ה' שהוא כ"י ממינכען, כי חסר סס ההתחלה, שנשמטו הרבה דפוס, לכן לא הזכרתי את כ"י הזה מן מזמור א' עד כאן: (עא) קדמה להושיע עד שלא יקדימך. מוצא בילקוט תהלים רמז תרע"א בשם המדרש: (עב) ד"א פלטה נפשי. מוצא בילקוט סס: (עג) ממתים ירך. מוצא בילקוט סס: (עד) יתומה אחת נשתיירה. מוצא לעיל במזמור י' אות ו', וכ"ה במדרש אסתר פ"ג סוף אות ה': (עה) אנוסמא. בארתי לעיל מזמור י' אות ו' הערה ל"ו: (עו) ד"א ממתים ירך אלו הן גבורי עשו. מוצא בילקוט סס, ומן ד"א זה עד ד"א השני חסר כ"י ב' ו' וכ"י ה' (כ"י ד' חסרים אלו דפוס), וגמלא לנכון גם כ"י ג' וכ"י ו' וכנדפס וגם בילקוט: (עז) אלו הן גבורי עשו שנמלו המלוכה מתחת ירך. כ"י ג' ח' וככל הדפוסים הג' מה גבורים היו שהיו שולטין מתחת ירך, והג' שלפניו וכן כ"י ו' היא נכונה, וכן הרא"פ הוסיף בלדו והביא הג' כמו כ"י שלפניו, והביא ג' כ"י אחר, ד"א ממתים ירך ה' מדבר בעשו מה גבורים הם שנמלו שלמון מתחת ירך, וכן כ"ל כנדפס

(עח) שעתידין לחיות בחיי השקט ושלוה בעולם הזה ושלוה ועושר, וצפונך תמלא כמנם. (עט) שהעשירו מממון של הקדשות הצפונות בלשכות וממונם של ישראל: ישבעו בנים. (פ) זה אספסיינוס והביריו: והניחו יתרם לעולליהם (פא) שני יתומים שנשתיירו מהם רומוס ורומולוס זימנת להם זאבה מניקה שהניקה אותם, עד שגדלו ונעשו מלכים גדולים: (פב) והניחו יתרם לעולליהם. שבנו רומי הרשעה, ועשו בה בורניים, והניחו למלכי רומי המרשעת:

[יג] (פג) דברך אחר ממתים ירך ה'. מדבר בדורו של שמד, ומהו היתה גבורתם, שמסרו נפשם על קדוש השם, ומתים מתחת ירך, שהיו מוכמים על ירך: ממתים מחלד. אלו הנחבאים מפני הצוררים (פד) עד שעלתה גופם חלודה, (פה) כגון ר' שמעון בן יוחאי שעשה במערה הוא ובנו שלש עשרה שנים, עד [שהעלה] גופם חלודה, מה עשה הקב"ה, הראה להם שלמון שהיה יושב ודן את הצפורים, והיו מהן נכנסות לפניו ונוטלות (פו) דימום ויוצאות, ומהן היו נוטלות (פז) אפופסין, כיון שראה ר' שמעון [בן יוחאי] כך, אמר אפילו צפור מבלעדי שמים לא אתאי, מה ציפוריך חויך מדעת עליון אינן נתפסין (פח) אף אנו חויך מדעת עליון נתפסין, ויצא מיד, וסיהר את ארץ ישראל ופירש, (פט) אמר ליה הקב"ה לדוד שמה הפסידו כלום, הרי חלקם בחיים וצפונך תמלא כמנם, וצפונם אין כתיב כאן, אלא וצפונך, באותה שעה נתבשר שחלקו עמהם לעולם הבא, באותן הטובות שכתוב בהן מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (סא) לא כ: ישבעו בנים. שנאמר והדרך על בניהם (סב: יו): והניחו יתרם לעולליהם. ועושה חסד למשיתו לדוד ולורעו (סג יח נא). אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אלו באים מבח התורה ומעשים טובים, אבל אני איני כח לפניך אלא כעני מבקש צדקה, שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך עם אותן שיקיצו, שנאמר הקיצו ורגנו שוכני עפר (ישעיהו סו יט): דבר אחר אשבעה בהקיץ תמונתך. והלא כתיב כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ), אלא בעולם הזה אי אפשר, אבל לעתיד לבא בשעת הקצת המתים אני אשבע לראות תמונתך, שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה (ישעיהו כב ט), וכתוב כי עיני בעיני יראו בשוב ה' ציון (סד יב ח):

[יד] (צ) דברך אחר אני בצדק אחזה פניך. בא וראה כמה גדול כח הצדקה

הערות ותקונים

בגדפס ונשתבש שס בלשון, ועיין באסתר רבה פ"ג אות ח' ושם הוא בסגנון אחר: (עח) שעתידין לחיות בחיי השקט ושלוה צעו"ז ושלוה אעושר. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן הביא מהר"ם ב"ד המדרש, אבל בכ"י ג' ח' ובגדפס הגי' חלקם בחיים שנתת להם שלום: (עט) שהעשירו מממון של הקדשות הצפונות בלשכות וממונם של ישראל. בכ"י ג' ח' ובגדפס שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות, והסיוס ליתא שם: (פ) זה אספסיינוס. הוא קיסר רומי ידוע Vespasianus וזוהו ה"ר לירושלים ובנו טיטוס כבשה כידוע, ויפה העיר הרב הגדול מוהר"ח ד"ר קאהוס בערוך השלם כי על זה כוון בעל מדרש תהלים ישבעו בנים זה אספסיינוס וחבריו, ר"ל חבריו הם בניו, כלומר טיטוס ודאמיטיאן שהצירו ליהודים, כי טיטוס בלע מה שהתחיל לבניו אספסיינוס, ודאמיטיאן העיז פניו גם עם סגולה אלקית: (פא) שני יתומים שנשתיירו מהם רומוס ורומולוס. עיין לעיל מזמור י' אות ו' ובהערה ל"ה: (פב) והניחו יתרם לעולליהם שבנו רומי הרשעה ועשו בה בורניים והניחו למלכות רומי הרשעה. בכ"י ג' ח' והח"כ בגדפס נשמע זה ונאמר רק עד שהגדילו ונעשו מלכים גדולים, ובכ"י ו' הוא כמו בכ"י שלפניו, וכן הביא מהר"ם ב"ד המדרש עפ"י כ"י שהיה לפניו: (פג) ד"ה מדבר בדורו של שמד. מדרש אסתר רבה פ"ג אות ז': (פד) עד שעלתה גופם חלודה. דורש חלד לשון חלודה: (פה) כגון רש"י שעשה במערה הוא ובנו. עיין מקור המאמר בירושלמי שביעית פ"ט ה"א, ב"ר פ"ט, אסתר רבה ט, ובמדרש קה"ר פ' חופר גומן, ועיין בהערות שלי בפסיקתא ט, ושם בהערה קס"ב העירוני כל המאמר הזה מהפסיקתא הוא במדרש שו"ע בקמ"ה, והלשון משוכב וערובני דברים, ויש לתקן עפ"י הפסיקתא וירושלמי ע"כ. ובמדרש אסתר שם ערב מאמר הסו"ס והירושלמי (או הפסיקתא) יחד: (פו) דימוס. היא המלה הרומית dimessio פ' מחילה ושלוה חפשי (ענשלאסבונג): (פז) אפופסין. היא מלה יונית ἀποψασιν גור דין (אורטהייל), ובירושלמי ובפסיקתא גי' אחרת בזה, עיין שם הערה קס"א, ובאיוז כ"י ובגדפס בטעות איסופסין וז"ל איסופסין: (פח) אף אנו חויך מדעת עליון נתפסין. בתמיה: (פט) אמר לו הקב"ה לדוד שמה הפסידו. עיין באסתר רבה ט: (צ) ד"ה אני בצדק

שבשכיל פרומה אחת שנתן לעני זוכה ומקבל פני שכינה. בנהוג שבכולם
מטרונה שהיא מבקשת לראות את המלך ולהקביל פניו, היא עושה עטרה לפי
כבודה, ועל ידי עטרה שהיא נכנסת לעטר את המלך, היא רואה פני המלך,
ראה כמה כחה של צדקה: דבר אחר אני בצדק אחזה פניך. מה ראה דוד לפרש
כחה של צדקה בלבד, אלא ללמדך שאפילו רשעים שאין בידן אלא זכות של
צדקה בלבד, זוכין בה ומקבלין פני שכינה, שנאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר
יחדו כי פי ה' דבר (ישע' מ ט), הכל יהיו רואין, צדיק ורשע, אם כן מה בין צדיק
לרשע, כדי שידעו הרשעים לפני מי הן מכעיסין, וידעו הצדיקים לפני מי הן
יגיעים: דבר אחר אני בצדק אחזה. לפי שהרשעים יושבין בעולם הזה שלווים וכופרין
בהקב"ה ומכעיסין אותו, וצדיקים מתווסרין בעולם הזה, ומתים על קידוש שם יוצרם,
לפיכך אמר דוד אני איני מן המכעיסין לפניך, אלא מאותם שהם יגיעים בתורה,
שכתיב בה צדק צדק תרדוף (דברים טו ט), (צא) לכך נאמר אני בצדק אחזה פניך:

מזמור יח

[א] למנצח לעבד ה' לדוד [וגו', ביום הציל ה' אותי]. זהו שאמר הכתוב לך
יום אף לך לילה (תהלים עז טז), ר' יודן אומר בשם ר' יהודה, כל
שאמר דוד בספרו, (א) כנגדו וכנגד כל ישראל (ב) וכנגד כל העתים אמרו, אמר לפניו
רבונו של עולם עשית לנו נסים בלילה ואמרנו שירה בלילה, שנאמר יומם יצוה ה'
חסדו ובלילה שירה עמי (שם מ ט), ואומר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישע' ט)
לכם, עשית לנו נסים ביום, ואמרנו לפניך שירה ביום, שנאמר למנצח וגו' ביום
הציל ה' אותי:

[ב] דבר אחר למנצח לעבד ה' לדוד]. זהו שאמר הכתוב פי יספר צדקתך כל
היום תשועתך (תהלים עא טו), אתה מוצא שלא הניח דוד אבר, שלא
קילס בו להקב"ה, קלסו בראשו, שנאמר דשנת בשמן ראשו (שם נ ט), קלסו
בעינים, שנאמר עיני תמיד אל ה' (שם נ ט), קלסו בפיו, שנאמר פי יספר
צדקתך (שם עא טו), (ג) קלסו באזניו, שנאמר אזנים כרית לי (שם מ ז). בנרונו,
שנאמר יגעת בקראי נחר נרוני (שם ס ד). בלשונו, שנאמר ולשוני תהנה צדקך
(שם ל ט כח). בשפתיו, שנאמר תבענה שפתי תהלה (שם ק ט קעא). (ה) בלבו,
שנאמר רחש לבי דבר טוב (שם ט ט ט). (ו) בכליותיו, שנאמר ותעלונה כליותי

הערות ותקונים

בא וראה. מוצא בילקוט רמז תרע"א: (צא) לכך נאמר אני בלדק אחוס פניך. כאן מסיים המזמור י"ז,
וכ"ה בכל כ"י ב' ג' ה' ו' ז' ח' (בכ"י ד' חסדים איזה דסים), וכן בדפוס ראשון דפוס קאנטשאוויץ, אבל
צדק וויניליא ואח"כ בכל הדפוסים נמצא פה אחר זה מאמר גדול: ד"ה תפלה לדוד שמעו ה' נדק סה"ד
זאת ליסודם ויאמר שמע ה' קול יהודה המן חנין וכו', עד סוף המזמור, וגם הרא"ש צד המדרש
כתב על זה, אינו נכתובים ר"ל שלא נמצא בכ"י שלפניו, וכמאמרים שהם אין להם שייכות אל המזמור
הזה, והם רק לקוים ואין להם קשור זה לזה, וכן התעורר המפרש הרא"ש בס' ע"ד ח"ל כל הדרשות
עד סוף המזמור לא יכולתי לכוון מה עסק הדורש על מזמור דהכא, ע"כ, ויען כי אין להם קשור אל
המזמור י"ז ויכיר שבעל מסדר מהסו"ם לא האלידס, לכן לא חספתיים בפנים: ומלאתי בכ"י פלארענץ (הוא
כ"י ב') בסוף המדרש כדוב: ומלאתי זה המזמור בפנים אחרים" וכל האוספה שהוסף המדפיס מוויניליא
נמצא בו האוספה, לכן משם לקחה והוסיפה אל תוך המדרש:

(א) כנגדו וכנגד כל ישראל. בכ"י ח' קצר המעתיק והשלים, וכו' עד ועשה חסד למסיוו שהוא לאחור
הדף" ופתח אח"כ מן למנצח לעבד ה' מה ראש דוד לומר לעבד, שהוא בלות ג': (ב) וכנגד כל
העתים. הרא"ש בהגהות שלו חסוף כנגד כל העתים שעברו עליו ועל ישראל, והוא עפ"י כ"י שהיה לפניו:
(ג) קילסו באזניו שגא' אזנים כרית לי. כ"ה גם בכ"י ו', וליתא בכ"י האחרים וכנדפס: (ד) תבענה
שפתי תהלה. כ"ה בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס מוצא הכתוב תרננה שפתי (תהלים ע"א כ"ג):
(ה) בלבו שגא' רחש לבי דבר טוב. כ"ה בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס מוצא הכתוב לבי ובשרי ירננו אל
אל חי (תהלים פ"ד ג'): (ו) בכליותיו כו' בידיו כו' נרגליו כו' נמטיו כו'. כ"ה גם בכ"י ו', וכן חסוף
מהרא"ש

(משל כג טו). בידוי, שנאמר פרשתי ידי אליך (תהלים קמג ו). ברנליו, שנאמר רגלי עמדה במישור (סס טו יג). במיעוי, שנאמר ותורתך בתוך מעי (סס מ ט). סוף דבר קלמו בכל איבריו בכלל, שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלים נה י). (ז) בנפשו, שנאמר ברכי נפשו את ה' (סס קג א). בנשמתו, שנאמר כל הנשמה תהלל יח (תהלים קג ו). אמר דוד אעפ"י שקלסתוך בכל אלה, עדיין אני צריך לקלמו, שנאמר פי (יגיד) [יספר] צדקתך, הוי למנצה לעבד ה' לדוד :

[ג] דבר אחר למנצה לעבד ה'. (ח) מה ראה דוד לומר לעבד ה', ללמדך שכל העושה תשובה מעבירה שבידו, הקב"ה מוסיף לו כבוד, וקורא לו שם חביב, בא וראה מבני קרה, עד שלא עשו תשובה, לא נקראו (חביבים) [שושנים], משנתייאו ממעשה אביהם, ועשו תשובה, נקראו שושנים, שנאמר למנצה על שושנים לבני קרה משכיל שיר יידידות (תהלים מס ה), וכן את מוצא בדוד, עד שלא עשה תשובה מאותו מעשה, לא נכתב (ט) באיטרפיא של מעלה, משעשה תשובה נכתב באיטרפיא של מעלה, ונקרא עבד ה' :

[ד] דבר אחר למנצה לעבד ה', (י) אתה מוצא שכל מי שקורא עצמו עבד, הקב"ה קראו עבד, אברהם קורא עצמו עבד, שנא' אל נא תעבור מעל עבדך (בראשית יח ג), והקב"ה קראו עבד, דכתיב בעבור אברהם עבדי (סס טו כד), יעקב קרא עצמו עבד, שנא' אשר עשית את עבדך (סס לג ה), והקב"ה קראו עבד, שנא' אל תירא עבדי יעקב (יפס"ה מד ג), משה קרא עצמו עבד, שנא' אתה החלות להראות את עבדך (דברים ג כד), והקב"ה קראו עבד, שנאמר לא כן עבדי משה (ממדבר יב ז), דוד קרא עצמו עבד, דכתיב אני עבדך בן אמתך (תהלים קמז טו), והקב"ה קראו עבד, דכתיב ביד דוד עבדי (אוישע אתכם) [הושיע את עמי ישראל] (ש"ב ג יח). ויש שלא קראו עצמם עבדים, והקב"ה קראם עבדים, יצחק לא קרא עצמו עבד, והקב"ה קראו עבד, דכתיב זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שמות לג יג), יהושע לא קרא עצמו עבד, והקב"ה קראו עבד, דכתיב ויהי אחרי (מות) [הדברים האלה וימת] יהושע [בן נון] עבד ה' (יושע כד כט). וכן רבים שלא קראו עצמם עבד, כגון שאול ואליהו ואלישע, ורבים אחרים, והקב"ה קראן עבדים. ויש שקראו עצמן עבד, והקב"ה לא קראן עבדים, שלמה קרא עצמו עבד, שנאמר ונתת לעבדך לב שומע (מ"א ג ט), (יא) וכן דניאל, ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך (דניאל ט י), ולא קראן הקב"ה עבד :

[ה] אשר דבר לה' את דברי השירה הזאת. מהו את השירה הזאת. (יב) אמר ר' יודן זהו שאמר הכתוב כמופת הייתי לרבים (תהלים ע"א ז), אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחרפתי, ועד שנפלו בידי ארבעה נבורים, ועד שנפל בידי בעל אצבעות, כך ישראל אינן אומרים שירה לפניך עד שיתחרפו, ועד שיפלו

הערות ותקונים

נהרא"פ בלד המדרש, אבל בכ"י האחרים ונדפס ליתא: (ז) נפסו שנאמר ברכי נפשי, בנשמתו שנא' ט'. זה נשם ממקומו, ויש להציג לפני המלות: סוף דבר, ובכ"י הזה נמצא הוספה בלד הנליון: "ס"א אמר דוד אעפ"י שקלסתוך בכל אלה עדיין לא נעתי בקלוטך אלא כמכחול בשפופרת או סובל ידו בים הגדול, דכתיב מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, הוי מי יספר תהלתך", וכן הרא"פ הוסיף זה: (ח) מה ראה דוד. מוצא בילקוט סוף רמז תרע"א בשם המדרש: (ט) באיטרפיא של מעלה. הסי"ת נבלעת, והוא כמו באיטרפיא, והמלה יונית $\sigma\sigma\alpha\tau\alpha$ פי' גלוד וחבורה (שא"ר), ומהו במשנה קידושין ע"ו ע"א מוכחז באיטרפיא של מלך, ובגמרא סס (ע"ז ע"ב) אמר ר' יהודה אמר שמואל בחילוח של בית דוד, וזה מוכח על המשנה באיטרפיא של מלך: (י) אתה מוצא שכל מי שקורא עצמו עבד כו'. נשם בספרי ואתחנן פיסקא כ"ז ברחבה, והמסדר משו"ס הביא בקצרה, כמו שתראה שאמר "וכן רבים" ורבים אחרים" וגם יש שנים בראיות הכתובים: (יא) וכן דניאל ולא קראן הקב"ה עבד. עיין בספרי שם שמוצא שהקב"ה קראו עבד, שנא' עבד אלהא חייא (דניאל ו' כ"א), ובכ"י האחרים מלכד כ"ו ו' ליתא מן וכן רבים עד ולא קראן הקב"ה עבד, ובכ"י ה' נמצא הוספה "איוב לא קרא עצמו עבד, והקב"ה קראו עבד, שנא' ואיוב עבדי (איוב מ"ב ח'), נבוכדנצר לא קרא עצמו עבד, והקב"ה קראו עבד, שנאמר ביד נבוכדנצר [מלך בבל] עבדי (ירמיה כ"ז ו') ע"כ, ובספרי שם מוצא זה מן איוב וראיה אחרת מפסוק השמת לך אל עבדי איוב (איוב א' ח'), ומן נבוכדנצר ליתא שם: (יב) א"ר יודן זה"ש כמופת הייתי לרבים. מוצא בילקוט שמואל רמז קס"ה

בידם ארבעה, ויפלו בידם בעלי אצבעות, כיצד נתחרף מגלית, שחרף את ישראל, וקלל את דוד, ונפל הוא בידו ובעל אצבעות, שנאמר ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש עשרים (וארבעה במספר) [וארבע מספר] (ע"כ כ"א כ), ונפלו לפניו ארבעה, שנאמר את ארבעת אלה יולדו להרפה בנת ויפלו ביד דוד וביד עבדיו (ע"כ ע"כ), וסמך ליה וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת (ע"כ ע"כ), כך ישראל כשיבא משיח במהרה בימינו, אינם אומרים שירה עד שיתחרף המשיח, שנאמר אשר חרפו עקבות משיחך (תהלים פ"ג כג), עד שיפלו לפניו בעלי אצבעות, זו מלכות הרשעה, שנאמר ואצבעת [רגלודי] [רגליא] מנהן [דפרזלא] [פרזול] ומנהן חסף [דיאל כ מ], ועד שיפלו לפניו ארבע מלכויות, שנאמר ואספתי את כל הגוים אל ירושלים (זכריה י"ד ג), מיד ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (ע"כ ע"כ ג), אותה שעה אומרים ישראל שירה, שנאמר מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה (תהלים נ"ח ה):

[ו] (יג) דבר אחר את דברי השירה הזאת. אמר ר' סימון לא כל מי שהוא רוצה לומר שירה אומר, אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, בידוע שמוחלין לו עונותיו, ונעשה כבריה חדשה. ישראל כשנעשה להם נס אמרו שירה, שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל (שמות טו ה), ונמחלו כל עונותיהם, שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף (ע"כ ע"כ כג), מלמד שהסיע מהן המאיהן שהמאו על ים סוף, שנאמר וימרו על ים בים סוף (תהלים ק"ו ז), וכן אתה מוצא בימי ברק ודבורה שנעשה להם נס ואמרו שירה, שנאמר ותשר דבורה וברק בן אבינועם (שופטים ה ה), מנין שנמחלו להן עונותיהן, דסמך ליה אחר השירה ויעשו בני ישראל (את) הרע (ע"כ ו ה), (יד) אמר ר' אבהו (טו) בכל מקום כתיב ויוסיפו בני ישראל לעשות (את) הרע, ואחר שירת דבורה כתיב ויעשו בני ישראל, תחלת עשייתן, והיכן מה שעשו לשעבר, אלא שמחל להם הקב"ה בשעה שאמרו שירה, וכן הוא אומר בדוד שנעשה לו נס ואמר שירה, ומנין שנמחלו לו עונותיו, דכתיב אחר השירה ואלה דברי דוד האחרונים (ש"כ ע"כ ה), והיכן הם הראשונים, אלא מלמד שמחל לו הקב"ה כל עונותיו לשעבר: (טז) ביום הציל ה' אותו. וכי ביום אחד הציל אותו מאויביו ומשאול, אלא שהיה שאול שקול כנגד כל אויביו וצרותיו. כל מאן דתבע ליה בר ישראל (יז) בי דינא, קשה עליו מכל שונאי אומות העולם, (יח) וכן הוא אומר כי נמצאו בעמי רשעים (ישור) [ישור] כשך יקושים (יחמ"ס טו), וכן בשמשון הוא אומר להם, השבעו לי פן תפגעון בי אתם (שופטים טו יג), ושבקו יתיה, (יט) וכן שלמה אמר אח נפשע מקרית עוז (משלי י"ט י):

[ז] (כ) ויאמר ארחמך ה' חוקי. רחמית יתך ה' תוקפי. היאך כמה דמתרגמינין ואהבת את ה' אלהיך (דברים ו ט), ותרחם ית ה' אלהיך: דבר אחר ארחמך ה' חוקי. אקראך רחום וחגון: [דבר אחר ארחמך ה']. אמלא אותך רחמים על בריותיך: דבר אחר ארחמך. אחבבך לבריותיך. ר' נחמיה בשם ר' שמעון בן לקיש אמר, אמר דוד מילתא דמיתפרשא בכל אלו מעמא, ורוח הקדש אומר לו חוקי:

הערות ותקונים

קס"ה ונרסס בלדו "מדרש" ו"ל "שחר עוב": (יג) ד"א א"ר סימון. מונא בילקוט בשלח רמז רנ"ד, ושופטים רמז ס' נשס שו"ט. וכן נשנה במדרש שמואל פכ"ט, וחזית פ"ד סוף פסוק הכי יפה, ודברי המדרשים ההם טובעים משו"ט, ויש לתקן ע"פ המדרש שלפנינו, ורש"י שופטים ו' א' הביא המאמר נשס אגדת תהלים וכוון לזו הדרש: (יד) א"ר אבהו. באיזה כ"ו ונגדפס א"ר אבהו נשס ר' אבהו, ובילקוט ע"כ ר' איבי נשס ר' אבהו, ובמדרש שמואל ע"כ ר' זרכי נשס ר' אבהו נר כהנא: (טז) בכל מקום כתיב ויוסיפו בני ישראל. שופטים נ' י"ב, ד' א', ו' ו' ו"ג א', אבהו במדרש שמואל ע"כ הגי' ולפני השירה כתיב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע (שופטים ד' א'): (טז) ביום הציל ה' אותו וכי ביום אחד טו'. מונא בילקוט שמואל רמז קנ"ו נשס שו"ט: (יז) בי דינא. באיזה כ"ו ונגדפס בשעת חצריה ו"ל דינא: (יח) וכה"א כי נמלאו וגו'. הראיה מן הכתוב חסר באיזה כ"ו ונגדפס. ונמלא נס בכ"ו ו', וכן הוסף מהר"ס, ובכלס מונא ישור במקום ישור: (יט) וכן שלמה אמר אח נפשע מקרית עוז. פי' אח שפסע באיזו יותר קשה מקרית עוז: (כ) ויאמר ארחמך ה' חוקי. מונא בילקוט תהלים סוף רמז

ה' סלעי ומצודתי. (כא) סלעי מוניטון. ומצודתי מצדת דידי, בשמך אני צד את הרשעים: ומה ראה דוד לקלם בסלע, על שם (כב) שנעשה לו גם בסלע, שנאמר ויהי דוד נחפו ללכת (ש"א כג טו). (כג) ר' אבא אומר הקיפו אותו כעטרה הזו (כד) ור' ינאי אומר כקולפים הזה, (כה) שהוא נחפו ללכת, כיון שראה דוד עצמו מצמצם ביד שאול, אמר על הנם משה אותי שמואל, ואמר לי משחק ה' (למלך) (ש"א י ה), (כו) והיכן היא משיחתו, והיכן היא הבטחתו, הרי הוא דכתיב אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב (תהלים קטז יא), אמר ליה הקב"ה כוזב אתה קורא לשמואל, מעיד אני עליו שהוא נאמן, שנאמר וידע כל ישראל [וגו'] כי נאמן שמואל לגביא ליה (ש"א ג כ), מיד מלאך בא אל שאול (ש"א כג כז), רבי אומר מלאך מן השמים היה, שנאמר ישלח ממרום יקחני (תהלים יח יז), ר' יודן אומר מלאך שליח היה, אמר ליה ר' פנחס וכי השליח יועץ הוא שאמר לו מהרה וגו' (ש"א עט), אלא מלאך היה: על כן קראו למקום שהוא סלע המחלקות (ש"א כג כח), ולמה נקרא שמה סלע המחלקות, אמר ר' שמואל בר נחמני (כו) ששם נחלקו גבורי שאול, וגבורי דוד, מהם היו אומרים, עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו, מהם היו אומרים מלחמת ישראל קודמת, אבל בן ישי מצוי אצלינו בכל שעה, ר' אליעזר אומר נחלק הסלע מכאן ומכאן, ונמצא שאול וגבוריו עומדים מצד אחד, ודוד ואנשיו מצד אחד, והוא שרוד אומר הנותן תשועה למלכים (תהלים קמז י), לשני מלכים, אלו שאול ודוד, שאול שניצל משפיכות דמים, (כח) שנאמר [אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים] והושע (לי יד) [ידי לי] (ש"א כג כג), ודוד שניצל מחרבו של שאול, (כט) שנאמר הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה (תהלים עט): (ל) דבר אחר סלע המחלקות. בשעה שהיה דוד וחיילותיו עוברים על אותו מקום שנעשה להם גם, היה מתחלק מחיילותיו,

הערות ותקונים

רמז תרע"א: (כא) סלעי מוניטון. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"ג ה' ז' ובדפוס ראשון דפוס קאנסי' הגי' סלעי מופנה, נשתבש מן מלת מונטה. ובכ"ג ב' ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים, סלעי מתונה, ז"ל מונטה, והיא המלה הרומית moneta ופי' מטבע, וגם בכ"י שלפנינו (כ"ה א') ובכ"ו ו' נרשם בלדו "פי' מטבע" ובכ"י ח' השמים המעתיק כל זה והתחיל בשמך אני לד את הרשעים. וראיתי במדרש ב"ר פל"ט אות י"א מוניטון בעולם, סי' רס"י מוניטה בלע"ז, ומנודתי בשחר טוב מפרש מוניטין דידי, י"ט לתקן וז"ל סלעי בשו"ס מפרש מוניטון דידי, כי במדרש מפרש כן על מלת סלעי, ודורש סלעי מלשון סלעים: (כב) שנעשה לו גם בסלע שנא' ויהי דוד נחפו ללכת. לדעתי ז"ל וירד הסלע (ש"א כג כ"ה): (כג) ר' אבא אומר. מובא בילקוט שמואל רמז קל"ג ומזין "מדרש" וז"ל שו"ס (כי רק בתהלים זיין "מדרש" אבל במקומות אחרים כאשר מביא מאמר מדרש תהלים זיין "שחר טוב"), ובכ"ג ב' ג' ה' ז' ח' חסר מן ר' אבא אומר עד שהוא נחפו ללכת, וכאשר לפנינו כן הוא גם בכ"ו ו', וכן הוסיף נהרא"ס בלד המדרש, והמאמר מר' ינאי חסר ג"כ בילקוט ש"ס. ומה שדורש ר' אבא הקיפו כעטרה הזו, אולי מוסב על עטרים אל דוד ש"א ש"ס. וראיתי בילקוט שהביא הגי' הקיפו עליו כעטרה, דכתיב עופרים אל דוד: (כד) ור' ינאי אומר כקולפים הזה. בכ"י שלפנינו ובכ"ו ו' נרשם על כקולפים הזה "פי' לנג וימנ המקיף את האדם", והרא"פ הביא כקולפים הזה, ובכל כ"י האחרים חסר, כאשר העירוני בסערה שלפניו, אולי ז"ל כקליפוס הזה והיא המלה הרומית Clupeus הוראתה לנג ענולה המקפת את האדם, כן דעת הר"י פירסבז במכתבו אלי: (כה) שהוא נחפו ללכת. בילקוט גורם ומהו נחפו ללכת, כיון שראה דוד: (כו) וסיקן היא משיחתו כו'. בכ"ו ב' ג' ה' ז' ח' ובגדפס ובילקוט נוסחא אחרת פה היכן הוא אותה הסבטה שהבטיח אותי, ומיין שאמר כן, אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב (תהלים קטז י"א), מיד אמר לו הקב"ה שמואל כוזב, מעיד אני עליו שהוא נאמן, והגי' שלפנינו היא הישרה, וכן הוא בכ"ו ו', וכן הביא הרא"פ בגליון המדרש, והרד"ק בשמואל שם הביא דברי המדרש הזה: (כז) ששם נחלקו גבורי שאול וגבורי דוד. באזוהי כ"י ובגדפס שם נחלקו גבורי שאול על דוד, וכן בילקוט שם ששם חלקו הגבורים של שאול על דוד: (כח) שנאמר אשר כלתני וגו' והושע לי ידי. זה חסר בכ"ו ב' ג' ה' ז' ח' ובגדפס, ונמלא גם בכ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"פ בגליון המדרש, ובכלל מובא "לי ידי" ותקנתי "ידי לי" ובילקוט שם השמים הראיות מהכתובים: (כט) שנאמר הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. בכ"ו ב' ג' ד' ה' ז' ח' ובגדפס נוסף שנאמר "ויושע מחרב מפיהם (איוז ה' ע"ו)" הפוצה [את] דוד עבדו מחרב רעה, גם נוסף בדפוס ראשון, ואח"כ בכל הדפוסים, וגם נמלא בשום כתב יד, שלא הרגו שאול [ז"ל שלא הרגו לשאול], שנאמר כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקב (ש"א כ"ז ע'), וגם הרא"פ כתב על זה "אינו בכתובים" ר"ל חסר בכ"י שלפניו: (ל) ד"א סלע המחלקות בשעה שהיה

הוא ושש מאות אנשים שהיו אתו, אותה שעה היו יורדין מעל מוסיתן, ומשתחוין ונופלין על פניהם, ומברכין ברוך שעשה לנו נסים במקום הזה, ומקצתן היו עומדים ואין מברכין, לפי שלא היו עמו באותה שעה, והיו מתחלקין זה מזה, לכך נאמר סלע המחלקות:

[ח] אלהי צורי אחסה בו. רבנן אמרו כלפי שנפלו לפניו עשרה שונאים, אמר עשרה קילוסין, ואלו הן: שאול, דואג, ואחיתופל, שבע בן בכרי, שמעי בן גרא, שובך, וגלית, ושלישת אחיו, שנאמר את ארבעת אלה יולדו להרפה בנת ויפלו ביד דוד (ש"י כ"א כ"ב), חמשה מאומות העולם, וחמשה מישראל, (לא) וכנגדן אמר דוד עשרה קילוסין, ואלו הן: חזקי, סלעי ומצודתי, ומפלמי, צורי, אחסה בו, מנני, קרן ישעי, משנבי, (לב) ומנוסי. ר' יהודה אומר לפי שקילסו בעשרה קילוסין, לפיכך קילסו בעשרה הלולים בסוף תילים במזמור הללויה הללו אל בקדשו (סליס ק"א), (לג) שבו עשר הלולים: (לד) מנני. כשם שאומרים מנן אברהם בתפלה, כך אומרים מנן דוד אחר הפטרה: וקרן ישעי. שהיה שמן המשחה (לה) מפעפע ויורד עליו:

[ט] מהולל אקרא ה'. משובח אקרא אותך: ומאויבי אושע. אמר ר' יודן פרס המקרא ודרשתו, אושע מן אויבי מהולל, כשתושיעני מן אויבי אהלל אותך. ר' הונא בר אחא אמר כלפי יהושפט אמרו, שנאמר ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים (דס"ז כ"ג), (לו) שעד שלא נתפלל אין השונאין באין עליו היה אומר שירה, וכשהיו השונאין באים עליו, היו נופלים לפניו:

[י] (לו) (כ"י) אפפוני חבלי מות. מהו אפפוני, (לח) הניעו הצרות עד פה: דבר אחר הניעו הצרות עד האף: דבר אחר (למ) אל תקרי אפפוני, אלא עפפוני, הצרות מסות ובאין עלי כעוף, כמה דאת אמר ועוף יעופף על הארץ (כראשית א' כ'): דבר אחר הצרות מתגלגלות ובאין עלי (מ) כאופן וגלגל: דבר אחר אפפוני. (מא) רב אמר פנייא מן עקתא אנא. ורב אחא אמר נפניתי לכאן ולכאן, ואין לי נואל אלא אתה: ד"א אפפוני. (מב) כאשה האורגת בבגד חופין כפולין הם נקראות אפפון, כך אמר דוד אפפוני, הצרות באות של כאפפון הזה של אורגים:

הערות תקונים

סהיך דוד וחילותיו שוכרין. עיין בצרכי יוסף בצרכי ברכה א"מ ס' רי"ח מה שהעשרה מדברי המדרש שלפנינו: (לא) וכנגדן אמר דוד עשרה קילוסין. עיין מדרש אגדת שמואל סי"ט כ"ג וישלח ויביאסו לפיכך הוא מקלם להקב"ה בעשרה מזמורות, וטעם מסו"מ שלפנינו: (לב) ומנוסי. איט כחונ בספר תהלים רק בספר שמואל, ואולי היה לפני הדורש גם כהן מלת ומנוסי: (לג) שבו עשר הלולים. בלויז כ"י ובנדפס ה"י וכל הפרשה עסק עשרה: (לד) מניני כשם שאומרים מנן אברהם בתפלה כך אומרים מנן דוד אחר הפטרה. כ"ה בכ"י ו', ועיין להלן אות כ"ה, אבל בכל כ"י האחרים ובנדפס ליתא זה, וכן הוסיף מהרא"פ בגליון המדרש: (לה) מפעפע. בלויז כ"י ובנדפס שמואל רמז קנ"ז מבטבע. ובנדפס במקום מה שמן המשחה ל"ל שהיה שמן המשחה, ומלת נעבע כפול משורש צוא, ובעטע נרדף עם שרש נלכך (עמפארקוועלנען), עיין ערוך השלם ערך נעבע, והביא עס דברי המדרש שלפנינו: (לו) שעד שלא נתפלל כ"י. בלויז כ"י ובנדפס גירסא אחרת שעד שלא היו השונאים באין עליו היה אומר שירה והיו השונאים נופלים לפניו, והרא"פ הביא בגליון המדרש ה"י כמו לפנינו: (לז) כי אפפוני. מלת "כי" ליתא בתהלים רק בש"ב כ"ב ה': (לח) "הגיעו הצרות עד פה". כ"ה בכ"י ו', אבל בכל כ"י האחרים ובנדפס ליתא, והרא"פ הוסיף זה בגליון, ובילקוט הגיעו הצרות עד אפיא: (למ) אל תקרי אפפוני אלא עפפוני הצרות מסות ובאות. הרב בעל ערוך השלם בערך אפפון הביא המאמר הזה וכתב ודע שגורתו בלשון ערבי שטעמו ימחר יחיש (אילנען, פליהען), ודרש אפפוני כמו עפפוני מפעל עוף: (מ) כאופן וגלגל. דריש אפפוני מלשון אופן: (מא) רב אמר פנייא מן עקתא אנא. זה שמע בילקוט שמואל עס, ובלויז כ"י ובנדפס ה"י ד"א פניא אני מן עקיא, ואין ספק של"ל כמו לפנינו, והכוונה פניו אני מלעסוק במלות ושאר דבר מרוב הצרות, וראיתי בערוך השלם ערך אפפון שהביא המאמר הזה וכתב לשון יוני הוא σπινθηρ, וטעמו עמל ועער (ליידען), ופניא אני כמו בל"י σπινθηρ אי נתון בנרה, או לשון ערבי נרש ודאגת לב: (מב) כאשה האורגת

ד"א מדבר בארבע מלכיות. חבלי מות, במלכות בבל: נחלי בליעל. במלכות מדי ופרס: חבלי שאול (סבוני) [סבבוני]. במלכות יון: קדמוני מוקשי מות. זו מלכות אדום. (מג) ולמה נכפלות, כנגד מלכיות שהן כפולות. אפפוני, יבעתוני, (סבוני) [סבבוני], קדמוני: (מד) חבלי מות. בבל וכשדים: נחלי בליעל. מדי ופרס: חבלי שאול, יון ומקדון: מוקשי מות. ישמעאלים ואדום: רבנן אמרי ולמה כתוב בגלות ראשון, ובגלות רביעית, מות, חבלי מות, מוקשי מות, זו החריבה בית ראשון, וזו החריבה בית שני. ר' אבא בר כהנא אמר שזו גזרה שמד, וזו גזרה שמד:

[יא] (מה) בצר לי אקרא ה'. בבבל: ואל אלהי אשוע. במדי ופרס: ישמע מהיכלו קולי, ביון: ושועתי לפניו תבא באזניו. באדום: (מו) [ולפי שבמלו את ישראל מן התורה, דכתיב בה והגית (בה) [בו] יומם ולילה (יסע א ה), לפיכך אני פורע ממנה באש, שנאמר לעולם יעלה עשנה (ישעיה לז י), ולפי ששרפו בית המקדש שהיה עשן יוצא ממנו, שנאמר והבית ימלא עשן (סס ו ז), קול (ה') מהיכל (ישעיה סו ו), אמר להם אין אתם זכורים מה שעשיתם בהיכלי, קול ה' משלם גמול לאויביו (סס ט): ר' פנחס ורב אחא בשם ר' חמא בר הנינא אמרי (מו) למה הזכיר במלכות השלישית היכל ה', שכל ימיה של מלכות יון בית המקדש קיים, ולמה אמר בצר לי במלכות ראשונה, ולא אמר בצרות, לפי שכל הנביאים מיוחדין צרותיהן של ישראל וממעמין אותן, שנאמר בצר לך ומצאוך (דניאל ז ג), ראה ה' כי צר לי (איכה א כ), (מה) וירא בצר להם (ספלים קו מד), אל ה' בצרתה לי (סס קג א), (טז) ר' יהודה אומר מטעם אחר (במלכות יון שלא נחרב הבית בימיו) כאשר יגום איש מפני הארי (עמוס ה יט), זו בבל, שנאמר קדמייתא כאריה (דניאל ז ד): ופגעו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

בגד חוסיין כפולין הם נקראות חפסון. כ"ה כ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפם כשהאשה אורגת בתרי חוטים כפולים הן נקראים חפסון, והנאמר הזה הניח המוספי בערך חפסון, וכתיב פי' בל"י וְקִשְׁטָהּ מוסיף חוטים באריגה, ועיין גם בערוך השלם, וכתיב פי' בל"י שתי וערב באריגה: (מג) ולמה נכפלות כנגד מלכיות שהן כפולות. כ"ה גם ככ"ו ו' וחסר ככ"י האחרים ובגדפם, והוסף קן גם מהרא"פ בגליון: (מד) חבלי מות צל וכשדים נחלי בליעל מדי ופרס חבלי שאול יון ומקדון מוקשי מות ישמעאל ואדום. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפם המאמר מקצוע והושב רק לשון הכתוב חבלי מות נחלי בליעל הני שאול מוקשי מות, אבל לא שמות המלכיות, והרא"פ הוסיף בגליון כמו שהוא ככ"י שלפניו: (מה) בצר לי אקרא ה' בצבל כו'. מוצא במדרש אסתר צפיתחא אות ה', ומוצא ממדרש שלפניו, ושם מתחיל ר' פנחס ור' לוי בשם ר' חמא בר חנינא פתרון, כתיב בצר לי אקרא ה', ולפניו ר' פנחס ור' אחא בשם ר' חמא בר חנינא, אבל ככ"י האחרים ובגדפם הני' רבי פנחס בשם ר' חמא בר חנינא, והמלות ור' אחא ליתא, ובמדרש שם המלות "לאמר ר' הווא לגרמיה יונתי במלכות יון שכל ימי יון היה ההיכל קיים והיו ישראל מקריבים תורים ובני יונה על גבי המזבח הוי ישמע מהיכלו קולי" הוצא באמצע המאמר, ונ"ל אחר הסיום ישמע מהיכלו קולי במלכות יון, ועל זה ל"ל ולמה הזכיר במלכות נ' (הוא מלכות יון) היכל ה', וגמלא לנכון התשובה שכל ימי יון היה ההיכל קיים כו': (מו) ולפי שבטלו את ישראל. המאמר הזה הוספתי כמו שהוא ככ"ו ב' ה' ז' (ובכ"י ד' חסרים הרבה דפים) וחסר גם ככ"ו ג' ו' ה' ובגדפם, והמדפיס מוויניציא לא הוסיף, ואין ספק שהמאמר הזה הוסיף מעתיק אחד, ובכ"ו ב' ה' ז' מוסף באמצע המאמר וישמע מהיכלו קולי ביון, ובין קולי ובין מלת ביון מוצא המאמר פנימה, ואני הוספתי בסיום המאמר: (מז) למה הזכיר במלכות השלישית היכל ה' שכל ימיה של מלכות יון בית המקדש קיים. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל צל ככ"י האחרים ובגדפם הני' למה היה מזכיר בשלישית היכל שכל ימיה של יון היה ההיכל קיים: (מח) וירא בצר להם, אל ה' בצרתה לי. כ"ה ככ"ו ו', וליתא צל ככ"י האחרים ובגדפם, וכן הוסיף הרא"פ בגליון המדרש: (כט) ר' יהודה אומר מטעם אחר צמלסת יון שלא נחרב הבית בימיו. המלות במלכות יון עד בימיו הסגרתה כי מיותרים הם, וכבר נאמר למעלה שכל ימיה של מלכות יון בית המקדש קיים, והכוונה ר' יהודה אומר מטעם אחר, ר"ל דורש מפסוק אחר, וכן במדרש אסתר רבה שם צפיתחא (אות ה') מתחיל ר' יודא בר סימון פתח כאשר יגום איש מפני הארי, והמאמר שלפניו מוצא בילקוט עמוס רמז תקמ"ה בשם שו"ס (הגיון שו"ס במאמר שלפניו מוסב על רמז תקמ"ה). וכן מוצא בילקוט אסתר רמז אלף מ"ה ד"ה ד"א ויהי בימי אהשורוש זש"ה כאשר יגום, והוא מן מדרש פנים אחרים על אסתר אשר הוצאתי לאור בספרי דאגדתא: שנאמר

הדוב (עמוס ס יט). זו מדי ופרס, (ג) שנאמר וארו (חווא תנינא דמיא) [חיה אחרי תנינה דמיה] לדוב (דניאל ז ט): ובא הבית (עמוס ט). (נא) זו מלכות יון, שהיה בית המקדש קיים בימיה, (גב) ולא היו מכעיסין על בית המקדש שהיה בנוי, (נג) וכשהיו רואין שמעון הצדיק היו עומדין לפניו: וסמך ידו (נד) (אל) [על] הקיר ונשבו הנחש (עמוס ט). זו מלכות הרשעה, שנאמר קולה כנחש ילך (יחזקאל יט כג): (נה) ר' יהודה מיייתי לה מטעם אחריונא, פתחי לי אחותי (ס"ט ט ג), (נו) בכנסת ישראל שבבבל, שאחויים בתורה: רעיתי (ס). במדי ופרס, שהיו ריעים בתורה: יונתי (ס). ביון, ולמה אמר יונתי ביון, שהיה הבית קיים, והיו מקריבים על המזבח תורים ובני יונה: תמתי (ס), באדום, (נו) ולמה אמר תמתי, שהיו מותאמים עם הקב"ה, ומוטרין נפשותם על קדושת השם, שכמה שמדות גורו על ישראל, והן עומדין בתמימותן: שראשי נמלא מל (ס). בימות המשיח כשיחיו המתים, שנאמר כי מל אורות מלך (ישעיה טו יט), קוצותי רסיסי לילה (ס"ט ט). דמעתן של בני גליות שדומה ללילה, שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם (יחזקאל לח ט):

[יב] ותגעש ותרעש הארץ. (נה) אמר ר' שמואל בר נחמני על מה הוועות באות, על הפסק מלכות בין מלכות למלכות, הדא הוא דכתיב ותרעש הארץ ותחל כי קמה על בבל סחשבות ה' (יחזקאל נא כט). (נמ) אליהו זכור לטוב שאל את ר' נהוראי על מה הוועות באות לעולם, אמר ליה (ס) על הלול המעשרות שאינן מתעשרין ומפרישין כתקנן, אמר ליה חייך כך היא סברא דמילתא, (סא) אלא כך הוא כללו של דבר, בשעה שהקב"ה מביט בעולמו ורואה (סב) בתי טרשיאות ובתי

הערות ותקונים

(ג) שנאמר וארו חיה אחרי תנינא דמיה לדוב. בכל כ"י האחרים (מלנד כ"י ו') חסר הר"י מן הכתוב וכן במאמר שלפניו שנא' קדמיהא כהר"י. ובמדרש אסתר טס נוסף דרך אגב בלמעמ המאמר "ר' יוחנן אמר לדב כתיב הוא דעתיב דר' יוחנן דאמר ר"י על כן הכס אריה מיער זו צבל, זאב ערבות יפדדס זו מדי, נמר שקד על עריסס זו יון, כל סיולא מהנה יסרף זו אדום" ועיין ב"ר ריש פ"ט, וי"ר פ"ג: (נא) זו מלכות יון שהיה בית המקדש קיים בימיה. ואולי רשס אחד צלדו, במלכות יון שלא נחרג הצית בימיו" ונשחרב למעלה, עיין לעיל שהסגרת המלות האלה: (גב) ולא היו מכעיסין על בית המקדש שהיה בנוי, וכשהיו רואין שמעון הצדיק. כ"ה גס צכ"י ו', אצל צכ"י האחרים וצנדפס ולא היה עליהם כעס שהיו רואין שמעון הצדיק ועומדים לפניו, והג"י שלפניו מיוסרת: (גג) וכשהיו רואין שמעון הצדיק. צפסיקתא דרב כהנא פסקא פרס (מ"א ע"א) אלכס:דרום מוקדון כד הו' חמי לשמעון, הו' קאים על רגליו ואמר ברוך אלתיס על שמעון הצדיק כו': (נד) אל הקיר. וכן מוצא צכ"י ו', ובקרא כתיב על הקיר: (נה) ר' יהודה מיייתי לה מטעם אחריונא. כ"ה בכל כ"י וצנדפס, ולדעתי הוא מיותר ויש לחוקק מן הספר, כי כבר אמר למעלה ר' יהודה אומר מטעם אחר, ובמדרש אסתר טס, וכן בילקוט עמוס הג' וכה"ה פתחי לי אחותי, והוא מאמר אחד עם מה שלפניו, ואולי יש לתקן פה ועוד מיייתי ר' יהודה מטעם אחריתא: (נו) בכנסת ישראל שבבבל שאחויים בתורה, רעיתי במדי ופרס שהיו ריעים בתורה. כ"ה גס צכ"י ו', אצל צכ"י האחרים וצנדפס אחותי זה צבל, רעיתי זו מדי, יונתי ביון, והכוונה שאחויים בתורה מלשון אחוה, ומה צכ"ר פ"ט ר' צרכיס פתח אחות לנו קטנה זה אברהם שא"ה את כל העולם, בר קפרא אמר כזה שמאחה את הקרע: (נז) ולמה אמר תמתי באדום כו'. כ"ה צכ"י ו', אצל צבל כ"י האחרים וצנדפס המאמר מוקטע, ולמה קורין אותה תמתי לפי שהיו ישראל מומתין עמה ונותיין נפשותם על קדושת השם שכמה שמדין גורין עלינו בימיה ע"כ, וכל השאר חסר, וגם הרא"פ הוסיף בגליון כמו שהוא צכ"י שלפניו: (נח) א"ר שמואל בר נחמני. מוצא בילקוט שמואל רמו ק"ח בשס שו"ט, וכן הוא בכל כ"י, והמאמר נובע מירושלמי ברכות פ"ט ה"ג (דף י"ג ע"ג), ושם מתחיל המאמר אליהו זכור לטוב שאל לרבי נהוריי מפני מה באין זועות לעולם, כמו שהוא לפניו במאמר שלאחריו, ולדעתי המאמר מר' שמואל בר נחמני הוא מיותר, ונוסף מאיזה סופר, כי מאמרו נמוא להלן בלמעמ המאמר, כמו שהוא גם בירושלמי טס צשמו: (נמ) אליהו ז"ל שאל. ירושלמי טס וכן להלן במזמור ק"ד אות כ"ה: (ס) על חלול המעשרות כו'. בירושלמי הג' צעון תרומה ומעשרות, ולהלן במזמור ק"ד מפני המעשרות שאין מוליחין כהקין, ובירושלמי טס נמוא עוד אחר זה מאמר אחד, כתוב אחד אומר תמיד עיני ה' אליהן כו', וזה לא הביא המסדר משו"ט, וכן ליתא להלן במזמור ק"ד: (סא) אלא כך הוא כללו של דבר. בירושלמי אצל כך הוא עקרו של דבר, ולהלן במזמור ק"ד א"ל אליהו אינו כן, אלא ע"י שהקב"ה מביט בטרשיאות וכו': (סב) בתי טרשיאות ובתי קרקיסאות. צכ"י האחרים וצנדפס בתי טרשיאות ובתי קרקיסאות יש לתקן שיאשריאות והיא המלה *ἑσπερα* (טהעאטער) בני ידוע לראות לחוק

קרקסאות (סג) ואומות העולם יושבים בהשקט, ובית המקדש חרב, (סד) אותה שעה
מחרה אפו בעולמו ומבקש להחריבו, הדא הוא דכתיב שאוג ישאג על נהוה (ירמיה כה ב),
בשביל נהוה, לפיכך ותגעש ותרעש הארץ, ר' אחא אמר (סה) על גילוי עריות,
אמר הקב"ה אתה זעזעת איבריך על דבר שאינו ראוי לך, אף אני אזיע עולמי
בשבילך, העליונים והתחתונים, ורבנן אמרי על המחלוקת, שנאמר ונסתם גיא הרי
כי יניע גי הרים אל אצל [ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש] (זכריה יד ט), אמר ר'
שמואל בר נחמני (סו) אין רעש אלא הפסק מלכות, שנאמר (ותגעש) ותרעש הארץ
ותחל (ירמיה נא כט), מה מעם, כי קמה על בבל מחשבות ה' (שם טז): (סז) אליהו
זכור לטוב שאל את ר' נהוראי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים, אמר ליה
בשעה שהבריות חוטאין מיד הקב"ה מביט בהן, ואמר מה הללו שאין בהן צורך אני
מקיים, אלו שיש בהן צורך שכיון שהן חורין הרי הן כצדיקים גמורין על אחת
כמה וכמה, אמר ליה עוד אלו יש בהן צורך, זבוב לצרעה, פשפש לעלוקה,
(סה) נחש לחפית, (סט) שבלול לחזיות, סממית לעקרב:

[יג] דבר אחר ותגעש ותרעש הארץ. (ע) את מוצא בשעה שעלה משה למרום
ונשתהה ועשו ישראל את העגל, נודונו לו המשה מלאכי חבלה, מיד
נתיירא משה והתחיל להתפלל על ישראל, והשיב את האף מישראל, ואח"כ ירד,
שנאמר ויפן וירד משה (שמות לג טו), מהו ויפן, אמר ר' יצחק לא זו משם עד שפינה
כל פנים של ועם, והוה שכתוב בספר תילים ותגעש ותרעש הארץ, עלה עשן
באפו, (עא) ואימתי ויפן שמים וירד (תהלים יח י), ויפן וירד משה מן ההר (שמות
לג טו), מחג השבועות עד שבעה עשר בתמוז: (עב) כתוב אחד אומר מן השמים
השמיעך את קולו (דברים ד לו), וכתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם
(שמות כ יט), וכתוב אחד אומר ויפן שמים וירד, ובא השלישי והכריע ביניהם, מן
השמים השמיעך, אימתי ויפן שמים וירד:

[יד] וירכב על כרוב ויעף. (עג) בשעה שיצא פרעה לרדוף אחרי בני ישראל, אמר

הערות ותקונים

נחוק וקרקסאות ידוע Circus בנין עגול וגם הוא מיוחד למיני נחוק: (סג) ואומות העולם. המלות האלה
נשמנו בירושלמי: (סד) אותה טעה הקב"ה מחרה אפו בעולמו ומבקש להחריבו. בילקוט חרה אפו, ולהלן
במזמור ק"ד הוא מביט בעולמו, ובירושלמי טס הוא אפילו לעולמו להחריבו. המלה יונית ατελω αפי
נוער (דראהענד). מזה תראה כי המסדר השמים המלה הורה והיג במקומה "מחרה אפו בעולמו":
(סה) על גילוי עריות. בירושלמי גם באזיה כ"י ובגדפס ולהלן מזמור ק"ד הגי' בעון משכב זכר, וכן בילקוט
הגי' על משכב זכר, ובמקום ר' הונא בילקוט ז"ל ר' אחא: (סו) אין רעש אלא הפסק מלכות. כ"ה גם
בירושלמי, ובאזיה כ"י ובגדפס אין הרעש בא אלא על הפסק מלכות, ולהלן במזמור ק"ד כל מקום שנאמר
רעש הפסק מלכות הוא: (סז) אליהו ז"ל שאל את ר' נהוראי מפני מה ברא הקב"ה שקצים. ירושלמי טס:
(סח) נחש לחפית. עיין ערוך ערך חף ב', וכתב שפי' מין שחין ע"ס: (סט) שבלול לחזיות. מין שחין
מורגל בלשון חז"ל, והרגום או נרב או ילפת או נרבן או חזון, ובגמרא בבלי שבת ע"ז ע"ב א"ר יהודה
אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה, ברא שבלול לכתית ברא זבוב לזרע'
יתוס לנחש ונחש לחפית ושממית לעקרב: (ע) את מוצא. נשנה לעיל במזמור ז' אות ה' (פסוק קומה ה')
בשמים מאשר הוא פה, ומובא בילקוט עקב רמז התניג, וילקוט תהלים רמז תרל"ו בשם שו"ט ז', ועיין
שמ"ר סוף פמ"א חמשה מלאכי חבלה היו טס כו', ופמ"ד אות ח', דבר"ר פ"ג, וקה"ר פ"ד: (עא) ואימתי
ויפן שמים וירד, ויפן וירד משה מתג השבועות עד י"ז בתמוז. הסיוס "מתג השבועות עד י"ז בתמוז" הוא
ג"כ בכ"י ו', ולא נמנא בכל כ"י, וכן הוסיף הרא"ש בגליון: (עב) כתוב אחד אומר מן השמים השמיעך
את קולו כו'. כ"ה בכל כ"י ובגדפס, והמאמר משובש ויש לתקנו וכו"ל כתוב אחד כי מן השמים דברתי
עמכם (שמות כ יט), וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר (שמות י"ט כ'), כיצד
יתקיימו שני מקראות הללו, ובה שלישי והכריע מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את
אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש (דברים ד ל"ו), דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר מלמד שהרין
הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהן מן השמים, שנאמר ויפן שמים וירד. וכאשר תקנית קן הוא
לנכון במכילתא יתרו סוף פ"ט. וכן מובא ברש"י עה"ת יתרו כ' י"ט בקצת שינוים, והביא הגי' בא
הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך וגו' על הארץ וגו' והוסיף רש"י "כבודו בשמים ואשו
וגבורתו על הארץ" ודברי ר' עקיבא הביא רש"י בלשון ד"א: (עג) בשעה שיצא פרעה לרדוף אחרי בני ישראל, אמר

פרעה תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל, מה עשה הקדוש ברוך הוא, היה מראה כנגדו ורכב עליו, שנאמר דרכת בים סוסיך (מקוק ג עו), וכתוב כי תרכב על סוסיך (סס ג ה), חזר פרעה ואמר תנו לי סוס נקבה, שהיא יכולה לעמוד במלחמה, למה כשהסוס זכר רוצה להשתין מים הוא עומד ומתאחר, אבל סוס נקבה משתנת מים בריצה כשהיא מהלכת במלחמה, אמר אף אני אדמה לו בסוס נקבה, שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה (ס"ט א ט), (עד) וחזר פרעה ולקח חצים וזרק על ישראל, ואף הקב"ה הביא חצים של אש וזרק עליו, שנאמר וישלח חציו ויפיצם. (עה) וחזר פרעה והביא צחצוחין של ברזל, ואף הקב"ה הביא ברקים שהן מצוחצוחין, שנאמר וברקים רב ויהומם, (עו) [ויהומם, הממם ערבבן, (עו) נפל מנגינות שלהם, ולא היו יודעים מה שיעשו, והיה עמוד הענן יורד ועושה אותן מיט ומיני רפש, ועמוד האש מרתה, ושלפות סוסיהן (עה) משתבשות. חזר פרעה והביא (עט) מיני בליסטרא, אף הקב"ה הביא אבני אלגביש, שנאמר ברד ונהלי אש]. חזר פרעה והביא מיני (פ) סימנטרא, ואף הקב"ה הביא נחלי אש, שנאמר נחלי אש. (פא) חזר פרעה והיה מלבב במיני (פב) בוקינום וקרנות ושופרות וסלפינוס, ואף הקב"ה מלבב בקולו, שנאמר (פג) [ירעם מן שמים] [וירעם בשמים] ה' ועליון יתן קולו, כיון שגמר פרעה כל מה שהיה יודע, ולא נשתייר בידו כלום, אמר לו הקב"ה רשע כנגדי היית מטיח, (פד) אמר ר' ברכיה בשם ר' אלעזר התחיל הקב"ה רוכב על כרוב, שנאמר וירכב

הערות ותקונים

רמו ק"ס בשם ש"ט, ועיין בחזית פ"א כפ' לסוסתי ברכבי פרעה אות ד' במאמר אלא רכב פרעה על סוס זכר וכניול נגלה הקב"ה על סוס זכר: (עד) וחזר פרעה ולקח חצים וזרק על ישראל. נמלא באריכות לשון בירושלמי סוסה פ"ה ה"ג (כ"ב סע"ב), ומכילתא בשלח פ"ב, במאמר אמתחיל התייבז וראו, ומוצא בילקוט חזרה רמו רל"ב, ובילקוט שמואל רמו ק"ס בשם אמכילתא, ויש לתקן הלשון אחד מהשני, וכן מוצא בחזית פ"א פ' לסוסתי: (עה) חזר פרעה והביא לחצוחין של ברזל. כן הוא בכל כחצי יד ובנדפס, ויש לתקן ול"ל חזר פרעה והביא לחצוח חרבות, עיין במכילתא שם ובהערות הרב בעל מאיר עין סימן ל"ח, ובירושלמי נדקום כנגד החרבות שלהן, ל"ל לחצוח חרבות, והוא מלשון המענה שם (סוסה פ"ח מ"א) אל ירך לנגד מפני להלך סוסים ולחצוח חרבות, ובהרנוס מרבו הרמחים, לחצוח מורטייתא, ובמדרש חזית שם מרבות ומחיים כניול הקב"ה כן שאף וברקים רב, גם שם ל"ל לחצוח חרבות: (עו) ויהומם הממם ערבס. האשתי כמו שהוא בכ"ו ב' פ' ו' (ובכ"ד ד' חסרים ח"ה דפ"ס), וכן בדפוס וויניציא הוסיף המדפיס, והסר בדפוס ראשון, גם בכ"ו ג' ו' ח', וההוספה מחזי הראשונה נמלא בירושלמי שם, ובמכילתא ובמדרש חזית, ומחזי השנית והיה עמוד הענן יורד ליתא שם, והרא"פ בגליון המדרש דפוס וויניציא כתב על זה, ח"ט בכתובים" ר"ל לא נמלא בכ"ו שלפניו: (עו) נפל מנגינות שלהם. כ"ה בכ"ו ב' ה' ד' ובנדפס (דפוס וויניציא כי חסר בדפוס ראשון ובכ"ו ג' ו' ח') והמלה משוּבַּשֶׁת ול"ל סגנונות, ובירושלמי שם והפיל סיגנס שלהם, ובמכילתא נפל מנפות שלהם, ל"ל סגנות, ונמלא לנכון במכילתא פ"ה בספוק ויהס את מחגה מזרים הממן ערבבן נפל סגנות שלהם. וכן הביא רש"י צפי' על התורה בשלח י"ד כ"ד, וכן הביא הערוך במאמר הזה בערך סיגנן, והמלה רומית Signum ופירושו גם ודנל: (עד) משתבשות. בדפוס וויניציא הלני משתבשות: (עט) מיני בליסטרא. בירושלמי שם ברד כנגד בליסטרא שלהן, וכן במכילתא ברד כנגד בליסטראות שלהם, וכן בפסיקתא דר"כ פ' ויהי צהוי הליה (ס"ז ע"א) השליך עליהם אבני בליסטרא כגון הברד, ועיין שם בהערה ל"ג, והמלה יונית ורומית Ballista βαλλιστρα כלי מלחמה אשר בו ימורים אבנים וחניתות לרדות החומות ולהרוג האויבים. עיין תחומא בא ובהערה כ"ו: (פ) סימנטרא. כ"ה בכל כ"ו ובנדפס, רק בכ"ו ח' סונמטיא נפעות, אבל בירושלמי שם ונחלי כנגד פרמנטן שלהן, ובמכילתא שם נחלים כנגד פרמנטוס שלהם, ובילקוט שם פרמנה, ול"ל פרמנטה וגם לפנינו יש לתקן פירמנטא, ומוצא במוספי ערך פרמנטן בשם בירושלמי, וכתב פי' בל"ר Tormenta כלי מלחמה לירות אבנים חיים ואש: (פא) חזר פרעה והיה מלבב [במיני בוקינום וקרנות ושופרות וסלפינוס, ואף הקב"ה מלבב] בקולו. המלות שהסגרתו חסרים בכ"ו ג' ו' ח' ובנדפס, ונמלא לנכון גם בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון המדרש: (פב) בוקינום וקרנות ושופרות וסלפינוס. המלה בוקינום היא יונית ורומית Bueina βουίνα שפי' חלוצרס (מראמטטע), והמלה סלפינוס משוּבַּשֶׁת ול"ל סלפינוס והיא ג"כ יונית ורומית Salpiugs σαλπύγξ שפי' תרועה ושופר, ואולי המלות קרנות ושופרות מוספו לפרש בוקינום וסלפינוס, ועיין פסיקתא דר"כ פסקא **בחדש** השניעי (ק"ב ע"א) ובהערה מ', ועיין בערוך השלם ערך בוקינום: (פג) ירעם מן שמים. כ"ה בש"ב פ"ב י"ד, אבל בחל"ס כתוב וירעם בשמים: (פד) א"ר נרכי' בש"ר אלעזר התחיל הקב"ה רוכב על כרוב.

על כרוב, אמר ליה רשע שמא יש לך כרוב, התחיל הקב"ה עף, שנאמר ויעף, אמר ליה הקב"ה רשע שמא אתה יכול לעוף, התחיל הקב"ה מיידא מכנף לכנף, שנאמר וידא על כנפי רוח, אמר ליה הקב"ה רשע שמא את יכול לעשות כן: (פה) דבר אחר וידא על כנפי רוח. אמר ר' יהודה אין הרוח יוצא אלא מבין כנפי החיות, שנאמר וידא על כנפי רוח:

[מז] דבר אחר וירכב על כרוב. (פו) אמר ר' אחא משל למלך שבאו (פו) שבאין ושבו את בנו, והיו עבדיו מציעין לו את (פח) הקרון לרדוף אחריהן, אמר המלך אם אני ממתין עד שיציעו לי את הקרון בני אבד, מה עשה המלך, נטל סוס אחד מן הקרון ורדף אחריהן, כך עשה הקב"ה, נטל כרוב אחד מכסא הכבוד ורכב עליו, ועשה מלחמה עם פרעה ועם מצרים, שנאמר וירכב על כרוב ויעף, מהיכן הביאו מבין נגלי המרכבה. (פט) אמר ר' חנינא בר פפא בשר ודם למטה ממשאו, אבל הקב"ה למעלה ממשאו, שנאמר ומתחת זרועות עולם (דניס לג מז), כתוב אחד אומר וידא על כנפי רוח (תהלים יח יא), וכתוב אחד אומר וירא על כנפי רוח (ש"ג כג יא), טבאן אתה למד שיש לו עולמות הרבה, (צ) והוא מיידא על כנפי הכרובים, והלך להראות בהן:

[מז] ישת חשך סתרו. מהיכן הביא החשך על מצריים, מן החשך שבסתרו,

הערות ותקונים

באזכרה כ"י ובגדפס המאמר מקוטע, וכאשר הוא לפנינו כן הוא גם ככ"י ו', וכן תיקן הרא"ש בגליון המדרש: (פה) ד"א וידא על כנפי רוח. כאשר לפנינו כן הוא גם ככ"י ג' ובכ"י ו' ח', וכן בדפוס ראשון לפסוק קאנטעאטינא, אבל ככ"י ב' ה' ז' (ובכ"י ד' חסרים אחיה דפיס) ובדפוס וויניציא וז"ל ככל הדפוסים נמצא פה הוספה. והרא"ש בגליון המדרש רשם על זה "אינו בתוכים" ר"ל שלא נמצא ככ"י שלפניו, ויטן כי המאמר הזה הוא ממאמרים הפליאים, כי איך דייק מן הכתוב הזה שכל מלחמה שנלחמו ישראל עם או"ם עתידין להלחם לעתיד, גם יש בו עירובי דברים וכל מעיין יבין כי נוסף מאת סופר אחד, וגם המאמר אמר כל מי שמעלה עגמו כבר נוסף גם למעלה במזמור י"א אות ה', והעירתי שם שנוסף מאת סופר אחד עפ"י וי"ר סוף פ"ז, גם עפ"י התחומא לו אות ג' ומובא בילקוט שמואל רמז קס"א בשם התחומא וס' הוא דרש על הכתוב ברך וגחלי אש, לכן לא הבאתי ההוספה בפנים הספר, ככל זאת אמרתי להביא כאן וכך איתא שם: "ד"א וירכב על כרוב וידא על כנפי רוח, א"ר תחומא כל מלחמה שנלחמו ישראל עם אומות העולם עתידין להלחם לעתיד שנאמר, והיה ביום ההוא תהיה מלחמה ה' רבה בהם (זכריה י"ד י"ג), וס' מפרש פנעי המלחמה ומאורעה: אמר I) כל מי שמעלה עגמו סופו ליגך באש. וכה"ל בדור המבול, ובדור הסלגה, ובאשמי סדום ובגוג ומגוג, ובסנחריב, ובמלך חירם ובנבוכדנצר, ובעשו, שנאמר וישיבת ליהדת אשא (דניאל ז' י"א) ואומר והיה בית יעקב אש ונית יוסף להבה (עובדי' פ' י"ח), ובפרעה שנאמר ברך וגחלי אש. פרעה שחירף בעגמו ואמר מי ה' (שמות ה' ב') נפרע מומנו בעגמו, סנחריב שחירף ע"י שליח, שנאמר בו ביד מלאכיה הרפת ה' (נ"ב י"ט כ"ג) נפרע מומנו במלאך שנאמר ויאל מלאך ה' (שם), וכתיב גם לשון מהימה, (2) אע"פ שלא נכתב בה כל דבר המלחמה נכתב במלחמות אחרות ללמדך שכל אחד נלחם בה בכל מה שכתוב בכולם": (פו) א"ר אחא משל למלך. בכ"י ב' ג' ד' ה' ז' ובגדפס חסרים המלות "ד"א וירכב על כרוב א"ר אחא", ומתחיל משל למלך, ובילקוט שמואל רמז ק"ס מובא המאמר הזה ומתחיל לכתוב א"ר אחא: (פו) שבתין. בילקוט בטעות שוגאין: (פח) הקרון. פ"י בל"ר Carus מין עגלה (קארן): (פט) א"ר חיי נא בר פפא בשר ודם למטה ממשאו. בחיות פ"א פ' לסוסי אות ד' א"ר חנינא בר פפא בשר ודם שהוא רוכב על טועט על דבר שיש בו ממש אבל הקב"ה אינו כן, טועט אח רכובו ורוכב על דבר שאין בו ממש ה"ד וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח. והוא נובע ממדרש שו"ס, גם המאמר שלפניו ושלחרי: (צ) והוא מיידא על כנפי הכרובים והלך להראות בהן. דורש ב' לשונות וידא וירא. ובאזכרה כ"י ובגדפס חסרים המלות "הוא מיידא על כנפי הכרובים". ובמדרש חזית פ"א פ' לסוסי סוף אות ד', כתוב אחד אומר וידא על כנפי רוח, כתוב אחד אומר וירא באזכרה כ"י יתקיימו ב' כתובים, א"ר אחא מכלן שהיה להקב"ה עולמות ויאל להראות בהן. מובא זה בשם ר' אחא ולפינו במדרש שו"ס מובא בשם ר' אחא כל המאמר

1) ככ"י ב' ז' אמר רבי ובכ"י ה' א"ר לוי ובגדפס אמר לנד וחכר שם האומר.
2) כ"ה בכ"י ב' ה' ז' אבל בגדפס הלשון משיבש וכפ"ל אע"פ שלא נכתב [כל דבר המלחמה נכתב] במלחמות חיות, ללמדך שכל אחד נלחם גם בכל מקום שכתוב [צ"ל בה בכל מה שכתוב בכ"י].

(צא) ר' אליעזר אומר מן החשך שיש בניהגם, שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל (איוב י כג): השבת מים עבי שחקים. (צב) אמר ר' נחמיה אין הארץ שותה אלא מימי (צג) אוקינוס, אמר ליה ר' יהושע והלא מי אוקינוס מלוחין הן, אמר ליה מתמתקין הן בעבים, (צד) שנאמר (עבי שחקים) (צה) [אשר יולד שחקים (סג לו כח), היכן הן נוולין בשחקים, ר' יהושע אומר מן העליונים, שנאמר למטר השמים תשתה מים (דנ"ג יא יא)], והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן כמפי הנוד, דכתיב יוקו מטר לאדו (איוב סג לו), וחושרים אותם כמין כברה, ואין טיפה נוגעת בחברתה, דכתיב השרת מים עבי שחקים (ש"ג נג יג): (צו) אמר ר' אבא כדקין הללו של בהמה שהן שופין אלו בא"ו. אמר ר' שמעון בן לקיש למה נקרא שמן שחקים, (צז) שהן שוחקין אלו באלו. (צח) אמר ר' יוחנן מעשה נסים יש בשמים, אדם נופל כברה וחושר שתיים שלש אצבעות, (צט) ואינן מספיקין לירד עד שמתערבין זה בזה, (ק) ומהלך חמש מאות שנה הגשמים יורדים, ואין טיפה מהן מתערבת, (קא) והיינו דכתיב יתן אוכל למכביר (איוב לו לא), (קב) ר' יהודה בר יחזקאל אמר כך היה (ר') אבא סברך על הגשמים, יתברך ויתקדש שמייה דקודשא בריך הוא, שהן אלפי אלפים וריבי רבבות של טיפין, ואין טיפה נוגעת בחברתה כמלא נימא, שנאמר כי יגרע נמפי מים (איוב לו כז). ר' חייא בר אבא ורבנן, (קג) חד מנהון אמר חשיך ענני סניאין מוי, שנאמר השבת מים עבי שחקים, וחרנא אמר נהור ענני סניאין מוי,

הערות ותקונים

המאמר שלפניו: (צא) ר' אליעזר אומר. בכ"ו ב' ג' ה' ז' ו' ונדפס בגי' ר' נחמיה אומר, וגם הילקוט גורס כן, והמאמר מן החשך שנכתבו הביא הילקוט בשם ר' יודא, וכוון הוא, וכן תנאל בתנחומא בא סי' ב' ובתנחומא הדפס מכבר סי' ב' ובשמ"ר פי"ד אות ב': מהיכן היה החשך ר' יודא ור' נחמיה, ר"ל מחשך של מעלה שגא' ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו, ר' נחמיה אמר מחשך של גיהנם, שגא' ארץ עפתה כמו אופל ללמות ולא סדרים, ועיין בתנחומא שלנו הערה ו' מה שהעירותי שם: (צב) א"ר נחמיה אין הארץ שותה אלא מימי אוקינוס. המאמר שנה בצ"ר פי"ג אות " וק"ר פ"א פ' כל הנחלים, והתחלת המאמר שנה בתנחומא ריש מקץ, ועיין גם תענית פ' ע"ב וכלל בגי' א"ר אליעזר, וכן יש לתקן לפניו, ועיין בהערה שלפניה: (צג) אוקינוס. הוא היס הגדול וגם היס התיכוני oceanus: (צד) שנאמר עבי שחקים. ככל כ"י המאמר קטוע ונמאל בשלמות בצ"ר ובק"ר שם וכן הוספתי בפנים, וגם בדפוס קטוע והשלמות שנאמר עבי שחקים נשמטו ג"כ: (צה) אשר יולד שחקים. הרב בעל יפ"ת כתב ואין נוזלים אלא מתחוקים כדליתא במכילתא על פסוק נצבו כמו נד נוזלים עכ"ל, וכן תראה באדר"ג ס"פ ל"ג אין נוזלין אלא מתחוקים, שגא' באר מים חיים ונוזלים מן לבנון: (צז) אמר ר' אבא כדקין הללו של בהמה. במדרש בצ"ר ובק"ר מונאל לפני זה המאמר הכתוב אחריו ולמה קורא אותן שחקים שהן שוחקין את המים, (במקום לפניו שהן שוחקים אלו באלו), גם נוסף שם ר' אבא בר כהנא אמר כהדין מאוסא, ואח"כ מונאל המאמר שלפניו רק בשם ר' שמואל בר נחמן כדקין הללו של בהמה, ואין ספק שנשמט לפניו ובכ"י האחרים מן ר' אבא אמר עד ר' שמואל בר נחמן אמר, והסיוס שלפניו שהן שופין אלו באלו ליתא שם. וכן הוא בגי' בכל כ"י גם בדפוס ראשון, והמדפיס מדפוס וויניציא תיקן שוסכין אלו באלו: (צז) שהן שוחקים אלו באלו. אחר זה נמאל בכ"י ב' ה' ז' הוספה (ובכ"י ד' חסרים איזה דפיס) וההוספה היתה לא נמאלת גם בכ"י ג' ו' ה' ולא בדפוס ראשון, גם המדפיס וויניציא שדרכו תמיד להוסיף הוספות עפ"י כ"י שלפניו, לא הוסיף זה, וכך איתא שם: "ואח"כ הן יורדין ובקצבה שהקצ"ה קוצב כמה גשמים יורדים בכל השנה, וכו הבריות יורדים על הזרעים ועל האמחים והעולם מתברך, לא זכו הם יורדים בימים ובנהרות ובמדברות, ומכל מקום אינו סוחת מקצבה שפסק", ועיין כי אין לו שייכות לענין המאמר לא הוספתיה בפנים: (צח) א"ר יוחנן מעשה נסים. מונאל בילקוט שמואל רמז ק"ס, ובדפוס ווארשויא בטעות מעשה נסים יש בגשמים ז"ל בשמים: (צט) ואינן מספיקין. בדפוס קאנאט' ואח"כ בדפוס וויניציא בטעות ואינו מספיק לירד עד שמתערבין זה בזה ז"ל מספיק לירד: (ק) ומהלך ת"ק שנים. בכ"י ב' ה' ז' הגי' ומהלך ג' ימים, וז"ל כמו לפניו, והוא עפ"י מאמרו ירושלמי ברכות פ"א (דף ב' ע"ג) בין הארץ לרקיע מהלך חמש מאות שנה: (קא) והיינו דכתיב יתן אוכל למכביר. דורש מכביר מלשון כברה: (קב) ר' יהודה בר יחזקאל אמר כך היה אבא מברך ע"י. בירושלמי ברכות פ"ט ס"ג (י"ד ע"א) איתא כך: ר' יהודה בר יחזקאל אמר, אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל סיפה וסיפה שאת מוריד לנו שאת ממנימן [ז"ל ממנימן] זו מוז, כי יגרע נמפי מים, כד"א ונגרע מערכך: (קג) חד מנהון אמר חשיך ענני סניאין מוי, וחרנא אמר נהור ענני סניאין מוי. אולי לזה כוונת בגמרא בבלי תענית י' ע"א כי איתא רב דימיאל אמר (מדרש תהלים) ירך 10. אמרי

שנאמר יפיץ ענן אורו (איז לא יא). (קד) ר' שמעון בן לקיש אמר הענן מלמטה הוא עולה, שנאמר ואד יעלה מן הארץ (נחש'ט ב ו), (קה) כתוב אחד אומר השכת מים (תהלים יח יג), וכתוב אחד אומר השרת מים (ש"ז כג יג), בשעה שהעננים פוענים את המים, מחשיכין מן המים, (קו) ואחר כך חושרין אותן למעלה, לכך כתוב השכת השרת:

[יז] מנוגה נגדו עביו עברו. (קז) כשהרוח מנשבת ונוגה השמש מזריח עביו עברו. (קח) ר' יודן בשם ר' אבא אמר כשבא הקב"ה לעשות מלחמה עם המצריים בים, באו מלאכי השרת לסייעו, אלו באו בחרבות, ואלו היו פוענין קשתות, ואלו היו פוענין רמחים, אמר להן הקב"ה איני צריך עברין מהבא, (קט) באותה שעה עביו עברו. (קי) אמר ר' יהודה הנשיא מלך בשר ודם כשהוא יוצא למלחמה הוא נוטל כל חיילותיו עמו, (קיא) וכשהוא הולך למיומס שלו הוא נוטל לגיונות עמו לשמשו, אבל הקב"ה כשהוא יוצא למלחמה, אינו יוצא אלא לעצמו, שנאמר ה' איש מלחמה ה' שמו (שמות טו ג), וכשהוא יוצא למיומס שלו

הערות ותקונים

אמרי במערכא נכור ענני זעירין מוהי, חשוך ענני סגין מוהי. ובעל הילקום מהפך הסדר חשוך ענני סגין מוהי, נכור ענני זעירין מוהי, ואולי יש לתקן לפיטו במדרש נכור ענני זעירין מוהי, וע"ש בפירש"י וצמח"ש"א בח"א: (קד) ר' שמעון בן לקיש אמר הענן מלמטה הוא עולה. עיין ב"ר פ"ג אות י"א, ר' יוחנן אמר אין עננים אלא מלמעלה ורשב"ל אמר אין עננים אלא מלמטה, שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ ע"ש: (קה) כתוב אחד אומר השכת מים. עיין תענית שם, ובפ"י רש"י ותוס': (קו) ואח"כ חושרין אותן למעלה. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס הגי' ואח"כ חושרין אותן לעולם: (קז) כשהרוח מנשבת. מובא בילקוט רמז ק"ס בשם ש"ס: (קח) ר' יודן בש"ר אמר כשבא הקב"ה לעשות מלחמה. מובא בפסיקתא רבתי פכ"א פסקא קמייחא דעשרת הדברות, ושם מובא בשם ר' יודן לנד, גס מוסף שם למלך שנשבה בנו ולבשה נקמת המלך והלך לפדותו באו שכניו וקדונו לסייעו אלו בחרבות ואלו ברמחים, אמר להם עברו מן הכין ואיני צריך לכם, כך כשנגלה הקב"ה לעשות מלחמותיו של בניו ט': (קט) באותה שעה עביו עברו. ברבתי נוסף עביו בשאו אין כתיב כאן, אלא עביו עברו, ואחרי הסיום עביו עברו, נמלא בכ"י ז' ה' הוספה: "עביו כנגד הרמסיות שלהם, ברד כנגד בלספראות שלהם, אש כנגד הנפט שלהם, ירעב כנגד הנפת תריסין שלהם, ושפעת עקלנסין שלהם, ויהמס כנגד נווהה שלהם". וזה לא נמלא בכ"י ז' השוה חמיד עם כ"י ז' ה' (ובכ"י ד' חסדים איזה דפיס) וגם לא נמלא בכ"י ג' וכ"י ו' ה', וזה הוסף בוספר אחד ממכילתא בשלה מסכתא ז' פ"ב בס' התיבז וראו, והסופר הזה לא העתיק המאמר בשלמותו וקטוע הוא, וכל"ל עביו כנגד חורמות שלהם, ברד כנגד בלספראות שלהם, אש כנגד הנפט שלהם, ירעב כנגד הנפת תריסין ושפעת עקלנסין [וכו'] ויהומס כנגד נווהה שלהם, ועיין לעיל באת י"ד: (קי) א"ר יודא בשאי. ברבתי שם אמר ר' יודן נשיין גס בגי' שם בשמים ובחוספות וטבע משו"ס שלפנינו, וכך פ"חא שם: בנבא שבעולם מלך בשר ודם כשהוא יוצא לפיוס [ז"ל למיומס] יוצא בעשרה בני אדם, כשיוצא למלחמה יוצא בגייסות ובגיונות, אבל הקב"ה אינו כן, אלא כשנגלה על ים סוף לעשות מלחמתם של בניו לא נראה אלא יחידי, ה' איש מלחמה (שמות ט"ו ג'), וכס"ר הקב"ה על הר סיני ליתן תורה לישראל ירדו עמו מיכאל ודגלו, גבריאל ודגלו, וזא ה' אלתי כל קדושים עמך (זכרי' י"ד ה'). והמאמר הזה נשנה גס בפסרי בהעלותך פסקא ק"ב וירד ה' בעמוד ענן שלא כמדת בו"ד מדת בו"ד כשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים, וכשהוא יוצא לשלום [ז"ל למיומס] אינו יוצא אלא בבני אדם מועטים, אבל הקב"ה כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא יחידי, שנאמר ה' איש מלחמה, וכשהוא בא בשלום [ז"ל למיומס] בא לפי וברבנות הוא בא, שנא' רכב אלהים וגו'. ובעל הילקוט ברמז ק"ס הוסף על לשון המדרש עפ"י הפסיקתא רבתי, והביא הולך למיומס אינו נוטל עמו כי אש עשרה לגיונותיו לתשמישו, וראיתי כי נמלא המאמר הזה גם במדרש שמ"ר פכ"ט אות ח', וכך בגי' שם מלך בו"ד יוצא לאמירס [ז"ל למיומס] יוצא יחידי נלחם יוצאין עמו רבי רבנות, והקב"ה אינו כן אלא כשיוצא למלחמה יוצא לעצמו, שנא' ה' איש מלחמה וכשהוא יוצא לתת תורה בסני ילאו עמו רבי רבנות, שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנתן. והוא טבע מספרי, ובמדרש במ"ד סוף פ"א מובא ג"כ המאמר הזה, ושם מתחיל ר' שמעון היה אומר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד טו', אין ספק שבין המסדר במה שכתב ר' שמעון אומר לספרי שהבאתי, כי פתח ספרי ר' שמעון, גס הביא ג"כ "כשהוא הולך לבלום" כמו שהוא בפסרי שם: (קיא) וכשהוא הולך למיומס שלו הוא נוטל לגיונות עמו לשמשו. בדפוס ראשון דפוס קאשט' הוסף המדפיס מלה "לטייל" והיא הפי' על מלה למיומס, והמלה "לטייל" לא נמלאה בכל כ"י, גס לא בפסיקתא רבתי ולא בילקוט שם בשם ש"ס. והמלה

לילך, והביא הקב"ה את הים ודבקם וכסה אותם, (קב) שנאמר וישב ה' עליהם
את מי הים (שמות טו יט):
[כא] יצילני מאויבי עז. (קבא) ר' סימון פתר לה בחדש השלישי, יצילני מאויבי עז,
זה פרעה, שנאמר אמר אויב (שמות טו ט): ומשנאי כי אמצו ממני.
אלו המצריים: יקדמוני ביום אידי. (קבב) זה עמלק, (קבג) שנאמר אשר קרך בדרך
(דברים כה יח): ויהי ה' למושען לי. (קבד) וידי משה כבדים (שמות י"ג), ויהלש יהושע
(שם ט"ז): ויוציאני למרחב. שנתן לי את התורה (קבה) שנקראת רחבה, שנאמר
ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב י"א ט): יחלצני כי חפץ בי. (קבו) שהציל
אותי מן המגפה, וכפר לי עון העגל: יגמלני ה' כצדקי. מדבר בשבט לוי שלא היה
באותו מעשה, מהו כבוד ידי ישיב לי, (קבז) [אמר ר' פנחס (קבח) כבדירות שעשו
ידי ישיב לי]: כי שמרתי דרכי ה'. (קבט) במעשה העגל: ולא רשעתי מאלהי.
ויעמוד משה בשער המחנה [ויאמר מי לה' אלי] (שמות לג טו): ר' ברכיה בשם ר'
שמעון בן לקיש אמר (קל) מאן לא בעי מיהו קריבו דמלכא, אלא כיון שאמר מי
לה' אלי, מי שלא נתן גזם לעגל יבא אלי, מיד ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ט"ז):
כי כל משפטיו לנגדי. יורו משפטיו ליעקב (דברים לג י'): (קלא) וחקותיו לא אסיר ממני.
ודרשת והגידו לך את דבר המשפט (דברים י"ז ט): ואהי תמים עמו. וללוי אמר תמיד
ואורוך (דברים לג ח), (קלב) מאי טעמא, בשביע' ואשתמר מעוני: וישב ה' לי כצדקי.
על כן לא היה לחי חלק ונחלה עם אחיו ה' הוא נחלתו (דברים י"ט ט): כבוד ידי (ישב לי)

הערות ותקונים

(קב) שנאמר וישב ה' את מי הים כ"ה בכ"ו, אבל בכל כ"ו האחרים ובנדפס הגי' שנאמר ויבא עליו את הים ויכסהו
(יהושע כ"ד ז'), וגם רש"י ביהושע שם הביא הגדה הזאת: (קבא) ר' סימון פתר לה בחדש השלישי. כ"ה גם בכ"ז ב'
ג' (כ"י ד' חסרים איזה דפיס) ה' ו' ח' (רק בכ"י ח' נטעות רש"י), ובדפוס ראשון, אבל בדפוס וויניציא
ואח"כ בכל הדפוסים רבי סימון פתר לה ביום השלישי ז"ל בחדש השלישי, ואין ספק אלני שהמלות "בחדש
השלישי" הוספו לזיון כי ר' סימון פתח כן בפסיקתא פסקא בחדש השלישי (דף ק"ע ע"א), ולפניו בפסיקתא
שם ר' יודן פתח יצילני מאויבי עז זה פרעה כו', רק בהתחלת הפסיקתא איתא ר' יודן בר סימון פתח,
ואולי הים גם לפניו בפסיקתא ר' יודן בר סימון פתח יצילני כו' והביא הוא רק ר' סימון פתח. ושם בהערה
ס"ז הבאתי ר' יודן פתח מובא בילקוט יתרו רמז רע"ב, ובילקוט שמואל רמז קס"א בשם הפסיקתא, וכן
נשנה במדרש שו"ס מוזמור י"ח ושם הגי' ר' סימון פתח לה ביום השלישי, ז"ל פתח לה בחדש השלישי,
ר"ל שהתחיל דרשתו על בחדש השלישי כמו שהוא בפסיקתא ע"כ: (קבב) זה עמלק. בפסיקתא שם מאן
דאמר פרעה ומאן דאמר עמלק, וכתבתי שם בהערה ט"ז פי' אית דאמר דקאי על פרעה ואית דאמר דקאי
על עמלק, ובמדרש שו"ס שם הובא רק עמלק לבד: (קבג) שנאמר אשר קרך בדרך. הוספתי כמו שהוא,
בכל כ"ו (מלבד כ"י ו') וכן בנדפס וגם בדפוס ראשון, וליתא גם בפסיקתא: (קבד) וידי משה כבדים
ויהלש יהושע. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס מובא רק הכתוב הראשון, ובפסיקתא חסר
שניהם: (קבה) שנקראת רחבה שגא' ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. הוספת הדורש, וליתא בפסיקתא.
ובכ"י ה' ז' ח' נוסף עוד "שכתוב בה רחבה מלכות מאלד": (קבו) שהציל אותי מן המגפה וכפר לי עון
העגל. בפסיקתא שם יחלצני כי חפץ בי, א"ר יוחנן פיזמא דידים הוא סליקת זיה למיתן לי אורייתא, וע"ש
בהערה י"ח, וכאשר לפניו כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י ג' ח' חסר זה שהציל אותי מן המגפה וכפר לי עון
העגל, (ובכ"י ז' חסרים איזה שורות), ואין ספק שהיה כתוב ג"כ בשו"ט דברי ר' יוחנן, כמו שהוא
בפסיקתא, ואח"כ השמיטו, באיזה כ"ו לא נמצא כלל, ובכ"י א' ו' הוסיפו למלכות החסרון שהציל אותי מן
המגפה כו', אולם בכ"י ב' (כ"י פלארענך) נשארו עוד שזורים מהמאמר הזה "יחלצני כי חפץ בי שזכני ארי
סימא דידו ב"י מלת שזכני מיותר ומן מלת ארי נשמטו הקווים וז"ל אר"י והכוונה א"ר יוחנן, ובמקום
פיומא ז"ל פיומא, וגם ז"ל דידים [הוא סליקת] זיה [למיתן לי אורייתא], כמו שהוא בפסיקתא:
(קבז) א"ר פנחס. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י ובנדפס וגשמת ע"י שגגת המעתיק: (קבח) כבדירות שעשו
ידי. תנחומא נשא אוח לג' (כ"ב ע"א) יגמלני ה' כצדקי כבוד ידי, א"ר שמואל בר אבא מהו כבוד ידי
כבדירות ידי שהייתי ברור במצות: (קבט) במעשה העגל. בכ"י ב' ה' (ובכ"י ז' חסרים איזה שורות) נוסף
"שכן כתיב לא יהיה לך אלהים אחרים, ואומר זוכה לאלהים יחרס": (קל) מאן לא בעי מיהו קריבו
דמלכא. בתנ"י מי לא רוגה להיזת מהקרובים למלך: (קלא) וחקותיו לא אסיר ממני, ודרשת והגידו לך
את דבר המשפט. כ"ה בכ"י ו', וחסר בכל כ"ו האחרים גם בנדפס: (קלב) מאי טעמא מכלן עד שזכה
ללבוש אורים ותומים. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכל כ"ו האחרים גם בנדפס ליתא, שהשמיט המעתיק, וגם
הרל"ם

עמו בעקמנות, בשעה שאמר שלח נא ביד תשלח (שמות ד יג), מה כתיב תמן, ודבר
 הוא לך אל העם וגו' (שם שס יז). ואימתי נתכרר על עסקיו, בשעה שאמר לו הראני
 נא את כבודך (שם לג יח), מה כתיב תמן, ויאמר אני אעביר כל טובי (לפניך) [על
 פניך] (שם שס יט). (קמא) אמר ר' שמואל מלמד שהיה הקב"ה מפתה את משה כל
 שבעת ימי הסנה שידך בשליחותו למצרים, [הדא הוא דכתיב] ויאמר משה אל ה' בי
 אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י),
 גם לרבות, (קמב) כיצד תמול הרי שני ימים, שלשום הרי שני ימים, גם גם גם
 הרי שלשה, הרי ששה ימים, מאז הרי שבעה, ביום השביעי אמר לו שלח נא ביד
 תשלח (שם שס יז), (קמג) [והיה מסרב ואמר להקב"ה רבון העולם כבר חשבתי מה
 שאמרת לאברהם אבינו בין הבתרים, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית
 טו יג), ועדיין לא נשלמו, ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, אמר לו הקב"ה לא
 כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותי,
 וכן אמר מדלג על ההרים וגו' (שם נח ט), וכבר נשלם, והיינו דכתיב יודיע דרכיו
 למשה לבני ישראל עלילותיו (ספרי ק י), עלילה שעשה לבני ישראל], אמר ליה
 הקב"ה חייך אני צוררה לך בכנפיך, (קמד) ואימתי פרע לו הקב"ה, אמר ר' ברכיה
 בשעה שבקש להקב"ה כל שבעת ימי אדר שיכנס לארץ ישראל, והרבה תחנונים
 לפניו, שנאמר ואתחנן אל ה' בעת ההוא (דברים ג כג), מהו ואתחנן, מלמד שהרבה
 תחנונים כנגד מלאכי השרת, כתיב הכא ואתחנן, וכתיב התם ורגליהם רגל ישרה
 (יחזקאל א ז), (קמה) ואתחנן ניטריא חמש מאות וחמש עשרה כמנין ישרה,

ה ערות ותקונים

בז"ר מן דיקרי, ובאזוהי כ"י ובנדפס מאן דבריה קאי בגויה: (קמא) א"ר שמואל. בז"ר שס מובא שס
 באות ו' מאמר אחד ואח"כ מובא אמר רב שמואל בר נחמן כל שבעת ימי הסנה כו', והמאמר מובא גם
 בשמ"ר פ"ג אות י"ד ושם איתא אמרו חכמים ז' ימים קודם היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו כו',
 ובמדרש במ"ר פ"א אות ט"ז מובא א"ר שמואל בר נחמני שבעה ימים היה מפתחו הקב"ה כו', והמאמר
 נשנה גם בתנחומא הנדפס מכבר חיי אות ו', וכן בתנחומא שלנו ויקרא אות ד', ובנדפס מכבר שהוסף
 המדפיס ממנוטובה ויקרא אות ג' איתא א"ר לוי שבעת ימים היה הקב"ה מפתה את משה, וע"ש בהערה
 ל"ה: (קמב) כיצד תמול הרי שני ימים. עיין בתנחומא שס בהערה ל"ז מה שהצאתי מסדר עולם ריש
 פ"ה ומשמ"ר, ובחזו"ת פ"א פסוק הגידה גירסא אחרת, וכאשר הוא לפנינו כן הוא גם בכ"י ו', ובכ"י האחרים
 ובנדפס הגי', גם אחד, תמול שנים, מתמול שלשה, שלשום ארבעה, משלשום חמשה, גם ששה, מאז שבעה:
 (קמג) והיה מסרב ואמר להקב"ה עד עלילה שעשה לבני ישראל. האספרי כמו שהוסף המדפיס בדפוס
 ראשון ואח"כ בכל הדפוסים, וליתא בכתבי יד גם לא בכ"י ג' אשר ממנו נדפס דפוס ראשון, ולא במדרש
 וז"ר שס, ולא בחזו"ת פ"א פ' הגידה ל', והיא האספה מאוחרת מאת המדפיס, וגמלא רק בכ"י ה', ולדעת
 ההעתיקה הריא היא נעתיקה מן דפוס קאנשט', וגם הרא"ש בגליון המדרש רשם על המאמר הזה "אינו
 בכחוביס" ר"ל שלא נמצא בכ"י שלפניו, ועיין בפסיקתא פסקא החדש (מ"ו ע"א) קול דודי הנה זה בא וגו'
 ר' יהודה אמר קול דודי הנה זה בא, זה משה בשעה שאמר לישראל בחדש הזה אחס נגאלין, אמרו לו
 משה רבינו היך אנו נגאלים, לא כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו ועבדום וענו אותם ארבע מאות (בראשית
 ט"ז יג), והלא אין בידנו אלא מאתים ועשר שנה, אמר להם הואיל והוא חפץ לנאול אחכם, אינו מביט
 בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים על הקאים ומקפץ על הגבעות על החשבונות ועל העיבורין ונחדש הזה
 אתם נגאלין: (קמד) ואימתי פרע לו הקב"ה א"ר ברכי' שבעה כו'. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים
 ובנדפס המאמר קטוע וכך איתא שם: ואימתי פרע לו א"ר ברכיה כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש
 חפלה ותחנונים שיכנס לארץ בשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן. הרא"ש הביא בגליון המדרש הטוסחא
 שהיה בכ"י שלפניו כמו שהוא בכ"י שלפניו, והמלות "ואימתי פרע לו א"ר ברכיה" חסרים בכ"י וגמלא
 לנכון בדפוס ראשון (גם בכ"י ח'), ואח"כ בכל הדפוסים. וכן הוא לנכון בז"ר שס פ"א אות ו', רק
 שם בטעות רבי ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר וכו' ז"ל רבי ברכי' ור' חלבו
 ר' ברכי' אמר, ואולי ז"ל רבי ברכי' בש"ר לוי, וראיתי במדרש חזו"ת פ"א פ' הגידה ל' ר' ברכיה ור'
 חלבו ור' לוי, יש לתקן ג"כ רבי ברכי' בש"ר לוי ור' חלבו, כי לא נמצא שם מאמר כלל בשם ר' לוי,
 גם יש לתקן שם ולהסך המאמרים, המאמר מר' חלבו בשם ר' ברכי' וכן להסך: (קמה) ואתחנן גי' תקט"ו
 כמנין ישרה. כל זה הוא נ"כ בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס ליתא, כמו שהעירותי בהערה
 שלפניה, ובמדרש דב"ר פ"א אות י' איתא ומנין שהתפלל משה באותו הפרק חמש מאות וחמשה עשר
 פעמים

(קמו) בשביעי אמר ליה לא תעבור את הירדן הזה (דגים לא ב), ר' הלבו אמר (קמו) כל שבעת ימי המלואים היה משה (קמח) משמש בכחונה גדולה, מה כתיב בסופה, ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו (ויקרא פ א) :

[כג] כי אתה עם עני תושיע. (קמט) אלו ישראל שהם עניים בגלות: ועינים רמות תשפיר. אלו אדום וישמעאל, שהולכים בגלות הרוח בעולם, וכתיב בספר שמואל ועיניך על רמים תשפיל (ש"ב עג כח), לפי שהן הולכין רמים, עיניך על רמים להשפילן מרומתותן: כי אתה תאיר נרי. בתורה ובמצות, כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו ג): ה' אלהי יגיה חשכי, בתלמוד שלא יהיה לי ספק: (קנ) דבר אחר כי אתה תאיר נרי. (קנא) במרדכי: ה' אלהי יגיה חשכי. באסתר: ד"א כי אתה תאיר נרי. (קנב) ביהודע: ה' אלהי יגיה חשכי, ביהושבעת אשתו של יהודע. (קנג) ר' אליעזר אומר בעליית בית המקדש היה טמון, ר' שמואל [בר נחמן] אומר בתאים היה טמון, (קנד) אומר ר' סימון נראין דברי ר' אליעזר שהיה בעליית בית המקדש, בימות החמה, ודברי ר' שמואל [בר נחמן] נראין, בימות הגשמים, (קנה) ומי שמר אותו, יהודע הכהן ויהושבעת אשתו, הוי אומר כי אתה תאיר נרי: (קנו) ד"א כי אתה תאיר נרי. [כי בך ארוץ גדוד]. (קנז) בגודדי עמלק,

הערות ותקונים

שמים, שנאמר ואתחן אל ה' צעת הויה לאמר ואתחן בנימסריא הכי הוי: (קמו) בשביעי אמר ליה. עיין בפ' יס קול במדרש ש"ס ש: (קמו) כל צנעה ימי המלואים הויה משה משמש צנעה גדולה, ירושלמי יומא פ"א ה"א, פסיקתא פרה (ל"ח ע"ג), ופסיקתא רבתי פרה, ועיין שם במאיר עין הערה ז': (קמח) משמש צנעה גדולה. כ"י וזנפס כעשת מבקש לשמש, וכו"ר ובמדרש חזית הלשון ברחבה, כל ז' ימי המלואים הויה משמש צנעה גדולה, וכסבור של הויה, זו אמר לו לא שלך הויה אלא של אהרן אהרן הויה, הויה ביום השמיני [קרא משה וגו'], ועיין בתחומא שלנו שמיני אות ה' ויהי ביום השמיני קרא משה וגו', אמרו רבותי כו' חייך אני פורעה לך למהר כשיעשה את המשכן תהא סבור בעמך שתשמש צנעה גדולה, ואני אומר לך קרא לאהרן שימש, לך נאמר קרא משה לאהרן ולבניו וכו' פ"ט: (קמט) אלו ישראל שהם עניים בגלות כו' אלו אדום וישמעאל עד שלא יהיה לי ספק, הוא נ"כ כ"י ו', אצל כ"י האחרים ובנדפס המאמר קטוע, וכך איתא שם כי אתה עם עני תושיע אלו ישראל, ועינים רמות תשפיל, עיניך על רמים להשפילם, ואח"כ מתחיל כי אתה תאיר נרי במרדכי, והרא"פ הוסיף גם זה בגליון המדרש כמו שמאל כ"י שלפניו: (קנ) ד"א כי אתה תאיר נרי במרדכי. מובא בילקוט שמואל רמז קס"א בשם ש"ס: (קנא) במרדכי. דכתיב ליהודים הויה אורה: (קנב) ביהודע ה' אלהי יגיה חשכי ביהושבעת אשתו של יהודע. כ"ה גם כ"י ו' וגם כ"י ה' הנוסחא כן, רק מהוסף הסדר בתחלה ביהושבעת ואח"כ ביהודע, אצל בכל המקומות המאמר משוכם, כ"י ב' כי אתה תאיר נרי ביואש, ה' אלהי יגיה חשכי ביהודע, כ"י ג' במקום ביואש כתוב שם ביהושע, וגם שם הגי' ביהודע, ובכ"י ח' הגי' ביהושע כו' ביהודע, נדפסו ראשון בעשות ביהושע כו' ביהודע, ובדפוס ויניליא ואח"כ בכל הדפוסים הגי' ביואש כו' ביהודע. והגי' שלפנינו נכונה, וכן מובא לגבן בילקוט מלכים סוף רמז רנ"ב בשם ש"ס, ובילקוט שמואל שם רמז קכ"א בשם ש"ס בעשות כי אתה תאיר נרי ביהושע ואלתי יגיה חשכי ביהודע ז"ל ביהושע ונעשית בעשות ביהושע, וראיתי כ"י ב' ובכ"י ה' אחר שהביא הנוסחא כמו שהבאתי למעלה נוסף בסוף: ד"א כי אתה תאיר נרי ביואש הכתוב מדבר, שנאמר ועלזיה אס [וגו'] ותקח יהושע וגו' (מ"ב י"א א' ב'), והוא האספה מאת המעתיק להביא גי' אחרת: (קנג) ר' אליעזר אומר בעליית בית המקדש היה טמון. זה קאי על יהושע שכתוב וחננוב אותו (את יואש) מתוך בני המלך וגו' ואת מניקתו בחדר המסות ויסתרו אותו וגו' ויהי אתה בית ה' מתחבא שם שנים (מ"ב י"א ב' ג'), וכן נסנה המאמר במדרש חזית פ"א פ' הק' יפה דודי, אף טרשנו רעננה זה בית המקדש, המד"א ואת מניקתו בחדר המסות מהו בחדר המסות, ר' אלעזר אמר בתאים, ור' שמואל בר נחמן אמר בעליות, ונפסק שם הסדר המאמר שלפנינו בשם ר' אליעזר הוא במדרש שם בשם ר' שמואל בר נחמן, וכן להיסק והגי' שם ר' אלעזר במקום ר' אליעזר, ומובא בילקוט מלכים שם בשם מדרש ש"ס: (קנד) א"ר סימון כו'. במדרש שם חסרים המלות א"ר סימון: (קנה) ומי שמר אותו יהודע הכהן ויהושבעת אשתו. גם לעיל כתוב ה' אלהי יגיה חשכי ביהושבעת אשתו של יהודע, וראיתי בבאור הרא"ש אות ל"ח על ומי שמרו יהודע הכהן ויהושבעת אשתו. כתב וז"ל במ"ב י"א כתוב כי יהושע הויה בת המלך יורם אחות יואש ואלתי הויה יהושע נ"כ אשת יהודע הכהן הגדול ע"כ קראה לה אשתו עכ"ל, ושכתב לו לא ראש הכתוב דה"כ כ"ב י"א ותסתירו יהושע בת המלך יורם אשת יהודע הכהן: (קנו) ד"א כי אתה תאיר נרי בגודדי עמלק. מובא בילקוט שמואל רמז קס"א בשם ש"ס: (קנז) בגודדי עמלק. לזה כפן רש"י

(קנח) דאמר ר' יהושע בן לוי (קנט) גיים של עמלק באו על דוד, והיה דוד עושה מלחמה (קס) שני לילות ויום אחד, שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם (ש"א ל"ו), ומי היה מאיר לו אותן שני לילות, (קסא) בברקים וזיקים היה הקב"ה מאיר לו, הוי אומר תאיר נרי: (קסב) בר קפרא אמר, אמר הקב"ה נרי בידך, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כג), ונרך בדי, שנאמר נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם (משלי כ טו), (קסג) שמור נרי ואשמור נרך:

[כד] כי בך ארוץ גדוד. (קסד) ר' חייא בשם ר' לוי אמר (קסה) בשעה שהלך דוד לעשות מלחמה עם היבוסים, (קסו) התחיל לומר כל מכה יבוסים ויגע בצנור (ש"א ס' ח), וכתוב אחר אומר כל מכה יבוסים [בראשונה] יהיה לראש ולשר (ד"א י"א), מה עשה יואב, הביא ברוש אחד רענן, וקבעו בצד החומה, (קסו) וכפף את ראש הברוש שהוא רך, ועלה על ראשו של דוד, ונתלה על הברוש, ודיג על החומה, אמר דוד יהלמני צדיק חסד ויוכיחני (תהלים קמ"א ס'), מה עשה הקב"ה, קיצר את החומה, ועלה דוד אחריו, שנאמר ובאלהי אדלג שור:

[כה] האל תמים דרכו. (קסז) אמר רב לא נתן הקב"ה את המצות אלא לצרף בהן את ישראל, שנאמר אמרת ה' צרופה: דבר אחר האל תמים דרכו. אם דרכו של אל תמים אתה על אחת כמה וכמה, וכי מה איכפת לו להקב"ה (קסה) אם אדם שוחט מן הגרגרת או מן הושט ואוכל, (קסח) אמר ר' ברכיה בשם ר' יעקב [כתיב] לא תאכלו כל נבלה (דברים י"ד כ"א), ובשר בשדה מרפה לא תאכלו (שמות כ"ב ל'), וחלב נבילה וחלב מרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו (ויקרא ז' כד), אם אכלתם בעולם הזה סופכם ליתן את הדין, ואם לא אכלתם בעולם הזה, חייכם

הערות ותקונים

דס"י (תהלים י"ח כ"ט) כי אתה תאיר נרי כשנלחם נגדוד עמלק הבא על קנח, שנה ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם: (קנח) דאמר ריב"ל גיים של עמלק כו' שני לילות ויום אחד. וי"ר פכ"א אות ג', פתיחתא דליכה אות ל', ושם נוספו המלות "כמה דתיקן תמן על הזיקין ועל זועות ועל הנרקים" והוא צברכות דף כ"ח. והוא מיותר ואין לו ענין כלל לשם; רק אחד הוסיף זה על מאיר לו צלילות בזיקין ונרקים: (קנט) גיים של עמלק. פי' חילות (שאמר) והמלה סרית וערבית: (קס) שני לילות ויום אחד שנה מהנשף ועד הערב למחרתם. ומפרש למחרתם על מחרת ליל השני, ומפרש מהנשף ועד הערב כמו מהערב ועד הערב, וזה לא צדדנו צרכות ג': (קסא) "בברקים וזיקים" זה חסר בכל כ"ו וגם נדפס, וגם נדפס ראשון, והוא לנכון גם בכ"ו ו' וזילקוט שמואל סס בשם ש"ס: (קסב) בר קפרא אמר. וי"ר פכ"א אות ד', דב"ר פ"ד אות ד', ועיין תנחומא קדושים אות ו': (קסג) שמור נרי ואשמור נרך. בכ"י ג' ג' ה' ונדפס ראשון ס"ס אחר זה "וכו' כזמור י"ז", ונדפס וויניליא בטעות י"ז ונדפסוים האחרונים הנינו כמקום י"ז ש"ז ויש לתקן י"ז. ובכ"י ד' חסרים איזה דפים, ובכ"י ז' חסר מן ד"א כי אתה תאיר נרי זיהודע עד כי בך ארוץ גדוד: (קסד) ר' חייא בש"ר לוי. מוצא זילקוט שמואל רמז קס"א בשם ש"ס: (קסה) בשעה שהלך דוד לעשות מלחמה עם היבוסים. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכל כ"י האחרים ונדפס הגי' בשעה שאמר דוד לישראל לעשות מלחמה עם אנשי יבוס. וזילקוט סס בשם ש"ס הגי' משונעת בשעה שהלך דוד לגמזו לעשות עמם מלחמה, מלת לגמזו אין לה שחר כלל, בצד הילקוט נרשם על לגמזו "סס מקום" אבל מה לדוד לעיר גמזו, ועיר גמזו מזכרת נדה"ב כ"ח י"ח. ואין ספק שז"ל כמו בכ"י שלפנינו בשעה שהלך דוד על יבוס לעשות עמם מלחמה, ואח"כ נעשית בטעות "לגמזו" מן "על יבוס", והמאמר הזה מוצא ברש"י תהלים (י"ח ל') בשם מדרש תהלים: (קסו) התחיל לומר כל מכה יבוסים ויגע בצנור וכתוב אחר אומר כל מכה יבוסים. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון המדרש עפ"י כ"י שהי' לפניו, אבל בכל כ"י האחרים ונדפס וזילקוט הגי' התחיל אומר כל מכה יבוסים בראשונה יהי' לראש ולשר, והוא רק הפסוק השני מד"ה, ואין ספק כי המעתיק הביא שני כתובים כאחד: (קסו) וכפף את ראש הברוש שהוא רך ועלה על ראשו של דוד ונתלה על הברוש. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדפס וזילקוט וכפף ראשו שהיה רך והוא צו דוד וקפץ יואב על ראש דוד ונתלה בברוש, וגם הרא"ש בגליון המדרש הביא הנוסחא כמו שהוא בכ"י שלפנינו: (קסז) אמר רב לא נתן הקב"ה את המצות כו'. ב"ר פמ"ד אות א' וי"ר פי"ג אות ג', ועיין תנחומא שמיני אות י"ב ובהערה פ"א: (קסח) אם אדם שוחט מן הגרגרת או מן הושט ואוכל. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ג' ג' ה' ז' ונדפס שוחט מן הקנה או מן הזנב, ובכ"י ח' שוחט מן הקנה או מן העורף, ובכ"ר פמ"ד אות א' וכי מה איכפת לי להקב"ה מי ששוחט מן הזנב או מי ששוחט מן העורף: (קסח) א"ר צרכיה

בניי (קע) שאריסטון גדול מתוקן לכם לעתיד לבא (קעא) מסעודת לויתן, ומבחמת ויו שדי, שנאמר ואכלתם אכול ושבוע (יואל כ טו): ד"א האל תמים דרכו. (קעב) באברהם אבינו הכתוב מדבר, שראה הקב"ה שמתגורר אחריו, ובחר בו, ואמר לו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (נחשים י"ו א): אמרת ה' צרופה. (קעג) שצורפו בעשר (קעד) נסיונות. ואלו הן, אחת בכבשן האש, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (שס טו ז), ואחת לך מארצך וממולדתך (שס יב א), שנים בשרה, בפרעה ובאבימלך, הרי ארבעה, ובהגר המצרית בא נא אל שפחתי (שס טז ב), [הרי חמשה], ובישמעאל גרש (את בן) האמה (שס כא י), הרי ששה, ובמלכים וירק את חניכיו (שס יד י), [הרי שבעה], ובמילה המול לכם כל זכר (שס י"ו י), [הרי שמונה], ובין הבתרים שהראהו ארבע מלכיות משעבדות בבניו, [הרי תשעה], ובעקדה של יצחק [שאמר

הערות ותקונים

ברכי' בש"ר יעקב כתיב לא תאכלו כל נבלה כו'. כ"ה בכ"ו, אכל כל האחרים ובנדפס בני' ר' ברכי' בש"ר יעקב [אמר] כתיב חלב נבלה וחלב טרפה אם לא אכלתם אותם נעולם הזה חייכם שאריסטון גדול מתוקן לכם לעולם הבא, והרא"פ בגליון המדרש הוסיף הטוסחא כמו שהוא בכ"י שלפנינו, ובמדרש וי"ר שס א"ר ברכי' בשס רבי יצחק אריסטון עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים לע"ל וכל מי שלא אכל נבלות נעולם הזה זוכה לראותו לעו"ב, וה"ד וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלוהו (ויקרא ז' כד) בשביל שתאכל ממנו לע"ל: (קע) שאריסטון. מלה יונית $\alpha\sigma\tau\alpha\sigma\tau\alpha$ פי' טעודה (מאהל"ט) ומורגל במדרשים ובירושלמי: (קעא) מסעודת לויתן ומבחמת ויו שדי. כ"ה גס בכ"ו, וחסר בכ"ו האחרים ובנדפס: (קעב) באברהם אבינו הכתוב מדבר שראה הקב"ה שמתגורר אחריו ובחר בו. כ"ה גס בכ"ו ו' אכל כל האחרים ובנדפס ד"א האל תמים דרכו זה אברהם, שג' ההלך לפני והיה תמים. והרא"פ הגיה בגליון המדרש כמו שהוא בכ"י שלפנינו. ובכ"ר פמ"ד אות א' ד"א האל תמים דרכו זה אברהם, שנאמר ומלאה את לבבו נאמן לפיך, ז"ל שנאמר התהלך לפני והיה תמים, ומוצא לנכון בילקוט לך רמז ע"ז, ושמואל רמז קס"א בשס ב"ר: (קעג) שצורפו בעשר נסיונות, אחת בכבשן האש. בכ"ר שס שצורפו בכבשן האש: (קעד) שצורפו בעשר נסיונות ואלו הן ט'. במשנה אבות פ"ה מ"ג נאמר רק עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם ולא חשיב במשנה פרטם אחת לאחת. וכאשר לפנינו כ"ה גס בכ"ו ו', אולם בכ"ו האחרים ובנדפס בני' נסיונות ק"ה בסגנון אחר במקום לפנינו ואחת לך לך מארצך וממולדתך (שהוא נסיון ב') שנים בשרה, בפרעה ובאבימלך (נסיון ג' ד'), ובהגר (נסיון ה') כתוב בכל כ"ו האחרים ובנדפס: שנים כשאמר לו לך לך (הוא נסיון ז' ג') ושנים בשרה בהגר בא נא אל שפחתי. (הוא נסיון ד' ה'). ובמקום לפנינו נסיון לך לך (הוא נסיון א') הוא בכ"ו האחרים ובנדפס ב' נסיונות. ולעומת זה מה שהוא לפנינו בשרה ב' נסיונות היינו מעשה פרעה ומעשה אבימלך הוא בכ"ו האחרים נסיון א'. ולפנינו חושב נסיון הגר בפני עצמו לנסיון החמישי, ובכ"ו האחרים הוא ג"כ הנסיון החמישי רק החבירו הנסיון הזה אל מספר שנים שהביא: ושנים בשרה בהגר, ר"ל לא שנים בשרה לבד, ונסיון אחר בהגר, רק השנים הם בשרה ובהגר יחד, ואלו בכ"ו ראשון ה' כתוב קד: ואלו הן: כשירד לתוך כבשן האש. שנית כשאמר לו לך לך. שנים בשרה. ובהגר בא נא אל שפחתי. השמתיך מכ"ו א' ו' הוסיף במקום שנית כשאמר לו לך לך והלגי, ואחת לך לך, כי היה חושב זה לנסיון א', והמעתיק השני חשב זה לב' נסיונות והלגי במקום "שנית" "ושנים" כשאמר לו לך לך. כי ב' פעמים יא' מחרן, עיין תוס' שבת י' ע"ג ד"ה ושל סדוס, ותוס' ע"ז ט' ע"א ד"ה וגמירי. וגם המעתיק מכ"ו א' ו' חשיב שנים בשרה, הכוונה ב' נסיונות היו בשרה לבד, והוסיף, בפרעה ובאבימלך" וחשב נסיון הגר בפני עצמו, והמעתיק מכ"ו האחרים חשיב שנים בשרה ובהגר לב' נסיונות, נסיון א' בשרה, ונסיון א' בהגר, ומה יא' השנים האלה, ובמזמור ז"ה נשתנה בני, ושם הוא הוסיף בכ"ו האחרים ובנדפס, ולא נמצא כלל בכ"ו א' וכ"ו ו' ע"ג בהערות שלי. וראיתי באבות דר"ג פל"ג הביא ג"כ העשרה נסיונות וסופר ומונה כמו שהוא במדרש שו"ט. וכך איתא שם: עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקב"ה ובכולם נמלא שלם, אלו הן: שנים בלך לך. שנים בשני בניו, (היינו עקדת יצחק וישמעאל שאמר גרם האמה הזאת וגו'), שנים בשתי נשיו (היינו שרה והגר), אחד עם המלכים, ואחד בין הבתרים, אחד באור כשדים, ואחד צברית מילה, ע"כ, והוא כפי נוסחת כ"ו האחרים ואח"כ בנדפס. ובעל פדר"א פכ"ו עד פל"א סופר מספרם באופן ובסגנון אחר: א' בקש נמרוד להרגו ונחבה י"ג שנים. ב' השליכו באור כשדים. ג' עלטול מציח אביו ומשפחתו שג' לך לך. ד' הביא הקב"ה רעב דימיו. ה' שלקחה שרה אשתו לפרעה לאשה ולא היה מלטער. ו' באו המלכים והגלו את לוט בן אחיו. ז' הראה לו בין הבתרים שעבוד ארבע מלכיות שימשלו בבניו. ח' לווה למול את עצמו ואת בנו. ט' אמר לו לגרם את ישמעאל עם אמו. י' לווה לשחוט את בנו יצחק. וגם רש"י פסי' לאבות כתב עשרה נסיונות מפורשים בפדר"א כולם יחד.

לו קח נא את בנך את יהודך (נראה כג' ב), הרי עשרה, (קעה) וקבלן מיראה ומאהבה, ועמד כגבור, ומה שכרו, מן הוא לכל החוסים בו, שנאמר אנכי מן לך (שס טו א), ואומות העולם אומרים למה הקב"ה מחבב את אברהם והצילו מכבשן האש, ומן תשועת המלכים, ומן האוכלוסין, ומכל הצרות שעברו עליו, אמר להן הקב"ה הריני מקריב ומראה לכם אפילו אומר לו שיקח ויקריב את בנו לשמי, (קעו) הוא שומע לי, לכך אני מגינו, מן הוא לכל החוסים בו, ולמחר בגיו מברכין בתפלה ברוך אתה ה' מן אברהם: (קעז) [מנני וקרן ישעי (תהלים יג ג)]. אמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים מן אברהם, ולא מן דוד, אמר לו בחנתיו בעשרה נסיונות, אמר לפניו בחנני ה' ונסני (שס טו ב), כיון שנסה אבי-י שבט שבע ולא עמד בו, מיד התפלל דוד שיאמרו מן דוד בברכת ההפטרה, כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד ברוך אתה ה' מן דוד, הדא הוא דכתיב ותתן לי מן ישעך:

[כו] כי מי אלוה מבלעדי ה' ומי צור זולתי אלהינו. (קעה) וחנה אמרה אין קדוש כה' כי אין בלתך (ש"א כג), מהו כי אין בלתך, אין לבלותך, בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו, אבל הקב"ה מבלה מעשה ידיו: ומי צור זולתי אלהינו. חנה אמרה ואין צור כאלהינו (ש"א כג), אל תהי קורא כן, אלא (קעט) אין ציור כאלהינו, (קפ) הציור הזה אינו יכול לצייר באפלה, אבל הקב"ה צר צורה באפלה, שנאמר אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ (תהלים קל"ט טו), הציור הזה אינו יכול לצייר צורה במים, אבל הקב"ה צר צורה במים, שנאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה (נראה א ב), הציור הזה אינו יכול לצייר אלא מתוך סממנין הרבה בלבן ושחור וירוק ואדום, וכל סימן, והקב"ה צר את העיבור מטיפה של לובן ומטיפה של אדום, הציור הזה אינו יכול לצייר אלא כמעשה, והקב"ה באמירה, שנאמר ויאמר אלהים יהי אור (נראה א ג), הציור הזה אינו יכול לצייר את הצורה בבת אחת כולה, אלא קיסעא קיסעא, אבל הקב"ה צר את הצורה כולה בבת אחת, שנאמר כי יוצר הכל הוא (ימי' טו), (קפא) הציור צורתו אינה אוכלה והוא אוכל, אבל הקב"ה צורתו אוכלת והוא אינו אוכל, ולא עוד אלא שמאכיל את הבריות, הציור הזה הוא מת, וצורתו קיימת, אבל הקב"ה צורתו מתה, והוא חי וקיים לעלם ולעלמי עלמיא, בשר

הערות ותקונים

יסדס ר' שמעון הגדול בקרובה אמרת ה' לרופה, וע"ש שחשב אותם כמו שהוא בפדר"א, וז"ל ברש"י אמרתך לרופה, והוא כיום ב' של ר"ה והוא בסילוק אשר מי יעשה כמעשיך וכנבורותיך, ונתנסה בעשר נסיונות, וגם הרמב"ם צפי' לאבות מונה את העשרה נסיונות. א) הנרות לך לך מארץך, ב' רעב, ג' בהלקח שרה לפרעה, ד) הלחמו בד' מלכים, ה) לקחו הנר לאשה אחר שטאש מלהוליד משרה, ו) המילה, ז) בלקח מלך נרר את שרה, ח) גרש הנר, ט) הרחקת בנו ישמעאל, י) עקדת יצחק. והרב המאירי צפי' על אבות הביא וגדולי המחברים (מונתו להרמב"ם ז"ל) לא מנו נסיונות ענין אור כשדים, אחר שלא נכתב בתורה להדיא, ולא מנו ג' בין הכתרים, ומנו במקום הראשון לקחו הנר אחר שיאוש מלהוליד, וזה הדבר נלתי נראה להיות זה נקרא נסיון, אלא שאפשר שקראו נסיון בהנכנסו בלעז גידול בניו אחר התיאשו מלהוליד. וע"ש שהוא חושב שם העשרה נסיונות בסגנון אחר. ועיין מ"ש בזה התשב"ץ צפי' לאבות ומה שהביא בשם רבינו יונה ז"ל, ועיין גם בהרע"ב באבות שם: (קעה) וקבלן מיראה ומאהבה ועמד כגבור ומה שכרו מן הוא לכל החוסים בו, שנאמר אנכי מן לך. כ"ה גם בכ"י ו', וליתא בכ"י האחרים וננדפס: (קעז) הוא שומע לי. בנדפס ובאיוז כ"י נוסף, וחוסה בי: (קעז) מנני וקרן ישעי אמר דוד כו'. הוספתי כמו שהוא בכ"י צ' ה' ז' (ובכ"י ד' חסרים איוז דפיס), וכן הוסיף המדפיס מוויניציא וחסר גם בכ"י ג' ו' ה' ובדפוס ראשון: (קעה) וחנה אמרה אין קדוש כה' כי אין בלתך מאי כי אין בלתך כו'. כ"ה בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ליתא, ומתחיל כי מי אלוה מבלעדי ה' (ומי צור זולתי אלהינו) אמרה חנה אין צור כאלהינו אין ציור כאלהינו, והמאמר שנוסף לפניו הוא הוספת המעתיק מנמרא ברכות י' ע"א מגילה י"ד ע"א, ועיין במדרש שמואל פ"ה: (קעט) אין ציור כאלהינו. ברכות ומגילה שם מכילתא ויהי בשלח מס' דשירתא סוף פ"ח, ומדרש שמואל שם: (קפ) הציור הזה אינו יכול לצייר באפלה. עיין להלן מזמור ק"ג ובמכילתא שם, ובאגדת שמואל שם, והמאמרים אינם בסגנון אחד, ועיין גם בילקוט שמואל רמז ס"ג שהביא בשם המכילתא, והסיוס שם מדת ב"ד לר ארס כו' אינו במכילתא: (קפא) הציור ס' צורתו אוכלת כו', הציור הזה הוא

ידם הוא משבח צורתו ומוכרה ומתפרנס ממנה, אבל הקב"ה צורתו משבח אותו והוא מפרנס אותה, שנאמר עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו (תהלים קמ"ט טו), בשר ודם צר צורה ואינו יכול להמיל בה רוח ונשמה וקרביים ובני מעיים, והקב"ה צר צורה בתוך צורה במעי אמו, וממיל בו רוח ונשמה וקרביים ובני מעיים, הרי הוא דכתיב ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו (ש"ס ק"א), (קפ"ב) לכך נאמר ומי צור זולתי אלהינו:

[כז] (קפ"ג) האל המאורני חיל. כמו שנאמר כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל (דברים ח י"ט): ויתן תמים דרכי. שמשלם שכר [על תמימות דרכי, וכתוב אחר אומר ויתר תמים דרכי (ש"ס כ"ג)], שהותירני למלך בעולם הזה ובעולם הבא בשביל שהלכתי בתמימות בדרכי: משה רגלי כאילות. כשאני הולך למלחמה בחוץ לארץ: ועל במותי. בארץ ישראל: ועמידני. מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה ורועותי. (קפ"ד) ללמדך שהיה דוד נוטל קשת נחושה וכופפה. ד"א נוח לו לאדם לכופף קשת נחושה, ולא לכופף רועו של דוד: ד"א ונחתה קשת נחושה ורועותי. (קפ"ה) שהיה בא מזרעו של נחשון, (קפ"ו) שבא משבט יהודה, שנאמר בו ויאמר ללמד בני יהודה קשת (ש"ס ח י"ט):

[כח] (קפ"ז) ותתן לי מגן ישעך. זה גבורה: וימינך תסעדני. זה תורה שניתנה בימין: וענותך תרבני. זו ענוה, מלמד ששלשתן נמצאו ברוד: (קפ"ח) דבר אחר ותתן לי מגן ישעך [וימינך תסעדני וענותך תרבני]. (קפ"ט) שלשה דברים ניתנו מתנה לעולם, ואלו הן: תורה, וגשמים, ומאורות. (קצ) תורה, שנאמר ויתן אל משה ככלותו וגו' (שמות לא י"ט). (קצ"א) גשמים, שנאמר ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא טו ז). מאורות, שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים (בראשית א יו). (קצ"ב) ר' זעירא בשם ר' שמעון בן לקיש אמר אף השלום, שנאמר ונתתי שלום בארץ (ויקרא טו ו). (קצ"ג) ורבנן אמרי אף הנקמה, שנאמר ונתתי [את] נקמתי באהם (יחזקאל כ"ט ז). (קצ"ד) ר' יהושע אומר אף הישועה, שנאמר ותתן לי מגן ישעך, ובזכות מה הישועה באה, בזכות התורה שניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג ג), (קצ"ה) ורבנן אמרי אף בשביל הענוה, שנאמר וענותך תרבני:

הערות ותקונים

מת ט'. כ"ה גס בכ"ו ו' והסר בכ"ו האחרים ובגדפס וכן במאמר "ללאחריו" ומוכרה ומתפרנס ממנה, והוא מפרנס אותה, שנאמר עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו, (קפ"ב) לכך נאמר ומי צור זולתי אלהינו. כ"ה בכ"ו ו', ובכ"ו האחרים ובגדפס הוי אין צור זולתי אלהינו ל"ל ומי צור: (קפ"ג) האל המאורני חיל עד ויחזירני. כ"ה גס בכ"ו ו', והסר בכל כ"ו האחרים ובגדפס, וגם הרא"ש הוסיף בגליון כמו שהי' בכ"ו שלפניו: (קפ"ד) ללמדך שהי' דוד נוטל קשת נחושה וכופפה. מובא בילקוט שמואל רמז קס"א והסר גליון, ומה שגרס בגליון "כתוב ברמז פ"ג" לא נמצא שם המאמר הזה, ורש"י כפי' לתהלים שם הביא וז"ל ונדרסה קשת נחושה ע"י זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומות ואומרים זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא לייראתו והוא היה שומע ודורכן בפניהם. ואולי ראה כן באיזה מדרש: (קפ"ה) שהיה בא מזרעו של נחשון. דרש נחושה לשון נחשון: (קפ"ו) שבא משבט יהודה שנאמר ללמד בני יהודה קשת. כ"ה גס בכ"ו ו', והסר בכ"ו האחרים ובגדפס, והרא"ש הוסיף זה בגליון המדרש כמו שהי' לפניו בכ"ו: (קפ"ז) ותתן לי מגן ישעך, זה גבורה ט' עד נמצאו בדוד, כ"ה גס בכ"ו ו', והסר בכל כ"ו האחרים ובגדפס: (קפ"ח) ד"א ותתן לי מגן ישעך שלשה דברים עד ד"א ותתן לי מגן ישעך מדבר באברהם נשמו בכ"ו ז' ע"י שנגת המעתיק: (קפ"ט) שלשה דברים ניתנו מתנה לעולם. ב"ר פ"ו אות ה' ושם מובא זה בשם ר' יוחנן וגם נס במדרש וי"ר פל"ה אות ה' ובק"ה במדרש סמ"ר פמ"א אות ב' ושם הגי' ר' יוחנן במקום ר' יוחנן: (קצ) תורה דכתיב ויתן אל משה. כולל כתוב לשון יתן והוא לשון מתנה: (קצ"א) גשמים של ונתתי גשמיכם בעתם. כ"ה גס בכ"ו ו', וכ"ה גס בכ"ו וי"ר ושמ"ר, אבל בכ"ו האחרים ובגדפס מובא הכתוב ונתתי מטר ארבעים (דברים י"א י"ד): (קצ"ב) ר' זעירא בש"ר שמעון בן לקיש. ב"ר ר' זעירא בש"ר יהודה בר סימון, ובז"ר הוא כמו לפנינו, ובשמ"ר ר' זעירא בשם ר' שמעון: (קצ"ג) ורבנן אמרי אף הנקמה. ב"ר ובז"ר הוא בשם י"א, ובשמ"ר לא מובא יותר, וסיים רק במאמר של ר' זעירא אף השלום: (קצ"ד) ר' יהושע. ב"ר ובז"ר הגי' ר' יהושע בר נחמי: (קצ"ה) ורבנן אמרי אף בשביל הענוה שג'

[כט] דבר אחר ותתן לי מגן ישעך [וימינך תסעדני וענותך תרבני]. מדבר באברהם, שהיה יושב (קצו) והשכינה עומדת, וממתנת עד שאכלו האורחים, מיכן (קצז) שגדול הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה, שנאמר ויאמר אדני וגו' אל נא תעבור מעל עבדך (בראשית י"ג). (קצח) ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר בקש אברהם לעמוד, אמר לו הקב"ה שב, ואתה סימן לבניך שיהיו בניך (קצט) יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ואני עומד, שנאמר אלהים נצב בעדת אל (תהלים ס"א). (ר) ר' שמואל ב"ר חייא ור' יודן בשם ר' חנינא אמרו על כל שבה ושבה שישראל משבחין להקב"ה, הוא משרה שכינתו עליהם, ומה טעם, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (ס"ב ג' ד). אמר ר' סימון בשעה שנגלה הקב"ה על אברהם, היה מצטער על מילתו, אמר הקב"ה למלאכים לכו אצלו, ונמפל להם השכינה, ומעכבת לו עד שהלכו המלאכים, שנאמר ויפנו משם האנשים וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ה' (בראשית י"ח כג), (רא) אמר ר' סימון תקון סופרים הוא זה, שהשכינה עומדת וממתנת לו, לכך נאמר וענותך תרבני: (רב) אמר ר' חייא תלמיד הולך לפני רבו בלילה, מי נוטל (רג) הפנס הלא התלמיד לפני רבו, אבל הקב"ה נוטל את הפנס לפני ישראל, שנאמר וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך וגו' (שמות י"ג כ"א), הוי וענותך תרבני, (רד) ר' לוליאני בשם ר' ישמעאל אומר בנהוג שבעולם הרב אומר והתלמיד עונה, והקב"ה אינו כן, אלא משה ידבר והאלהים יענו בקול (ס"ט י"ט), כה בקול, בקולו של משה, הוי וענותך תרבני. (רה) אמר בן עזאי מלך בשר ודם כשהוא מזכיר את שמו, מזכיר תחלה שמו,

הערות ותקונים

ש' וענותך תרבני. כ"ה גס כ"ו ו', והכר כ"י האחרים ונגדפס. וכן ליתא כ"ר וכו' ר', וכו' ר' וכו' ר' טספ עוד ר' תנחומא אמר אף ארץ ישראל, ש' ויתן להם ארצה נויס וגו', רבן אמרי אף הרחמים, ש' ויתן אותם לרחמים לפני טוביהם, ר' יחזק בר מריון אמר אף הפרשת הים הגדול, ש' כה אמר ה' הנותן זיס וגו', ומאמר מר' יחזק מהפרש עפ"י מאמרו ירושלמי שנת פ"ב ה"ג (דף ה' ע"ב) א"ר יחזק בר מריון אילולי דכתיב כה אמר ה' הנותן זיס דרך כיון שהיה אדם יורד לתוכו היה מת: (קצו) והשכינה עומדת וממתנת עד שאכלו האורחים מיכן שגדול הכנסת אורחים. מן וממתנת עד (וכתיב יוקח נא מעט מים) [ר' זכריה] ליתא כ"י האחרים ונגדפס, ונמלא גס כ"ו ו', וכן הוסיף מהר"פ בגליון המדרש: (קצז) שגדול הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה. נגמרא שנת קכ"ו ע"א א"ר יהודה א"ר גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה, דכתיב ויאמר אדני [נא] מנחת יחן בעיניך אל נא תעבור וגו', וע"ש בחוס' ד"ה דכתיב, קסבר דהאי השס קדש דאיכא מ"ד שהוא חול שלמלאכים היה מדבר שהיה מזמינס עכ"ל, ועיין גס ברש"י עה"ת וברש"י שבועות ל"ה ע"ב: (קצח) ר' זכריה בש"ר לוי. המאמר קטוע פה ונמלא בשלמות כ"ר פמ"ח אות ו', ושם הני' ר' זכריה משום ר' לוי אמר ישב כתיב, בקש לעמוד, א"ל הקב"ה שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב ושכינה עומדת, כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן, כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבין ואני בכבודי עומד על גבן, שנאמר אלהים נצב בעדת אל, א"ר חגי בשם ר' יחזק עומד אין כתיב כאן אלא נצב אטימוס, כמה דתימא ונצבת על הגור, והמאמר נמלא גס להלן במזמור כ"ב, ושם הוא לנכון כמו כ"ר, ועיין גס בפסיקתא פסקא החודש (מ"ח ע"ב) ובהערה ק"ו, וכמ"ל פ"ח אות ב', חיות פ"ב פ' דומה דודי: (קצט) יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. באיזה כ"י ונגדפס הסרים המלות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וכ"ר שס נוסף וקורין ק"ש והס יושבין: (ר) ר' שמואל בר חייא. כ"ר שס ופסיקתא שס: (רא) א"ר סימון תיקון סופרים הוא זה. מוצא בתנחומא שלנו בראשית אות ה' והעירותי בהערה כ"ט שכן נשנה כ"ר פ"ט אות ז', ומוצא בילקוט וירא רמו פ"ג, ועיין מכילתא בשלח פ"ו, ספרי בהעלותך פ"ד, ותנחומא בשלח סי' ע"ז, ושם פמ"ח אות ד', וי"ר פ"א, ועיין רש"י עה"ת וירא שס, וכמ"ל כ"ר ויפ"ת שס, ובמנחת שי כפ' בהעלותך וכמ"ל י"ב, וזכורי ב', ובמאור עינים פ"ט, ובמדות סופרים לידדי הרה"ג מהר"ה ווייס מנכילתא שס: (רב) אמר ר' חייא תלמיד הולך בפני רבו. עיין בתנחומא שלנו בראשית אות ד' ובהערות שס: (רג) הסנס. פ' בל"י פסוק עששית (לחטערנע): (רד) רבי לוליאני בשם ר' ישמעאל. עיין בתנחומא שס בהערה כ"ב. והעירותי שס כי לפנינו בשו"ט ז"ל ר' לוליאני בר טברייני בשם ר' יחזק, וסי' כחוב לפני המעתיק בר"ת ר"י והניג ר' ישמעאל במקום ר' יחזק. ועיין להלן מזמור כ"ד הערה י"ז מה שהבאתי בשם מדרש כ"ר, זכן במזמור כ"ד אות י"א נאמר ג"כ בשם ר' יחזק: (רה) אמר בן עזאי. כ"ה גס בתנחומא שס, ובמדרש

ואחר כך מזכיר (רו) קטיומא שלו, והקב"ה אינו כן, אלא מזכיר קטיומא שלו, ואחר כך מזכיר את שמו, שנאמר בראשית ברא אלהים (גלאסית ח א), הוי וענתך תרבני. (רו) אמר ר' אבא ראית מיטיך הרב והתלמיד עוסקין בתורה, והרב אומר לתלמיד רב לך כי הונעתך, והקב"ה לומד התורה למשה ארבעים יום, סוף אמר לו הונעתי אתכם, שנאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם (דגיס ח ו), (רח) אמר ר' שמעון בנוהג שבעולם הרב והתלמיד עומדים, הרב אומר לתלמיד לך והמתן לי במקום פלוני, והולך התלמיד והמתין לו, אבל הקב"ה אמר לו ליחזקאל, קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך (יחזקאל ג כג); (רט) וכתוב ואקום ואצא אל הבקעה [והנה שם כבוד ה' עומד] (שס טס כג), הוי וענתך תרבני. (רי) ר' יודן בשם ר' חמא אומר לעתיד לבא הקב"ה מושיב למלך המשיח על ימינו, [שנאמר] נאם ה' לאדוני שב לימיני (תהלים קי א), ואברהם לשמאלו, (ריא) ופניו של אברהם מתכרכמות, ואומר לו בן בני יושב על הימין, ואני על השמאל, והקב"ה פייסו ואומר לו בן בנך על ימיני, ואני על ימינך, כביכול אדני על ימינך (שס טס ס), הוי וענתך תרבני:

[ל] **תרחיב** צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי. (ריב) לא ירחבון ולא יתערפלו. ר' יהושע בן לוי אמר (ריג) מכח הצינה (ריד) שהניף ישבי [בנוב], (רפו) דחה לדוד שמונה עשרה אמות. (*ריב) ואף על פי כן לא נפל לארץ, והיו שניהם מתייראין [זה מזה], והוא שדוד מקלם להקב"ה תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי, (*ריג) מיד הפריח הקב"ה לאבישי אצלו, שנאמר ויעזר לו אבישי בן צרויה (ש"ג כא י): (*ריד) דבר אחר תרחיב צעדי תחתי. אימתי בזמן שנלחם עם ישבי בנוב, שנאמר וישבי בנוב [אשר] בילידי הרפה ומשקל קינו שלש מאות (שקל) [משקל] נחושת זנו' ויאמר להכות את דוד (שס טס טו), מהו וישבי בנוב, אמר ר' יהודה [אמר רב] איש שבא על עסקי נוב עיר הכהנים, אמר לו הקב"ה לדוד עד מתי יהיה עון נוב עיר הכהנים [משון] בידך, על ידך נהרג נוב עיר הכהנים, ועל ידך נטרד דואג (*רפו) מחיי העולם הבא, ועל ידך נהרג שאול ושלושת בניו, עכשיו רצונך שיכלו זרעך, או שתסר ביד אויב, אמר לפניו רבונו של עולם מוטב שאסר ביד אויב, ולא יכלו זרעי. יוטא חד נפק (רפו) לשקר בואי, אתא שימנא ואדמי

הערות ותקונים

ובמדרש ז"ר פ"א סי' י"ג הגי' שמעון בן עזאי, עיין בתחומא שס הערה ל"א: (רו) קטיומא. באהא כ"ו ובגדפס בטעות קטיומא, ובדפוס ראשון קטיומא, והגי' שלפנינו נכונה, והיא מלה יונית καταστα פ"י בנין ופעל, ועיין מה שהעירותי בתחומא שס הערה ל"ג, ואין להכפיל הדגרים: (רו) א"ר אבא. בתחומא א"ר אבא בר אחא, ועיין שס בהערה י"ד: (רח) א"ר שמעון. בתחומא שס א"ר שמעון בן זורא, וגם המאמר שס באהא שטיס, עיין שס בהערה י"ח: (רט) וכתוב ואלא אל הבקעה ונו', בכ"ו ב' ה' טס"ף וכן באברהם הוא אומר וירא את המקום מרחוק שראה שכינה ממתנת לו שס, ובכ"ו ז' חכרים אהיה שורות: (רי) ר' יודן בש"ר חמא לע"ל. מובא בילקוט שמואל רמז קס"ב בשס שו"ס: (ריא) ופניו של אברהם מתכרכמות. בדפוס ראשון ודפוס וויניציא בטעות ובניו מתכרכון, ז"ל ופניו מתכרכמות, ובילקוט שס ופניו אברהם מתכרכמות, ז"ל מתכרכמות, ופי' שנעשו פניו מראה ככוס, והיא מלה יונית καταστα (ואפראן), וגמלא הרבה פעמים בירושלמי מתכרכמו פניו, ר"ל נשתנה פניו מחמת בושא או עצב, עיין ערוך השלם בערך כרכוס: (ריב) לא ירחבון ולא יתערפלו. באהא כ"ו ובגדפס לא ירחבון ולא יתחסון ולא יתערפלו, ובילקוט שס בטעות לא ירחבון ולא יתחסון ולא יתערפלו, ז"ל ולא יתערפלו, והמאמר קשה הבנה: (ריג) מכח הצינה. באהא כ"ו ובגדפס מכח החרב: (ריד) שהניף ישבי בטוב. ש"ג כ"א י"ו: (רפו) דחה לדוד י"ח אמות. עיין ז"ר פנ"ס אות י"א: (*ריב) ואעפ"כ לא נפל לארץ. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכ"ו האחרים ובגדפס הגי' ונפל לארץ: (*ריג) מיד הפריח. כ"ה גס בכ"ו ו', ובכ"ו האחרים ובגדפס מיד הנמיח: (*ריד) ד"ל תרחיב צעדי תחתי אימתי בזמן שנלחם עם ישבי בטוב. כל המאמר עד לכך נאמר תרחיב צעדי תחתי שהסברתי, טס"ף פה מן המעתיק, ולקוח מגמרא בבלי סנהדרין ל"ה ע"א וכ"ה בכ"ו ו', אבל בכל כתבי יד האחרים ובגדפס ליתא, ומובא המאמר הזה לכאן יען שמובא שס הכתוב תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי, ובכל כ"ו האחרים ובגדפס אחרים המלות ויעזר לו אבישי בן צרויה מתחיל כד הוי דרשין בתריו, והוא בסוף אות ל': (*רפו) מחיי עולם הבא. ליתא בגמרא: (רפו) לשקר בואי. כן מנוקדות המלות

(ריו) כמביא, (ריח) פתק ליה נירא ולא אמטייה (ריט) (נגריה) [נגדיה] בתרווי, עד
דמטי לארץ פלשתים, (רכ) כד חמא ליה ישבי בגוב, אמר היינו נברא דקמליה לאחי
גלית, (רכא) תפשיה וקמטיה ושוי פומיה ארכובי ושוריה תותיה ואתקין עילויה
(בוסרייה) [בי סדייא] ויתיב עלוי, אתרחיש ליה ניסא, (רכב) מכא ליה ארעא תחותיה
ואתרויה, הדא הוא דכתיב תרחיב צעדי [תחתני] [תחתי], יהוא יומי מעלי דשבתא
קריב (רכג) לפניא הוה, והוה אבישי בר צרויה (רכד) חפף ראשו במיא, (רכה) והוה
מתחפך מיא לדמא, (רכו) אתא יונתא וקא איטרפא קומיה, אמר (שמע מינה)
כנישתא דישראל אימתלא ליונה, (רכז) שנאמר יונתי בחגוי הסלע (ש"ס נ י), [שמע
מינה] (רכח) יונתי תמתי שריא בשעת אניקי, או דלמא דוד מלך ישראל שרי
בצערא, אויל לביתיה דדוד מלכא ולא אישכחיה, אמר היכי איעביד, (רכט) דהא
אימר רבנן אין רוכבין על סוס של מלך [ואין יושבין על כסאן] ואין משתמשין
בשרביטו, עייל ושאל בי מדרשא, אמרי ליה בשעת אניקי שפיר דמי, קם רכיב
על פרדיה דדוד ואויל בתריה, ואתעביד ליה ניסא, וקפצח ליה ארעא בהדי דקא
מסני תחותיה, חמיתיה ערפה (רל) אימיה דישבי, (רלא) והא קא (עולה) [עולה]
כיתנא, (רלב) כד חמיתיה ערפה פסקתיה לפילכא ושדיתיה אארעא, (רלג) אמרה ליה
מלייא מלייא אושיט לי פילכאי, נסביה (רלד) [אבישי ופתקיה בריש מוחא דערפה
וקמלא, כד חמא ליה ישבי] אמר ודאי השתא נהוי תרויהון וקמלין לי, (רלה) פתקיה

הערות ותקונים

המלות, ובכ"ו ו' נ"כ מוקדות לש"ב ב"ן, ובגמרא לשכור בוא, והערך בערך שכרובואי כתב
פי' שכר רשה כדכתיב כל עושי שכר אנמי נפש ונאלו בלשון ישמעאל פי' נן, כלומר נפק ללוד חיות ושופות
ברשת, ועיין ברש"י בגמרא שם, ובילקוט שמואל רמז ק"ה מובא המאמר מסנהדרין, וגורם לכפר בוא,
ופי' בלדו שם מקום, כפי' השני מרש"י בגמרא שם: (ריו) כמביא. פי' לבי תר' כמביא וכאיל (דברים י"ב
ס"ו) כבשר טביל ואליל: (ריח) פתק ליה נירא ולא אמטייה. השליך זו חן, חן תר' גיר, ובגמרא פתק
ביה נירא ולא מטייא, ובילקוט בשעות ולא אדרכיה: (ריט) נגריה בתרווי. תקנתו עדיה, וכ"ה בכ"ו
ו', משך תר' נגד, ובגמרא הגי' משקיה עד דאמטייה לארץ פלשתים, לכן במקום שמונח לפנינו "נגדיה
בתרווי" הנינו בגמרא "משכיה": (רב) כד חמא ליה. בגמרא כדחוייה: (רכא) תפשיה וקמטיה ושוי פומיה
ארכובי ושוריה תותיה ואתקין עילויה בי סדייא ויתיב עלוי. כ"ה גם בכ"ו ו', ובגמרא שם כפשיה קמטיה
לוחזיה ושדייה תותי בי סדייא, (ויש טסחאות בי נדייה) והערך בערך קמט הביא הגי' תפשיה (הוא
במקום לפנינו בגמרא כפשיה) וקמטיה ויהביה תותי בי סדייא, ופי' קמטיה קשרו, ופי' ביסדייא מלכ אחת
בל"ע ובל"ס כר וכסות (פאלסטער): (רכב) מכא ליה ארעא מתותיה. פירש"י נתרככה הארץ מתחתיו
ולא הויקו: (רכג) לפניא. פי' לעת ערב מלשון לפטות ערב: (רכד) חפף ראשו במיא. בכ"ו ו' הגי'
חפף רישי במיא דארבעין בידין. אין ספק שז"ל דארבע בירין, ובגמרא קא חייף רישיה בד' גרבי דמיא
ורש"י הביא ל"א בד' בירא דמיא, פי' בד' בורות של מים: (רכה) והוה מתחפך מיא לדמא. בגמרא
איתא חזינכו כתמי דמא, וגם בילקוט הביא אתהפך מיא והוה דמא: (רכו) אתא יונתא וקא איטרפא
קומיה, בגמרא איכא דאמרי אתא יונה איטרף קמיה. הלשון איכא דאמרי אינו מחזור ואין ספק שחבר
בגמרא וז"ל כמו שמונח בילקוט איכא דאמרי אתא פרדא זכנת קמיה ואיכא דאמרי אתא יונה ואטרף קמיה:
(רכז) שנאמר יונתי בחגוי הסלע. בגמרא מובא הכתוב כפי' יונה נחפה בכסף: (רכח) יונתי תמתי שריא
בצערא אניקי. כ"ה גם בכ"ו ו', וזה ליתא בגמרא, וכן אינו מונח בילקוט, והכוונה ישראל שרוי בצער,
וז"ל בשעת אניקי, והמלה יונית היא ἀνάστα לרה ולוקה, ופי' שעת אניקי שעת הדחק ולוקה:
(רכט) דהא אמרי רבנן. סנהדרין כ"ב ע"א במשנה, בשעת אניקי שפיר דמי, עיין הערה רכ"ח וז"ל גם
בכאן בשעת אניקי, ובגמרא הגי' בשעת הסכנה שפיר דמי: (רל) אימיה דישבי. ר"ל דישבי בגוב, ובגמרא
סוטה מ"ב ע"ב בשביל ד' דמעות שהורידה ערפה בשביל חמותה זכתה וילאו ממנה ד' גבורים כף ומדון
וגלית וישבי בגוב: (רלא) והא קא עולה כיתנא. תקנתו עולה, וכן בשני יעקב הגי' דהות עולה, רק בגמרא
תקנו והנינו דהות עולה, ופי' עולה אורנת, אבל הגי' עולה ג"כ נכונה, כי סוה תר' עולין, ובגמרא חסרה
המלה "כיתנא", ופי' פשתיים, פשתיים תר' כיתנא, והמלה ערבית: (רלב) כד חמיתיה ערפה פסקתיה
לפילכא ושדיתיה אארעא. בגמרא כי חמיתיה פסקתיה לפילכא שדיתיה עלויה סברה למקמליה, פי' כד
חמיתיה ערפה לאבישי סברה למקמליה בלוחו פלך שהיה צידה ולא נעשה בו: (רלג) אמרה ליה מלייא מלייא:
בגמרא אמרה ליה עלם אייתי לי פלך פתקיה בריש מוחא וקמלי, פירש"י השליך אבישי הפלך לראשה ומתה:
(רלד) אבישי כו'. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"ו ו': (רלה) פתקיה לדוד כו'. עיין בגמרא שם בגמטין
אחר

לדוד בתריסי עילווי בארעא באוירא תמניסר נרמידא ודן ליה ניםבא אמר ניטפוי עלוי ונקמול, אידכר אבישי שם המפורש ואוקמיה באוירא בין שמיא ובין ארעא, ומאי פעמא לא אמר דוד איהו שם המפורש ואוקמיה, סבר אין חבוש מתיר עצמו כובית האסורין, אמר ליה אבישי לדוד מאי בעית הכא, אמר ליה הכי אמר הקב"ה והכי אמרי ליה, אמר ליה אפיך צלותך (רלו) בר בך קרא מזבין ואת לא תצטער, באותה שעה נגזרה גזירה על יהויקים מלך יהודה שימסר ביד נבוכדנאצר, אפיך צלותך ואישתזיב, הדא הוא דכתיב ויעזר לו אבישי בן צרויה וגוי (ש"צ כ"ו י'), במה עזרו, (רלו) ר' יהודה אמר בשם רב עזרו בתפלה הוה קא רדפי דוד ואבישי בתריה, (רלה) כי מטא (קריביה) [קוביה], אמרי קום ביה כי מטא (רלמ) [בית דין] [בי תרין], אמרי בין תרי גוריוון ארייא מצי קמליה, אמר ליה זיל אישתכח ערפה אימיה בקיברא, כיון דאדכריה ליה שמא דאימיה, הלש וכחש חיליה וקמלוהו, הדא הוא דכתיב אז נשבעו אנשי דוד [לו] לאמר לא תצא [עוד אתנו] למלחמה [ולא תכבה את נר ישראל] (ש"ס ע"ג), (רמ) לכך נאמר תרחיב צעדי תחתיו: כד הוי רדפין בתרוי, (רמא) אמר ישבי (רמב) שנים על אחד, (רמג) אמרי ליה אנן קמלינון לך את עול אימר בקרתא עשרה קמלוון לך. (רמד) ר' שמואל בר נחמני אמר בשעה שראה דוד המלאך נצמנן דמו של דוד מיראתו, הדא הוא דכתיב ויכסוהו בכנדים ולא יחם לו (מ"א ח' א), מלמד שנצמנן דמו.

[לא] ארדוף אויבי ואשיגם. (רמה) בגדוד עמלק, שנאמר (הארדף) [ארדף] אחרי הגדוד הזה האשיגנו (ש"א ל"ח) ולא אשוב עד כלותם. שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם (ש"ס ע"ו): אמחצם ולא יוכלו קום. (רמו) מבית מחיצה: ותאורני היל למלחמה. בשביל שתחלת בריתו לחייל, לפיכך תכריע קמי תחתיו: (רמז) כתוב אחד אומר ותורני היל (ש"צ כ"ח), לשון זר זהב (שמות ס"ג כד), רמז למלכות, וכתוב אחד אומר ותאורני היל למלחמה (תהלים י"ח ט), רמז לגבורה, שנאמר אזור נא כגבר הלציך (איוב לח ג):

[לב] ואויבי נתתה לי עורף. פסוק זה מדבר ביהודה, (רמה) אמר ר' יהושע בן לוי מסורת אנדה יהודה הרג את עשו, אימתי בשעה שמת יצחק אבינו, הלכו עשו ויעקב וכל השבטים לקבור אותו, שנאמר ויקברו אותי עשו ויעקב

הערות ותקונים

אחר: (רלו) בר בך קרא ליוזן ואת לא תצטער. פירש"י משל הוא שאומרים בני אדם בר בך שטוב ימסר ואתה לא תצטער: (רלו) ר' יהודה אמר בשם רב עזרו בתפלה. כ"ה בכ"ו ו', ובגמרא הני אמר רב יהודה אמר רב שטורו בתפלה: (רלה) כי מטא קריביה. תקנתי קוביה כמו שהוא בכ"ו ו', ובגמרא קובי, פי' רש"י: כפר שטמו קובי סנין ארץ ישראל לארץ פלשתים. ובעל תבואות הארץ כתב אולי הוא הכפר קובאב למזרחית דרומית רמלא בערך שתי שעות וחצי: (רלמ) בית דין. כ"ה גס בכ"ו ו', ותקנתי בי תרין, וכן בגמרא כי מטו בי תרי, ופירש"י שם מקום. ובעל תבואות הארץ כתב אולי הוא הכפר בי תריס למזרח לוד כתיב שעה: (רמ) לכך נאמר תרחיב צעדי תחתיו. ע"כ הוא הוספה מגמרא סהדרין ומן כד הוי רדפין הוא סוף מן המאמר שלפניו בהתחלת אות ל': (רמא) אמר ישבי. ר"ל ישבי מנוב. והילקוט שמואל רמז קנ"ו אחרי שהביא מאמר אחד מנ"ד פנ"ט סיים א"ל ישבי שנים על אחד טו', והוא מן שו"ס שלפניו ולא נמלא כנ"ד: (רמב) שנים על אחד. אחס שנים ואני אחד: (רמג) אמרין ליה. התלווה ממנו אמור בעיר שהיית גבור גדול עד שעשרה אנשים הוצרכו להתאסף להורגך והמאמר קסה לברו: (רמד) ר' שמואל בר נחמני אמר בשעה שראה דוד, אחר שהביא שנתירא דוד מישבי צנוב סיים ג"כ מה שנתירא מהמלאך הכתוב בש"כ כ"ד י"ו בראותו את המלאך המכה בעס, ואולי חסר פה התחלת הדרשה, ורש"י בריש מלכים הביא הדרשה בשם מדרש אנדה וכוון למדרש שלפניו: (רמה) בגדוד עמלק. מונא בילקוט סוף רמז קס"ב בשם שו"ס: (רמו) מבית מחיצה. מלשון מחץ ראש: (רמז) כתוב אחד אומר עד חלליך. הוא גס בכ"ו ו', וליתא בכ"ו האחרים ובנדפס, וגם הרא"ש הוסיף זה בגליון עפ"י כ"י שהיו לפניו, ועיין בגמרא יומא מ"ז ע"א דרשה אחרת בזה, כתיב וחורני וכתבי המאורני אמר דוד לפני הקב"ה וריתנו וזרחתו: (רמח) א"ר יהושע בן לוי מסורת אנדה יהודה הרג את עשו. מונא בילקוט וחי רמז קס"ב, ובילקוט שמואל רמז קס"ג בשם שו"ס, והילקוט בפ' וחי הביא מאמר הגמרא סוסה י"ג ע"א מחזקים בן דן כרגו בשעת קבורת יעקב, ואח"כ מחזיל: אית דלמרי יהודה הרג את עשו, וכוונתו בהמלטה אית

(רנז) במכה מתשת, במכה נברתנית, ואיזה היא זו צרעת, שנאמר לצמיתות (ויקרא כג כג), (רנח) ומתרגמינין לחלוטין, (רנט) כדתנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט: ד"א אצמיתם. (רס) אחליטם במיתה משונה:

[לג] ישועו ואין מושיע. וכתוב ישעו ואין מושיע (ש"ג כג מ), יתפללו אל פסיליהם ויצפו לישועתן, ולא יוכלו להושיע, וימותו במרד ובמעל, וכשהם מצוערין בגיהנם ליום הדין (רסא) יתפללו אל ה' ולא ענם, לפי שלא עשו תשובה בחייהם: ואשחקם כעפר על פני רוח, זהו שאמר הכתוב תזרם ורוח תשאם (ישעיה מא טז), וכתוב וכשחק מאזנים נחשבו (ש"ג מ טו): כמיט חוצות אריקם. וכתוב אדקם ארקעם (ש"ג כג מג), אדיקם בעולם הזה, כמו שנאמר הן איים כדק יטול (ישעיה מ טו), אריקם בעולם הזה שיהא ריקם בלא מצות, וארקעם כמו שנאמר וירקעו את פחי הזהב (שמות לג ג), שיהיו מרודדין מתחת כפות רגלי הצדיקים, כמו שנאמר ועמותם רשעים כי יהיו אפר [תחת כפות רגליכם] (מלאכי ג כא):

[לד] (רסב) תפלמני מריבי עם. שלא יהא לי דין בפניהם, (רסג) וכתוב מריבי עמי (ש"ג כג מד), שלא ארד מגדולתי שידיינו עמי אותי. (רסד) אמר בן עזאי נוח לו למלך על כל העולם כולו, ולא למלך על שני עשופי סדינים, (רסה) אמר לו הקב"ה דוד אמילם, אמר לפניו רבונו של עולם תשימני לראש גוים, (רסו) לפי שישאל סרבנים הם, ואינן מודים על האמת, אבל אומות העולם כיון שמתניירין קרובי תשובה הן, שנאמר לשמע אוון ישמעו לי: בני נכר יבולו. שלא תהא תקומה למפלתן: ויחרגו ממסגרותם (ש"ג כג מ). שימסרו בידי (רסז) עד שיעשו חיגרון, מרוב דחקו של מסגר, וכתוב ויחרגו ממסגרותיהם,

הערות ותקונים

לחלוטין, וזאת זה לא נמלא שם, וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון המדרש עפ"י כ"י שה"י לפניו: (רנז) במכה מתשת במכה נברתנית. בילקוט ישע"י רמז רפ"ז הביא בשם וי"ד וכאז אנוס הבאתי עליכם מכה נברתנית ומתשת ואיזה זכות וצדקה, ופי' חזקה ותקופה: (רנח) ומתרגמינין לחלוטין. כ"ה בה"א, ובשנ"ר פ"ג אות י"ג אין אצמית אלא לשון צרעת, כמה דתימא ללמיתות, ומתרגמינין לחלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט: (רנט) כדתנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט. מנילה ח' ע"ג במשנה: (רס) אחליטם במיתה משונה. לעיל במזמור י"ז אות ה' בהערה שלי הבאתי כי ככ"י ד' חקרים איזה דפיס וחסר עד כאן, ומכאן מתחיל ככ"י: (רסא) יתפללו אל ה' ולא ענם. בההלים כתוב על ה' ובש"ב אל ה': (רסב) תפלמני מריבי עם. מונח בילקוט שמואל רמז קס"ג בשם הש"ס: (רסג) וכתוב מריבי עמי שלא ארד מגדולתי שידינו עמי אותי. כ"ה ככ"י ו', וליחא בכל כ"י האחרים ובנדפס, ובמדרש דב"ר פ"א אות י"א תפלמני מריבי עם אלא אמר דוד תפלמני מריבי עמי שלא יהא להם דין אלא, תפלמני מריבי עם שלא יהא לי דין אלא, ואולי דורש עמי כמו עמי, ובילקוט שם הביא תפלמני מריבי עם שלא יהא לי דין עמהם ושלא יהא להם דין לפני: (רסד) אמר בן עזאי נוח לו למלך על כל העולם כולו ולא למלך על שני עשופי סדינים. באבות דר"א סוף פכ"ה בן עזאי אמר נוח למלך על כל העולם כלו מלישב ולשנות בפני בני אדם העשופים בסדינין. ונרשם שכן פי' שאינם תוכן כבדן, ואולי הכוונה על סיפא דקרא תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני. והביא רש"י בשמואל כ"ב מ"ד בשם מדרש אגדה אמר דוד רבש"ע הצילני מדינו של ישראל שאם אסבו או ארדה את ישראל בעבודתי אני נענש, אלא לראש עמים תשימני ואם יעבדוני עליהם לא אענש, וכן רש"י בתהלים שם תפלמני מריבי עם שלא אענש בדיון ישראל להסות משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשות, וזה כוונת נוח לו למלך על כל העולם כלו ולא למלך על שני עשופי סדינים. ר"ל הדיינים המתעטפים בעליות כשיושבין בדיון, וכדאמרינן בשבת דף י' מאומתי התחלה הדין משיתעטפו סדיינים: (רסה) אל הקב"ה דוד אמילם. בילקוט שמואל שם הגי' אל הקב"ה לדוד הילם, ובדפוס פראג ואמסטרדאם הגי' המפרש אמילם, וכאשר הוא לפניו כ"ה בכל כ"י ובנדפס, והכוונה אל הקב"ה דוד אמילם, פי' יחודי ובדד, והמלה יוניה αελαεαε ור"ל מה אחס סבור שאתה יושב לך אשילם בדד ויחודי. ועיין לעיל מזמור ס"ז הערה מ"ז: (רסו) לפי שישראל סרבנין הן. מכאן עד שנאמר ביום ההוא הודו לה' סוף אות ל"ה, הוא גם ככ"י ו', וליחא ככ"י האחרים ובנדפס, ושם הגי' אמר לפניו רבון העולמים תשימני לראש גוים. מפלמי מאויבי מצבל, אף מקמי עמדי, תרוממני ביון, מאיז חמם תצילני באלום, וכל השאר חסר, וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון המדרש כמו שה"י לפניו: (רסז) עד שיעשו חיגרון מרוב דחקו של מסגר. וכן הביא רש"י בשם דוכס ויפסחו מכנליהם (מדרש תהלים) י"א 11.

(רסח) שיפחדו אימת מות מתוך מסגר לבותם, כמו שנאמר ומחדרים אימה (דכ"ט ז') ומתרגמינן ומתווניא חרנת מותא: האל הנותן נקמות לי. מאותן שיבקשו לבטל כבודי ומלכותי, נטרדו מן העולם: וידבר עמים (תחתני) [תחתני]. שמגדה בהן את הדבר, כמה דאת אמר ידבר עמים תחתינו (תהלים מז' ד):

[לה] מפלטי מאויבי. מנבוכדנאצר ובבל: אף (מקמי) [מן קמי]. ממדי ופרס ומהמן: תרוממי. מיון, שאף על פי שנמשלו בי היוונים, בית המקדש בבנינו היה, ואין רם אלא בית המקדש, שנאמר ויבן כמו רמים מקדשו (תהלים ע"ח ט): מאיש (חמסים) [חמס] תצילני, מאדום ומישמעאל: על כן אודך בגוים ה'. בקבוץ גלויות: ולשמך (אומר) [אזמרה]. בביאת המשיח, שנאמר (ואמרת) [ואמרתם] ביום ההוא הודו לה' (ישעיה י"ב ד):

[לו] (רסח) מגדיל ישועות מלכו. מה כתיב בתריה, השמים מספרים כבוד אל (תהלים י"ב ג), וכן בשעה שהקב"ה מכין כסאו על בן דוד הכל שמהין, שנאמר עד עולם אכין זרעך (תהלים פ"ט ה), מה כתיב בתריה, וידו שמים פלאך ה' (ש"ס ט"ו): כתוב אחד אומר מגדול (ש"כ כ"ג נ"א), וכתוב אחד אומר מגדול (תהלים י"ח נ"א), ר' יודן אומר לפי שאין הגאולה באה על אומה זו בבת אחת, אלא קימעה קימעה, ומהו מגדיל, לפי שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל, עכשיו הן שרוין בצרות גדולות, (רע) [וכשתבא הגאולה בבת אחת, אינן יכולין לסבול ישועה גדולה, לפי שהיא באה בצרות גדולות], לפיכך היא באה קימעה קימעה ומתגדלת והולכת לפניו, לפיכך משולה הגאולה כשחר, שנאמר אז יבקע כשחר אורך (ישעיה נ"ח ח), ולמה נמשלה כשחר, שאין לך אפילה גדולה יותר מאותה שעה [הסמוכה לשחר, ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה] שהבריות ישינין, היו כל הבריות נלכדין, אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה, ואחר כך גלגל חמה עולה ומאיר, ואין הבריות נלכדין, שנאמר (ואור) [וארח] צדיקים כאור נוגה (משלי ד' י"ח), ומהו מגדול, שנעשה להם מלך המשיח כמגדל, וכן הוא אומר מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי י"ח י):

מזמור י"ט

[א] למנצה מזמור לדוד השמים מספרים כבוד אל. (א) זהו שאמר הכתוב כל פעל ה' למענהו (משלי ע"ז ד), לקלוסו, שנאמר ענו לה' בתודה (תהלים קמ"ז ז'): (ב) דבר אחר למענהו. לענות שבחו, להעיד אלהותו, כמה שנאמר לא תענה ברעך (שמות כ' טו), וכתוב למען אחי ורעי (תהלים קכ"ח ה). ר' אבהו אמר שני דברים אין אומות העולם כופרין בהם, מודים בהקב"ה שברא את העולם בששה ימים, ושהוא מחיה את המתים, (ג) כיצד כשהוא הולך ומעלה את האוב וידעוני וזכורו וכל ימות השבת (ד) הוא מצליח ומעלה, ובשבת אינו מצליח ואינו מעלה, (ה) והבהמה אפילו בחול אינה עולה, לפי שאינה חיה לעתיד לבא, הוי כל פעל

הערות ותקונים

מכניסה הנחווים על רגליהם: (רסח) שיפחדו אימת מות מתוך מסגר לבותם כמו ש"ו ומחדרים אימה ומתרגמינן חרנת מותא. וכן סביא רש"י ויחרנו ל' אימה מחדרים אימה מתרגמינן חרנת מותא: (רסח) מגדיל ישועות מלכו. מוצא בילקוט שמואל רמז קס"ד, והליון שו"ט בסוף רמז קס"ג מוסב גם על זה: (רע) וכשתבוא הגאולה. הוספתי ונשמט מיד המעתיק מן בלרות גדולות עד בלרות גדולות, וממלא לנכון בכל כ"ו ובגדפס:

- (א) זש"ה כל פעל ה' למענהו לקלוסו. לזה כוון רש"י שהביא משלי מ"ז ד' כל פעל ה' למענהו הכל עשה בשביל קלוסו כמו ענו לה' בתודה, ד"א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו, שניהם בהגדת תהלים:
- (ב) ד"א למענהו לענות שבחו להעיד אלהותו. ש"ה ככ"י ו', אלז ככ"י האחרים ובגדפס ד"א לעדותו: (ג) כיצד כשפוא הולך ומעלה את האוב. עיין ב"ר פי"א אות ה' א"ל והרי המעלה את המת בזכורו ויכיה שהוא עולה כל ימות השבת ובשבת אינו עולה. ועיין סנהדרין ס"ה ע"ג: (ד) הוא מצליח ומעלה. ככ"י האחרים ובגדפס ליתא למנת מלליח: (ה) והבהמה אפי' בחול אינה עולה. זה ראינו כי יש השאלת האפש לאדם ולא לבהמה:

ה' למענהו: [ד"א למענהו]. לקילוסו שהכל מקלסים אותו על פעולתו, וכל מעשיו מקלסים אותו. (ו) ר' ברכיה בשם ר' [שמעון] אומר מי שאין לו ראש בפני הבריות, יש לו ראש בפני הקב"ה, וזו הארץ, שנאמר וראש עפרות תבל (משלי ח טו), ומי שאין לו עינים בפני הבריות, יש לו עינים לפני הקב"ה, וזו ים, שנאמר הים ראה ויגום (תהלים קיד ג), ואין לו ידים בפני הבריות, ויש לו ידים לפני הקב"ה, שנאמר זה הים גדול ורחב ידים (שם קד כט), וכן הארץ, שנאמר והארץ הנה רחבת ידים (בראשית לד כט). ויש לה אונים לפני הקב"ה, שנאמר ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה' (יחזקאל כג כט). השמים יש לו לב לפני הקב"ה, שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד יא), וכן יש לב לים, שנאמר קפאו תהומות בלב ים (שמות טו ח). הארץ יש לה טבור לפני הקב"ה, שנאמר יושבי על טבור הארץ (יחזקאל לה יג), ויש לה פה לפני הקב"ה, שנאמר ותפתח הארץ את פיה (במדבר טו לב), ויש לה רגלים לפני הקב"ה, שנאמר והארץ לעולם עומדת (קהלת א ד), ויש לה ירכים לפני הקב"ה, שנאמר וקבצתים מירכתי ארץ (יחזקאל לא ח), השמים יש לו פה לפני הקב"ה, שנאמר השמים מספרים כבוד אל:

[ב] [השמים מספרים כבוד אל]. זהו שאמר הכתוב היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע (איוב לו כ), (ז) ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר אם יבקש אדם לומר שכחו של הקב"ה יותר מדאי, (ח) נמרד מן העולם, והוא (ט) מובלע מן העולם, (י) שנאמר מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו (תהלים קו ג). (יא) ר' הנינא ור' יונתן (יב) אזלין למיעבד באלין קרייתא דדרומה, עיילוה לחד בי כנישתא, חזאה להווא חזנא (יג) דקרב ואמר האל הגדול הגבור והנורא, (יד) האדיר והאמיץ והעוזו, שתקן יתיה, ואמרו ליה אין לך להוסיף (טו) על מטבע שמבעו חכמים בברכות, (טז) מנין ממשעה רבינו שאמר האל הגדול הגבור והנורא (דברים יו), אוסיפו עליהן מטבעו של אברהם אבינו לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית יד יט).

הערות ותקונים

(ו) ר' ברכיה. נשנה בקב"ר פ"א פ' והארץ לעולם עומדת עם הסופות, ומונח בילקוט תהלים רמז תרע"ג ונרשם כלדו מדרש ונ"ל "ש"ס". ובנדפס המאמר ק"ת בשמים קטנים: (ז) ר' אבהו בש"ר יוחנן. נשנה בירושלמי ברכות פ"ט ה"א (דף י"ג ע"ד) ובש"ס ברפוס ראשון והח"כ בכל הדפוסים נשמטו המלות "בש"ר יוחנן" ונמנח לנטון בכל כ"י: (ח) נמרד מן העולם. זה ליתא בירושלמי ובכל כ"י ובנדפס, והוא כן גם בכ"י ו'. (ט) מובלע מן העולם. בירושלמי מתבלע מן העולם, ודורש יבולע שמתבלע מן העולם: (י) ש"ל מי ימלא. ליתא בירושלמי: (יא) ר' הנינא ור' יונתן. ירושלמי שם במאמר שלפניו, ושם הני' ר' יוחנן ור' יוחנן, לדעתו יש לתקן שם ר' הנינא ור' יונתן כמו שהי' בני' בכ"י שהי' לפני מסדר המדרש ש"ס, וכן תמנח בירושלמי עירובין פ"ו דף כ"ג ע"ג, ר' חנינא [ז"ל ר' חנינא] ור' יונתן סלקין להמתח דגדר: (יב) אזלין למעבד באלין קרייתא דדרומה. באיזה כ"י למעבד. ולא מסורס מה עשו ולאיזה הכלית הלכו, ובירושלמי שם נוסף מלה אחת אזלין מיעבד שלמא באלין קרייתא, פי' לעשות שלום, אבל לדעתו ההוספה אך למותר, רק נשתבש המלה וכ"ל אזלין למעבד או מיעבד פי' לעבור. והעד לזה תמנח גם בירושלמי עירובין פ"ה דף כ"ג רע"ג מעשה היה בתלמיד ותיק למד עיבורו בג' שנים ומהנה לפני רבו ובה ועיבר את הגליל ולא הספיק לעבר את הדרוס עד שנערפה השעה, ומה תראה נגמרא סנהדרין י"א ע"ב כי ר"ג שלח איגרות לבני דרומא להודיעם העיבור, ודרוס הוא שם מקום בגליל סמוך לניסורין וטבריא, וזקני דרוס או דרומא, או רבנן דרומא, הם קבוצת חכמים אשר ישבו שם וכפריים אחדים שייכים לו, עיין מה שהעיר בנדק הרב הגדול מוהר"ר ח"י ד"ר קאהוט בערוך השלם ערך דרוס, וזה הכוונה גם באלין קרייתא דדרומא כפריים השייכים לדרוס: (יג) דקרב ואמר. פי' שהתפלל, וזה מלשון הז"ל ב"ר פמ"ט שעבר לפני התיבה אין אומרים לו בוא והתפלל אלא בוא וקרב עשה קרבינו עשה לרכינו, והפיוטים נקראו קרובת, ובעל הפיוט נקרא קרובי, ובירושלמי שם ליתא. בירושלמי שם הני' האציר, ובאיזה כ"י ובנדפס חסרים המלות "הנורא האדיר" ובגמרא בבלי ברכות ל"ג ע"ג הואך דנחת קמיה דר' חנינא אמר האל הגדול כו' ונוסף שם "הישראוי החוק והודאי והנכבד": (טו) על מטבע שמבעו חכמים בברכות. וכ"י בירושלמי, אבל באיזה כ"י ובנדפס על תיקון חכמים בברכות, וגי' שלפניו היא העקבית: (טז) מנין ממשעה רבינו שאמר האל וכו' אוסיפו עליהן מטבעו של אברהם אבינו לאל עליון קונה שמים וארץ. כ"י גם בכ"י ו', אבל בכל כ"י האחרים ובנדפס נמנח רק "מנין ממשעה רבינו" ותו לא, וגם זה הוא הוספת המסדר ולא נמנח בירושלמי, ובגמרא בבלי ברכות שם אי' לאו דלמרינו משה רבינו באורייתא כו', לא הויין יולין

(יז) רב הונא בשם רב אמר שדי לא מצאנוהו שניא כח (איוב לו ט), לא מצאנו כח גבורתו של הקב"ה. (יח) אמר ר' שמואל בר נחמני מי ימלל גבורות ה' (תהלים קו ג), כגון אנא וחביראי, (יט) ומאן אינון חבורתאי דדוד, (כ) אמר ר' אבין תרגם יעקב איש (כא) כפר נובריא בצור לך דומיה תהלה (סס סג ג), (כב) סמא דכורה משתוקא, ואפילו למרגליתא (כג) דלית לה טימי, כל מה דאת משבח [לה את פנים לה]. (כד) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא משה תקן להם לישראל סדר תפלה, שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא (דברים י י), (כה) הגדול שעשה גדולות במצרים, הגבור שעשה גבורות על הים, והנורא שהוקם המשכן בימיו, שנאמר נורא אלהים ממקדשך (תהלים סח לו): (כו) ירמיה אמר האל הגדול הגבור (ירמיה לג יח), ולא אמר והנורא, ולמה אמר הגבור, אמר לזה נאה לקרותו גבור, (כז) שראה שבניו מסורין (כח) בקולרין, וביתו הרבה ושותק, ולא אמר והנורא, על בית המקדש שנחרב, שנאמר נורא אלהים ממקדשך (תהלים סח לו), (כט) היכן הוא מורא, שנכנסו שונאים בביתו ולא נתייראו. (ל) דניאל אמר האל הגדול והנורא (דניאל ט ד), ולא אמר הגבור למה שבניו מסורין בקולרין, והיכן הוא גבורתו, ולמה אמר והנורא, לזה נאה לקרותו נורא, שעושה נוראות לנו בבור אריות, ובכבשן האש, וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה (לא) החזירו הגדולה ליושנה, שנאמר ועתה (ה') אלהינו האל הגדול הגבור והנורא (נחמיה ט לג), (לב) למה לפי שהוא מרומם על כל קילום שקילסוהו. (לג) אמר ר' יעקב בר' אלעזר יודעין היו באלהיהן שאמיתו הוא, ואין מהניפין לו, (לד) ודי הוא בקילום שקילסו משה רבינו:

[ג] השמים מספרים כבוד אל. (לה) אמר ישעיה הנביא רנו שמים כי עשה ה' (ישעיה מד כג), אמרו לו אף אנו מקלסין, השמים מספרים כבוד אל. משל למלך שהיו לו מדינות הרבה, והיתה כל אחת ואחת אוטרת כך וכך זהב יש למלך, כך וכך כסף ומעילים ועבדים ושפחות יש לו למלך, כך וכך אבנים מרובות ומרגליות יש לו למלך, והיה שם זקן אחד פקה, אמר להם ומנין אתם יודעים,

הערות ותקונים

יכולין למימר, ופירש"י דאמרינא משה האל הגדול הגבור והנורא: (יז) רב הונא בשם רב, ירושלמי סס, ועין סמ"ד ריש פל"ד: (יח) ח"ר שמואל בר נחמני. ירושלמי סס: (יט) ומאן אינון חבורתאי דדוד. כ"ה נס ככ"ו ו', וליחא בכ"י האחרים ובגדפס, וכן ליחא בירושלמי סס, ולהלן במזמור ק"ו איתא ח"ר שמואל וני ימלל כגון אנו שאנו עסקין בתורה כל לרננו, יש לחקן כגון אנא וחבירי, ועל זה הוסיף שם המסדר "שאלו עסקין בתורה כל לרננו": (כ) ח"ר אבין, ירושלמי סס: (כא) כפר נובריא. בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים נדפס בטעות טבריא, המדפיס הציג במקום אותיות נו אות ט, וטבריא הוא שם כפר, עיין פסיקתא דר"כ פסקא פרה בהערה ל"ה: (כב) סמא דכולה משתוקא. פי' אומר הסובב הוא השתיקה: (כג) דלית לה טימי. פי' שאין לה ערך: (כד) ח"ר פנחס הכהן בר חמא. ירושלמי ברכות פ"ה דף י"א ע"ג, ובירושלמי שם ליחא למלות "ככהן בר חמא": (כה) הגדול שעשה גדולות טו'. כ"ה נס ככ"ו ו', וליחא בכ"י האחרים ובגדפס, וכן ליחא בירושלמי סס, ונס הרא"ש הוסיף זה בגליון עפ"י כ"י שלפניו: (כו) ירמיה אמר. ירושלמי סס: (כז) שראה שבניו מסורין בקולרין. וביתו הרבה ושותק. בירושלמי שם שאח"כ רואה חרבן ביתו ושותק: (כח) בקולרין. פי' בג"ר Collare סוגר הגרון בלשון השבויים והחייבים, בסוגר תרג' בקולרין: (כט) היכן הוא מורא. ליחא בירושלמי, והוספת המסדר הוא: (ל) דניאל אמר, ירושלמי סס: (לא) החזירו הגדולה ליושנה. כ"ה נס בירושלמי סס, ובגמרא בבלי יומא ס"ט ע"ג איתא שהחזירו ושמרה ליושנה: (לב) למה לפי שהוא מרומם על כל קילום שקילסוהו. הוספת המסדר: (לג) ח"ר יעקב בר' אלעזר יודעין היו באלהיהן שאמיתו הוא ואין מהניפין. בירושלמי שם, נמצא לפני זה ובשר דם יש בו כח ליתן קצבה לדברי' הללו, פי' והיכן אהו ירמיה ודניאל לעקור ממה שאמר משה, ועל זה בא ר' יעקב בר' אלעזר לתרץ בטוחים היו ביה' שאובב האמת הוא, ואינו רואה שיחניפו לו, ובגמרא סוטה ס"ט ע"ב ורבנן הכי עבדי הכי ועקרי תקבא דחקין משה, ח"ר אלעזר מתוך שידעין בהקב"ה שאמיתו הוא לסיק לא כיצו בו. פי' רש"י ורבנן ירמיה ודניאל. ולדעתי במקום ח"ר אלעזר ל"ל ח"ר יעקב בר' אלעזר ומתאים עם המאמר מירושלמי וטו"ט: (לד) "ודי הוא בקילום שקילסו משה רבינו". כ"ה נס ככ"ו ו', וליחא בכ"י האחרים ובגדפס, ובאמת אך לומר הוא, ונס הרא"ש הוסיף זה בגליון: (לה) אמר ישעיה' מוצא

ואתם רחוקים ממנו כמה פרסאות, אלא מדינה שהוא דר בה, היא נאה לומר עושרו ושבתו של מלך, לפי שהיא יודעת עשרו וכבודו, כך אמר דוד הארץ וכל מה שיש בה אינן יכולין לספר שבחו של הקב"ה, ומי יוכל לספר שבחו, השמים מספרים כבוד אל, ואימתי הכל מקלסין אותו, כשירומם קרנם של ישראל, שנאמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמח יד), באותו זמן הללויה הללו את ה' מן השמים (שם שם א), לכך נאמר השמים מספרים כבוד אל:

[ד] דבר אחר השמים מספרים כבוד אל. זהו שאמר הכתוב מי יספר שחקים (בנאוה) [בחכמה] ונבלי שמים מי ישכיב (אינו לה לו), (לו) אמר ר' שמואל בר אבא (לז) ידע אנא בשבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא, וכי שמואל עלה לרקיע, אלא על ידי שהוא יגע בחכמתה של תורה, למד מתוכה מה שיש בשחקים. (לח) אמר ר' הושעיא כהלל שבין מים התחתונים לרקיע, כך יש חלל בין מים העליונים לרקיע. (לט) אמר ר' פנחס [הכהן] בר חמא מקרא מלא הוא, שנאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע (בראשית א ו), (מ) אשר על הרקיע אינו אומר, אלא אשר מעל לרקיע, (מא) [שמים העליונים תלויים באויר ומוזע המים העליונים הגשמים יורדין], שנאמר משקה הרים מעליותיו (תהלים קד יג), וכי ר' הושעיא עלה לרקיע, אלא על ידי שהיה יגע בחכמתה של תורה, למד מתוכה כל מה שיש ברקיע:

[ה] דבר אחר השמים מספרים כבוד אל. (אמר ר' יעקב בן זבדי) זהו שאמר הכתוב מה אשיב לה' כל תנמולוהי עלי (תהלים קצו יג), אמר ר' שמואל בר נחמני ארבעה מזמורים היה צריך אדם הראשון לומר, (מב) וכו' במזמור חמישי:

[ו] (מג) דבר אחר השמים מספרים כבוד אל. [אמר ר' יעקב בן זבדי] משל לגבור שנכנס במדינה, ולא היו יודעין גבורתו, אמר להם פקה אחד, (מד) מאבנא דהוא מתגושש בה, אתם יודעין כח גבורתו, כך מן השמים אנו יסודין כחו של הקב"ה, אמר ר' יהושע בן לוי לפי שהוא אומר את השמים ואת הארץ אני מלא (יחזיק עכ כד), יכול שכבודו מלא עליונים ותחתונים, והלא כבר נאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירה וכוכבים אשר כוננתה (תהלים ח ד), אין בה אלא כדי משמוש אצבעו של הקב"ה, משל למלך שהיה מתח וילון על פתח פלטיין.

הערות ותקונים

ושנא בילקוט תהלים רמז תרע"ג, ובמאמר שלפניו תלפין "מדרש" ל"ט שו"ט, ומוסב גם על זה: (לו) א"ר שמואל בר אבהו. הוא שמואל סחס ולא נסמך וסס אביו הי' אבהו: (לז) ידע אנא בשבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא. באיזה כ"י ובנדפס מכיר אני חזונה דרקיע, ובגמרא ברומח ל"ח ע"ג אמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא: (לח) א"ר הושעיא. ב"ר פ"ד אות ג' ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר כהלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין הרקיע למים העליונים, והרד"ל שם הביא בשו"ט מזמור י"ט הלשון כהלל שבין הרקיע למים התחתונים: (לט) א"ר פנחס בר חמא. ב"ר שם מתחיל ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר כהלל שבין הארץ כו', והמאמר שהביא בשם ר' פנחס הוא שם בשם ר' תנחומא ע"ס: (מ) אשר על הרקיע אינו אומר, אלא אשר מעל לרקיע. בנדפס נשמטו המלות "אשר על הרקיע" אינו אומר, ובב"ר שם א"ר תנחומא אנה אמרי סעמא, אלו נאמר ויבדל בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נחונים וכשהוא אומר אשר מעל לרקיע הרי המים העליונים תלויים במאמר: (מא) שמים העליונים תלויים באויר. הוספתי וחסר גם כ"י ו', והוא לכתוב כ"י האחרים ובנדפס: (מב) וכו' במזמור חמישי. כ"ה גם כ"י האחרים, ובדפוס ראשון טולן במזמור חמישי הוא כמו וכו'. ובדפוס וויניציא הציג כללן במזמור חמישי בטעות ול"ל טולן במזמור חמישי, והסוזה כי קצר פה וליין שהמאמר נמלא לעיל במזמור ה' אות ג': (מג) ד"ל השמים א"ר יעקב בן זבדי. קן הוספתי כמו שמואל לכתוב בילקוט רמז תרע"ג וחסר הליין "שו"ט", וכן תיקן מהר"ם בגליין המדרש, ולפי זה הסגרתי לעיל באות ה' המלות "א"ר יעקב בן זבדי" כי מיותרים שם: (מד) מאבנא דהוא מתגושש בה. באיזה כ"י ובנדפס גם בדפוס ראשון מתעטש בטעות ול"ל מתגושש מן ג ו נעשית ע. ומובא לכתוב גם בילקוט שם.

וסי'

שלו, אמר המלך כל מי שהוא חכם, יאמר מה השלמה הזאת, כל מי שהוא עשיר, יעשה כמותה, וכל מי שהוא גבור יגע בה, כך הקב"ה מתח את השמים כדוק של עין, שנאמר הנופה כדוק שמים (ישעי' מ כג), מלמד שפירשו כמין וילון, אמר הקב"ה כל מי שהוא חכם יאמר מה השלמה הזאת, וכל מי שהוא עשיר יעשה כמוה, וכל מי שהוא גבור יבא ויגע בה. אמר ר' פנחס הכהן בר חמא ממה שהשמים מורידין [גשמים], והארץ מגדלת, והבריות אוכלין ומקלסין להקב"ה, לפיכך השמים מספרים כבוד אל, הם ושלוש כשישראל חטאו מה כתיב, יגלו שמים עוננו (איוב כ טו), כיצד וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים (דברים יא ז), וכשישראל זוכין מה כתיב, יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים (שם כה יב) :

[ז] (מה) יום יביע אומר. (מו) במשה רבינו הכתוב מדבר, שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה (שמות לז כח), וכי גם לילה לפני הקב"ה, והכתיב ולילה כיום יאיר (ספרי קלט יב), וכתיב ונוגה כאור תרויה (תנחומי ג ד), וכתיב ונהורא עמיה שרא (דניאל ג כג), וכתיב גם השך לא יחשיך ממך (ספרי קלט יב), (מו) ומנין היה יודע משה רבינו אימתי היה יום ואימתי לילה, שהוא מחשב ארבעים יום וארבעים לילה אצל הקב"ה, אלא בשעה שהיה הקב"ה (מח) מלמדו מקרא, היה יודע שהוא יום, וכשהיה מלמדו משנה, היה יודע שהוא לילה, (מט) ומנין שהקב"ה עוסק במקרא ביום, ובמשנה בלילה, שנאמר דודי צה וארום (ש"ס פ י), כשהוא עוסק במקרא ביום, פניו צחות כשלג, ואין דודי אלא ארבעה ועשרים ספרים, שכן דודי בנימטריא ארבעה ועשרים, וכשהוא עוסק במשנה בלילות, פניו מאדימות: ד"א כשהמלאכים מקלסין להקב"ה בקדוש, היה יודע שהוא יום, וכשמקלסין אותו בכרך, היה יודע שהוא לילה: [ד"א כשהיה רואה גלגל המה בא וכורע, היה יודע שהוא לילה], וכשהיה רואה הכוכבים והלבנה והמזלות באים ומשתחווים לפני הקב"ה, היה יודע שהוא יום, שנאמר וצבא השמים לך משתחווים (תנחומי פ י): ד"א כשהיה רואה שהמלאכים שוחקים מן לישראל להוריד להם, היה יודע שהוא יום, וכשהיה רואה שהמן יורד, היה יודע שהוא לילה, (ג) שנאמר וברדת המל על המחנה לילה ירד המן עליו (במדבר יא ט): (נא) דבר אחר כשהיה

הערות ותקונים

ופי' מה שהגבור נסה חילו להגזים את האבן הגדולה נכיר את גבורתו, ומזה נבין גם המאמר בפסיקתא דר"כ פסקה דסליחות (קס"ז ע"א) א"ר יודן לגבור שהוא מתגושש באבן של מסית ועבר אחד וראה אותו, א"ל יפה כחך לזב כח בגבורה: (מה) יום ליום יביע אומר במשה רבינו הכתוב מדבר. כ"ה בכ"ג ג' ו' ובנדפס. אבל בכ"י ב' ד' ה' ז' (אשר המה תמיד בסגנון אחד) נמצא פה הוספה, ויען כי אין ענינה לכאן לא הוספתיה בפנים, וכך איתא שם: כל אותן מאה ועשרים יום שעשה משה צה, שנאמר בלוחות הראשונות ויהי משה צה ארבעים יום וארבעים לילה (שמות כ"ד י"ח), וכשחטאו בלוחות מעשה, כתיב את ארבעים היום את הארבעים הלילה אשר התנפלתו (דברים ט' כ"ה). ובלוחות השניות אומר ויהי שם עם ה' וגו' (שמות ל"ד כ"ח), מה היה אוכל, באור פני מלך חיים, מזיו השכינה, ואומר מלך ביסוף תחזיקה עיניך (ישעי' לג י"ז), ולא היה לריך אכילה, וכן הוא אומר ביחזקאל בטעך תאכל ומעוך תמלא (יחזקאל ג' ג'), שהתורה משנעת את האדם, והכמים אומרים כתיב במשה ויהי שם עם ה' ארבעים יום כו', כמו לפניו, וזה הוספה מאיזה מנתיק: (מו) במשה הכתוב מדבר. מוצא בילקוט תהלים שם רמזו תרע"ב: (מו) ומנין הי' יודע משה אימתי הי' יום או לילה. תנחומא הגדפס מכבר סוף כי תשא אות ל"ו, ושנ"ר פמ"ז אות ח', ובשנ"ר שם המאמר בסגנון אחר, ע"ש: (מח) מלמדו מקרא. כ"ה גם בכ"י ו', וכן בילקוט, ובילקוט שם מוצא זה בשם ר' אבדימא. ובא"ז ובנדפס הגי' מלמדו תורה, ובתנחומא שם כשהקב"ה מלמדו תורה בכתב הי' יודע שהוא יום וכשהי' מלמדו על פה משנה ותלמוד הי' יודע שהוא לילה, ובשנ"ר בסגנון אחר, וגם בפדר"א פמ"ז איתא ר' יאסע בן קרחה אומר מ' יום עשה משה צה קורא במקרא ביום ושונה במשנה בלילה כו', יושב לפני הקב"ה כתלמיד שהוא יושב לפני רבו קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה: (מט) ומנין שהקב"ה עוסק במקרא ביום עד פניו מאדימות. כ"ה גם בכ"י ו', אבל זה איתא בכ"י האחרים ובנדפס, והרא"פ הוסיף זה בגליון עפ"י כ"י שהי' לפניו: (ג) שנאמר וברדת המל על המחנה וגו'. כ"ה גם בכ"י ו', והסר בכ"י האחרים ובנדפס, וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון: (נא) ד"א כשהי' שומע ק"ש קודם לתפלה הי' יודע שהא

שומע קריית שמע קודם לתפלה, היה יודע שהוא יום, וכשהיה התפלה קודמת לקריית שמע היה יודע שהוא לילה. (גב) ר' פנחס בשם ר' אבא אמר המלאך שהוא ממונה על התפלה, הוא ממתין עד שמתפללת כניסה אחרונה שבישראל, ועושה מהן עשרה, ונותנה בראשו של הקב"ה, שנאמר ברכות לראש צדיק (משלי יו), (ג) צדיק זה הקב"ה, שכתוב בו צדיק וישר הוא (דניס לג ד), לכך נאמר יום ליום יביע אומר:

[ח] (גד) [דבר] אחר יום ליום יביע אומר. וכי מה מיבן של שני ימים אלו, אלא זה יומו של משה שבישר יומו של יהושע, שנאמר היום הזה אתה תת פחדך וגו' (סג ז כס), שמא תאמר הואיל והקב"ה הרג את סיחון ואת עוג, מי הגיד לכל באי עולם, כמה שעמדה לו למשה שתי פעמים, ראשונה כשעשה מלחמה את עמלק, שנאמר והיה כאשר ירום משה ידו וגבר ישראל (שמות יו יא), ואמר רום ידיו נשא (תקוק ג י), אלא זה יומו של משה שבישר יומו של יהושע, שנאמר ושים באזני יהושע (שמות יז יד), יהי רצון כמו שעמדה חמה כך תעמוד לך במלחמות שלשים ואחד מלכים, ופעם שניה במלחמת סיחון ועוג, כתיב כאן אתה תת פחדך ויראתך (דניס כ כס), וכתוב ביום תת ה' את האמורי (יושע י ג):

[ט] (גה) [דבר] אחר יום ליום יביע אומר. אמר ר' זעירא יומו של יהושע מתנה ליומה של דבורה, (גו) שנאמר ביומו של יהושע, וידם השמש וירח (העמיד) [עמד] (יושע י ג), וכתוב ביומה של דבורה, מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופטים כ), ויומה של דבורה מתנה כמה נסים ונפלאות שנעשו בו: ולילה ללילה יחזה דעת. (גז) לילו של אברהם מחווה ללילה של מכת בכורות, ולילה של מכת בכורות על לילו של גדעון, ולילו של גדעון מחווה על לילו של סנחריב, כמה נסים ונפלאות נעשו בהן:

[י] [דבר] אחר יום ליום יביע אומר. (גח) אמר ר' יוחנן (גט) בשעה שהזקנים נכנסין לעבר את השנה, הן נוטלין מן היום, ונותנין על הלילה, ונוטלין מן הלילה, ונותנין על היום. (ס) כיצד שנים עשר חודש בשנה, וארבע תקופות בשנה, תקופת ניסן שלשה חדשים, ניסן אייר סיון, תקופת תמוז שלשה חדשים, תמוז אב אלול, תקופת תשרי שלשה חדשים, תשרי מרחשוון כסליו, תקופת שבט שלשה חדשים, שבט אדר, מן תקופת טבת עד תקופת ניסן הלילה פורע ליום, מן

הערות ותקונים

שחזר יום. הדורש ס"ל כ"י יושע בן נוי ברכות ד' ע"ב דאמר תפלות באמצע תקוה דקא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש, אולם קי"ל כ"י יוחנן: (גב) ר' פנחס בש"ד אבא. נשנה להלן בסוף מוזמור פ"ח, ועיין שם פ"ח אות ד' ושם איתא א"ר פנחס בשם ר' מאיר ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא ע"ס, ושם הוא בהרחבת לשון: (גג) נדיק זה הקב"ה שכתוב בו נדיק וישר הוא לכך נאמר יום ליום יביע אומר. כ"ה גס בכ"י ו', והסר בכ"י האחרים ובגדפס: (גד) ד"א יום ליום יביע וכי מה מיבן של שני ימים הללו כו'. כל המאמר מאות ח' הוספתו כמו שחזר בכ"י ז' ד' ה' ו' והסר גס בכ"י ג' ו' ח' ובגדפס. והוא הוספה מאת המעתיק הראשון: (גה) ד"א יום ליום אמר ר' זעירא. מוצא בילקוט תהלים רמז תרע"ב, ושם הגי' א"ר זעירא, ובגדפס הגי' אמר זעירא: (גו) שנאמר ביומו של יהושע וידם השמש וגו' וכתוב ביומה של דבורה מן השמים נלחמו וגו'. כ"ה גס בכ"י ו', והסר בכ"י האחרים ובגדפס. וגם הרא"ש הוסיף זה בגליון: (גז) לילו של אברהם כו' של מכות בכורות ולילו של מכות בכורות מחוה על לילו של גדעון. כ"ה גס בכ"י ו', והסר בכל כ"י האחרים ובגדפס, ושם הגי' ולילו של גדעון לילו של אברהם כמה נסים נעשים בהם, ובילקוט הסר כל המאמר על ולילה ללילה יחזה דעת, והכוונה לילו של אברהם, לילה של מכות בכורות ולילו של גדעון, ולילו של סנחריב, כי דורש מלג ולילה ללילה. לילו של אברהם דכתיב ויחלק עליהם לילה (בראשית י"ד ט"ז), לילה של מכות בכורות, דכתיב כחלות הלילה (שמות י"א ד'), לילו של גדעון, דכתיב ויהי בלילה ההוא ויאמר אליו ה' קום רד במחנה (שופטים ז' ט'), ולילה של סנחריב, דכתיב ויהי בלילה ההוא ויאמר מלאך ה' (מ"ב י"ט ל"ה): (גח) א"ר יוחנן. מוצא בילקוט תהלים סס: (גט) בשעה שהזקנים נכנסין לעבר את השנה. בגמרא סנהדרין י"א ע"ב על ג' דברים מעבדים את השנה והחת מהם על המקופה ע"ג צפורש"י: (ס) כיצד שנים עשר חדש בשנה וארבע תקופות בשנה תקופת

תקופת ניסן עד תקופת תמוז, (סא) היום לוח מן הלילה, (סב) וכמה פורע זה לוח, ולוח זה מזה, אחד משלשים בשעה, ומן תקופת תמוז עד תקופת תשרי, היום פורע לילה, ומן תקופת תשרי עד תקופת טבת, הלילה לוח מן היום, (סג) נמצא בתקופת ניסן ותשרי אינן חייבין זה לזה כלום, (סד) ונוטלין זה מזה בפיטסין, ופורעין זה לזה בפיטסין, ואין אחר שומע ביניהם, (סה) ואין מדיינין כבני אדם, שאין לזין ופורעין אלא בעדים ובית דין, שנאמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, (סו) אבל למטה זקני ישראל ויודעין סוד העיבור נוטלין מן היום ונותנין ללילה, ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום, וכשהם יוצאין מבית הוועד, לאהר שקבעו ראשי חדשים, וראשי שנים, ועיברו את השנה, ותקנו את המועדות, (סז) מיד בכל הארץ יצא קום, שהכל אומרים אימתי ראש השנה, אימתי המועדות, ובקצה תבל מליהם, ששואלין זה לזה בכמה בחודש, בכמה בתקופות:

[יא] לשמש שם אהל בהם. אמר ר' פנחס בשם ר' אבא (סח) השמש נתון בתוך התיק, (סט) אמר ר' שמואל בר נהמני בשם ר' יונתן כקלע של ספינה השמש מהלך, ר' ברכיה אמר כספינה שהיא באה (ע) מקרקוניה שיש לה שם"ה חבלים, כמנין ימות השנה, (עא) [וכספינה שהיא באה

הערות ותקונים

תקופת ניסן ג' חדשים ניסן אייר סיון כו'. כ"ה נס ככ"ו ו', אבל ככ"ו האחרים ובנדפס המאמר בקצרה כי"ד לרצב תקופות נשנה תקופת ניסן ותקופת תמוז ותקופת תשרי ותקופת טבת: (סא) היום לוח מן הלילה, עי' תנחומא בנדפס מכבר משפטים סי' י"ב, ובשמ"ר פל"א אות פ"ו (הנוגע מן התנחומא) ושם נמנה הרבה אשר האחד לוח מהשני: (סב) וכמה פורע זה לוח ולוח זה מזה. המלות האלה נמצאים גם ככ"ו ו', וליתא ככ"ו האחרים ובנדפס: (סג) נמצא בתקופת ניסן ותשרי אינן חייבין זה לזה כלום. בירושלמי ברכות פ"א ה"א (דף ב' ע"ג) איתא והני בחד בתקופת ניסן ובחד בתקופת תשרי היום והלילה שוין. וכן בוי"ר פכ"ו אות ד' ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים זש"ה יום ליום יביע אומר הניח ב' בתקופת ניסן וב' בתקופת תשרי היום והלילה שוין מלאך ואלך היום לוח מן הלילה והלילה מן היום: (סד) ונוטלין זה מזה בפיטסין ופורעין זה לזה בפיטסין, כ"ה נס ככ"ו ג' ד' ו' ז'. ובכ"ו ב' ה' הגי' בפיטסין, ובכ"ו ח' בטעות ונוטלין זה מזה ובפטרין [ז"ל בפטרין] ופורעין זה מזה כי פרוסין [ז"ל בפטרין], וגם הילקוט תהלים סס הביא בפטרין. אולם בדפוס ראשון אשר הוא נדפס עפ"י כ"ו ג' הגי' בפטרין, ואח"כ הוא כן בכל הדפוסים, מאות ש נעשית גו, והמוספי (הס דברי המוספי והסר בערוך היד פושפת) בערך פיטום הביא הגי' כמו שראה בדפוס וז"ל מדרש תהלים השמיים מוספיים ונוטלים זה מזה בפטרין ופורעין בפטרין כמו שהוא ככ"ו ב' ה' ובילקוט, והוא מלשון מפרש לפי הגי' שמאל, ולדעת הגי' הנכונה בפטרין כמו שהוא ככ"ו ב' ה' ובילקוט, והוא מלשון שטר פטרין, עיין ערוך ערך פטרין ובמוספי ערך פטרין והמלה יונית πετρα פ"י אמנה ובטחון (ערושין, גלויבצן). ובוי"ר שם [נוטלין זה מזה בפטרין] ופורעין זה לזה בפטרין, הכל בלי שטר וכלי גזר דין, המלות "הכל בלי שטר וכלי גזר דין" הוא הוספה והי' כתוב ג"כ בפטרין ואחד ב' לפרש בלי שטר, ואולי סתה הגי' בלי פטרין: (סד) ואין מדיינין כבני אדם. בתנחומא ובשמ"ר שם ואין דנין זה עם זה כמו הכריות, וכאשר הוא לפנינו כן הוא גם ככ"ו ו', אבל ככ"ו האחרים ובנדפס הגי' אבל (סו) אבל למטה זקני ישראל ויודעין סוד העיבור. כ"ה נס ככ"ו ו', אבל ככ"ו האחרים ובנדפס הגי' אבל למטה הזקנים נוטלין מן היום: (סז) מיד בכל הארץ יצא קום שהכל אומרים כו'. מוצא בילקוט רמז תרע"ב ובטעות הפרידו המדפיסים והציגו רמז חדש: (סח) השמש נתון בתוך התיק. עיין תנחומא תהום אות ו' מה שהעירוהי שם בהערה כ"ט, שז"ל השמש נתון בגרתיקו או בגשתקו, עיין פסיקתא אחריתא דסוכות דף קס"ז ע"א ונשתיק יש לו כסס שכתוב לשמש שם אהל בזה והוא נתון בתוך נשתיקו, ועיין בפסיקתא שם הערה י', ובילקוט שם השמש המאמר מר' פנחס, וראיתי ברש"י תהלים י"ט ה' לשמש שם אהל בזה, מלאך שהשמש נתון בתוך תיקו תנחומא. כוון למאמר התנחומא ב' תהום שהבאתי: (סט) א"ר שמואל בש"ר יונתן. בילקוט בטעות בש"ר נתן: (ע) מקרקוניה. ככ"ו ו' מקרקוניה וז"ל כמו שהוא לנכון ככ"ו ג' ה' ובנדפס אכרמוניה, ובכ"ו ד' מאכרמוניה ז"ל מאכרמוניה, וגם ככ"ו ב' בטעות מאכרמוניה ז"ל בהיפך האותיות מאכרמוניה, וגם ככ"ו ז' מאכרמוניה ז"ל מאכרמוניה, והוא מחו karmania, ובילקוט שם מברטיא רנה לתקן שהכונה לגריפאניען, אולם כאשר הוא לפנינו היא הגי' הנכונה: (עא) וכספינה שהיא באה מאלכסנדריא כו'. הוספתי כמו שהוא ככ"ו ב' ד' ה' ז' והכר נס ככ"ו ג' ו' ח' ובדפוס ראשון ובילקוט, אבל בדפוס וויניציא הוסיף המדפיס רק התחלת המאמר, וכספינה שהיא באה מאלכסנדריא שיש בה שלש מאות וז"ל הנלים כמנין ימות הלצנה, והרא"פ כתב בהנחות שלו בנליין אמרש

(עב) מאלכסנדריא, שיש בה שני"ד חבלים, כמנין ימות הלבנה, (עג) מה שהחמה מהלכת לשלשים יום, הלבנה מהלכת לשני ימים ומחצה, מה שהחמה מהלכת לשני חדשים, הלבנה מהלכת [לחמשה ימים, מה שהחמה מהלכת לששה חדשים, הלבנה מהלכת לחמשה עשר יום, מה שהחמה מהלכת לשנים עשר חודש, הלבנה מהלכת לשלשים יום]. (עד) אמר ר' יהושע בן לוי (עה) בכל יום ויום חמה ולבנה (כסות) [כהות] עיניהם מאורה של מעלה, והן מתעכבות לצאת, (עו) מה עושה הקב"ה, מאיר לפנייהם, והן מהלכין לאורו, שנאמר ה' באור פניך יהלכון (תהלים פט טו), (עז) וכשבאין להכנס, אינן יודעין היכן מהלכין, מפני אורו של מעלה, והן עומדין ברקיע, ושוהין ליכנס, והקב"ה זורק לפנייהם לפידים וחצים וברקים, ולמקום שהוא זורק שם הם מהלכין, שנאמר שמש ירח עמד זבולה לאור חציך (יהלכון) [יהלכו] לנונה ברק חניתך (מקרא ג יא). (עת) ר' לוי אמר בכל יום ויום עומדין בדין לפני הקב"ה, למה שהן מתביישין לצאת, ואומרים לפי שהבריות משתחווים לנו ומכעיסין להקב"ה, ומה עושה, מאיר לפנייהם חצים שנאמר לאור חציך יהלכו (שם), והן יוצאין בעל כרחן, שנאמר בבקר בבקר משפמו (יצא) יתן לאור [לא נעדר ולא יודע עול בושת] (שם ג ט), מהו לא נעדר, לא פסקין, הא כמה דאת אמר לכולם בשם יקרא [וגו' איש לא נעדר] (שם ט טו), ומהו לא יודע עול בושת, (עמ) לא

הערות ותקונים

המדרש, אינו ככתובים" ר"ל של נמאל בכ"י שלפניו, ועיין בירושלמי ר"ה פ"ב ה"ה (דף כ"ח ע"א) וכש"ר פט"ו אות כ"ב, שם"ה הלכות נרא הקב"ה נרקיע, ועיין פדר"א פ"ו ובהגות הרד"ל: (עב) מאלכסנדריא. היא Ajaxandrien: (עג) מה שהחמה מהלכת. ירושלמי ר"ה שם, ותקנתי המאמר עפ"י הירושלמי, ובכ"י ב' ד' ה' ו' המאמר משונה: (עד) אריב"ל. מובא בילקוט שם. ונראה בו"ר פל"א אות ט', ושם הגי' נשתנית ומתוקן ומובא זה בשם רב, וכך איתא שם: אמר רב בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליעול רשות מלפני הקב"ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לנאת להאיר לעולם ואין רואין כלום, ומה הקב"ה עושה מורה לפנייהם חלים ומלכיס לאורם, ה"ד שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו, וע"ש הספסת דברים, ומובא עוד מאמר אחד ר' הושע"י נריה דר' שמלאי דקסרין לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שהוא נעשה כמין הרדל של דם, מ"ט והוא כהתן יולא מחופתו ישיש כגבור לרוח אורח, ואין אורח אלא של נשים, כמד"ל חדל להיות לשרה אורח כנשים. המ"ב כתב שם הרדל יאור מהלך מים, כד"ל הרדלת של גשמים, ובמדרש תהלים גרם חרדה עכ"ל, מה שמפרש הרדל יאור פירושו אינו עולה יפה, כי פי' טיפה של דם, ומה שהניא כי במדרש תהלים גרם חרדה אין זה אמת, רק ראה בילקוט רמז הרע"ג שמונא שם המאמר מר' הושע"י אשר הבאתי מו"ר וחסר הליון וי"ר וחשב שהוא מן מדרש שו"ט, ובילקוט שם מובא ר' יהושע בשם ר' יחזק בר זעירא ובמדרש הגי' ר' הושע"י בשם ר' יחזק בר זעירא. גם הגי' שם בילקוט חרדה של דם, לא חרדה, ופי' חרדה נקב המחט, והלשון הרדל של דם נמאל גם בנדרות ל"א ע"ב מגילה כ"ח ע"ב, ופי' שפת דם כחרדל: (עה) בכל יום ויום חמה ולבנה כסות עיניהם. כ"ה נס בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס מכסות עיניהם. והגהתי שז"ל כהות עיניהם, כמו שהוא לנכון בו"ר שם, עיניהם כהות מזיו השכינה, ובעל יפ"ת כתב עיניהם כהות פי' מראיהן: (עו) מה עושה הקב"ה מאיר לפנייהם והן מהלכין לאורו, שנאמר באור פניך יהלכון. בו"ר שם וגם הילקוט הביא כן (עפ"י מדרש וי"ר) ומה הקב"ה עושה להם מורה לפנייהם חלים ומלכיס לאורם, שנאמר לאור חציך יהלכו: (עז) וכשבאין להכנס כו' עד נרק חניתך. כ"ה גם בכ"י ו', וליאת בכ"י האחרים ובנדפס. וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון המדרש עפ"י כ"י שלפניו: (עת) ר' לוי. זה נראה ג"כ בו"ר שם, ושם נרסיקן כך: א"ר לוי בכל יום ויום הקב"ה יושב בדין על גלגל חמה ולבנה שאין מבקשים לנאת להאיר לעולם, מה הם אומרים הבריות מקטרגין [ז"ל מקטרין] לנו, הבריות משתחווים לנו, אמר ר' יוסטא בר טיטוס מה הקב"ה עושה להם, יושב עליהן בדין ויוצאין ומאירין לעולם בעל כרחן כו'. ועיין בגלגל סאדרין ק"י ע"א אמר רבא מה דכתיב שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו כו', והאידנא לא נפקי עד דמתו להו, וע"ש בפירוש"י שהביא פי' על זה והלשון אחר שהביא נוצע משו"ט שלפניו, ועיין בנדרים ל"ט ע"ב והגי' שם בסגנון אחר קאת וע"ש במדושי הרשב"א ז"ל הנדפס בע"י: (עמ) לא חמין ולא בהתין עטון דפלחין להון לקיין ולא בהתין. כ"ה בכל כ"י ובנדפס ובילקוט, אבל בו"ר שם ולא יודע עול בושת לא בהתין אלא סגדון להון, חמין להון לקיין לא בהתין, ולא חמין הוא פירושו של ולא יודע עול, לא ידעו איש תר' לא חמין גבר, ולא

חכמין ולא בהתין, מעוון דפלאחין להון לקיין ולא בהתין. (פ) ר' חנינא בשם ר' אבהו אמר הלכו הוא קילוכו, (פא) שנאמר כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בניים (מלאכי א יא), (פב) ר' הונא אמר הוא שיהושע אמר שמש בנבעון דום (יושע יג), שתוק ואנא קאים:

[יב] והוא כחתן יוצא מחופתו. מה חתן זה נכנס מהור ויוצא טמא, [כך השמש נכנס מהור ויוצא טמא]. יכול שהוא עושה (פג) אנגרייא, תלמוד לומר ישיש כגבור לרוץ אורה, מלמד שהוא עושה שביל בפני עצמו: דבר אחר מה חתן זה נכנס גבור ויוצא חלש, [כך השמש יוצא גבור ונכנס חלש], מעוונות של בריות:

[יג] מקצה השמים מוצאו. שבאחד בתקופת תמוז אין צל לכל בריה תחתיו: ותקופתו על קצותם. (פד) רבנן אמרי יש גיהנם לעתיד לבא, שנאמר אשר אור לו בציון (ישעי לא ט). (פה) ר' ינאי ור' שמעון בן לקיש אמרי תרווייהו אין גיהנם לעתיד לבא, אלא השמש הזה מלהט את הרשעים, שנאמר כי הגה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג יט). (פו) את מוצא שהוא נתון בנרתיק, ונתון בגלגל, ובריכה של מים שעל נבי הרקיע עוברת תחתיו, (פז) והוא מפשר חמתו במים אשר מעל לרקיע, (פח) ואף על פי כן אין נסתר מחמתו, ומה עושה הקב"ה ליום הדין, מוציא החמה ושולף אותה מנרתיקה, ומביאה לרקיע השני, ודן בה את הרשעים והוא שורפן, שנאמר כי הגה היום בא בוער כתנור (סס): אמר ר' יהושע בן לוי הקב"ה צדקה עשה עם כל באי עולם שלא נתנו ברקיע הראשון, שאלמלי נתנו ברקיע הראשון, לא היה צל לכל בריה תחתיו, שנאמר אין נסתר מחמתו, ולמי שהוא עוסק בתורה מה כתיב בתריה, תורת ה' תמימה משיבת נפש, וכן הוא אומר אין השך ואין צלמות להסתר שם פועלי און (איוב לד כג), ומי נסתר, מי שעוסק בתורה, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג), וכתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש, (פט) שעמדה לפניו לשיבתו לתחיית המתים, כמה דאת אמר והיה לך למשיב נפש (רות ד טו):

הערות ותקונים

ולא בהתין הוא פי' של חיבת בושח, תרגם כבושה גבב כבסיתת, יבשו בושח יבסתון בסתא, ופי' מעוון דפלאחין להון לקיין, כל לשון זנות אחר עבודה זרה מתורגם בלשנה טעות, פי' זנו וטעון, והזנו וטעיין, והכוונה רואים המאורות אשר ישחוו להם ויעזרם שלקין, תרגם עבד פלח, וכן לאלהך לא פלאחין (דניאל ג' י"ג), כמו שפי' המ"כ, לא בהתין כלומר העול הרשע העובד לשמש וירח אינו בוש ואינו טותן אל לבו העלזון שמניע אל העבדים אלא משחווין להם רואין אותן שהן לוקים ואינם בושים: (פ) ר' חנינא בש"ר אבהו. כ"ה גס בכ"ו ו' ז' ח', אבל בכ"י ז' ג' ד' ה' ונדרס ר' אבהו בש"ר חנינא, וזה יותר נכון, כי ר' אבהו ה' תלמיד מר' יוחנן ור' חנינא ה' מהלמידי רבינו הקדוש, ואולי הוא ר' חנינא בנו של ר' אבהו ואמר בשם אביו: (פא) שג' כי ממזרח שמש עד מבואו מהולל סס ה' (תהלים קי"ג ג'): (פב) ר' הונא אמר האחרים ונדרס מובא הכתוב ממזרח שמש עד מבואו מהולל סס ה' דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, הוא שיהושע אמר שמש בנבעון דום שתוק ואלא קאים. דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, ראש בתנחומא שלנו אחרי אות י"ד ותבין המאמר: (פג) אנגרייא. המלה יונית ורומית angariae רופ' עבודה באונס: (פד) רבנן אמרי יש גיהנם לע"ל. ז"ר פכ"ו אות ו', וקס"ר פ"א בפי' זורה השמש: (פה) ר' ינאי ורשב"ל אמרו אין גיהנם. במדרש ז"ר וקס"ר סס ובגמרא בבלי נדרים ח' ע"ג מובא זה בשם רשב"ל לנד: (פו) את מוצא שהוא נתון בנרתיק. עיין קס"ר טס: (פז) והוא מפשר חמתו, כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדרס והוא מתיש חמתו: (פח) ואעפ"כ אין נסתר מחמתו ומה עושה הקב"ה. בין המלות נסתר מחמתו ובין מה עושה הקב"ה נמלא בכ"י ז' ד' ה' ז' האספה: "שבעה רקיעים הם וילון רקיע זבול מוכן מעון ערבות בו", וסופר ומונה כלם וילון אינו משמש כלום בו, ולקוח כולו מגמרא חגיגה י"ג ע"ג, ובסוף סיים ערבות שבו לזקה וחיים ופללי ברכה ונשתתן של לדיקים וכסא הכבוד והקב"ה יושב עליו רס ונשא, ולעתיד לבוא מביא כל אלה ודן את הרשעים והוא שורפן, שג' כי הנה היום בא בוער כתנור, והמלות ולעתיד לבוא הוא הסיוס מהטסחא מה הקב"ה עושה ליום הדין (ובקצת כ"י ונדרס לעתיד לבוא) שולף אותו מנרתיקו ומביא לרקיע השני ודן בו את הרשעים והוא שורפן, שג' כי הנה היום בא בוער כתנור. ויען כי המאמר אינו מענין, לכן לא הוספתי במנין, וההוספה לא נמלא בכ"י ג' ו' ח' ולא נדרס, גם לא בדפוס ווינציא שדרכו להוסיף מאמרים עפ"י כ"י שה' לפניו, ועיין רש"י תהלים י"ט ז': (פט) שעמדה לפניו

[יד] (צ) [תורת ה' תמימה. ר' ירמיה ורבנן, חד מנהון אמר למה היא תמימה, שהיא משיבת נפש, והרינא אמר למה היא משיבת נפש, שהיא תמימה]: עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. ולמה היא מחכימת פתי, לפי שהיא נאמנה: דבר אחר תורת ה' תמימה משיבת נפש. אימתי היא תמימה, בשעה שהיא יוצאת מפי של צדיק שהוא תמים, ואימתי היא נאמנת, בשעה שהיא יוצאה מפי נאמן: [תורת ה' תמימה]. (צא) ר' תנחומא פתר ליה בשיתא סדרי משנה. תורת ה' תמימה, (צב) זה סדר נשים, (צג) וכן הוא אומר כלך יפה רעיתי ומום אין בך (ס"ג ד' ז'). עדות ה' נאמנה. זה סדר זרעים, שהוא מאמין גחיי העולם וזרע. (צד) [יראת ה' מהורה. זה סדר מהרות, שמפריש בין טומאה לפהרה]. פקודי ה' ישרים משמחי לב. זה סדר מועד, שיש בה סוכה ולולב, וכל מועדי השנה, שכתוב בהן ושמתח בחגך (דברים טו יד). מצות ה' ברה מאירת עינים. (צה) זו סדר קדשים, שמאיר עיניהם של חכמים. [יראת ה' מהורה. זה סדר מהרות, שמפריש בין טומאה לפהרה]. משפמי ה' אמת. זו סדר נזיקין (צו) שיש בו כל הדינים:

[פו] דבר אחר פקודי ה' ישרים. (צז) תני חזקיה בר (יהודה) [חייא] התורה עשרה לראש, שנאמר כי לית תקיף הם לראשך וענקים לגרנותיך (משלי א ט). (צח) מלונמא ללב, שנאמר משמחי לב. (צט) קילורית לעין, שנאמר מאירת עינים. (ק) רמיה למכה שנאמר רפאות תהי לשרך (משלי ג ח). כוס עקרין לבני מעיים, שנאמר ושקוי לעצמותיך (ס"ג ט). ומנין שנבלעת ברמ"ח איברים, שנאמר ולכד בשרו מרפא (ס"ג ד' כג): דבר אחר יראת ה' מהורה. (קא) [אמר ר' לוי] לפי שהיה אהרן ירא את השם, שנאמר ואתנם לו מורא וייראני (מלאכי ב ט), לפיכך ניתנה לו פרשה אחת מן התורה, שאינה זה לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות, ואיזו זו פרשת המת, שלא ישמא למת, שנאמר אמור אל הכהנים בני אהרן [ואמרת אליהם] לנפש לא ישמא בעמיו (ויקרא כא א): צדק יחדו. ר' (שמואל) [שמעון] בן לקיש אומר צדקו מקל וחומר, ורבנן אמרי צדקו מגזירה שזה: [סז] הנחמדים מזהב ומפז רב. (קב) אין אנו יודעין מי אמרו אם ישראל אם

הערות ותקונים

לפניו כו' עד למשיב נפש. כ"ה גס ככ"ו ו', וחכר ככ"י האחרים ובגדפס: (צ) תורת ה' תמימה ר' ירמיה ורבנן. הוספתי כמו שהיא צילקוס רמו חרע"ד, וחכר הגיון "מדרש" (והמאמר שלפניו שהביא בשם ירושלמי דפסא חין עומדין ז"ל ירושלמי סרק חין עומדין, והוא בצרכות פ"ה ה"ג דף ע"ג) והמאמר שהוספתי חכר גס ככ"ו ו', אצל ככ"י האחרים ובגדפס נשאר מהני השנית מן וחריכה אמר, והכ"פ הוסף זה בגליון המדרש, וכן הגיה בעל אות אמת: (צא) ר' תנחומא פתר לה בשיתא סדרי משנה. מובא צילקוס שס, ומזה מובא המאמר במדרש במ"ר פ"ג אות י"ו איתא כההיא דלאמר ר' תנחומא כו' והוא המאמר שלפניו בהוספת דברים, כמו שהראה בהערות שאחר זה, ולמאמר שלפניו כוון רש"י תהלים י"ג ט' ששה כנגד ששה סדרי משנה: (צב) זה סדר נשים. במדרש במ"ר מוסף שמוהיר על האדם לפרוש מן הערוה כדי להגילו מן המיתא, כד"ל תגליה יורדות מות וגו', ואומר כל באים לא יאבון ולא ישיגו ארצות חיים, ואומר להגילך מאשה זרה וגו': (צג) וכס"ל כולך יפה רעיתי ומום אין בך. כ"ה גס ככ"ו ו', וחכר ככ"י האחרים ובגדפס ובילקוס שס: (צד) יראת ה' מהורה. הסגרתו והגתה אחר מנות ה' בסדר המקראות: (צה) זו סדר קדשים שמאיר עיניהם של חכמים. במדרש במ"ר שס זה סדר קדשים שאם מאיר עיניהם בין חולין לקדשים: (צז) שיש בו כל הדינים. במדרש במ"ר שס שיש בו רוב הדינים: (צז) תני חזקיה בר יהודה. תקתי בר חייא, וכן הוא לנכון ככ"ו ו' וגס ככ"י האחרים ובגדפס, ומובא בוי"ר פ"ג אות ג', ושם הגי' תני חזקיה ללב, ובילקוס תהלים רמו חרע"ה מובא המאמר בשם וי"ר וגורם חזקיה ברבי חייא, והמאמר מובא גם בדב"ר פ"ה אות ד', ושם הגי' ח"ר חייא, וז"ל חזקיה בר חייא, וכל המאמר בדב"ר קצוע ויש לתקן עפ"י וי"ר: (צח) מלונמא ללב. המלה היא מ.α.α.α.μ.α.μ.α. ופי' רמיה ומזור, עיין ערוך, ובמדרש וי"ר שם מלונמא ז"ל מלונמא, והוא לנטון בדב"ר שס, רק במקום למכה ז"ל ללב: (צט) קילורית לעין. היא המלה היונית εὐλαλαστος (אויגענזאלנבע), עיין מוספי ערך קלר ח': (ק) רמיה למכה שג' רפאות תהי לשרך. זה חכר בוי"ר, ושם הגי' כוס עקרין לבני מעיים, שג' רפאות תהי לשרך: (קא) ח"ר פי לפי שהי' אהרן. כ"ה בכל הדפוסים בשם ר' לוי, וכן נשנה בוי"ר פכ"ו אות ו', וגס שם הגי' ח"ר לוי, ומובא צילקוס תהלים רמו חרע"ו, וחכר הגיון "מדרש": (קב) חין אנו יודעין, מובא צילקוס שס:

אומות העולם, בא שלמה ופירש, בצלו חמדותי וישבתי (ס"ט ז ג) : גם עבדך
 נזהר בהם בשמרם עקב רב. (ק"ג) [כל המשמר את התורה, סוף נעשה
 רב: דבר אחר] כל המשמר את התורה מראש ועד עקב, הוא רב, ופותחין לו
 פתח: (ק"ד) דבר אחר בשמרם עקב רב. ששמרם אברהם שנעשה רב, שנאמר
 ואברהם היו יהיה לגוי גדול (נלאית י"ח י"ח): דבר אחר עקב רב. ששמרם משה
 שנעשה רב, שנאמר גם האיש משה גדול (שמות י"א ג) :

[י"ז] שניאות מי יבין. (ק"ה) תני ר' שמעון בן יוחי כמה נבורים הן הצדיקים, שהן
 יודעין לפתות את בוראם, ויודעין היאך לקלם, ראה דוד היאך
 מקלם את בוראו, התחיל לקלסו בשמים, שנאמר השמים מספרים כבוד אל, אמרו
 השמים שמא אתה צריך לכלום, מעשה ידיו מגיד הרקיע, אמר ליה הרקיע שמא
 אתה צריך לכלום, היה מזמר והולך, התחיל לקלם בתורה, שנאמר יראת ה'
 טהורה, אמר לו הקב"ה מה את בעי, אמר לו שניאות מי יבין, שניאותיו דעבדית
 קמך בעינא דתשרי לי, אמר ליה הא שרי לך והא שביק לך: גם מזדים חשוך
 עבדך. אלו הזרונות: אל ימשלו בי או איתם. אלו תוקפי עבירות, כמה דאת
 אמר איתן מושבך (גמדר נ"ד נ"ה): ונקיתי מפשע רב. מאותו עון רב, אמר ר' לוי
 אמר דוד רבש"ע אתה אלוה רב, ואנא חובי רברבין, יאה לאלהא רבא למישבק
 חובין רברבין, שנאמר למען שמך ה' ומלחת (לעונינו) [לעונינו] כי רב הוא (תהלים ס"ה י"א):
 דבר אחר אל ימשלו בי או איתם. (ק"ו) אמר ר' אחא הכותיים הללו יודעין לסבב
 על הפתחים, בתחלה אמרו לנו מים ונשתה, מששתה אמרו לנו בצל
 אחד, ונותנין לו, אומר להם בצל בלי פת לית בה מששא, כך הן הצדיקים,
 יודעין לפתות את בוראיהן, שנאמר שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י"ג). אבל רשעים,
 ופי רשעים תהפכות (ס"ט ס"ט), שאינן יודעין לרצות להקב"ה: דבר אחר שפתי צדיק.
 זה משה, בשעה שבקש לקרב את ראובן, מהו אומר תחלה, ה' מסיני בא (דברים לג ג),
 אף חובב עמים (ש"ס ג), תורה צוה לנו משה (ש"ס ד), (ק"ז) יחי ראובן ואל ימות
 (ש"ס ו): (ק"ח) יהיו לרצון אמרי פי. (ק"ט) יכתבון לדורות ויחקקו לדורות: ה'
 צורי וגואלי. (ק"י) צורי בים סוף, וגואלי בעמלק. צורי במרה, וגואלי בסיני.
 צורי בעולם הזה, וגואלי בעולם הבא :

הערות ותקונים

(ק"ג) כל המשמר את התורה סוף נעשה רב. כ"ה בכל כ"ו ובגמפס, ולזה כוון רש"י תהלים י"ט י"ב ד"ה עקב רב
 סופו של ת"ח לבוא לידי גאולה עקב לשון סוף, ויש לו חבר בלשון משנה עקבות משיחא, ובילקוט הביא
 הגי' כל המשמר אותם אין סוף למתן שכרו, ש"י מה רב עובד, וסוף נעשה רב: (ק"ד) ד"ה בשמרם עקב
 רב כו' עד גם האיש משה גדול. כ"ה בכ"ו ו', ולזה ת"כ"ה האחרים ובגמפס, וגם הרא"פ האסף בגליון
 עפ"י כ"י שלפניו: (ק"ה) תני רש"י. מוצא בילקוט תהלים רמז תרע"ו בשם המדרש שו"ס. ומן התחיל
 לקלסו בשמים, ש"י השמים מספרים אמרו השמים, מוצא במדרש וי"ר סוף פ"ה אות ה', ועין שם בפ'י
 מהרז"ו שכתב המדרש כאן צו"ר לקוח מן מדרש שו"ס וצו"ר חסר: (ק"ו) א"ר אחא הכותיים הללו יודעין
 לסבב על הפתחים. מוצא בערוך ערך סחר בשם המדרש תהלים, ומוצא בלשון ארמי בהרחבת לשון צו"ר
 שם במאמר שלפניו צריש אות ה'. ומוצא זה בשם ר' יודן, ובשם ר' אחא מוצא שם משל אחר, שאשה
 אחת באה אלל חברתה ע"ש. ועיין במדרש עשרה הרוגי מלכות (בית המדרש ח"ו נד י"ט) ולמאמר שלפניו
 כוון רש"י תהלים י"ט י"ד אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים כו': (ק"ז) יחי ראובן
 ואל ימות. בתחלה אמר שבה ואח"כ בקש יחי ראובן: (ק"ח) יהיו לרצון אמרי פי. כ"ה גם בכ"י ג' ו' ה'
 ובגמפס, אבל בכ"י ב' ד' ה' ז' נמצא האוסס: "יהיו לרצון אמרי פי, שיאמרו אותם בבתי כנסיות ובבתי
 חפלות, והגיון לבי לפניך כמו שאני שלם בהגיון לבי לפניך, כך כשיהיו הם בהגיונם שלמים לפניך שסומכים
 גאולה לתפלה, שכתוב לאחר המזמור הזה, יעקב ה' ביום לרה, שתקבל תפלתם, ויכתבו לדורות ויחקקו
 לדורות": (ק"ט) יכתבון לדורות ויחקקו לדורות, עיין לעיל מזמור א' אות ה' יהיו לרצון אמרי פי יעשו לדורות
 ויכתבו לדורות ויחקקו לדורות ולא יהיו קורין בהם כקורין בספרי מירוס אלא יהא קורין בהן ומוטלין סכר
 עליהם כנגעים ואבלות כו' יכו מזכירים אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וכללו חי אני בשני עולמים:
 (ק"י) צורי בים סוף. מוצא בילקוט תהלים רמז תרפ"ח בשם המדרש:

מזמור כ

[א] למנצח מזמור לדוד, יענך ה' ביום צרה. (א) זהו שאמר הכתוב יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (תהלים פ"א טו), אמר הקב"ה בשעה שמנעת צרה לישראל, והם מבקשין אותי, יהיו משתתפין כבודי עמך, ומיד אני עונה אותם, שנאמר יקראני ואענהו, ומה מעם עמו אנכי בצרה, אמר ר' יודן משל לאשה מעוברת שהיתה בכעס עם אמה, ובשעת לידתה עלתה אמה למעלה, והיא צווחת למטה, והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה, וצווחת גם היא מלמעלה, והיו שכינותיה אומרות לה, מה מייבך שאת צועקת, וכי את יולדת עמה, אמרה להן וכי בתי אינה בצער, ואיך יכולה אני לסבול צעקתה, אלא הריני צווחת עמה, שצרת בתי שלי היא, כך כשחרב בית המקדש ניתן קול בכיה ויללה בכל העולם, שנאמר ויקרא אדני ה' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד (ישעיה נב יב), אמרו לפניו מלאכי השרת, וכי יש לפניך דברים הללו, והא כתיב הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו (ד"ה טו טו), אמר להם וכי ביתי אינו חרב, ובניי מסורין בקולרין, ואיני מיצר, לא כך כתיב עמו אנכי בצרה (תהלים פ"א טו), וכתיב ועתה מה לי פה [וגו' כל היום שמו מנואין] (ישעיה נב ה) :

[ב] אמר ר' יהושע הכהן (ג) תשעה פסוקים יש במזמור הזה, כנגד תשעה חדשים שהאשה מעברת הולד, ומה הן אומרים. (ד) מאן דענא לחייתא על מתברא, הוא יעני יתכון. (ה) אמר ר' שמעון בר אבא (ו) את מוצא שמונה עשרה מזמורים מראש תילים עד מזמור זה, ואשרי ולמה רגשו חד הוא, כנגד שמונה עשר ברכות שאדם מתפלל בכל יום, (ז) והן אומרים לו תתעני צלותך, כך אחר שמונה עשרה מזמורים אמרו לו לדוד יענך ה' ביום צרה, (ח) ואם תאמר תשעה עשר הן, אמור לו ותפלת החול תשע עשר ברכות הוויין עם מצמיח קרן ישועה:

[ג] דבר אחר יענך ה' ביום צרה. באיזה יום, ביום (י) שהכל מודים בו

הערות ותקונים

(א) ז"ה יקראני ואענהו. מוצא בילקוט רמו תרע"ט בשם המדרש, ומוצא במסורת המאור סי' ק"ה נ"ב בשם המדרש: (ב) א"ר יהושע הכהן. כ"ה בכל כ"י ובנדפס, אבל בילקוט שם הביא א"ר אשע"י: (ג) תשעה פסוקים. והכתוב "למנצח מזמור לדוד" לא השיב שאלו מנוף המזמור. והמאמר מוצא באבודרהם סדר תפלת שחרית דף ל"ז ע"ב (דפוס טראג) בשם שו"ט וסיים במאמר מאות ד', משל לאשה שגברה ע"ס: (ד) מאן דעני לחייתא על מתברא הוא יעני יתכון. פי' מי שעונה לילדת על המשבר הוא יענה אחת: (ה) אמר ר' שמעון בר אבא. מוצא באבודרהם סדר שחרית של חול ד"ה למנצח מזמור לדוד (דף ל"ז ע"א) בשם הסו"ט, והרוקח ה' יולדת בשבת סי' ק"ח הביא ו"ל אומרים יענך ביום המילה שיש בו ט' פסוקים כט' חדשי העיבור כדאיתא בשוחר טוב. וכוון למאמר שלפניו: (ו) את מוצא י"ח מזמורים מראש תהלים עד מזמור זה כנגד י"ח ברכות. טבע מירושלמי ברכות פ"ד ה"ג (דף ז' סוף ע"ד), והעמית פ"ב ה"ב (ס"ה ע"ג) ושם הוא להיפך ולמה שמונה עשרה ריב"ל אומר כנגד שמונה עשרה מזמורים שכתוב מראשו של תלים עד יענך ה' ביום צרה, א"ס יאמר לך אדם תשעה עשרה הן, אמור לו למה רגשו גוים לית הוא מיטין, וגם בבבלי ברכות ט' ע"ב אמרו אשרי ולמה רגשו חדא פרשה היא. ויותר נכון לדעתי ש"ל במדרש לפניו כנגד זה י"ח ברכות, ר"ל י"ח ברכות הם כנגד י"ח מזמורים: (ז) והן אומרים לו תתעני צלותך. כדפסס אומר תתענו צלותך, ז"ל כמו לפניו, ובירושלמי שם א"ר מני רמו לת"ח שאדם צריך לומר לרבו תשמע תפלתך. ופי' המפרש כלומר מי שהוא ת"ח בין רמו זה שחיקו כן לפי שאדם צריך לומר לרבו תשמע תפלתך כמו שישראל היו אומרים לדוד יענך ה' ביום צרה: (ח) ואם תאמר י"ט הם אמור לו ותפלת החול י"ט ברכות הוין עם מלמית קרן ישועה. כ"ה גם בכ"ו, ולייתא בכל כ"י האחרים ובנדפס, וזה הוסף המעתיק אשר כבר ה' מסודר לפניו י"ט ברכות, היינו את כמה דוד ברכה לעלמה, אבל לפני בירושלמי ה' רק י"ח ברכות ואת כמה דוד ה' כולל בברכת וירושלים, וחדא הוי, אבל לדעת הבבלי י"ט ברכות הם ואת כמה היא ברכה בפני עלמה, ועל זה כתב י"ט ברכות הוין עם מלמית קרן ישועה, ר"ל עם את כמה דוד הם י"ט, ועיין בספר הגיון לב דף ל"ג ע"א וע"ב: (ט) ד"ה יענך ה' ביום צרה באיזה יום. מוצא בילקוט תהלים רמו תר"פ והגיון "מדרש" ברמו שלפניו מוסב גם על זה: (י) שכל מודים בו

שהוא יום צרה לעליונים ולתחתונים, יום שאפילו מלאכי השרת יראים ממנו, מה כתיב שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיוולדה ונהפכו כל פנים לירקון (יחסי ל ו), ואין כל פנים אלא מלאכי השרת, שנאמר וארבעה פנים לאחד (יחסי ל יד), ואומות העולם אומרים כי גדול היום ההוא מאין- כמוהו (יחסי ל ז), (יא) וישראל אומרים על ידי דוד יענך ה' ביום צרה, שהוא יום צרה לעליונים ולתחתונים, והקב"ה אומר לאומות העולם בואו ודונו עם בני בני ישראל, שנאמר קרבו ריבכם יאמר ה' [הנישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב] (ישעי מה כה), (יב) והן אומרים רבונו של עולם מי יבא בדין עם ישראל קומוטמוריסין, והוא אומר אני כביכול, (יג) שנאמר אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם (תהלים סה ט), (יד) ואומות העולם אומרים וכי משוא פנים יש בדבר, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, מפני מה הללו יורדין לגיהנם, ואלו אין יורדין, באותה שעה נמצא סגרונו של ישראל משתתק, שנאמר ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר [הגדול העומד על בני עמך והיתה עת צרה אשר לא נהיתה וגו'] (דניאל יב ה), מהו העומד על בני עמך, שהוא עומד ללמד סניגוריא על ישראל והוא שותק, ואין עמידה זו אלא שתיקה, (טו) שנאמר עמדו (ולא) [לא] ענו עוד (איז לב טו), וכיון שהוא נשתתק, אמר לו הקב"ה מיכאל נשתתקת, ואין אתה מלמד (טז) זכות וסניגוריא על בני [שאני מדבר עליהם צדקה ומושיעים, שנאמר] אני מדבר בצדקה רב להושיע (ישעי סג ה), באיזה צדקה, ר' פנחס ור' אלעזר ורבי יוחנן, חד אמר בצדקה שעשיתם עמי, שקבלתם את התורה בסיני, שאלמלא לא קבלתם את התורה בסיני הייתי מכלה אתכם, (יז) וחד

ה ערות ותקונים

צו. כ"ס בכל כ"ו ונדפס, אבל בילקוט מובא שהכל מעידים צו: (יא) וישראל אומרים ע"י דוד יענך ה' ביום צרה. אחר זה נמלא בכ"ו ב' ד' ה' ו' הוספה: ד"א יענך ה' ביום צרה, אימתי עתיד הקב"ה לענות אותו בשעה שהענין כבד עליו ביותר, שג' כי אפסו עלי רעות (תהלים מ' יג), אחת סגור שמי שאמר זה אמר זה, לא מי שאמר זה אמר זה, וישראל אומרים אין כל בלתי אל המן עיניו (במדבר י"א ו), והקב"ה אומר לאומות העולם בלו וראו על מה ישראל מתרעמין לפני, והמן כזרע גד (שם שס ז), כיוצא בדבר וזהו הארץ ההיא שוב (בראשית ב' י"ב), וכן זקנים אומרים וענו ואמרו [וגו'] (דברים כ"א ו), והכהנים אומרים כפר לעמך ישראל (שם שס ח), ורוח הקודש אומרת ונכפר להם הדם (שם שס), וכן ואחת עוף ויגע (דברים כ"ה י"ח) על עמלק נאמר, וכן מדוע בושש רכבו לבוא (שופטים ה' כ"ח), וכל הפרשה, ורוח הקודש אומרת כן יאבדו כל אויביך ה', ד"א יענך ה' ביום צרה שהיא לעליונים ולתחתונים וכו', כמו לפנינו, אשר הוא מאמר אחד עם מה שלפניו. ובכ"ו ג' ו' ח' ונדפס וצילקוט הוא כמו בכ"ו שלפניו ולא הוספתי המאמר בפנים, כי כלו מוקשה: (יב) והן אומרים רבש"ע מי יבא בדין עם ישראל קומוטמוריסין. בכל כ"ו אף בכ"ו ו' השום המיד עם כ"ו א' שלפניו לא נמצא המלה ארה, וכן לא נמצאת בדפוס ראשון ודפוס וויניציא, והג' שם מי יבא בדין עם בניך והוא אומר להם אני כביכול, אבל בילקוט תהלים רמז תר"פ הביא המאמר שלפניו וגורם והקב"ה אומר לאו"ם בלו ודונו עם ישראל, שנאמר קרבו ריבכם אמר [יאמר] ה' הגישו עצמותיכם, קומוטמוריסין של בני עשו, והם אומרים מי עושה קומוטמוריסין של ישראל, והוא אומר כביכול אני כו', ועפ"י בילקוט תיקן קן בעל אות אמת והח"כ נדפס קן בדפוס פראג ואמכטערדאס והח"כ בכל הדפוסים. ואין ספק שצ"ל קומוטמוריסין וכן קומוטמוריסין של אומות העולם איש פלוגי נהרג (גיטין כ"ח ע"ב) והיא המלה הרומית Commentarius כהו שמוכר צו דברים, יהי' לאיזה תכלית לזכות או לחובה, ומדברי בילקוט יש לתקן לפניו אחר הגישו עצמותיכם צ"ל עשו קומוטמוריסין של בני, והן אומרים מי עושה קומוטמוריסין של ישראל, והמלות שלפניו "מי יבא בדין עם" ישראל" היא ג' אחרת כמו שהיא בכ"ו האחרים: (יג) שג' אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם. דורש ותעצומות מלשון הגישו עצמותיכם: (יד) ואו"ם אומרים וכי משוא פנים יש בדבר. מובא בילקוט ישעי' רמז שס"ז בשם מדרש שו"ס. ועיין לעיל מזמור א' אות כ' ומזמור ט"ו אות ה'. ונמצא שם התחלה המאמר, וכאשר הוא לפניו מובא צרות רבה בהתחלה הפתיחה עם הוספת דברים: (טז) שנאמר עמדו לא ענו עוד. בכ"ו האחרים (מלבד כ"ו ו') ונדפס ג' אחרת. השר הגדול העומד על בניך ואין העומד אלא משתתק שנאמר חזו ולא ענו עוד טרצה ללמד סניגוריא על ישראל, וכאשר הוא לפניו ובכ"ו ו' הגי' יותר נכונה ומובא לנכון הכתוב עמדו לא ענו עוד, ובשפת מובא הכתוב חזו ולא ענו עוד: (טז) זכות וסניגוריא. מלת זכות היא הפירוש על סניגוריא כי סניגוריא היא מלה יוגית ופי' הכרעת לכף זכות, וראיתי בילקוט ישעי' שם רמז שס"ז מובא בשם הסו"ס מלמד סניגוריא ומלת "זכות" ליתא: (יז) וחד אמר בצדקה שעשיתם עמי שקבלתם את

אמר בצדקה שעשיתם עמי, שקבלתם את התורה, שאם לא קבלתם היכן מלכותי, והד אמר בשכר שקבלתם את התורה, שאלמלא לא קבלתם, הייתי מחריב את כל העולם, [ומחזירו לתהו ובהו], שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (יח) ובעת ההיא ימלט עמך (ויאל י א), בזכות מי, בזכות יוסף, מה הקב"ה עושה, הוא מביט בכל השבטים, ואין בהן כיוסף, שהרי יוסף לא שמע לאדונתו, שנאמר ולא שמע אליה (בראשית לט י), ומנין שנקראו ישראל על שם יוסף, שנאמר אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף (עמוס ס טו), ר' שמואל בר גחמני אמר בשביל ייחסיהו, (יט) שנאמר כל הנקרא בשמי [וגו'] (ישעיה מג ז). ר' לוי אמר בזכות המילה, כתיב הכא ובעת ההיא ימלט עמך, וכתיב התם בעת ההיא אמר ה' אל יהושע (יוסע ס ב):

[ד] (כ) דבר אחר יענך ה' ביום צרה. משל לאב ובן שהיו מהלכין בדרך, ונתייגע הבן, ואמר לאב היכן היא המדינה, אמר לו בני סימן זה יהא בידך, אם ראית בית הקברות לפניך, הרי היא המדינה קרובה לך, כך אמר להם הקב"ה לישראל, (כא) אם ראיתם את הצרות שתכפו אתכם, באותה שעה אתם ננאלין, שנאמר יענך ה' ביום צרה ישנבך שם אלהי יעקב, אברהם ויצחק אין כתיב כאן, אלא יעקב, ולמה, (כב) אמר ר' שמעון בן לקיש משל לאשה עוברה שהיא מקשה לילד, ואומרים לה לית אנן יודעין מה נאמר לך, אלא מאן דעני לאמך בעידן קושייתה, הוא יעני יתך בעידן קשיותך, (כג) כך כרצב ביעקב (האל) [לאל] העונה אותי ביום צרתי (בראשית לג ג), אמר להם דוד לישראל מי שענה בעת צרתי הוא יענה אתכם, הוי יענך ה' ביום צרה ישנבך שם אלהי יעקב:

[ה] ישלח עורך מקדש. מקדוש השם שבכם. מקדוש מעשים טובים שבכם: ומציון יסעודך. (כד) מצוינות במצות שלכם: (כה) ד"א ישלח עורך מקדש. בשכר קדושת שבתות וימים טובים וראשי חודשים: ומציון יסעודך. (כו) שאתם מצויינין ראשי חודשים וחסרים וכסדרן, וסימן שו"ח כח"ו הד"ו, ששה ופשוטה בין פסח לפסח שלימין, ובמעוברות שמונה חמשה, וכסדרן בפשוטה.

הערות ותקונים

את התורה שאם לא קבלתם היכן מלכותי. כ"ה גם כ"ו ו', ובכל כ"ה האחרים ובנדפסם ובילקוט ישע"י חסר זה. ובאזה כ"ו השמים המעתיק גם מן הייתי במאמר ראשון עד הייתי במאמר האחרון וכן נשאר שם: שאלמלא לא קבלתם את התורה הייתי מחריב את העולם: (יח) ובעת ההיא ימלט עמך. זה סיפא דקרא ובעת ההיא ימלט עמך מיכאל השר, שהחל לדרוש: (יט) שנאמר כל הנקרא בשמי וגו'. בילקוט ישע"י שם הביא שאלמלא כל הנמצא כתוב בספר, והוא הכתוב בדניאל שם בפסוק ובעת ההיא ימלט עמך מיכאל וגו' ובעת ההיא ימלט עמך, אשר טשא הדרוש עליו, והיא גי' נכונה, ור"ל בספר היינו בספר יוחסין: (כ) ד"א משל לאב מוצא בילקוט רמז תר"פ בשם המדרש: (כא) אם ראיתם את הצרות שתכפו אתכם. כ"ו ג' אשר מומט נדפס דפוס ראשון כתוב שתכפו אתכם נטעות במקום שתכפו, ותיקן המדפיס והציג שהצרות מלכות אתכם, ואח"כ נדפס בן בכל הדפוסים, ותרנוס אפפו עלי רעות תכפו עלי ציטין: (כב) אמר רשב"ל משל לאשה עוברה כו'. מזה נובע המאמר למדרש דכ"ר פ"ב אות י"א ושם בדכ"ר הוא צלשון עברי מי שענה את אמך הוא יענה אותך: (כג) כך כתיב ביעקב לאל העונה אותי ביום צרתי. כ"ו ב' ג' ה' ו' נוסף פה באמצע מאמר אחד והוא: בא וראה שכה גדול היה לו ליעקב, שנאמר צבטן עקב את אחיו (יוסע י"ב ד), צבטן אמו היה כחו שעקב אחיו עשו, וכן ויגל את האבן (בראשית כ"ט י), מה שלא יוכלו כמה אנשים, וכן וישר אל מלאך ויוכל (יוסע י"ב ה'), ומחנה אחד הרג כמה רבבות ממחנות סנחרב, שג' ויאל מלאך ה' וגו' (ישע"י ל"ז ל"ח), העונה אותי ביום צרה הוא יענה אתכם, הוי יענך ה' ביום צרה. ע"כ הוא הוספה באמצע המאמר ואינו ענין המאמר לכן לא הוספתי בפנים, ולא נמצא כ"ו א' ג' ו' ח' ולא בנדפס, וגם המדפיס מוויניציא לא הוסיף זה, ולא נמצא בילקוט שם: (כד) מצויינין במצות שלכם. דורש ליון לשון מצויינים, וכן בפסיקתא פסקא ויהי ביום כלות צנות ליון צנים המצויינים לו במילה ובתגלחת ובניעות: (כה) ד"א ישלח עורך מקדש בשכר קדושת שבתות וימים טובים כו' עד ד"א השני, כ"ה גם כ"ו ו', אצל כ"ו האחרים ובנדפס ליתא, וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון עפ"י כ"ו שלפניו, והוא מאמר מאוחר, שהוסיף אחד המעתיקים: (כו) שאתם מצויינים ראשי חודשים וחסרים וכסדרן וסימן כו'. כל המאמר קשה כנסה

ובמעוברות שבעה ארבעה ופשוטה בין פסח לפסח חסירין, ובמעוברות ששה :

[ג] דבר אחר ומציון יסעך. כל הברכות והנחמות והטובות שהקב"ה מביא לישראל מציון, שנאמר ומציון יסעך, (כז) כמו שכתוב במזמור מ"ז :

[ז] דבר אחר ומציון יסעך. מלמד שהכל צריכין סיוע. (כח) ומעשה שהיה ברוח שהיה עומד על המעין, פעם אחת (כט) עבר אבא יוסי בן דוסאי על

אותו המעין, באת אליו הרוח ואמרה ליה רבי הרי אני כאן כמה ימים ולא הווקה בריה בשבילי, ועכשיו בכל יום ויום מריב עמי רוח אחד, ורוצה למרדני מן המקום הזה, והוא רע וטר מאד, ולא יניח חיים לכל בריה, ואם רצונך שלא ינזקו חבריך, סיעני ממנו ואמיתנו, אמר ליה היאך אסייעך, אמר ליה בוא אתה וכל תלמידך בצהרים במקלותיכם, והכו אותו סביבות המעין, ואמרו תנו לי והכותו, וישמע אתכם, ויהא סבור על סיעי באתם, ואוכל להרוג אותו, ועשו כן, וראו (ל) כמין שיפת דם על המעין שהרגה, מכאן אפילו שדין ורוחות צריכין סיוע :

[ח] יזכור כל מנחותיך. (לא) אמר ר' חמא כל הקרבנות במלח תמלח, כאדם שאומר דברייתא מלח פלן. אמר ר' תנחומא יזכור כל מנחותיך. באהל מועד ונוב ונלגל ונבעון ושולה ובית עולמים: ועולתך ידשנה סלה. זה יצחק

(לב) שנעקד על המזבח כעולה :

[ט] יתן לך כלבבך. מעשה ברבן נמליאל שהלך אצל (לג) ר' חלבו בקרוייה, אמר ליה התפלל עלי, אמר ליה יתן לך כלבבך. ר' הונא ב"ר יצחק אמר לא

הערות ותקונים

הכנה ולא יולתי לעמוד על הכונה וסאלתי את כבוד ידידי הרב התוכן הגדול מוה"ר חיים זעליג סלאנינסקי כ"י וכתב אלי וז"ל בדבר הסמיט שמאל בכתב יד לסדר החדשים (המלאים) השלמים וחסריו וכסדרן שהם שו"ח כח"ו [ז"ל כה"ז] ח"ד ו.ו. וזה הוראתם שכת יורה על שנים שלמות כסדרן חסרות. שו"ח בשנים שלמות בפשוטות יהיו ו"חדשים מלאים, ובמעוברות ח' חדשים חסרים. כה"ז בשנים כסדרן יהיה, בפשוטות ה' חדשים מלאים, ובמעוברות ז' חדשים מלאים, ח"ד בשנים חסרות יהיו ד' חדשים מלאים בפשוטות, ו' חדשים מלאים במעוברות. ולא ידעתי למה יגרע המהצר בכל השנים הפשוטות חודש אחד מלא מן המנין האמתי? עכ"ל: (כו) כמו שכתוב במזמור מ"ז. וכ"ה ב"ד' ו' ח' וז"ל במזמור י"ד (אות ו') ונאמר לנטון בכ"י ז' ה' ז', אבל בנדפס דפוס ראשון מן אותיות ש"ז נעשית י"א וכן נדפס בכל הדפוסים וז"ל י"ד, וגם הרא"פ הביא בגליון כמו שכתוב במזמור י"ד, ובנדפס ובחז"ק כ"י הגי' שהקב"ה מביא לעולם מזיון וכו' במזמור י"א מלמד שהכל צריכין סיוע, ויש לתקן כמו לפיט בכ"י שהקב"ה מביא לישראל מזיון שני ומזיון יסעך כמו שכתוב במזמור י"ד, ואח"כ מתחיל ד"ה ומזיון יסעך מלמד שהכל צריכין סיוע ועל זה הביא ומעשה שהי' ברוח: (כח) ומעשה שהי' ברוח שהיה עומד על המעין כו'. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס המעשה קצת בלשון אחר, והמעשה מובא גם בתנחומא שלנו קדושים סי' ט', ובנדפס מכבר קדושים סי' ט', וג"כ בסגנון אחר קצת, וכן מובא בו"ר קדושים פכ"ד אות ג' בסגנון אחר ובלשון ארמית וע"ש ביפא הוואר שמבאר המאמר בסוב טעם ודעה, וטובע מוה"ר שלפניו, ובעל הילקוט תהלים רמז תר"פ הביא המאמר כמו שהוא בתנחומא, והמלת בילקוט שם ואיכה לאמרי עם מזמתי דיומא", הוסיף בעל הילקוט מו"ר שם סי' כשנזכר היום ומתחיל להאיר: (כט) עבר אבא יוסי בן דוסאי. בתנחומא שם ה' שם חסיד אחד ור' יוסי איש לייחור שמו, ובש"ס הנדפס מעשה ה' בלוח הרוח שהי' בימי רבי אבא בר דוסאי, ז"ל בימי אבא יוסי בר דוסאי. וכעת ראיתי בספ"ד שהביא המדרש בערך אבא יוסי בן דוסתאי וכתב לדעתי ז"ל אבא יוסי בן דוסאי: (ל) כמין ספת דם. בתנחומא כחררת דם קף על המים. ועיין בתנחומא שם בהערות שלי, ועיין מה שהעיר על זה בעל יפה תואר: (לא) א"ר חמא כל הקרבנות במלח תמלח כה"ה שמואל דברייתא מלח פלן. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס א"ר חמא כל הקרבנות שהכהנים מקריבין אינן מקריבין בלא מלח, שג' וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. משל לאדם שאומר דברייתא מלח פלן, ובילקוט תהלים רמז תר"פ מובא המאמר הזה, והליון מדרש במאמר שלפניו מוסב גם על זה, וגורם א"ר חמא כל הקרבנות במלח שג' וכל קרבן במלח תמלח, כאדם שהוא אומר דברייתא מלח פלן, וכל הנוסחאות אין להם הכנה, ואולי ז"ל כשם דברייתא מלח פלן, ר"ל כמו שהבריות אכלו מלח, ולא אדע לכוון מה שייכות להמאמר על הכתוב הנה: (לב) שנעקד על גני המזבח כעולה. באיזה כ"י ובנדפס שנעקד על גני המזבח לעולה: (לג) ר' חלבו בקרוייה. כ"ה גם

בך אמר לו, אלא ימלא ה' כל משאלותיך, אמר ליה זו תפלה מה שאין מתפללין לכל אדם, למה שלפעמים יש בלבו של אדם לנגוב או לעבור עבירה או לכל דבר דע שאינו ראוי לו, ואומר לו יתן לך כלבבך, אלא על ידי שלכו של רבן נמליאל שלם לפני בוראו, לפיכך נתפלל עליו:

[י] נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול. (לד) לפי שבעולם הזה כל אדם מכיר דגלו (לה) מתוך סגנון שלו, שנאמר דגל מתנה ראובן (במדבר נ י), ומתוך דגלו הוא מכיר (לו) בית אב שלו, ומתוך בית אב שלו הוא מכיר את משפחתו, אבל לעתיד לבא אינו כן, אלא ובשם אלהינו נדגול: ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. המזמור הזה (פז) ראשו בענייה וסופו בענייה, ראשו בענייה יענך ה'. וסופו בענייה המלך יעננו ביום קראנו:

מזמור כא

[א] למנצח מזמור לרוד ה' בעוז ישמח מלך. זהו שאמר הכתוב והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו (ישעיה יא י), (א) זה משיח בן דוד הנחבא עד עת קץ. (ב) אמר ר' תנחומא אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאומות העולם (ג) שש מצות, כגון סוכה ולולב ותפילין, וכל ישראל למידין תורה מן הקב"ה, שנאמר וכל בניך למודי ה' (ישעיה נד יג), (ד) ולמה, בשביל הכתוב אליו גוים ידרושו. ר' הנינא בשם ר' אחא אמר מהו והיתה מנוחתו כבוד (ישעיה יא י), שהוא נותן לו מכבודו של מעלה, הוי ה' בעוז ישמח מלך:

[ב] דבר אחר ה' בעוז ישמח מלך. (ה) זהו שאמר הכתוב מי הוא זה מלך הכבוד (תהלים כו י), אמר ר' סימון מי הוא זה מלך הכבוד, זה מלך שחלק

הערות ותקונים

גם בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס חלפא בן קרויים, וכן מוצא בילקוט ברמז תר"ס חלפו בן קרויים ונרשם בלדו "פי' שם אדם". וכן תמצא בירושלמי מעשר שני פ"ד ה"א (דף כ"ד ע"ד) תני אבא בר חינפא בר קרויי, ומה יש לתקן בבבלי ב"ב קכ"ג ע"א אבא חניפא קרויא בעא מר' חייא, ל"ע אבא [בר] חניפא [בר] קרויא: (לד) לפי שבעולם הזה. מוצא בילקוט תהלים רמז תרפ"א מן המאמר ד"א ובשם חלפאי נדגול ומן התחלת הרמז עד ד"א הוא מן תנחומא שלנו במדבר סי' י' וחסר ה"י, והמלות "ד"א" הם הוספת בילקוט להבדיל בין מאמר התנחומא למאמר השו"ס: (לה) מתוך סגנון. בגדפס בטעות דגלו מכל סגנוני ופי' המלה בל"ר signum סימן רושם (כ"י כעין מועקמאהל): (לו) בית אב שלו. בגדפס בטעות אב שלו ל"ע בית אב: (לז) ראשו בענייה וסופו בענייה. כ"ה בכל כתבי יד, אבל בגדפס המאמר קטוע, ויש לתקן כמו לפנינו, ומוצא המאמר בשם שו"ס באבודרהם סדר שחרית של חול דף ל"ו ע"ב, והביא לנכון כמו לפנינו וכן מוצא בראב"ה סי' כ"ה ג"כ בשם השו"ס:

(א) זה משיח בן דוד הנחבא עד עת קץ. כ"ה גם בכ"ו ו', וזה ליתא בכ"י האחרים ובגדפס, וכן הוסיף זה הרא"ש בגליון: (ב) א"ר תנחומא. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכל כ"י האחרים ובגדפס הני' א"ר חנינא, וכן מוצא המאמר בילקוט תהלים רמז תרפ"ב וחסר ה"י, "מדרש" וגם הוא הביא הני' א"ר חנינא: (ג) שש מצות. כ"ה בכל כ"י ובגדפס, ובילקוט תהלים שם בטעות ב' מצות וחושב רק כגון סוכה ולולב, ולדעתו יותר כגון שתי מצות ומצות ל' נעשית אות ו' ואח"כ ה"י, "שש", ודברי המדרש נובעים מירושלמי ע"ו פ"ב ה"א (דף י' ע"ג) דאמר רב הונא בשם רב וישקלו את שכרי שלשים כסף, אלו שלשים מצות שעתידים בני נח לקבל עליהן, ועיין בבבלי חולין ל"ב סע"א, וכתב רש"י שלשים מצות לא נתפרשו ומהכא הוא דקליף עכ"ל. וכן תראה בב"ר פ"ג א"ת ט' אליו גוים ידרשו מלך המשיח בא ליתן להם [לאו"ה] שלשים מצות, וראיתי כי גם היפה תואר העיר ח"ו ל"ע בשו"ס ממונ' כ"א כתב אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאו"ה ו' מצות, כגון סוכה ולולב ותפילין, וזה ש"ס, וז"ל ל' מצות ע"כ. וביפס מראה באגדת ירושלמי ע"ז פ"ב על המאמר שהבאתי הביא כדאיתא בשו"ס ממונ' כ"א. כוונתו כמו שתיקן ל' במקום ו' ע"ש. וברור שהמלות "כגון סוכה ולולב ותפילין" נוספו אח"כ על פי מאמרם בירושלמי שם על נתיקת את מוסרותינו ע"ש: (ד) ולמה בשביל הכתוב אליו גוים ידרשו. זה מוסב למעלה על אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאו"ה שלשים מצות, ועל זה כתב ולמה בשביל הכתוב אליו גוים ידרשו: (ה) זש"ה מי הוא זה מלך הכבוד א"ר סימון וכו'. פגה בתנחומא וא"ר סי' ו', ובתנחומא בגדפס מכבר וא"ר אות ה' ושנ"ר ר"ש

מכבודו ליראיו, ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה (תהלים סג): (ו) שנו רבותינו מלך
 בשר ודם אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו, ואין משתמשין בשרביטו,
 ומשה נשתמש בשרביטו של הקב"ה, (ז) שנאמר ויקח משה את מטה האלהים בידו
 (שמות ד ט). אליהו רכב על סוסו, ומהו סוסו של הקב"ה, סופה וסערה, שנאמר ה'
 (סופה וסערה) [בסופה ובסערה] דרכו (מסו א ג), (ח) וכתוב באלהיו (ויהי כעלות)
 [ויהי בהעלות ה' את] אליהו בסערה השמים (מ"ב ז א). (ט) מלך בשר ודם אין
 לובשין עטרה שלו, והקב"ה נותן עטרה שלו למלך המשיח, שנאמר תשית לראשו
 עטרת פז (תהלים כא ד). (י) מלך בשר ודם אין לובשין פורפירא שלו, והקב"ה
 נתנה למלך המשיח, שנאמר הוד והדר תשוה עליו (סס טו ו). מלך בשר ודם אין
 יושבין על כסאו, ובשלמה כתיב וישב שלמה על כסא ה' (דה"א כט כג). מלך בשר
 ודם (יא) אין קוראין לסגן שלו בשמו, והקב"ה קרא למשה בשמו, שנאמר ראה
 נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א), וכן לישראל, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם
 (תהלים פג ו), וקראן קדושים, (יב) שנאמר קדושים יהיו לאלהיהם (ויקרא כא ו),
 וכתוב עם קדוש אתה (דברים ז ו). וקרא למלך המשיח בשמו, שנאמר וזה שמו אשר
 יקראו ה' צדקנו (ירמיה כג ו). וירושלים נקרא בשמו, (יג) שנאמר ושם העיר מיום
 ה' שמה (יחזקאל מח לב). אמר ר' לוי שב למדינתא דשמה כשם מלכא, ושם מלכא
 כשם אלהיה, זהו שאמר הכתוב ועמד ורעה (בשם) [בעון] ה' (מייכה ס ג), באותה
 שעה ה' בעוזך ישמה מלך: (יד) ד"א אין עוז אלא תורה, שנאמר ה' עוז לעמו יתן
 (תהלים כט יא): (טו) ד"א אין עוז אלא ארון, דכתיב ביה ויתן לשבי עוז (סס עח טא):

הערות ותקונים

דיש פ"ח וזמ"ר פי"ד אות נ' ושם מובא זה בשם ר' אבין, ומובא בילקוט ופ"ח רמז ק"פ בשם התנחומא,
 וילקוט תהלים רמז ת"ט, ובטעות נרשם סס "מדרש" ונ"ל התנחומא, כי לפנינו במדרש מובא זה קלת בסגנון
 אחר ובשמים: (ו) שנו רבותינו. סנהדרין כ"ב ע"א במסנה: (ז) שנאמר ויקח משה את מטה האלהים בידו.
 כ"ה גם בתנחומא ובשמ"ר, אבל במדרש במ"ד שם מובא הכתוב ויקח משה את המטה מלפני ה'. (במדבר
 ב' ס'): (ח) וכתוב באלהיו ויהי כעלות ונ'. תקתי ויהי כעלות ה' את אליהו בסערה השמים, ובאזיה כ"י
 ובנדפס ובמקומות שרשמתי מובא הכתוב ויעל אליהו בסערה השמים (מ"ב ז א) וחסר בנדפס שם
 "שנאמר ה' בסופה ובסערה דרכו": (ט) מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו כו'. בתנחומא הנדפס מכבר
 ובשמ"ר הגי' והקב"ה עתיד להלביש עטרה שלו למלך המשיח ומהו עטרה של הקב"ה כתם פז, שג' ראשו
 כתם פז (שיר ה' י"א) וכתוב בו תשית לראשו עטרת פז (תהלים כא ד): (י) מלך ב"ד אין לובשין פורפירא
 שלו. המלה יונית πορφυρα וברומית purpur נגד תכלת, וזה ליתא בתנחומא ובשמ"ר ובמ"ד ושם ליתא
 מלך ב"ד אין לובשין לבושו וישראל לבשו לבושו של הקב"ה עוז, שג' עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' (ישעי'
 נ"א ס') ונתנו לישראל, שג' ה' עוז לעמו יתן (תהלים כ"ט י"א). ורליתי בש"ס הנדפס אחר ססיים וירובלים
 נקראת על שמו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה ובין המאמר א"ר לוי שב למדינתא דשמה כשם מלכא נוסף
 באמנע "וישראל לובשין לבושו של הקב"ה שנאמר בו עוז החזר, ונתנו לישראל שנאמר עורי עורי לבשי
 עוזך". וזה הוספה שהוסיף המדפיס מוויניציא באמנע המאמר ורלם להביא גי' אחרת על מלך ב"ד אין
 לובשין פורפירא שלו והוסיף זה עפ"י התנחומא ושמ"ר. והובא פנימה שלא במקומו הראוי, ובתנחומא
 ובשמ"ר הגי' בשנויים קלת מלך ב"ד אין לובשין לבושו וישראל לבשו לבושו של הקב"ה עוז, שג' עורי עורי
 לבשי עוז זרוע ה' (ישעי' נ"א ס') ונתנו לישראל, שג' ה' עוז לעמו יתן. והמדפיס מוויניציא הוסיף כן
 כמו שהוא בכ"י ב' ג' ד' ה', אבל בנדפס ראשון דפוס קאנטש' לא נמנע זה. ועיין במדרש במ"ד פמ"ד
 אות ג' לבושו של הקב"ה הוד והדר, שג' הוד והדר לבשת ונתנו למשיח שג' הוד והדר השנה עליו, ועיין
 גם במ"ד פט"ו אות י"ג: (יא) אין קוראין לסגן שלו בשמו. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ד' ה' ז' הגי'
 אין קורין לסגן קיסר אנוסטק ואם נקרא בשמו ממייתין אותו, ובתנחומא ובשמ"ר הגי' אין קוראין בשמו כמו:
 קיסר, אנוסטוס, נסילואוס. ושם בהערה ס"א בארתי המלות: (יב) שנאמר קדושים יהיו לאלהיהם. באזיה
 כ"י ובנדפס מובא הכתוב קדושים תהיו כי קדוש אתי: (יג) שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה. אחר זה
 נוסף בכ"י ב' ד' ה' ז' ובנדפס דפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים אספסא וישראל לובשין לבושו כו', שהבאתי
 לעיל בהערה י', והיא הוספה באמנע המאמר אשר אין עינינו לכאן: (יד) ד"א אין עוז אלא תורה. מובא
 בילקוט תהלים רמז תרפ"ב והקר ה"יון: (טו) ד"א אין עוז אלא ארון. בכ"י האחרים אף בכ"י ו' השם
 חמיד עם כ"י שלמו הגי' אין עוז אלא ארון ישראל, ואין ספק שהמפתיק הראשון קרא המלה כאלו כתב
 ארון, והוסיף מלת ישראל, ובאמת הגי' ארון נכונה, כמאמרם להלן במזמור ס"ח ויתן לשבי עוז זה הארון,
 יק

דבר אחר אין עו אלא מלכות, שנאמר ויתן עו למלכו (ש"א ז י): (טו) דבר אחר אין עו אלא בית המקדש, שנאמר ושברתי את גאון עונכם (ויקרא כו יט):

[ג] תאות לכו נתתה לו. (יו) שהכחשת שר אדום לפניו: וארשת שפתיו בל מנעת סלה. (יח) מהו וארשת שפתיו, (יש) רשות שבשפתיו, שהן אומרים לו מדינה פלונית מרדה בך, והוא אומר להן (כ) ילך (מלאך המות) [גובאי] ויחבל אותה, שנאמר והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה י"ד), [אפרכיא פלונית מרדה בך ילך מלאך המות ויחבל אותה, שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (סז)]: דבר אחר וארשת שפתיו. שהוא גזר ודבריו קיימים:

[ד] כי תקדמנו ברכות טוב. (כא) ר' יהודה אומר (כב) ברכת משה שנקרא טוב, שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ז ב), רבנן אמרו ברכת התורה שנקראת טוב, שנאמר כי לקח טוב (משלי ד ב): חיים שאל ממך. אבר ר' יוחנן שלשה בני אדם אמר להן הקב"ה שאל, ואלו הן שלמה ואחו ומלך המשיח, (כג) וכו' במזמור למה רגשו גוים. (כד) ר' ברכיה אומר אותן שירדו חיים שאולה, אלו בני קרה ועדתו, (כה) שאל שיעלו, שנאמר מוריד שאול ויעל (ש"א ז ו): גדול כבודו בישועתך. (כו) גדול במפעליו: (כז) הוד והדר תשובה עליו. הוד של רב, (כח) והדר של תלמיד, כענין שנאמר ונתתה מהודך עליו (נמנכר כו ב), מהודך ולא כל הודך, והיכן ניתן לו ליהושע, ר' יודן אבר בירדן ניתן לו, במשה כתיב וייראו מגשת אליו (שמות לד ב), וביהושע כתיב וייראו אותו כאשר יראו את משה (יחזקאל ד יד):

[ה] כי תשיתוהו ברכות לעד. (כט) שיתברכו בו כל הגוים: תחדהו בשמחה את פניך. ר' ברכיה בשם ר' שמואל אומר כתוב אחד הוא אומר ועד עתיק (יומין טפא קדמוהי הקרבוהו) [יומיא טפא וקדמוהי הקרבוהו] (דניאל ז יג), וכתוב אחד אומר והקרבתיו ונגש אלי (יחזקאל ל כא), הא כיצד, המלאכים מכניסין אותן עד מחיצתן, והקב"ה פושט ידו ומקרב אותן אצלו, לכך נאמר והקרבתיו: תמצא ידך

הערות ותקונים

וכן במדרש ז"ר פנ"ד אות ד' ויתן לשבי עוז זה ארון ברית, וכתוב ויבי ארון ה' בשדה פלשתים, ז' חדשים (ש"א ו' א'): (טו) ד"א אין עו אלא בית המקדש, שני ושברתי את גאון עונכם. זה חסר בכ"י האחרים ובנדפס: (יו) שהכחשת שר אדום לפניו. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף דר"א צנזיון, וליתא בכ"י האחרים ובנדפס: (יח) מהו וארשת שפתיו. מוצא בילקוט רמז תרפ"ב, והמלות "דבר אחר" בילקוט יש למחוק: (יש) רשות שבשפתיו. הוא מלשון סו והירין ברשות: (כ) ילך מלאך המות. תקתי ילך גובאי, וכן הוסיף אפרכיא פלונית מרדה בך ילך מלאך המות. ובכ"י ב' ד' ה' ז' מוצא רק מאמר ראשון ילך גובאי ויחבל אותה, והמאמר אפרכיא פלונית חסר גם, ובכ"י ג' ח' ובנדפס ובילקוט הגי' מדינה פלונית מרדה, והוא אומר ילך גובאי ויחבל אותה [שנאמר והכה ארץ בשבט פיו] אפרכיא פלונית מרדה בך והוא אומר ילך מלאך המות ויחבל אותה שנאמר (והכה ארץ בשבט פיו) [וגרוח שפתיו ימית רשע] כ"ל: (כא) ר' יהודה אומר. מוצא בילקוט רמז תרפ"ג בשם המדרש: (כב) ר' יהודה אומר ברכת משה כו'. בילקוט שם מוסף אחר זה "ר' נחמני אומר ברכת הקב"ה שנקרא עוז שנאמר טוב ה' לכל": (כג) וכו' במזמור למה רגשו גוים. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ב' ג' ד' ה' ז' ח' א' כחא "וכו' במזמור למעלה". והמדרשים הראשון הגי' במזמור למה רגשו גוים "במקום" במזמור למעלה" וגם המעתיק בכ"י א' ו' תיקן כן והוא במזמור ב' אות ו' וגם בעל הילקוט הביא פה "וכו'", ואח"כ הביא מאמר חדש ומהו שאל סיכו ישראל חיים קיימים לעולם ולעולמי עולמים, וזה מטעם המדפסים, וז"ל בילקוט כו' עד. ומהו שאל סיכו ישראל חיים קיימים לעולם ולעולמי עולמים. והוא סוף המאמר במזמור ב' שם ומלת "עד" השמיטו: (כד) ר' ברכיה אומר. מוצא בילקוט שם: (כה) שאל שיעלו שני מוריד שאול ויעל. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס בטעות שיעלו ואחו, מלת ואחו יש למחוק וז"ל שאל שיעלו ולהוסיף שני מוריד שאול ויעל: (כו) גדול במפעליו. גם בכ"י ו' השוה תמיד לכ"י שלט ליתא המלות האלה: (כז) הוד והדר. מוצא בילקוט שם רמז תרפ"ג גם בילקוט פנחס רמז תשע"ו בפ' ונתתה מהודך עליו בשם שו"ט: (כח) והדר של תלמיד. בילקוט בטעות והוד של תלמיד, ז"ל והדר של תלמיד, ומוצא לכוין בילקוט פנחס שם: (כט) שיתברכו בו כל הגוים. מוצא בילקוט רמז תרפ"ד וחסר הליון, והגי' שם וכן בנדפס והתברכו בו גוים, והוא לשון הכתוב ירמיה

לכל אויביך. (ל) ר' לוי אמר תהא ירך מצויה ליפרע מהן: תשיתמו כתנור אש. רבנן אמרי יש גיהנם לעתיד לבא, שנאמר הנה (יום) [היום] בא בוער כתנור (מלא: ג יט), (לא) כו' כדכתיב לעיל:

מזמור כב

[א] למנצה על אילת השחר. (א) זהו שאמר הכתוב אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות (מקוק ג יט), (ב) [אמר ר' פנחס] כאילים אין כתיב כאן, אלא כאילות, שרגלי הנקיבות (ג) עומדות יותר מן הזכרים: (ד) ועל במותי (יעמידני) [ידריבני] (סע סע), מהו על במותי, בימאות שלי, (יעמידני) [ידריבני] אלו המצריים, שכיון שנשתקעו בים, רמו הקב"ה לים והשליכן ליבשה, והיו ישראל רואין אותן מתים, שנאמר וירא ישראל את מצרים מת (שמות יד ג), מה היו עושין להם, היו כל אחד ואחד מישראל נוטל כלבו, ורולך ונותן את רגלו על צואר ש' מצרי, והיה אומר לכלבו אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי, אכול מן המעיים הללו שלא הסו עלי, תדע לך שכן הוא, דכתיב למען תמחין רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו (תהלים סה כד), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם כבר עשית לנו כל הנסים הללו, ואף אנו לא נהיה כפויי מובה, ומה יש לנו לעשות, לומר לפניך שירות ותשבחות, אז ישיר משה (שמות טו ה), הוי למנצה על אילת השחר, (ה) על שירתא דקריין: ד"א למנצה על אילת השחר. בשתי איילות, דבורה ואסתר, דבורה שבאה משבט נפתלי, ועליה אמר יעקב, נפתלי אילה שלוחה (בראשית מט כה), [אסתר שנמשלה לאילה], על אילת השחר, זו אסתר:

[ב] אלו אלי למה עזבתני. (ו) זהו שאמר הכתוב והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה (ישעיה י יו), אור ישראל, זה יחזקיהו, וקדושו ללהבה, (ז) זה ישעיהו, ובערה ואכלה (סע), [זה סנחריב], (ח) שיתו ושמיירו (סע), זה אכלוסין, בשעה שהדך לירושלים היו ישעיהו ויחזקיהו יושבין בבית המקדש, ויצאה אש מבין שניהם, (ט) וליהמה אותו ואוכלוסיו: דבר אחר והיה אור ישראל לאש. זה מרדכי: וקדושו ללהבה. זו אסתר: ובערה

הערות ותקונים

ירמו' ד' ב': (ל) ר' לוי אמר תהא ירך מצויה כו'. במדרש אסתר רבה פ"א אות ו' ר' זכרי' בש"ר לוי ור' הונא בש"ר לוי ור' יוחנן בש"ר לוי שלשתן אמרו פסוק אחד תמצא ירך לכל אויביך ימוך תמצא שונאיך, תהא ירך מצויה ליפרע מאויביך, תמצא להם מדת הדין, תמצא להם מיעוט זכויותיךן שעשו, לכך נאמר ימוך תמצא שונאיך: (לא) כו' כדכתיב לעיל. זכ"ו ו' סיים וכו' כדכתיב לעיל במזמור למעלה מזה. ובכ"ו ב' ג' ד' ה' ו' ח' כתוב וכו' במזמור של מעלה, ובדפוס ראשון וכו' במזמור השמים מספרים. ובדפוס וויזיא ואת"כ בכל הדפוסים וכו' במזמור השמים מספרים שלמעלה, מזה תראה שהמלות "השמים מספרים" נוספו את"כ, והוא במזמור י"ט אות י"ג:

(א) זש"ה אלהים ה' חילי. מוצא בילקוט חבקוק רמז תקס"ז בשם שו"ט: (ב) א"ר פנחס. הוספתי וחסר גם בכ"ו ו', ומצא לנכון בכ"י האחרים ובנדפסם ובילקוט: (ג) שרגלי הנקיבות עומדות יותר מן הזכרים. עיין רמב"ן על פ' נפתלי אילה שלוחה: (ד) ועל במותי יעמידני. כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט, וז"ל ידריבני כמו שהו' בקרא. והרא"פ הגיה בנדפסם יעמידני במקום ידריבני וצאמת הגו' ידריבני היא הנכונה: (ה) על שירתא דקריין. אעירה שחר תר' מתער ללנותא דקריין וכן אילת השחר תר' דקרינתא וכן השחר עלה (בראשית י"ט ט"ז) תריב"ע מיסק קרינתא. והמלות האלה על שירתא דקריין ליתא בכל כ"י ובנדפסם רק בכ"ו ו' כתוב על שירתא ד'קריין, וגם הרא"פ בגליון המדרש הוסיף, על שירתא ד'קריין" והביא המלה מנוקדת, אולם המלה משיבשת וז"ל דקריין ונפרדה אות ין ונעשית ין: (ו) זש"ה והיה אור ישראל. מוצא בילקוט ישע"י רמז רפ"ד בשם שו"ט: (ז) זה ישע"י. כ"ה גם בכ"י ו' ובילקוט, אבל בכ"י ב' ז' אור ישראל זה הקב"ה, וקדושו ללהב זה חזקיהו, ובערה ואכלה זה סנחריב, ובכ"ג ג' בעטות וקדושו ללהבה זו אסתר. ובדפסם כן בדפוסם ראשון ואת"כ בכל הדפוסים, ובכ"ה ה' נשמט שורה מן וקדושו ללהבה במאמר זה עד וקדושו ללהבה במאמר שלאחריו: (ח) שיתו ושמיירו זה אכלוסין. כ"ה גם בכ"י ו' וחסר בכ"י האחרים ובנדפסם, גם הלשון נשתנה בכ"י סס ובנדפסם מאשר הוא לפנינו, ופי' אכלוסין כל' המון עם: (ט) וליהמה אותו ואוכלוסיו. אחר זה נמצא בכ"י ב' ד' ה' ו' הוספה: "שנאמר ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש (ישע"י)

ואכלה שיתו ושמירו. זה המן ובניו. (י) אמרו רבותינו מאה בנים היו לו להמן, עשרה נהרגו, ועשרה נתלו, ועשרה נתחתכו ונשאלו לכלבים, ושבעים מהם חזרו על הפתחים שנים עשר חודש, ולבסוף נהרגו, ומה אני מקיים שיתו ושמירו ביום אחד (ישעיהו ס), אלא (יא) את מוצא במדה שאדם מודד בה מודדין לו, בגזירה שגזר להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ג יג), נגזר עליו ובערה ואכלה (ישעיהו י ז):

[ג] דבר אחר והיה אור ישראל (ישעיהו ס). זו אסתר, שהאירה את ישראל כאור שחר, והלא אור זה אש, ואש זה אור, אלא אמר הקב"ה (יב) דיו פרצופין אני עושה את הדבר, אור לישראל, וחשך לאומות העולם, שנאמר הוי המתאווים את יום ה' למה [זה] לכם יום ה' הוא חשך ולא אור (עמוס ס יח), בנוהג שבעולם אדם מדליק את הנר (יג) בבסילקי שלו, שמא יכול לומר פלוני שהוא אוהבי ישתמש לאור הנר, ושונאי אל ישתמש באור הנר, [אלא הכל משתמשין כאחד], אבל הקב"ה אינו כן, הכל משתמשין בעולם הזה, ונותן חשך לכלם כאחת בעולם הזה, אבל לעתיד לבא כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יורה ה' (ישעיהו ס ג). אמר ר' חנינא טוב ה' לכל (תהלים קמ"ט ט), בעולם הזה, אבל לעולם הבא לעתיד לבא (טוב) [המיבה] ה' לטובים (ס"ט קמ"ד), וכן היה במרדכי ואסתר, חשך לאומות העולם, ואור לישראל, שנאמר ליהודים היתה אורה ושמחה (אסתר ט טו). אסתר נקראת הדסה, (יד) אסתר שעמדה בסתרי סתרים, על שהוצרכה להאיר את ישראל, ויצאתה לחוץ, הדסה דכתיב ויהי אומן את הדסה (ס"ט ג ז), על שם צדקותה. מרדכי נקרא הדס, על שם שנאמר והוא עומד בין ההדסים (זכריה א ח), (טז) כה הדס זה ריחו טוב ומעמו מר, כך היו מרדכי ואסתר, אור לישראל, וחשך לאומות העולם, ואל תתמה שהרי במצרים, ויהי השך אפלה (שמות י כג), ולכל בני ישראל היה אור (ס"ט ט), וכמו שעשיתי בעולם הזה, ככה אעשה לעולם הבא, שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יורה ה' וכבודו עליך יראה (ישעיהו ס ג):

[ד] (טז) דבר אחר למנצה על אילת השחר. זהו שאמר הכתוב אל תשמחי אויבתי לוי כי נפלתי קמתי (גם) כי אשב בחשך ה' אור לי (מייכה ז ח), אבד דוד למנצה (יז) למי שמקפץ כאיל, ומאיר לעולם בשעת השיכה, אימתי הוא מאיר, בלילה, אף על פי שהוא לילה יש לי אור הירח והכוכבים והמזלות, ואימתי הוא חשך, בעלות השחר הלבנה נכנסה, והכוכבים נכנסין, והמזלות

הערות ותקונים

י' (י), שרפה אותו מבפנים, והניח נגדיו מנחץ, על שהי' מבני שם, שנאמר בני שם עילס ואסור וארפכשד ולוד וארס (בראשית י' כ"ג), ואומר ויקח שם ויפת את השמלה (שם פ' כ"ג) הניח הקב"ה את נגדיהם ושרף את גופם וכל שכן בני אהרן", וזה ליתא בכ"י א' ג' ו' ח' ולא נדפס, וגם המדפיס מוויניציא לא הוסיף זה כדרכו להוסיף המאמרים אל גוף הספר, ובאשר כי אין ענין הכוספה לנאן לכן לא הוספתיה בפנים: (י) אמרו רבותינו מאה בנים היו לו להמן. עיין בבלי מגילה פ"ו ע"ג רב אמר שלשים, עשרה מתו, ועשרה נתלו, ועשרה מחזרין על הפתחים, ורבנן אמרו אותן שמחזרין על הפתחים שבעים הוין כו'. וא"כ לדעת רבנן תשעים הוו. וכן ז"ל לפנינו תשעים הוו, עשרה נהרגו, ועשרה נתלו, ושבעים סובבו על הפתחים, והמלות ועשרה נתחתכו ונשאלו לכלבים ליתא בכל כ"י האחרים ונדפס, ושם הגי' מאה בנים היו להמן י' נהרגו וי' נתלו והשאר היו מסבבין על הפתחים, וכן הביא בילקוט ישעי' רמז רפ"ד בשם השו"ט: (יא) את מוצא במדה שאדם מודד בה מודדין לו. עיין פסיקתא ויהי בשלה והערה מ' ומוצא כן בשם ר' מאיר במדה שאדם מודד מודדין לו: (יב) דיו פרצופים. פי' שני פנים, והמלות מלשון יונית: (יג) בבסילקי. המלה יונית ורומית basilice פ"י היכל מלך: (יד) אסתר שעמדה בסתרי סתרים כו' וילאתה לחץ. כ"ה גם בכ"י ו' וילתא בכ"י האחרים ונדפס, וכן הוסיף מהרא"פ בגליון: (טז) מה הדס זה ריחו טוב ומעמו מר. במדרש אסתר פ"ו אות ה' ויהי אומן את הדסה, מה הדסה ריחה מתוק וטעמה מר כך היתה אסתר מתוקה למרדכי ומרה להמן: (טז) ד"א למנצה על אילת השחר. מונח בילקוט תהלים רמז תרפ"ה בשם המדרש, ומוצא צממות הלוי להר"ש אלקבץ ז"ל דף קמ"א ע"ב ע"ש שמנחה המאמר שלו: (יז) למי שמקפץ כאיל. בילקוט בשעת למי שהוא קומץ כאיל ז"ל קופץ כאיל:

הולכין להם, אותה שעה אין חשך גדול ממנו, ואותה שעה הקב"ה עונה לעולם ומלאו, ומעלה את השחר מתוך החשך, ומאיר לעולם:

[ה] (יה) דבר אחר למנצח על אילת השחר. למי שקופץ כאיל, ומאיר להם מתוך החשך, וכן הוא אומר והנה אימה השכה גדולה נופלת עליו (בראשית טו יג), כנגד הגליות הכתוב מדבר, שהקב"ה מאיר לישראל מתוך אפילתן, (יש) אימה זו בבל, ואימתני ותקיפא יתירה (דניאל ז ז), חשכה זו מדי, שהחשיכה מאור עיניהם של ישראל, והאיר להן הקב"ה בימי מרדכי ואסתר, שנאמר ליהודים היתה אורה (אסתר ח טו). גדולה זו יון, הקרן הגדולה (דניאל ח ח). נופלת, זו אדום, שעתידיה ליפול ביד ישראל, והקב"ה מאיר להם, שנאמר קומי אורי כי בא אורך (ישעיה ס ב), לכך נאמר על אילת השחר, למי שהוא מקפץ כאיל, ומאיר לישראל כשחר, שנאמר אז יבקע כשחר אורך (שם נח ח). (כ) ראה טה כתיב באסתר, ותקרא אסתר להתך (אסתר ד ט), וכל הפרשה, אל הדמי בנפשך (שם טו יג), אר תאמרי בנפשך בשביל שאני מלכה איני נכשלת, כי אם החרש תחרישי בעת הזאת (שם טו יד), (כא) עת צרה היא ליעקב ומטנה יושע (ירמיה ל ז), לכך נאמר ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר (אסתר ד יד), ממי שכתוב ביה ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה מו י), ומי יודע אם לעת כזאת הנעת למלכות (אסתר טו), (כב) מכאן אתה למד דרך ארץ, שלא יהא אדם דוחה בשתי ידיו, אלא יהא דוחה בשמאל, ויקרב בימין, (כג) לכך נאמר אם לעת כזאת הנעת למלכות: (כד) לך כנוס את כל היהודים וגו' וצומו עלי (שם ד טו), מכאן שעיקרו של צום באסיפה, וכן הוא אומר קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים (יואל א יד). ואל תאכלו ואל תשתו (אסתר טו), מאחר שכתוב וצומו עלי, למה הוצרך לומר ואל תאכלו ואל תשתו, (כה) וכי יש אדם צם ויאכל וישתה, ומאי טעם אמרה כן, אלא אמרה וצומו עלי, צומו על מה שאכלתם ושתייתם במשתה אחשוורוש, (כו) זה שהמשל

הערות ותקונים

(יה) ד"א למנצח על אילת השחר שקופץ כאיל ומאיר מתוך החשך וכו"א והנה אימה השכה גדולה נופלת עליו (בראשית טו יג) וכן הוא אומר והנה אימה השכה גדולה נופלת עליו (בראשית טו יג) ומלאו, ומעלה את השחר מתוך החשך, ומאיר לעולם:

[ה] (יה) דבר אחר למנצח על אילת השחר, ומי שקופץ כאיל, ומאיר להם מתוך החשך, וכן הוא אומר והנה אימה השכה גדולה נופלת עליו (בראשית טו יג), כנגד הגליות הכתוב מדבר, שהקב"ה מאיר לישראל מתוך אפילתן, (יש) אימה זו בבל, ואימתני ותקיפא יתירה (דניאל ז ז), חשכה זו מדי, שהחשיכה מאור עיניהם של ישראל, והאיר להן הקב"ה בימי מרדכי ואסתר, שנאמר ליהודים היתה אורה (אסתר ח טו). גדולה זו יון, הקרן הגדולה (דניאל ח ח). נופלת, זו אדום, שעתידיה ליפול ביד ישראל, והקב"ה מאיר להם, שנאמר קומי אורי כי בא אורך (ישעיה ס ב), לכך נאמר על אילת השחר, למי שהוא מקפץ כאיל, ומאיר לישראל כשחר, שנאמר אז יבקע כשחר אורך (שם נח ח). (כ) ראה טה כתיב באסתר, ותקרא אסתר להתך (אסתר ד ט), וכל הפרשה, אל הדמי בנפשך (שם טו יג), אר תאמרי בנפשך בשביל שאני מלכה איני נכשלת, כי אם החרש תחרישי בעת הזאת (שם טו יד), (כא) עת צרה היא ליעקב ומטנה יושע (ירמיה ל ז), לכך נאמר ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר (אסתר ד יד), ממי שכתוב ביה ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה מו י), ומי יודע אם לעת כזאת הנעת למלכות (אסתר טו), (כב) מכאן אתה למד דרך ארץ, שלא יהא אדם דוחה בשתי ידיו, אלא יהא דוחה בשמאל, ויקרב בימין, (כג) לכך נאמר אם לעת כזאת הנעת למלכות: (כד) לך כנוס את כל היהודים וגו' וצומו עלי (שם ד טו), מכאן שעיקרו של צום באסיפה, וכן הוא אומר קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים (יואל א יד). ואל תאכלו ואל תשתו (אסתר טו), מאחר שכתוב וצומו עלי, למה הוצרך לומר ואל תאכלו ואל תשתו, (כה) וכי יש אדם צם ויאכל וישתה, ומאי טעם אמרה כן, אלא אמרה וצומו עלי, צומו על מה שאכלתם ושתייתם במשתה אחשוורוש, (כו) זה שהמשל

אומר הא קורא והא קולתא, אכלתון בקורא לקון בקולתא, (כו) יכול יהו צמים לילה ויום, שלשה ימים ושלושה לילות ולא היו מתיים, (כח) אלא היו מפסיקין מבעוד יום, ולמה שלשה ימים, (כט) שאין הקב"ה מניח לישראל בצרה יותר משלושה ימים, (ל) [וכן הוא אומר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (בראשית כג ד), וכן הוא אומר ויאסוף (אותו) [אותם] אל משמר שלשת ימים (שם מג יז), וכן הוא אומר וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים (שמות טו כג), וכן ביום השלישי תעלה בית ה' (מ"ג כ ה)], וכן רחב הזונה אמרה אין לכם להצמער אלא שלשת ימים, שנאמר ונחבתם שמה שלשת ימים (וישע ב טו), (לא) חסר א' כתיב ונחבתם, וכן את מוצא ביונה, ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלושה לילות (יונה ב ה), וכתיב ויאמר ה' לדג ויקא את יונה (שם טז יא), וכן הושע אומר יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו (יושע ו ב), לפיכך גזרה צום שלשה ימים, לכך נאמר על אילת השחר, (לב) שהביאה השחר מתוך החשך:

[ו] אֵלֵי אֵלֵי לְמָה עֹזְבַתְנִי. (לג) יום ראשון אלי, יום שני אלי, יום שלישי למה עזבתני, וכיון שאמרה בקול גדול אלי אלי למה עזבתני, מיד נענית: אלהי אקרא יומם ולא תענה. אמרה להקב"ה כך עשית במצרים לאבותינו, לא כיון שצעקו שמעת, שנאמר ואת צעקתם שמעתי (שמות ג ז), (לד) ואיזהו צרה גדולה זו או של מצרים, פרעה אמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון (שמות ז כג), והמן אמר מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד (אסתר ג יג), פרעה אמר כל מי שאינו משלים מלאכתו ישימו אותו בתוך הבנין, ומי שהשלים מלאכתו לא היו עושין לו כלום, אבל המן גזר להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים (אסתר ט), אותן שהיו במצרים כיון שצעקו מיד שמעת אותן, אבל אנו צמנו זה שלשת

הערות ותקונים

ו' קלי ביונית λογῶν תחית עץ יבש, והוא כפיך מן קורא: (כו) יכול יהו צמים לילה ויום. לפני זה נמלא בכ"י ב' ד' ה' ו' נוסף: "ד"א אל תאכלו מנות ואל תשתו ארבע כוסות" וזה לא נמלא בכ"י ג' ו' ח' ובגדפס. ורמזתי בס' מנות הלוי להר"ם אלקבץ ז"ל דף קל"ה ע"ב הביא ח"ל וה"ר יהודה בן ששון ז"ל וכתב שראה מי שפירש ואל תאכלו אפי' מזה של פסח ואל תשתו ד' כוסות, ואני אומר אפריון נמוייה מי שפירש כן כו' ע"כ, ומה תראה שמי שהוסיף זה אל הכ"י לקח זה מאיזה ספר שהי' לפניו: (כח) אלא היו מפסיקין מבעוד יום. עיין פדר"א פ"ג. ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים ואלו הן י"ג ו"ד וע"ו, והסדר שם הרד"ל בס' נ"ט שלשה ימים רצופין היו, והע"פ שנסו"ט ריש מזמור כ"ב אמרו, וכי אפשר לאדם לעשותן כן, אלא שהיו מפסיקין מבעוד יום, גמרא דידן שלהי יבמות קב"א ע"ב פליג על זה, וס"ל דרופין ממש היו עכ"ל, ואני מלאתי במנות הלוי להר"ם אלקבץ ז"ל דף קל"ו ע"א הביא ח"ל האמנם במדרש שומר טוב נראה שלא התענו ג' ימים לילה ויום כפשוטו של מקרא, איתא התם יכול יהו צמים ג' ימים וג' לילות ולא היו מתיים אלא מפסיקים מבעוד יום, ועל זה הביא עוד ובשערי בינה (לבעל הרקח כ"י) מסיים בה: בשומר טוב דורש שאוכלים מעט להשיב נפש קודם שקיעת החמה ע"כ. וכתב הר"ם אלקבץ: ולזה שומעים שמגדיל תפארת ישראל ולא למי שכתב ומפורש במדרש תהלים שהיו אוכלים בלילות, כי לא פרש כך, אדרבה אמר אלא מפסיקים מבעוד יום כו': (כט) שאין הקב"ה מניח לישראל בצרה יותר משלשה ימים. וכן איתא בב"ר פ"א אות ז' לעולם אין הקב"ה מניח את הדיקים בצרה שלשה ימים, ובאסתר רבה פ"ט אות ב' ויהי ביום השלישי לעולם אין ישראל נחווין בצרה יותר משלשה ימים, ועיין בב"ר ריש פנ"ו: (ל) וכה"ל ביום השלישי עד בית ה', הוספתי כמו שהוא בכ"י ג' ד' ה' ו' וחסר גם בכ"י ו' ח' ובגדפס זע"יין בב"ר שם פנ"ז אות א', ובב"ר פנ"א אות ז' ושם בפנ"א הוא קטוע ע"ס: (לא) חסר א' כתיב ונחבתם. כ"ה גם בכ"י ו', וליתא בכ"י האחרים ובגדפס, וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון ואין ענינו לכאן אם מלא או חסר: (לב) שהביאה השחר מתוך החשך. מובא במנות הלוי דף מ"ח ע"ב בשם שו"ס: (לג) יום מלא או חסר: (לד) ואיזהו צרה גדולה זו או של מצרים. כאלו לפנינו השליכוהו וכל הבת תחיון, והמן אמר מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, פרעה אמר כל מי שאינו משלים

ימים, והתפללנו וצעקנו וקראנו ולא עניתנו, ואם אין בנו מעשים טובים עשת עמנו בשביל קדושת שמך, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:

[ז] (לה) דבר אחר אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי (גם) כי אשב בחשך ה' אור לי (מיכה ז ט). ישראל אומרים לאומות העולם אל תשמחי אויבי לי, למה שאם נפלתי קמתי, תכף לנפילה קימה. ר' שמואל אמר מן הדא, כי שבע יפול צדיק וקם (משלי כד טו), אבל הרשעים יפלו ולא יקומו, תכף לכשלוף של רשעים רעה, שנאמר ורשעים יכשלו ברעה (סס טס), בפעם אחת נופלין ואין להם תקומה, (לו) וכן הוא אומר ובאחת יבערו ויכסלו (ירמיה י ט): כי אשב בחשך ה' אור לי (מיכה ס). (לז) שנו רבותינו מתוך כעס רצון, מתוך אפילה אורה, מתוך רוגז רחמים, מתוך צרה רווחה, מתוך ריחוק קירוב, מתוך נפילה קימה. מתוך כעס רצון, הרף ממני ואשמידם (דברים ט יד), מיד וינחם ה' על הרעה (שמות לג יד). [מתוך אפילה אורה, כי אשב בחשך ה' אור לי (מיכה ז ט)]. מתוך רוגז רחמים, ברוגז רחם וזכור (מקרא ג ב). מתוך צרה רווחה, (כי עת) [ועת] צרה [היא] ליעקב וממנה יושע (ירמיה ל י). מתוך ריחוק קירוב, והיה במקום אשר יאמר דהם לא עמי אתם יאמר דהם בני אל חי (סו טז ג ה). מתוך נפילה קימה, כי נפלתי קמתי (מיכה טס). (לח) [ומתוך נפילתן של צדיקים רוממותן, הדא הוא דכתיב אם נבלת בהתנשא (משלי ל ג), חנניה מישאל ועזריה מתוך ניבולן רוממותן, באדין מלכא הצלח וגו' (דניאל ג ג), וכן דניאל מרדכי ויוסף]. (לט) ואין אתה מוצא ימים קשין שהיו ישראל באפילה, ויושבין בחשך ובצרה, כאותן הימים שהיו בימי המן, שאמר לאהשורוש ישנו עם אחד מפורד ומפורד (אסתר ג ט), כיון שידעה אסתר התחילה לומר למרדכי לך כנוס את כל היהודים (סז ד טו), וכשאמרה ובכן אבוא אל המלך (סז ט), התהילו בני פלטרין אומרים עכשיו הוא כועס עליה, ונגזר עליה מיתה, והיה כל אחד ואחד אומר אני אמול את בגדיה, וזה אומר אני אמול תכשיטיה, (מ) [וזה אומר אני אמול את (מא) קדשיה, וזה אומר אני אמול את (מב) פורפריה שלה של מלכות, שנאמר יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל (תהלים כג יט), וכיון שהיתה צופה ורואה כן], היתה מתפללת ואומרת ואתה ה' אל תרחק אילותי לעזרתי חושה (סס טס כ), (מג) כיון שראה דוד ברוח הקדש באיזה לשון עתידה להיות קוראה לחקב"ה אילותי, סידר עליה זה המזמור למנצח על אילת השחר:

[ח] דבר אחר [על אילת השחר]. (מד) זהו שאמר הכתוב עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים מ ט). (מה) אמר דוד אעיר יקרי מן קדם יקריה

הערות ותקונים

משלים מלאכתו ישימו אותו בתוך הבנין] וכל מי שהוא משלים מלאכתו, המאמר שהבנתי חסר: (לה) ד א אל תשמחי אויבתי לי. פס החל לדרוש עוד הפעם על הכתוב הזה אשר דרש צלות ד': (לו) וכה' א ובאחת יבערו ויכסלו. דרש כמו ויכסלו: (לז) שנו רבותינו. לא נודע לי המקור, ומוצא זילקוט עקב רמז תת"ג בשם שו"ס, וזילקוט ירמ"י רמז שי"א ג"כ בשם השו"ס, וזילקוט מיכה רמז תקק"ח, וחסר טס הליון: (לח) ומתוך נפילתן. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ה' ו' וחסר גם בכ"י ג' ו' ח' ונדפס: (לט) ואין אתה מוצא. מוצא במטת להר"ש הלקב"ץ ז"ל דף קי"ו ט"א בשם שו"ס: (מ) וזה אומר אני אמול את קדשיה כו' עד ורואה כן, הוספתי כמו שהוא בכל כ"י האחרים (מלכד כ"ו ו') ונדפס, רק המלות "וזה אומר אני אמול את קדשיה" חסרים בכ"י ב' ג' ה' ו' ונמצא גם בכ"י ד' ח' ונדפס, והר"ש פ' בגליון המדרש כתב על המאמר הזה "אינו בכתובים", ר"ל שלא נמצא בכ"י: (מא) קדשיה. הרגס ואת הנאמרים וית קדשיא: (מב) פורפריה. פי' בל"י πορφύρα נגד תכלת: (מג) כיון שראה דוד ברוח הקדש באיזה לשון היא עתידה להיות קוראה. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדפס וכיון שראה דוד כן באיזה לשון היא קוראה להקב"ה, ומזה תראה כי לפנינו הלשון מתוקן, וכן הוסיף מהר"ש פ' בגליון: (כד) זש"ה עורה כבודי. נשנה בירושלמי ברכות פ"א ה"א (דף ב' ע"ד), איכה רבתי פ"ב אות כ"ב פ' עקב לבס, מדרש דת ריש פ"ו, ובפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחגי הלילה (ס"ג ע"א), ולהלן סוף מזמור כ"ז: (מה) אמר דוד אעיר יקרי מן קדם יקריה דבראי. בירושלמי שם וכן להלן בזממור כ"ז איהעיר יקרי מן קמי איקריה דבריי, איקרי לא חשיב כלום מן קדם איקריה דבריי, ופי' האשורר כנודי מפני כנוד

דבראי, אין כבודי כלום לפני כבוד בוראי. (מו) ר' [פנחס] בשם ר' אלעזר [בר כננחם] אמר מה היה דוד עושה, היה נוטל נבל וכנור, ונותן למעלה מראשותיו, והיה מנער בחצי הלילה, ומנגן בהן. (מו) והיו חכמי ישראל שומעין את קולו, ואומרים אם דוד מלך ישראל עוסק בתורה בשירות ותשבחות, אנו על אחת כמה וכמה, ונמצאו כל ישראל יושבין ועוסקין בתורה על ידו, (מח) אמר ר' לוי הלון היה פתוח למעלה ממפתחו של דוד, ופתוחה לצפון, והיה הכנור תלוי נגד החלון, ורוח צפונית יוצאת בחצי הלילה ומנשבת בו, והיה מנגן מאליו, והיה דוד אומר עורי כבודי, על ידי מי, על ידי הנבל וכנור, אעירה שחר. אני הוא דמעורא שחרא, ושחרא לא מעורר לי, והיה יצרו מפתה אותו כל הלילה, (מט) ואומר לו דוד דוד דרך מלכים להיות שחר מעוררן, ואינון (ג) דמכין עד תלת שעי דיומא, ואת אומר אעירה שחר, ואת קאים בפלגא דליליא, שנאמר הצות לילה אקום להודות לך (תהלים קט טז):

[ט] דבר אחר עורה עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים מ ט). מדבר בארבע מלכיות, עורה בבבל, שעתידין לעמוד לה חנניה מישאל ועזריה. עורה בסודי, שעתידין לעמוד לנו מרדכי ואסתר. עורה ביון, שעמדה להן בית השמונאי. עורה באדום, שעתידין לעמוד להם מלך המשיח. עורה בחורבן בית ראשון שעתידין להבנות על ידי עזרא. עורה בחורבן בית שני שעתידין להבנות על ידך בנין שלם, ודא הוא דכתיב בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יבנם (תהלים קמז ג):

[י] דבר אחר עורה עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים מ ט). אמרה כנסת ישראל רבנו של עולם, עורה כאותן הימים ש' אסתר שמשלה כשחר, ועלינו להיות מזמרים לפניך נבל וכנור: דבר אחר למה נמשלה אסתר כשחר, מה השחר עולה והכוכבים שוקעים, אף אסתר בבית אחשוורוש היתה עולה, והסן בנחש שוקעים: (נא) דבר אחר אמר ר' בנימין בר יפת אמר ר' אלעזר מה שחר וזה סוף כל הלילה, אף אסתר היתה סוף כל הנסים, והא איכא חנוכה, (נב) ניתן ליכתב קא אמרינן:

[יא] דבר אחר על אילת השחר. (נג) [זהו שאמר הכתוב מי זאת הנשקפה כמו שחר (ש"ס י י), מי זאת, [אלו] ישראל, דכתיב זאת קומתך דמתה לתמר (ש"ס ז ח), כשהיו ישראל מהלכין במדבר, היה הארון מהלך לפניהם, שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם (ש"ס ז י ג). (נד) ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אומר

הערות ותקונים

כבוד בוראי, כי כבודי אינו מאומה לפני כבוד בוראי, לכן אני מעיר השחר, והשחר אל יעיר אותי: (מו) רבי נחמן ר' אלעזר אמר. תקתי ש"ל רבי פנחס, וכן "בר מנחם", כמו שהוא בכל המקומות ש"ל: (מו) והיו חכמי ישראל שומעין את קולו. בירושלמי שם הג' כדי שישמעו חבירי תורה, ומה היו חבירי תורה אומרים, ומה אם דוד המלך עוסק בתורה, אנו עאל"ו, ובפסיקתא שם הוא כמו לפנינו: (מח) א"ר לוי. הוא גם כן במקומות ש"ל שרשמי, ועיין בפסיקתא הערה י"ז. ומוצא ברש"י תהלים ל"ז ט': (כט) ואומר לו דרך מלכים להיות שחר מעוררן ואינון דמכין עד תלת שעי דיומא ט'. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"י קאהריוס ובגדפס המאמר קטוע ליסנא, והיה יצרו מפתה אותו כל הלילה אמר [לו], דוד דרכן של מלכים להיות שומדין בשלש שעות (ואני) [ש"ל ואתה] חלות לילה, והרא"פ הוסיף בגליון הנוסחא כמו שלפנינו, וראיתי בירושלמי שם והיה יצרו מקטרנו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות ישגין עד שלש שעות ואת אמר חלות לילה אקום, ובפסיקתא שם והי' יצרו מרגיזו: (ג) דמכין. פי' ישנים, ישן תרגום דמוך: (נא) ד"א א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר מה שחר זה סוף כל הלילה. בגמרא בגלי יומא כ"ט ע"א מוצא זה בשם ר' אסי, ובשם ר' בנימין בר יפת בש"ר אלעזר מוצא דרשה אחרת: (נב) ניתן ליכתוב קאמרינן. היינו גם תנוכה לה נכתב, אבל אסתר נכתב בגמילה, ועיין תוס' מגילה ז' ע"א ד"ה נאמרה לקרות: (נג) זש"ה מי זאת הנשקפה. מוצא בילקוט שש"ס רמז תתקל"ג בשם שו"ס, ומן ד"א מי זאת הנשקפה זו גהולת המשיח הוא ממדרש חזית וחסר הליון: (נד) ר' אלעזר בש"ר יוסי בן זמרא אומר. מוצא במדרש שש"ס פ"ג אות ב' כפ' מי זאת עולה מן המדבר, ושם הוא בהרהבת לשון, בשעה שהיו ישראל מתולדין ממסע למסע היה עמוד הענן יורד ועמוד אש נומח ועשן המערכה עולה

כסין זקקין של אש היו יוצאין מבין שני בדי הארון, (נה) והיו שורפין את הנחשים שהיו כקורות בית הבד, ועקרבים שהיו כזרדין, שנאמר המוליך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב (דברים ה טו), (נו) והיו שורפין לפניהם את הקוצים ואת הברקנים, והיו אומות העולם רואים את העשן, ואומרים מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן (ס"ט ג ו), ורואין היאך הקב"ה עושה להם נס, ומוריד להן את המן, ומעלה להן את הבאר, ומניו להן את השליו, והוא בכבודו מאיר להם, שנאמר וה' חולך לפניהם יומם (שמות י כה), והיו אומות העולם רואין את הענן ביום, ואת אורו של אש בלילה, ואומרים מי זאת הנשקפה כמו שחר (ס"ט ו י), מי היא אומה זו שכל תשמישיה באור, (נז) תורתה של אור, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו כג), אלוהיה של אור, שנאמר והיה אור ישראל לאש (ישעיה י יז), גואלה של אור, שנאמר קומי אורי כי בא אורך (שם ס ה), שמחתה של אור, שנאמר אור צדיקים ישמח (משלי יג ט), וכן לעתיד לבא כתיב אור זרוע לצדיק (תהלים לו יא), אלוהיה אלו ואינן בני אדם:

[יב] (נה) יפה כלבנה (ס"ט ו י). (נח) למה נמשלו ישראל ללבנה, מה לבנה (ס) שולטת ביום ובלילה, כך ישראל שולטין בעולם הזה ובעולם הבא, יכול יהיו חסירין כלבנה הזו (סא) שהיא חסרה בכל חודש, תלמוד לומר ברה כחמה (שם ס ט), מה חמה שלימה, אף ישראל שליטין במצות: איומה כגדגלות (שם ס ט). (סב) [ר' אליעזר ור' יהושע, ר' אליעזר אומר] כמלאכי השרת העומדים דגלים דגלים, [ור' יהושע] אומר כיציאתן ממצרים שעמדו דגלים דגלים. (סג) תני ר' חייא משל לבת מלכים שהיתה (סד) מלקטת בשפלין, והיה המלך עובר והכירה שהיא בתו, (סה) אהבה ונמלה והושיבה (סו) בקרונין, והיו חברותיה תמיהות עליה ואומרות, אתמול היית מלקטת בשפלין, והיום את יושבת בקרונין אצל המלך,

הערות ותקונים

עולה כמין שני זקקין של אש יולאין מבין שני בדי הארון ושורפים לפניהם נחשים ועקרבים, וכ"ה במדרש דב"ר פ"ז אות ט' ושם מתחיל א"ר וחסר שם האומר ויש לתקן כמו שהוא בס"ס שם ולפניו, ובתנאומא הגדפס מכבר ויקבל אות ז' ובמדרש נמ"ר פ"ה אות ה' הגי' א"ר אליעזר בן פדת בשם ר' יוסי בן זמרא שני ניגונין יולאין ט': (נה) והיו שורפין את הנחשים שהיו כקורות בית הבד ועקרבים שהיו מדרין. כ"ה גם בכ"י ו', וזילקוט שה"ס שם הביא: את הנחשים שהיו כקורות הבד ואת העקרבים שהיו כ' זרות. המלה נפרדה וז"ל בורות, ורבותי זילקוט דפוס ווארשוי הגי' המדפס שהיו עשרים זרות, כי חשב אות כ' היא לסימן המספר, ובכ"י ב' המאמר קטוע לישנא, ובכ"י ג' הגי' בקורת בית הבד ועקרבין שהיו צודדין, וכן הוא בדפוס ראשון כי נדפס עפ"י כ"י ג', ובכ"י ז' שהיו בקורת בית הבד עקרבים שהיו צודדים, ובכ"י ח' שהיו שתי זרות ואין ספק שהיו כחוב כזרות, והמעתיק חשב על אות כ' שהיא ב' והגי' שני זרות, ובדפוס וויניציא חיקן המדפס שהיו כקשות, וכן נדפס בכל הדפוסים: (נו) והיו שורפין לפניהם את הקוצים ואת הברקנים. בכ"י ב' ד' ה' ז' נוסף אחר זה: והיה העשן עולה ומתמר וכל העולם היה מתבסס מן הרות שהיה יולא, וזה ליתא גם בכ"י ג' ו' ה' ובגדפס וזילקוט: (נז) תורתה של אור. עד אלוהיה אלו ואינן בני אדם. כ"ה גם בכ"י ו', וליתא בכ"י האחרים ובגדפס, ושם הגי' שתשמישיה על ידי האור אלוהיה הן אלו, והשאר חסר: (נח) יפה כלבנה. הוא סיפא דקרא מן הכתוב מי זאת הנשקפה שהחל לדרוש באות י"א, והמאמר מובא ג"כ זילקוט שה"ס שם בשם השו"ס: (נח) למה נמשלו ישראל ללבנה. עיין מדרש חזית פ"ו ב' מי זאת הנשקפה, ושם היא באריות ובהוספות: (ס) שולטת ביום ובלילה. בחזית שם מה לבנה משמשת ביום ובלילה דכתיב בה ולמשול ביום ובלילה: (סא) שהיא חסרה בכל חדש. בחזית שם מה לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתרה יכול אף ישראל כן ת"ל ברה כחמה: (סב) [ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר אומר] זה חסר בגדפס: (סג) תני ר' חייא משל לבת מלכים, מובא במדרש חזית פ"ו ב' לא ידעתי נפשי שמחני: (סד) מלקטת בשפלין. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובגדפס הגי' מלקטת בשבלין, אולם במדרש חזית שם מלקטת בשלפס, וזילקוט שה"ס בשפלין, ועיין במ"כ שפי' בשלפס זילקוט השבלין אחר הקוצים, ושלפי לשון החוריים, כמו שלפי קציר העיס, ויותר נכון הגי' בשפלין, והוא כמו בשבלין בחלוק האותיות או נחשב המלה וז"ל בשבלין: (סה) אהבה. באיזה כ"י אוהבה, ובדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים אחר זה, ובחזית שם שלח אוהבו: (סו) בקרונין. המלה רומית Carrus ופי' עגלה קארין

אומרת להם כשם שאתם תמיהות עלי, כך אני תמיהה על עצמי, כך כשהיו ישראל משועבדין במצרים בחומר ובלבנים, היו מאוסין בעינים של מצרים, וכשנגאלו ונעשו בני חורין, ופחות וסגנים על כל באי עולם, והיו תמיהים, והיו ישראל אומרין להם, כשם שאתם תמיהים עלינו, כך אנו תמיהים על עצמנו, הלא הוא דכתיב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב (ש"ס ו י"ג) :

[יג] דבר אחר מי זאת הנשקפה כמו שחר (ש"ס ו י"ג). (סז) ר' חייא בר אבא ור' שמעון בן הלפתא היו מהלכין (סח) בקרוצתא בהדא בקעתא (סט) דארבאל, וראו אילת השחר שבקע אורה לעלות, אמר לר' חייא כך היא נאולתן של ישראל, אמר לו ר' שמעון היינו דכתיב כי אשב בחשך ה' אור לי (מ"ט ז ח), בתחלה היא באה קימעה קימעה, ואחר כך היא מנפצת ובאה, ואחר כך היא פרה ורבה, ואחר כך היא משתבחת והולכת, כך בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך (אסתר ג כא), ואחר כך ויהי כראות המלך את אסתר המלכה (ש"ס ז ט), ואחר כך ויקח המן את הלבוש ואת הסוס (ש"ס ו י"ב), ואחר כך ויתלו את המן (ש"ס ו י"ג), ואחר כך ואתם כתבו על היהודים (ש"ס ח ט), ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות (ש"ס ט טו), ואחר כך ליהודים היתה אורה (ש"ס ט טז) :

[יד] דבר אחר למנצח על אילת השחר. (ע) אמר ר' יהודה בר סימון, בית שיש בו נחשים, מביאים קרן איל ומעשנין את הבית בתוכו, ומיד הנהש בורה, ואת מוצא בשעה שהאילה היא צמאה, היא חופרת גומא, ומכנסת קרניה לתוכה וגועה, ומיד התהום מעלה לה מים, שנאמר כאיל תערוג על אפיקי מים (תהלים מג ג), ורבנן אמרי זו היא חסידה שבחיות, ורחמיה מרובין על בניה, וכשצמאות כל החיות מתכנסות אצלה, שהן יודעות שמעשיה חסידים, כדי שתתלה עיניה למרום, והקב"ה מרחם עליהם. ומה היא עושה, חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה, והתהום מעלה לה מים, שנאמר כאיל תערוג על אפיקי מים (ש"ס), כיון שראה דוד כן שהקב"ה עונה אליה, התחיל סודר עליה מזמור למנצח על אילת השחר :

[טו] [דבר אחר למנצח על אילת השחר]. (עא) זהו שאמר הכתוב העם ההולכים בחשך ראו אור גדול (ישעיה ט א), בדורו של מרדכי הכתוב מדבר, שאין לך שעה רעה ואפילה לישראל כמו בשושן הבירה, שנגזר עליהם להשמיד להרוג ולאבד, וראו אור גדול, שנצמח להם גואל וגאלם, ואיזה זה מרדכי, דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך (אסתר ח טו), מה כתיב בתריה, ליהודים היתה אורה (ש"ס ט טז). (עב) זהו שאמר הכתוב אמרו לאלהים מה נורא מעשיך (תהלים סו ג),

הערות ותקונים

(קארלן), ויותר נכון להגיה קרוכין, והיא המלה הרומית Carruea, ופי' מין עגלה עיין ערוך צערכו : (סז) ר' חייא בר אבא ור"ש בן הלפתא. נשנה בירושלמי ברכות פ"א ה"א (דף ג' ע"ג), ושם הגי' ר' חייא רבא, וכן נשנה בירושלמי יומא פ"ג ה"ב (דף מ' ע"ג) ושם הגי' ר' חייא רובא, וכן נשנה המאמר בחזית פ"ו צפ' מי זאת הנשקפה, ושם הגי' ר' חייא סהס, ובמדרש אסתר פ"י אות י"ד כתוב ר' חייא רבא, והילקוט תהלים רמז תרפ"ה הביא המאמר הזה ונרשם בלדו "ירושלמי ברכות פ"א אב"ל מלשון הילקוט נראה כי העתיק משו"ס שלפניו, וגורס ג"כ ר' חייא בר אבא, והמאמר שלאחר זה בית שיש לו נחשים הוא ג"כ משו"ס אות י"ד : (סח) בקרוצתא. פי' בהשכמה, חרגס שחר קריאתא : (סט) דארבאל. בכ"י ג' ואח"כ נדפס כן בדפוס ראשון בטעות לאנראי, וז"ל דארבאל, והיא Arbel, לנפון טבריה כמו חצי שעה הוא ארבל, עיין ערך מלים דף 191 : (ע) א"ר יהודה בר סימון בית שיש זו נחשים. התחלת המאמר מוצא בילקוט תהלים רמז תרפ"ה, וחסר הליון, וסיים "כך כשאלה אסתר ברח המן" : (עא) זש"ה העם ההולכים בחשך. מוצא בילקוט ישעי' רמז רפ"ג בשם שו"ס : (עב) זש"ה אמרו לאלהים ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר. כ"ה בכל כ"י ובנדפס דפוס ראשון, אב"ל המדפיס מווינעליא אוסיף מעלמו, ד"ה על אילת השחר זש"ה אמרו לאלהים" זה שנגס, כי אין הדרכה תסוב על הכתוב למנצח על אילת השחר, רק הוא מוסב על הסיוס ליהודים היתה אורה וכל הדרכה היא אך בעבור הדרכה האחרונה הנדרשת על המן והוא הלא אשר עליו יסוב הדרכה הזו, ובמדרש אסתר פ"י אות ט"ז אחר שהביא שם המאמר ר' חייא רבא ור' שמעון

(עג) ר' אליעזר בנו של ר' יצמי הגלילי אומר מה דחילין (עד) אינון מנגניא דילך, הנהרגין הורגין את הורגיהן, והגלכין צולבין את צולביהן, (עה) והגשקעין שוקעין את שוקעיהם, והגשרפין שורפין את שורפיהן, והגשליכין לגוב אריות שולכין את שולכיהן, כיצד פרעה אמר כל הכן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א כג), והוא הושלך לים, שנאמר מרכבות פרעה וחילו ידה בים (שם טו ד). נבוכדנאצר אמר יתרמון לגוא אתון גורא יקדתא (דניאל ג טו), (עו) נעשה אמכסירוס, וכיון שהשליכו אותן נשרפו, שנאמר גובריא אילך די המיקו (מישך שדרך) [לשדרך מישך] ועבד נגו קמיל (יתהון) [המון] שביבא (דגורא) [די גורא] (שם טז כג), (עז) פרסיום ומדיים בקשו להרוג דדניא, וגזרו עליו להשליכו לגוב אריות, שנאמר (יתרמי) [יתרמא] לגוב (אריוותא) [אריותא] (שם ו ח), ונעשה לו גם והיה ניצול, והן הושלכו לגוב אריות, שנאמר וגובריא אילך [וגו'] נפלו לגוא אתון גורא (שם ג כג). המן הרשע היה עומד כל הלילה ומתקן קורה שר חמשים אמה, לתלות את מרדכי עזיו, ובבקר נתלה הוא ובניו עליו, שנאמר ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי (אסתר ז י), וכתוב ותלו אותו ואת בניו על העץ (שם ט כה), ישראל נגזר עליהם להשמיד להרוג ולאבד (שם ג יג), ונהפכו הדברים על שונאיהם, שנאמר ונהפוך הוא אשר ישלמו היהודים (שם ט ח):

[זו] אלו אלי למה עזבתני. (עה) אלו בים סוף, אלו בסיני: למה עזבתני. למה נשתנו עלי סדרו של עולם, וסדרן של אמהות, ומה אמנו שרה על ידי שנשבות אל פרעה לילה אחת, לקה הוא וכל ביתו, שנאמר וינגע ה' את פרעה [נגעים גדולים ואת ביתו] (בבאבא יב יו), אני שאני נתונה בתוך חיקו של אותו רשע כל השנים הללו, אין אתה עושה עמי נסים, אלו אלי למה עזבתני, מכאן אמי אלי אתה (תהלים כג יא), (עט) למה שלש פעמים אמרה אסתר לפני הקב"ה רבש"ע שלש מצות נתת לי גדה וחלה והדלקת הנר, אע"פ שאני בבית רשע זה, כלום עברתי על אחת מהן: [יז] (פ) כתיב להכרית עולל מחוץ (ירמיה ט כ), ולא מבתי כנסיות: בחורים מרחובות (שם טז), ולא מבתי מדרשות, (פא) ובירושלים כתיב ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם (דב"ל לו יז), כתיב לא תקח האם על הבנים (דברים כג ו), ובירושלים כתיב אם על בנים רומשה (סו"ט י יד), אמר ר' יהודה ב"ר סימון כתיב אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כג כח), ובשושן הבירה כתיב להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים (אסתר ג יג), כתיב אשר יצוד ציד היה או עוף [וגו'] וכסהו בעפר (ויקרא יו יג), ובירושלים כתיב שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר (תהלים עט ג), אמר ר' ברכיה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם

הערות ותקונים

בן חלפתא הוון מהלכין בחדא בקעתא דארבל, וסיים שם ואח"כ ליסודים היתה אורה, נמלא אח"כ כה"ד אמרו לאלהים כו'. והדרשה הזאת נשנה גם בפסיקתא דר"כ פסקא ויחי בשלה (פ' ע"ב) וע"ס בהערה כ"ו, וכן נשנה במדרש שמ"ר פ"כ אות ט', ועיין בתנחומא שלנו בשלה ובהערה ד': (עג) ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי. עיין בפסיקתא שם הערה כ"ז: (עד) אינון מנגניא דילך. המלה יונית $\mu\alpha\gamma\alpha\chi\alpha$ פי' תחבולה ומעשה ערמה, ועיין מה שהעירותי בפסיקתא שם הערה כ"ט, גם העירותי שם על דברי התוס' ע"ז ד' ע"א ע"ש ואין להכפיל הדברים: (עה) והגשקעין. ככ"י האחרים ובפסיקתא כתוב המשוקעין, והוא מלשון תשקע כגל (ירמי' כ"א ס"ד) ענינו פגיעה: (עו) נעשה חמסר רוס. כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפס אמכירוס, וככ"י ז' אמכירוס, והגוסחא שלפנינו נכונה, והוא כמו אמכסירוס, ופי' ביוני $\mu\alpha\chi\alpha\mu\eta$ הליו שרף עיין מ"ש בתנחומא נח הערה קמ"ד, ובפ' לו הערה כ"ד, שם דברתי ברחבה מזה: (עז) פרסיום ומדיים עד המן הרשע. כ"ה גם ככ"י ו', וליתא ככ"י האחרים ובגדפס, וכן הוסף זה הרא"פ בגליון: (עה) אלו בים. מובא בילקוט תהלים רמז תרפ"ה בשם המדרש: (עט) למה שלש פעמים. מובא בל"ו ה' תהא ס' רכ"ה ו"ל: ובשאר טוב מזמור אלו אלי למה עזבתני שלש פעמים כתוב כאן אלו אלי ולמה, אלא אמר מיכן אמרה אסתר לפני הקב"ה רבש"ע שלש מלות הזכרת לנו ע"י משה רבינו נדה חלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן למה עזבתני עכ"ל, וראיתי בילקוט תהלים שם רמז תרפ"ה שהביא ו"ל ד"א פעמים כתיב אלו אלי, יש להקין ו"ל ג' פעמים כתיב אלו אלי ומלות ד"א מיותר: (פ) כתיב להכרית. נשנה במדרש איכה פ"א אות ל"ו בפ' סומאחה בשו"ת, וזה מובא שם בשם ר' אבא בר כהנא, והמאמר שם טוב מש"ס שלפניו: (פא) ובירושלים כתיב ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם. במדרש איכה רבה שם הלשון משתבש

לחמורים נתת קבורה, ולחסידיך לא נתת קבורה, לחמורים אלו המצרים, שנאמר
אשר בשר חמורים בשרם (ויחזקאל כג כ), וכתוב נפית ימינך תבלעמו ארץ (שמות טו יג),
(פב) מלמד שהיה הים זורקן ליבשה, והיבשה לים, הים אומר ליבשה קבלי אוכלוסין,
והיבשה אמרה לים קבלי קטיליך, אמרה היבשה לים ומה אם לא קבלתי אלא דמו
של תבל יחירי, קללני הקב"ה ואמר, ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג יג), ואם אני
פותחת פי ובולעת את כל האכלוסין האלו, על אחת כמה וכמה, באותה שעה נשבע
לה הקב"ה שאינו מעמידה לדין, שנאמר נפית ימינך תבלעמו ארץ (שמות טו יג), ואין
ימין אלא שבועה, שנאמר נשבע ה' בימינו (ישעיה סג ח), למצרים נתת קבורה,
ולישראל גור הצר הצורר להשמיד להרוג ולאבד, למה עזבתני:

[יח] [פג] אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי. (פד) מכאן סמכו
חכמים לקרות את המנילה (ביום) [בלילה], ולשנותה (בלילה)
[ביום], שנאמר אלהי אקרא יומם וגו' ולילה ולא דומיה לי: דבר אחר אלהי אקרא
יומם ודא תענה ולילה ולא דומיה לי. אמר ר' פנחס בשם ר' הושעיא אבותינו צעקו
במצרים לפניך ושמת את נאקתם, וכתוב בהם וה' הולך לפניהם יומם (שמות יג כא),
ואנו צמנו וענינו נפשנו, ופגענו והתפללנו ביום ובלילה, ולא עשית לנו נסים לא
ביום ולא בלילה, אם אין בנו מעשים, עשה עמנו למען קדושת שמך, ואתה קדוש
יושב תהלות ישראל (תהלים כג ד):

[יט] [ואתה קדוש יושב תהלות ישראל]. (פה) ר' שמואל בר' חנינא אמר כל קילום
וקילום שישראל מקלסין דהקב"ה, כבודו יושב ביניהם שנאמר ואתה
קדוש יושב תהלות ישראל. אמרה אסתר אם אין אתה עונה אותנו הם מאבדין
אותנו, ומה אני מקיים ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ואם תישענו, יתקיים
בנו ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: (פו) אמר ר' יהושע בן לוי יבא עלי כך וכך,
אם נסתכלתי בספר אנדה מימי, אלא פעם אחת מצאתי ספר אנדה, וראיתי בו
(פו) מאה ושבעים וחמשה פרשיות שכתוב בתורה [דבור] ואמירה וציווי, כנגד מאה
ושבעים וחמשה שנותיו של אברהם אבינו, מה טעם, לקחת מתנות באדם (שם סו יט),

הערות ותקונים

מסתבש וכן אלי אלהים עלה צהס, ותקן שם הרד"ל והרז"ו עפ"י הילקוט תהלים רמז תתע"ז שהביא
בשם איכה רבתי הגי' כמו שהוא לנכון בשו"ס לפנינו: (פב) מלמד שהי' הים זרקן ליבשה. מכילתא בשלח
מוסתא דשירה פ"ט, פדר"א פמ"ב: (פג) אלהי אקרא יומם מכאן סמכו חכמים לקרות את המנילה
יומם. כ"ה נס בכ"ו ו', וליתא בכ"ו האחרים ובנדפס: (פד) מכאן סמכו חכמים לקרות את המנילה
ביום ולשנותה בלילה. תקנתו של לקרות את המנילה בלילה ולשנותה ביום, כמו שהוא בגמרא מגילה ד'
ע"א, והובא שם ג"כ הכתוב אלהי אקרא יומם וגו': (פה) ר' שמואל בר' חנינא אמר. מובא בילקוט
תהלים רמז תרפ"ה בשם המדרש, ובטעות ר' שמואל בר' חנינא ז"ל בר' חנינא, והמאמר נשנה גם
בפסיקתא דר"כ פסקא החדש (מ"ט ע"א), ושם הגי' ר' שמואל בר' חנינא ז"ל בר' חנינא, ונוסף שם אביו,
ובפסיקתא רבתי הודש איתא ר' שמואל בר' חייא בר' יודא בשם ר' חנינא, ז"ל ר' שמואל בר' חייא ור'
יודא בר' חנינא, כמו שהוא בר"כ פמ"ה אות ז' ר' שמואל בר' חייא ור' יודן בשם ר' חנינא, וכן
לעיל במזמור י"ח אות כ"ט איתא ר' שמואל בר' חייא ור' יודן בשם ר' חנינא, ובמדרש חזית פ"ב פ' דומה
דודי לזבי הגי' ר' שמואל משום ר' חנינא, ובשו"ט הנדפס דפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים איתא א"ר
שמואל וחסרי המלות "בש"ר חנינא", אבל בכ"י ג' אשר ממונו נדפס דפוס ראשון נמצא לנכון "בשם ר'
חנינא" ובכ"י האחרים הגי' "בשם ר' חנון": (פו) א"ר יהושע בן לוי יבא עלי כך וכך אם נסתכלתי בספר
אנדה מימי. נשנה בירושלמי שבת פט"ז ה"א (דף ט"ז ע"ג) ושם איתא קד"ר יהושע בן לוי אנא מן יומיו לא
איסתכלית בספרה להגדתא אלה חד זמן איסתכלית אשכחית כתוב בה קע"ה פרשיות שכתוב בתורה דבר
אמירה ציווי כו', וכ"ה בשם' סופרים פט"ז ה"א, ורבינו יצחק אבן גיאות בהלכות הלל (דף א' ע"ב) הביא
המאמר בשם מדרש תהלים, ועיין מ"ש הרב המגיד פ"ג מהלכות חנוכה ה"ב שזה שכתב הרמב"ם שהיו
עונים קב"ג פעמים הללויה בכלל סימן בהם שנותיו של אהרן הו"א מן מדרש תהלים: (פז) קע"ה
פרשיות. בשם' סופרים נוסף הלכך קבש קע"ה סדרים בתורה בכל שבת ושבת עולת תמיד, ונרשם שם
בשם י"ט סוף ב"ק דבני מערכה מסקי לתלת שנין היינו שלש שנים ומנחה וס"ל קע"ה שבתות: ועיין
מה שכתב ידידי הרב הגדול החוקר מוכר"ר יואל ד"ר מילנער בשם' סופרים שהו"א לאור עט הערות
מהוכחות

באדם זה אברהם, שנאמר האדם הגדול בענקים (יסוע יד טו). (פח) ומאה וארבעים ושבעה מזמורים שבספר תהלים, כנגד שנותיו של יעקב, (פט) מה טעם, אמר ר' אבא בר כהנא ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. (צ) ומאה ועשרים ושלושה פעמים שעונין אחר הקורא את ההלל הללויה, כנגד שנותיו של אהרן, (צא) ומה טעם, יראי ה' הללוהו (תהלים עג כד), וכתוב יראו את ה' קדושו (טו לז י), ואהרן נקרא קדוש, שנאמר (ו) לאהרן קדוש ה' (טו קו טו). ר' שמואל בשם ר' חנינא אמר כל תהלה ותהלה שישראל מקלסין להקב"ה, הרי הוא למעלה מן הקילום, ומה טעם, שנאמר ומרום על כל ברכה ותהלה (נחמיה ט ט). (צב) ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כתיב וירא אליו ה' באלוני סמרא והוא יושב (בראשית יח ה), (צג) ישב כתיב, בא לעמוד, אמר לו הקב"ה שב אתה, וסימן לבניך שבשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, (צד) וקראין את שמע ומתפללין, הן יושבין וכבודי עומד ביניהם, ומה טעם, דכתיב אלהים נצב בעדת אל (תהלים פג ה). ר' חגי בשם ר' יצחק אלהים עומד אין כתיב כאן, אלא אלהים נצב, (צה) [איטימוס], (צו) כמה דאת אמר [ונצבת

הערות ותקונים

מחוכמות דף ר"כ: (פח) וקמ"ז מזמורים שבספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב. מוצא בתוס' פסחים ק"ז ע"א ד"ה שעומדים בשם המדרש. ואף שהביאו בשם מדרש סהם סומו למדרש שלפניו. ואע"ג דלספרינו ק"ן מזמורים הם, תלת מהם נכללים בתלת אחרים, לדעת חז"ל בבלי ברכות ט' ע"ב אשרי ולמה רגשו הדא פרשתא היא. וכן תראה במדרש שו"ע מזמור כ' שמונה עשר מזמורים יש מראש הספר עד הפסוק הזה (במזמור כ') שאשרי ולמה רגשו הד הוא. וכן הוא מפורש קן בירושלמי ברכות פ"ד ה"ג (ז' ע"ד) תענית פ"ב ה"ב (ס"ה ע"ג) אם יאמר לך אדם תשעה עשר הן, אמר לו למה רגשו לית הוא מיטין. וכן בגמרא מגילה י"ז ע"ב על פסוק ממזמור י' הביא שאמרה דוד בתשיעית ופירש"י ואם תאמר שמינית היא אשרי ולמה רגשו גוים תרתי פרשתא היא וע"ש בתוס', ולדעתם למנחה על מות ולמה ה' תעמוד ברחוק תרתי נינהו. אולם הגי' הנכונה כמו שמוצא שם בצדו בשם ס"א שהגי' ברש"י עשירית היא אשרי ולמה רגשו חדא היא, וכן מנאחי שהביא קן בעל מנחת סי בהקדמתו לתהלים שראה ברש"י כ"י הוסיף ואל"ת עשירית היא אשרי ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא כדלמריין בברכות גבי ו"ח ברכות פ"ק ע"ב, וזו היא גי' ישרה ואין מקום לקשיית התוס', גם הביא הרב בעל מנחת סי שמואל בכמה ספרים שאין לא לנו תהלת המזמור וכ"כ הרד"ק שם, וכן מנא' בס' קדמון כי הללו את ה' כל גוים אינו תהלת מזמור רק הוא דבק עם מזמור שלפניו פשו להו קמ"ז כמייבא דירושלמי שו"ע, ועיין תוס' פסחים ק"ז ע"א, ועיין בזה מה שהעיר הרב הגדול מוהר"ר יואל מיללער בהערותיו למס' סופרים דף רכ"ב: (פט) מה טעם א"ר אבא בר כהנא ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. וכ"ה גם בכ"י ו' ובירושלמי שם אינו מואל מה טעם, גם לא הוצא בשם ר' אבא בר כהנא, רק סיים שנאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, וכ"ה גם סופרים שם, וכן בכל כ"י האחרים ובגדלם ליתא המלות "א"ר אבא בר כהנא", וגם בילקוט הגי' א"ר אבא בר כהנא, ומה שהביא הכתוב ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, כי ישראל הוא יעקב והוא ע"ד אומרים ז"ל ישראל ישראל סבא, וזה כוננת בילקוט שם אחר שסיים ואתה קדוש יושב תהלות ישראל סיים, "ישראל סבא": (צ) וקמ"ג פעמים שעונין אחר הקורא את הלל הללויה. עיין פי' שלא היו נקראין לקרוא כל א' בפני עצמו ה' א' קורא ההלל והן עונין על כל דבר ודבר הללויה, עיין רש"י סוכה ל"ח ע"ב, ועיין בק"ע בירושלמי שם, ועיין מה שהעיר הרב הגדול מוהר"ר יואל מיללער במס' סופרים שלו דף רכ"ג: (צא) ומה טעם יראי ה' הללוהו וכתוב יראו את ה' קדושו, ואהרן נקרא קדוש, שג' ולאהרן קדוש ה'. בירושלמי שם סיים הללויה הללו אל בקדשו, לאהרן קדושו [שנאמר] לאהרן קדוש ה' ע"ב, ודורש מלת קדושו כמו בשביל אהרן קדשו ומייתי ראיה שהי' נקרא קדוש ה': (צב) ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר. זה הוא הסיוס להדרשה שפחה כל קילום וקילום שישראל מקלסין להקב"ה כבודו יושב ביניהם, ועל זה הביא את דברי ר' ברכיה, ובפסיקתא דר"כ פ' הוודש (מ"ח ע"ב) וברבתי ובג"ר פמ"ח אות ז' מאמר ר' ברכיה הוא מוקדם למאמר של ר' שמואל בר חייה כל קילום וקילום שישראל מקלסין בו, ועיין גם במדרש חזית פ"ב פ' דומה דודי, ובגמ"ר פי"א אות ב' ולעיל מזמור י"ח אות כ"ט: (צג) ישב כתיב, עיין ב"פפה הוא בר"ר שם מה שהביא בשם הרא"מ ועיין תוס' פסחים ג' ע"ב ד"ה רכבת דכל היכא דכתיב ישב בלא וי"ו אחא לדרשא: (צד) וקראין את שמע ומתפללין. במקומות הנ"ל ליתא למלת "ומתפללין" ורק וקראין ק"ש ומשמע דק"ש בישיבה וכשיטת בני צבל במחלוקת בני צבל ובני ארץ ישראל, ואולי יש למחוק המלה ומתפללין כי תפלה הכל סברי שהוא משומד: (צה) איטימוס. הוספתי כמו שהוא בכל המקומות הנ"ל ופי' ביוני θεομιμος מוכן ומזומן, וכן עתידיס (אסתר ח' י"ג) תר' איטימוסין, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ח: (צו) כמד"א ונצבת על האור. הוספתי כמו שהוא בגמ"ר שם והביא ראי' שמשא

על הצור (שמות לג כא), וכתוב] והיה שרם יקראו ואני אענה (ישעיה סג כד):
 [כ] [צז] בך בטחו אבותינו. במצרים: בטחו ותפלטמו. מיד פרעה: אליך זעקו.
 [צח] כמו שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו (שמות ז כג):
 ונמלטו. דכתיב וישע ה' ביום ההוא (שם יד ז), וכל כך למה, משום בך בטחו ולא
 בושו, הכל בזכות הבטחה: (צט) ואנכי תולעת ולא איש. מה התולעת הזו אין לה
 אלא פיה, כך ישראל אין להם אלא תפלת הפה. מה תולעת מתעקרת את האילן
 בפיה, כך ישראל מתעקרין בפיהם ובתפלתם גזירות רעות שמחשבין עליהם אומות
 העולם, הרא הוא דכתיב אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מה יד), וכתוב בתריה הנה
 שמתוך למורג חרוץ (שם סג טו): (ק) [דבר אחר] ואנכי תולעת ולא איש. ר' יהושע
 בן לוי אמר (קא) אני הוא שהלכשתוך פורפרייה על הים, ולא איש אחר בעולם.
 ר' שמואל בר נחמני אמר אני הוא שעשיתו לך משכן של תולעת שני, שנאמר ואת
 המשכן תעשה [וגו'] ותולעת שני (שמות טו א), ולא איש אחר בעולם: חרפת אדם
 ובווי עם. מה התולעת הזו בזויה בין הבריות, כן ישראל בוויין בין האומות,

הערות ותקונים

שמש עמד מוכן ומומן קודם שיבא הקב"ה, וכן הראוי מן הכתוב והי' טרם יקראו, וזהו
 נלכ עומד וממתין על תפלת ישראל: (צז) בך בטחו אבותינו במצרים בטחו ותפלטמו מיד פרעה. כ"ה
 גם בכ"ו ו', וחסר בכ"ה האחרים ובגדפס ובילקוט סוף רמז תרפ"ה, והרא"פ הוסיף זה בגליון:
 [צח] כמה שנאמר. כ"ה גם בכ"ו ו', ובכ"ו האחרים כמה דאמר, נ"ל כמה דאית אמר, גם חסר
 שם סיפא דקרא "מן העבודה ויזעקו", ובילקוט תהלים רמז תרפ"ה חסרים המלות "כמה שנאמר
 ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו" ומתחיל שם אליך זעקו ונמלטו, ומה שכתיים חסר: (צט) ואנכי
 תולעת ולא איש. בכ"ו ג' ובכ"ו ח' ובדפוס ראשון דפוס קאזשטאטניא, הגי' ואנכי תולעת ולא איש מה
 התולעת הזאת אין לה אלא פיה, כך ישראל אין להם אלא פיהם, ואח"כ מתחיל ד"ה אמר ר' יהושע
 בן לוי אומה שהלבישה אותך פורפריה בים, והאמאר שלמינו משונה ובסגנון אחר, והכיוס מה תולעת
 מתעקרת בו ליתא שם. ובכ"ו ז' ד' ה' ז' נוסף ז' מאמרים אחרי המלות ואני תולעת ולא איש:
 כשהקב"ה נתן גדולה לנדיקים הן ממשעין את עמון, אברהם אמר ואנכי עפר ואפר (בראשית י"ח כ"ו),
 עשה ואתהן אמרו, ונתנו מה (שמות ט"ו ז'), דוד אמר ואנכי תולעת ולא איש, שאלו אמר הלאו בן
 ימינו אנכי [מקמי שצטי ישראל ומשפחתי הצעירה וגו'] [ש"א ט' כ"ה], וגדעון אמר הנה אלפי הדל
 במנשה [ואנכי הצעיר צבית אבי] [שופטים ו' ט"ו], והרשעים בשפה שהקב"ה נתן להם גדולה מחרפין
 ומגדפין כלפי מעלה, פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה' ז'), גלית הפלשתי אמר אני
 חרפתי [את מערכות ישראל] [ש"א י"ז י'], סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות [וגו'] [מ"ז י"ח ל"ה],
 נבוכדנצר אמר [ומן] הוא אלהי די יש"בניכון מן ידי [דניאל ג' ט"ו], על בלשלאר אמר ועל מרא
 שמיא התרוומת (שם ה' כ"ג), וכן על חירם מלך טור נאמר ותתן לנך כלב אלהים [יהוקאל כ"ה ז']:
 ואחר זה מובא ואנכי תולעת ולא איש מה התולעת אין לה אלא פיה כך ישראל אין להם אלא פיהם, ואחר
 זה נמלא הוספה שנית: ד"ה מה תולעת הזאת אינה מכה את הארזים אלא בפיה והיא רכה ומכה את
 הקשה, כך ישראל אין להם אלא תפלה, שהאומות נמשלו כארזים שנאמר הנה אשור ארז בלבנון
 [יהוקאל ל"א ג'], וכסהן מתגברין עליהן, חוררין בחשבתן וטעקים בתפלה, שנאמר שמע ה' קול יהודה
 [דברים ל"ג ז'], וכן אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' וגו' [ש"א י"ז מ"ה],
 ועל כן ישראל חופסין להם אומות אבותם, שנאמר ובקשתם משם את ה' אלהיך וגו' [דברים ד' כ"ט],
 ע"כ: וזה ליתא בדפוס ראשון רק המדפים מוויניא הוסיף ההוספות אל הספר כמו שמלא בכ"ו הג"ל
 רק הוסיפם אחרי המלות אין להם אלא פיהם, גם בהוספה ראשונה במקום כשהקב"ה, ה"ג כד קדוש
 ברוך הוא, אולם בדפוסים האחרים נשתבש המלה "כד" ועשית "קך" בשעות וכן בהוספה שניה
 במקום הכתוב אתה בא אלי בחרב, ה"ג הוא הכתוב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו
 מזכיר (תהלים כ' ח'). וההוספה הראשונה הוסיף מן גמרא צבלי חולין פ"ט ע"ה (ויש קאת שמוס
 בראיות הפסוקים), וההוספה השניה הוסיף מן הילמדנו והוא בתחומא הגדפס מכבר בשלה אות ט'
 (ותחומא הגדפס מוס' שמות הוא הילמדנו מוס' שמות) וטבע מן המכילתא בשלה פ"ב צפ' וייראו מאד.
 וראיתי כי שם מובא שני כתובים כאחד הכתוב אתה בא אלי בחרב, וגם הכתוב אלה ברכב וגו',
 והרא"פ כתב בגליון המדרש על ההוספה ההיא שמלא בדפוס וויניא "איו בכתובים", ר"ל שלא נמלא
 בכ"ו שלפניו, וה"ג שם הוסיף כמו שהוא בכ"ו שלפניו: (ק) ד"ה ואנכי תולעת ריב"ל אמר. מובא
 בילקוט תהלים רמז תרפ"ו וה"גון מדרש ברמז שלפניו מוסב גם על זה: (קא) אני הוא שהלכשתוך
 פורפרייה על הים. דורש תולעת מלשון אנכי היל מתולעים (נחום ז' ד') מלנבשים בבגדי שני תולעת

(קא*) ר' ברכיה אמר (קב) ארבע מילין, (קג) תלת בעילא, וחד באיתתא, (קד) חשיך חייא דבעי למיתא, חשיך גוברא דבעי לחולשא, חשיך פתיה דבעי לסמיא, חשיך דרא דאתתא דברייתא, מן הדא ודבורה אשה נביאה (סופים ד ד) :

[כא] (קה) [דבר אחר] כך בשחו אבותינו. אלו מדרכי ואסתר: אליך זעקו. דברי הצומות וועקתם (אסתר ט לא): כך בשחו. ובכן אבוא אל המלך (סס ד טו): ולא בושו. דכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה (סס ט טו): כל רואי ילעיגו לי [יפטריו בשפה יניעו ראש]. אלו בני המן שהיו מלעיגין עליהם, ופטרין בשפתותיהם, ומניעין בראשיהם, ואומרים למחר הם נהרגין ונצלבין :

[כב] (קו) גול אל ה' יפלאהו. וכתיב גול על ה' דרכך (תהלים לו ט), (קז) רב ביבי בשם רב אמר (קח) גלה וגלגל, גלה, גלה עונותיך, ומודה ועוזב ירוחם (משלי כח יג). וגלגל, גלגל עלי ואנא טעין, הדא הוא דכתיב השלך על ה' יהבך (תהלים נב כג). אמר ר' יוחנן לכן מלך (קט) שנתנו לו קורה לטעון בעוביה, וראה אביו, אמר להן הבו עלי כל מה דאתון בעי, ואנא טעין, כך אמר להם הקב"ה גולו עונותיכם ואנא טעין: (יחלצוהו) [יצילהו] כי חפץ בו. (קי) אמר ר' שמעון בן לקיש בשלש לשונות של חיבה חיבב הקב"ה את ישראל, אלו הן, בדביקה בחשיקה בחפיצה, בדביקה ואתם הדבקים (דברים ד ד), בחשיקה חשק ה' בכם (סס ו ט), בחפיצה (קיא) כי חפץ ה' בך (ישעיה סג ד), ואנו למדין מן אותו רשע, מן פרשת

ותצא דינה (נחמיה לו א), [בדביקה] ותדבק נפשו (סס ט ג), [בחשיקה] שכבם בני חשיקה נפשו (סס ט ט), [בחפיצה] כי חפץ בבת יעקב (סס ט ט). ר' [אבא] בר אלישע מוסיף עוד תרין, באהבה ובדבור על לב, באהבה שנאמר אהבתי אתכם (מלאכי א ג), בדבור על לב שנאמר דברו על לב ירושלים (ישעיה מ ג), ואנו למדין אותם מפרשת של אותו רשע, ויאהב את הנערה (נחמיה לו ג), וידבר על לב הנערה (סס ט ט): יצילהו כי חפץ בו. (קיב) פאמה דיליה סליק :

[כג] (קיג) כי אתה גוהי. כמה דאת אמר בניחו מרחם יצא (איוב לח ח): מבטיחי על שדי אמי. אמרה אסתר (קיד) נתעברה אמי מת אבא, ילדה אמי

ה ערות ותקונים

זכנד פורפרייא, הוא הנגבע בתולעת שני: (קא*) ר' ברכיה אמר ארבע מילין. מובא בילקוט סס, גם בילקוט סופטים רמז מ"ב כסס שו"ט: (קב) ארבע מילין. פי' דברים: (קג) תלת בעילא. ז"ל בעולמא, תר' נער בחור עולמא. וגם הילקוט הביא תלתא בעלמא, ונדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים תלתא זכנדא: (קד) חשיך חייא דבעי למיתא. אוי להאיס החי הנזקק עורה מסומא, דורש אל המתים. וכן הגבור שמבקש עורה מהחלש, וכן איס אשר יש לו עינים ומבקש עורה מסומא, וכן אוי לדור שאשש היא מנהיגו, נוטג כלאן עמך חרג' דמדבר, וכן על דברת בני אדם (קהלת ג' י"ח), וזה ססיס ודבורה אשה נביאה, שאשש היתה נביאה: (קה) ד"ל כך בשחו. מובא בילקוט תהלים סס: (קו) גול אל ה'. מובא בילקוט תהלים סס: (קז) רב ביבי בשם רב. בילקוט רבי פנחס: (קח) גלה וגלגל. באיזה כ"י ונדפס גם בילקוט הלשון משושב, ולפניו הגי' נכונה, כי דורש גול משרש גלה ומשרש גלל, ובתחלה אמר גלה גלה עונותיך. והביא ראיה מן ומודה ועוזב ירוחם (והסיוס הזה חסר בנדפס), ואח"כ אמר גלגל גלגל עלי ואנא טעין: (קט) שנתנו לו קורה לטעון בעוביה. יתר נטון כגו' הילקוט שנתן לו לטעון עוביה של קורה, ונדפס ובאזוה כ"י הגי' שנתן לו לטעון בעובי הקורה: (קי) א"ר. שמעון בן לקיש בג' לשונות. נשהב זכ"ר פ"ס אות ז' ומובא בילקוט מלאכי רמז תקס"ו בשם ז"ר, ונרשס שס בזרו פ"ס וז"ל פ"ס: (קיא) כי חפץ ה' בך. זכ"ר מובא הכתוב ואשרו אתכם כל הגוים (כי תהיו אתם ארץ חפץ) [מלאכי ג' י"ב] וכ"ה בילקוט סס, וכאשר לפניו כ"ה גם בכ"ו ו', ובכ"י האחרים ונדפס הוא כמו זכ"ר: (קיב) פאמה דיליה סליק. כ"ה בכ"י ג' ונדפוס ראשון אצל זכ"י האחרים ונדפוס וויניציא, ואח"כ בכל הדפוסים גם בילקוט תהלים רמז תרס"ו פיזומא ידי סליקו, ומלאהי המאמר נפסיקהא דר"כ פסקא נהדש השלישי (ק"א ע"ב) על הספוק יחלני כי חפץ בי (תהלים י"ח כ'), א"ר יוחנן פיזומא ידיה הוא סליקה ביה למיתן לי אורייתא, והמסדר מנודרס שו"ט הביא זה על ילניו כי חפץ בו. ובאזוה כ"י מן "י" נעשית "א" ונשהבס המלה והאינו פאמה במקום פיזומא, ובארתי המלה נפסיקהא שס הערה י"ח: (קיג) כי אתה גוהי עד סוף אות כ"ג, כ"ה גם בכ"ו ו', וליתא זכ"י האחרים ונדפס ובילקוט, והרא"פ הוסיף זה בגליון: (קיד) נתעברה אמי מת אבא ילדה אמי. עיין מגלה י"ג ע"א כי אין לה אב ואם זכמות

ומתה היא, והבטחתני ונתת לי שדים חילוף שדי אמי, שנאמר ויהי אומן את הדסה (אסתר ג ז), אשתי של מרדכי היתה מינקת את אסתר, ומרדכי היה אומן אותה:

[כד] אל תרחק ממני כי צרה קרובה. (קמו) אימתי, בשעה שגזר אחשוורוש להשמיר להרוג ולאבד (אסתר ג יג), באותה שעה נכנסה אסתר שלא ברשות, שנאמר ותעמוד בחצר בית המלך (סס ס א). (קמו) שבעה (קיו) קנקלין היה למלך, נכנסה לקנקל ראשון ולשני ולשלישי, כיון שנכנסה לקנקל רביעי, התחיל אחשוורוש מחרק בשיניו (קיה) ומכסכם, אמר חבל על דמובדין ולא משתכחין, וכמה הפצתי ובקשתי לושתי המלכה שתכנס לפני, ולא בקשה ליכנס, שנאמר ותמאן המלכה ושתי (אסתר א יב), וגזרתי עליה הריגה, וזו נכנסה כוונה ש"א ברשות, עמדה לה באמצע קנקל רביעי, הראשונים לא היו יכולין לנגוע בה, שכבר עברה על רשותן, (קיס) האחרונים לא היו יכולין לנגוע בה, שעדיין לא עברה על רשותן, (קכ) ר' לוי בשם [ר'] חמא אמר, הוא שדוד סודר עליה תפ"ה בשעה שהעליונים והתחתונים מקלסין לפני הקב"ה הללויה הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים (תהלים קמח א), באותה שעה אמרה אסתר אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר:

[כה] סבבוני פרים רבים. אלו אוכלוסין של אחשוורוש: אבירי בשן כתרונני, (קכא) מכתרין לי, כמה דאת אמר כתרין את בנימן (שופטים ג מג). ר' אחא אמר אלו בניו של המן שממתינין לה עד שתפול, כמה דאת אמר רשע מכתיר את הצדיק (מקוץ א ד): פצו עלי פיהם אריה מורף ושואג, מה אריה גוהר על טרפו (קכב) ומפספסו, כך אחשוורוש גוהר עלי ומפספסני: כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי. שלא נדבק בי עצם מעצמי: היה לבי כדונג. (קכג) כהדין שעוותא: יבש בחרש כחי. כחרש הזה שאין בו לחוחית: ולשוני (מדובק) [מודבק] מלקוחי. (קכד) [שנדבק לשוני לוושמי]. (קכה) למה נקרא מלקחיים, שהן כמין מלקחיים ליקח את האוכל, וזה החיך, מן הדא תדבק לשוני לחכי (תהלים קלו ו), וכתוב וחק אוכל יטעם לו (איוב יב יא): דבר אחר ולשוני מודבק מלקוחי. שהוא דבוק לחכי, (קכו) שביטשני משתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כמה דאת אמר כי יקח טוב נתתי לכם (משלי ד כ): ולעפר מות תשפתני. למה אני דומה לכירה שהיא מונחת בפרשת דרכים, והיו עוברין ושביין (קכז) שופתין קדירותיהן עליה:

הערות ותקונים

זכמות אביה ואמה למה לי, אמר רב אחא עיברתה אמה מת אביה ילדתה מתה אמה: (קמו) אימתי בשעה שגזר אחשוורוש. מוצא במוטות הלוי דף ק"מ ע"ב ונדף קמ"ה ע"א בשם המדרש שו"ט: (קמו) שבעה קנקלין היה למלך. מוצא בילקוט תהלים רמז תרפ"ז וחסר הליון: (קיו) קנקלין. בל"ר Coenaculum סי' הדר (טאפעלנאמער), ולדעתי יש לתקן בע"ז ג"א ע"ב במקום קילקלין ז"ל קנקלין: (קיה) ומכסכם. עיין ערוך ערך כסכם וכתב שם המוספי פי' בל"י פועל הגעת הראש: (קיס) האחרונים כ"ה גס ככ"י ו' וזילקוט, אבל ככ"י האחרים ונדפס הגי' האמלטיים: (קכ) ר' לוי בש"ר חמא עד הללוהו במרומים בלתי מובן, ואין להם שייכות לכאן, והילקוט השמיט זה: (קכא) מכתרין לי כמד"א כתרין את בנימין ר' אחא אמר אלו בניו של המן שממתינין לה עד שתפול כד"א רשע מכתיר את הצדיק. כ"ה גס ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ונדפס וזילקוט ליתא, ושם הגי' אבירי בשן כתרונני אלו בניו של המן, וכן הוסיף מהרא"פ בגליון כמו שהוא ככ"י שלפניו: (קכב) ומפספסו. פי' מפרך, עיין ערוך ספסם א', ועיין ערך ספסף: (קכג) כהדין שעוותא. וכן חרגומו היך שעוא: (קכד) שנדבק לשוני לוושמי. פי' לוושט שלי, ומוצא ברד"ק בשם המדרש, ונדפס הגי' לוויסימי: (קכה) למה נקרא מלקחיים עד וחק אוכל יטעם לו. כ"ה גס ככ"י ו', וליתא ככ"י האחרים ונדפס וזילקוט, וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, ור"תי ברד"ק צפי' לתהלים שם שכתב והמלקוחים הם החניכים למעלה מהלשון ומתחתיה ונקראו מלקוחים לפי שלוקחים המאכל בעת הליעסה: (קכו) שביטשני משתי תורות כו'. וגם זה הביא ברד"ק וסיים ור"טו לומר בעבור שמד הללוהו, ור"תי זילקוט שביטשני משתי תורות, ז"ל שבעלתי: (קכז) שופתין. כ"ה גס בל"י כ"י, ובל"י כ"י האחרים ונדפס בעטות שופתין, והוא מלשון שפות הסיר (מ"ג ד' ל"ח), ומוה ושופות ז' קדירות, פי' ועורכות, ור"תי ברד"ק הביא וז"ל תשפתני ז"ן שפות הסיר, ונדפס א"י דומה לכירה שנתנה בין שתי דרכים ועוצרים ושבים שופתיים עליה: (מדרש תהלים) י"ג 13.

[כו] כי סבבוני כלבים. אלו בניו של המן: עדת מרעים הקיפוני. אלו אוכלוסין של המן: כארי ידי ורגלי. (קב"ח) [ר' יהודה אמר] עשו לי כשפים שיעשו ידי ורגליי (קב"ח) כאורות לפני אחשורוש, ונעשה לי גם והוארו ידי ורגלי כהדין (קל) ספוריונו. ר' נחמיה אמר (קלא) הוכרו ידי ורגלי לפני אחשורוש, כמה דאת אמר ויברך ה' אותך לרגלי (נחמיה ל ג), והיתה ברכה מצויה במעשה ידי, שבתחלה היה שולט מסוף העולם ועד סופו, שנאמר מהודו ועד כוש (אסתר א ה), וכשהג את ושתי מרדו עליו כולן, וכיון שנשא אותי חזרו לו שבע ועשרים ומאה מדינות בזכותי, (קלב) כנגד מאה שנים ועשרים שנים ושבע שנים שחיתה שרה אמנו, וכשנפל המן וחזרה הגדולה למרדכי, חזרו כולם, שנאמר וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי היים (ש"ס י ב):

[כז] יחלקן בנדי להם. (קלג) דין אמר אנא נסיב פורפירא ופלגא דידיה, ודין אמר אנא נסיב קדשייה ושרייה: ועל לבושי יפילו גורל. אמר ר' הונא זה פורפירא, שאין דרכו של הדיוט להשתמש בה, והיו מפילין עליו גורל: ואתה ה' אל תרחק. חוס ורהם עלי: אילותי לעזרתי חושה. אמר ר' יוחנן (קלד) אותה קפיצה שקפצת כאיל על אבותי בים והושעתם, כן תקפוץ עלי היום ותפלמני, באותה שעה ירד מלאך מן השמים וסמרו על פיו, ואמר לו רשע (קלה) קנייתך עומדת בחוץ, ואתה יושב בפנים, (קלו) ויהי בראות המלך אין כתיב, אלא ויהי בראות (אסתר ס ג), בעל כרחו שלא בטובתו נשאה חן בעיניו. (קלז) אמר ר' תחליפא מצינו שהארץ השרביט שתיים ושלושים אמה, והננס האחרון גדול מן הראשון, כל שעה שהיתה

הערות ותקונים

(קב"ח) ר' יהודה אמר עשו לי כשפים שיעשו ידי ורגלי כאורות כו' עד מס על הארץ (סוף אות כ"ו), כ"ה גם ככ"ו, וכן הוסיף מהר"פ בגליון, אבל ככ"ו האחרים ובנדפס המאמר קטוע, וכך איתא שם ר' יהודה אומר שעשו לה כשפים, כארי ידי ורגלי לפני אחשורוש. ובילקוט רמז תרפ"ו איתא כך: ר' יהודה אומר עשה לי כשפים. (הוכרו ידי ורגלי לפני אחשורוש) ר' נחמיה אמר הוכרו ידי ורגלי לפני אחשורוש, המלות שהסגרתיה הם טסחא אחרת על דברי ר' נחמיה והובאו פניהם, ובילקוט שם על דברי ר' נחמיה נרשם בלדו "אינו במדרש" זה כי לא נמצא לפנינו בנדפס, גם חסר בכ"ו האחרים, גם בכ"ו ג' אשר ממנו נדפס דפוס ראשון: (קב"ח) כאורות. דורש כארי מלשון כאור בלשון רז"ל, שפי' משונה (שענדליך אבשיינד) עיין ערוך ערך כאר ז': (קל) ספוריונו. ספיר (שמות כ"ח י"ח) תיב"ע ספיריונו, ובירושלמי ספוריונו, ובפסיקתא דר"כ פסקא עניה סוערה (קל"ה ע"ג) ויסתדין בספירים סמפיריוני: (קלא) הוכרו ידי ורגלי לפני אחשורוש. דורש כארי מלשון כר ביוני $\chi\alpha\rho\alpha$ שפי' טובה ששון, עיין ערוך כר ט', ועל זה הביא וסיחא ברכה מלויה נמעשה ידי: (קלב) כנגד קכ"ו שנים שחיתה שרה אמנו. בילקוט אסתר רמז אלף מ"ה הביא וז"ל: מה ראה לשלוט על קכ"ו מדינה אלא אמר הקב"ה הוא יכול אסתר לאשה מנחת ביה של שרה שחיתה קכ"ו שנה תבוא ותמנוך על קכ"ו מדינה עכ"ל. והוא לקוח מן מדרש פנים אחרים ז' (אשר הולאתי לאור בספרי דאגדתא): (קלג) דין אמר אנא נסיב פורפירא ופלגא דידיה. אולי ז"ל אנא נסיב פורפירא דידיה ומלגני, והוא תרגום על יחלקן, או ז"ל ופלגניא והוא מלשון מכנסי שהניס למה הן דומין כמין פלגיא של פרשין (גדה י"ג סע"ג) כן הביא הערוך בערך פלגיא, ובגמרא שם הגי' פמלגיא, ועיין שם בהערת הרמ"ל והמלה יונית $\psi\epsilon\lambda\omicron\gamma\epsilon\upsilon\sigma$, או היא המלה שהביא המוספי בערך פלגין מירושלמי נדרים פ"י מהו להתיר בפלוגוספי בל"ו $\psi\epsilon\lambda\omicron\gamma\epsilon\upsilon\sigma$ מין כתונת קטן: (קלד) אותה קפיצה שקפצת. בדפוס וויניציא נטעות אותה הקפצה שהקפצת על אבותינו זיס, ז"ל הקפצה שהקפצת, ובדפוס ראשון כתוב לנטון: (קלה) קנייתך. היא המלה היונית $\eta\upsilon\tau\chi$ סי' אשה. ועיין בערוך ערך זיטייטוס שכתב על מהמר אחד מז"ר סי' קונעתו אשתו. וסיים ודוגמתו במדרש תהלים ובמדרש מגילת אסתר א"ל הקב"ה. רשע מה אלה יושב מנפנים וקונעתך מבחון. המלות "ובמדרש מגילת אסתר" היא הוספה מאוחרת שחשב שהערוך כוון במאמר זה למדרש אסתר, וזה אינו, כי לא נמצא שם מזה במדרש, והערוך לא הביא את המדרש אסתר. ובמדרש המלה יפה העיר הרב הגדול הצלחן הנפלא בעל ערוך השלם שהיא מלשון ערבי, ופי' אשה רכה ואפונקת (איינע לארסט פרויה), ונכון להגיה לפנינו כני' הערוך קונעתך. וגם בילקוט תהלים שם הביא קונעתך ובגדו נרשם במדרש כחוב קנייתך, ובכ"ו א' (שלפנינו) ובכ"ו ו' כתוב בלד על הצלחן "קנייתך סי' אהובתך כמו קונעתך": (קלו) ויהי בראות עד אלא בראות. כ"ה גם בכ"ו ו', וליחא בכ"ו האחרים ובנדפס ובילקוט: (קלז) א"ר תחליפא מצינו שהארץ השרביט ל"ב אמה. כ"ה גם בכ"ו ו' ובילקוט, אבל בכ"ו האחרים ובנדפס (גם בדפוס ראשון) הגי' שהארץ השרביט ס"ב אמה

נכנסת, היה השרביט קופץ. אמר ר' יצחק ומה אם שרביטו של בשר ודם הביא חיים לאומה שלימה, שבטו של הקב"ה דכתיב רעה עמך בשבטך (מכס ז יד), על אחת כמה וכמה:

[כח] קלה הושיעני מפי אריה ומקרני [ראמים] [רמים] עניתני. אמר ר' הונא בר אידי בשעה שהיה דוד רועה את הצאן, הלך ומצא את הראם ישן במדבר, והיה סבור בו שהוא הר ועלה עליו, והיה רועה, ננער הראם ועמד, (קלש) והיה דוד רכב על קרניו, והיה גבוה עד השמים, באותה שעה אמר דוד רבוני של עולם אם אתה מורידני מן הראם הזה, אני בונה לך היכל של מאה אמה, כקרני ראם, יש אומרים לארכו מדדו, (קמו) ויש אומרים לעיגולו מדדו, (קמא) ומנין ששילם לו נדרו, שנאמר ויבן כמו [ראמים] [רמים] מקדשו (תהלים עח טו), מה עשה לו הקב"ה, זימן לו אריה אחד, וכיון שראה הראם את האריה, נתיירא ממנו, ורבץ בפני האריה, לפי שהאריה מלך על כל החיות והבהמות, (קמב) כיון שראה דוד את האריה נתיירא הימנו, זימן הקב"ה צבי, קפץ האריה אחריו, ודוד ירד והלך לו, לכך נאמר הושיעני מפי אריה כשם שעניתני מקרני ראמים:

[כט] (קמו) יראי ה' הללוהו. ר' יהושע בן לוי אמר אלו יראי שמים, (קמד) ר' שמואל בר נחמני אמר אלו גרי הצדק. (קמה) [ר] חזקיה ור' אבהו בשם ר' אלעזר אמרו אם באין הן גרי הצדק לעתיד לבא, אנטונינום בא בראש כולם, (קמו) אם בן למה נאמר וגורו ממנו כל זרע ישראל, (קמו) אמר ר' בנימין זה שבט בנימין (קמה) שנולד באחרונה. (קמט) ורבנן אמרי יראי ה' הללוהו, אלו גרי הצדק, כל זרע יעקב כבדוהו, אלו הכהנים והלויים, וגורו ממנו כל זרע ישראל, אלו ישראלים, כיוצא בדבר אתה אומר ישראל במה בה' (סס קטו ט), אלו ישראל.

הערות ותקונים

אמה, וכן הביא צעל מנות הלוי דק קמ"ה ע"א, ועיין בגמרא מגילה ס"ז ע"ב א"ר ירמיה שתי אמות ה' והעמידו על שתיים עשרה צמחיהא תנא על ששים, ועיין במהרש"א בח"א מה שהעיר על המספרים: (קלה) הושיעני מפי אריה א"ר הונא בר אידי. מוצא בילקוט תהלים רמז תרפ"ח בשם המדרש, והביא הגי' א"ר יעקב בר אידי: (קלש) והי' דוד רכב על קרניו והיה גבוה עד השמים. באהיה כ"י ובנדפס והי' דוד רכב עליו והיה מניע עד לשמים: (קמ) וי"א לעיגולו מדדו. באהיה כ"י ובנדפס וי"א לרחבו מדדו: (קמא) ומנין ששילם לו נדרו שנאמר ויבן כמו ראמים מקדשו. כ"ה נס ככ"ו ו', וליתא ככ"י האחרים ובנדפס. וגם הרא"פ הוסיף זה בגליון: (קמב) כיון שראה דוד את האריה עד קפץ האריה אחריו. כ"ה נס ככ"ו ו', וליתא ככ"י האחרים ובנדפס, והרא"פ הוסיף זה בגליון: (קמג) יראי ה' הללוהו ריב"ל אמר. מוצא בילקוט רמז תרפ"ח בשם המדרש, וכן נשתה צו"ר פ"ג אות ב': (קמד) ר' שמואל בר נחמני אמר. כ"ה נס ככ"ו ו', וכן מוצא נס בילקוט שם ובכ"י האחרים ובנדפס ר' שמואל אמר וחסרים המלות "בר נחמני" וצו"ר ר' ישמעאל בר נחמן אמר, ז"ל ר' שמואל בר נחמני: (קמה) ר' חזקיה ורבי אבהו בשר"א הם באין הן גרי צדק. הוסיפתי כמו שהוא לנטון צו"ר שם, וחסר ככל כ"י ובנדפס נס בילקוט שהשמיט המעתיק מן גרי הצדק עד גרי הצדק, ובדפוסים הראשונים נס בדפוסים האחרונים הניגו אלו גרי הצדק לעתיד לבא, אנטונינום בראש כל הגוים, הקו המפסיק הניגו אחרי המלות לעתיד לבוא כאלו מוסב למעלה, נס במקום בראש כל הגוים, וכן הוא בכל כ"י, וכן הוא בכל כ"י, אבל הגי' לפנינו נכונה, וכן הוא לנטון צו"ר שם, רק צו"ר הניגו המדפיסים "לעולם הבא" במקום "לעתיד לבוא", והמאמר נובע מירושלמי מגילה פ"א ה"ג (ט"ב ע"ב) ופ"ג ה"ב (ע"ד ע"א) סנהדרין פ"א ה"ו (כ"ע ע"ג) אית מילין אמרין דלתגיר אנטונינום דאמר ר' חזקיה רבי אבהו בשם ר' לעזר אס באין הן גרי צדק לעתיד לבא אנטונינום בא בראשם: (קמו) אס כן למה נאמר וגורו ממנו כל זרע ישראל. במדרש וי"ר נוסף ומה ת"ל כל זרע יעקב כבדוהו, אלו אחד עשר שבטים, ואחר זה נאמר א"כ למה נאמר וגורו ממנו כל זרע ישראל: (קמו) א"ר בנימין צו"ר נוסף "בר לוי": (קמב) שנולד באחרונה. צו"ר שם שצא באחרונה, ופי' שנולד לאחר שכבר נקרא ישראל לכן יקראוהו ככתוב זרע ישראל, אבל שאר שבטים נולדו צבת שנקרא עדנה בשם יעקב, וכ"כ צעל יפ"ה והרד"ל: (קמג) ורבנן אמרי יראי ה' הללוהו אלו גרי הצדק כו'. כ"ה נס ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ובנדפס ובילקוט תהלים שם (וצו"ר ליתא המאמר מרבנן) נוסחה אחרת צוה ורבנן אמרי יראי ה' הללוהו אלו הכהנים כל זרע יעקב כבדוהו אלו הלויים, וגורו ממנו כל זרע ישראל אלו ישראלים, והסיוס אשר לפנינו כיוצא בדבר ליתא שם, וכאשר הוא לפנינו כן הוסיף נס הרא"פ

בית הלוי (תהלים סט י), אלו הכהנים והלויים שהן מבית הלוי. יראי ה' (שס טט יא), אלו גרי הצדק:

[ל] (קנ) כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. [בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסים אצל הדיין, אחד עני ואחד עשיר, למי הדיין מכיר פנים, הלא לעשיר, ברם הכא לא בזה ולא שקץ ענות עני]. בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין לדין, עני ועשיר, למי הדיין מהפך פניו, הלא לעשיר, ברם הכא ולא הסתיר פניו ממנו. בנוהג שבעולם עני ועשיר נכנסין לדין, למי הדיין נזקק לשמוע, הלא לעשיר, ברם הכא ובשועו אצו שמע. רב חני נזר תעניתא נחית מיטרא, אמר לא מפני שאני כדאי, אלא כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, וכשם שלא בזה ולא שקץ את [תפלתן, כך לא בזה ולא שקץ את] קרבנם:

[לא] (קנא) אנריפס המלך בקש להקריב אלף עולות ביום אחד, שלח ואמר לכהן גדול שלא יקריב אדם היום חוץ ממני, בא עני אחד ובידו שתי תורים, אמר לו לכהן הקרב לי את אלו, אמר ליה המלך ציוני ואמר לי שלא יקריב אדם היום חוץ ממנו, אמר לו אדוני כהן גדול ארבעה אני צד בכל יום, בשנים אני מפרנס, ושנים אני מקריב, ואם אין אתה מקריב לי את אלו, הרי אתה חותך את פרנסתי, עמד הכהן והקריבם. נראה לאגריפס בחלום, קרבן של עני קדמך, שלח ואמר לכהן לא כך אמרתי לך שלא יקריב אדם היום חוץ ממני, אמר ליה עני אחד בא ובידו שתי תורים, ואמר לי הקרב לי את אלו, אמרתי לו המלך ציוני כך וכך, אמר לי ארבעה אני צד בכל יום, שנים אני מקריב, ובשנים אני מתפרנס, ואם אין אתה מקריב לי, הרי אתה חותך את פרנסתי, ולא היה לי להקריבן, אמר לו יפה עשית, שכך כתוב כי לא בזה ולא שקץ ענות עני: (קנב) מעשה בשור אחד שהיו מושכין אותו אצל המזבח, ולא היה נמשך, בא עני אחד ובידו (קנג) אגודה של ירק, ויש אומרים אגודה של טרסקמון. (קנד) והושיע לו ואכלה, ונמשך אחריו, נראה לו לבעל השור בחלומו, (קנה) אגודה של ירק קדמך: מעשה באשה אחת שהביאה קומץ אחד של סולת להקריב מנחה, והיה הכהן טבוח עליה, ואומר ראו מה היא מקרבת, מה יש בזה להקריב, מה יש בזה להקטיר. נראה לכהן בחלום, אל תכוה עליה, טעלה אני עליה כאילו נפשה הקריבה, והלא

הערות ותקונים

הראש'פ בגליון, אצל פה נשתבש הלשון כי בקרא אינו כתוב "בית הלוי" רק "בית אהרן" ואולי ז"ל הכתוב בית ישראל זכרו את ה' בית אהרן זכרו את ה', בית הלוי זכרו את ה', יראי ה' זכרו את ה' (תהלים קל"ה י"ט כ'): (קנ) כי לא בזה בטהג שבעולם. פה הביא שלשה סגנונים לשון הראשון "למי הדיין מסביר פנים" לשון השני "למי הדיין מהפך פנים" ולשון השלישי "למי הדיין נזקק לשמוע". וכ"ה גם זכ"ו ו', אולם צו"ר שם וזילקוט שם מוצא רק לשון השני אצל מי הדיין הוסיף פניו. ובכ"ה האחרים ובנדפס מוצא לשון הראשון למי הדיין מסביר פנים: (קנא) אנריפס המלך. הוא המלך Agrippa אגריפפאס ומוצא הרבה פעמים בש"ס ומדרשים. והמאמר שלפנינו מוצא צו"ר פ"ג אות ה', החר טבוחה שם באות ז' התחלת המאמר, טבוחה גם המאמר הזה, וכן מוצא זילקוט תהלים רמז תרפ"ה: (קנב) מעשה בשור אחד. הוא ג"כ צו"ר שם וזילקוט שם, ושם הגי' שהיו מושכין לקרבן, וכן הגי' בנדפס ובכ"ה האחרים: (קנג) אגודה של ירק ויש אומרים אגודה של טרסקמון. כ"ה גם זכ"ו ו', והמלות "וי"א אגודה של טרסקמון" היא הוספת המעתיק שראה באיזה כ"י טסחא אחרת בזה, במקום אגודה של ירק כתוב של טרסקמון, והביא שנייה, ובכ"ה נ' כתוב של טרסקמון, ובכ"ה ז' ה' ז' הגי' של טרסקמון והמלות של ירק ליתא שם, וצו"ר כתוב של טרוקסימא, וזילקוט תהלים שם הגי' של טרסקמון, ובזלדו נרשס פי' מין ירק, לכן אין ספק אללי שלפני המעתיק שלפנינו זכ"ה ה' הגי' גם במדרש אגודה של טרסקמון. (ובטעות טרסקמון) ואחד רשס זלדו של ירק והביא ז' טסחאות אל גוף המדרש. ונדפסו ראשון הביא של ירק והטסחא העקבית "של טרסקמון" השמיט וכמו כן נדפס בכל הדפוסים והמלה יומית εραξισμω נקרא כן ירק עולשין, ומוז' בירושלמי בלמים פ"א (דף כ"ז ע"א) עולשין טרוקסימון. וגם זילקוט ז"ל של טרסקמון (במקום טרסקמון), ואין שום חלוק בין כתיבה בק"ף או בכ"ף: (קנד) והושיע לו ואכלה ונמשך אחריו. כ"ה בכל כ"י, אצל צו"ר והושיע לו ואכלה ונמשך אחריו והושיע מחו ונמשך לקרבן. המלה "ונמשך" השור והושיע מחו" היא הוספה: (קנה) אגודה של ירק

דברים קל וחומר, ומה אם שאינו מקריב נפש, נפש כתיב בו, ונפש כי תקריב (ויקרא ג א), מי שמקריב נפש על אחת כמה וכמה: (קנו) מעשה באדם אחד שהביא את קרבנו (קנו) מגלייא ומאספמייא ומחברותיה, ורואה את הכהן הגדול שהוא קומץ ומקמיר ואוכל את השאר, אמר כל הצער שציערתי בשביל זה שיאכל, היו הכהן מפייסין אותו לומר [מה זה שלא נצטער אלא בין האולם למזבח, וזה שיאכל את מנחתך, אתה שציערת כל הצער הזה על אחת כמה וכמה שתזכה לטוב הצפון]. מה טעם, כי לא בזה ולא שקין ענות עני:

[לב] (קנה) **יאכלו** עניים וישבעו. זה מרדכי ואסתר שזכו לשלחן מלכים. תניא לשלשה חלקים נחלקה ממונו של המן, שליש למרדכי ואסתר, שליש לעמלי תורה, ושליש לבנין בית המקדש, (קנמ) [ושלשתן נאמרו בפסוק אחד, יאכלו עניים וישבעו, זה מרדכי ואסתר, יהללו את ה' דורשיו, אלו עמלי תורה, יהי לבבכם לעד, זה בנין בית המקדש], דכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים (דס"ג טו): אמר ר' יודן ממה שעשה לכם הקב"ה בעולם הזה, אתם יודעין מה מתקן לכם לעתיד לבא: אכלו וישתהו כל דשני ארץ [וגו'] זרע יעבדנו יסופר לה' לדור. (קס) אמר ר' אלעזר כל מי שבא לכלל זרע שהוא חי, יצאו נפלים שאינם חיים לעתיד לבא, שנאמר יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה, זה שבא לכלל יולד: (קסא) ר' יודן אמר יבואו דורות האחרונים, ויגידו צדקתו של הקב"ה, שעשה לדורות הראשונים: (קסב) [ר' יוחנן אמר זרע יעבדנו. (קסג) אחד צדיקים ואחד רשעים מקבלין פני שכינה, שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה (תהלים כג ב), מפני מה הרשעים מקבלין פני שכינה, אלא הרשעים שמרדו בהקב"ה בשעת מיתתן מראין להם פני שכינה, ואומרים להם בואו וראו פני המלך שהייתם מורדים בו, והוא עתיד ליפרע טכס. ואף הצדיקים בשעת פטירתן מראין להם פני שכינה, ואומרים להם בואו וראו פני המלך שאתם עובדים אותו, שהוא עתיד ליתן שכרם. (קסד) ר' אלעזר בן שמוע אומר אף הקטנים מקבלין פני שכינה, שנאמר זרע יעבדנו יסופר לה' לדור:]

הערות ותקונים

ירק קדמך. ככ"י האחרים הגודה של ערקסמון יותר מקורבנך. וכו"ר קרבנו של עני קדמך: (קנו) מעשה באלדס אחד שהביא מגליא ומאספמייא. כן מוצא גם בילקוט שם, אבל כו"ר שם נוסף אחר מעשה בשור, עוד נאמר אחד, ובאות ו' שם הביא בעל המדרש הרי שהביא מנחתו [ל' לאחד שהביא מנחתו] מגולה [ל' מגלייא] מאספמייא וראה את הכהן שהקמין ואכל את השאר אמר אזי לי כל הצער הזה שנצטערתי בשביל זה והכל מפייסין אותו ואומרים לו ומה אם זה שלא נצטער אלא שתי פסיעות בין האולם למזבח וזה לאכול אתה שנצטערת כל הצער על אחת כמה וכמה: (קנו) מגליא ומאספמייא. גליא הוא כתר אלל עקרון ותכונתה בגבול לפונה של יודיה ולתתום א"י נחשבת, ובמקום ומאספמייא ל' ומאספמייא, והיא Apamāa עיר בסוריא ובארס נהרים, עיין להלן מזמור ס"ח הערה כ"א: (קנה) יאכלו עניים וישבעו זה מרדכי ואסתר. מוצא בילקוט רמז תרפ"ח בשם המדרש: (קנמ) ושלשתן נאמרו בפסוק אחד. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י ובנדפסם ובילקוט בשם המדרש, וחסר גם ככ"י ו' שהשמיים המעתיק מן בית המקדש ראשון עד בית המקדש שני: (קס) א"ר אלעזר כל מי שבא לכלל זרע. עיין סנהדרין ק"י ע"ב וברש"י שם, ועיין ירושלמי שביעית סוף פ"ד ובמראה הפנים שם, והביא שם דברי המדרש שלפניו, ובילקוט תהלים רמז תרפ"ח במקום א"ר יודן ל' א"ר אלעזר: (קסא) ר' יודן אמר יבואו דורות האחרונים. כ"ה בכל כ"י ובנדפסם, והילקוט שם הביא הני' ר' שמעון בן אליעזר, ומה שמגין בלדו "ת"כ" מוסב על סיוס המאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה וכו"א כי לא יראני האלדס וחי, בחייהו איין רואין הא בשעת מיתתן רואין, והוא בת"כ ויקרא פ"א פרק ב': (קסב) ר' יוחנן אמר. הוספתי כמו שהוא בכ"י ד' ה' ו', וחסר גם ככ"י ג' ו' ח' ובדפוס ראשון, והמדפיס מוויניציא הוסיף זה והא"כ נדפס בכל הדפוסים, והרא"פ כתב בגליון אינו ככתובים, ר"ל שלא נמלא בכ"י שהי' לפניו: (קסג) אחד צדיקים ואחד רשעים מקבלין פני שכינה. עיין רש"י תהלים כ"ב ל' רעותיו דרשו מן המקרה הזה שהמתים לפני מיתתם בשעת נטילת גשמה רואין פני שכינה: (קסד) ר' אלעזר בן שמוע. נדפסם שהוסיף המדפיס מוויניציא השמיים המגלות בן שמוע:

מזמור כג

[א] **מזמור** לרוד ה' רועי לא אחסר. (א) זהו שאמר הכתוב דודי לי ואני לו הרועה בשושנים (ס"ג כ טו), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה הוה לי לאלוה, ואני אהיה לו לעם, הוא לי לאלוה, אנכי ה' אלהיך (שמות כ ב), ואני לו לעם, ולאומי אלי האוינו (ישעיה נא ד), הוא לי לאב, כי הייתי לישראל לאב (ירמיה נא ט), ואני לו לבן, בני בכורי ישראל (שמות ד כב), הוא לי לרועה, רועה ישראל האוינה (תהלים פ ב), ואני לו לצאן, (ואתנה) [ואתן] צאני צאן מרעיתי (יהקאל לו לא), הוא לי לאה, מי יתנך כאח לי (ס"ג ח ה), ואני לו לאחות, פתחי לי אחרתי רעיתי (ס"ג ט ב), אני אמרתי ה' רועי לא אחסר (תהלים כג ה), והוא אמר לי שררך אגן הסהר אל יחסר המזג (ס"ג ז ג):

[ב] **דבר** אחר ה' רועי לא אחסר. זהו שאמר הכתוב מזקנים אתבונן (תהלים ק"ט ק), (ב) אמר ר' יוסי ב"ר חנינא אתה מוצא שאין אומנות בזויה בעולם מן הרועה, שכל ימיו הוא הולך במקלו ובתרמילו, ודוד קרא להקב"ה רועה, אלא אמר דוד מזקנים אתבונן, יעקב קרא לו רועה, שאמר האלהים הרועה אותי מעודי (בראשית מח טו), אף אני קורא אותו רועה, ה' רועי לא אחסר:

[ג] **דבר** אחר ה' רועי לא אחסר. (ג) זהו שאמר הכתוב כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך (דברים כ ז), (ד) ר' יעקב אומר יכול אפילו יושב ובטל, תלמוד לומר בכל מעשה ידך, אם עשה אדם הרי הוא מתכרך, ואם לא אינו מתכרך: מהו ידע לכתך (דברים ט), הלוכך לכלוכך צערך בפרנסתך: ר' יהודה בשם ר' אלעזר אומר (ה) שלשה דברים הדרך עושה, מבלה את הכסות, ושוהקת את הגוף, (ו) וממעטת את היציאה, אבל הקב"ה לא עשה כן לישראל, אלא שמתוך לא בלתה מעליך (דברים ח ד), ה' אלהיך עמך (דברים כ ז) בבריאות הגוף, לא חסרת דבר (ס"ג ט), (ז) [זו היציאה: זה ארבעים שנה (דברים ט)]. אמר ר' יודן (ח) בזכות שאמרתם זה אלי ואנוהו (שמות טו ב), נתתי לכם שמתוך ארבעים שנה. ר' יהודה אומר שלך במדינה אין המדינה חסירה כלום, כך ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר. (ט) בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח, יום ראשון שוחט לו עגל, יום שני ששה, יום שלישי תרנגול, יום רביעי קיפניות, יום חמישי ממעט והולך, לא דומה לו יום ראשון ליום אחרון, יכול אף זה כן, תלמוד לומר זה ארבעים שנה לא חסרת דבר, יום ראשון כיום אחרון: (י) ר' נחמיה אמר לא חסרת דבר. לא חסרת אלא דבור, לא היית חסר אלא מיסר והוא מתעביר. (יא) ייעשה המן בפה כבשר עגל, והוא נעשה

הערות ותקונים

(א) ז"ל דודי לי. מוצא בילקוט תהלים רמז תר"ל וחסר ה"ן, ומוצא בילקוט ס"ג רמז תתקפ"ו צ"פ דודי לי בשם ש"ס עד ד"ל דודי לי, ומן ד"ל הוא מן מדרש חזית פ"ב פ' דודי לי. ובמדרש ס"ס הוא בהוספות ובהרחבת לשון: (ב) ח"ר יוסי בר חנינא. כ"ה בכל כ"י ובנדפס, אבל בילקוט תהלים ס"ס ח"ר חננאל בר חנינא, ז"ל ח"ר יוסי בר חנינא: (ג) ז"ל כי ה' אלהיך. מוצא בילקוט תהלים ס"ס, וכן בילקוט דברים רמז תת"ח ונרסס בלדו מדרש, וז"ל "מדרש שוחר טוב": (ד) ר' יעקב אומר. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ג' ה' ובנדפס הגי' ר' אליעזר בן יעקב, ובכ"י ב' ד' ו' ובילקוט נשמט ס"ס האומר: (ה) שלשה דברים הדרך עושה. במדרש ב"ר פל"ט אות ס' מוצא בס"ס ר' חייא, הדרך מנרמת לשלשה דברים, ממעטת פו"ר, וממעטת את היציאה, וממעטת את השם כו' ע"ס: (ו) וממעטת את היציאה. פי' הממון של הוצאה: (ז) זו היציאה: הסופי וכו"ה לנכון בכ"י ו', אבל בכל כ"י האחרים ובנדפס הלשון משוכם לא חסרת דבר זו היציאה, ה' אליך עמך, ז"ל ה' אלהיך עמך בבריאת הגוף לא חסרת דבר זו היציאה: (ח) בזכות שאמרתם זה אלי. מלת זה דריש: (ט) בטהג שבעולם אדם מקבל אורח כו'. עיין תנחומא פנחס אות ט"ו ובפירוש ס"ב מה שהעירגתי ס"ס: (י) ר' נחמיה אומר לא חסרת דבר לא חסרת אלא דבור. המלות לא חסרת אלא דבור כ"ה גם בכ"י ו', וחסר בכ"י האחרים ובנדפס, ועיין שם"ר פכ"ה אות ג' לא חסרת דבר מהו דבר כשהיה מתאור לאכול דבר והי' אומר בפיו כו' ע"ס: (יא) ייעשה המן כבשר עגל. מלת "בפס" ליתא בכ"י האחרים ובנדפס

(יב) ייעשה פסומא והוא נעשה, אם את מבקש קמח, וסחגו ברחיים (כמדבר יא ט),
 (יג) קונדיטון, או דכו במדוכה (סס סס), מעשה קדירה, ובשלו בפרור (סס סס), אישיות,
 ועשו אותו עונות (סס סס), (יד) בעינא שמנונתא רטיבא, והיה פעמו כמעם לשד
 השמן (סס סס), לכך נאמר לא חסרת דבר, אלא שהדבר בפוך מה אתה רוצה,
 [לחם], הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו ד), מים אתה רוצה, ויך את הסלע
 [וגו'] ויצאו מים רבים (כמדבר כ יא), בשר עופות אני מבקש, ותעל השליו (שמות טו יג), בשר
 בהמה וחיה אני מבקש, כיון ששמע משה ששאלו בשר, הלך אצל הקב"ה, אמר
 ליה רבונו של עולם בשר הן מבקשין, אמר לו הקב"ה תן להם, אמר לו מאין לי בשר
 (כמדבר יא יג), הצאן ובקר ישחט להם (סס סס כג), ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג
 (סס סס טו), (טו) מאי הרגני נא הרוג, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אם לא אתן לחם
 הורגין אותי, ואם אדבר כנגדן הורגין אותי, מיכן ומיכן הרוג אני, בבקשה ממך הרוג את ההרוג,
 שנאמר הרגני נא הרוג, מיד חרה לו הקב"ה, שנאמר ויקציפו על מי מריבה (תהלים קו כג),
 אמר ליה למשה תן בשר לבניי, אמר לו מאין לי בשר, אמר ליה צפרדעים היו לך
 במצרים, כנים היו לך במצרים, כל כך היית עשיר במצרים, ועכשיו נעשית עני,
 אמר לו והלא משלך היו לי, אמר ליה במצרים היה לי וכאן לא היה לי, שנאמר
 הירידה תקצר (כמדבר יא כג): (טז) רבנין אמרי לא חסרת דבר, לא היו חסירין אף
 דבור, אלא מהרהרין בלבן והיה נעשית, אתייה כההוא דאמר ר' ברכיה בשם ר' אבהו,
 וינסו (אותי) [אל] בלבכם לשאל אוכל לנפשם (תהלים עח יח), מלמד שהיו מהרהרין בלבן
 והוא עושה, שנאמר היש ה' בקרבנו אם אין (שמות יז ז): (יז) ר' שמעון בן יוחי
 אמר לא חסרת דבר, לא חסרו אלא דברי נבואה, (יח) תדע לך שכל אותן
 הימים שהיו ישראל מנודין, לא היה הדבור עם משה, שנאמר ויהי כאשר תמו
 כל אנשי המלחמה למות מקרב העם (דברים כ טו), מה כתיב בתריה, (ויאמר) [וידבר]
 ה' אלי לאמר (סס סס יז), 'אלי היה הדבור: (יט) ר' יוחנן אמר לא חסרת דבר,
 אלא תשובה, שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (יושע יד ג): (כ) ר' אייבו
 אמר לא חסרת דבר, אלא דבר, שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר,
 היה מלאך המות (כא) סכתת בהן חמשה עשר אלף ופרוטרוט, וכמה הוא
 פרוטרוט תפ"ט:

[ד] **בנאות** דשא ירביצני. (כב) שאל ר' אליעזר את ר' שמעון ואמר לו כשיצאו

הערות ותקונים

ובנדפס, וכן איתא בכ"י ו': (יב) ייעשה פסומא והוא נעשה. כ"ס בכל כ"י, אבל המדפיס הראשון
 סוסיף והביא יעשה שמן פסומא, מלת "שמן" הובא פנימה לפרש מלת פסומא, שפי' מפוסס. ובשמ"ר
 שס אלולי ה' לו פסומא אחת לאכול מיד היה נעשה לתוך פיו פעם פסומא, המוספי הביא המאמר משמ"ר
 בערך פסומא, ומפרש שהיא בל"י שס כללי לנטע ודשא. אבל נעלם ממנו כי הוא מערך פסס א', ופי'
 טוף מפוסס: (יג) קונדיטון. היא מלה רומית Conditum פי' יין הרקח ומנוסס, ובפסיקתא פסקא
 בחדש השלישי (דף ק"ב ע"ב) מה קונדיטין יש בו דגש יין ופלפלין, וכן בירושלמי ברכות פ"ב ה"א כהדין
 דשתי קונדיטין: (יד) בעינא שמנונתא רטיבא והי' טעמו כטעם לשד השמן. פי' מרק שמן, רטיבא פי'
 מרק, וזה ליתא בכ"י האחרים ובנדפס, ואיתא גס בכ"י ו': (טו) מאי הרגני נא הרוג. מובא בילקוט
 בהעלותך רמז השל"ה בשם שו"ע: (טז) רבנין אמרי לא היו חסירין אף דבור אלא מהרהרין בלבן והי'
 נעשית. עיין שמ"ר שס פכ"ה אות ג' אמר ר' אבהו אף דבר לא הי' אומר בפיו כו', ובשמ"ר סוף
 פכ"ה אות י' הוא בשם ר' שמעון ע"ס: (יז) רש"י אמר לא חסרו אלא דברי נבואה. דורש דבר מלשון
 והדבר אין בהם, שפי' חזון ונבואה: (יח) תדע לך שכל אותן הימים לא היה הדבור עם משה כו'. עיין
 תענית ל' סע"ב דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה כו' וע"ס בפירש"י:
 (יט) ר' יוחנן אמר לא חסרת דבר אלא תשובה. דורש דבר מלשון תשובה, והביא הכתוב קחו עמכם דברים:
 (כ) ר' אייבו אמר כו' אלא דבר. דורש דבר כמו דבר: (כא) סכתת בהן חמשה עשר אלף
 ופרוטרוט וכמה הוא פרוטרוט תפ"ט. קשה לעמוד על השבון, ועיין ירושלמי סוף תענית וביפס מראה
 שס. ובבלי תענית ל' ע"ב ובתוס' שס: (כב) שאל ר' אליעזר את ר' שמעון. המאמר נשנס בפסיקתא
 דר"כ פסקא ויהי בשלה (ל"ב ע"א), ובמדרש חיות פ"ד פ' נפת תפוסה ונדב"ר סוף תבוא, ומובא
 בילקוט תהלים רמז תרנ"א וחסר האיון, והוא משו"ס שלפניו, ובפסיקתא ובמדרשים ה"ל הגי' ר'
 אלעזר

ישראל מצרים, (בלי קואים) (כג) [כלי קוריים] יצאו עמם, אמר ליה לאו, (כד) ומהיכן היו לובשין כל ארבעים שנה, אמר ליה מטה שהלבישום מלאכי השרת, שנאמר ואלבישך רקמה (יחזקאל טו י): (כה) [מהו רקמה, ר' סימאי אמר] פורפירא. ולא היו בליים, ולא קרית שמלתך לא בלתה מעליך (דברים ח ד), ולא היו הקמנים גדילים, אמר ליה צא ולמד מן (כו) החלזון. הוה, שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו. ולא היו צריכין תבבוסת, אמר ליה הענן היה שף בהם (כז) ומגהיצם, אמר ליה ולא היו נשרפין, אמר ליה צא ולמד (כח) מן (הסימון) [האמיינטון] הוה, שאין מנהיצין אותו אלא באור, (כט) ולא היו עושין בהם כנמיות, אמר ליה במותן לא שלטה בהן רמה ותולעה, בחייהן לא כל שכן. אמר ליה ולא היו ססריהין מריח הויע שלא היו מחליפין לבושיהן, אמר ליה הבאר היה מעלה להן מיני דשאים, ומיני בשמים, והיו (ל) מנענעין בהם, שנאמר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני, והיה ריחו נודף מסוף העולם ועד סופו, בא שלמה ואמר וריח שלמותיך כריח לבנון (ש"ש ד יא), ואמר נרד וכרכום קנה וקמרון [וגו'] עם כל ראשי בשמים (ש"ש טז יד), וכל אלו מהיכן היו, מן מעין גנים באר מים חיים (ש"ש טז טו), כיון שראו ישראל היאך הקב"ה (לא) מנהיגן ומעדנן בכדבר, התחילו מקלסין אותו, ואמרו את הוא רעיה טבא דלא חסרת מיבותך לעלם: על מי מנוחות ינהלני. (לב) אמר ר' שמואל יש טים שנאים לשתות ואין נאים לרחוץ,

הערות ותקונים

אלטור ב"ר שמעון שאל את ר' שמעון בן יוסי בן לקיטא תמוי (פי' תמוי), וזילקוט תהלים הביא כמו לפניו, ויש לתקן כמו שהוא מתוקן במקומות סג"ל, וזילקוט עקב רמו הח"י הביא בשם הפסיקתא כמו שהוא מתוקן לנכון: (בג) כלי קואים. כ"ה גם בכ"י האחרים, ובדפוס ראשון בשמות זילקואים וז"ל כל קוריום, ומובא בערוך ערך קר ח' בשם הפסיקתא וכתב שם המוספי פי' גל"י *καίρος* חוס הערב, ונקרא כן כלי האריגה, ועיין מה שהעירותי בפסיקתא הערה ר"י: (כד) ומהיכן היו לובשין כל מ' שנה א"ל ממה שהלבישום מלאכי השרת. כ"ה במדרש חזית וליהא בפסיקתא: (כה) מהו רקמה ר' סימאי אמר פורפירא. הוספתי כמו שהוא בכ"י האחרים ובנדפס, ובמדרש חזית נוסף "תרגם עקילם אופליקתא", וכן בפסיקתא, פסקא ויהי בשלח (פ"ד ע"ב) ואלבישך רקמה ר' סימאי אמר פורפירון תרגם עקילם פילקטון, ועיין שם בהערה פ"ח שז"ל אפיקלתא, וכן ז"ל פילקטון, והיא המלה *αδελτα*: (כו) החלזון. מין חומט (שנעקע) ויש ממינו שהם חיים בנחת, ועיין ערוך השלם בערכו: (כז) ומגהיצם. גיהז עייט כבוס ולבון (בלייכען): (כח) מן הסימון הזה. כ"ה בכל כ"י ובדפוס קאנעט' ובדפוס וויניציא, ותקנתי בפנים האמיינטון, ובפסיקתא שם אמיינטון, וכן מובא זילקוט עקב שם בשם הפסיקתא ונשמט את ג' וז"ל אמיינטון, ונמלא לנכון בפסיקתא כ"י אקספארד, וכן מובא לנכון בשם הפסיקתא בשלמי הלקט ערוגה השביעית סי' רי"ח וכתתיה סי' מ"ח, וכן הוא לנכון במדרש חזית שם, ובמדרש דב"ר שם העתיק כמו שראה בשו"ט הסימון, וזילקוט תהלים שם אשר מועתק מן השו"ט הביא לא ולמד מסלמנדרא המוטון הזה, מלת "מסלמנדרא" נוספה בשמות מאחד הסמטיקיס, והמלה אמיינטון היא היונית והרומית *αμιαντος* amiantus ופי' אבן מיוחדת שאינה נחכת באש ונקראת זל"א (אסבעט) וממנה יארנו חוטים לבגד אשר יתלבנו באש ולא תנע בה מאומה, ועיין בפסיקתא שם הערה רט"ו שבארתי דברי אגדת בראשית סוף פ"כ גם דברי הירושלמי שנת פ"ז סוף ה"ב המיינטין חייב משום מלבן, ואין להספיל הדברים. וכרב הגדול מוהר"ר ח"י ד"ר קאהוט הביא הדברים בשמי בספרו ערוך השלם ערך אמיינטון ע"ש: (כט) ולא היו עושין בהם כנמיות. בכ"י ו' בשמות בי נמות ז"ל כנמות, ובכל כ"י האחרים המלה משובשת, כ"י ב' כרומות, כ"י ג' בימות, כ"י ד' בימות, כ"י ה' דימות, כ"י ו' כי ימות, כ"י ח' פנמות, זילקוט תהלים בלאות, ובדברים רבה מאכלת ופי' סמ"כ כניס, ובדפוס ראשון דוגמות, רק בדפוס וויניציא מתוקן לנכון כנימות, וכן הוא לנכון בחזית, וכנמות פי' כניס, עיין ערוך ערך כנמת א', וכל המאמר ולא היו עושין כנמיות חסר בפסיקתא ע"ש בהערה רט"ו: (ל) מנענעין בהן. בפסיקתא מתלכדין היו בדשאי הבאר, עיין שם בהערה רי"ז עיינו לחלוחית, אבל בחזית שם הוא כמו לפניו, מתנענעין היו בעשב הבאר, ובמדרש דברים שם היו מתנענים בנאות דשאים של באר והיה ריחן מפעפע בכל העולם, ז"ל מתנענעין במקום מתנענים, וגם לפניו ובמדרש חזית יש לתקן מתנענעין, במקום מתנענעין, עיין ערוך ערך ענענ, ועיין בפסיקתא שם הערה רי"ז ופסקא אחרי מות הערה ע"ח: (לא) מנהיגן. בכל כ"י האחרים ובנדפס הגי' מנהיגן: (לב) א"ר שמואל. מובא זילקוט תהלים רמו תרג"ב בשם המדרש:

ויש מים שנאים לרחוץ ואין נאים לשתות, אבל מי הבאר נאים לשתות ונאים לרחוץ, (לג) נוח לעצם ומרפא לנפש, שנאמר על מי מנוחות ינהלני:

[ה] (לד) נפשי ישובב. נפשי ישובב בתורה, (לה) [שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים יט ה)]: ינחני במעגלי צדק. במן בשליו במי באר בענני כבוד, ולא שיש לי זכות, אלא למען שמו: גם כי אלך בניא צלמות. (לו) בקדקדו של מדבר: לא אירא רע כי אתה עמדי. שנאמר וה' הולך לפניו יומם (שמות יג כא): שבטך ומשענתך. (לז) שבטך [אלו היסורין, ומשענתך] זו תורה: (לח) [דבר אחר] שבטך ומשענתך. זו משען ומשענה (ישעיה ג א), משען זו תורה שבכתב, ומשענה זו תורה שבעל פה: המה ינחמוני. יכול בלא יסורין, (לט) תלמוד לומר אך, (מ) יכול בעולם הזה, תלמוד לומר אך מוב וחמד ירדפוני כל ימי חיי, בעולם הזה: ושבתו בבית ה' לאורך ימים. לעולם הבא: (מא) תערוך לפני שלחן, זה שלחן של מן ושליו: נגד צוררי. (מב) איסי בן עקיבא אומר גובהו של מן ששים אמה, ומי שאינו מאמין אל יראה באותה הסובה. שנאמר אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ יז):

[ו] (מג) דבר אחר בנאות דשא ירביצני. מדבר בדוד, בשעה שהיה בורח מפני שאול, מה כתיב, וילך (שאול) [דוד ויבא] יער חרת (ש"ס כג ס), [ולמה נקרא שמו יער חרת], לפי שהיה מנוגב (כחרת) [כחרס], (מד) והרטיבו הקב"ה מטובו של עולם, שנאמר כמו חלב ודשן תשבע נפשי (תהלים סו ו): נפשי ישובב ונ'. שלא היה לו המלכות בזכות עצמו, אלא למען שמו: גם כי אלך בניא צלמות. (מה) במדבר זיף: לא אירא רע. למה, כי אתה עמדי: שבטך. אלו היסורין, (מו) כמה דאת אמר שבט הנוגש בו (ישעיה ט ג): ומשענתך. זו התורה, שהיא משען לישראל: המה ינחמוני. יכול בלא יסורין, תלמוד לומר

הערות ותקונים

(לג) נוח לעצם ומרפא לנפש. כ"ה גם ככ"י ו', וליהא ככ"י האחרים ונגדפס: (לד) נפשי ישובב. מובא בילקוט תהלים רמז תרנ"ב בשם המדרש: (לה) שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש. הוספתי וכ"ה בכל כ"י האחרים (מלבד כ"י ו') ונגדפס ובילקוט: (לו) בקדקדו של מדבר. עיינו בהשאלה לראש ופינת איזה דבר, וכן ככ"ר פס"ב מקדקדו של מדבר: (לז) שבטך אלו היסורין ומשענתך זו תורה. כן תקנתי וכן הוא ככ"י האחרים (מלבד כ"י ו') ונגדפס ובילקוט, וכן הוא לעיל מזמור א' אות כ', ושם מפורש שבטך אלו היסורין, שנאמר ופקדתי בשבט פשעם (תהלים פ"ט ל"ג), ומשענתך זו התורה, שנאמר במחוקק במשענותם (במדבר כ"א י"ח): (לח) ד"א שבטך ומשענתך זו משען ומשענה עד תורה שבט"פ. כ"ה גם ככ"י ו', וליהא ככ"י האחרים ונגדפס ובילקוט, וגם ככ"י ה' הוסיף זה בגליון: (לט) תלך אך. כי אך הוא מועט א"כ אמר ע"י יסורים: (מ) יכול בעולם הזה עד בעולם הבא. כ"ה גם ככ"י ו', וליהא ככ"י האחרים ונגדפס: (מא) תערוך לפני שלחן זה שלחן של מן ושליו. ככ"י האחרים ונגדפס נאמר רק זה המן, ואח"כ נאמר איסי בן עקיבא אומר והמלות נגד צוררי ליתא: (מב) איסי בן עקיבא אומר גובהו של מן ששים אמה. עיין בבלי יומא ע"ו ע"א ר' אלעזר המודעי אומר מן הי' גובה ששים אמה ואיסי בן יהודה אומר מן שירד להם לישראל הי' מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי פזרח ומערב, ובמכילתא מס' דיוסע פ"ג הני' אסי בר שמוי במקום איסי בן יהודה ויתקן לתקן במכילתא בן יהודה, והנה איסי בן יהודה ואיסי בן עקיבא הוא אחד, עיין פסחים קי"ג ע"ב יומא כ"ב ע"א, והנה בכל כ"י האחרים (חוץ מכ"י ו') ונגדפס הני' חמשים אמה במקום ששים, ובעל הילקוט ברמז תרנ"ג הביא במאמר בשם גמרא דיומא וערב יחד דברי המדרש ודברי הגמרא יחד, והביא ג"כ חמשים אמה והוסיף על לשון הגמרא ומי שאינו מאמין אל יראה באלותה טובה, שנאמר אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה: (מג) ד"א בנאות דשא מדבר בדוד. מובא בילקוט תהלים רמז תרנ"ד בשם המדרש ומובא ברד"ק בפ"י לתהלים: (מד) והרטיבו הקב"ה מטובו של עולם. הרד"ק הביא משין טובו של שולם הבא, והמאמר מובא גם ברש"י (תהלים כ"ג ב') בשם מדרש תהלים ח"ל ומזמור זה אמר דוד בעיר הרת למה נקרא שמו יער הרת שגיה מנוגב כחרס והרטיבו הקב"ה מטובו של העולם הבא, וסיים "מדרש תהלים": (מה) במדבר זיף. וכן הביא רש"י תהלים כ"ג ד' בגי' גלמות על מדבר זיף אמר: (מו) כמד"א שבט הנוגש בו. כ"ה גם ככ"י ו', וליהא ככ"י

אך, [יכול בעולם הזה, תלמוד לומר טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתתי בבית ה' לאורך ימים, בעולם הזה ובעולם הבא]: תערוך לפני שלחן נגד צוררי. שלחן (מז) זה המלכות. נגד צוררי, זה דואג ואחיתופל: (מח) דשנת בשמן ראשי, זה שמן המשחה: (מט) כוסי רוייה. זהו שאמר הכתוב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (סהלס קטו יג), מהו רוייה, רוח ולא צמאה, כמה דאת אמר תלמיה רוח נחת (שס סס יא), ואי תרצה אמור ירוין סדשן ביתך (סהלס לו ט), (נ) וכמה שיעוריה, אמר רב מאתים ועשרים ואחד לוגין כמנין רוי"ה: שבתתי בבית ה'. בבית המקדש: לאורך ימים. ליום שכולו ארוך:

[ז] רבנן פתרי קרא בישראל. בנאות דשא ירביצני. אני ארעה צאני ואני ארביצם (יחזקאל לו טו): על מי מנוחות ינהלני. שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה [וגו'] (שס מז יב), ומהו ועלהו לתרופה (שס סג), (נא) רב ושמואל, חד אמר (נב) להתיר פה אלמים, וחד אמר להתיר פה עקרות: (נג) נפשי ישובב. לעתיד לבא. ישובבני מן הנלות, לא בזכותי, אלא למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות. זו דינה של גיהנם, שהוא מצנן לי גיהנם: שבטך. אלו היסורין שסבלתי בגלות למען קדושת שמך: ומשענתך. בזכות התורה שעסקתי בגלות: המה יחמוני. נחמו נחמו עמי (ישעיה נא ח): תערוך לפני שלחן. מלויתן ומבחהמות וזיו שדי: נגד צוררי. שיהיו הרשעים רואין מתוך גיהנם ומתביישין, שנאמר יחזו ויבושו (ישעיה נא יא): דשנת בשמן ראשי. במלך המשיח, שמשוה בשמן המשחה: כוסי רוייה. זה כוס ישועות, שהוא כוס תנחומין: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי. אותן אלף שנים שעתיך הקב"ה לחדש עולמו: ושבתתי בבית ה'. בבית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן ואמן: לאורך ימים. לעולם שכולו ארוך, אלו חיי העולם הבא:

מזמור כד

[א] לרוד מזמור לה' הארץ ומלואה. זה שאמר הכתוב על ידי איוב, צדק לבשתי וילבשני (איוב כט יד), (א) אמר ר' חנינא יש נאה ללבוש ואין לבושו נאה לו, ויש שאין נאה ללבושו, ולבושו נאה לו, יש אדם שהוא עשיר, ואין

הערות ותקונים

ככ"י האחרים וזנדפס וכן שהיא משען לישראל ליתא שס: (מו) זה המלכות. וכן הביא רש"י בתהלים שס: (מח) דשנת בשמן ראשי זה שמן המשחה. ככ"י האחרים המאמר משובש. ככ"י ג' דשנת בשמן ראשי יכול בלא יסורין, וככ"י האחרים יכול ע"י יסורין ת"ל אך טוב וחסד ירדפוני, וזנדפס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים דשנת בשמן ראשי יכול ע"י יסורין וכו' הניג המדפיס מלת "וכו" כי קצר בלשונו ולא סיים ת"ל אך טוב וחסד ירדפוני, כמו שמוצא כבר למעלה בלכות ה' גם בלכות ו', אבל כל הלשון הזה מיותר, כי הדרשה יכול בלא יסורין אין כאן מקומו, והמאמר מתוקן לנכון לפנינו גם ככ"י ו' דשנת בשמן ראשי זה שמן המשחה, ומן כוסי רוייה עד שבתתי בבית ה' ליתא ככ"י האחרים וזנדפס, והרא"כ הוסיף זה בגליון: (מט) כוסי רוייה. עיין בהערה שלפניה: (נ) וכמה שיעוריה אמר רב רכ"א לוגין כמנין רוי"ה. עיין יומא ע"ו ע"א כוסי רוייה אמר רבי ש"מ כסא דדוד לעלמא דאתי רכ"א לוגא מחזיק, שנאמר כוסי רוייה, רוייה בנימנעריא הכי הוי: (נא) רב ושמואל. בירושלמי שקלים פ"ו ה"ב (דף כ' ע"א) רב ושמואל חד אמר להתיר פה שלמען, וחד אמר להתיר פה שלמען, ר' חנינא וריב"ל חד אמר להתיר פה עקרות, וחד אמר להתיר פה אלמים, ובגמרא סנהדרין ק' ע"א מנחות ל"ח ע"א זה שלפנינו בשס רב ושמואל מוצא שס בשס חזקיה ובר קפרא: (נב) להתיר פה אלמים. שכל אלם האוכל ממנו נרפ', ועיין ריש מדרש דב"ר כל שהוא אלם ולועט הימנו ולשונו מתרפא ומנחמה מיד בדברי תורה, ועיין פדר"א סוף פנ"א: (נג) נפשי ישובב לעתיד לבא ישובבני מן הגלות כו' עד סוף המזמור כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, וההוספה היא הביא ידידי הרב החוקר הגדול מהר"א יעלניעק בבית המדרש ח"ה דף קס"ג בלקוטי מדרשים אות כ"י, כאשר ראה בהנחות הרא"פ שהיו ההנחות שלו גם לפניו, אבל בכל כ"י האחרים וזנדפס ליתא כל זה, ושם הגי' נפשי ישובב לעולם הבא, והשאר ליתא:

(א) א"ר חנינא יש נאה. מוצא בילקוט איוב רמז תתקי"ז וחסד הניין "ש"ט" ועל המאמר שלפניו נרפ' כ"ר

שמו לפי עושרו, ויש רש ואין שמו לפי עניותו, וכן אמר שלמה מלך ישראל יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משל י' ז). ויש אדם שהוא גבור, ואין שמו לפי גבורתו, ויש חלוש, ואין שמו לפי חלשותו, ויש אדם בחור, ותוארו נאה, ואשתו מכוערת ושנואה נתונה בתוך (ב) אפריון (ג) דכפישא, והעם אומרים מי הוא בעלה של זו, והם אומרים זה הוא, ורואין אותו בחור נאה, והעם אומרים אבד הבחור בכפישא הזאת. ואם כלה נאה היא, ובעלה מכוער וקצור, העם אומרים אבדה הכלה הזאת באיש הזה אמר איוב אני איני כן, אלא צדקה נאה לאיוב, ואיוב נאה לצדקה, הרי צדק לבשתי וילבשני. (ד) וכן דוד נאה למזמורו, ומזמורו נאה לדוד, מה כתיב למעלה, [מזמור לדוד] ה' רועי לא אחסר (תהלים כג א), (וכן [וכאן] לדוד מזמור, ומהו מזמור לדוד, (ה) כשהיה מבקש שתשרה עליו רוח הקדש היה תובעה מזמור לדוד, [וכשהיתה נאה מעצמה, לדוד מזמור]:

[ג] דבר אחר לה' הארץ ומלואה. משל למלך שהיה לו בן בית בעיר, היו בני העיר מכבדין אותו, לומר שהוא בן ביתו של מלך, (ו) והמלך מכבדו לכאן ולכאן, מכר המלך את עירו לאחרים, התחילו פושעים בבן ביתו של מלך, (ז) בא לו אצל המלך, (ח) אחר ימים חזר אצל עירו, התחיל בן ביתו עובר בתוכה כמקדם, התחילו מכבדין אותו עוד שהוא בן ביתו של מלך, אמר להם המלך כשמכרתי פשעתם בי ולא היה בן ביתי, עכשיו הוא בן ביתי, ואתם מכבדים אותו. המלך זה הקב"ה, והעיר זו ארץ ישראל, וכן בית זה דוד מלך ישראל, כל הימים שהיה דוד קיים היו ישראל נכבדים להקב"ה ולדוד, כי הוא יוצא ובא לפניהם, מה עשה הקב"ה, מכרה, שנאמר ונתתי (יארחהם) [יארורים] חרבה ומכרתי את הארץ (יחזקאל ל' יג), התחילו פושעים בבן ביתו, שנאמר (ויענו) [וישיבו העם] את המלך דבר לאמר (אין) [מה] לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי (איש לאהלך) [לאהלךך] ישראל (מ"א י" טו), ולכשיקנה הקב"ה את ארצו, על אותו בן בית הוא חוזר, שנאמר (ואחר) [אחר] ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם (ספ"ט ג' ט), לכך נאמר לה' הארץ ומלואה: דבר אחר יש לך אדם שיש לו ספינה, אבל (ט) פרנמטיא שיש בה אינה שלו, [ואם הפרנמטיא שלו הספינה אינה שלו], והקב"ה אינו כן, אלא לה' הארץ ומלואה: בשר ודם בונה בית של המשים אמה, כשהוא גדול של מאה אמה, (י) וכלו כשלש אמות, והקב"ה אינו כן, אלא הוא ברא את הארץ, והוא סמלאה, וכן הוא אומר מלא כל הארץ כבודו (ישעיהו ג' ג):

[ג] (יא) [דבר אחר לה' הארץ ומלואה. ברא הקב"ה ימים נפל את השבת, ברא חדשים נפל את המועדות, ברא שנים בחר לו שמשים, ברא שמשים בחר לו יובלות, ברא לו האומות בחר לו ישראל, ברא ישראל בחר לו את הלויים, ברא את הלויים בחר לו את הכהנים, ברא ארצות נפל ארץ ישראל תרומה מכל הארצות, שנאמר לה' הארץ ומלואה, ואין מלאה אלא תרומה, שנאמר מלאתך ודמעך וגו' (שמות כג כח), לכך נאמר לה' הארץ

הערות ותקונים

כ"ר פ"ס וסוף בלות י"ג, ומן נדק לבשתי א"ר חנינא סוף מן סו"ט: (ב) אפריון. עיין להלן מזמור ס"ח הערה י': (ג) דכפישא. עיין ערוך השלם ערך כפס: (ד) וכן דוד נאה למזמורו. מובא בילקוט תהלים רמז תרל"ה, והליון מדרש מרמז תרל"ד מוסב גם על זה: (ה) כשהי' מבקש. עיין להלן בלות ג': (ו) והמלך מכבדו לכאן ולכאן. בילקוט הגי' מתורגמת בא' אצל המלך והמלך מכבדו סוף מתכבד נכאן ומכאן: (ז) בא לו אצל המלך. זה נשמש מנאמר שלפניו, כמו שהבאתי בהערה שלפניי, ובילקוט מתוקן בא' לו אצל המלך ולא היה מכבדו: (ח) אחר ימים חזר אצל עירו. באיזה כ"י ובילקוט אחר ימים נפל המלך את עירו: (ט) פרנמטיא. פי' סחורה והמלה יונית: (י) וכלו כשלש אמות. חשבו חז"ל מדת קומת האדם שלש אמות, עירובין מ"ט ע"א ע"ט: (יא) ד"א לה' הארץ ומלואה ברא הקב"ה ימים כו' מד לבר נאמר לה' הארץ ומלואה, הוספתי כמו שבא בד"ר ד' ה' י' י"תא בכ"י ג' ו' ח' ונדפס:

ומלואה]: (יב) שנו רבותינו כל פרשה שאמר דוד בספר תילים, כנגד עצמו וכנגד כל ישראל אמרה, כל פרשה האמורה בלשון יחיד, כנגד עצמו אמרה, ובלשון רבים כנגד כל ישראל, וכל מקום שנאמר למנצה בנגינות, אינו אלא לעתיד לבא, (יג) וכל מקום שנאמר מזמור לדוד, היה מנגן, [ואחר כך היתה שורה עליו רוח הקדש, לדוד מזמור היתה שורה עליו רוח הקדש ואחר כך היה מנגן]. משכיל לדוד, על ידי תורגמן. שיר מזמור, על ידי משוררים. וכל כך למה, לפי שאין רוח הקודש שורה לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות, לא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, לא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך הבר שמחה, שנאמר ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו (רוח) [יד] ה' (פ"ב ג עו), (יד) [וכן ותהי רוח יעקב (בראשית מט כז), ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה (שם טז ב), ותרגם ושרת רוח קוּשָׁא]:

[ד] (טו) דבר אחר לה' הארץ ומלואה. והו שאמר הכתוב אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים (נחמ"ב ט ו), אימתי נבראו המלאכים, ר' יוחנן אומר בשני, שנאמר המקרה במים עליותיו (תהלים קד ג), וכתוב בתריה עושה מלאכיו רוחות (שם טז ד), (טז) ר' שמעון אומר בחמישי, שנאמר ועוף יעופף (בראשית א ב), ועוף כמשמעו, יעופף אלו המלאכים, וכן הוא אומר ובשתים יעופף (ישעיהו י ב). (יז) ר' לולייאני אומר הכל מודים שלא נבראו המלאכים ביום ראשון, שלא יאמרו המינים (יח) מיכאל היה מותה מן המזרח, וגבריאל מן המערב, והקב"ה ממדד באמצעותו, אלא הקב"ה עשה הכל יחידי, [אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי] רוקע הארץ מאתי (שם מד כד), מי אתי, מי היה שותף עמי במעשה בראשית, אמר דוד לפני הקב"ה הואיל ואתה בראת את השמים ואת הארץ, על שמך אני קורא אותך, לה' הארץ ומלואה:

[ה] (יט) [דבר אחר לה' הארץ ומלואה]. ר' עזריה ור' נחמיה [ור' ברכיה] אמרו משל למלך שהיה לו שני (כ) אפיטרופין, אחד היה ממונה על מה שהיה בבית, ואחד היה ממונה על מה שבשדות, [אותו הממונה על מה שבבית, היה יודע כל מה שבבית וכל מה שבשדות, והממונה על מה שבשדות, לא היה יודע אלא מה שבשדות בלבד], כך משה שעלה למרום, היה יודע העליונים והתחתונים, וקילם להקב"ה בהם, שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה (דברים י ז), ודוד שלא עלה למרום קילם להקב"ה במה שהוא יודע, שנאמר לה' הארץ ומלואה: (*כ) [בשביל ארבעה דברים חזר הקב"ה שלא תחיה הארץ שותה, אלא למעלה, בשביל הזרעים שלא לחבוט מללים רעים, ושיהיה הגבוה שותה כנמוך, ושיהיו הכל נושאים עניהם

הערות ותקונים

(יב) שנו רבותינו. בגמרא פסחים ק"ז ע"א מתחיל ח"ר כל סירות ותשכחות שאמר דוד צם' תהלים ר"א אומר כנגד עלמו אמרן, ר' יהושע אומר כנגד לצור אמרן כו' ע"ש: (יג) וכל מקום שנאמר מזמור לדוד. גם זה בגמרא שם ולזה כוון רש"י תהלים כ"ג א': (יד) וכן ותהי רוח יעקב. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ה' ו', ולי' אתה בכ"י ג' ו' ח' ונדפס: (טו) ד"ל לה' הארץ וז"ל אתה הוא ה' לנדך לימתי נבראו המלאכים. מוצא בכ"ר פ"א אות ג' ופ"ג אות ח', ותנחומא שלנו ריש בראשית ועי' שם בהערה א' ואין להכפיל בדברים: (טז) ר' שמעון אומר. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י האחרים ונדפס הגי' וריש לקיש אמר והוא ר' שמעון בן לקיש, אבל בכ"ר שם ובתנחומא הגי' ר' חנינא אמר בהמיסי נבראו המלאכים וז"ל גם בכ"ר ור' חנינא אמר כמו שהעירתי בתנחומא שם הערה א': (יז) ר' לולייאני אמר. בכ"ר פ"א ופ"ג אות ר' לולייאני בר סבירין אמר בשם ר' יתחק, ועיין לעיל מזמור י"ח הערה ר"ד: (יח) מיכאל ה' מותח מן המזרח וגבריאל מן המערב. בכ"ר שלא יאמרו מיכאל ה' מותח בדרומו של רוקע וגבריאל בדרומו כו', ועיין בתנחומא שם הערה ה': (יט) ד"ל לה' הארץ ר' עזרי' ור' נחמיה. מוצא בילקוט תהלים רמז תל"ז בשם המדרש, והוא גורם רבי עזריאל ור' נחמיה ור' ברכיה תליתיהן אמרן, ובכ"י האחרים ונדפס הגי' ר' עזרי' ור' נחמיה ור' ברכיה, וכן תקנתו בפנים: (כ) אפיטרופין. המלה יונית ἀπαιτροπος (אפיטרופוס) ופירושה ממונה וכו'.

למרום, מה מעם, לשום שפלים למרום (אינן ס' יא), וכן הוא דכתיב לה' הארץ ומלואה: אמר ר' פנחס מלך בשר ודם כשהוא (כא) בקישון אינו (כב) במרקלין, וכשהוא במרקלין אינו בקישון, אבל הקב"ה מלא את העליונים ואת התחתנים, שנאמר הודו על ארץ ושמים (תהלים קמ"ג), וכתיב את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג כד): בשר ודם יש לו צאן ואין לו מרעה, ויש שיש לו מרעה ואין לו צאן, ויש שיש לו צאן ומרעה ואינו יודע לרעות, ואינו יודע מרעות טובה, אבל הקב"ה אינו כן, אלא יש לו צאן, אלו ישראל, (ואתנה) [ואתן] צאני מרעיתי (יחזקאל ל"ג), ויודע מרעות, שנאמר במרעה טוב ארעה אותם (שם שם יד), ויש לו מרעה, לה' הארץ ומלואה, ויודע לרעות, שנאמר אני ארעה צאני (שם שם טו):

[ג] כי הוא על ימים יסדה. (כג) זו היא ארץ ישראל, שהיא יושבת על שבעת ימים, ימא רבה, ימא דטבריה, ימא דמיסחא, ימא דסיבכי, ימא דחילתא, ימא דשריית, ימא דאספטיא, (כד) והוא ימא דחמין, דקלטיאנוס הקוה את הגהרות ועשאו:

הערות ותקונים

ובגדס: (כא) בקישון. היא יוגית *Trielinium* ופ' חדר שוכניו נחוטו (שלאפנעמאך): (כב) במרקלין. המלה יוגית ורומית *Trielinium* ופ' חדר גדול: (כג) זו ארץ ישראל שהיא יושבת על שבעת ימים ימא רבה ימא דטבריה ימא דמילחא ימא דסיבכי ימא דחילתא ימא דשריית ימא דאספטיא. וכ"ה בכל כ"י ובגדסם ולזה כוון רש"י תהלים כ"ד ז', והמאמר נובע מירושלמי כלאים פ"ט ה"ד (דף ל"ב ע"ג), וכתובות פ"ג ה"ג (דף ל"ה ע"ב), וזירושלמי כלאים פ"ח א"ה כ"ד: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה. שבעה ימים סובבין את ארץ ישראל, ימא רבה. ימא דסיבכיא, ימא דסכוכי, ימא דמילחא, ימא דחילתא, ימא דשליית, ימא דאספטיא, וזירושלמי כתובות במקום ימא דסיבכי הגי' ימא דכוכבי (ויש גי' ימא דכוכבי) ובמקום ימא דשליית הגי' ימא דשליית, (ויש גי' דשילחת), ובגמרא בבלי ז"ב ע"ד סע"ב שבעה ימים מקיפין את ארץ ישראל ימא של טבריה ימא של סחוס ימא של חילת ימא של חילתא ימא של סיבכי ויס אספטיא ויס הגדול, ובעל הילקוט תהלים רמז הרל"ז הביא המאמר הזה מגמרא ז"ב גורם ימא של טבריה וימא של סחוס וימא של חילת ימא של עכו ימא של סככי [ז"ל סככי] וימא של פמיאס ויס הגדול, הביא השמים אשר יש בגירסאות שונות וכבר יעו החכמים בעל תוצאות הארץ הרב החוקר מהר"א נייבויער בספרו גיאוגראפיה ז"ל כ"ד והלאה והרב החוקר בריל צמ"ט מהר"ז חלק י"ז דף ש"ז ונס הרב הבלשן הגדול ד"ר קאהוט בעל ערוך השלם ערך יס דף קל"ד והאריס למעניהם לצוא עד תכונתם, ואבאר שמהם ופתרונם בקצרה. א) ימא רבה כ"ה צשו"ט וזירושלמי, ובבבלי יס הגדול ידוע, הוא יס האמני (מיטשעלאנדישעס מעער). ב) ימא דטבריה כ"ה בכל המקומות ידוע והוא יס כנרת. ג) ימא דמילחא כ"ה צשו"ט וזירושלמי, ובבבלי וכן מובא בילקוט ימא של סחוס עיין תבא"ל דף כ"ה ע"ב והוא הנקרא יס המה (פאטעס מעער) ובעבור רוב המלח שבו נקרא ימא דמילחא. ד) ימא דסיבכי כ"ה צשו"ט, וזירושלמי כלאים ימא דסמכו וזירושלמי כתובות ימא דכוכבי [ז"ל דסוכוכי] ובבבלי ימא של סיבכי, וזילקוט בטעות סככי, והגי' דסיבכי או דסמכו הכל אחד, כי אותיות צומ"ף מתחלפים, והיא *Samoechonit* כשתי שעות לדרוס פמיים, ולדעת תוצאות הארץ (כ"ז ע"ב) יס סמכו הוא מי מרום (יהושע י"א ה') וע"ש דף ל' ע"א. ה) ימא דחילתא כ"ה בכל המקומות ולדעת הרב בעל ערוך השלם חילתא הוא רק כמי של תואר עגול והוא הלך מים דסמכו. ו) ימא דשריית כ"ה צשו"ט, וזירושלמי כלאים דשליית, וזירושלמי כתובות דשילחת או דשילחת, ובבבלי ימא של חילת, וזילקוט הגי' של עכו, ואולי תיקן כן בראותו הגי' בגמרא ימא של חילת ימא של חילתא וחסב שהוא כפל והגי' במקום ימא של חילת, ימא של עכו, ובאמת בגמרא נשתבש הגי' מן ימא של שליית נעשה ימא של חילת, לדעת בעל תבא"ל (כ"ה ע"א) ז"ל דחילת, והוא יס סוף אלל עיון גבר, והוא סובב א"י בגד הדרוס, ואולי זירושלמי וצשו"ט נקרא ימא דשריית או דשליית (רי"ש ולמ"ד מתחלפים) כי משם מתחיל ארץ השרון במערב א"י, ושרון יקרא כלשון ערבי צסס שריי או שריית, ולבעל ערוך השלם דעת אחרת בזה. ז) ימא דאספטיא כ"ה צשו"ט וכן בבבלי, אבל זירושלמי אספטיא והיא גי' נכונה והיא *Apemaa* See אפס"י שהיא בסורי ולא בא"י: (כד) והוא ימא דחמין דקלטיאנוס הקוה את הנהרות ועשאו שחמור ועל נהרות יכוננה. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכל כ"י האחרים ובגדסם הגי' והיא ימא דחמין, ימא דקלטיאנוס, הקוה הקב"ה את הנהרות ועשאה עליהן, שג' ועל נהרות יכוננה, ובכל המקומות המאמר משבש וכי ז"ל והא איכה (או ז"ל הוי שפי' בלשון ירושלמי כמו הרי') ימא דחמין (ובכעתקה הראשונה מן השו"ט נפרדה האות ק' ונעשית י' ובעבור זה נשתבשה המלה ונעשית דחמין ובאמת ז"ל דחמין). ועל זה בא השבש דקלטיאנוס הקוה את הנהרות ועשאו והכוונה והא איכה עוד יס דחמין, חוץ מן שבעה ימים המכריס, וחמין שם עיר בסוריה *Emesa* ובב"ר פל"ז ואת האמרי (בראשית י' י"ח) חמין, וכן בת"י ויה חומלא, והיתה על שפת נהר אורונטיס או חסו וזהו ימא דחמין *Emessischer See* ועל זה השיבו דקלטיאנוס המלך קינץ נהרות ועשה מהם ימא דחמין ואינו בכלל

(כה) (שנאמר) ועל נהרות יכוננה. מארבע נהרות, ירדנא וירמוך קירמיון ופיגא :
 (כו) כתיב ונשקפה על פני הישימון (במדבר כא כ), (כו) אמר ר' חייא בר אבא כל מי
 שעולה (כה) להר מבוא, ורואה (כט) כמין כברה בימא של טבריה, זו היא בארה
 של מרים :

[ז] (ל) מי יעלה בהר ה'. זה משה, שנאמר ומשה עלה אל האלהים (שמות יט ג) ומי
 יקום במקום קדשו. זה משה, (לא) שנאמר ואתה פה עמוד עמדי (דברים ט
 כח) : (לב) נקי כפים. זה משה, שנאמר לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר יו טו) : ובר
 לבב. זה משה, (לג) שהיה סברר עסקו בשעה שאמר לו הקב"ה לך בשליחותי לפרעה,
 שנאמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל [וגו', ואמרו לי מה שמו
 מה אומר אליהם] (שמות ג יג) : אשר לא נשא לשוא נפשו. זה משה, שלא נמל [לשוא]
 נפשו של מצרי, שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש (שמות ג יג), מה ראה, ראה
 את המלאכים ונמלך בהם והרגו בדין, (לד) שהסתכל שאין גר עומד ממנו, שנאמר

הערות ותקונים

בכלל הימים שהיו מימי בראשית, ובכ"י האחרים ובגדפס השתבשו המאמר והוסיפו ימא דקלטיטוס, מלת "ימא"
 יש למחוק, כי אין הכוונה ימא דקלטיטוס שם ים, רק דקלטיטוס מוסב למטה שהוא הקום את הנהרות,
 גם בטעות הניגו שם הקום "הקב"ה" את הנהרות, רק ל"ל דקלטיטוס הקום את הנהרות, גם המלה "שנאמר"
 מיותר כי ועל נהרות יכוננה מוסב למטה, ועיין בביאור הרא"מ במדרש תהלים שטעה וחשב שימא דקלטיטוס
 הוא השמימי ולא הבין דברי הירושלמי, וחשב ים דאספמיא וימא דקלטיטוס הכל אחד, ונעלם ממנו כי ל"ל
 ימא דחמץ, ע"ש : (כה) שנאמר ועל נהרות יכוננה מארבעה נהרות ירדנא וירמוך קירמיון ופיגא. מלת שנאמר
 הסגרת, כי מיותר הוא, והכתוב ועל נהרות יכוננה מוסב למטה ועל זה הביא הרבנא נהרות מקיפין א"י
 וחושב אותם אחד לאחד, והמאמר הזה מד' נהרות נשמע בירושלמי וגמלא בבבלי, ואין ספק שה' עוד לפני
 בעל מסדר משו"ט בירושלמי, ובגמרא בבבלי ז"ב ע"ד סע"ב ואלו הן ארבעה נהרות ירדן וירמוך וקירמיון
 ופיגא. וכאשר לפנינו כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ירדנא וירמוך ופיגא וז"ל ופיגא, וארבעה נהרות מזכרים
 ובגדפס בדפוס ראשון ודפוס וויניציא פראג ואמסטרדאם בטעות ופיגא וז"ל ופיגא, וארבעה נהרות מזכרים
 במשנה פרה פ"ח מ"י. ירדן הוא הנהר הידוע Jordan עיין ערוך האלם ערך ירדן. ירמוך הוא נהר בא"י
 ועיין ביבוער לז' 31. קרמיון ופיגא כתב הערוך בערך קרמיון, קרמיון נהר הוא בדרך דמשק והוא אמנה
 פיגא הוא פרפר. ועיין תבואות הארץ לז' ע"א והראה את מקומם : (כו) כתיב ונשקפה על פני הישימון.
 נשנה בירושלמי כלאים פ"ט ה"ד (ל"ד ע"ג) וכתובות פ"ג ה"ג (ל"ה ע"ב) ובב"ר פכ"ב אות ד', וקה"ר פ"ה
 פ' ויתרון ארץ, ועיין תחומא תקת אות ל' ובהערה שם"ו : (כז) א"ר חייא בר אבא. בירושלמי שם כלאים
 שם א"ר חייא בר אבא, ז"ל בר בא, כמו שהוא לנכון בירושלמי כתובות וכאשר הוא לפנינו כ"ה גם בכ"י ו' ובב"ר
 וקה"ר, אבל בכ"י האחרים ובגדפס בטעות א"ר אבא בר חייא וז"ל להיפך א"ר חייא בר אבא : (כח) להר
 מבוא. כ"ה גם בכ"י ג', ובכ"י ד' בטעות עבא במקום מבוא. ובכ"י ז' חסרה המלה, ובכ"י ה' בטעות
 להר כוכב ובדפוס ראשון ודפוס וויניציא להר נבו וכ"ה בכ"י ח'. אבל בירושלמי וי"ר וקה"ר הגי' להר ישימון
 ובגמרא בבבלי שנת ל"ה ע"א מובא זה גם בשם ר' חייא ושם הגי' יעלה לראש הכרמל, ואולי גם בבבלי ז"ל
 להר ישימון. עיין בחדושי הרד"ל זי"ר שם : (כט) כמין כברה. פירש"י בשנת שם סלע עגול ושמו ככברה :
 (ל) מי יעלה בהר ה' זה משה. מובא בילקוט תהלים רמז תרל"ז בשם המדרש, ומוזה שאב בעל מדרש שמ"ר
 ריש פ"ד וילך משה ה"ד נקי כפים ובר לבב מי יוכל לעלות בהר ה' מי שיש בו מדות הללו, וכו' נאמרו
 במשנה כו' ע"ט, ובמדרש דברים רבה פ"א אות ב' ד"א חאת הברכה וש"ה מי יעלה בהר ה' רבן אמרי
 מדבר במשנה מי יעלה בהר ה' זה משה כו', כונו' בזה למאמר השו"ט, ועיין בסגנון אחר בתדב"א ריש
 פ"ו : (לא) שג' ואתה פה עמוד עמדי. בדב"ר שם מובא הכתוב כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש
 הוא (שמות ג' ה') : (לב) נקי כפים זה משה שג' לא חמור אחד מהם נשאתי. עיין שמ"ר שם, ותמלא הוספת
 דברים בזה : (לג) שהי' מצרר עסקו. עיין במדרש דב"ר שם ממלת הוספת אמר ר' יוחנן אפילו הדיוט אם
 אומר לחברו כזה כו'. וזה נוסף ממסדר המדרש דב"ר, ובמדרש שמ"ר הגי' שלא הלך בשליחותו של הקב"ה
 עד שנחבר על עסקיו, שג' ואמרו לי מה שמו וגו'. ועיין במ"כ שכתב שלא נתרצה לילך עד שיצבר הישב
 דברי שליחותו שלא יתפס בשום דבר עכ"ל, ובשמ"ר פ"ג אות ה' אלהי אברהם שלחני אליכם אותה שעה
 נחבר משה על עסקיו שתייחא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם באותה שעה ה' מבקש משה שידעינו
 הקב"ה את השם הגדול. ובב"ר פ"א אות ה' מובא יותר ר' נחמיה פתר קרא במשנה בשעה שנחבר על
 עסקיו הקב"ה בירר עסקיו אימתי נחבר על עסקיו בשעה שאמר ה' לו ועתה לכה ואשלך אל פרעה אמר
 לו שלא נא ביד השלח ומאז באתי אל פרעה מה כתיב תמן עתה תראה : (לד) שהסתכל שאין גר עומד ממנו
 שג' וירא כי אין איש. כ"ה גם בכ"י ו', וליתא בכ"י האחרים ובגדפס וכן הוסיף מהרא"פ, ובלקטוס ממדרש
 אבכיר

(מו) חמיש אמות ארכו, ושתיים אמות וחצי רחבו, והארון היה אמה וחצי ארכו, ואמה וחצי רחבו, ואמה וחצי קומתו, וכי לא אמה וחצי נכנסת בתוך שתיים וחצי, אלא באותה שעה דבקו השערים זה בזה, ואמר שלמה (מו) עשרים וארבעה רגנות ולא נענה, אמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה, חזר ואמר שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד, ולא נענה, כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה להסדי דויד עבדך (ד"ב ו' ז'), מיד נשאו שערים ראשם ונכנס הארון, (מח) וירדה אש מן השמים, ולמה נצמער שלמה כל כך, על ידי שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול לך וגו' (מ"א ח"ג), (מט) וכיון שראו כל ישראל כך, מיד אמרו (ג) ודאי כיפר הקב"ה לאותו עון לדוד, ומיד נהפכו פניהם כשולי קדירה ונתכיישו, הדא הוא דכתיב עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה ה' עזרתני ונחמתני (תהלים פ' יז), עזרתני בעולם הזה, ונחמתני בעולם הבא: דבר אחר בנה בניתי. (נא) ר' יעקב בריה דרב יהודה בר יחזקאל אמר בנין בניתי לך. (נב) ר' אחא בשם ר' יוסי אמר (נג) הכל מסייעין למלך מלכי המלכים הקב"ה, אפילו הרוחות, אפילו השדים, אפילו מלאכי השרת. (נד) אמר ר' ברכיה כתיב והבית בהכנותו (מ"א ו' ז), אשר הם בונים אין כתיב כאן, אלא בהכנותו, מאליו היה נבנה: אבן שלמה מסע נבנה (סס סס). מלמד שהיתה האבן מסעת את עצמה ועולה וניתנת על גבי (נה) הדימוס. אמר ר' אבהו ואל תתמה, שהרי כתיב והיתית אבן (חדא) [חדה] ושומת על פום גובא (דניאל י' יח), (נו) וכי יש אבנים בבבל, אלא מלמד שקמה האבן מארץ ישראל, ובאתה וישבה לה על פי הבאר, ר' הונא בשם ר' יוסף אמר ירד המלאך באותה שעה ונדמה בדמות ארי של אבן, וישב על פי הבאר, הדא הוא דכתיב אלהי שלח (מלאכא)

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

אמות כו', וכן מובא המאמר הזה במדרש שמ"ר ריש פ"ח, ועיין מה שהעירתי בזה בהערות שלי להתנחומא הערה מ"ט. ובמדרש צמ"ר פ"ד אות ג' מובא המאמר כמו שהוא בשו"ט רק קטוע ונתקלר. ומדברי המדרש שלפנינו בשו"ט הראה כי מדרש חלוקים הם ממנה שהוא בתנחומא ושמ"ר, ועיין בפה תואר מה שהתעורר בזה והביא שם את דברי שו"ט שלפנינו, ודברי המדרש שלפנינו הביא רש"י תהלים כ"ד ז' בלי הזכרת שמו: (מו) חמש אמות ארכו. בילקוט בסעות ת"ק אמות ז"ל חמש אמות ואולי המעתיק הראשון קרא כאלו כתב חמש מאות במקום אמות והליג אח"כ ת"ק: (מו) עשרים וארבעה רגנות. פי' שגד"ה כ"ד תיבות של רנה ותפלה ותהלה וכן בצבלי שבת ל' ע"א אמר כ"ד רגנות. וכן בירושלמי תענית פ"ב ה"ב (ס"ה ע"ג) עשרים וארבע של חנויות מניין ר' חלבו ור' שמואל בר נחמן תרויהוין אמרין כנגד עשרים וארבע פעמים שכתוב בפרשת שלמה רנה תפלה תהנה. ומזה תראה איך המדפיסים הוסיפו במדרשים כאלה נפשים. במדרש צמ"ר פ"ד אות ג' מובא המאמר הזה שלפנינו בשו"ט ואחרי המלות אמר שלמה כ"ד רגנות וסוף, מן פסוק כי האמנם יש אלהים וגו' (ד"ב ו' י"ח) עד ועתה קומה ה' אלהים למנוחך [ל' למוחך] אתה וארון עוון וגו' (שם שם מ"א) כ"ד פסוקים. ובאמת אין כוונת הדורש למנות את הפסוקים ומדוע החל לספור מן פסוק כי האמנם ומדוע לא מנה גם פסוק האחרון אל תשב פני משיחך. רק היא הוספה מאוחרת ויש לנחקה מן הספר: (מח) וירדה אש מן השמים. צמ"ר שם וסרתה השכינה בבית וירדה האש מן השמים שכן כתיב אחריו וכאלה שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים וגו' וכבוד ה' מלא את הבית (ד"ב ז' א'): (מט) וכיון שראו כל ישראל כך, מתאן עד ד"א בנה בניתי. כ"ה גם בכ"ו ו', וליתא בכ"י האחרים ובגדפס ושם בגי' ע"י שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול לך, ר' יעקב בריה דרב יהודה אמר. והמלות „בר יחזקאל" ליתא שם: (ג) ודאי כיפר הקב"ה לאותו עון לדוד ומיד נהפכו פניהם כשולי קדירה. עיין בצבלי שבת ל' ע"א באותה שעה נהפכו פני כל שגא' דוד כשולי קדירה וידעו כל העם וכל ישראל שמחל לו הקב"ה על אונתו עון: (נא) ר' יעקב בריה דר' יהודה בר יחזקאל. נשנה בריש מדרש חוית פ"א אות ה' ושם בגי' יחזק בריה דרב יהודה בר יחזקאל ז"ל ר' יעקב וסי' כתוב במדרש צמ"ר ר"י והליג המדפיס ר' יחזק, וגם במדרש צמ"ר שם פ"ד אות ג' כתוב לכתוב, א"ר יעקב בריה דרב יהודה בר יחזקאל. (נב) ר' אחא בש"ר יוסי אמר. במדרש צמ"ר ר' יהודה בשם ר' יוסף, ובמדרש צמ"ר פ"ב אות ד' רב הונא בש"ר יוסי, ובחזית שם הונא בש"ר יוסף ז"ל ר' הונא, וכן בפסיקתא רבתי פ"י (דף כ"ה ע"ב) בגי' אמר ר' הונא בשם רב יוסף, ועיין שם במאיר עין בהערה ל"ה להרב החוקר הגדול מהר"ם איש שלום: (ג) הכל מסייעין למלך מלכי המלכים. במדרש צמ"ר וחזית שם בגי' הכל מסייעין למלך כ"ש הכל מסייעין לנמ"ה הקב"ה, ועיין ברבתי שם: (גד) א"ר ברכי'. עיין במקומות הנ"ל: (נה) הדימוס. פי' בל"י δόμος יסוד ובסיס הבנין (שיכסע): (נו) וכי יש אבנים בבבל. עיין לקמן מזמור ס"ד וכ"ה בחזית שם, ובמדרש צמ"ר, ומזה תבין ממאמר איכה רבה פ"ה פ' בחורים עתון

[מלאכה] וסגר פום אריותא ולא חכלוני (דניאל ו כג), ומה לכבוד בשך דום באה אבן אחת והושם על פי הבאר, לכבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה:

[יא] מי הוא זה מלך הכבוד. אמר ר' סימון מי הוא זה שחולק מכבודו ליראיו: ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. (גו) אמר ר' סימון כתיב והעם לא נסע עד האסף מרים (במדבר יב טו), (גח) מלמד שנתעכב לה הענן. אמר ר' לולייאני בשם ר' יצחק (גט) כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות יט יט), בקולו של משה. ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר כתיב ויוסף הורד מצרימה (בראשית לט א), וכתיב ויהי ה' את יוסף (שם טז ז), ר' יודן בשם ר' אייבו אמר (ס) אין לי אלא בשעת הרווחה, בשעת הצרה מניין, תלמוד לומר אין שר בית הסוהר [וגו'] באשר ה' אתו (שם טז כג): (סא) כל הכלים שבמשכן עור תחש מלמעלה, ובארון כתיב ופרשו (עליו) [בגד] כליל תכלת מלמעלה (במדבר ד ו), (סב) וכל כך למה, כדי שיהא הארון מסויים, הוי ויבא מלך הכבוד:

[יב] דבר אחר מי הוא זה מלך הכבוד. (סג) אמר ר' חזקיה מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שהתכלת דומה לים, וים לעשבים, ועשבים לרקיע, ורקיע לקשת, וקשת לענן, וענן לכסא הכבוד, והכסא דומה לכבודו, שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם (יחזקאל א כח), ומכבודו חלק ליראיו, זה התכלת, שנאמר ועשו להם ציצית [וגו'] ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (במדבר טו לה), הוי אומר מי הוא זה מלך הכבוד, שחולק מכבודו ליראיו:

מזמור כה

[א] לדוד אליך ה' נפשי אשא. (א) זהו שאמר הכתוב ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו (דברים כד טו), אמר

הערות ותקונים

נשא, את מוצא שלם היה רחיים צבבל, ר"ל לפי שאין מניין שם אבנים: (גו) א"ר סימון כתיב והעם לא נסע: מוצא בילקוט תהלים רמז ת"ש וחסר ה"ן ובראש הרמז מניין "מדרש" בשעות, וז"ל תנחומא, וכוף בתנחומא שלנו וז"ל אות ז', וכן במדרש במ"ר פי"ד אות ג': (גח) מלמד שנתעכב לה הענן. כ"ה גם בכ"י ו', וגם במדרש במ"ר שם, אבל בכ"י האחרים ובגדפס מלמד שנתעכב לה השכינה, וכן בספרי בהעלותך פ"סקא ק"ו עיכב לה שכינה וארון כהנים וליים וישראל ושבעה ענני כבוד, שג' והעם לא נסע עד האסף מרים, ועיין בסוטה ט' ע"ב: (גט) כתיב משה ידבר והאלהים יענו בקול, בקולו של משה. כ"ה גם בכ"י ר', אבל בכ"י ג' ובגדפס ובמדרש במ"ר שם הגי' כתיב משה ידבר והאלהים יענו בקול אלהים ידבר ומשה יענה אין כתיב כאן אלא משה ידבר והאלהים יענו בקול [בקולו של משה]. ובכ"י האחרים גי' אחרת כתיב משה ידבר והאלהים יענו בקול וכתיב וידבר ה' אליכם מתוך האש מלמד שקולו של הקב"ה הולך בקולו של משה. ועיין מכילתא יתרו מסכתא דנחש פ"ד בפ' הוה, ובמדרש במ"ר פי"ד אות כ"א, ועיין ברכות מ"ה ע"א משה ידבר והאלהים יענו בקול שאין ת"ל בקול בקולו של משה, וע"ש בתוס' ד"ה בקולו: (ס) אין לי אלא בשעת הרווחה בשעת הצרה מניין כו'. כן מוצא גם בילקוט רמז ת"ש, וכן הוא במדרש במ"ר שם פי"ד אות ג', ובב"ר סוף פפ"ז הגי' להיפך אין שר בית הסוהר וגו' עד עכשיו בשעת הצרה ומניין אף בשעת הרווחה ח"ל וכל אשר הוא עושה ה' מנציה בידו, וע"ש בפי"ת ובפי' מהרז"ו שם הביא שם את המדרש שו"ס: (סא) כל הכלים שבמשכן. מוצא בילקוט במדבר רמז תרנ"ד בשם שו"ס, וכן מוצא במדרש במ"ר שם פי"ד אות ג': (סב) וכל כך למה כדי שיהא הארון מסויים. פי' מניין ויכר בין כלי המקדש, ועיין ברמב"ן על התורה במדבר ד' ו' בפסוק ונתת עליו כסוי עור תחש: (סג) א"ר חזקיה. וכן במדרש במ"ר פי"ד אות ג' הטובע מומדרש לפיטו הגי' אמר חזקיה, ובספרי שלם פ"סקא קט"ו מוצא זה בשם ר' מאיר התכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע דומה לים וים דומה לרקיע. ומוצא שם הכתוב במדרש במ"ר פי"ז אות ה' ושם נשמטו איו מלוח וכל"ל דומה [ליים וים דומה] לרקיע. ומוצא שם הכתוב ויראו את אלהי ישראל וגו' (שמות כ"ד י), וראיתי בירושלמי ברכות פ"ה ה"ה (דף ג' ע"א) הגי' בשם ר' מאיר התכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד והכסא דומה לספיר דכתיב וזרחא והנה על הרקיע אשר על ראש הכרוב כאבן ספיר כמראה דמות כסא, ועיין מנחות מ"ג ע"ב מוצא ג"כ בשם ר' מאיר, ובילקוט סוף רמז ת"ש הביא הגי' א"ר חייא, וז"ל א"ר חזקיה, וגורם מפני שהתכלת דומה לעשבים ועשבים דומה לים וים דומה לרקיע:

(א) זש"ה ביומו תקן שכרו. מוצא בילקוט תהלים רמז תש"א וחסר ה"ן והסוס את הפועל שהוא מנשך שכרו

הקב"ה לרוד, דוד מה אתה נושא את נפשך אלי, אמר לו מפני שאני כשכיר לפניך בעולמך, שנאמר בעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו (איזו ז' ב), וכתוב בתורת משה ביומו תתן שכרו (דברים כד טו), לכך אליך ה' נפשי אשא. בנהוג שבעולם פועל שעושה מלאכה עם בעל הבית, והוא מבקש שכרו ממנו [ונותן לו], והקב"ה אינו כן, אלא ולא תבוא עליו השמש (שם), אם הפועל שהוא מבקש שכרו והוא הייב לו, כתיב ואליו הוא נושא את נפשו (שם), אנו שנפשינו תלויים בך, על אחת כמה וכמה: דבר אחר אליך ה' נפשי אשא. (ג) זה דורו של שמד, שהם נתמשכנו נפשותם על קדושת השם, שנאמר (ו) כי תשה ברעך (שם כד י):

[ב] (ד) דבר אחר אליך ה' נפשי אשא. והו' שאמר הכתוב בידך אפקיד רוחי (תהלים לא ו), בנהוג שבעולם אדם מפקדין אצלו פקדונות, הוא מחליף של זה בזה, ואת של זה בזה, לפי שאין מכירין, אבל הקב"ה אינו כן, (ה) אלא ה' אל אמת (שם), שטא עמד אחד [שחרית] ובקש נפשו ולא מצאה, או שטא מצא נפשו ביד אחר, או נפשו של אחר בידו, לכך נאמר פדיתה אותי ה' אל אמת (שם). אמר ר' אלכסנדר בשר ודם מפקדין בידו חדשים, (ו) ושוהין אצלו, והוא מחזיק (ז) בלויים וישנים, אבל הקב"ה מפקדין בידו בלויין ושחוקין, והוא מחזיקן חדשים, תדע לך שהוא כן שהרי הפועל הזה עושה מלאכה כל היום, ונפשו יגיעה עליו ושחוקה, וכשהוא ישן הוא יגע ומשלים נפשו ונפקדת ביד הקב"ה, ולשחרית היא חוזרת לנפשו בריאה החדשה, שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך (איס ג ט). (ח) ר' שמעון בשם ר' סימון אומר כמה שאתה מחדשינו לבקרים, אנו מאמינים ומכירין [שאתה מחזיר לנו נשמותינו לתחיית המתים], ר' אלכסנדר אומר כמה שאת מחדש אותנו לבקרים של גלויות, אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו:

[ג] (ט) [דבר אחר אליך ה' נפשי אשא]. בזמן שבית המקדש קיים, אדם חוטא ומביא קרבן ומכפר לו, עכשיו שאין לנו קרבן, (י) הרי נפשנו נשואה עלינו בתענית, ותחשוב עיני נפשנו לקרבן שלם, ואין לנו להתלות אלא על רחמך, לכך נאמר אליך

הערות ותקונים

שכרו מונח גם בילקוט תל"א רמז תתקל"ז ד"ה ביומו תתן שכרו בשם ש"ט: (ב) וכתוב ביומו תתן שכרו. המאמר שלאחריו, לכך נאמר אליך ה' נפשי אשא עד ולא תבוא עליו השמש, נשמע בטעות בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים ונמצא לנכון בכל כ"י גם כ"י ג' אשר עפ"י כ"י הזה נדפס דפוס קאנשט': (ג) זה דורו של שמד שהם נתמשכנו ונפשותם על קדושת השם של (ו) כי תשה ברעך. דורש אשא לשון כולאה מלשון חסה ברעך, ונמדרש חזית פ"ב בפ' השבעתי אהכס אליך ה' נפשי אשא אשית כתיב שהיו משיאין נפשם על קדושת שמו של הקב"ה ע"כ, ובספרים שלנו כתוב אשא: (ד) ד"א אליך ה' נפשי אשא וז"ה בידך אפקיד רוחי. מונח בילקוט תהלים רמז תש"ב וחסר ה' ויין, וכן מונח באצטדורס סדר מעריב של חול (דף מ"ב ע"ג דפוס פראג) בשם מדרש תהלים: (ה) אלא ה' אל אמת. הוא סיפא דקרא מן בידך אפקיד רוחי. וכ"י האחרים ובנדפס אלא וה' אלהים אמת והוא פסוק בירמיה' י', אבל ז"ל כמו שלפנינו ה' אל אמת: (ו) ושוהין אצלו. כ"ה גם כ"י ו', וליתא כ"י האחרים ובנדפס: (ז) בלויים וישנים. כ"ה גם כ"י ו', אבל כ"י האחרים ובנדפס ובילקוט הגי' בלויים ושחוקים: (ח) ר' שמעון בש"ר סימון אומר כו', ר' אלכסנדר אומר כו'. כ"ה גם כ"י ו', אבל כ"י האחרים ובנדפס נשמע מאמר שלם ונשאר כן גם בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים, וכ"ל ר' שמעון בשם ר' סימון אמר ממה שאתה מחדשנו לבקרים אנו [מאמינים ומכירים שאתה מחזיר לנו נשמותינו לתחיית המתים] ר' אלכסנדר אומר ממה שאתה מחדש אותנו לבקרים של גלויות] אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו. והשמיט הסופר הראשון מן אנו עד אנו ונמצא לנכון גם במדרש ב"ר ריש פמ"ח וכן הגי' שם א"ר שמעון בר אבא על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעים שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים, א"ר אלכסנדר ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו, וכן במדרש איכה רבה פ"ג פסוק כ"ב חסדי ה' כי לא תמו נמצא המאמר הזה רק בהיפך שמות האמוראים, ויש לתקן במקום א"ר אלכסנדר ז"ל א"ר שמעון בר אבא, וכן להיפך, ומתאים עם ב"ר וש"ס, וראיתי בילקוט ויסלח רמז קל"ג שהביא את דברי הב"ר והשמיט המאמר הזה כי מונח בילקוט תהלים רמז תש"ב, ושם הביא ח"ל ר' סימון בש"ר שמעון ממה שאתה מחדשנו לבקרים אנו יודעים שרבה אמונתך לתחיית המתים. יש לתקן ר' שמעון בש"ר סימון, וחסר שם מאמר ר' אלכסנדר: (ט) ד"א אליך ה' נפשי אשא בזמן שבית המקדש בו. מונח בילקוט שם: (י) הרי נפשנו נשואה עלינו בתענית ותחשוב עיני נפשנו לקרבן שלם. כ"ה גם כ"י ו', אבל

כ"י

ה' נפשי אשא. ר' יהודה אומר אף הקב"ה וויתר לנו מליחות הרבה, שנאמר ואל (ה') אלהינו כי ירבה לסלוח (ישעיה טו ז):

[ד] דבר אחר אליך ה' נפשי אשא. אומר שלמה מים קרים על נפש עיפה (משלי כה כה), דוד היה מעייף בתורה, והיתה נפשו שוקקת להיות בבית המדרש, שנאמר ה' אהבתי מעון ביתך (תהלים טו ה), נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' (סס פד ג), וכתוב כי טוב יום בחצריך מאלף (סס טז יא), וכתוב מי יעלה בהר ה' [וגו' נקי כפים ובר לבב] (סס מד ג ד), אומר לו הקב"ה אין אתה יודע כי נקי כפים ובר לבב מי שיש בידו שתי מדות הללו, מיד שמח דוד ואמר יש בי, שנאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (ש"נ ח טו), ובר לבב, שנאמר בקש ה' לו איש כלבבו (ש"נ יג יד), לכך נאמר מים קרים על נפש עיפה, ואומר נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך (תהלים קיט קו), (יא) נומל שני שכרים, שכר שבועה ושכר עשייה:

[ה] אלהי בך בטחתי. (יב) [אמר ר' יצחק בך בתורתך] בעשרים ושתים אותיות א"ב: דבר אחר אלהי בך בטחתי. (יג) מעשה היה בקישון, (יד) והיה שם איש גדול, והיה לו שם במדינה, והיה שם איש אחד, והיו שומרי המדינה עוברין, (טו) מצאו אכסנאי אחד ותפסוהו, אמר להם אל תכוני בן ביתו של מלך אני, כיון ששמעו בן הניחורו, ושמוהו עד הקקר, בבקר הביאוהו אל בית המלך, ואמרו בן ביתך מצאנו אמש, אמר לו המלך בני אתה מכיר אותי, אמר לו לאו, אמר לו אם כן היאך אתה בן ביתי, אמר לו בבקשה ממך אני איני בן ביתך, אלא אדוני המלך בך אני בטחתי, שאלמלא לא אמרתי כן היו מכין אותי, אמר להן המלך הואיל ובטח בי הניחו לי, כך אמר דוד ה' אלהי בך בטחתי אל אבושה, ובשביל שהבטחתי בך אל יעלצו אויבי לי, ולא אני בלבד, אלא גם כל קויד לא יבושו, יבושו הבוגדים ריקם, (טז) אמר ר' פנחס כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שאני עומד לפניך בתפלה, אל תהי תפלתי מאוסה לפניך, מפני שעניי ישראל תלויות בי, ועניי תלויות בך, ואם תשמע תפלתי כאילו תשמע תפלתם, וכן אתה מוצא בתענית צבור, שבשעה שהצבור מתענין שליה צבור יורד לפני התיבה, לפי שענייהם של צבור תלויות בו, ועניני תלויות בהקב"ה (יז) שהוא שומע תפלתם, לכך אמר דוד גם כל קויד לא יבושו (יח) יבושו הבוגדים ריקם, אלו בני אדם המתענים בלא תשובה:

[ו] דרכיך ה' הודיעני. (יט) ר' ברכיה בשם ר' יוחנן אמר משל לרופא שהיה לו תלמיד, ולימדו כל מיני רפואות, חוץ מרפואת מכה פלונית, אמר ליה כל מיני רפואות שבעולם גלית לי, חוץ מרפואת מכה פלונית, בבקשה ממך גלה אותה לי, כך אמר משה להקב"ה הודיעני נא את דרכיך (שמות לג יג), והודיעו, שנאמר יודיע דרכיו למשה (תהלים קג ז), הראני נא את כבודך (שמות לג יח), הראני נא מדה שאתה מנהיג בה את העולם, אמר ליה אין אתה יכול לעמוד על מדותי, ר' זעירא בשם ריש לקיש אמר אמר משה לפני הקב"ה כשאמרתי לך עוד מעט וסקלוני (סס יז ד), את היית מפיס אותי עליהן, וכן התנית עמי כשאהיה בכעס עם בניי, את תהא מפיסם

הערות ותקונים

כ"י האחרים ונדפסם וזילקום הרי נפשו נשואה לך, והשאר חסר: (יא) נומל שני שכרים. עיין להלן מזמור קי"ט פסוק ג': (יב) א"ר יצחק. תקנתו, וכ"ה בכל כ"י ונדפסם וכן מוצא זילקום רמז תש"ב וחסר הליון, וכ"ה בפסיקתא פסקא שש אשים (קמ"ז ע"א) א"ר יצחק בך בעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורה ב' תרין כ' עשרין, וכ"ה בחזית פ"א צפ' נגילה ונשמחה: (יג) מעשה ה' בקישון. כ"ה גם בכ"י ו', וכ"י האחרים ונדפסם בקישון. וזאת ל"ל כמו שמוצא זילקום שם בקשרין: (יד) והי' שם איש גדול כו'. כל המעשה אינו מונח מה היה עם האיש הזה, ומדוע רצו להכותו, ובודאי נשתבש המאמר, וכ"ה בכל כ"י, וגם זילקום: (טו) מצאו אכסנאי אחד. גם זה אינו מובן שאכסנאי מנאוו. ואולי ל"ל מנאוו באכסנאי א': (טז) אמר ר' פנחס. כ"ה בכל כ"י, וזילקום תהלים רמז תש"ב א"ר פנחס צפס רבי אלכסנדר, וכן מוצא המאמר הזה בדוקא ה' ר"ה סוף סי' ר"ג וגם הוא הביא בניי כמו שהוא זילקום: (יז) שהוא שומע תפלתם. כ"ה גם בכ"י ו', וכ"י האחרים והוא שומע תפלתם: (יח) יבושו הבוגדים ריקם אלו בני אדם המתענים בלא תשובה. כ"ה גם בכ"י ו', וליהא ככ"י האחרים ונדפסם: (יט) ר' ברכיה בשם ר' יוחנן. מוצא זילקום שם:

אותי, מה כתיב ומשה יקה את האהל (שמות לג ז), וכן דרש מנודה לרב מנודה לתלמיד, ר' יהודה אוסר והיה (כ) כל מבקש משה אין כתיב כאן, אלא כל מבקש ה' (שם ס), מלמד (כא) כל מי שמקבל פני זקן כאילו מקבל פני שכינה, אמר ליה הקב"ה למשה (כב) תרי אפין מרגזין רתחין, חזור בך, נכנס למחנה, שנאמר ודבר ה' אל משה פנים (בפנים) [אל פנים] (שם ס יא), איני יודע מקרא זה מה הוא, כשהוא כתיב ושב אל המחנה (שם ס), מלמד שהתיר לו גדרו, והכניס את האהל למחנה: (כג) אמר ר' אבא (כד) באותה שעה מצא משה רבינו את ידו לאמר לפני הקב"ה הודיעני באיזה מדה את נוהג עם אומות העולם:

[ז] הדריבני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קייתי כל היום. (כה) וכי אפשר לאדם להתפלל כל היום, אלא (כו) לפי שהעולם הזה הוא יום לאומות העולם, ולילה לישראל, (כז) לכך אותך קייתי כל היום,

הערות ותקונים

(כ) כל מבקש משה טו'. עיין שמ"ר פמ"ה אות ז', ובירושלמי עירובין פ"ה ה"א (כ"ב ע"ב) וסי' כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא וסי' מבקש ה' מיכן שכל המקבל פני רבו כאילו מקבל פני שכינה: (כא) כל מי שמקבל פני זקן. באיזה כ"י ובגדפס כל מי שמבקש פני זקן כאילו מבקש פני שכינה, ובירושלמי שהבאתי בהערה שלפניה שכל המקבל פני רבו: (כב) תרי אפין מרגזין רתחין. בגדפס דפוס ראשון נוסף אחר זה "הרב ככעס והתלמיד ככעס אם כן תורה מה תהא עליה" וכן נדפס בכל הדפוסים וזה ליתא בכתבי יד גם בכ"י ג' אשר עפ"י הכ"י הזה נדפס דפוס ראשון, ובמדרש שמ"ר שם בסעות אמר הקב"ה תרתין אפין מוזגין רותחים, פי' המ"כ מוזגין רותחים בתמי' מוזגין כוס משקה רותח ורמו לרתיחת הרונו, אבל יש לתקן תרתין אפין מרגזין רותחים, כל לשון עברה וחימה מתורגם ריתחא, ובמדרש דב"ר פ"ג אות ט"ז כיון שראה הקב"ה כך אמר לו משה שתי הפנים ככעס כו', לא יהיו שתי הפנים ככעס אלא כשתראה אותי נותן רותחין הוי נותן טון וכשתראה אותי נותן טון הוי נותן רותחין, וזה נוסחת מסדר האחרון: (כג) א"ר אבא. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס א"ר אחא: (כד) באותה שעה מצא משה רבינו את ידו לאמר לפני הקב"ה הודיעני באיזה מדה את נוהג עם אומות העולם. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י ג' ה' ובדפוס ראשון (הגדפס עפ"י כ"י ג') ליתא קד באותה שעה מצא משה את ידו לפני הקב"ה, ד"א הודיעני נא את דרכיך אמר לפניו הודיעני באיזה מדה אתה נוהג לאו"ה, ואין ספק שהמלות "ד"א הודיעני נא את דרכיך" הם מיותרות ונ"ל מצא משה את ידו לפני הקב"ה לומר לפניו הודיעני באיזה מדה אתה נוהג לאו"ה, אבל בכ"י ז' ה' ז' ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נמצא פה הוספה, וכך ליתא שם: "באותה שעה מצא משה את ידו להתפלל לפני הקב"ה על ישראל ולהודיע אותה דרכיו של הקב"ה שנאמר הוצר תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' (דברים ל"ד ד'), וכן בשמואל הרמתי מלינו שהיה שקול כמשה, שנאמר אם יעמד משה ושמואל לפני (ירמי' ט"ז א'), ואומר משה והארץ ככהניו ושמואל בקורא' שמו (תהלים ז"ט ו'), ואתה מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה, זה היה לוי וזה היה לוי, זה אמר שירה וזה אמר שירה, זה מלך על ישראל וזה מלך על ישראל, זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה, זה עשה מלחמה וזה עשה מלחמה, זה הרג מלכים וזה הרג מלכים, זה בנה מזבחות וזה בנה מזבחות, זה הקריב וזה בקריאה וזה בקריאה, זה התפלל על ישראל וזה התפלל על ישראל, זה שמע בכהונה שבעת ימי הקריב, זה שמע בכהונה שבעת ימי המלוכה לפני הקב"ה, וזה שמע בלוייה לפני הקב"ה. ד"א הודיעני נא את דרכיך אמר לפניו באיזה מדה אתה נוהג עם או"ה, והר"פ כתב על זה "אינו ככתובים", וכל קורא יבין כי הוא הוספה מאיזה מגיה כי וכן בשמואל הרמתי מלינו כו' עד וזה שמע בלוייה לפני הקב"ה אין ענינו לכאן, וזה נמצא ג"כ נוסף במזמור א' סוף אות ג' רק בשנים, והוסיף זה ממדרש שמואל פרשה תשיעית, ומוצא בילקוט ירמיה' רמז רל"ב בשם אגדת שמואל. ופה הביא המוסף בהוספות ממה שהוא בשם והוסיף "זה אמר שירה וזה אמר שירה" ובאמת לא מלינו בשמואל שאמר שירה, גם זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה. המלות "ארבעים שנה" הם בסעות רק ז"ל זה מלך וזה מלך, כי שמואל לא מלך ארבעים שנה, רק אלל עלי כתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה (ש"א ד' י"ח) ועיין במדרש במ"ר פ"ג אות ה' אמר ר' הכהן את מוצא כתוב בשמואל וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו (שם ז' ט"ו), וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל, והרי כל ימי חייו לא היה אלא כ"ב שנה, ואתה מוסיף שתיים שהיה יונק, וארבעים שנה שהיה עלי קיים ושופט בהם, לא היה שמואל יכול לשפוט לפני רבו, וב' שנים שמלך שאלו הרי מ"ב, נשתייר שם טוד"י שנים, הוי לא נשא נשיאן של ישראל אלא י' שנים. ועיין בגמרא תמורה ט"ו ע"א וברש"י ותוס', ומה שהביא זה שמע בכהונה וזה שמע בלוייה, כ"ה הוי הכונה, אבל בדפוס וויניציא שהוסיף המדפיס הציג זה שמע בכהונה וזה שמע בכהונה, וזה טעות כי בשמואל לא מלינו ששמש בכהונה, ובאגדת שמואל שם זה בהגיון זה בהגיון, ר"ל במשה כתיב הגוי (שמות ג' ד') וכן בשמואל כתיב הגוי (ש"א ג' ד'), ואולי מן זה בהגיון נעשית זה בכהונה: (כה) וכי אפשר לאדם. מוצא בילקוט תהלים רמז תש"ב: (כו) לפי שעה"ו הוא יום לאו"ה. לזה כוון רש"י תהלים כ"ה ה': (כז) לכך אותך קייתי כל

כל יומו של עשו הרשע, עד לעת ערב של אותו היום יהיה אור לישראל :
[ח] זכר רחמיה' וחסדיך וגו'. (כה) אמר ר' יהושע בן לוי חסדים שהנהגת עם אדם הראשון, שכך אמרת ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ז יו), ואלולי שנתת לו יום אחד משלך, (כט) שהוא אלף שנה, שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים ז ד), היאך היה נזקק להעמיד תולדות, הוי כי מעולם הטה, מימות אדם הראשון :
[ט] חמאות נעורי ופשעי אל תזכור. (ל) אמר ר' יודן אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם יהיו חמאיי ופשעיי כחמאות נעוריי לפניך, ולא יהיה בהם ממש: כחסדך זכר לי אתה. אמר ר' אלעזר משל למלך שעשה סעודה גדולה, ואמר (לא) לאפיטרופין שלו (לב) זמין לי בני אדם תגרים, ואל תזמין לי בעלי מלאכה, אמר לו אדוני המלך סעודתך גדולה היא, והתגריין לא יספיקו לאוכלה, אלא עם בעלי מלאכה, כך אמר דוד כחסדך זכר לי אתה למען מוכך ה', שנאמר טוב ה' לכל (תהלים קמט ט): ר' יוסי [בר חנינא] אמר כשל למלך שעשה סעודה, וזימן את האורחין, הגיעו לארבע שעות ביום ולא באו, לחמש, לשש ולא באו, לעת ערב התחילו האורחין ממשמשיין ובאין, אמר להן טובה גדולה אני צריך להחזיק לכם, לפי שאילולא באתם כל הסעודה הייתי משליך לכלבים, כך אמר הקב"ה לצדיקים, טובה גדולה אני מחזיק לכם, שבשבילכם בראתי את עולמי, שאילמלא אתם כל הטובה שהתקנתי לעתיד, שנאמר מה רב מוכך אשר צפנת ליראיך (שם לא ט), למי הייתי נותנה:

[י] מוב וישר ה'. שהוא מורה לחסאים בדרך שיעשו רצונו: (לג) דבר אחר [טוב וישר ה'. אמר ר' פנחס] למה טוב, לפי שהוא ישר, ולמה הוא ישר, לפי שהוא טוב, שהוא מורה דרך לחסאים שיעשו תשובה, שנתן לרצחנים ערי מקלט, (לד) ר' אבין אמר על כל מיל ומיל היה (לה) בורגן, ועל כל בורגן צלם, והיתה ידו עקומה להיכך עיר המקלט, הוי על כן יורה חסאים בדרך. (לו) וכן פרעה מכה אותו בברד, ואמר לו שלח העז את מקנך (שמות ט יט):

[יא] כל ארחות ה' חסד ואמת. יכול לכל, תלמוד לומר לנוצרי בריתו: דבר אחר כל ארחות ה'. בשעה שאמר הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אחרי ה' אלדזיכם תלכו (דברים יג ט), אמרו לו רבינו משה ומוי יכול לילך אחריו, והלא כתיב וה' בסופה ובסערה דרכו (נחום א ג), ואומר בים דרכך ושביילך וגו' (תהלים עו ט), אמר להם אני אומר לכם דרכיו של הקב"ה, כל ארחות ה' חסד ואמת, חסד זו גמילות חסדים, ואמת זו תורה, ולמי נתן, לנוצרי בריתו. (לח) אמר ר' שמלאי מצינו שהקב"ה מקשט כלות, ומזווגן אצל חתנים, ומבקר חולים, וקובר מתים. מקשט כלות ומזווגן אצל חתנים מניין, שנאמר ויבן ה' אלהים את הצלע (בראשית ב כג), מלמד שקילעה

ה ערות ותקונים

יומו של עשו הרשע עד הסיום אור לישראל. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"ו האחרים ונדפסם ובילקוט סיים לך אותך קויתי כל סיום, והשאר ליהא: (כח) א"ר יבוסע צן לוי. נשנה ככ"ד ריש פכ"ב ושם הגי' א"ר יבוסע צן נחמיה, ובילקוט תהלים שם הביא א"ר יבוסע בר נחמיה, ולזה המאמר כוון רש"י תהלים כ"ה ו' ע"ש: (כט) שהוא אלף שנה. כ"ר שם וכן ככ"ר פ"ח אות ב' יומו של הקב"ה אלף שנים, ופסקתא רבתי פ"א, וחגיגה י"ג: (ל) א"ר יודן. מוצא בילקוט שם: (לא) לאפיטרופין. בילקוט לאפיטרופין, פי' בל"ר Patron, עיין לעיל מזמור כ"ד הערה כ', איש מגן ומחסה (שוטאטערר), והגי' שלפניו אפיטרופין ידוע: (לב) זמין לי בני אדם תגרים. באיזה כ"ו זמן לי בני אדם גדולים שהם תגרים, ונדפסם ראשון הוא כמו לפניו, אבל דפוסם וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים זמן לי בני אדם חכמים ולא תגרים, הוא בטעות וז"ל בני אדם תגרים: (לג) ד"א למה טוב לפי שהוא ישר. הוא מירושלמי מכות פ"ב ס"ז (דף ל"א ע"ד), וכן בפסיקתא פסקא טובה (קנ"ח ע"ב) ושם נמלא בחמטע עוד מאמר אחד שאלו לחכמה חוטא מה ענשו כו', וזה לא הביא המסדר משו"ס, ובילקוט תהלים רמז תש"ב הביא המאמר בשם המדרש והוסף שם המאמר הכל מהפסיקתא: (לד) ר' אבין. בירושלמי שם א"ר אבין כמין יד היתה מראה לן את הדרך, ובעל מסדר מהשו"ס הביא בשמו בהרחבת לשון וכן מוצא המאמר בשם המדרש בילקוט שם, וגם בילקוט תורה שופטים רמז תתקי"ט ד"ה על כל מיל הביא בשם השו"ס, ובילקוט תהלים שם הגי' ר' אבין בשם ר' יעקב: (לה) בורגן. המלה יונית ורומית burgum בουργון (פלעקטן לאנדראוי), עיין לעיל מזמור י' אות א': (לו) וכן פרעה מכה אותו בברד ואמר לו שלח העז את מקנך, ר"ל שכורה לו דרך שיטעה תשובה: (לז) כל ארחות ה'. מוצא בילקוט תהלים שם: (לח) א"ר שמלאי. נשנה ככ"ד

הקב"ה את חוה והביאה אצל אדם, (למ) שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בנייתא.
 (מ) מבקר חולים, שנאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא (בראשית י"ח). וקובר סתים,
 שנאמר ויקבור אותו בני(א) (דברים ל"ד י):

[יב] (מא) מי זה האיש ירא ה'. זה אברהם, שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים
 אתה (בראשית כ"ב יג): יורנו בדרך יבחר. שהורהו דרך טובה להכיר את
 שמו, (מב) שנאמר אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם י"א): נפשו בטוב תלין.
 שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (שם טו טו): וזרעו יירש ארץ. שנאמר לזרעך
 נתתי את הארץ (שם ט"ז יח): דבר אחר מי זה האיש ירא ה'. זה יוסף, שנאמר את
 האלהים אני ירא (שם מג יח): יורנו בדרך יבחר. שלא הפא באשת פומיפר: נפשו
 בטוב תלין. בקבר: וזרעו יירש ארץ. (מג) שנאמר וילכו בני מכיר בן מצשה גלעדה
 וילכדוה (כמדנר ל"ג לט): דבר אחר מי זה האיש. זה לוי, שנאמר לאיש חסידך (דברים ל"ג כ):
 ירא ה'. שנאמר ואתנם לו מורא ויראני (מלאכי ג' ה): נפשו בטוב תלין. בקבר: וזרעו
 יירש ארץ. שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם (כמדנר כ"ט יג):

[יג] (מד) סוד ה' ליראיו. בתהלה ליראי שמים, ואחר כך נותן לישרים, שנאמר
 ואת ישרים סודו (משלי ג' ל), (מה) ואחר כך נותן לנביאים, שנאמר כי
 לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז). אמר ר' סימון
 אין סוד לעליונים, אבל יש סוד לתחתונים, (מו) מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית,
 שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד, אמר ליה מה חידוש היה היום בבית המדרש,
 אמר ליה נמנו ונמרו עמון ומואב מעשרין פירותיהן מעשר עני בשביעית, אמר ליה
 יוסי פשוט ידיך וקבל עיניך, פשט את ידיו וקיבל עיניו, בכה ר' אליעזר ואמר סוד ה'
 ליראיו, אמר ליה צא ואמור להם אל תחושו למניינכם, כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי
 ששמע מרבו, ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית,
 וכשנתיישובה דעתו עליו, אמר יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיחזרו עיני יוסף
 למקומן, וחזרו להן:

[יד] (מז) פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני. וכי יחיד ועני היה דוד, וחלא כתיב
 (ודוד הוא) [דויד] השביעי (דס"א ג טו), (מח) וכתיב (ואני) [והנה]

הערות ותקונים

בכ"ה פ"ח אות י"ג ובבבלי ברכות ס"א ע"א שבת ל"ה ע"א עירובין י"ח סע"א מובא זה בשם ר' שמעון בן
 מנסיא: (למ) שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בנייתא. ב"ר פי"ח אות א' ובבבלי שם: (מ) מבקר חולים. לפני
 זה אחר הסיום קורין לקלעיתא בנייתא נמלא בכ"י ב' ד' ה' ו' הוספה: א"ר הושעיא משני מקראות למדנו
 תכשיטי חוה וחופתה, מתכשיטיהן של צמות ליון ומן נצבות לבו של מלך זור, ואעפ"י שלא נכתבו במקומם
 נכתבו ע"י מעשה, ש"י תפארת העכסים וגו' (ישעי' ג' י"ח), ואומר צעדן בן אלהים היית וגו' (יחזקאל כ"ח
 י"ג) ואם תאמר למה לא נכתבו במקומן, לפי שלא באה התורה לספר כל מעשה בראשית, כי אם ליסול על
 ענין מתן תורה והמנחות, ודי ברמו, שנאמר ויבן ה' אלהים את הללע שכן קורין בכרכי הים לקלעיתא בנאיתא,
 וזה ליתא בכ"י שלפנינו ולא בכ"י ג' ו' ח' ולא בנדפס, וגם המדפיס מוויניציא לא הוסיף זה, והיא הוספה
 מאוחרת: (מא) מי זה האיש ירא ה' זה אברהם שני כי ירא אלהים. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים
 ובנדפס ובילקוט תהלים שם הגי' מי זה האיש זה אברהם שני השב אשת האיש כי נביא הוא (בראשית כ' ו')
 וכן במאמר שלאחריו ד"א מי זה האיש הגי' במקומות הנ"ל זה יוסף שנאמר וימלאהו אים, אבל במאמר ד"א
 מי זה האיש זה לוי נמלא גם לפניו הדרשה שנאמר לאיש חסידך (דברים ל"ג ח'): (מב) שנאמר התהלך לפני
 והיה תמים. בכ"י ב' ד' ה' ו' נוסף: קודם שיעשה מילה חסר מאבריו וכאשר עשה המילה נעשה תמים
 אברהם בגימטריא רמ"ח. וזה ליתא בכ"י שלפנינו ולא בכ"י ג' ו' ח' ובנדפס: (מג) שני וילכו בני מכיר בן
 מצשה גלעדה וילכדוה. כ"ה נכון גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס מובא בטעות הכתוב גם בני מכיר
 בן מנשה (בראשית ג' כ"ג): (מד) סוד ה' ליראיו בתהלה כו'. נשנה בכ"ר פמ"ט אות ב', ובשם יש לתקן
 במקום וישרים סודו, ובילקוט תהלים רמז תש"ב חסר הליון בכ"ר פמ"ט, וגם במאמר
 שלפניו למען שמך חסר הליון וי"ר סוף פ"ה: (מה) ואח"כ נותן לנביאים שני כי לא יעשה וגו'. כ"ה גם
 בכ"י ו', ובמדרש בכ"ר שם, וחסר בכ"י האחרים ובנדפס ששמו בשנת המעתיקים: (מו) מעשה ברבי
 יוסי בן דורמסקית. ידים פ"ד מ"ג תגינה ג' ע"ג תוספתא ידים פ"ב ע"ג, ועיין ברש"י ובתוס' בגמרא
 שם: (מז) פנה אלי. מובא בילקוט תהלים רמז תש"ב וחסר הליון: (מח) וכתיב והנה בעיני הכינתי לבי
 ה'. כן תקנתי ובעשות גם בכ"י האחרים, והטונה לסיפא דקראת זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים
 ככרים

בעניי הכינותי לבית (אלהי) [ה'] (דס"א כג יג), אלא אמר דוד לפני הקב"ה, לפי שנתמנתי מלך על בניך, ועיניהם תלויות בי, ואני יחיד כנגדן, (מט) וכולן צריכין לי, ואני עני כנגדך, ועיני תלויים בך שהם בניך, לכך נאמר כי יחיד ועני אני: ראה אויבי כי רבו [ושנאת חמס שנאוני]. אם עשו שונא ליעקב, לפי שנמל סמנו את הבכורה, (ג) והדין עמו, (נא) אבל ברברים וענתיים ושארית העמים מה עשיתי להם, לפיכך שנאת (חנם) [חמס] שנאוני, לכך אמר ראה אויבי כי רבו: שמרה נפשי והצילני. אם אין אתה משמרה, אין ביד אחר סיפוק לשמרה, שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קה ד): תום ויושר יצרוני כי קויתך. אמרו חכמים נתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל ויקוה להקב"ה, ואז יבוש בקווי, שנאמר חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' (סס כ"ד):

מזמור כו

[א] (א) לְדוֹד שִׁפְטָנִי (אלהים) [ה']. כתיב ואל תבוא במשפט (עמדי) [את עבדך] (תהלים קמג ז), אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שאתה דן את הרשעים שפּטָנִי (ורביה ריבי מהם), ובשעה שאתה דן את הצדיקים, אל תבא במשפט עמדי: דבר אחר עד שלא נגמר הדין שפּטָנִי, ומשנמר הדין אל תבא במשפט עמדי: [ב] (ב) דְּבַר אַחַר זֶהוּ שֶׁאֵמַר הַכְּתוּב אֹהֵב מוֹסֵר אֹהֵב דַּעַת (משלי יב ה), ארבעה הן

הערות ותקונים

ככרים וגו' הרי שהיה עשיר: (כמ) וכולם לריכוס לי. כ"ה גם ככ"ו ו', וגם ככ"י האחרים וזילקוס, מלכד ככ"י ג' נשמעו המלות האלה, לכן חסר גם בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים: (ג) והדין עמו. זילקוס תהלים סס חסרים המלות "והדין עמו": (גא) אבל ברברים וענתיים ושארית העמים מה עשיתי לכן כו'. כ"ה גם ככ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"פ גנליון, אבל ככ"י ג' ונדפס כן בדפוס ראשון, ואח"כ בכל הדפוסים לברבריים ולענתותים מה עשה, ככ"י ד' ו' חסרה המלה ולענתותים, ככ"י ז' והדין עמו אבל אני מה עשיתי, השמים הסופר המלות הזרות. וככ"י ה' בטעות לברברים ולמסחים מה עשה אין ספק ש"ל לברבריים ולענתיים מה עשה. וזילקוס תהלים סס סוף רמו חש"ב לברבריים מה עשה לנזותים מה עשה, והנה המאמר הזה נמצא גם להלן במזמור ק"ט אות ג' לפי טוסחת כ"י האחרים ולפנינו ככ"י א' וכ"י ו' ייתא וילחמוני חנם עשו שאל ליעקב שלקח ממנו את הבכורה, לברבריים ולענתותים מה עשה. וראיתי בערוך השלם בערך גנת שהביא דברי הילקוט שהבאתי, והעיר כי במדרש במקום ענתותים ש"ל גנתיים וזילקוס במקום עבריים ש"ל ברבריים וכ"ל לברבריים מה עשה לנזותיים מה עשה, ופי' גנתיים כל"ר gentes בני עמים כלומר מה העל יעקב אביו לברבריים ולאומות אחרות כי שאלה המס שאלום ע"כ. ועיין בקורות היהודים להרב החוקר ד"ר גראטן ח"ה נד 45 שלדעתו הכוונה לגנתיים על האומה Gothen הידוע, אשר כבשו ארצות הרבה במאה הששית למספרם ע"ס, וברבריים ידוע שהם אנשי ברבריה Barberie וממלא דחמ"ל כמו יבמות ס"ג ע"ב בניו נבל אנטיסס אלו בני ברבריה ובני מרטיניא שהולכים ערומים בשוק, ובספרי האזינו אלו הבאים מברבריה ומטוטם וממרטיניא, וממרטיניא ידוע Mauritanien. ואולי ש"ל במדרש תהלים לברבריים, ומרטיניים. ונעשית בטעות ענתותים. ובש"ס מזמור ק"ט גם כן במקום ולענתותים ש"ל ולמרטיניא. וראיתי בערוך השלם ערך ברבר שרלה לפרש מלת שחתיים שהוא עם של Skythen. והנה בני' שלפנינו ושארית [ש"ל ושאר] העמים מה עשיתי להן. היא גי' יותר ישרה מאשר הוא ככ"י האחרים מה עשה והמלות "ושאר העמים" ליתא סס. גם הסיים לפיכך שאלה חמס שנאוני עד סוף המזמור ליתא ככ"י האחרים ובנדפס רק הוא ג"כ ככ"י ו':

(א) לדוד שפּטָנִי (אלהים) [ה']. כן תקנתו וגרסא כי הדורש דרש הדרשה הזאת על הכתוב שפּטָנִי אלהים וריבה ריבי מזמור מ"ג א', ובכל כ"י האחרים ובנדפס הני' לדוד שפּטָנִי ה' וריבה ריבי כתוב אל תבוא במשפט את עבדך וכתוב שפּטָנִי. ורש"י פ'י' לתהלים כ"ו א' טוון לדברי השו"ס, והמאמר מובא זילקוס תהלים רמו חש"ג ושם מתוקן הלשון ושם טוסף עוד "ד"א בעולם הוא שפּטָנִי ולעתיד לבוא אל תבא במשפט" וזה לא נמצא ככ"י ולא בנדפס. וגם הרא"פ הוסיף זה כמו שזמ"ל זילקוס: (ב) ד"א זש"ה אוהב מוסר. מובא זילקוס אויב רמו חתק"ה בשם שו"ס, וכאשר לפיטו כן הוא ככ"י ג' ו' ח', אבל ככ"י ז' ד' ה' ז' טוסחת אחרת צוה המאמר, וכך ליתא סס: ד"א זש"ה אוהב דעת אוהב מוסר היה ר' עקיבא אומר ארבעה הן: אחד לקה ובעט, ואחד אומר נאמן עלי אבא, ואחד לוקה ומבקש רחמים, ואחד אומר מפני מה הרצועה תלויה מפני מה אינו לוקה, ואלו הן, אויב ואברהם דוד וחזקיה, אויב מצינו שלקה ובעט ביסורין שהביא עליו הקב"ה, שכן הוא אומר הודיעני על מה תריבני (אויב י' ז') למה אני לוקה, מה עשיתי לך אומר כמה עוונות עשיתי שאתה מלקני, הטוב לך כי תעשוק (שם סג ג'), זה שלקה והי' מבעט. והשני אומר נאמן עלי

שלקו, [אחד לקה והיה טבעט, אחד לקה והיה מצחק, ואחד לקה ומבקש אוהבו, ואחד אמר למה הרצועה תלויה הכוני בה]. אחד לקה והיה טבעט, זה איוב שלקה ובעט, וכן הוא אומר אל (אלהי) [אלה] אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק (איוב יג ג), למה אני לוקה, מה עשיתי לך, אמור לי מה חטאתי, כמה לי עונות וחטאות [פשעי וחטאתי הודיעני] (איוב יג כג), יודע אני שהרשות בידך ואתה עושה לי כך, ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי (שם טו יח), וזה שלקה ובעט: (ג) והשני שהיה לקה והיה מצחק, זה אברהם, שנאמר ויפול אברהם על פניו ויצחק (בראשית י"ז י), ולמה היה אברהם דומה, למי שמכה את בנו ונשבע להכותו, אמר ליה בני נשבעתי להכותך, אמר ליה הרשות בידך, היה מכהו סבור שיאמר לו הבן דיי, כיון שלקה אמר האב דיו הכאתו, כך וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי (בראשית י"ז ה), אני הוא שאמרתי לעולמי דיי, אני הוא שאמרתי לנסותך דיי: השלישי היה לוקה ומבקש מאוהבו, זה חזקיהו, וכן הוא אומר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר (ישעיה לח ג): והרביעי אמר למה הרצועה תלויה הכוני בה, זה דוד, שנאמר לדוד שפסני (אלהים) [ה'], וכן אמר שלמה אוהב מוסר אוהב דעת (משלי יב ה), וכן דוד אמר אשרי הנבר אשר תיסרנו יה (תהלים נד יג):

[ג] (ד) בהנני ה' ונסני. נסני כאברהם, דכתיב והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב ה), ועמד בנסיונותיו, נסני כיצחק, (ה) שנתנסה על גבי המזבח ועמד, (ו) אני אין לי זכות: [צרפה כליותי ולבי]. צרפני כיוסף, (ז) שנצרך באשת פוטיפר, ומצאתו כנבור, שנאמר אמרת ה' צרפתהו (תהלים קה יט), (ח) כיון שניסה אותו, אמר אין בי כח לסבול, בבקשה סמך הקל מעלי, שנאמר בחנת לבי פקדת לילה

הערות ותקונים

אזא זה אברהם שאמר נאמן עלי אבא, הקב"ה אמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה וגו' (בראשית כ"א י"ג), מיד וישכם אברהם בבוקר וגו' (שם שם י"ד), וכי לא היה יכול אברהם לפייס, אלא שהיה אומר נאמן עלי אבא, ולמה ה' אברהם דומה, למלך ששבע שיכה את בנו, ואמר לו כי נשבעתי שאני מכה אותך אמר לו הרשות בידך, היה מכה והיה סבור שיאמר די, ולא אמר, כיון שלקח אמר האב די הכאתו, כך וירא ה' אל אברהם אני אל שדי די הכאתו. השלישי לוקה ומבקש רחמים זה חזקיהו ה' לוקה ומבקש מאוהבו, וכה"ל ויסב חזקיהו פניו אל הקיר (ישעי' לח ג), ר' נתן אומר אף לוקה ובעט שכן הוא אומר כסוס עגור כן אלפף (שם שם י"ד), מניד שהיו מכותיו של חזקיהו קשות משל איוב, באיוב הוא אומר צעורי וצבשרי דבקה עמני (איוב י"ט כ'), ובחזקיהו כתיב שיתיה עד בקר כארי כן ישבר כל עצמותי (ישעי' ל"ח י"ג), באיוב אומר ואתמלטה צעור שני (איוב י"ט כ'), ובחזקיהו אומר דורי נסע ונגלה (ישעי' ל"ח י"ג), מניד שאף עור שניו טעל. הרביעי אמר למה הרצועה תלויה הכוני בה, זה דוד, שנאמר לדוד שפסני ה', וכן שלמה אומר אוהב מוסר אוהב דעת, וכן דוד אומר אשרי הנבר אשר תיסרנו יה (תהלים נ"ד י"ג) ע"כ. וכן הוא בצרפנה כ"י ה"ל, אלנס ככ"י שלפניו ובכ"י ג' ו' ח' ובדפוס ראשון הוסיפה נשתנית, והמדפוס מדפוס וויניציא הוסיף המאמר ר' נתן אומר אף לוקה ובעט כו' עד עור שניו טעל והרא"פ כתב בגליון „אינו בכתובים" ר"ל שלא נמצא בכ"י שלפניו. והמאמר נמצא גם בדפוס אחר במס' שמחות פ"ח ע"ט, וגם שם איתא וי"א אף חזקיהו לוקה ומבעט כו' כמו שמוצא לפיטו בשם ר' נתן, ואולי הציגו ר' נתן בשם י"א, דסתם י"א ר' נתן. ומה שמוצא בדפוסה הדיא באיוב אומר ואתמלטה צעור שני, ובחזקיהו אומר דורי נסע ונגלה, בעל אות אמת (דף פ' ע"א) כתב וז"ל ל"ל דל"ל ובחזקיהו כתיב כן ישבר כל עצמותי עכ"ל. וזה לא יתכן כי כבר מוצא זה למעלה. אבל יפה העיר המשגיב בערך דר' ד', ואחריו ידידי הרב בעל ערוך השלם ערך דור. שחסר הסיום שכן בל"י קורין לעור דורא, והיא המלה היונית δόρα פ' עור. לכן הביא לנכון הרא"י מן דורי נסע ונגלה על ואתמלטה צעור שני. או דורש דורי בהוראת עור וצער שעל השנים. עיין ערוך השלם בערך דר' ג' ובהערה ד': (ג) והשני שהי' לקה והיה מצחק זה אברהם כו'. המאמר קשה הבנה שזה הכתוב שהביא לרא"י ויפול אברהם על פניו ויצחק הוא על בשורת הלידה ולא לקה כלל. ובמס' שמחות גי' אחרת לוקה ושוחק ומציא מנסיון העקדה שהי' לו לומר אתמול כו' ושחק, ואפשר גם כן ה' כתוב ושהי' לקה ושוחק. וסופר אחד כתב ושוחק והביא על זה ראיה מן הכתוב ויפול על פניו ויצחק: (ד) בחני ה' ונסני. מוצא בילקוט תהלים רמז תש"ג: (ה) שנתנסה על גבי המזבח. זה ליתא בכ"י האחרים ובגדפס ובילקוט: (ו) אני אין לי זכות. ליתא בכ"י האחרים ובגדפס ובילקוט: (ז) שנצרך באשת פוטיפר ומצאתו כנבור שנאמר אמרת ה' צרפתהו. זה ליתא בכ"י האחרים ובגדפס ובילקוט, ושם הגי' צרפני כיוסף שצרפתו ומצאתו נאמן: (ח) כיון שניסה אותו כו' בבקשה ממך הקל

צרפתיני בל תמצא (תהלים יז ג), (ט) מכאן שלא ירד אדם לגדול ממנו, שלא יאמר אני ערב לבי, ומה דוד שהיו בו כל מדות הללו, שנאמר כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך, לא ישבתי עם מתי שוא, שנאתי קהל מרעים, ארחץ בנקיון כפי, וחזר ואמר [ו] אל תבוא במשפט (עמנו) [את עבדך] (תהלים קמג ז), שאר האדם על אחת כמה וכמה: וכן אמר שלמה לפני הקב"ה רבונו של עולם מלך ששוכר פועלים מובים, והן עושין מלאכתן יפה, המלך נותן להם שכרם, מה שבח יש למלך, ואימתי הוא משובה, בזמן שהוא שוכר פועלים עצלים, ונותן להם שכרם משלם, [וכן אמר שלמה אבות עשו ונטלו שכר מוב, מה טובה זו שעשו ונטלו, אנו פועלים עצלים תן לנו שכר מוב], וזו טובה גדולה, וכן הוא אומר יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו (מ"א ח ט):

[ד] (י) שנאתי קהל מרעים. איזה קהל מרעים, (יא) ויקהל העם על אהרן (שמות לז ה), במעשה העגל. ויקהל עליהם קרה (כמדבר טז יט), ואיזה קהל אני אוהב, ויקהל משה את כל עדת בני ישראל (שמות לג ה), אז יקהל שלמה (מ"א ח ט): ועם רשעים לא אשב. זה קרה וסייעתו, שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים (כמדבר טז טו):

[ה] (יב) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. (יג) כי האי דתנן בכל יום היו מקיפין את המזבח [פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא], (יד) ובמה היו מקיפין אותו, בלולב והדס וערבה בימין, ואתרוג בשמאל, שנאמר ולקחתם לכם (ויקרא כג ט), (טו) שיהא במקח ולא בגזל, (טז) דתנן לולב הגזול והיבש פסול, שיהא נקי מן החמס ומן הגזל, (יז) שלא יהא הסניגור נעשה קסיגור, (יח) אמר ר' לוי מי שהוא נוטל לולב גזול למה הוא דומה, ללסמים שיושב בפרשת דרכים, (יט) ומקפח את העוברים ושבים, חד זמן עבר חד (כ) לגיון, בעי למינבא (כא) דימוסיא דחודא מדינתא, (כב) וקם עלוי וקדמיה וקפחיה, ונסיב כל מה דהוי

הערות ותקונים

הקל מעלי, שנאמר בנחת וגו'. ככ"י ז' ד' ה' ו' נוסחא אחרת ונמלא שם הוספה: כיון שנסה אותו נאורו וסיון לא היה יכול לעמוד בו מה עשה בקץ רחמים ואמר אין בי כח, שנאמר בנחת לבי לרפתיני כל תמלא (תהלים יז ג), אל תבוא במשפט את עבדך (תהלים קמג ז), אע"פ כן לא נשא לו הקב"ה פנים בדין אלא נכחנה עליו, שכן הוא אומר אשר עשה דוד [את] הישר בעיני ה' [וגו'] רק בדבר אוריה החתי (מ"א ט"ו ה), והמדפיס מוויניציא הוסיף זה ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים, אבל ככ"י ג' ובדפוס ראשון הגי' כך: לרפתיני כיוסף שארפתו ומלאתו [ז"ל שנאמר אמרת ה' לרפתיני כל תמלא. והרא"פ כתב בגליון על ז' כח בבקשה ממך אל תבא במשפט את עבדך שנאמר בנחת לבי לרפתיני כל תמלא. והרא"פ כתב בגליון על המלאך שהוסיף המדפיס מוויניציא "אינו בכחזכ"ס": (ט) מכאן שלא ירד אדם לגדול הימנו שלא יאמר אני ערב לבי. יותר נכון לתקן שלא יבט אדם לגדול הימנו שלא יאמר אני ערב את לבי, והכוונה שדוד דמה עלמו לאברהם ובקש. שהקב"ה ינסה אותו ולא עמד בנסיונו היינו צמעשה דבת שבע: (י) שנאתי קהל מרעים. מובא בזילקוט רמז תש"ג, וחסר הליון: (יא) ויקהל העם על אהרן צמעשה העגל. כ"ה גם ככ"י ו' ובזילקוט, וליתא ככ"י האחרים ובנדפס: (יב) ארחץ בנקיון. מובא בזילקוט רמז תש"ג בשם המדרש: (יג) כי האי דתנן בכל יום היו מקיפין את המזבח, משנה סוכה מ"ה ע"א, ומובא ברומה סי' רכ"א בשם שו"ט: (יד) ובמה היו מקיפין. כ"ה גם ככ"י ו', וליתא ככ"י האחרים ובנדפס ובזילקוט. ועיין מה שהעירוני לעיל מזמור י"ז הערה ל"ו: (טו) שיהא במקח ולא בגזל. בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם (קפ"א ע"ג) וי"ר אמור פ"ל אות ה' ודורש כפי מלשון כפות תמרים. ולדעתי יש למחוק מלת שנאמר ומתחיל ולקחתם לכם שיהא במקח ולא בגזל או ל"ל כתיב ולקחתם לכם ועיין בפסיקתא שם הערה ס"ח: (טז) דתנן לולב הגזול והיבש פסול. משנה סוכה ל"ט ע"ג: (יז) שלא יהא הסניגור נעשה קסיגור. בפסיקתא וי"ר שם סיים ומלאכי השרת אומרים אוי לזה שנעשה סניגורו קסיגורו: (יח) א"ר לוי מי שהוא נוטל לולב גזול למה הוא דומה. נשנה בפסיקתא שם (קפ"ב ע"א) וי"ר שם פ"ל אות ו'. וכ"ה גם ככ"י ו', וליתא ככ"י האחרים ובנדפס: (יט) ומקפח. עיין ערוך ערך קפח א': (כ) לגיון. המלה יונית ורומית Legion לֵגְיוֹן פי' צבא (רעמיטנט): (כא) דימוסיא. המלה יונית δειμασία דברים הנזכרים לכללות העיר וגם המס שהעם פורע למלך נקרא דימוס: (כב) וקם עלוי וקדמיה וקפחיה. בהערה ע"ד בפסיקתא שם העירוני אחת מסתי אלה יתרת היא, כי שתי נוסחאות הן בפסיקתא כ"י אקספארד כתוב וקם עלוי וקפחיה, וזו"ר שם כתוב וקם קדמיה

גביה, לבתר יומין איתציד ההוא ליסמאה ואיתיהיב (כג) בפילקא, שמע ההוא לניונא דמלכא ואזיל לגביה, ואמר ליה קום הב לי כל מה דקפחית ונסכה סמני, ואנא מילף עלך זכותא, אמר ליה כל מה דקפחית ונסכית מינד לית לי, אלא הדין (כד) שפימא, והוא מן דידך, אמר ליה הב לי יתיה ואנא מילף לך זכו, וכד יהיב יתיה ליה, אמר ליה למחר את נפק לדינא ומלכא קרי לך ואמר לך אית לך בר נש דמילף עלך זכותא, ואנא מילף עלך זכו, למחר נפק לדינא אמר ליה מלכא אית לך בר נש דמילף עלך זכו, אמר ליה לגיון פלן, שלח מלכא וקרא ליה, אמר ליה (כה) חכים את למילף זכו בהדין גברא, אמר ליה חכים אנא ליה, בההוא זימנא דשלחתי למיגבייא דימוסיא דמדינתא פלוגית, (כו) קם עלי וקדמי וקפחאי, ונסיב כל מה דהוה גבאי, ודין שפימא מסהיד עלוי, התחילו הכל אוטרים אוי לזה שנעשה סניגורו קסיגורו, כך אדם לוקח לולב גזול, וצווח לפני הקב"ה, ואומר גזול אני, חמוס אני, ומלאכי השרת צווחין עליה אוי לאיש זה שנעשה לו סניגורו קסיגורו, לפיכך אמר דוד ארחץ בנקיון כפי, במקח ולא בגזל:

[ו] (כו) לשמיע בקול תודה. זה קרבן תודה: ולספר כל נפלאותיך. (כח) אמר ר' אבין (כט) יש הלל שיש בו לשעבר, ויש בו לדורות, ויש בו לימות המשיח, ויש בו לימות גוג ומגוג, ויש בו לעתיד לבא, בצאת ישראל ממצרים (תהלים קד ה), לשעבר, לא לנו ה' לא לנו (שס קטו ה), בדורות הללו, אהבתי כי ישמע ה' את קולי (שס קטו ה), לימות המשיח, אסרו חג בעבותים (שס קיח כו), לימות גוג ומגוג, אמי אתה ואורך (שס סס כח), לעתיד לבא, הודו לה' כי טוב (שס סט ט), לחיי העולם הבא:

הערות והקונים

קדמיה וקפחיה, וענין שניהם אחד הוא: (כג) בפילקא. המלה יונית $\psi\lambda\alpha\kappa\alpha$ ונקרא כן הסדן שגובלין בו רגלי האדם, עיין מה שהעירתי בפסקא ויהי נחאי הלילה הערה ז"ה: (כד) שפימא. המלה יונית $\sigma\phi\eta\tau\sigma\varsigma$ מכסה מרוקס (טעפפין): (כה) חכים את. פי' מכיר את האיש הזה, תר' ולא הכירו ולא חכים: (כו) קם עלי וקדמי וקפחאי. גם נכאן ז"ל קם קדמי, או קם עלי. עיין לעיל הערה כ"ב: (כז) לשמיע בקול תודה זה קרבן תודה. פסיקתא ונקתתם לנכס (קפ"א ע"ב), וי"ר ס"ל אות ה', ושם הגי' אלו הקרבנות: (כח) א"ר אבין. פסיקתא וי"ר טס, וכן מובא בשמו בירושלמי ברכות פ"ג ה"ד (ד' ע"ד), מעילה פ"ב ה"א (ע"ג ע"ה), א"ר אבין בנאח ישראל ממגורים לשעבר, לא לנו ה' לא לנו לדורות הללו, אהבתי כי ישמע ה' את קולי לימות המשיח, אסרו חג בעבותים לימות גוג ומגוג, אלי אתה ואורך לעתיד לבא: (כט) יש הלל שיש בו לשעבר. כאשר לפנינו כ"ה גם בכ"ו ו', וכן הוא בפסקתא וי"ר ובירושלמי טס, וכן הביא רש"י תהלים כ"ו ז', אצל בכ"ה האחרים ובנדפס המאמר קטוע, וכך איתא טס א"ר אבין זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לעתיד לבוא הודו לה' כי טוב. והגה בכ"ו ז' ד' ה' ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים לפני המלות לשמיע בקול תודה א"ר אבין זה הלל. נמנא הוספה באמצע ומתחלת ה' אהבתי מעון ביתך [א"ר יעקב בר אסי למה הוא אומר ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך, בשביל] זה שקול כנגד זריאת עולמך, זריאתו כתיב זריאת ברא אלהים את השמים ואת הארץ, [וכתיב טפה שמים כיריעה (תהלים ק"ד ז')], ובמשכן כתיב ועשית ריעות עוים (שמות כ"ו ז'), בשני כתיב יהי רקיע ויהי מבדיל, במשכן כתיב והגדילה הפרוכת (שמות כ"ו ז'), בשלישי כתיב יקו המים ובמשכן כתיב ועשית כוור נקשת וגו' לרחל וגו' ונתת שמה מים (שם ל' י"ח), ברביעי יהי מאורות ובמשכן כתיב ועשית מנורת זהב (שמות כ"ה ז'), בחמישי כתיב ישראל המים [שרץ] נפש חיה [ועוף יעופף] ובמשכן כתיב והיו הכרוכים פורטי כנפים (שמות כ"ה כ'), בששי כתיב נעשה אדם ובמשכן כתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (שמות כ"ח א'), בשביעי כתיב ויכלו השמים וגו' ויקדש אותו, ובמשכן כתיב וימשחם ויקדש אותם (במדבר ז' א'), ה"ד העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ ע"כ. והגה הוספה הזאת רשם אחד הסופרים בנדו, ומקומו אחר הדרשה על לשמיע בקול תודה, שסיים ויש בו לעתיד לבוא, ולפני אל תאסף עם חטאים הוסיף דרשה אחת על הכתוב ה' אהבתי מעון ביתך (תהלים כ"ו ח') ולקח זה מן הנחומא הנדפס מכבר פקודי אות ב'. מובא גם במדרש במ"ר פ"ב אות י"ג באיזה שמים, והוסיף זה שלא נמקומו כראוי רק באמצע, כי זה שייך אחר הדרשה על לשמיע בקול תודה ולפני אל תאסף והביא הדרשה על הכתוב ה' אהבתי (תהלים כ"ו ח'), ובמדרש הנחומא טס אשר משם נובעת הוספה מתחיל זש"ה ה' אהבתי מעון ביתך, ועל זה הביא הדרשה ככאן על

[ז] אל תאסוף עם חטאים נפשי. (ל) אלו הנסקלים והנשרפים: ועם אנשי דמים
 חיי. אלו הנחרנים והנחנקים: (לא) דבר אחר [אלו המצריים, שכן אמר
 יעקב ליוסף, אל נא תקברני במצרים (בראשית מז כט)]. (לב) ר' יוחנן אמר (לג) מצינו בשני
 מקומות שהצדיקים מבקשים מהקב"ה שלא יאספו על הרשעים, דניאל אמר ורחמין
 (למיבעי) [למבעא וגו'] (לד) [די לא] יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר הכימי בבל
 (דניאל ג יח), ודוד אמר אל תאסוף עם חטאים נפשי, ר' חלפתא בשם ר' אייבו אמר
 ויהי כעשרת הימים ויגף ח' את נבל וימת (ש"א כס נח), והלא אין מנפה אלא לשלשה
 ימים, (לד) דתניא יום אחד מיתה של זעף, לשנים מיתה של בהלה, לשלשה מיתה
 של מנפה, (לה) ותני ר' חלפתא בן שאול [באחד בשניה בשלשה] בכרת, לארבעה
 לחמשה מיתה חמופה, (לו) לששה מיתה האמורה בתורה, לשבעה מיתה של חובה,
 יותר מבאן מיתה של יסורין, (לז) מה חמית למימר מיתה של שלשת ימים מיתה
 של מנפה, והא כתיב ויהי כעשרת הימים ויגף (ש"א ס), אלא שתלה לו הקב"ה
 שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא יתערב באבלו של נבל, ועשה שדשה

הערות ותקונים

על הכתוב הזה ומונח פנימה והלני המעתיק שלא במקומו: (ל) אלו הנסקלים והנשרפים. הוספתי כמו
 שהוא בסוף כ"ו ז' ה' ז' ו' בדפוס וויטליא ואח"כ בכל הדפוסים, וליחא נס כ"ו ג' ו' ח' בדפוס
 ראשון, וזה הוסיף אחד המעתיקים מירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ב (דף כ"ג סוף ע"ד) הוא שדוד אומר אל
 תאסוף עם חטאים נפשי הנסקלין והנשרפין, ועם אנשי דמים חיי הנכרנין והנחנקין. וראיתי בילקוט
 תהלים רמז תש"ד הביא וז"ל: אל תאסוף עם חטאים נפשי תניא שני קברות היו מתוקנים לב"ד א'
 לנסקלין ולנשרפין ואחד לנכרנין ולנחנקין וכן בדוד הוא אומר אל תאסוף עם חטאים נפשי אלו הנסקלין
 והנשרפין ועם אנשי דמים חיי אלו הנכרנין והנחנקין, ונדפס בדוד סנהדרין פ"ו דף מ"ו. ונאמת לא נמלא
 זה בגמרא שם, רק שם חיתא במשנה שני כתי קברות היו מתוקנים לב"ד אחד לנכרנין ולנחנקים ואחד
 לנסקלים ולנשרפים לא זולת, ואין ספק אללי שהליון הזה הוא בשעות. ובריש רמז תש"ה על המאמר ד"א
 אל תאסוף אלו הנשרפים מניין בדד, תוספתא סנהדרין" וזה הליון נשמע ממקומו ומוסב על המאמר הראשון
 שהבאתי. וברמז תש"ה על המאמר ד"א אל תאסוף חסר הליון והוא ממדרש שו"ט שלפניו. ומנא חיתא
 המאמר הראשון בתוספתא סנהדרין פ"ט. וסיים שם וכן דוד אומר אל תאסוף עם חטאים נפשי. ומה שהביא
 הילקוט אלו הנסקלין והנשרפין ועם אנשי דמים חיי אלו הנכרנין והנחנקין בודלי הים כן לפניו בתוספתא או
 הוסיף כן מדנפשי" עפ"י הירושלמי שהבאתי: (לא) ד"א אלו הנשרפים. מונח בילקוט תהלים רמז תש"ה
 וחסר הליון מדרש, והליון תוספתא סנהדרין מוסב לרמז שלפניו ונשמע ממקומו והוא על המאמר אל תאסוף
 חטאים שני קברות כמו שהבאתי בהערה שלפניה: (לב) ר' יוחנן אמר. ילקוט שם, וכן ילקוט דניאל רמז
 אלף ס' מן ר' יוחנן אמר בשני מקומות וחסר הליון "שו"ט" והמאמר שלפניו עד ר' יוחנן אמר, הוא
 מתחומא מוקף אות ד': (לג) מלינו בשני מקומות כו' ודוד אמר אל תאסוף וגו'. כל המאמר הזה הביא
 בעל מנורת המאור בשם שו"ט כס' רפ"ב: (לד) דתניא יום אחד מיתה של זעף. ירושלמי בכורים פ"ב
 ה"א (ס"ד ע"ד) ושם הגי' מיתה של זעם ובמס' שמחות פ"ג ה"י הוא כמו לפניו מיתה של זעף, וכן
 נשנה המאמר באגדה שמואל סוף פכ"ג וגם שם הגי' מיתה של זעף, ומונח בילקוט שמואל סוף רמז קל"ד,
 ובילקוט שם מתחיל א"ר חנינא ובמדרש שם מתחיל דתניא ומונח סתמי. ובילקוט שם יש לתקן מיתה של
 בהלה במקום של בהמה. ועיין בגמרא בבבלי מ"ק כ"ח ע"א ושם הוא בסגנון אחר: (לה) ותני ר' חלפתא
 בן שאול. ירושלמי שם ובמס' שמחות נשמעו המלות ותני ר' חלפתא בן שאול באחד בשניה בשלשה בהיכרת,
 ולפניו בשו"ט תקתי כמו שהוא בירושלמי ובנדפס ובאיוזה כ"י וגם באגדה שמואל שם הגי' לארבעה מיתה
 בהכרת לחמשה מיתה הדופה, ובירושלמי הגי' הדופה ובמס' שמחות חסופה כמו לפניו בכ"י שלנו בשו"ט,
 ועיין בגמרא מ"ק שם מה פתאום זו היא מיתה חסופה חלה יום א' ומת זו היא מיתה דחופה וע"ש
 בתום: (לו) לששה מיתה האמורה בתורה. כ"ה במס' שמחות, גם באגדה שמואל, ובירושלמי שם הגי' לששה
 מיתה דרך ארץ, ובגמרא מ"ק שם חמשה זו היא מיתה כל אדם: (לז) מה חמית למימר מיתה של שלשת
 ימים מיתה של מנפה והפתיב ויהי כעשרת הימים ויגף ח' את נבל וימת. בירושלמי שם גם באגדה שמואל
 מה חמית מימר מה לג' ימים מה חמית, חילפיי בר ברבי אבהו אמר שמעית קליה
 דרבי (ובאגדה שמואל קליה דסגא) דרש, ויהי כעשרת הימים ויגף ח' את נבל וימת, תלה לו הקב"ה
 שבעת ימי אבלו של שמואל שלא יתערב אבלו עם הצדיק ועשה שד' ימים ומת במנפה, גם תראה במקום
 לפניו ר' חלפתא בש"ר אייבו אמר הגי' בירושלמי חילפיי בר ברבי דר' אבהו. וא"כ יש לתקן כן גם
 בשו"ט לפניו. ובילקוט שם רמז תש"ה מונח המאמר משו"ט רבי חלפתא בשם רבי אבהו. ואולי הלני המסדר
 חלפתא

ימים ומת במנפה. (לח) ר' ברכיה אמר בשם ר' שמואל (לט) והי בעשרת הימים [אין כתיב כאן], אלא בעשרת הימים, תלה לו [הקב"ה] עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, שמא יעשה תשובה, ולא עשה. (ט) ודכוותיה ויגע האיש בעצמות אלישע ויהי ויקם על רגליו (מ"ג י"ג כא), (מא) תני על רגליו עמד ולביתו לא הלך, אלא מת ונקבר במקום אחר, משום שנאמר אל תאסוף עם הטאים נפשי, ומי היה זה בנה של שונמית, שנאמר ויגדל הילד והי היום ויצא אל אביו (מ"ג ד יח), (מב) והשליכו אותו במותו פעם שנייה בקבר אלישע שיהיה, וחזר וחיה וקם ומת, פעם שלישית קברוהו במקום אחר, ולמה מת, לפי שהיה רשע, (מג) אבל בן צרפת האלמנה, הוא יונה בן אמתי, היה צדיק גמור, נצרך בבליעת דגים ובמצולות ימים, ולא מת, אלא ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה (יונה ג יא), ונכנס בחייו בכבודו לנן עדן. ודכוותיה והי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ (בראשית ז י), (מד) אמר ר' הושעיא מלמד שתלה להם הקב"ה שבעת ימי אכלו של מתושלח הצדיק שיעשו תשובה, ולא עשו, (מה) משום שנאמר אל תאסוף עם הטאים נפשי: ועם אנשי דמים היי. זו דור המבול: אשר בידיהם זמה. שנאמר כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו י): וימינם (מלאו) [מלאה] שוחד. אמר ר' פנחס הכהן בר חמא אלו בני אדם שהן משחקין (מו) בפספסין, ומחשבין בשמאל, ומסמכין בימין, וגוזלין וחומסין זה את זה, (מז) אבל אני בתומי אלך: [פדני וחנני], פדני מדין הקבר, וחנני לעולם הבא: רגלי עמדה במישור. לעתיד לבא: במקהלים אברך ה'. בכום ישועות:

הערות ותקונים

הלפתא במקום חילפי והוסף הכתי ר' ובמקום כש"ר אייבו ל"ל כש"ר אצבו או בר צריה דר' אצבו. ור'איתי כס"ל כזאת ח' שהביא חילפי בר צריה דר' אצבו [ירושלמי] כזכרים רפ"ב וזילקוט תהלים רמו חש"ס עיין זה ר' הלפתא כש"ר הוא. פכ"ל. זילקוט הגי' כש"ר אצבו לא כמו שהביא בשם ר' הוא. גם נעלם מעין הדולח כי דברי זילקוט נובעים ממדרש שו"ס שלפנינו. וכן נמצא המאמר זילקוט שמואל סוף רמו קל"ד וגורם אמר רבי חנינא מת ליום א' מיתה של זעף כו', וז"ל א"ר הלפתא, ואולי תקן אחד כמו שראה נמ"ק כ"ח ע"א, שמוכח שם בשם ר' חנינא בן גמליאל ותקן גם זילקוט ר' חנינא במקום ר' הלפתא: (לח) ר' ברכיה אמר כש"ר שמואל. בירושלמי שם ובאגדת שמואל ר' חניי כש"ר שמואל בר נחמן, וכן יש לתקן לפנינו: (לט) והי בעשרת הימים אין כתיב כאן. בירושלמי שם לעשרת ימים אין כתיב כאן, ועיין בבבלי ר"ה י"ח ע"א: (מ) ודכוותיה ויגע האיש. עד המאמר הזה הוא בירושלמי כזכרים שם, ומוכח זילקוט תהלים שם רמו חש"ס, והרב נעל אור זרוע ה' אגלות סי' תכ"ג הביא המאמר הזה בשם השו"ס לראיה שאין קוצרין רשע אלל לדיק, ועיין גם בסנהדרין מ"ז ע"א: (מא) תני על רגליו עמד ולביתו לא הלך. בסנהדרין שם דתניא על רגליו עמד ולביתו לא הלך: (מב) והשליכו אותו במותו פעם שנייה וליחא עד ונכנס בחייו בכבודו לנן עדן, כ"ה גם ככ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"ם בגליון, וליחא ככ"ו האחרים ונדפס זילקוט: (מג) אבל בן צרפת האלמנה הוא יונה בן אמתי. זילקוט יונה רמו תק"ג הביא מאמר הירושלמי פרק החליל הוא סוכה פ"ה ה"א (דף כ"ה ע"א) על ר' לוי ודרש יונה בן אמתי מאשר היה ה"ד אשר לא הוריש את יושבי ירוון וכתבי קום לך לרפתה אשר לירדון הנה לויית שם אלמנה לכלכלך, ותני רבי אליעזר יונה בן אמתי בן צרפת אלמנה היה. על ר' יוחנן ודרש יונה בן אמתי מן זבולון היה כו', ובאמת לא נמצא בירושלמי המאמר בשם ר' אליעזר, אבל ברור שבעל זילקוט הוסיף זה באמנע לשון הירושלמי וכוון לפדר"א פל"ג שאיתא שם הלך לרפתה וקבלתו אשה אלמנה אמו של יונה היתה. והוסיף זה וכוון במלות "תני רבי אליעזר" לבעל פדר"א: (מד) א"ר הושעיא מלמד. כ"ר פל"ג אות ו'. ושם איננו בשם ר' הושעיא, ואין ספק כי המסדר משו"ס כוון בזה אל ר' הושעיא מסדר מהמדרש כ"ר, ועיין בבבלי סנהדרין ק"ח ע"ב ואדר"ג פל"ג: (מה) משום שנאמר אל תאסוף עם הטאים נפשי. זה סיים הדרש על דברי המדרש כ"ר שכן מת קודם המבול על שם אל תאסוף עם הטאים נפשי: (מו) בפספסין. וכן המשחקים בפספסין (סנהדרין כ"ה ע"ב) פי' בל"ג פספסין מין לחוק שמלחקים באבנים וקביות על לוחות. עיין מוספי: (מז) אבל אני בתומי אלך. מכאן עד סוף המזמור נמצא גם ככ"ו ו', וליחא ככ"ו האחרים ונדפס, וכן הוסיף זה הרא"ם בגליון:

מזמור בן

[א] לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא. (א) זהו שאמר הכתוב והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה (ישעי י י), (ב) בנוהג שבעולם אדם מוליך אור הנר בתוך פלמין שלו, שמא יכול לומר פלוני שהוא אהבי ישתמש לאורה, ופלוני שהוא שונאי אל ישתמש לאורה, אלא הכל משתמשין לאורה, (ג) אבל הקב"ה [אינו כן, ברא את האור], והרשעים אינן רואין לאורו לעתיד לבא, שנאמר אור צדיקים ישמה ונר רשעים ידעך (משלי יג ט), (ד) ואומר וירא אלהים את האור כי טוב (ה) [ויבדל אלהים בין האור ובין החשך] (בראשית א ד), (ו) ר' יהודה ב"ר סימון אמר הבדילו לעצמו, משל למלך שראה מנה יפה, אמר זה שלי הוא, כך כשברא הקב"ה את עולמו וברא אור גדול, אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה, אלא אני, וכן הוא אומר ונחורא עמיה שרא (ויטל ז כג). (ז) אמר ר' אבין הלוי נטלו הקב"ה, ונתעטף בה כמלית, והבהיק בו את עולמו, הדא הוא דכתיב עומה אור כשלמה (תהלים קד ג). (ח) ורבנן אמרו הבדילו לצדיקים לעתיד לבא, משל למלך שהיה לו מנה יפה, ואמר זו לבני, וכן הוא אומר אור זרוע לצדיק (שם טו יא), אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אימתי יבא אותו האור, אמר לו לכשיגיע הקץ ותבנה ירושלים אני מביאו, שנאמר קומי אורי כי בא אורך (ישעי ס א), אפי' לאומות העולם האור נעשה להם לחושך, שנאמר והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה [ובערה ואכלה שיתו ושמירו] (שם י י), מהו שיתו ושמירו, אלו המפונקין שבהן, אמר לו דוד האר לנו מאותו האור, שנאמר אל ה' ויאר לנו (תהלים קיח טו), אמר לו חייך שאני מביא אור לישראל וחשך לאומות העולם, שנאמר כי הגה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' (ישעי ס ב), ואם תתמה על הדבר הזה, (ט) כבר הראה הקב"ה דוגמא בעולם הזה, שנאמר ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים וגו' ולכל בני ישראל היה אור (שמות י כג), וכן

הערות ותקונים

(א) ז"ל ויהי אור ישראל. מובא בילקוט תהלים רמז תש"ז בשם המדרש: (ב) בנוהג שבעולם אדם מוליך אור הנר. עיין לעיל מזמור כ"ב אות ג' קצת בסגנון אחר: (ג) אבל הקב"ה אינו כן ברא את האור כו'. כ"ה גם כ"י ג' ו' ח' ובדפוס ראשון ובילקוט שם, אבל כ"י ב' ד' ה' ז' ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נוסחא אחרת עם הוספה, וכך איתא שם "אבל הקב"ה אינו כן, אלא ויהי אור ישראל לאש וקדושו ללהבה, בני יראת שונאי לא יראת, וכבר עשה דוגמא זו במצרים, לא ראו איש את אחיו וגו', ולכל בני ישראל היה אור (שמות י'), וה' הולך לפניו וימס (שם י"ג כ"א), ואומר ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה (שם י"ד כ'), ואומר כי אשצ בהשך ה' אור לי (מיכה ז' ח'), לכך נאמר ה' אורי וישעי ממי אירא, ואומר שלח אורך ואמתך (תהלים מ"ג ג'), לכך נאמר דוגמא לעתיד". ועל זה כתב הרא"ש בגליון "אינו כהובים". וכ"י אשר רשמתי היינו כ"י ב' ד' ה' ז' ג' לכן נאמר דוגמא לעתיד לבוא, שנאמר אור צדיקים ישמה ונר רשעים ידעך, ואומר וירא אלהים את האור כי טוב, אבל המדפוס וויניציא הוסיף ותקן לכך נאמר דוגמא לעתיד לבוא האור שאינו ראויין בו גמול לעתיד לבוא אל הצדיקים, שנאמר אור צדיקים ישמה ונר רשעים ידעך, והמפרש הרא"ש פאדווא כתב התבות לכך נאמר דוגמא לעתיד, אין להם הבנה, לכן הסגרתים נמסגרו, אבל כל המאמר הוא הוספה, והגיון כמו שהוא כ"י שלפניו, ומן הסיוס ברא את האור והרשעים אינו רואין לאורו לעתיד לבוא, ה"ג המדפוס בשעות ברא האור שאינו ראויין בו גמול לעתיד לבוא אל הצדיקים: (ד) ואומר וירא אלהים את האור כי טוב. עיין תגינה י"ב ע"א, ושם סימונו ואין טוב אלא לדיק, שנאמר אמרו לדיק כי טוב, ועיין בלקח טוב בראשית א' הערה ע"ט: (ה) ויבדל אלהים. ב"ר פ"ג בפי' רש"י הנניחם לו הביא וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל, ק' מלאתי בשו"ט: (ו) ר' יהודה ב"ר סימון אמר הבדילו לעצמו. ב"ר פ"ג אות ו', הרלב"ג בפי' לתורה דף ס' ע"ד (דפוס וויניציא) הביא המאמר הזה בשם מדרש תהלים וכתב ראה איך הסכימו כלם שזה האור אינו אור מוחש אבל הוא אלול אור השכל, ומה נפלא מאמרם בזה למי שיתבונן ויבין אופן המחלוקת אשר ביניהם, וע"ש שמבאר דבריהם בטוב מעט ודעה: (ז) אמר ר' אבין הלוי נטלו הקב"ה ונתעטף בה כמלית. עיין ב"ר פ"ג אות ד' מהיכן נבראת האורה ח"ל מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק בו את עולמו ועד סופו, ולקמן מזמור ק"ד נתעטף בשלית לבנה והבהיק את העולם באורן, ועיין שמו"ר פט"ו וריש פ"כ, וי"ר פל"א אות ז', ותחומא שלנו ויקהל דף ס"ב ובהערה שם: (ח) ורבנן אמרו. ב"ר פ"ג אות ו': (ט) כבר הראה הקב"ה דוגמא. מן בעה"ז

את מוצא כשרדפו המצריים אחרי ישראל, מה כתיב, ויהי הענן והחשך (ש יד כ), אם ענן למה חשך, ואם חשך למה ענן, אמר ר' הושעיא שני פרצופין היו, פרצוף של אור לישראל, ופרצוף של חשך למצריים, אמר דוד אני אומר עד אותו האור, שנאמר לדוד ה' אורי וישעי:

[ב] (י) דבר אחר [ה' אורי וישעי]. זהו שאמר הכתוב נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי (פסלים ק"ט ק"ה), (יא) למה הרשעים דומין, למי שמהלך באישון לילה ואפילה, הגיע לאבן ונכשל בה, הגיע (יב) לגומץ ונפל בו, וכך הוא אומר (יג) דרך רשעים באפלה [לא ידעו במה יכשלו] (משלי ז י"ט), ולמה הצדיקים דומין, למי שמהלך בדרך, ובידו נר דלוק, הגיע לאבן ונשמר ממנה שלא יכשל, הגיע לגומץ ונשמר עצמו שלא יפול לתוכו, כך אמר דוד ביאתי לחלל את השבת, והאירה לי התורה, (יד) שנאמר זכור את יום השבת (שמות כ ח), באה ליניאוף, התורה האירה לי, שנאמר מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ י), (טו) הדא הוא דכתיב נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי: דבר אחר [נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי]. (טז) אם נר למה אור, ואם אור למה נר, אלא אמר דוד כשאני מתחיל בדברי תורה, מעט אני מתחיל בהן והן נובעין, וכשאני נכנס לתוכה נפתחין לי שערים הרבה, לכך אמר דוד נר ואור: דבר אחר נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי. (יז) אימתי אמר דוד פסוק זה, כשהיה מהלך לעמק רפאים, (יח) אף על פי כן לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים, וכן את מוצא כשהלך שמואל למשוה את דוד, היו מלאכי השרת מקטרגין אותו לפני הקב"ה, ואמרו רבונו של עולם מפני מה נמלת המלכות

הערות ותקונים

צעה"ז עד ויהי הענן, הסר ככ"י האחרים ובנדפס: (י) ד"א זש"ה נר לרגלי דבריך למה הרשעים דומים. צעל מסדר הפסיקתא רבתי פ"ח פסקא ויהי צעת הדיא העתיק במאמר הזה והוסיף צראש פדרכו כ"ק שחח ד' תחומא ברבי". והוסיף איזה דברים כדרך מסדר אחרון תיכף בהתחלתו הוסיף נר לרגלי דבריך כ"י היה לריך לומר ואינו אומר כן אלא נר לרגלי דבריך, צעל זרע אפרים הגיה נר לי דבריך כך היה לריך לומר, וצעל מאיר עין הגיה נר לעיני כך היה לריך לומר: (יא) למה הרשעים דומים. עיין שמ"ר פל"ו אות ג', ולהלן מזמור קי"ט נר לרגלי דבריך אחר: (יב) לגומץ. מלשון חופר גומץ בו יפול, פי' בור חפור (גרובע): (יג) דרך רשעים באפלה. כן מונח גם ברבתי ונקרא כתיב כאפלה: (יד) שנאמר זכור את יום השבת. בפסיקתא רבתי שם מוצא הכתוב ושמרתם את השבת וגו' מחלליה מות יומת (שמות ל"א י"ד): (טו) הדא הוא דכתיב נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי. בפסיקתא רבתי שם, למה שהתורה נר לפני, הדא הוא דכתיב נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי: (טז) אס נר למה אור. כ"ה גם ככ"י ו' וברבתי ובכ"י האחרים ובנדפס אס נאמר נר למה נאמר אור ואס נאמר אור למה נאמר נר, וכן מוצא בילקוט תהלים רמז תש"ו וקיסע שם במאמר כדרכו: (יז) אימתי אמר דוד פסוק זה כשהיה מהלך לעמק רפאים. כ"ה גם ככ"י ג' ו' ח' ובדפוס ראשון, אבל ככ"י ב' ד' ה' ו' נמצא פה הוספה, וכן איתא שם: אימתי אמר דוד הפסוק הזה, כשהיה מהלך בגדוד עמלק, אעפ"כ לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים ועשה עמהם מלחמה עם אותן בני מנשה שנפלו עליו, שנאמר בלכחו אל יקלג נפלו עליו ממנשה וגו' (דה"א י"ב כ'), ואומר והמה עזרו (את) [עם] דוד וגו' (שם שם כ"ה), והרנו אותם, שנאמר ויכס דוד מהנשף ועד הערב למחרתם (ש"א ל' י"ז), ומי היה [מאיר] להם, ויקין וברקים היו מאירין לו כיו ה' אורי וישעי. וכן כשהיה מהלך לעמק רפאים אעפ"כ לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים. מזה תראה כי ככ"י הג"ל מוסף כשהיה מהלך בגדוד עמלק עד וכן כשהיה מהלך לעמק רפאים. ובכ"י האחרים ובדפוס ראשון לא נמצא הוספה כהיא, ובדפוס מוויניציא כשבא להוסיף זה על דפוס קאנשט' שהיה לפניו, הביח כן הלשון שהיה לפניו אימתי אמר דוד הפסוק הזה כשהיה מהלך לעמק רפאים אעפ"כ לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים, ואחר זה הוסיף, עשה אתה מלחמה עם אותם בני מנשה כו', כמו שהוא ככ"י שהבאתי וסיים ג"כ כמו שהוא ככ"י הג"ל וכן כשהיה מהלך לעמק רפאים לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים וזה מאמר כפל, רק ל"ל בהתחלתו אימתי אמר דוד הפסוק הזה כשהיה מהלך בגדוד עמלק אעפ"כ לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים כמו שהוא ככ"י ב' ד' ה' ו' והמוסיף הזה שכת להיג במקום, כשהיה מהלך לעמק רפאים המלות, כשהיה מהלך בגדוד עמלק. ובעבור המבוכה הזאת רצה בעל אמת אמת למחוק המלות וכן כשהיה מהלך לעמק רפאים לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים" וכן המבאר הרא"ם סגר זה במסגרת ובאמת נכון הוא רק בהתחלה המאמר נשתבש מאת המוסיף בדפוס וויניציא: (יח) אעפ"כ לא הלך למלחמה עד ששאל באורים ותומים. בפסיקתא רבתי הגי' אעפ"כ שלא היה הולך למלחמה עד שהיה נשאל באורים

משאל ונתת לדוד, (יט) אמר להם אני אומר לכם מה בין שאול לדוד, שאול הלך
 ושאל באורים ותומים, (כ) כיון שראה שבאו עליו פלשתים אמר לכהן אסוף ידך,
 ולא המתין עד שינמור את הדבר, שנאמר ויהי עד דבר שאול אל הכהן [וגו']
 ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידך [ש"א יד יט], אבל דוד בשעה שראה את הפלשתים
 באין עליו בעמק רפאים, מיד התחיל לשאול באורים ותומים, שנאמר ויוסיפו עוד
 פלשתים [לעלות] וינמשו בעמק רפאים וישאל [עוד] דוד [באלהים] [בה'] ויאמר דא
 תעלה הסב [מעליהם] [אל אחריהם] [ש"א ס כג כג], אין לך רשות לפשוט יד בהן, אפילו
 אם היו קרבין אצלך, עד שתראה ראשי האילנות מנענעין, שנאמר ויהי [בשומעך]
 [בשומעך] את קול [הצעדה] [צעדה] בראשי הבכאים [ס"ט ס"ז כד], ולא מאחריהן, אז
 תחרץ [ס"ט ס"ט], לשון חיתוך, כענין שנאמר אם חרוצים ימיו [איוב יד ס], ולמה נתן
 לו סימן בראשי הבכאים ולא מאחריהם, (כא) אמר ר' ברכיה (כב) מיני אילנות
 שכולם מלאים קוצים, שכל הנוגע בהם מיד בוכה, ללמדך שכל זמן שישראל שרויים
 בצער, כאילו צער לפני הקב"ה, שנאמר בכל צרתם לו צר [ישעיה סג ע]. (כג) כיוצא
 בדבר אתה זומר ירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה [שמות ג ב], ולמה מתוך
 הסנה, ולא מתוך אילן אחר, אלא על שם עמו אנכי בצרה [תהלים נ"א טו], כיון שבאו
 פלשתים, היו ישראל רואין אותן, ולא היו רחוקין מהם (כד) אפילו ארבע אמות,
 אמרו ישראל לדוד למה אנו עומדין, אמר להם כבר נצטויתי מן השמים, שלא
 לפשוט יד בהם, עד שנראה ראשי האילנות מנענעין, (כה) ואם נפשוט יד בהן מיד
 אנו מתין, ואם אין נפשוט יד מהן מיד הורגין אותנו, ומוטב שנמות צדיקים ולא
 נמות חייבין, אלא אני ואתם נתלה עינינו להקב"ה, מיד נדדו כל האילנות, ומיד
 פשטו בהם, שנאמר ויעש דוד [כן] כאשר צוהו [אלהים] [ה'] ויך את הפלשתים
 [ש"א ס כה], אמר הקב"ה למלאכי השרת, ראו מה בין דוד לשאול, מי גרם לדוד
 שניצל, דברו של הקב"ה שקיים והאיר לו, לכך נאמר נר לרגלי דבריך:
 [ג] דבר אחר ה' אורי וישעי. (כו) ר' (שמואל) [אלעזר] פתר קרייא [בים], אורי
 בים, שנאמר ויאר את הלילה [שמות יד כ]. ישעי בים, (כז) שנאמר
 ויושע ה' [ס"ט ס"ז]. ממי אירא, שנאמר ויאמר משה אל העם אל תיראו [ס"ט ס"ז].
 ה' מעוז חיי, עזי וזמרת יה [ס"ט טו ב]. ממי אפחד, תפול עליהם אימתה ופחד [ס"ט
 ס"ז]. בקרב עלי מרעים, שנאמר ופרעה הקריב. [ס"ט יד י]. לאכול את בשרי,

הערות ותקונים

באורים ותומים יש לתקן שם והעפ"י כן לא היה הולך. ועיין מה שהעיר הרב החכם הגדול בעל מאיר עין
 ברבתי שם הערה ל"ו: (יט) אמר להם אני אומר לכם מה בין שאול לדוד. מובא בילקוט שמואל רמז קמ"ב
 בשם ש"ס, והמאמר הזה מובא בילקוט שם בסוף, וכן מובא זה נ"כ בפסיקתא רבתי שם: (כ) כיון שראה
 שבאו עליו פלשתים אמר לכהן אסוף ידך. בפסיקתא רבתי הוא בהרחבת לשון, שאול עומד ונשאל לאורים
 ותומים, והפלשתים נבאים עליו והניח את האורים ותומים שהיה עומד ונשאל בהם וברח, לא עשה אלא
 זמן אחד היה עומד ונשאל באורים ותומים באו הפלשתים עליו אמר לכהן אסוף ידך, כמה שכתוב ויהי עד
 דבר שאול אל הכהן וגו' ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידך: (כא) א"ר ברכיה. בפסיקתא רבתי נוסף מלת
 "רבתי": (כב) מיני אילנות ס'. ברבתי הלשון משובש שכולם מלאים קוצים מראשיהם, כלומר הואיל שחתם
 בזה אף אני עמס, ובכ"י האחרים ובנדפס הגי' א"ר ברכיה מפני שכולה קוצים וכל זמן שישראל נחויין
 בצער כאילו צרה לפניו שנאמר עמו אנכי בצרה: (כג) כיוצא בדבר. כ"ה גס בכ"י ו', וליהא בכ"י האחרים
 וברבתי, וגם הרא"ש הוסיף בגליון כמו שהוא לפנינו: (כד) אפילו ד' אמות. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י
 האחרים ובנדפס ולא היו רחוקין מהם שמונה אמות, ל"ל אפי' ד' אמות, וגם בילקוט שמואל רמז קמ"ב
 הביא בשם השו"ע ד' אמות, וגם ברבתי שם נורם שלא היו רחוקים מהם אלא ד' אמות: (כה) ואם נפשוט
 יד בהן אנו מתין ואם אין נפשוט יד מהן הורגין אותנו. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס
 המאמר קצוץ, והגי' שם ואם אנו מוסיפין יד בהם הורגין אותנו, חסר מחצ' הראשונה, ובילקוט שמואל
 רמז קמ"ב א"ס אין פושטים אנו יד בהם אנו מתים, ל"ל א"ס אנו פושטים יד בהם אנו מתים, והבאר
 חסר, ובפסיקתא רבתי א"ס פושטים אנו יד בהם אנו מתים ואם אין אנו פושטים יד בהם אנו מתים:
 (כו) ר' שמואל פתר קרייא. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס חסרים המלות "ר' שמואל
 פתר קרייא". ויש לתקן ש"ל ר' אלעזר פתר קרייא בים, כמו שהוא לנכון בפסיקתא דרב כהנא פסקא
 אחרי מות קע"ד ע"ב ובוי"ר פכ"א אות א': (כז) שנאמר ויושע ה'. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים
 ובנדפס

הן עסוקין, כיון שהולך ומוצא אותם כולם בתענית ובתפלה, ולבושין בגדים לבנים, ומעושפים כמלאכי השרת, מיד חוזר בבושה ובכלימה, אמר ליה הקב"ה מה מצאת בבניי, אמר לו הרי הן כמלאכי השרת, ואיני יכול ליגע בהן, מיד הקב"ה (לז) סובל אותי, ומבשר להם סלחתי לכם, מכאן ואילך אומרים ישראל, אם תחנה עלי מחנה, אומות העולם לא יירא לבי, ואם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטה, (לח) בתורה שנקראת זאת, שנאמר זאת התורה (ויקרא ז' ז'). (לט) אמר ר' לוי אכסיטורין שכתבת לי בתורתך, בזאת יבא אהרן (סס טז ג):

[ה] (ט) אחת שאלתי מאת ה'. ר' אבא בר כהנא אמר מלכות שאל. את מוצא דוד שאל אחת, ושלמה שאל שתיים, שנאמר שתיים שאלתי (מעמד) [מאתך וגו'] שוא ודבר כזב הרחק (מאתי) [ממני וגו'] פן אשבע וכחשתי [וגו'] ותפשתי

הערות ותקונים

"ואילך", וגם הרא"פ הוסיף בגליון הסוספה כמו שמלא ככ"י שלפניו: (לז) סובל אותו. כן הביא גם הרא"פ בגליון, אבל ככ"י ו' סג' סבל אותו: (לח) בתורה שנקראת זאת שנאמר זאת התורה. כ"ה גם ככ"י ו', וליתא ככ"י האחרים ובגדפס: (לט) א"ר לוי אכסיטורין שכתבת לי בתורתך בזאת יבא אהרן. כ"ה בכל כ"י ובגדפס, וז"ל אכסיטורין, והגה העירתי כבר על המאמר הסתום הזה בלוגר חכמה ח"א לז ע"ז ובהערות שלי להפסיקתא בפסקא אחרי מות הערה קג"ה. ואצוא עוד הפעם לברר המאמר הסתום הזה. הגה כבר הכחתי במזוא כי הפסיקתא דרב כהנא היתה למקור נמוסדר המדרש הזה, ושם במאמרים שלפני המאמר מרבנן שפתרין קרא בר"ה גמלא מאמרים אחרים בשם ר"ה בר נחמן שפתר קריא בפלגשים. וריב"ל שפתר קריא בעמלקים, ובמאמר של רשב"ל ובמאמר של ריב"ל כתוב בסופו בזאת אני בוטה א"ר לוי אכסיטורין שהכתיב משה בתורה ואמר להם לוקים וזאת ליהודה (דברים ל"ז ז'). ובעל מסדר מהמדרש שז"ע לקח הסיום הזה מר' לוי במאמר של רבנן, והלוי א"ר לוי אכסיטורין שכתבת לי בתורתך בזאת יבא אהרן, אולם זה לא נכון, כי בפסיקתא ובו"ר במאמר רבנן גו' אחרת בזה, [בזאת אני בוטה] שהבטחתי בזאת יבא אהרן אל הקודש, אבל מאמר מר' לוי לא גמלא בדרשה של רבנן, כי כונתם לסיים בהכתוב אשר עליו תסוב הדרשה בזאת יבא אהרן הכ"ד לדוד ה' אורי וישעי ממני אירא, וסיימו בזה דפתחו כדרך הדרשנים כי מוצא שמה הדרשות האחרות רק על שם הסיום מרבנן שפתחו קרא בר"ה ויו"כ השייך להדרשה דאחרי מות, שהיא קריאת הסורה ליו"כ. ועתה נבאר המלה אכסיטורין והארכתי בזיכורה בהערות שלי לפסיקתא דר"כ טס, ופה אבוא בקצרה. במקום אכסיטורין ז"ל אכסיטורין והיא המלה היונית אכסיטורין והסופר הלוי ב' במקום ג', ופי' ברכת אים לרעהו בהסדרו מאתו בלכתו למסעיו (אכסיטורין), ובפסיקתא ובו"ר נטעות במקושרים ז"ל באגבשריום או באגבשריון, ומוצא במוספי נערך אכסיטורין בשם מדרש תהלים מוזמור פ"ד ומוזמור פ"ו א"ר לוי אכסיטורין זה נתן משה ליהודה, שנאמר שמע ה' קול יהודה, ובמוזמור ק"ג כתוב אכסיטורין בטעות עכ"ל. וכונת המאמר מוזמור פ"ד פ"ו ק"ג ה' אלהים לבוא שמעה תפילתי א"ר לוי אכסיטורין זה נתן משה ליהודה לכן אמר שמעה תפילתי, וכן מוזמור פ"ו תפלה לדוד הטס ה' אונך, א"ר לוי אכסיטורין זה נתן משה ליהודה בטעות שצק לפטור מן העולם, שנאמר וזאת ליהודה ויאמר [שמע ה' קול יהודה וגו'], לפיכך הטס ה' אונך, ר"ל ברכה זאת נתן משה בפטירתו ליהודה באמרו שמע ה' קול יהודה וגו', וכן מוזמור ק"ג אל חסתר פניך ממני וגו' הטס אלי אונך וגו', ר' לוי אמר אכסיטורין זה נתן משה ליהודה וכו', וכן בפסיקתא ובו"ר אשר גם הוא מאמר ר' לוי הנהו ז"ל באכסיטורין או יותר נכון באכסיטורין בזאת אני בוטה, מהו בזאת, א"ר לוי באכסיטורין שהכתיב לנו משה בתורה וזאת ליהודה ויאמר [שמע ה' קול יהודה וגו'], ר"ל כונת דברי המזמור בזאת אני בוטה, הוא בברכת פטורין אשר בך משה המתחלת במלת וזאת, בה אני בוטה. ומוזה לפנינו בזאת אני בוטה א"ר לוי אכסיטורין שכתבת בתורה בזאת יבא אהרן, והעירתי בהערה לפסיקתא שם כי הוא דבר שאין לו שחר כי בזאת יבא אהרן איננה הצטחה אך מלוא לשעתה, והעירתי שהמדרש תהלים העתיק מן הפסיקתא ומן וי"ר ושם נתחיל אחר וזאת ליהודה מאמר אחר רבנן פתרון וכו' לא יירא לבי שהבטחתי בזאת יבא אהרן ע"כ, והמעתיק במדרש תהלים קפך בחפזו מן מלת וזאת עד בזאת בסוף המאמר השני, כי דמיון שתי המלות זו לזו וזאת בזאת הטעה אותו וקרב את המרוחקים בדרוש ועי"ז יבא המאמר המקוטע הזה, וז"ל באכסיטורין שכתבת בתורת וזאת ליהודה. כן כתבתי שם, אולם עתה אני רואה כי לא כוונתי יפה רק המסדר מן מדרש תהלים הוסיף במאמר של רבנן המלות "א"ר לוי אכסיטורין שכתבת לי בתורתך" אשר לקח ממאמרים הקודמים בפסיקתא, ואין לדבריו שייכות כלל בזה המאמר מרבנן, ופה ז"ל כמו בפסיקתא אמרו ישראל לפני הקב"ה חס תחנם עלי מחנה של סמאל לא יירא לבי שהבטחתי בזאת יבא אהרן: (ט) אחת שאלתי א"ר אבא בר כהנא. מוצא בילקוט

שם אלהי (משלי ל ז ט), (מא) מהו ותפשתי, ועזבתי, שכן בלשון יון עזוב אותו אפיסמון, (מב) איזה היא קשה ראשונה או שניה, אמר ליה שניה, ולמה, לפי שויתר הקב"ה (מג) בשעת הסכנה על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, ולא ויתר על חילול השם, שנאמר כה אמר ה' אלהים איש גללו לכו עבדו [וגו'] ואת שם קדשי לא תחללו [עוד במתנותיכם ובגלוליתכם כי בהר קדשי וגו' שם יעבדני וגו'] (יחזקאל כ ט ט) : (מד) דבר אחד אחת שאלתי מאת ה'. אמר הקב"ה לחד בתחלה אמרת אחת שאלתי [וגו'] שבתי בבית ה', וחזרת ואמרת לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, אמר לפניו רבונו של עולם לא יהא עבד שזה לרבו, בתחלה לא באת לנו באחת, שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה (דברים י י), ואחר כך פתחת לנו במצות הרבה, (מה) שנאמר ללכת בכל דרכיו (ולדבקה בו) ולשמור מצותיו (ולדבקה בו) [יחזקאל כ ט], הוי דיו לעבד להיות כרבו :

[ו] כי יצפנני בסוכו ביום רעה. ביום רעתה של בת שבע: (מו) ועתה ירום ראשי על אויבי [סביבותי ואזכחה באהלו זבחי תרועה]. (מז) ר' יעקב פתר לה בידושע, אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל (יחזקאל ח ל), אמר ר' יוסי ב"ר חנינא אין הבמה ניתרת אלא על ידי נביא, מה שעם, השמר לך פן תעלה

הערות ותקונים

צילקום תהלים רמז תש"ו בתחלה הביא כל המאמר בשם וי"ר [פכ"א] ומכאן הוא משו"ט כי זה ליתא בו"ר ובפסיקתא טס : (מא) מהו ותפשתי ועזבתי שכן בלשון יוני עזוב אותו אפיסמון. כ"ה נס בכ"ו ו', וזה ליתא בכ"י האחרים ובנדפסם וצילקום. ונס הרא"ש הוסיף זה בגליון, וגם מובא בבית המדרש ח"ה דף קס"ג אות כ"ז גלקוסי מדרשים והוא מהגהת הרא"ש ה"ל שהוסיף בלד המדרש וזרז ותפשתי שהיא מלשון יוני *αφεςαι* (פריילאססונג, לאולאססונג) *αφεςαι* (ענטלאססען, לאזונעלאססען), וזוהו בגמרא ב"ב ק"א ע"א א"א זכריה וכתב המוספי *αφεςαι* פי' בל"י עזב עכ"ל, וכן בצ"ר פ"י א"א כי לא תהיה תפארתך א"ר ראובן ל"י הוא א"א אמרה לו כו', וכן בפסיקתא פסקא ותאמר ליון (ק"ל ע"א) הא"א ללכת סגרו א"ר ראובן ליון יוני היא כמד"א א"א, וכן באיכה רבתי פ"א פ' אכרה גמימי אות כ"ג, ועיין בפסיקתא טס הערה י'. ועיין להלן מזמור ע"ז הערה ח' : (מב) איזה היא קשה ראשונה או שניה. ר"ל מן השמים ששאל הראשונה היא וכחשתי ואמרתיו מי ה', והשניה היא ונגנתי ותפשתי שם אלהי. והמאמר הוא בשם בו"ר פכ"ב אות ו', ובפסיקתא רבתי סוף פכ"ד, ושם ליתא ר' אליעזר שאל את ר' חנינא, ואית דאמרי ר' חנינא שאל את ר' אליעזר כו', מהו דין דכתיב שתיים שאלתי כו'. והרא"ש בגליון המדרש הביא ר' אליעזר שאל לר' יונה מאי דכתיב שתיים שאלתי מאתך אי זו קשה, אבל בכ"י שלפנינו הוא הכ"י א' אשר מחתי לפנים הכספר והיה לפני הרא"ש ז"ל, זה ליתא, וכן ליתא בכ"י ו' השוה עם כ"י א' : (מג) בשעת הסכנה. ב' מלות האלה ליתא בכ"י האחרים ובנדפסם וליתא בפסיקתא רבתי ובו"ר טס : (מד) ד"א אחת שאלתי. צילקום טס המאמר בקצת שטוים ואח"כ אחת שאל כמה שאלות שלאמר ושבתי בבית ה' וגו', א"ל רבש"ע ממך למדתי : (מה) שלאמר ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו, וכן מובא בכ"י ו', הקנהו בפנים ש"ל ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו ולדבקה בו, ובכ"י האחרים ובנדפסם מובא שלאמר ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו, לא זולת, ואולי היה כתוב פה רק התחלה הכתוב ללכת בכל דרכיו והוא סיפא דקרא מן כי אם ליראה (דברים י י"ג) : (מו) ועתה ירום ראשי על אויבי. הוספתי סיפא דקרא ואזכחה באהלו זבחי תרועה, כי על זה יסוד הדרש : (מז) ר' יעקב פתר לה בידושע אז יבנה יהושע מזבח לה'. כל המאמר וגם המאמר מר' יוחנן טבע מירושלמי מגילה פ"א סוף הי"ג דף ע"ג ע"ג. (ובדפוסים אחרים הוא הי"א והי"ג), והמסדר ממדרש שלפנינו הביא שלא כסדר המובא בירושלמי. ולברר הענין נכרך להביא לשון הירושלמי ח"ל : א"ר יוסי בר חנינא אין [הבמה] ניתרת אלא בנביא מ"ס השמר לך פן העלה וגו', ואליהו מקריב בשעת איבור הבמות. א"ר שמלאי דטורא אמר ליה, ובדברך עשיתי ובדיבורך עשיתי. ואח"כ מתחיל הלכה י"ד אין בין שילה לירושלים כו' (משנה י"ד) ר"י בר מרייה שמע לה מן הדא אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל, אין לי אלא בהר עיבל שילו מגין, ויקח שמאל סלה הלב אחד ויעלהו עולה כליל לה', א"ר אבה בר כהנא ג' עבירות הותרו בשיו של שמאל, הוא ועורו, ומחוכר זמן, ולוי הים, א"ר יוסי אין מן הדא לית שמע מינה כלום, דא"ר אבה בר כהנא ז' עבירות הותרו בסרו של גושון, אבנים פסולות, ועלי אשרה, ומוקצה, ונעבד, ולילה, וזר, ואיסור במה, פ"כ. והמאמר מובא ג"כ במדרש שמאל פי"ג כמו שהוא בירושלמי טס, רק נשמע טס המאמר מר' שמלאי. וכן נשנה בו"ר פכ"ב אות ט', ובירושלמי טס טס האומר כתוב בר"ה ר"י בר מרייה, אולם באגדה שמאל כתוב מפורש רבי יוחנן בר מרייה ובו"ר טס ר' יוחנן בר מרי, לכן י"ל לסיים במדרש א"ס רבי יוחנן [בר מרייה] פתר לה בידושע, וכן במקום א"ר שמאל ז"ל ר' שמלאי, ובמקום

עולותיך וגו' (דברים יב יג), (מה) ואליהו מקריב בכל יום בהר הכרמל בשעת איסור
 הבמות, (כט) אמר ר' (שמואל) [שמלאי] דיבורא אמר ליה, שנאמר (ג) (ובדברך)
 [ובדברך] עשיתי את כל (המעשים) [הדברים] האלה (מ"א יח לו), (נא) כדיבורך עשיתי:
 (גב) ר' יוחנן מיייתי לה מן הדין קרייא, ויאמר לו [ה'] קח את פר [השור] (שופטים
 ו סה). (נג) אמר ר' (אחא) [אבא בר כהנא] (נד) שבע עבירות נעשה בפרות של
 גדעון, (נה) בעצי אשרה, באבנים פסולות, ושור שהיה מוקצה לעבודה זרה,
 ושור הנעבד, ונקרב בלילה, ובזר, ואיסור במה, (נו) ואעפ"כ לצורך שעה נתקבל,
 אין לי אלא גדעון בן יואש, שמואל מניין, תלמוד לומר ויקח שמואל מלה חלב
 אחד ויעלהו עולה [כליל] לה' (מ"א ז ט), (נז) אמר ר' אבא בר כהנא שלש עבירות

הערות ותקונים

ובמקום א"ר אחא ז"ל א"ר אבא בר כהנא, וכן תקנתי בפנים: (מה) ואליהו מקריב בכל יום בהר הכרמל
 בשעת איסור הבמות, בתמיה, ובירושלמי וביו"ר שם ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות, והנה לעיל הבאתי כי
 המאמר מובא גם בפסיקתא רבתי סוף פסקא כ"ד, ושם נלקח המאמר בחסר, כי נשמט מאמר שלם, ואחר
 הסיום איזה קשה הראשונה או השנייה, מתחיל ואל יהי מקריב בשעת איסור הבמה, ובאמת אין זה מוסב
 למאמר שלפניו, רק הוא מאמר בפני עצמו ונשתבש, ובמקום ואל יהי מקריב בשעת איסור הבמה ז"ל
 ואליהו מקריב. והרב מהר"ם איש שלום לא תקן והוסיף שם בלמנע, מאמר מר' יוסי בר חנינא אין
 הבמה נותרת אלא בנביא, וסיים במאמר שהוסיף ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות, והסיום הזה נשאר
 עוד בפסיקתא, רק נשתבש ואל יהי מקריב בשעת איסור הבמות ז"ל ואליהו, ובאמת יש לתקן שם כמו שהיה
 בירושלמי ובמדרש שלפניו, והמאמר הזה ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות א"ר שמלאי כו' נשנה גם
 בירושלמי תענית פ"ב ס"ח דף ס"ה ע"ד, וקב"ר פ"ג פ' ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים: (מ"א) א"ר
 שמלאי דיבורא אמר ליה. פי' שטעם זה עפ"י הדבור ר"ל הקב"ה, וזה שסיים ובדברך עשיתי. ובמדרש
 קבלת שם א"ר שמלאי דברוייתא אמר ליה ז"ל דבורא אמר ליה, ובמדרש וי"ר פכ"ב אות פ' השמים
 המעתיק או המדפיס מלת "דבורא", והאיג "הקב"ה אמר ליה", ועיין בתנחומא נשא סי' ל"א עה שטעם אליהו
 לשם הקב"ה עשה ועל פי הגבורה, שנאמר ובדברך עשיתי, וע"ש בהערה קס"ב הערותי שהגאון מהר"ך
 חזק ז"ל חשב ר' שמלאי דבורא הוא שם חכם, ונקרא קן על שם המאמר ובדברך עשיתי, ושם בזה
 במה"כ, כי מלת דבורא מוסב למסה דיבורא א"ל, ר"ל הקב"ה, וראיתי כי טעה קן גם הרב בעל ק"ע
 בירושלמי מגילה שם וכאשר הוא לפניו בכ"ו א' קן הוא גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו האחרים אינו המעתיק
 א"ר שמואל [ז"ל שמלאי] בדיבורו עבד, ובנדפס בדיבורו עשה, וז"ל א"ר שמלאי דיבורא אמר ליה, כמו
 שהוא בירושלמי, ובמקומות שרשמתי: (ג) וכדברך. תקנתי ובדברך, וגם ברבתי מנבא לשון
 הכתוב וכדברך: (נא) כדיבורך עשיתי. ז"ל כדיבורך עשיתי, וכ"ה בירושלמי שם, וכאשר לפניו כ"ה
 גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו האחרים ובנדפס חסר הסיום כדיבורך עשיתי ושם אחר הראי' מן הכתוב ובדברך
 עשיתי את כל הדברים האלה נוסף "שיחזרו ישראל בתשובה וירדו להם גשמים", וזה הוסיף גם המדפיס
 מוויניציא כמו שהוא בכ"ו ב' ד' ה' ז', אבל ההוספה היא ליתא בכ"ו א' ג' ו' ה' ובדפוס ראשון דפוס
 קאנשט': (גב) ר' יוחנן מיייתי לה מן הדין קרייא. כ"ה גם בכ"ו ו' ובכ"ו ח', אבל בכ"ו ד' ה' ז' הגי' ר'
 יתקן ובכ"ו ג' ובנדפס הגי' ר' יוחנן, ובירושלמי מגילה שם הגי' ר' יוסי, ואין ספק שהיה כתוב בר"ת
 אמר ר"י, וכל אחד הביא באופן אחר, ובמדרש וי"ר שם ובאגדת שמואל פי"ג נתערבו ב' מאמרים יחד
 המאמר שלפניו מן ר"י בר מרייה ומר' יוסי. ויש לתקן קן ביו"ר. וכוונת המאמר יתברר עפ"י דברי
 התנחומא נשא סי' ל"א, בתחלה מובא שם אס יאמר לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל והקריב
 עליו ובית המקדש היה קיים באותה שעה כו', אמור לו מה שטעם אליהו לשם הקב"ה עשה, ועל פי
 הגבורה, שנאמר ובדברך עשיתי. ואחר זה מובא שם אס יאמר לך אדם הרי גדעון הקריב בבמה והיה
 אסור שהרי שילם קיימת, ואמר ר' אבא בר כהנא שבעה דברים עשה גדעון כו', וכל מה שטעם על פי הגבורה
 עשה, ומה יא' כאור נוגה דברי המדרש ר' יוחנן מיייתי לה מן הדין קרייא, ר"ל בנדעון שכתוב ויבן שם גדעון
 מזבח לה' וגו', ויאמר לו ה' קח את פר השור וגו' (שופטים ו' כ"ד כ"ה): (גב) א"ר אחא. תקנתי א"ר אבא בר
 כהנא כמו שהוא בכל המקומות שרשמתי והיה כתוב א"ר אבא והמעתיק עשה והאיג א"ר אחא במקום א"ר אבא:
 (גד) ז' עבירות נעשה בפרו של גדעון. בירושלמי מגילה שם ז' עבירות הותרו בפרו של גדעון: (גה) בעלי אשרה
 באבנים פסולות ט'. קן נחשבו גם בירושלמי שם אחת לאחת רק בקצור ופה הם קאת ברחבה וביו"ר שם ובאגדת
 שמואל במקום ואיסור במה כתוב שם ומהסר זמן וזה נשתרבב ממאמר שלאחריו ועיין בתנחומא נשא שם ועיין
 בגמרא תמורה כ"ח סע"ב (ובהערה קס"ד לתנחומא שם בטעות תמורה כ"ז ז"ל כ"ח) ובגמרא הביא בשם ר'
 אבא בר כהנא שמונה דברים הותרו באותו לילה. יש להשוות הנוסחאות: (גו) ואעפ"כ לצורך שעה נתקבל.
 זה ליתא בכ"ו האחרים, ונוסף בכ"ו שלטו גם בכ"ו ו': (גז) א"ר אבא בר כהנא שלש עבירות

נעשה בעולתו של שמואל, כתיב והפשיט את העולה (ויקרא א ו), וטלה של שמואל (נח) הוא ועורו, (נח) ומחוסר זמן, והתורה אמרה והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה (ויקרא כג כ), וטלה שלו לא היה בן שמונת ימים, (ס) ולוי היה שמואל:

[ז] לולא האמנתי לראות במוכ ה'. (סא) תני משמיה דר' יוסי למה נקוד על לולא, אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם יודע אני שעתיד אתה לשלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא, אבל איני יודע אם אני ביניהם ואם לאו: דבר אחר לולא האמנתי. (ר') (סב) זבדי בן לוי אמר כל מקום שכתוב לולא בזכות אבות, והכתיב לולא התמהמהנו (בראשית מג י), אמרו לו כל עצמינו לא היינו עולים משם אלא בזכות אבות, שאלמלא זכות אבות לא עלינו משם בשלום: (סג) ר' יוחנן אמר כל לולי בזכות הקב"ה, שנאמר לולי ה' צבאות (ישעיה א ט). (סד) ר' לוי אמר (סה) בזכות התורה ובזכות האמנה, [בזכות התורה, שנאמר לולי תורתך שעשועי (תהלים קיט כג), ובזכות האמנה], שנאמר לולא האמנתי לראות במוכ ה': קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. (סו) אמר ר' הייא בר אבא אם נתפללת וחורת ונתפללת, תהא מבושר שנשמעה תפלתך, והוא עתיד לעשות בקשתך, מה טעם, קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך, משום וקוה אל ה':

מוזמור כח

[א] לדוד אליך ה' אקרא. (א) זהו שאמר הכתוב חלקי ה' אמרה נפשי (איכה ג כד), ישראל אומרים אין חלקנו אלא בהקב"ה, שנאמר חלקי ה' אמרה נפשי, הקב"ה אומר אין חלקי אלא ישראל, שנאמר כי חלק ה' עמו (דברים לג ט), לפיכך כשישראל מתפללין לפניו הוא עונה אותם, שנאמר אליך ה' אקרא, צורי אל תחרש ממני:

[ב] (ב) דבר אחר אליך ה' אקרא. זהו שאמר הכתוב ה' אלהינו בעלונו אדונים זולתך (ישעיה טו יג), מהו בעלונו, כתתו אותנו, כענין שנאמר בתוך

הערות ותקונים

ירושלמי וי"ר ואגדה שמואל שם, וכאשר הוא לפנינו כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ונגדפס חסרים המלות "ח"ר אבא בר כהנא שלם עבירות נעשה בעולתו של שמואל כתיב והפשיט את העולה ועלה של שמואל ומתחיל שם הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה: (נח) הוא ועורו. מדכתיב ויעלה עולה כליז משמע כולה בלא שום הפסק וניתוח ועולה בעי הפסק וניתוח: (נח) ומחוסר זמן. מדכתיב פלה חלב שעדיין היה יונק והיה מחוסר זמן: (ס) ולוי היה. פי' ח"כ כותר לזר להקריב, ועיין בי"מ בירושלמי שם ובחדושי הרש"ם בוי"ר שם: (סא) תני משמיה דר' יוסי. כ"ה גם ככ"ו ו', וליהא ככ"י האחרים ונגדפס והוא הוספה מן המעתיק. מנמרה ברכות דף ד' ע"א וע"ש בח"א: (סב) זבדי בן לוי אמר כל מקום שכתוב לולא בזכות אבות. טובע מב"ר פע"ד אית י"ב, ושם הגי' זבדי בן לוי וריב"ל, זבדי בן לוי אמר כל מקום שנאמר לולי בא בזכות אבות, אמר לו ריב"ל והא כתיב כי לולא התמהמהנו. ובב"ר שם נמנה אחר זה ח"ר תנחומא אית דמסקין ליטנא דריב"ל לזבדי בן לוי. אין ספק שבמקום "זבדי בן לוי אמר" היה כתוב בב"ר "ריב"ל אמר". ועל זה בא ר' תנחומא ואמר אית דמסקין ליטנא דריב"ל לזבדי בן לוי, ר"ל במקום ריב"ל גורסים זבדי בן לוי. וכן במדרש תהלים במוזמור ז"ל נמנה הטוסחה כן כמו שהביא ר' תנחומא, וזילקוט תהלים רמז תש"ו אף שניין ב"ר פע"ד הביא כלשון המדרש שו"ס, וזילקוט וילא רמז ק"ל הביא בשם המדרש ב"ר והלשון משובש: (סג) ר' יוחנן. מובא בב"ר שם, ר' יוחנן אמר בזכות קדושת השם, ובכ"י האחרים ונגדפס בזכות המקום, והסיוס שנאמר לולי ה' צבאות ליתא ככ"י האחרים ונגדפס: (סד) ר' לוי אמר. ב"ר שם: (סה) בזכות התורה. הוספתי, והשמיט המעתיק מן האמנה עד האמנה, וכן הסר ככ"ו ו', ונמנה לנכון ככ"י האחרים ונגדפס ובב"ר שם וזילקוט: (סו) ח"ר חייא בר אבא. במדרש דב"ר פ"ב אות י"ב ח"ר חייא רבה כתיב קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' הוי מתפלל וחזר ומתפלל, ויש שטה שיתט לך, ובגמרא ברכות ג"ב ע"ב איתא ח"ר חמא בר חנינא אס ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה', וזילקוט תהלים רמז תש"ו מובא המאמר הזה וגרסם בלדו מדרש בטעות כי הוא מנמרה ברכות, והליון מדרש נשנט ממוקמו ויש להנינו על התחלת רמז תש"ח: (א) זש"ה חלקי ה'. מובא זילקוט רמז תש"ח והליון מדרש בסוף רמז שלפניו מוסב על זה: (ב) ד"א זש"ה

הריפות בעלי (משלי כו כג), ר' יהודה בר' סימאי אומר תבעו אותנו לעבוד עבודה זרה שלהם, כבעל שתובע לאשתו על עסקי תשמיש: לבד בך נזכיר שמך (ישעי סו יג). עד שלא יחדת שמך עלינו, ולא עשית לנו נסים, כבר קידמונו שמך, נבוכדנאצר הרשע גזר עלינו לעבוד עבודה זרה שלו, ולהשתחוות לצלם שלו, והשלכנו נפשינו למות על מנת שלא נכפור בך, מה מעם, [ענו] (מישך שדרך) [שדרך מישך] ועבד ננו (ואמרו) [ואמרו] למלכא [נבוכדנצר וגו'] לאלהך [לית אנחנו] [לא איתנא] פלחין [דניאל ג טו יח], (ג) אם מלכא לטה נבוכדנאצר, ואם נבוכדנאצר לטה מלכא, אלא אמרו ליה (ד) אם (ה) לפסין ולגולגוליות ולארגוניות את גזר עלינו, אנו קורין לך מלכא, ואם לעבודה זרה [את גזר עלינו, את והכלב שוין], לאלהך לית אנחנו פלחין, מיד נתמלא חימה, שנאמר באדין נבוכדנצר התמלי (חימה) [חמא] [סס סס יט], (ו) אמר ר' יוחנן גזר ואמר אם הוא ניסוק בחבילה אחת, יהא ניסוק בשבע חבילות, ורבנן אמרי אם הוא ניסוק בשבע חבילות, (ז) יהא ניסוק בארבעים ותשע חבילות, שנאמר חד (שבעא עד דיהוי) [שבעה על די חזה] למזייה (סס סס יט), מיד השליכו עצמן לכבשן האש, לקדש שמו של הקב"ה, (ח) ומניין דרשו חנניה מישאל ועזריה להשליך נפשם על קדושת השם, נשאו קל וחומר מצפרדעים, מה כתיב בהן, ובתנורין ובמשארותיך (שמות ז כה), אימתי משארת מצויה אצל התנור, בשעה שהוא חם, (ט) מלמד שהיו הצפרדעים משליכות עצמן לתוך התנור, ויורדות לקדש שמו של הקב"ה, ומה פרע להם הקב"ה, כל הצפרדעים שבמצרים מתו, שנאמר וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות (סס ה ט), ואותן שירדו לתנור לא מתו, מפני שמסרו עצמן לשריפה, לקיים גזירתו של הקב"ה, (י) לפיכך עלו חיים מן התנור, וירדו ליאור, שנאמר רק ביאור תשארה (סס סו ז). (יא) תודום איש רומי אומר דרשו חנניה מישאל ועזריה ואמרו ומה אם צפרדע שאין להם זכות אבות, ועל ידי שמסרו עצמן על קדושת השם ניצולו, אנו בני אברהם יצחק ויעקב, ונצטוונו על קדושת השם, ועתיד ליפרע לנו שכר שלם, על אחת כמה וכמה שאנו הייבין למסור נפשינו על קדושת השם. (יב) פלטון איש רומי אמר מן התורה דרשו, כמה שנאמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבכם (ישעי כט יג): מן ירמיה דרשו, שנאמר ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם (ישעי כט יג): (יג) לבד בך נזכיר שמך (ישעי סו יג). מהו לבד בך, קומיך לכך נברכך ונזכיר שמך לבדך ולא לאל אחר:

[ג] דבר אחר לדוד אליך ה' [וגו', אל תמשכני עם רשעים וגו']. אמר שלמה מוב שפל רוח את ענוים מחלק שלל את נאים (משלי טו יט), (יד) אשרי

הערות ותקונים

זש"ה ה' אלהינו בעלנו. בילקוט המאמר קסוע: (ג) אם מלכא לטה נבוכדנצר. וי"ר סוף פל"ג. והילקוט דניאל סוף רמז אלף ס' הביא המאמר ומניין בדרו מדרש והוא מן שו"ס שלפנינו והביא כלשון הסו"ט וגם הסיוס ה"ר יוחנן א"ר ה' הכבשן ניסוק בשבעה הוא מן מדרש שלפנינו, וליהא בוי"ר פל"ג: (ד) אם לפסין ולגולגולת ולארטוניות. בוי"ר סס אלא במסס ובארטוניות ובזמיות ובגולגולת את מלך עלינו אצל לדבר כזה שהתה אומר לו נבוכדנצר את נבוכדנצר שמך את וכלב שוין עלינו כהדא: (ה) פסין גלגולת ארטוניות. פסין עיין ערוך פס והוא לשון רומי pisa, וגלגולת פי' כסף גלגולת (קאפפשמייער) וארטון הוא בל"י ῥαγος ובל"ר eranus הוא מס מה שקבצים אנשי העיר לתת ארוחה או מתנה לשלטון ושר. וצאזיה כ"י ובנדפס במקום פסין הגו' מסיס: (ו) א"ר יוחנן. מוצא בילקוט דניאל סס: (ז) יהא ניסוק במ"ט חבילות. ר"ל שבעה פעמים שבעה, וכאשר הוא לפנינו כ"ה גם בכ"י ו', וכן מוצא בילקוט דניאל סס, אצל בכ"י האחרים ובנדפס בסמות במ"ב חבילות, גם חסר הסיוס שנאמר חד שבעה על די חזה למזייה: (ח) ומניין דרשו חנניה מישאל ועזריה. בצבלי פסחים כ"ג ע"ב מוצא זה בשם תודום איש רומי, ולפנינו מוצא בשמו מאמר אחר: (ט) מלמד שהיו הצפרדעים משליכות עצמן. מוצא בילקוט ואר"א רמז קפ"ב בשם שו"ס: (י) לפיכך עלו חיים מן התנור וירדו ליאור שנאמר רק ביאור תשארה. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסף מהר"פ בגליון, וליהא בכ"י האחרים ובנדפס: (יא) תודום איש רומי. מוצא איזה פעמים בתלמוד, עיין סד"ד: (יב) פלטון איש רומי. גם במדרש חזית פ' מי זאת עולה מן המדבר מוצא פלטון איש רומי דרש בתלם הר סיני ונלכ בשמי מרום וישראל נתונים תחתיו: (יג) לבד בך עד ולא לאל אחר. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסף מהר"פ בגליון, וליהא בכ"י האחרים ובנדפס: (יד) אשרי אדם שטפל בחלקו את הענוים וכו' שטפל בחלקו את הרשעים. צאזיה כ"י

אדם שנוטל בחלקו את העניים, אוי לו למי שנוטל בחלקו את הרשעים, שהרשעים נוטלין את שלהן והולכין מן העולם, שנאמר ועוד מעט ואין רשע (תהלים לו י), אמר הקב"ה שעה אחת היא לרשעים, אוכלין את שלהן בעולם הזה, והולכין ויורדין לגיהנם הן ומסייעיהן ומי שנשתתף עמהם, וכן הוא אומר (ואני) [כי אני] (חפשתי) [חשפתי] את עשו גליתי את מסתרי וגו' שדד זרעו ואחיו ושכניו ואיננו [וימיו מי י], אמר דוד לא אוכל בסעודתן, ולא ארד עמהם לגיהנם, שנאמר לדוד אליך ה' אקרא צורי אל תחרש ממני, פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור:

[ד] אל תמשכני עם מרעים ועם פועלי און [דוברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם]. (שם) אמר ר' אבא בר זעירא מתוך גנותן של שבטים, את מוצא שבהן, שנאמר וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לו ד), (שם) דבליבא בפומא, ברם להלן ולא דבר אבשלום עם אמנון (מטוב ועד רע) [למרע ועד טוב] (ש"י יג כג), מה דבליבא לא בפומא:

[ה] כי לא יבינו אל פעולת ה' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם. (יו) חזקיה אמר (יח) אלו התקופות, (יט) ר' יהושע אמר אלו האגדות, ורבנן אמרי זו קריאת שמע, (כ) שמכרכין לפניו יוצר אור, וחותרין ברוך אתה ה' יוצר המאורות: ואל מעשה ידיו. (כא) אלו המולדות, כמה שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים (בראשית א טו), וכתיב עשה ירה למועדים (תהלים קד ט), והם המינין שאין חושבין לא מועדות ולא תקופות: יהרסם ולא יבנם. בעולם הזה: ולא יבנם. לעולם הבא:

[ו] ה' עזי ומגני. אמר ר' סימון (כב) משל למלך שהיה לו מרגלית אחת, בא בנו ואמר לו תן לי אותה, אמר לו אינה שלך, המריח עליו ונתנה לו, (כג) כך ישראל אמרו שירה על הים לפני הקב"ה, שנאמר עזי וזמרת יה (שמות טו ב), והן מבקשים שיתן להם את התורה, מיד אמר להם אינה שלכם, של עליונים היא, כיון שהסריחו עליו נתנה להם, שנאמר ה' עזו לעמו יתן (תהלים גט יא), אמר ר' יוחנן אמרו ישראל ניתן לו משירי הודיות שנתן לנו, שנאמר ומשירי אהודנו:

הערות ותקונים

ובגדפס נשמטה מלת "בחלקו" ואחרי המלות אשרי אדם שנוטל את העטים נוסף "ומתהנג בעסה": (שם) א"ר אבא בר זעירא. כשנה בב"ר ספ"ד אות ס' ושם הגי' א"ר אהבה בר זעירא, וזילקוס שמואל ברזו קמ"ס כפ' ולא דבר אבשלום הביא המאמר בשם ז"ר וגורם א"ר אחא בר זעירא, וזילקוס וישן רמו קמ"א כפ' ולא יכלו דברו הביא בשם תנחומא והוא בתנחומא וישן אות ז' ושם נמלא רק התחלת המאמר שהביא ומן מתוך גותם של שנים הוא מן ז"ר, והסר שם האומר: (שם) דבליבא בפומא. במדרש ז"ר שם הגי' די בליבא בליבא ברם הכא ולא יכלו דברו לשלום די בליבא בפומא, ועיין במ"כ שם שכתוב די בליבא כו' מה שהיה בלבו עליו היה נשאר בלבו ולא הוציא מפיו מאומה, ואולי אמנון היה סובר שבלבו שלם עמו, אבל כאן כתיב ולא יכלו דברו לשלום, מכלל שדברו עמו דברי ריב ומאה ולא נגזו את דעתו, מה דבליבא בפומא השגאה שהיא בלבס לא היו טובשים אותה והיו מוליאים אותה בפייהם: (יו) חזקיה אמר. מובא בילקוט תהלים רמו תש"ח: (יח) אלו התקופות. עיין שבת ע"ה ע"א היודע לחשוב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא יביטו (ישעיה ה' י"ג): (יט) ר' יהושע אמר אלו האגדות. מובא במדרש המאור בהקדמתו בשם מדרש תהלים: (כ) שמכרכין לפניו יוצר אור וחותרין בא"י יוצר המאורות. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס הגי' זו ק"ש, שהן קורין יוצר אור, וגם הרא"פ תקן כמו שהוא לפנינו בכ"י א' ו': (כא) אלו המולדות כו', והם המינים שאין חושבין לא מועדים ולא תקופות. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, אבל בכ"י האחרים ובגדפס הגי' ולא מעשה ידיו כמה שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים, והשאר ליתא: (כב) משל למלך כו' בא בנו ואמר לו. בילקוט תהלים שם רמו תש"ח מובא בסגנון אחר משל למלך שהיה לו מכה אחת תבעה אהבו א"ל אינה שלך, אבל בכל כ"י ובגדפס הוא כמו לפנינו: (כג) כך אמרו ישראל לפני הקב"ה, שנאמר עזי וזמרת יה. זה ליתא בכ"י האחרים ובגדפס, ושם הגי' כך אמרו ישראל לפני הקב"ה והיו מבקשים שיתן להם את התורה: זש"ה

מזמור כט

[א] מזמור לדוד הבו לה' בני אלים. (א) זהו שאמר הכתוב על ידי יחזקאל, והושעתני לצאתי ולא תהיינה עוד לבו (יחזקאל לד כג), ומה אני עושה להן, דוד עבדי ירעה אותם, שנאמר והקימותי עליהם רועה [אחד ורעה אתהן את עבדי דוד וגו'] (שם שם כג), אמר דוד אתה מושיע ואתה רועה, וכן הוא אומר הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם (תהלים כח ט), (ב) אמר ליה הקב"ה אני מעכב אותם שאתה אומר לי הושיעה את עמך, איני מעכב אותם, אלא הם, מיד אמר הבו לה' בני אלים, מהו בני אלים, בני אילמים וחרשים, שיש להם להשיב להקב"ה ואין משיבין, (ג) אלא סובלין עול האומות בעבור קדושת שמו, וכן ישעיה אמר מי עור כי אם עבדי [וחרש כמלאכי אשלה מי עור כמשולם ועור כעבד ה'] (ישעיה מז ט), וכן הוא אומר ויקרא [אברהם] שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כג יד), מהו יראה, (ד) אמר ליה ה' ראה מה יש לי להשיב, אמר ליה אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כא יג), ועכשיו אמרת לי קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת (שם כג ג), (ה) אמר ליה איזה מהם, אמר לו את יחידך, אמר ליה זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו, אמר לו אשר אהבת, אמר ליה שניהם אני אוהב, כשאמרת את יצחק, לא היה להשיבך ולומר לך ואת בריתי אקים את יצחק (שם יז כא), היכן היא הברית, אלא כשם שהיה לי להשיבך ולא השיבותיך, כך כשיבואו בניי לידי עבירות, (ו) זכור להם זו השעה, לכך נאמר הבו לה' בני אלים: (ז) דבר אחר בני אלים. בניהן דתקיפיא, כמה דאת אמר (ויקה את) [ואת] אילי הארץ [לקח] [יחזקאל יז יג]: דבר אחר בני אלים. בניהם של אותן הנשחטים כאילים, אברהם אמר אני שוחט, יצחק אמר אני נשחט:

[ב] הבו לה' כבוד שמו. בשעה שאני זוכר שמו, אתם הבו לה' כבוד שמו, כשם שאמר משה כי שם ה' אקרא הבו נודל לאלהינו (דברים לג ג), התפללו תפלות לפניו, אמרו לו (ח) מניין אנו יודעין מכמה, אמר להם ראו (ט) כמה אזכרות יש בפרשה, אמרו לו שמונה עשרה, לכך אתם תתפללו שמונה עשרה ברכות, לכך נאמר כבוד שמו, וכתוב כבוד ועוז, אמרו לו מניין אנו יודעין מהיכן נתחיל, (י) אמר להם ראו מה בראש הפרשה, הבו לה' בני אלים, בני אברהם יצחק ויעקב, אף אתם ברכו ברכה ראשונה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ומה באזכרה שנייה, הבו לה' כבוד ועוז, אף אתם תנו לו כבוד ועוז, שהוא מחיה את המתים. ומה באזכרה שלישית, הבו לה' כבוד שמו,

הערות ותקונים

(א) זש"ה על ידי יחזקאל. מונח בילקוט תהלים רמז תש"ט והכר הזיון: (ב) א"ל הקב"ה אני מעכב אותם? שאתה אומר לי הושיעה את עמך, איני מעכב אותם אלא הם, מיד אמר הבו לה' בני אלים. כ"ס גס ככ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, אצל בכ"ה האחרים ובנדפס במאמר קטיע: א"ל הקב"ה אני מעכב אותם התפלל לפני הבו לה' בני אלים: (ג) אלא סובלין עול האומות בעבור קדושת שמו. כ"ה גס ככ"ו ו' והכר בכ"ו האחרים ובנדפס: (ד) א"ל ה' ראה מה יש לי להשיב, א"ל אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע כו'. ירושלמי תענית פ"ג ה"ד דף ס"ה ע"ד, ז"ר פנ"ו אות ט', וי"ר פכ"ט אות ט', פסיקתא דר"ב בחדש השביעי (קג"ד ע"א) עיין שם בהערה ס"ז ובפסיקתא רבתי פ"מ: (ה) א"ל איזה מהם עד כשאמרת את יצחק. היא הוספה מיד המסדר וליחא במקומות שדשמתו, ועיין ז"ר פנ"ט אות ט', ופנ"ה אות ז': (ו) זכור להם זו השעה. בכ"ו האחרים ובנדפס גס בדפוס ראשון נוסף, ותשא להם פנים שנאמר ישא ה' פניו אליך (במדבר ו' כ"ו), כשם שנשאתי לך פנים: (ז) ד"ל בני אלים בניהן דתקיפיא כד"ל (ויקה) ואת אילי הארץ [לקח]. כ"ה גס ככ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, וליחא בכ"ו האחרים ובנדפס. ורש"י ר"ה ל"ב ע"א כתב פ"ה בני אלים לישנא דתקיפי, כמו ואת אילי הארץ לקח: (ח) מניין אנו יודעים מכמה. ד"ל כמה ברכות יהיו בתפלה, ובאזהרה כ"ו הגי' מניין אנו יודעין מהיכן נתחיל, ועיין בבלי מגילה י"ז ע"ב: (ט) כמה אזכרות יש בפרשה זו והן שמונה עשרה. בגמרא ברכות כ"ח ע"ב הגי' י"ח כנגד מי, א"ר אלל ברבי דרב שמואל בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד בספר תהלים בהבו לה' בני אלים, וירושלמי ברכות פ"ד ה"ג (ז' ע"ד בסוף) תענית פ"ג ה"ב (ס"ה ע"ג) ולמה שמונה עשרה? אמר ר' לוי כנגד שמונה עשרה אזכרות שכתוב בהבו לה' בני אלים: (י) אמר להם ראו מה בראש הפרשה, הבו לה' בני אלים

אף אתם ברכוהו האל הקדוש. השתחוו לה' בהדרת קדש, שנותן דעה לקרושים, שנאמר ודעת קדושים בינה (משלי ט י), כנגד חונן הדעת. קול ה' על המים, זו התשובה שנמשלה למים, דכתיב וישאבו מים (ש"א י: 1), כנגד הרוצה בתשובה. ה' על מים רבים, כנגד ותשליך במצולות ים כל חמאתם (מזכ"ט יט), כנגד חנון המרבה לסלוח. קול ה' בכח, שנאמר וגאלתי אתכם בזרוע נפוויה (שמות י: 1), ולעתיד צועה ברב כחו (ישעיה סג ה), כנגד גואל ישראל. קול ה' בהדר, להודר חולים ברפואתו, כנגד רופא חולי עמו ישראל. קול ה' שובר ארוזים, כנגד ברכת השנים, שמשבר ספקיעי שערים ומקטיני איפות ועשירי שלוח, שהן כארוזים, ומברך עולמו ומביא זול לעולם, ושובר מטה רשע, כנגד מברך השנים. וישבר ה' את ארוזי הלבנון, שמשבר רשעי אומות העולם שהן גבוהין כארוז, שנאמר אשר כגובה ארוזים גבהו (עמוס ג: ט), ומקבץ גליות מתיכן, כנגד מקבץ גדחי עמו ישראל. קול ה' חוצב להבות אש. אלו הדינים שנחצבו מתוך התורה שנמשלה כאש, שנאמר הלא כה דברי כאש (ירמיה כג: כט), וכתיב כי באש ה' נשפט (ישעיה ק"ו טו), כנגד אוהב צדקה ומשפט. קול ה' יחיל מדבר. אלו הרשעים שמנוקים מכל מצוה כמדבר, והקב"ה מחלחל אותם, כנגד שובר אויבים. יחיל ה' מדבר קדש, כנגד הצדיקים בגלות, הדומה למדבר קדש, שחסרו להם המים, שנאמר וישב העם בקדש (נמדבר כ: ה), וכתיב ולא היה מים לעדה (ס"ט ס"ג), וחורו המים בזכות משה ואהרן, כנגד משען ומבטח לצדיקים. קול ה' יחולל אילות, שיוולדו מושיעים לישראל, שנמשלו לאילות, דכתיב דומה דודי לצבי או לעופר האילים (ס"ט ג: ט), וכתיב משה רגלי כאילות (ש"ב כג: לד), וכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיה כג: 1). ויחשוף יערות, שמתיש גבורתן של אומות העולם שנמשלו לעצי היער, שנאמר ונקף סככי היער בכרול (ס"ט י: לד). ובהיכרו כלו אומר כבוד כיון שיבא משיח ויפרע מרשעי אומות העולם, מיד בית המקדש נבנה, לכך אומר אלהי דוד בונה ירושלים: דבר אחר קול ה' יחולל אילות, כיון שהקב"ה נתן קולו מיד מתחלחלות האילות, הן אילות אלה ואלון. ויחשוף יערות, שמגשר העלים של האילות ומייבש אותן וחושף קליפתן, כמה דאת אמר מחשוף הלבן (בראשית ל: 1). ה' למכול ישב, שישב בדיון עם הרשעים, וישמע תפלתן של באי התביבה, שנאמר ויזכור אלהים את נח (ס"ט ה: ה), לכך נאמר שומע תפלה. וישב ה' מלך לעולם, שנתיישבה דעתו בקרבנו של נח, וריחם על כל העולם, שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח (ס"ט ט: ט), כנגד שאותך לברך ביראה נעבוד. ה' עוז לעמו יתן, כנגד מובה של תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד: ג), לכך נאמר הטוב שמך ולך נאה להודות. ה' יברך את עמו בשלום, כנגד עושה השלום: (יא) [דבר אחר כנגד שמונה עשרה אזכרות שיש בעשיית המשכן באלה פקודי, כאשר צוה ה', [ככל אשר צוה ה'], שמונה עשרה פעמים, כנגדן תקנו שמונה עשרה ברכות שמתפלל אדם בכל יום, ואין כולן שבחו של הקב"ה, אלא שלש ראשונות ושלש אחרונות, ושתיים

הערות ותקונים

צני אברהם יחק ויעקב אף אתם גרבו זרכה ראשונה אלהי אברהם כו'. כאשר הוא לפנינו עד סוף המזמור כ"ה נס ככ"ו, וכן הוסיף הרא"ש בגליון המדרש, וגם ידידי הרב החוקר הגדול מוהר"ר אהרן יעללינעק העתיק את אשר הוסיף מהרא"ש בגליון והביאו בבית המדרש ח"ה דף נ"ה ג"ס מדרש תהלים כתב יד, אולם ככ"י האחרים ובגדפס לא נמצא כל המאמר הזה והסופר קיטע ואחר הסיום מאזכרה שלישיית אף אתם ברכוהו האל הקדוש סיים: מנו לו שמונה עשרה זרבות כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד בהנה לה' בני אלים. ויותר מזה לא נמצא שמה, רק אחר סיום המאמר שם נמצא ככ"י ב' ד' ה' ו' האספה והוספתיה בפנים. ומלכד כי האספה היא לא נמצאת ככ"י א' ו' לא נמצאת גם ככ"י ג' ח', ולא בגדפס, גם לא בילקוט שם. וגם המדפיס מוויניציא שדרכו להוסיף הוספות הנמצאות ככ"י ב' ד' ה' ו' אולם האספה הלזו לא הוסיף: (יא) ד"א כנגד י"ח אזכרות שיש בעשיית המשכן באלה פקודי. כאשר אזה ה' [ככל אשר אזה ה'] י"ח פעמים. בהערה שלפניה העירותי שהיא הוספה הנמצאת ככ"י ב' ד' ה' ו' וגם בירושלמי זרבות פ"ד ה"ג (דף ז' ע"ד), ותענית פ"ב ה"ב (ס"ה ע"ג), איתא ר' שמואל בר נחמני אמר בש"ר יוחנן כנגד י"ח יוויין שכתב בפרשת משכן שני, ובגלגל מן ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן עד סופיה דספירא

עשרה לצרכו של אדם, (יב) ולפיכך אין מתפללין בשבת שמונה עשרה אלא שבע, כנגד שיש בה שבע הזכרות, אבל בחול מתפלל אדם שמונה עשרה, שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו, נזכר ברכת חולה והוא מיצר, והשבת נתנה לעונג לקדושה ולמנוחה, ולא לצער, הודא הוא דכתיב שבע ביום הללתיך (תהלים קיט קסד):

מזמור ל

[א] **מזמור** שיר הנוכת הבית לדוד. (א) אמר ר' חסדא לית מילתא פליגא, שבית המקדש של מטה מכון כנגד בית המקדש של מעלה, שנאמר מכון לשבתך (שמות טו יז), אל תקרי מכון אלא מכון, (ב) אמר ר' אחא מן הדא בנשאי ידי אל דביר קדשך (תהלים נח ג), מקום שדיברות יוצאות לעולם, שנאמר כי מציון תצא תורה (מייכא ד ג). ר' חיינא אמר מקום שהדבור יוצא לעולם, והבריות מתייראין, שנאמר גורא אלהים מןקדשיך (תהלים סח ו):

[ב] (ג) **דבר** אחר מזמור שיר הנוכת הבית לדוד. זהו שאמר הכתוב מי הקדימני ואשלם (איוב מא ג), מי הישב בלבו לעשות מצוה לפני ולא השלמתי לאחריו, מי עשה מילה ולא נתתי לו אני קודם הבן, מי עשה ציצית ולא נתתי לו אני קודם המלית, מי עשה מעקה לגג ולא נתתי לו אני קודם הבית, מי

הערות ותקונים

[ג' דס'פרא], והכוונה בלנד מן הכתוב והחו אלהיך (שמות ל"ה כ"ג) ואת אשר כתיב לפניו, את כל אשר נזה ה' (שם שם כ"ב) אינו מן המנין רק מהשניין מן פסוק ל"ט א', ל"ט ה', ל"ט ו', ל"ט כ"א, ל"ט כ"ד, ל"ט כ"ט, ל"ט כ"ב, ל"ט מ"ג, ל"ט מ"ז, מ' ס"ז, מ' י"ט, מ' כ"א, מ' כ"ג, מ' כ"ה, מ' כ"ז, מ' כ"ט, מ' ל"ב, ועולה מספרים י"ח: (יב) ולפיכך אין מתפללין בשבת אלא ז' כנגד שיש בה ז' הזכרות. כ"ה בכ"ו ב', אבל בכ"ד ד' ה' ז' נטעות לפיכך אין מתפללין בשבת י"ח אלא השעה כנגד הפרשה של חנה שיש בה השע, וזה בא משנת איזה מעתיק, כי בשבת מתפללין תפלה שבע ורק צ"ה מתפללין השע, וזה אמרם בירושלמי שם שבע של שבת מניין, א"ר יחזק כנגד ז' קולות שכתוב בזה לה בני אליהו, א"ר יודן אנתוריא כנגד ז' הזכרות שכתוב במזמור שיר ליום השבת, השע של ראש השנה מנין, א"ר אבא קרסונא כנגד השע הזכרות שכתוב בפרשת חנה, וכן תראה בילקוט תהלים רמז תש"ס מוצא בשם ילמדנו אתה מונה שבעה הזכרות מאלף סמוכו לשבעה זכרות שמתפללין בשבת, ד"א כנגד שבעה קול ה' שאמר דוד על המים כו':

(א) א"ר חסדא לית מילתא פליגא. כ"ה בכל שמונה כ"ו וחסר ההתחלה ועיין דרשות על המזמור הזה בפסיקתא רבתי פ"ב ספקא מזמור שיר הנוכת הבית לדוד. ואולי ההתחלה נשתרצב לכאן ומקומה למעלה בפסוק בנשאי ידי אל דביר קדשך (תהלים כ"ה ג) והתחלת הדרשה היא מן זש"ה יעלו חסידים, ובעל הילקוט ברמז השי"ג הביא המאמר הזה בשם המדרש והוסיף בהתחלתו וז"ל: מזמור שיר הנוכת הבית לדוד וכי דוד נגאל למה מזמור שיר, כנגד בית המקדש של מעלה ובית המקדש של מטה, ואח"כ מתחיל א"ר חסדא כו', ומנלתי מקור המאמר בירושלמי זכרות פ"ד ה"ה (דף ח' ע"ג) כתוב אחד אומר אלך ואשובה אל מקומי, וכתוב אחד אומר וסיה עיני ולבי שם כל הימים, הא כיצד, פניו למעלה ועיניו ולבו למטה, ואם לאו יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים, לאיזה בית קדש הקדשים, ר' חייא רבא כנגד קדשי הקדשים של מעלן, ר' שמעון בן חלפתא אומר כנגד בית קדש הקדשים של מוטן, א"ר פינחס לא פליגיין בית קדשי הקדשים של מוטן מכון כנגד בית קדשי הקדשים שלמעלן, מכון לשבתך, מכון כנגד שבתך, ע"כ. והוא המאמר שהביא הדורש, וישן כי המזמור הזה חזרו שיאמרוהו בחנוכה בית המקדש הביא המאמר הזה, ולדעתו יש לתקן א"ר פינחס במקום א"ר חסדא: (ב) א"ר אחא מן הדא דביר קדשך מקום שדיברות כו'. בירושלמי שם הגי' דביר ר' חייא רובא ור' ינאי חד אמר שמשם דבר יוצא לעולם, והד אמר שמשם דיברות יוצאות לעולם, ובעל הילקוט בתהלים שם הביא המאמר שלפנינו בסגנון אחר, א"ר חייא בר אבא מהו אל דביר קדשך מקום שהדברות יוצאות לעולם, שנאמר כי מציון תצא תורה, ר' הנינא אמר מקום שהדבור יוצא לעולם, שנאמר ודבר ה' מירושלים, ובכ"ה האחרים ובנדפס המאמר קטיע והגי' א"ר אבא מהו אל דביר קדשך ממקום שהדברות יוצאות לעולם, שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים וכתוב תורה אלהים ממקדשך חסר וז"ל ר' חיינא אמר ממקום שהדבור יוצא לעולם שנאמר תורה אלהים, וגם הסיוס במאמר שלפניו שנאמר מכון לשבתך אל תקרי מכון אלא מכון חסר: (ג) ד"א מזמור זש"ה מי הקדימני עד סוף אות ב' הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ה' ז' וכן הוסיף המדפיס מוויניציא, והרא"פ כתב בגליון "אינו בכתובים", וליחא בכ"י א' ג' ו' ח' ונס

חשב בלבו לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה שאני מעלה עליו כאילו עשאה, שהרי דוד חשב לבנות בית המקדש, ונקרא על שמו, שנאמר מזמור שיר הנזכרת הבית לדוד: [ג] דבר אחר מזמור שיר הנזכרת הבית לדוד. (ד) זהו שאמר הכתוב יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (תהלים קצט ט), אמר ר' חייא הגדול בשעה שהצדיקים נפטרו מן העולם, שלש כיתות [של מלאכים] מטפלין בהם, אחת אומרת יבוא שדום (ישעי' נז ב), ואחת אומרת ינחו על משכבותם (סע סע), ואחת אומרת הולך נכחו (סע סע), ומהלכות לפניו. אמר ר' יהודה בר' סימון בשם ר' יאשיה הקב"ה כביכול בעצמו אומר לו שלום בואך, ומניין אתה למד מהרשעים, שנאמר אין שלום אמר (ה') [אלהי] לרשעים (סע סע כא), אם לרשעים אומר אין שלום, קל וחומר לצדיקים שהוא אומר להם שלום, הוי שהקב"ה אומר לצדיקים יבוא שלום, (ה) ולכך נאמר יעלו חסידים בכבוד, באיזה כבוד, בכבוד שהקב"ה עושה לצדיקים בשעה שנפטרו מן העולם שהן מקלסין להקב"ה שם. (ו) אמר ר' חייא בר' יוסי אין הפרש בין צדיקים החיים לצדיקים המתים, אלא דיבור בלבד, והן מקלסין להקב"ה שגנו נשמותיהן בצרור החיים, שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (ש"א כס כע): ירננו על משכבותם. אין ירננו אלא לשון קילום, כמה דאת אמר קול רנה וישועה באהלי צדיקים (תהלים קיט טו): (ז) אמר ר' יוחנן בשעה שהזקן יושב ודורש, (ח) ואומר כך אמר פלוני, שפתותיו דובבות בקבר ורוחשות, שנאמר וחכך כיון הטוב וגו' דובב שפתי ישנים (ס"ט ז י), (ט) מהו דובב שפתי ישנים, ששפתותיהם דובבות בקבר ככומר של ענבים, לכך ירננו על משכבותם, (י) כך אמר דוד אגורה באהלך עולמים (תהלים ס"א ט), וכי עלה בדעתו של דוד שהוא חי לעולמים, מהו עולמים, אמר ר' יהודה שיהו אומרים מזמורות שלו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אמר ליה הקב"ה אף על פי שאתה מת, אין שמך זו מביתי לעולמים, אלא על כל קרבן וקרבן אומרים שירה על שמך מזמור לדוד, ולא עוד אלא הואיל ואתה חשבת לבנות בית המקדש, אף על פי ששלמה בנך בונה אותו, על שמך אני כותבו, שנאמר מזמור שיר הנזכרת הבית לדוד, לשלמה אין כתיב, אלא לדוד:

[ד] דבר אחר מזמור שיר הנזכרת. (יא) זהו שאמר הכתוב ולך ה' חסד כי [אתה] תשלם לאיש כמעשהו (תהלים סג יג), ר' יהודה ור' נחמיה אמרו מדת פורעניות עקרה ואינה עושה פירות, מדה טובה עושה פירות, שנאמר זרעו לכם

הערות ותקונים

וגם נדפס ראשון, והדרסה הזאת על מי הקדימי נמצא בסגנון אחר בתנחומא אמור אות י' וי"ד פכ"ז אות ז' פסיקתא פסקא שור או כשז (ע"ה ע"ה) פסיקתא רבתי פכ"ה פ' עשר תעשר, ילקוט אמר רמו תרמ"ב גשש וי"ד, ילקוט איוב רמו תתקכ"ז גשש תנחומא, והמדפיס מווייליא הוסיף ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים, מי עשה לך זה ולא נתתי לו קודם הדיגרים" זה לא נמצא בכלי שרשמי: (ד) זש"ה יעלו חסידים בכבוד. מובא בילקוט תהלים רמו תתפ"ס גשש המדרש, ונראה גם בפסיקתא רבתי פ"ב פסקא מזמור שיר הנזכרת. וכל המדרש שם הושתק ממדרש שו"ס שלפניו, ובכ"י האחרים (מלגד כ"ו ו') ונגדפס בשמו המלות "א"ר חייא הגדול" והתחלה המאמר: ג' כחות של מלאכי השרת, מובא גם במדרש במ"ר פ"א אות ז', ועיין גם בבבלי בחובות ק"ד ע"א בסגנון אחר: (ה) ולכך יעלו חסידים בכבוד באיזה כבוד כו'. מובא בתורת האדם להרמב"ן בשער הנמול גשש מדרש תהלים: (ו) א"ר חייא בר' יוסי. בפסיקתא רבתי שם א"ר חמא בר יוסי, ול"ל א"ר חייא בר יוסי: (ז) א"ר יוחנן. פסיקתא רבתי שם ואולי זה כוונתם בירושלמי ברכות פ"ב ורבי יוחנן בעי דיימרון שמועתא מן שמיא. ר"ל מעיין המאמר שאמר בשעה שהזקן יושב ודורש ואומר כך אמר פלוני, שפתותיו דובב בקבר, היתה כוונתו שיאמרו ההלכה משמו: (ח) ואומר כך אמר פלוני. ברכתי שם ואומר כך אמר רבי עקיבא, כך אמר רבי שמעון בן יוחי: (ט) מהו דובב שפתי ישנים ששפתותיהם דובבות ככומר של ענבים. כ"ה גם בכלי ו', וליתא בכלי האחרים, וזה הוספה עפ"י מאמרים ירושלמי ברכות פ"ב ובבבלי יבמות ל"ז ע"א ע"ה. ובירושלמי שם דובב שפתי ישנים ככומר הזה של ענבים שהוא זו מאליו, ועיין ביפס מראה שם פ"ב סי' ז': (י) כך אמר דוד אגורה באהלך עולמים וכי עלה בדעתו של דוד. פסיקתא רבתי שם, וכן נראה בירושלמי ברכות פ"ב דף ד' ע"א, מ"ק פ"ג דף פ"ג ע"ג, שקלים פ"ב מ"ז ע"א, ולעיל במזמור א' אות ח': (יא) זש"ה ולך ה' חסד. עיין להלן במזמור ס"ב בסגנון אחר, ועיין ירושלמי פאה פ"א ה"א דף ע"ז רע"ב, ובבבלי קידושין מ' ע"א הוכח יש לה קרן ויש לה פירות טו':

לצדקה קצרו לפי חסד (סעי' יג), מה הקב"ה [עושה], גובה מן האדם עונותיו, והזור ונותן לו שכרו. רבנן אמרי אפילו עונותיו אינו גובה ממנו בבת אחת, שנאמר כי אתה אלהינו למטה מעונו ונתת לנו פליטה בזאת (עזרא ט יג). (יב) ר' אלעזר ור' יוסי ב"ב הנינא, ר' אלעזר אומר כף מאזנים מעויין הוא, כאן עונות כאן זכויות, מה הקב"ה עושה, מטה כלפי חסד, שנאמר ולך ה' חסד (תהלים סג יג), ר' יוסי ב"ר הנינא אמר מה הקב"ה עושה חומץ שמר חוב אחד מן העונות, ומיד הכף מכריעות, שנאמר נושא עון ועובר על פשע (מכילתא ז יח). (יג) ר' נחמיה אמר (יד) חשב אדם לעבור עבירה, אין הקב"ה חושבה עד שיעשנה, ואם חשב לעשות מצוה ולא הספיק לעשותה, עד שרא עשאה, מיד הקב"ה כותבה כאילו עשאה, שנאמר וישמע ויכתב (בספר) [ספר] זכרון לפני ליראי [ה'] ולחושבי שמו (מלאכי ג טו), אבל בנכרי אם חשב לעשות רעה, אפילו לא עשאה, הקב"ה חושבה כאילו עשאה, שנאמר ארמי אובד אבי (דברים טו ט), וכי איבד לבן ליעקב, אלא על ידי שחשב לאבדו, חישוב לו הקב"ה כאילו איבדו, ואם חשב לעשות מצוה, אינו כותבה עד שיעשנה, שנאמר ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה (דניאלו טו), אף על פי שחשב להצילו, לא נחשב לפני הקב"ה עד שעשאה, וישראל שחשב לעשות עבירה, אין הקב"ה חושבה עד שעשאה, שנאמר הוי חושבי און ופועלי רע על (משכבם) [משכבותם] (מכילתא ז ט). אמר רב הונא אמר דוד און אם ראיתי בלבי לא ישמע (ה') [אדני] (תהלים סו יח), חשב לעשות מצוה אף על פי שרא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, תדע לך שהוא כן, שכן דוד חשב לעשות בנין בית המקדש, ואף על פי שלא בנאה, נכתב על שמו, שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, (מז) [מכאן שכל מי שמצטער על הדבר נקרא על שמו, שכן מצינו במשה על שנצטער בתורה, וישב ארבעים יום וארבעים לילה, נקרא על שמו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג), וכן דוד נצטער כמה וישב

ה ערות ותקונים

(יב) ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא, ר' אלעזר אומר כף מאזנים מעויין הוא. בירושלמי פאה שם, וירושלמי בסנהדרין פ"ה ה"א דף כ"ו ע"ג ק"ה בסגנון אחר וכך איתא: א"ר יוסי בן חנינא טשא עומת אין כתיב כאן, אלא טשא עון, הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכויות מכריעות, א"ר אלעזר ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאדם כמעשהו [מעשהו אין כתיב כאן, אלא כמעשהו, כ"ה סג' בסנהדרין] ואי לית ליה יתיב ליה מן דידך, היא דעתי דר"א, דר"א אומר ורב חסד מעסה כלפי חסד: (יג) ר' נחמיה אמר. זה הוא ג"כ בירושלמי פאה שם רק בסגנון אחר ולא בשם ר' נחמיה, וכך איתא שם: מחשבה טובה הקב"ה מטרפה למעשה, מחשבה רעה אין הקב"ה מטרפה למעשה, מחשבה טובה הקב"ה מטרפה למעשה, דכתיב אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, מחשבה רעה אין הקב"ה מטרפה למעשה, און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' (תהלים ס"ז י"ח), הלא דתימא בישראל, אבל בגוים חילופיין, מחשבה טובה אין הקב"ה מטרפה, מחשבה רעה הקב"ה מטרפה, מחשבה טובה אין הקב"ה מטרפה, דכתיב ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה (דניאלו טו), ולא כתיב לשוברים, מחשבה רעה הקב"ה מטרפה, מקטל מהמם אחיך יעקב (עובדי' פסוק ט' י'), וכי הרנו? אלא מלמד שחשב עליו להרנו והעלה עליו הכתוב כאלו הרנו ע"כ. והנה בירושלמי הביא ראי' על מחשבה רעה הקב"ה מטרפה מן הכתוב מקטל מהמם אחיך יעקב, ונראה כי לדעת המסדר מירושלמי המלה מקטל מוסבת אל הכתוב מהמם אחיך יעקב, ולפינו מוסבת למעלה להכתוב שלפניו: (יד) חשב אדם לעבור עבירה עד סוף אות ד', כ"ה גס ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים וננדפס נוסחא אחרת בזה וכך איתא שם: ר' נחמיה אומר חשב נכרי לעשות עבירה אעפ"י שלא עשאה הקב"ה חושבה כאלו עשאה, שכן הוא אומר ארמי אובד אבי (דברים כ"ז ה'), וכי היכן איבד לבן ליעקב, אלא ע"י שחשב לעשות כן מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, ואם חשב נכרי [לעשות] מלוא אינו כותבו עד שיעשנה, שנאמר ועד מעלי שמשא וגו' (דניאלו ו'), ולא חשב לו הקב"ה עד שעשאה, וישראל שחשב לעשות עבירה ולא עשאה אין הקב"ה כותבה עד שיעשנה, שנאמר חושבי און ופועלי רע (מכילתא ז יח), אמר דוד און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' (תהלים ס"ז י'), ואם חשב לעשות מלוא וגאנס ולא עשאה הקב"ה מעלה עליו כאלו עשאה, תדע לך שהרי דוד חשב לבנות המקדש ואעפ"י שלא בנאו נכתב על שמו, שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד ע"כ: (טו) אבל בנכרי אם חשב לעשות רעה כו'. עיין בירושלמי פאה שהבאתי למעלה: (טז) מכאן שכל מי שמצטער כו'. הוספתי כמו שהוא ככ"י ב' ד' ה' ז' וכן הוסיף המדפיס מוויטליא, וליתא ככ"י שלפניו כ"י א' ו' ג' ו' ח' ולא

בעפר, שנאמר אם אבא באהל ביתי וגו' אם אתן שנת לעיני וגו' (תהלים קלג ג ד), נקרא על שמו, שנאמר מזמור שיר הנוכת הבית לדוד]:

[ה] (יז) דבר אחר זהו שאמר הכתוב אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו (מלאכי ג טו), (יח) ר' הייא בשם ר' אבא [אמר] בשעה שתלמידי חכמים יושבין ונכבשין אלו לאלו, כענין שנאמר ידבר עמים תחתינו (תהלים מז ד), הקב"ה מצית לדבריהם, שנאמר ויקשב ה' וישמע (מלאכי טז), אמר ר' יעקב בר זבדא בשם ר' אבהו ולא עוד אלא שהקב"ה מחזיר מעותיהן להן, אמר ר' אבא (יט) לכך הם אומרים אמר מר, שהן קוראין להקב"ה שהוא מריה דעלמא, והוא מאיר להם מעותיהם, והוא מחזיר מעותיהם, לכך נאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו:

[ו] (כ) דבר אחר מזמור שיר הנוכת. מזמור על בית ראשון בימי שלמה, שיר על בנין בית שני בימי עזרא: (כא) ארוממך ה' כי דליתני.

מגלות בבל, כמה דאת אמר וגם דלה דלה לנו (שמות נ יט): ולא שמחת אויבי לי. במדי ופרס: ה' אלהי שועתי אליך. בגלות יון: ותרפאני. על ידי השמונאי ובניו: הייתני מירדי בור. שגזרו עלי כמה גזירות כדי להורידני לגיהנם: זמרו לה' חסידיו. אלו בני מתתיהו: כי רגע באפו. לפי שאין דעתו של הקב"ה אלא רגע: חיים ברצונו. לעולם ולעלמי עלמאי: בערב ילון בכי. זה מרדכי, כשאמרה זרש להמן יעשו עין גבוה המשיים אמה (אסתר ט יד), ולנו כל ישראל בבכיה ויללה: ולבקר רנה. ויתלו את המן על העץ (אסתר ז י), וכתוב ליהודים היתה אורה ושמחה (אסתר ט טז): ואני אמרתי בשלוי כל אמוט לעולם. אמרה כנסת ישראל כשהייתי בשלותי בארץ ישראל הייתי אומרת כל אמוט לעולם: ה' ברצונך. וכיון שחטאתי מיד מלכת שכניתך, והייתי גבהל: אליך ה' אקרא. מתוך הגלות, ואמרתי מה בצע בדמי: שמע ה' והנני. ואתה שלחת דברך הטוב: והפכת מספדי למחול. בתחלה אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים (אסתר ד ג), ולבסוף שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט טז), וכל כך למען יומרך כבוד. שחילקת מכבודך לישראל:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

כדפוס ראשון. והוספה היתה נמלה קנת כסגנון אחר במכילתא מובא בילקוט מלאכי רמז תקל"ה, ועיין גם לעיל מזמור א' אות ט"ז: (יז) ד"ה זש"ה אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו. כ"ה בכל כתבי יד, ולדעתי המלות "זש"ה" הוא נוסף בטעות ונ"ל ד"ה אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ור"ל כי למעלה הביא הדרשה על הכתוב הזה ואם חשב לעשות מזה מיד הקב"ה כותבה כאלו עשאה, שנאמר וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, ולכן בא הדורש והביא ד"ה אז נדברו והוא פסוק ה"ל והביא דרשה אחרת על זה הכתוב. כי כאשר הוא לפנינו זש"ה אז נדברו יראי ה', אין לה שייכות כלל להכתוב מזמור שיר הנוכת הבית לדוד: (יח) ר' הייא בשם ר' אבה אמר בשעה שתלמידי חכמים יושבין ונכבשים אלו לאלו. דורש נדבר מלשון ידבר עמים, והמאמר הזה נמלה במדרש חזית פ"ח צפ' היושבת בגנים: ד"ה היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך, ר' ירמיה בשם ר' חייא רבה (ואין ספק שז"ל לפנינו ר' חייא רבה במקום צפ"ר אבה) שני חברים שהיו עוקקים בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה הכתוב אומר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע (מלאכי ג'), ואין דבור אלא נחת, שנאמר ידבר עמים תחתינו (תהלים מז"ז) ולא עוד אלא שאם טעו הקב"ה מחזיר להם טעותן, מ"ע ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו וישמע להם ויכתב זהוהא כותב על לבם, ולדעתי במדרש המלות א"ר ירמיה נוספו מנמרה שבת ס"ג. ע"ה א"ר ירמיה א"ר שמעון בן לקיש שני תלמידי חכמים הנוחין זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להם, שנאמר אז נדברו יראי ה' וגו', אין דבור אלא נחת, שנאמר ידבר עמים תחתינו, מאי ולחושבי שמו, א"ר אמי אפילו חישב לעשות מזה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, ומוזה תראה ג"כ כי קרובה השערתו שהמלות "זש"ה" הם מיותרים והדורש בא לדרוש על הכתוב הזה שהביא במאמר שלפניו: (יט) לכך הם אומרים אמר מר. ר"ל שדרך לאמר בדבריהם אמר מר לרמוז על הקב"ה, והמאמר הזה מר' אבה לא נמלה במדרש חזית ט: (כ) ד"ה מזמור שיר הנוכת. מובא בילקוט תהלים טס ובזוהר כ"י ובגמרא בגי' ד"ה מזמור שיר לפי ששתי פעמים נבנה בית המקדש אחד בנה שלמה ואחד בנה עזרא לפיכך מזמור שיר, מזמור על הראשון ושיר על השני: (כא) ארוממך ה' מגלות בבל כו' עד סוף המזמור, כ"ה גם צכ"י ו', וכן הוסיף מהר"ם בגליון, אבל צכ"י האחרים ובגמרא לא נמלה כל המאמר הזה, ועיין פסיקתא דר"כ פסקא העומר דף ע"ב ע"ב, וי"ר סכ"ח, ובפסיקתא רבתי העומר, ואסתר רבה פ"י אות ט'.

מזמור לא

[א] למנצח מזמור לדוד בך ה' חסיתי אל אבושה. (א) זהו שאמר הכתוב מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו. (ישעי' נ"ו), בשעה שישראל (ב) נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ואומרים לפני הקב"ה גאל אותנו, והוא אומר להם ויש צדיקים ביניכם, ויש יראי שמים ביניכם, והם אומרים לשעבר בימי אבותינו, בימי משה ויהושע, ובימי שמואל ושאל ודוד ושלמה, היו בהם צדיקים, (ג) אבל עכשיו כל שאנו הולכין דור ודור היא מחשכת והולכת לנו, שנאמר אשר הלך השכים ואין נונה לו (שם שם י'), אמר להם הקב"ה במחו בשמי ואני עומד לכם, (ד) שנאמר יבמה בשם ה' וישען באלהיו (שם שם), ולמה, שכל מי שבמה בשמי אני מצילו, תדע לך שכן חנניה מישאל ועזריה במחו בשמי, ובשביל שבמחו בשמי הצלתי אותם, נכבדנאצר הרשע אמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו [וגו'] די התרחיצו (עלוי) [עלוהי] (דניאל ג כח), וכן דניאל לא הצלתי אותו אלא על שבמה בשמי, שנאמר והסק דניאל מן גובא (שם ו כד), ולמה, די (יהמנון) [הימן] באלהה (שם שם), אמר דוד הואיף שכך הוא, כל הבושה בך נמלט, אף אני אבמה בך, שנאמר בך ה' חסיתי:

[ב] דבר אחר [בך ה' חסיתי אל אבושה]. זהו שאמר הכתוב ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו (ישעי' מ"ו י'), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם כל הימים שאנו משתעבדים, אנו בבושה ובכלימה, גאל אותנו אין לנו בושה, ולמה שנאולתך נאולת עולם, הוי תשועת עולמים, עולם אינו אומר, אלא עולמים, (ה) [אמר הקב"ה אני הוא שנאלתי אתכם לשעבר, ואני הוא גואלכם להבא, שנאמר כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך (ישעי' מג ח), כי גואל אני אין כתיב, אלא גאלתיך, אמרתי דבר ונעשה מעשה]. אמר הקב"ה אני הוא גואלכם שאמרתי שאגאלך כמו שנאלתיך, שנאמר כי פדה ה' את יעקב וגאלו (ישעי' לא י'), וגואלו אין כתיב כאן, אלא וגאלו, אמרו ישראל לפני הקב"ה ולא כבר גאלתנו על ידי משה, ועל ידי יהושע, ועל ידי שופטים ומלכים, ועתה היינו חוזרין ומשועבדים, והיינו בבושה כאילו לא נגאלנו, אמר להם הקב"ה לפי שהיתה נאולתכם על ידי בשר ודם, והיו מנהיגים על ידי בן אדם, שהיום כאן וסחר בקבר, לפיכך נאולתכם נאולת שעה, אבל להבא [אני גואל אתכם על ידי עצמי] שאני חי וקיים, אנאלכם גאולה קיימת לעולמים, שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעי' מ"ו י'), לפיכך לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד (שם שם), אמר להם הקב"ה לשעבר הייתם בבושה ובכלימה שהייתם בחורים, עכשיו שהוקנתם אין בכם כה לסבול בושה של גלויות, שנאמר אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי וגו' כי בושת עלומיך תשכחי (ישעי' נ"ד ד), אמר דוד רבונו של עולם כשיגיע זמן הגאולה עוד לא נבוש, שנאמר בך ה' חסיתי אל אבושה:

[ג] דבר אחר [בך ה' חסיתי אל אבושה]. זהו שאמר הכתוב יבושו ויבהלו מאד כל אויבי (תהלים ו יא), (ו) אמר ר' יוחנן לעתיד לבא הקב"ה דן את הרשעים

הערות ותקונים

ומדרש אבא גריון, ורש"י מגילה ד' ע"א ורש"י צפ"י לתהלים ל' י"ב, ועיין מה שהעירותי בפסיקתא שם הערה ע"ה:

(א) וס"ה מי בכם ירא ה'. מובא בילקוט ישעיה רמז סל"ה בשם שו"ס: (ב) נכנסין לבתי כנסיות. בילקוט סג' נכנסין לגרה: (ג) אבל עכשיו כל שאנו הולכין דור ודור היא מחשכת לנו שנאמר אשר הלך השכים. צ"ל 'ז' ד' ה' ו' ונדפס טסק אבל עכשיו, מפני עונותינו נחטפו ממונו, שנאמר מפני הרעה נחסף הצדיק, ואומר כי פסו אמונים מבני אדם, ואין לנו על מי להשען, אבל צ"ל 'ג' ו' ה' ונס בדפוס ראשון וצילקוט הוא כמו לפנינו, ונס המדפוס מוויניציא הוסיף זה, והרא"פ רשם בגליון, לוינו צהובים: (ד) שנאמר יבמה בשם ה'. מובא בילקוט תהלים רמז תשי"ד בשם המדרש: (ה) אמר הקב"ה. הוספתו כמו שהוא לכוון צ"ל ו' הסוה עם כ"י שלפנינו והמעתיק השמיט מן אמר עד אמר: (ו) אמר ר' יוחנן לעתיד לבוא. מובא ברש"י תהלים ו' י"א ורש"י שם הביא קצת בסגנון אחר א"ר יוחנן לע"ל הקב"ה דן

ומחזירן לניהנם, לכך נאמר יבושו יבושו. (ז) אמר ר' שמואל בר נחמני לעתיד לבא הקב"ה מביא לכל אומה ואומה, והיא קוראה אל אלהיה, ואינה עונה אליו, וכיון שרואה שאין בה ממש לענות אותו, כדכתיב אף (כי) יצעק אליו (לא) [ולא] יענה (ומצרתו) [מצרתו] לא (יצילנו) [יושיענו] (ישעיהו מו ז), לפי שאין בהם ממש, שנאמר פה להם ולא ידברו (פסלים קמו ט), ואחר כך הולכין אצל הקב"ה, ורוח הקדש אומרת אתה הוא החבית של זיתים, אליליהן לא ענו אותן, ועכשיו הם באין אצלך, מיד הוא דן אותם, וטורדן מן העולם. אמר ר' יוחנן אל תאמר לעתיד לבא, אלא אף בעולם הזה הקב"ה עשה כן, בימי סיסרא, ובימי סנחריב, מרד אתם מן העולם. אמר ר' יהושע בן לוי בוא וראה כמה קשה כח הבושה, ששני פעמים הזכירה, ובו בלשון הוא מבייש את האומות, ובו בלשון הוא מברך את הצדיקים, (ח) שנאמר ולא יבושו עמי לעולם (יזכר כ ט). אמר ר' יהושע בן לוי אלמלא לא נכתב ספר יחזקאל אלא שכתוב בו למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך (את) [לכל] אשר עשית (יחזקאל טו כג), [דיו], כיון שראה דוד שכך היא הבושה קשה, התחיל מתפלל עליה ואומר כך ה' חסיתי אל אבושה :

[ד] דבר אחר [כך ה' חסיתי אל אבושה]. זהו שאמר הכתוב יבושו כל עובדי פסל (פסלים טו ז), (ט) אמר ר' יודן בשם ר' נחמן עתיד הקב"ה ליתן ממש מעט בעבודה זרה, והיא באה ומשתחוה להקב"ה, (י) שנאמר והשתחוו לו כל אלהים (שם שם), ואחר כך היא בושה לעובדיה. אמר ר' פנחס עתיד הקב"ה לעשות פתחון פה לעבודה זרה, להיות מדברת בפני עובדיה, ואומרת להם אוי לכם שהנחתם לחי העולמים, שהוא קונה שמים וארץ, והשתחוייתם למי שנאמר עליו פה להם ולא ידברו (פסלים קמו ט). אמר ר' יוחנן כשנגלה הקב"ה בסני, נתן כח בעבודה זרה והשתחוה לו. אמר רב תחליפא והכתוב מסייע לו לר' יוחנן, שנאמר והשתחוו לו כל אלהים (שם טו ז), (יא) ישתחוו אין כתיב כאן, אלא והשתחוו, שכבר השתחוו לו. (יב) ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר מה עבודה זרה נעשית פרקים פרקים, כך עובדיה נעשין פרקים פרקים, תדע לך ראה מה כתיב, וזאת תהיה המגפה אשר יגף ה' [וגו' המק בשרו וגו' ועיניו תמקנה וגו'] (זכריה יד יג), ורבנן אמרי מה עבודה זרה ניתכת באור, אף עובדיה ניתכים באור:

[ה] ר' יהושע בן לוי (יג) ור' שמואל בר נחמני ורבנן אמרי כשהקב"ה יושב לדן את

הערות ותקונים

את הרשעים של עובדי כוכבים ומחזירן לניהנם וסע מתרעמין עליו, והקב"ה מחזירן ומראה גלויות שלהם ודן אותם ומתחייבין והוא מחזירן לניהנם הרי בושם כפולה, ע"כ, אולי ז"ל וקורא אלגין שלהם פי' Elogium עין ספר חוב ודן, עין בערוך בערכו, ועיין לעיל מזמור א' הערה ש"א. ומלאתי סעד לדברי בילקוט הפסלים רמז תשי"ד שהביא המאמר מר' יוחנן בסגנון אחר ממה שהוא בכל כ"ו ובנדפס, ואין ספק שהיה לפניו ג"כ נוסחא אחרת או מקור אחר למאמר הזה וז"ל: א"ר יוחנן לעתיד לבוא הקב"ה מביא כל אומה ואומה ואלהיה עמה וכל אומה ואומה תהא קורא באלהיה ואין עוזר אותם, וכיון שרואין שאין באלהיהם ממש כמו שנאמר יצעק אליו ולא יענה, הולכין להקב"ה מיד הוא דן אותם וטורדן לניהנם ומתביישין ומתרעמין לפני הקב"ה ומחזירן וקורא אלגין שלהם והוא מחזירן שוב לניהנם לכך כתיב ב' פעמים יבושו ויבהלו מאד כל אויבי ישובו יבושו רגע, ע"כ. ולפי הנוסחא שהביא מעורב יחד דברי ר' יוחנן ודברי ר' שמואל בר נחמני. ורש"י תהלים טס הביא בשם ר' שמואל בר נחמני המאמר שהוא לפניו להלן בלות ה': (א) א"ר שמואל בר נחמני. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס נוסחא אחרת בזה: (ב) שנאמר ולא יבושו עמי לעולם. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס הני' שנאמר לא תבושו ולא תכלמו: (ג) א"ר יודן בשם ר' נחמן. תובא בילקוט תהלים רמז תשי"ד, ושם הגי' א"ר יוחנן וז"ל א"ר יודן, והמאמר נמלא בשתיים בירושלמי ע"פ פ"ד ה"ו (דף מד ע"א) ר' נחמן בשם ר' מנא עתידה ע"ז להיות באה ורוקקת בפני עובדיה ומביישתן ובטלה מן העולם, ומה טעם יבושו כל עובדי פסל, ר' נחמן בשם ר' מנא עתידה ע"ז להיות בא וכוועת לפני הקב"ה ובטלה מן העולם, ומה טעם ישתחוו [ז"ל השתחוו] לו כל אלהים: (ד) שנאמר והשתחוו לו כל אלהים. בקרא כתיב השתחוו: (יא) ישתחוו אין כתיב כאן אלא והשתחוו. בילקוט בשעות והשתחוו אין כתיב כאן אלא השתחוו: (יב) ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר. ז"ל ר' יהודה ור' נחמני אמרו או להלן במקום ורבנן אמרי ז"ל ור' נחמיה אמר: (יג) ור' שמואל בר נחמני ורבנן. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס

אומרת העולם ואת ישראל לעתיד לבא, לישראל הן אותם לזכות, ואומרת העולם מתביישין, ומה עושה, מכנים יצר הרע ביניהם, והן אומרים מבקשין אנו שיהפוך את דינינו, ומה הקב"ה עושה, הן אותם ומחייבין ומתביישין שניה, שאילו שתקו לא נתביישו אלא פעם אחת, לכך נאמר שתי פעמים יבושו: (יד) ר' שמואל בר נחמני אמר למה נאמר שתי פעמים יבושו, אלא לעתיד לבא כל אומה קוראה לאלהיה, יש קורא לחמה, ויש ללבנה, ואין עונה אותן, לפי שאין בהם ממש, ומתביישין שלא ענו אותן, שנאמר יבושו כל עובדי פסל (תהלים לו ז), וכתוב והפרה הלבנה ובושה החמה (ישעיה פד כג), ואחר כך באין אצל הקב"ה, ואמר להם עשיתן אותן עיקר הלי טפל, אף אני אעשה את ישראל עיקר ואתכם טפל, ואיני עונה לכם, למה שלא באתם אלי תחלה, שאילו באתם אלי תחלה, הייתי עונה אתכם, והן מתביישין, שנאמר ישועו ואין מושיע (תהלים יח כג), אלו פסיליהם, (אל) [על] ה' ולא ענם (סס סס), זה הקב"ה, שאינו עונה אותם, לכך נאמר שתי פעמים יבושו: [ג] ר' יהושע בן לוי אמר למה נאמר שתי פעמים יבושו, אלא לעתיד לבא הן הקב"ה את ישראל הצדיקים והרשעים, ונותן לצדיקים (טו) דימוס שיכנסו לגן עדן, והוא מחזיר את הרשעים לגיהנם, וחוזר ומוציאן מגיהנם, ומכניסן לגן עדן עם הצדיקים, ואומר להן הרי מקום הצדיקים, ומוציא את הצדיקים מן עדן ומכניסן לתוך גיהנם, ואומר להם הרי מקום הרשעים, (טז) והרי עוד מקום פנוי ביניהם, אלא שהרשעים יורשין לגיהנם שלהם ושלהם, והוא שאמר הכתוב תחת בשתכם וגו' משנה יירשו (ישעיה סא ז), ומחזיר הצדיקים לגן עדן והרשעים לגיהנם, ולפי שאומרת העולם מתביישין לעתיד לבא, לכך אמר דוד אל אבושה כי קראתיך, ולמי היא הבושה לרשעים, שנאמר יבושו רשעים ידמו לשאול (תהלים לא יח). (יז) אמר רב מי שנותן פנים אל יראה באותה הטובה, שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (סס סס כ), (יח) אמר ר' אבדימי דמן חיפה (יט) ש"י עולמות יהיו לכל צדיק וצדיק, שנאמר להנחיל אוהבי יש (משלי ח כא), כמנין י"ש בנימטריא. (כ) אמר ר' יצחק בן תרדיון חרבו של הקב"ה יש לה שש עשרה פיות, שנאמר התאחדו הימיני [חשימי] השמילי (כא) (איה) [אנה] פניך מועדות (יחזקאל כא כא), כמנין אי"ה בנימטריא. ומה אם מדת פורעניות שהיא מועפת יש לה שש עשרה פנים, מדה טובה שהיא מרובה, על אחת כמה וכמה:

[ז] (כב) אמר ר' יודן בשם ר' אלעזר בר אבונא לשני בני אדם גילה להן הקב"ה את הקץ, ליעקב ולדניאל, ליעקב, שנאמר ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם [את אשר יקרא אתכם באחרית הימים] (בראשית מט ה), (כג) העלים ממנו, שנאמר ראובן בכורי אתה (סס סס ג), וכן דניאל, שנאמר ובאתי להבייך את

הערות ותקונים

ובגדפס ריב"ל ור' שמואל ור' נחמי ורבותיט אומרים: (יד) ר' שמואל בר נחמני אמר למה נאמר שתי פעמים יבושו אלא לע"ל כו'. מוצא ברש"י תהלים ו' י"א ובכ"י האחרים ובגדפס חקר שס האומר גם המלות "למה נאמר שתי פעמים יבושו": (טו) דימוס, פי' בל"ר Demissia נמחל ונסלה: (טז) והרי עוד מקום פנוי ביניהם. כל"י האחר' ובגדפס נוסף שלא תאמרו אילו היינו עושים הטובה לא היה לנו מקום פנוי בן עדן עם הצדיקים: (יז) אמר רב מי שנותן פנים אל יראה באלה הטובה. הטובה כל מי שאינו מאמין בזה וכן תמנא לעיל במזמור כ"ג אות ה' נובה של מן ששים אמה וכל מי שאינו מאמין אל יראה באלה הטובה: (יח) ח"ר אבדימי דמן חיפה. מוצא בילקוט תהלים רמז תשי"ז וחקר הציון וגורם ח"ר דימי דמן חיפה: (יט) ש"י עולמות. סוף עוקלין בשם ריב"ל: (כ) ח"ר יצחק בן תרדיון. להלן במזמור ע"ח בסופו ח"ר יצחק בר מרון חרבו של הקב"ה שש עשרה פנים יש לה, שנאמר התאחדו הימיני השמילי, התאחדו ארבעה, הימיני ארבעה, השימי ארבעה, השמילי ארבעה. הרי שש עשרה והיא טסחא אחרת ממה שהיא לפנינו: (כא) איה פניך מועדות כמנין אי"ה בנימטריא. מזה נראה כי היה כחוב לפני הדורש איה במקום אנה, ובכ"י האחרים ובגדפס ובילקוט ליתא סיסוס כמנין איה בנימטריא: (כב) ח"ר יודן בשם ר' אלעזר בר אבונא לשני בני אדם. ב"ר סל"ח אות ב' ושם הגי' רבי יהודה בשם ר' אלעזר בר אבונא שני בני אדם נגלה להם הקץ וחזר ונתכסה מהם, ואלו הם: יעקב ודניאל כו', ועיין תנחומא שלנו וימי אות ס' ופסיקתא רבתי פכ"א: (כג) העלים ממנו שנאמר ראובן

אשר יקרה לעמך באחרית הימים [כי עוד הזן לימים] (דניאל י"ד), כיון שבא לגלות את הקץ מהו אומר, ואתה דניאל סתום הדברים [וחתום הספר עד עת קץ] (ס"ג י"ד): (כד) [דבר אחר זה שמואל כשהלך למשוה את דוד, אמר לו אל תבט אל מראהו (ס"א ט"ו)], כיון שבא דוד אמר לו קום משחחו (ס"ג ט"ז), משיה עומד ואתה יושב]: אמר ר' אבא בר כהנא אמר הקב"ה לישראל, אתם צפנתם לי תורה ומצות, ואני צופן לכם מאותו הטוב שמתוקן לצדיקים לעתיד לבא, הוי מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. (כה) אמר ר' אבא בר יודן אמר הקב"ה אתם לפי כחכם ואני לפי כחי. (כו) אמר ר' יונתן ארבע לשונות הן, לשון רומי לקרב, לשון יוני לומר, לשון פרסי לאליה, לשון אשורית לתפלה, (כז) הוי תצפנם בסכה מריב לשונות:

[ח] ברוך ה' כי הפליא חסדו לי בעיר מצור. זו רומי הרשעה: (כח) ואני אמרתי נגרותי. אין נגרותי אלא לשון חיתוך כלי ברזל, כמה דאת אמר מקבות והגרון (מ"א ו'): דבר אחר נגרותי מנגד עיניך, במלכות רומי הרשעה: אכן שמעת קול תחנוני. זו יון: אהבו את ה' כל חסידיו. אלו צדיקי ישראל: אמונים נוצר ה'. אלו גרי הצדק: דבר אחר אמונים נוצר ה'. אלו פושעי ישראל, שהם עונין אמן בעל כרחם באמונה, ואומרים ברוך מיהיה המתים: (כט) דבר אחר אמונים נוצר ה'. אלו ישראל שאומרים ברוך מיהיה המתים, ובאמונה עונין אמן, שמאמינים בכל כחם בהקב"ה שמחיה המתים, ועדיין לא בא תחיית המתים, אומרים גואל ישראל, ועדיין לא נגאלו, אומרים ברוך בונה ירושלים, ועדיין לא נבנית, אמר הקב"ה ישראל לא נגאלו אלא לשעה וחזרו ונשתעבדו, הם מאמינים בי שאני עתיד לנאלם, הוי אמונים נוצר ה':

[ט] אמר ר' אחא בר אדא ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע (מלאכי ג' יח), (לא) בין המאמין ולמי שאינו מאמין, בין עובד אלהים (ס), לצורך אלהים, לאשר לא עבדו (ס), שלא לצורך אלהים, שלא יעשה אדם דברי תורה

הערות ותקונים

דאובן כצורי אהס. ר"ל ולא מנינו שנגלה לו מעיני הקץ כלום: (כד) ד"ל זה שמואל. כוספתי כמו שהוא בכ"י ד' ה' ו', וליהא בכ"י שלפניו ולא בכ"י ג' ו' ה' ולא כנדפס, ונס המדפיס מוויניציא לא הוסיף זה: (כה) ח"ר אהא בר יודן. כ"ה נס בכ"י ו', וכן מובא בילקוט, אבל בכ"י האחרים וכנדפס הגי' ח"ר יודן: (כו) ח"ר יונתן ארבע לשונות הן לשון רומי לקרב, לשון יוני לומר, לשון פרסי לאליה, לשון אשורית לתפלה. ירושלמי מגילה פ"א ה"א (דף ע"א ע"ב), סוטה פ"ו ה"ב (דף כ"א ע"ג), ושם הגי' אמר ר' יאחזקאל דבית גוברין ד' לשונות נאסו שישתמש בהן העולם לשון לומר רומי לקרב סורסי לאליה, עברי לדיבור, ויש אומרים חף אשורי לכתב, וכמדפס אשחר פ"ד אות י"ב צפ' וישלח ספרים אמר ר' נתן דבית גוברין ל"ל ח"ר יונתן דבית גוברין, גס הגי' סס לשון לומר, פרסי לאליה, עברי לדיבור, רומי לקרב, ולדעתי יש לתקן כמדפס סס גס לפנינו בשו"ט סורסי לאליה כמו שהוא בירושלמי, ופי' לאליה לקינה ונהי, ופי' לקרב לפיוס וקרובות, מלשון קרובה ופייסנה וכאשר הוא הגי' שלפניו כ"ה נס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים כתוב ד' לשונות הן, וכשמע בלמעט לשון פרסי לאליה, וכדפוס ראשון כאשר ספר ומה ולא מלא מספרם אלא שלשה הציג שלשה לשונות במקום ארבע לשונות, גס הגי' סס לשון יוני לדבר ל"ל לומר: (כז) הוי תפסס בסוכה מריב לשונות. דורש מריב כמו מרוב: (כח) ואני אמרתי נגרותי אין נגרותי כו'. כאשר הוא לפנינו כן הוא גס בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, אבל בכ"י האחרים וכנדפס מתחיל רק במאמר ד"ה אמונים נוצר ה' אלו ישראל, עיין בהערה שלאחריה: (כט) ד"ה אמונים נוצר ה' אלו ישראל שאומרי' ברוך מחיה המתים. בכ"י האחרים וכנדפס ובילקוט הגי' אהבו את ה' כל חסידיו (כנדפס בטעות כל יראיו) אמונים נוצר אלו שעונין אמן בלמנה אומר ברוך מחיה המתים ועדיין לא בא. ומאמינים כי שאני עתיד לנאלם הוי אמונים נוצר ה', והמאמר הזה מובא גם' בהשכול ח"א וחזרו ונשתעבדו והם מאמינים שאני עתיד לנאלם הוי אמונים נוצר ה', והמאמר הזה מובא גם' בהשכול ח"א דף כ"ז, ובס' המנהיג סי' נ"ה, ובאבודרהס דפוס פראג דף ל' ע"ב, ולפניהם היה הגי' אומר שליח לצור פניהם מתים והם עונים אמן כו', אומר נואל ישראל. והאשכול הביא בשם אגדתא סתם, וכמונהיג הביא מלפניו במדרש, והאבודרהס הביא אמרו במדרש, וכוותו למאמר שלפניו, ולפניהם היה הגי' כמו בכ"י שלפניו כי הביאו ג"כ אומר ברוך בונה ירושלים, וזה ליתא בכ"י האחרים וכנדפס: (ל) ח"ר אחא בר אדא. התחלת המאמר מובא בילקוט מלאכי רמז תקנ"א בשם מדרש שו"ט: (לא) בין המאמין ולמי שאין מאמין בין עובד אלהים

קרדום לחתוך ולהשתמש בהן, ולא עטרה לעם- בהן. (לב) אמר ר' שמואל בר נחמני בין עובד אלהים [לאשר לא עבדו] (מלאכי טז). בין שונה פרקו מאה פעמים, לשונה פרקו מאה ואחת: ומשלם על יתר עושה גאווה. אלו שאר תלמידין שלומדין תורה להתנאות בהן בעולם הזה שלא לשם שמים, ומצפין שכרה בעולם הזה, אבל העוסקים בתורה ומצפין שכרה לעולם הבא, ראה מה כתיב אחריו, חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה', ומי הן המיחלים לה', אלו המצפנין שכרם לעולם הבא: (שנאמר) (לג) שנאתי השומרים הבלי שוא (תהלים לא ז), אלו השומרים נחישות שהן הבלי שוא, [גן עדן אמר אני שנאתי השומרים הבלי שוא], ולמי אני אוהב, למי שמשמר פקודיך, [גיהנם אמר אני אוהב השומרים הבלי שוא, למי אני שונא, למי שמשמר פקודיך]. לעלוקה שתי בנות הב הב (משני ל טו), אלו גן עדן וגיהנם, גן עדן אומר תן לי את שלי, [גיהנם אומר תן לי משלי, חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה']: כי כלו בינון חיי (תהלים לא יא). (לד) אמר ר' תנחום ב"ר חייא (לה) ארבעה דברים טתישין כהו של אדם, העון, והדרך, והתענית, ומלכות. העון דכתיב כשל בעוני כחי (טז טז). הדרך דכתיב ענה בדרך כחי (טז קז כד). התענית דכתיב ברכי בשלום מצום (טז קז כד). המלכות דכתיב ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי (איכה ה יד). (לו) אמר ר' תנחומא אף הצוקה, דכתיב לבי סחרחר עזבני כחי (תהלים לא יא):

מזמור לב

[א] לדוד משכיל אשרי נשוי פשע. (א) זהו שאמר הכתוב אורה חיים למעלה למשכיל (משני טו כד), (ב) מי שהוא מסתכל למעלה, (ג) מה נאמר עליו, אורה חיים למעלה למשכיל, אלו בני אדם שנסתכלו למעלה, וכן הוא אומר למנצח לבני קרח משכיל (תהלים מד ה), כיון שנסתכלו למעלה נמלטו, וכן הוא אומר הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו (טז לו ז), ואביהם שלא נסתכל למעלה, ודתן ואבירם רדו למטה, שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (כמדנר טו לג), וכן אתה

הערות ותקונים

אלהים לצורך אלהים, לאשר לא עבדו ולא לצורך אלהים. כ"ה נס בכ"ו ו', וזה הסר בכ"ו האחרים ונגדפם: (לב) ארבעה עשר עובדי אלהים לאשר לא עבדו בין שונה פרקו כו'. דברי חורש עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, כמאמר הוה מוכי יפ"י מאמרם בבני תגינה ט' ע"ז מאי דכתיב ושבתם ורתיחתם בין לדיק לרשע בין עובדי אלהים לאשר נמ... (מלאכי ג'), היינו לדיק היינו עובדי אלהים, היינו רשע היינו אשר לא עבדו, א"ל עבדו לא עבדו תרוויכו לדיקי ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד פי' רש"י אפ"י ששניהם לדיקים לא עבדו כשם עבדו יותר: (לג) שנאתי השומרים הבלי שוא אלו השומרים נחישות. מוצא צילקוט תהלים רמז השי"ו והסר הליון ונפס הלשון מתוקן וכן תקנתי בפנים, ובכ"ו האחרים ובגדפם הנאמר מקטע, והמלה "שנאתי" כסגרתה כי מיותר היא והדרש הביא דרשה על הכתוב שנאתי לעיל פסוק ז' וכן הביא ג"כ על הכתוב כי כלו בינון חיי לעיל פסוק י"א, ועיין בשמ"ר פ"ז אות ד' מוצא ג"כ ק"ת בסגנון אחר על הכתוב שנאתי: (לד) א"ר תנחום בר חייה ארבעה דברים טו'. פנה במדרש איכה פ"ה אות מ"ג צפ' הכשיל כחי. ושם כני' א"ר תנחום ברבי ירמיה: (לה) ארבעה דברים. כ"ה גם במדרש איכה, ובגמרא בבלי גיטין דף ע' ע"א איהא ג' דברים מוכישים טוחו של אדם ואלו הם פחד דרך ושון, ד' דכתיב לבי סחרחר עזבני כחי, דרך דכתיב ענה בדרך כחי, עון דכתיב כשל בעוני כחי: (לו) המל' דכתיב ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי. במדרש איכה טז כ"ה מלכות דכתיב ויאמר יהודה כשל כח הסבל וגו' (נחמיה ד' ד') והכוונה המלך הכבוד עליהם כמוסי: (לז) א"ר תנחומא אף הצוקה. ענינו לרה ולחץ ודוחק, והוא במקום פחד המוצא בבבלי והראיה הוא שיה עס מאמרם טס דכתיב לבי סחרחר עזבני כחי. ובכ"ו האחרים גם בגדפם אהרי המלות אף הצוקה טספ למאן דמקטע ל"ל למאן דמיקט פי' דקטטה מלשון אקוט דוד, ותרנוס נלו גם נעו אהקוטטו, או ל"ל למאן דמקטט, טמנו מלמיתי תר' הקפו מוקיטי, ואולי הם צ' נוסחאות אחד רשע צלדו למאן דמיקט במקום "אף הצוקה" והוצא א"כ פימיה: (א) זש"ה אורה חיים. מוצא צילקוט תהלים רמז השי"ח והסר הליון: (ב) מי שחא מסהכל למעלה. דרש משכיל כמו בשמ"ך: (ג) מה נאמר עליו טו'. כ"ה נס בכ"ו ו', וכן הביא מהר"פ צליון, אבנ' בכ"ו

מוצא בדוד, שנסתכל למעלה ונמלט, שנאמר ואתה אלהים הורידם לבאר שחת (תהלים טו כד), וכן אתה מוצא בנבוכדנאצר, דכתיב (אנא) [אנה] נבוכדנאצר עיני לשמיא נפלת (דניאל ד לא), ופה הרשעים שהן חייבין כלייה, כיון שמסתכלין למעלה, מיד הקב"ה מוחל להן, לישראל שהן בני אברהם יצחק ויעקב בזמן שמסתכלין למעלה על אחת כמה וכמה, (ד) אמר דוד אני אסתכל למעלה, שנאמר לדוד משכיל אשרי נשוי פשע, ומי הוא שמסתכל למעלה הוא כסוי חטאה, שנאמר ויהי דוד (בכל) [לכל] דרכיו משכיל (ש"א י"ח י"ד), ואומר וירא שאול (כי) [אשר] הוא משכיל (ש"ס ט"ו), ובמה היה כסוי חטאה, (ה) שפירש ממעשיו, והודה לפני הקב"ה, וכן הוא אומר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתני (פסוק ט):

[ב] **אשרי** אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה. אמר ר' יוסי ב"ר יהודה שאם עשה אדם תשובה שלימה שלבו עקור עליו, והקב"ה מוחל לו. (ו) ר' אליעזר [בן יעקב] אומר עבירות שהתוודה עליהם שנה זו אמר להתוודות שנה אחרת, ואם חזר עליהן הרי הוא מתוודה עליהן שנה אחרת, [ואם לא חזר עליהן ומתוודה שנה אחרת], עליו הכתוב אומר ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (מש"י טו י"א). ורבנן אמרו עבירות שנתוודה עליהם שנה זו, אף על פי שלא חזר עליהן, צריך להתוודות עליהן שנה אחרת, לקיים מה שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נ"א ט), [ומה עביר ר' אליעזר להחייא דרבנן וחטאתי נגדי תמיד], שיהיו כנגד דעתו אבל אינו מזכירן בפיו. (ח) אמר ר' פנחס הכהן בשם ר' אבא בר פפא על ידי שאין לך מן החדש, אתה מבזה על דיבור קונך, שאמר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאווה ובוז (ש"ס נ"א י"ט), שאתה מתנאה שאין לך עונות של שנה זו. (ט) אמר ר' הונא בשם ר' אבהו בשביל כבודך כתבתי על עצמי כביכול שאני שכתן, שנאמר מי אל כמוך נושא

הערות ותקונים

כ"י האחרים ונדפס קצת בסגנון אחר: (ד) אמר דוד אני אסתכל למעלה שנאמר לדוד משכיל כו'. מוצא צילקוט תהלים רמז השי"ח ומתחיל ד"א אשרי נשוי פשע שהוא מסתכל למעלה, ונרשם צלדו מדרש. וצילקוט חס מן המאמר א"ר שמעון בן לוי משל למה"ד עד א"ר יוסי הוא מפסיקתא רבתי פמ"ה וחסר הליון. ונפסיקתא רבתי חס א"ר שמעון בן לקיש: (ה) שפירש ממעשיו. צילקוט חס ופרש מעשיו. ועיין ירושלמי סוף יומא תני לר"ך לפרוט את מעשיו: (ו) ר' אליעזר אומר כו', ורבנן אמרו כו', יש להפך שמות האומרים א"ל רבנן אמרי עברות שהתודה כו' ואח"כ א"ל ור' אליעזר אומר, היינו מה שמוצא לפיטו בשם ר' אליעזר יש להביא בשם רבנן וכן להיפך, והמאמר נובע מירושלמי יומא פ"ח ה"ט (מ"ה ע"ג), וכך איתא שם: חני עברות שהתודה עליהן צ"כ טעבר אינו לר"ך להתוודות עליהן ויה"כ הבא, אס עשה כן עליו הכתוב אומר ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו, חני ר' אליעזר אומר הרי זה זריו ונשכר מ"ט דר' אליעזר וחטאתי נגדי תמיד, וכן נשנה בתוספתא סוף פ"ד דיומא דברים שהתודה עליהן צ"כ טעבר אין לר"ך להתוודות ליו"כ הבא אלא א"כ עשה כנגדן עבר עליהן לר"ך שיתודה עליהן, לא עבר עליהן והתודה עליהם על זה נאמר ככלב שב על קאו וכו', ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי זה משוכח, שנאמר כי פשעי אני אדע וכו', וגם תמוא המאמר הזה בבבלי יומא פ"ו ע"ב תנו רבנן עברות שהתודה עליהן כו'. וגם בבבלי הגי' כמו בתוספתא ר' אליעזר בן יעקב, וכן תקתי בפנים, וכן הוא בכ"י האחרים ונדפס. וכאשר היא הגי' שלפנינו כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדפס המאמר קטיע, וכך איתא שם: ר' אליעזר בן יעקב אומר עונות שהתודה עליהם שנה זו אסור להתוודות עליהם שנה אחרת, ועליו הכתוב אומר ככלב שב על קאו, ורבנן אמרי עברות שהתודה עליהן שנה זו לר"ך להתוודות עליהם שנה אחרת, לקיים מה שנאמר וחטאתי נגדי תמיד. ובפנים הוספתי, ואם לא חזר עליהם ומתודה שנה אחרת" ועפ"י כן תבין כוונת המאמר כמו שהוא מפורש בבבלי ואם לא שנה בן וחזר והתודה עליהן: (ז) ומה עביר ר' אליעזר להחייא דרבנן כו'. עיין בירושלמי חס, וכאשר הבאתי בהערה שלפניה מהופכים שם שמות האומרים, והגי' שם מה מקיימין רבנן טעמא דרבי אליעזר וחטאתי נגדי תמיד, שלא יחו כאלו לא עשאן אלא כשעשאן ומתחיל לו: (ח) אמר ר' פינחס הכהן בשם ר' אבא בר פפא ע"י שאין לך מן החדש אתה מבזה על דבור קונך, תאלמנה שפתי שקר. המאמר יתבאר על פי מאמרים שם"ר פנ"ב אות ב' ד"א ויביאו את המשכן ה"ד תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאווה ובוז כולד אדם מתודה ציוס הכפורים אס צא יו"כ אחר והזכיר עונותיו אומר לו הקב"ה תאלמנה שפתי שקר מוכו עתק דברים של סילוקים כו' פי' שכבר נסתלקו ציוס"כ הטבר ור"ל שאין לצוא ציו"כ בשנה האחרת להתודה עוד הפעם כי יו"כ טלעבר כבר כבר לו: (ט) א"ר הונא

עון ועובר על פשע (מ"ה ז יח), (י) דאינשי חובין, (יא) וכן הוא אומר גם אלה תשכחנה (ישע"ה מט טו), אלו העונות, ואנכי לא אשכחך (שם שס), אלו המצות, לכך אמר אשרי נשוי פשע:

[ג] (יב) דבר אחר אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון. שעשה מצוה כנגדה: ואין ברוחו רמיה. שלא היתה תפלתו של רמיות, ותורתו של רמיות: כי תחרשתי בלו עצמי. לפי שהחרשתי מדברי תורה, לפיכך בלו עצמי: ב שאנתי כל היום. ואני שואג כל היום בעלבון הגלות: כי יומם ולילה תכבד עלי ירך. ר' יוסי בשם ר' חייא אומר אין ירך אלא לשון מכה, כמה דאמר הנה יד ה' הויה במקנך (שמות פ ג): נהפך לשדי. (יג) רב ור' יוסי, חד אמר לשדדי, וחרינא אמר נהפך רומב שמני להיות דומה להרבני קיץ, (יד) כהדא מוזא דיבשא בקיימא, כמה דאמר לשד השמן (מדרג יא ח): (טו) אל תהיו כסוס כפרד [אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום בל קרוב אליך]. הסוס הזה (טז) אדם מקרדו ומקרצפו, (יז) והוא בולם, (יח) מכשכשו, והוא בולם, מקשמו והוא בולם, [מאכילו שעורים והוא בולם], לא קרב לגבי והוא בולם, אל תהיו כן, אלא הוה זחירין (יט) למגזי לטב טבתא, ולמגזי לביש בישתא: רבים מכאובים לרשע. לפי שלא תולה במחוננו בהקב"ה: והבוטח בה' חסד [יסובבנהו] [יסובבנו]. ר' אלעזר בשם ר' [אבא] אמר אפילו רשע בוטח בה' חסד יסובבנהו:

הערות ותקונים

בשם ר' אבהו. כ"ה גס בכ"י ו', אצל בכ"י האחרים ובגדפס א"ר הונא בר אבהו המלה בר היא ר"ת בשם ר', וכן נשנה המאמר בירושלמי פאה פ"א סוף ה"א (ט"ז ע"ב) קידושין סוף פ"א (ס"א ע"ד) (וסם הגי' ר' הונא רבי אבהו ז"ל ר' הונא בש"ר אבהו) סנהדרין פ"ה ה"א (כ"ז ע"ג), שבועות פ"ה ה"ט (ל"ג ע"ג) רבי הונא בשם רבי אבהו הקב"ה אין לפניו טחה כזיכול מפני ישראל נעשה שכתן, שנאמר מי אל כמוך נושא עון טשא כתיב ודוד אמר נשאת עון עמך, וכן הוא בפסיקתא דר"כ פ' סליחות קס"ז ע"א: (י) דאינשי חובין. לשון טחה: (יא) וכה"ל גם אלה תשכחנה אלו העונות ואנכי לא אשכחך אלו המצות. כ"ה בכ"י ו', וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, אצל בכ"י האחרים ובגדפס חסר הסיוס "אלו העונות ואנכי לא אשכחך אלו המצות": (יב) ד"א אשרי אדם כו'. כל המאמר כאשר לפנינו כ"ה גס בכ"י ו', וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, אצל בכ"י האחרים ובגדפס המאמר קטיע ונשאר רק איזה מלות: "ואין ברוחו רמיה שלא עשה תפלתו של רמיות, הנוטח בה' חסד יסובבנו", וכל השאר חסר: (יג) רב ור' יוסי חד אמר לשדדי, וחרינא אמר נהפך רומב שמני כו'. רש"י פ"ה תהלים (ל"ב ד') כתב נהפך לשדי לחלוח שלי וכן לשד השמן לחלוח שמן כך פירשו דונס, ומנחם חזרו לשון שדידה כמו משוד עניים (תהלים י"ב ו'), רשעים זו שדוני (שם י"ז ע'), וכן כתב רש"י במדבר י"א ה' לשד השמן לחלוח של שמן כך פירשו דונס ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ, פ' נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ. וכאשר תראה לפנינו חד אמר לשדדי, הוא כפי' מנחם, וחד אמר נהפך רומב שמני, הוא כפי' דונס: (יד) כהדא מוזא דיבשא בקיימא. מלת מוזא אין לה שחר, מוז' הרגום מוזא, אצל אין ענין מוז' לבלא שמייבשא, וכבר אמרתי לעיל הערה י"ב כי כל המאמר הזה לא נמצא בכ"י האחרים ובגדפס, רק בכ"י ו' ובהגהת הרא"פ בגליון שהוסיף את המאמר הזה, וגם שם הגי' כמו שהוא לפנינו: (טז) אל תהיה כסוס כפרד כסוס הזה. נשנה בפסיקתא פיסקא זכור כ"ד ע"ב, ותנחומא תלא אות ו', ומונח בילקוט תלא רימו תתקל"ח בשם הפסיקתא, ובילקוט תהלים רמז תשי"ט בשם התנחומא, ועיין בהערות שלי להפסיקתא ולהתנחומא שם: (טז) אדם מקרדו ומקרצפו והוא בולם. זה ליהא בפסיקתא ובתנחומא, והוא מלשון אין מקרדין את הבהמה מפני שעשה חבורה אלא מקרצפין (פסחים י"א) וכתב הערוך פ' קירוד במגורדת ששיניה דקים ונכנסים בצשרה ועושין חבורה, קירצוף במגורדת ששיניה עבים ואין עושה חבורה. וא"כ קירוד הוא מלשון המקרא ויקח לו חרש להתגרד בו, בחילוף גיכ"ק, ותרגום על להתגרד לאיתקרצפה. ובמקום אדם מקרדו ומקרצפו הגי' בפסיקתא ובתנחומא את מומתגו והוא בולם, מלשון ומתג לחמור. והגוסחא שלפנינו בכ"י א' וכ"י ו' היתה גם לפני רש"י בתהלים ל"ב ט' ו"ו ומכסם ברכנו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה לריך לבלום ולסגור פיו, וכוון למאמר שלפנינו וגם הילקוט תלא שם הוסיף "מקרדו והוא בולם" ובודלא הוסיף עפ"י השו"ע: (יז) והוא בולם. פ' הערוך בוטע, ומלת בוטע בסורי ענינו רמיסת הבהמה עיין תנחומא שם הערה מ"ד: (יח) מכשכשו. הוא מלשון המשנה חולין ל"ז ע"א עד שתכשכש בזנבה וע"ש צירש"י שכתב רפרוף ציור מכשכש עכ"ל, ורפרוף הוא גולה ערבית ופ' תועה תמידית, עיין בהערה מ"ד בתנחומא שם: (יט) למגזי לטב טבתא ולמגזי לביש בישתא. פ' לשלם למזב טובה ולשלם לרע רעה, ובעל הפסיקתא רבתי פ"ב העתיק את המאמר הזה ללשון עברי

[ד] שמוחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב. (כ) ר' ברכיה בשם ר' יודן אמר (כא) שלא יהיו הצדיקים אומרים יצאנו מכלל ישרים, אלא אף לצדיקים נתן רננה, שנאמר רננו צדיקים בה' (סליס לג א). (כב) אמר ר' יהודה בר' סימון אמר הקב"ה, רמ"ח איברים יש בך, ורמ"ח מצות עשה יש בתורה, אם קיימת את התורה אני מקיים את נופך, שנאמר שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה (שס לג כא). (כג) אמר ר' אליעזר [בר יעקב] בשם ר' פנחס בן יאיר אמר הקב"ה אני עשיתי את יצר הרע, הוהר שלא יחטיאך, משהחטיאך הוה וזיר לעשות תשובה, ואז אשא עונך, שנאמר אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט (ישעיס יו ד), מדין של ניהנם, לכך נאמר אשרי נשוי פשע כסוי המאה:

מזמור לג

[א] רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה. והו שאמר הכתוב נפת תמופנה שפתותיך כלה (ש"ס ד יא), אמר הקב"ה אוהב אני לשמוע את קולך, בין מרננה, ובין מהללה, אל תמנעי קולך, לכה כי קולך ערב (שס ג יד), אמרו לו הרי יעקב מרנן, אמר להם על מי, לא עלי, שמחה היא לי בין מרנן בין משבה, שנאמר רנו ליעקב שמחה (ירמיוס לג ו), וכתוב נפת תמופנה שפתותיך כלה, הרי בשפתותיך, בלשונך דכתיב דבש והלב תחת לשונך (ש"ס ד יא), בחיכך דכתיב והכך כיון הטוב (שס ז י), בגרונוך דכתיב רוממות אל בגרונם (תהלים קמט ו). הכל מרננים, צדיקים מרננים, שנאמר רננו צדיקים בה', הרשעים מרננים, (א) דכתיב כי רננת רשעים מקרוב (איוב כ ה), וכן את מוצא בפרעה, כיון שבאו אצלו משה ואהרן, בתהלה אמר מי ה' (שמות ט ג), (ב) כיון שקיבל ממרופוסו, התחיל לומר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שס ט ז), אבל אין הרשעים מרננים לפניו עד שהביא עליהם מכות, אבל הצדיקים אינו כן, (ג) רננו צדיקים אל ה' אין כתיב כאן, אלא בה', בזמן שרואין אותו מיד מרננים, שנאמר וירא ישראל את ה' הגדולה (שמות יד ג), מיד התחילו מרננים, אז ישיר משה (שס טו א), וכן הוא אומר ויבא משה ואהרן אל אהל מועד [וגו'] ותצא אש מלפני ה' [וגו'] וירא כל העם ויורונו (ויקרא ט כג מד). וכן בימי שלמה ראה מה כתיב, (ד) וכל (העם) [בני ישראל רואים] ברדת האש וכבוד ה' על הבית [וגו'] וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם הסדור] (ד"ס ז ג), לכך נאמר רננו צדיקים בה', הכל מרננים לפניו, שמים וארץ, שמש וירח והכוכבים ומלאכים, שנאמר הללו את ה' מן השמים [הללוהו במרומים, הללוהו כל

הערות ותקונים

היו זמרים לפצוע לטוב טובתן, ולרע את רעתן, והמלה גזא פי' בלשון ערבי גמול: (ב) ר' ברכיה בש"ר יודן. ככ"ו ו' חסר סורה שלמה והמאמר הזה נמלא גם ככ"ו האחרים ונגדסם ושם כגו' ר' יודן בש"ר ברכיה: (כא) שלא יהיו הצדיקים אומרים יצאנו מכלל ישרים. כי אלל צדיקים כתוב לשון גילה, ואלל ישרי לב כתוב לשון רנה, ועל זה הביא הדורש כי גם אלל צדיקים נמלא לשון רנה: (כב) א"ר יהודה בר סימון אמר הקב"ה רמ"ח איברים עד שנאמר שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה. הוא מיותר ואין כאן מקומו, רק במזמור ל"ד על הכתוב שומר כל עצמותיו: (כג) א"ר אליעזר בר יעקב כו'. כן גם ככ"ו ו', אלל ככ"ו האחרים ונגדסם המאמר קטיע ושם ליחא כמלות "הזהר שלא יחטיאך משהחטיאך הו זסיר לעשות הטובה ואז אשא עונך", גם הקיום חסר שם:

(א) דכתיב כי רננת רשעים מקרוב. כ"ה גם ככ"ו ו', וחסר ככ"ו האחרים ונגדסם: (ב) כיון שקבל ממרופוסו. פי' ממרופוסו הלקו וגורלו מן העונם ומורגל דרז"ל עיין ערוך ערך מטרפס, וככ"ו האחרים (מלבד כ"ו ו') חסר זה, וכן יש לתקן את מולא כפרעה כיון שבאו [אללנו] משה ואהרן [בתהלה אמר מי ה', כיון שקבל ממרופוסו] התחיל לומר ה' הצדיק: (ג) רננו צדיקים אל ה' אין כתיב כאן. מובא בילקוט תהלים רמז תש"כ בשם המדרש, וכן בילקוט שמיני רמז תקכ"ד בשם ש"ס: (ד) וכל העם ברדת האש. כ"ה גם ככ"ו ו' ותקנתו בלשון הכתוב וכל בני ישראל רואים. גם הוספתו סיפא דקרא וישתחוו והודות לה', וככ"ו האחרים ונגדסם מובא לשון הכתוב ויראו כל ישראל ברדת האש וכבוד ה' על הבית, ואין זה לשון הכתוב ו"ל וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית:

מלאכיו וגו', הללוהו שמש וירח וגו' [הפסוק קמ"א ז ג], ואף על פי שהכל מרננים לפניו, ריננו של צדיקים ושל ישרים ותמימים נאה לפניו, שנאמר רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה: הודו לה' בכבוד [וגו'] שירו לו שיר חדש. למי שעשה חדשה, שהניח השמים ושיכן שכנתו בארץ, שנאמר ועשו לי (משכן) [מקדש] ושכנתי בתוכם (שמות כ"ח):

מזמור לד

[א] לדוד בשנתו את מעמו לפני אבימלך וגו'. זהו שאמר הכתוב את הכל עשה יפה בעתו (קל"ג ג י"ב), [אמר ר' תנחומא בעונתו ברא הקב"ה את העולם, מלמד שהיה הקב"ה בורא עולמות והיה מחריבן, שלא היו ראויין להבראות, אלא אמר (ב) דין לא הניין לי, ודין הניין לי: [דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו]. (ג) אמר ר' סימון ראוי היה אברהם אבינו להברא תחלה לאדם הראשון, אלא אמר הקב"ה אם בורא אני את אברהם תחלה, אם יקלקל אין מי שיבא ויתקן, אלא הרי אני בורא אדם הראשון תחלה, שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן: (ד) דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו. שלשה צדיקים היו יסוד עולם, אדם הראשון ונח ואברהם: דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו. כל מה שעשה הקב"ה בעתו, (ה) פירות חמין נאכלים בימות החורף, פירות קרים נאכלים בימות החמה: (ו) דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו]. כל מה שעשה הקב"ה לעולמו עשה יפה, אמר דוד להקב"ה כל מה שעשית יפה עשית, [והחכמה יפה מן הכל, וכן הוא אומר מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית (הפסוק ק"ד), כל מה שעשית בחכמה יפה עשית], (ז) חוץ מן השמות הוה, (*ז) אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם מה הנאה יש לעולם מן השמות הוה, שאדם מחלץ בשוק ומקרע כסותו, והתינוקות רצין אחריו ומשחקין עליו, (ח) זה נאה לפניך, אמר ליה הקב"ה על שמות אתה קורא תגר, הייך (ט) שתצטרך לה, וכן אמר שלמה בו לדבר יחבל לו (משלי י"ג), מה יחבל לו, והא יתמשכן לו, (י) כענין

הערות ותקונים

(א) א"ר תנחומא עד פירות קרים נאכלים בימות החמה, ד"ל את הכל עשה יפה בעתו. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ה' ו', וכן הוסיף המדפיס מוויניציא, וליהא בכ"י א' (שלפנינו) ובכ"י ג' ו' ח' ולא בדפוס ראשון דפוס קאנעט', וגם הרא"פ כתב בגליון בדפוס וויניציא "אינו בכתובים". וזה הוסיף אחד המעתיקים לדרוש על הכתוב את הכל עשה יפה, אולם אין ענינו כלל בכהן כי פה מתחיל רק על הכתוב את הכל עשה יפה בעתו להביא הדרשה על דוד שבקש על השמות, והמאמר הראשון בשם ר' תנחומא לקוח מן קה"ר פ"ג פסוק את הכל עשה יפה בעתו, וכן בצ"ר פ"ט אות ב' ושם המאמר צורף עולמות ומחריבן מובא בשם ר' אבהו, וכן בצ"ר פ"ג אות ו' מובא כן בשמו: (ב) דין לא הניין לי ודין הניין לי. אלו אינם טובים בעיני ואלו טובים בעיני. ובצ"ר שם ובקה"ר שם דין הניין לי, יתהון לא הניין לי: (ג) א"ר סימון ראוי היה אברהם אבינו. קה"ר שם פ"ג אות ב', ושם הוא בשם ר' בון ובצ"ר פ"ד אות ו' מובא כן בצ"ר לוי: (ד) ד"ל שלשה צדיקים היו יסוד עולם אדם נח ואברהם. המאמר סתום ולא אדע מה שייכות יש לזה עם הכתוב את הכל עשה יפה בעתו: (ה) פירות חמין כו'. לא מצאתי המקור אשר שאב המסדר ההוספה הזו, והרמב"ם בה' דעות פרק רביעי ה"ח כתב וז"ל בימות החמה אוכל מאכלים הקרים ובימות הנשמים אוכל מאכלים החמים כו'. ע"ש: (ו) ד"ל את הכל עשה יפה כל מה שעשה הקב"ה. כבר העירותי לעיל בערה א' כי בכ"י ב' ד' ה' ו' נמצא ההוספה שהוספתי, אבל בכ"י שלפנינו ובכ"י ג' ו' ח' ובדפוס ראשון מתחיל "זש"ה את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעשה הקב"ה לעולמו עשה יפה", ומכאן מובא בילקוט שמואל רמז קל"א בשם הש"ס: (ז) חוץ מן השמות הוה אמר דוד לפני הקב"ה מה הנאה יש לעולם מן השמות הוה. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"פ בגליון, אבל בכ"י האחרים ובגדפוס, אבל השמות שבראת מה הנאה יש לפניך: (*ז) אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה יש לעולם מן השמות הוה. רש"י במשלי י"ג י"ג הביא ומדרש תהלים דורש בו לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה בשוטים שבראת כו', וכוון למדרש שלפנינו: (ח) זה נאה לפניך. נתנוי: (ט) שתצטרך לה. בכ"י האחרים ובגדפוס שתצטרך לו: (י) כענין שנאמר לא יחבל רחיים ורכב. בכ"י האחרים ובגדפוס מובא הכתוב

עמו כל ימיו, שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח לה), ואם מצא להפילו
 בן ארבעים בן חמשים בן ששים הרי מפילו, יש לך שונא גדול מזה, (כא) אמר ר'
 שמואל בר נחמני אם עמד עליך יצר הרע, האכילהו מלחמה של תורה, שנאמר
 לכו לחמו בלחמי (משלי ט ט). ואם צמא תשקהו ממימה של תורה, שנאמר הוי כל
 צמא לכו למים (ישעיה נה ה), ולמה כי גחלים אתה חותה על ראשו (משלי כה כג),
 (כב) ומה וה' ישלם לך (שם שם), ישלימנו לך, (כג) הוי כל עצמותי תאמרנה ה' מי
 כמוך מציל עני מחוק ממונו (תהלים לט י), אמר ר' אחא מציל יצר טוב מן יצר הרע,
 ועני ואביון מגוללו (שם שם), יש לך גולה גדולה מזו, שמחטיא את הצדיק, שנאמר
 ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול (יחזקאל ג כ): אמר ר' יצחק בר מנחם כל צדיק וצדיק
 יש לו עולם בפני עצמו, ויש לו נן עדן בפני עצמו, שנאמר ירויון מדשן ביתך
 ונחל עדניך תשקם (תהלים לו ט):

מוזמור לה

[א] **לדוד ריבה ה' את יריבי.** זהו שאמר הכתוב לכן שמעי נא זאת עניה
 ושכורת ולא מיין [וגו'] ואלהיך יריב עמו [ישעיה נא כא כג]. אלא ממה את
 שכורת, מצרות ולא מיין הרבה, לפי שעומדין עלי ואין לי מי שילחום בעדי אלא
 אתה, וכן הוא אומר כי דורש דמים אותם זכר (תהלים ט יג), (א) אמרה כנסת
 ישראל לפני הקב"ה, אם אין את עומד לי, אין מי שיעמוד לי, וכן הוא אומר
 רבת אדני ריבי נפשי, ראיתה ה' עותתי שפטה משפטי, ראיתה כל נקמתם, שמעת
 (כל) חרפתם ה' (איכה ג נט ט טה), לפיכך אתה עומד לי, וכן הוא אומר הבה לנו
 עזרת מצר (תהלים ס יג, וקה יג), לכך נאמר ריבה ה' את יריבי לחם את לוחמי, יכול
 (יהא) עבד בשר ודם (יכול) לומר כך לבעליו, אדוני ריבה עם אויבי וצא והלחם על
 ידי, וכן אמר הקב"ה לדוד, דוד עסק בתורה ואני אלחום מלחמותיך, (ב) וכן אמר
 משה על כן יאמר בספר מלחמות ה' (נמדבר כא יד), אם אתם עוסקים בספר, אני
 נלחם על ידיכם, לכך נאמר ריבה ה' את יריבי לחם את לוחמי:
 [ב] **החזק מנן וצנה וקומה בעזרתי.** (ג) אמר לו הקב"ה וכי למנן ולצנה אני צריך,
 יהיו כמוי לפני רוח, רוח אני נופח בהם, והם פורחים, וכן אמר
 ישעיה קול אומר קרא ואמר מה אקרא [וגו'] כי רוח ה' נשבה בו (ישעיה מ ו ז),
 (ד) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, אמר לו הקב"ה דוד מה אתה עושה לי,
 אמר לו אני אשבחך בכל אבריי, בראשי אני כופף וקודה בתפלתי, בשערות ראשי
 אני מקיים לא תקיפו פאת ראשכם (ויקרא י טו), ועוד אני מניח תפילין בראשי,

הערות ותקונים

עיין מסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (פ' ע"א), וב"ר פנ"ד אות א': (כא) א"ר שמואל בר נחמני אם
 עמד עליך יצר הרע. עיין בפסיקתא שם מובא זה בשם ר' זכרי': (כב) ומה וה' ישלם לך ישלימנו לך.
 בפסיקתא שם אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו. ועיין סוכה כ"ג ע"א ופירש"י ישלימנו לך שיהא שלם יצרך
 עמך ואוהבך ואל ישיאך לחטוא וליאבד מן העולם: (כג) הוי כל עצמותי תאמרנה. בכ"י האחרים ובנדפס
 נמלא לפני זה: ואומר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אמו, וזה הוא מיותר ונתוסף מפסיקתא
 דר"כ שם:
 (א) אמרה כנסת ישראל. מובא בילקוט תהלים רמו השכ"ג בשם המדרש: (ב) וכן אמר משה על כן יאמר
 בספר מלחמות ה' כו'. מובא בילקוט חקת רמו תשס"ד בשם שו"ט ויש לתקן בילקוט שם אה אתם
 עסקתם בספר אני נלחם על ידיכם: (ג) א"ל הקב"ה וכי למנן ולצנה אני צריך. בילקוט הביא הגי' וכי
 למנן ולצנה אני צריך רוח אני נופח בהם והם פורחים, שנאמר יהיו כמוי לפני רוח: (ד) כל עצמותי
 תאמרנה ה' מי כמוך אמר לו הקב"ה דוד מה אתה עושה א"ל אני אשבחך בכל אבריי כו'. כל המאמר
 עד סוף המזמור כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, אבל בכ"י האחרים ובנדפס לא נמלא כל
 המאמר הזה, ושם הגי' כך: אמר לו הקב"ה דוד מה אתה עושה [לי], א"ל אני משבחך, וכה"ל כל
 עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך ע"כ, והשאר אינו. והנה המאמר הזה נמלא בכ"י שלפנינו גם בכ"י ו'
 ובסופת הרא"פ בגליון, ה' כתוב גם לפני הקדמונים במדרש שו"ט, כמו שתראה. בשבלי הלקט השלם
 סי'

(ה) בצוארי אני מקיים מצות עטיפת ציצית, בעיני אני מקיים וראיתם אותו (כמדבר טו לט), בפי אני מהללך, שנאמר תהלת ה' ידבר פי (תהלים קמט כה), ובשפתי אני מהללך, שנאמר תבענה שפתי תהלה (סס ק"ט קע"א), בוקני שנאמר ולא תשחית [את] פאת זקנד (ויקרא י"ט כו), בלשוני שנאמר ולשוני תהנה צדקך (תהלים לה כח), באפי בהשתחווה, שנאמר וישתחו לאפיו ארצה (נבא"ת מח י"ב), בגרוני שנאמר נחר גרוני (תהלים ס"ד), בלבי שנאמר בלבי צפנתי אמרתך (סס ק"ט י"א), (ו) בחזה שימת ציצית כנגד הלב כל זמן שאני קורא את שמע, שנאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו' ו'), מאחריי ומלפניי השלכתי המלית, שתי כנפות לאחור, ושתי כנפות לפני, (ז) יד ימין אני כותב ומראה בה מעמי תורה, יד שמאל אני קושר בה תפילין של יד, ובה אני אוהו ציציותי בזמן קריאת שמע, הוממי להריח בה במוצאי שבתות, [אזנים בהם אני שומע מעמי תורה, הצפרנים בהם להסתכל אור] להבדלה, מעיי שנאמר ותורתך בתוך מעי (תהלים מ"ט), קרביי שנאמר וכל קרבי את שם קדשו (סס ק"ג א'), כליותי שנאמר אף לילות יסרוני כליותי (סס ע"ז ז'), מילה מילה ופריעה, ברכיי כריעת ברכיים בתפלה, בברכיי (ח) אני נעשה סינדיקטום לילדים הנימולים על ברכיי, רגל ימין מצות הליצה, (ט) רגל שמאל קודם לשלש פסיעות, לכך נאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך:

הערות ותקונים

סי' י"ח הביא ו"ל: ואחר תפלת לחם פוסע לאחוריו ג' פסיעות ונריך להחיל שלש פסיעות מרגל שמאל, לפי מה שמצינו בשומר טוב לדוד ריבה ה' את יריביו והולך ומונה כל אנריו של אדם היאך מקלסין ומודים להקב"ה ומקיים רגל ימין לחליה רגל שמאל קודם לשלש פסיעות ע"כ. וכן מובא זה בתניא ענין התפלה סי' ה' בשם שו"ס: וגם ברומה סי' ק"ח הביא ו"ל בשו"ס ברכיי סינדיקטום לילדים סי' בעל ברית, והוא במאמר הזה שלפנינו, וגם בהגהות מיימוניות ה' תפלה פ"ה סי' ס' ובה' ליצית פ"ג סי' פ' ובה' מילה פ"ג סי' ד' הביא את המאמר הזה בשם שו"ס: הרשב"ץ בספרו מנן אבות על מס' אבות דף ד' ע"א הביא ו"ל וכן במדרש תהלים אמרו יד ימנית אני כותב בה ומראה בה מעמי תורה, הוא במאמר הזה, וכן חשוב ותראה בילקוט תהלים רמז תשכ"ג הביא מאמר אחד המתחיל א"ר תנחום אין לך אבר ואבר שלא קלם דוד להקב"ה זו, ועד הסוּס כי לא ידעתי כספרות הוא מן פסיקתא רבתי פ"ט, ומן המאמר כל עלמותי תאמרנה אמר דוד אני משבחך בכל ימי, הוא מן שו"ס שלפנינו, וחסר ה"יון "מדרש" והוא עד הסוּס לכך נאמר כל עלמותי תאמרנה ה' מי כמוך, ומן מזיל עני מחזק ממנו אלו ישראל עד הוי מזיל עני מחזק ממנו הוא ג"כ מן פסיקתא רבתי שם, וחסר על זה ה"יון פסיקתא רבתי, והילקוט ערב צ' מאמרים ממדרשים שונים יחד כדרכו. ויש להעיר בילקוט שם נשמע במאמר אשר הביא מהמדרש שו"ס "באפי בהשתחווה שנאמר וישתחו לאפיו ארצה" גם בגרוני שנאמר נחר גרוני" חוטמי להריח בה במוצאי שבת "אזנים בהם אני שומע מעמי תורה" ובמקום זה טספ בילקוט "צפרנים להם פריעה ומליקת העוף" וזה לא מלא בכ"י א' וכ"י ו' ובהוספת הרא"ש בגליון. ויש לתקן בילקוט שם במקום בראשי אפי רופש וקורא, ז"ל אני כוסף וקודה: (ה) בצוארי אני מקיים מצות עטיפת ציצית. הרב בעל זית רענן בילקוט שם כתב וז"ל בצוארו עטיפת ציצית לפי שהיה להם צגד ליצית כסודר שהוא מונח סביב הצואר עכ"ל: (ו) בחזה שימת ציצית כנגד הלב כל זמן שאני קורא את שמע. נראה שהיו משימין הציצית בשעת ק"ש כנגד הלב. ועיין בלקח טוב במבוא הערה ל"ד מה שהבאתי שם בשם כפתור ופרח ובשם האשכול: (ז) יד ימין אני כותב ומראה בה מעמי תורה. בהערה ד' הבאתי כי מובא זה בחשב"ץ בשם שו"ס: (ח) אני נעשה סינדיקטום לילדים הנימולים על ברכיי. כ"ה גם בכ"י ו' וכן בהוספת הרא"ש ולעיל בהערה ד' הבאתי כי מובא זה ברומה סי' ק"ח. והמוספי הביא זה בשם הילקוט בערך סינדיקטום וז"ל: בעל הילקוט הביא מלה זו במזמור ריבה ה' את יריביו, אני עושה סינדיקטום בשעת מילה ופריעה סי' גל"י ורומי syndicus סדק: ועיין בספר טור ראבבנישען שפראך — אונד זאגענקונדע לידדי הרב החוקר הגדול מהר"ר ד"ר פערלעס רב במינשען מה שהביא בספרו ל"ד 33 שהיא המלה היונית σινδικαטוס ולפי זה נכונה הבי' שלפנינו סינדיקטום: (ט) רגל שמאל קודם לשלש פסיעות. עיין לעיל הערה ד' מה שהבאתי בשם שג"ל בלקח ותניא, שהביאו את המאמר הזה:

וב"ה

מזמור לו

[א] למנצה לעבד ה' לדוד נאם פשע לרשע וגו'. (א) זהו שאמר הכתוב אשר יד ישראל מי כמוך עם נושע בה' וגו' (דברים לג כט), הקב"ה עושה מלחמתו של ישראל, והנצחון שלהן, וכן הוא אומר לכל האותות והמופתים וגו' ולכל היד החזקה וגו' אשר עשה משה (שם לז י"א י"ב), אשר עשה ה' אין כתיב כאן, אלא אשר עשה משה, הקב"ה שלחו לעשות, והנצחון של משה, וכן דבורה אמרה קום ברק ושבה שביך בן אבינועם (שופטים ט יג), (ב) [וכי שביה של ברק היה שהוא אמר קום ברק ושבה שביך], אלא כהו קום, קום ולא תעשה מלחמה, לפי שהמלחמה לה', שנאמר כי זה היום אשר נתן ה' וגו' (שם ד יד), וכן הוא אומר מן שמים נלחמו (שם ט כ), וכשהוא בא לומר נצחון של הקב"ה, אומר ושבה שביך, (ג) וכן דוד כשירד לגלית, אמר וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובהנית יהושיע ה' (ש"א י"ו מ), (ד) וכשהיו הנשים משחקות ויוצאות לחול, היו מענות ואומרות, הכת שאול באלפיו ודוד ברבנותו (שם י"ז ז), אמר דוד להקב"ה אתה עושה המלחמה ולך הוא הנצחון, שנאמר לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצה וההוד (ש"א כט י"א), אמר לו הקב"ה לדוד, נתת לי את הנצחון, אף אני אתן לך הנצחון, שנאמר למנצה לעבד ה' לדוד:

[ב] נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו. (ה) היה דוד מסתכל בגלית הפלשתי, וראה אותו גבור מזויין בכל מיני כלי זיין, אמר מי יוכל לזה, כיון שראה אותו שהוא מהרף ומנדף, אמר עכשיו אני יוכל לו, שאינו מפחד מהקב"ה, שנאמר נאם פשע לרשע אין פחד אלהים לנגד עיניו. מיכן אתה למד שאין הקב"ה דן את הרשעים אלא בשעה שאין פחדו עליהן, וכן אתה מוצא שאמר הקב"ה לישראל תיסרך רעתך [וגו'] ולא פחדתי אליך (יחזקאל כ י"ט), לכך היה אומר אין פחד אלהים לנגד עיניו:

[ג] כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא. (ו) הרשעים הם מסתכלין בעיניהם, ומחפשיין בידיהם, ומתרהרין בלבם, למצוא איזה עון שהקב"ה שונא אותו שיעשוהו, וכן הוא אומר כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו (דברים י"ג לה), אוי להן להרשעים שהן כולן און ומרמה, ואין עושין אמת בין איש לחבירו: דברי פיו און ומרמה. ומחללים באון, ומחשבים באון, וכן הוא אומר און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב, מה יתיצב על דרך לא טוב, יש להם שני דרכים, אחת לטובה ואחת לרעה, ועוזבין דרך טובה, ומחלכין בדרך רעה, וכן אמר שלמה העוזבים ארחות יושר ללכת בדרכי הושך השמחים לעשות רע (משלי כ"ג י"ד), הוי יתיצב על דרך לא טוב:

[ד] ה' בשמים חסדך אמונהך עד שהקים. וכי בשמים הוא החסד, והלא אינו אלא בארץ, (ח) שנאמר חסד ה' מלאה הארץ (תהלים לג ט), אלא מעשיהם

הערות ותקונים

(א) זש"ה אשר יד ישראל. מוצא בילקוט תהלים רמז תשכ"ד, וכן מוצא בילקוט ברכה רמז תתקס"ג ד"ה אשר יד ישראל בשם השו"ע: (ב) וכי שניה של ברק ה' עד וכן דוד כשירד לגלית. הכר בכ"י האחרים ונדפס, והרא"ם הוסיף בגליון, וממלא לנכון גם בילקוט שם: (ג) וכן דוד כשירד לגלית אמר וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב וגו'. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ונדפס בג' וכן דוד כשירד לגלית הפלשתי מהו אומר וידעו כל ממלכות הארץ כי יש אלהים בישראל (ש"א י"ז מ"ו) המלה "ממלכות" מיותרת כי ליתא בקרא, אבל בכ"י האחרים מוצא לנכון כמו לפנינו: (ד) וכשהיו הנשים משחקות עד שנאמר למנצה לעבד ה' לדוד. כן הוא גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ם בגליון, וכן מוצא ג"כ לנכון בילקוט שם, אבל בכ"י האחרים ונדפס המאמר מקוטע ומשובש וכן ליתא שם: וכשהיו מענות ותענינה הנשים המשחקות וגו' דוד ברבנותו, אמר דוד נתת לי הנצחון ואף אני שתן לך את הנצחון למנצה לעבד ה' לדוד: (ה) היה דוד מסתכל. מוצא בילקוט תהלים רמז תשכ"ה, והליון מדרש מרמזו שלפניו מוסב גם על רמז תשכ"ה, וכן מוצא בילקוט שמואל רמז קכ"ז ד"ה זש"ה נאם פשע לרשע בשם שו"ע: (ו) הרשעים הם מסתכלים בעיניהם. מוצא בילקוט תהלים רמז תשכ"ו בשם המדרש: (ז) ה' בשמים חסדך. כן מוצא גם בכ"י האחרים ובילקוט ובקרא כתיב בשמים: (ח) שנאמר חסד ה' מלאה

של רשעים מסלקין את החסד לשמים, לכך נאמר ה' בשמים חסדך: [ה] צדקתך כהררי אל. אמר הקב"ה לרשעים, הצדקות האלה אני מסגל, ומי שהוא עושה תשובה, הוא יבא וימלו, יש לי צדקות הרבה, שנאמר צדקתך כהררי אל וגו', כשם שאין מניין להרים, כך אין מניין לצדקות: משפטך תחום רבה. כשם שאין קצבה לתחום, כך אין קצבה למשפטן של רשעים, וכשם שהרים גדולים ורמים, כך הצדקות גדולות ורמות, וכשם שאין מימי התחום שוין, מהן מלוחין מהן מרים, ומהם מתוקים, כך אין משפטן של רשעים שוין. (מ) ר' יאשיה הגדול אומר אל תאמר בן, אלא (פרוס) [סרס] הכתוב צדקתך על משפטך כהררי אל על תחום רבה, כשם שההרים כובשין על התחום כדי שלא יעלה ויציף את העולם, כך הצדקות כובשות את העונות שלא יאבדו באי העולם ליום הדין, וכן מיכה אמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו (מיכה ז יט):

[ו] כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. (י) אמר ר' יוחנן עובדא הוה בחד דהוה מרדיק שרגא והוה (יא) טפי, הוה אדלקא והוה טפי, אמר עד אימת אנא (יב) משתלהי בהא שרגא, (יג) (מוריד) [מוריד] אנא לנהורא דשמשא ואנא אויל לנהורא, כך ישראל (יד) נשתעבדו במצרים, ועמד משה וגאלם, וחזרו ונשתעבדו [בבבל, ועמדו דניאל הנביא מישאל ועזריה וגאלום, וחזרו ונשתעבדו] בעילם ובמדי ופרס, עמדו מרדכי ואסתר וגאלום, חזרו ונשתעבדו ביון, ועמדו השמונאי זבניו וגאלום, חזרו ונשתעבדו באדום הרשעה, אמרו ישראל (טו) הרינו נתייגענו פהיותנו משתעבדין ונגאלין, וחזרנו ונשתעבדנו, עכשיו אין אנו מבקשין לגאולת בשר ודם, אלא גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל, ואין אנו מבקשין (מעתה) שיאיר לנו בשר ודם מעתה, אלא שיאיר לנו הקב"ה, שנאמר כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, וכתוב אל ה' ויאר לנו (תהלים קיח כו). (טז) ר' שמעון בן לקיש אמר כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם (יז) לספות עם אומות העולם בעולם הזה, אמרו לפניו רבונו של עולם אל תט לבי לדבר רע (שם קמ"ד), למה לפי שהם עוללות, (יח) שנאמר להתעולל עלילות ברשע את אישים פועלי און (שם סט), אפילו במצות הנעימות שלהם אין אנו מבקשין, שנאמר ובל אלהם במנעמיהם (שם סט).

הערות ותקונים

מלאה הארץ. כ"ה גס ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים וצילקוט מוצא הכתוב כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה בארץ (ירמיה ס' כ"ג), וככ"י ג' ובדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים נשמטו המלות "שנאמר כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה בארץ, אלא מעשיהן של רשעים מסלקין את החסד לשמים לכך נאמר בהשניים חסדך", ונמצא גס ככ"י האחרים: (מ) ר' יאשיה הגדול אומר אל תאמר בן אלא פרוס הכתוב. תקתי אלא סרס הכתוב. ועיין ב"ר פל"ג אות א', וי"ר ריש פכ"ז ר' יוחנן בשם רבי יאשיה מסרס קרא לדקתך עד משפטך כהררי אל עד תחום רבה, ל"ל כמו שהוא בוי"ר לדקתך על משפטך כהררי אל על תחום רבה מה הרים הללו כובשין כו'. עיין בפסיקתא דר"כ פסקא שור או כשז ובהערה י"א ו"ב: (י) א"ר יוחנן עובדא הוה כו'. כ"ה גס ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ובנדפס נמצא המאמר בלשון עברי עובדא הוה בחד בר גס היה מדליק את הכר בלילה והיה כבה ומדליקו והיה כבה אמר עד מתי אהיה מתיגע והלך ממתין אני עד שתזרח השמש ואני הולך לאור החמה, וגם הילקוט הביא בלשון עברי בשניים קצת: (יא) טפי. פי' נכבה, תרגום סרס יכבה עד לא טפא: (יב) משתלהי. עייף ויגע חר' משלהי ולא: (יג) מוריד אלא. תקתי של"ל מוריד אלא, וחכינו עד אור (מ"ב ז' ט') תרגום ומוריכין אנהא, וככ"י ו' מוריכאנא, נתחברה המלה, אבל בהוספה שהוסף הר"פ בגליון הביא לכוון מוריד אלא: (יד) נשתעבדו במצרים ועמד משה וגאלם. באיזה כ"י ובנדפס עמדו משה ואהרן וגאלום. ואחר זה נוסף בכ"י ב' ד' ה' ז' "חזרו זימו סיסר"א וגאלום צרק ודבורה, במדינים ע"י גדעון, וכן על ידי שנגר בן ענת וכן ע"י השופטים עמדו וגאלום". וההוספה ההיא לא נמצא בכ"י שלפנינו ולא בכ"י ג' ו' ח' ולא בדפוס ראשון, וגם המדפיס מוויניציא לא הוסיף: (טו) הרינו נתייגענו מהיותנו. כאשר לפנינו כ"ה גס ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ובנדפס המאמר קטוע "אמרו ישראל הרי נתייגענו ננאלץ ומשתעבדין אין אנו מבקשים שיאיר לנו בשר ודם אלא הקב"ה שנאמר אל ה' ויאר לנו": (טז) רשג"ל אמר כך אמר הקב"ה. המאמר נובע מפסיקתא דר"כ פסקא קומי אורי (דף קמ"ד ע"ב) ע"ש: (יז) לסטופ. פי' לאכול מלשון ספי ליה כחורא, עיין ערוך ערך סף א', ובפסיקתא שם כתוב לסטוד: (יח) שנאמר להשתולל

ובמה אנו הפצים, במצות שלך, שנאמר כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, (יט) וכתוב והלכו גוים לאורך (ישעי' ס ג). (כ) אמר ר' שמואל בר נחמני על ידי שהיו ישראל משמשין בעולם הזה לאור החמה [ביום], ולאור הלבנה [בלילה], לפי שהן צריכין לאורה, אבל לעולם הבא אינן צריכין להם, שנאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנונה הירח לא יאיר לך (שם ס יט), ומי מאיר להן הקב"ה, שנאמר והיה לך ה' לאור עולם (שם ס). (כא) אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל, (כב) וליתן ירושלים עליהם בראשם, שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (שם נ ג), (כג) ולא עוד אלא שהן עתידין לומר שיר לישראל, שנאמר [וכנניהו] שר הלויים במשא (דס"א טו כג), כתיב הכא וכנניהו, וכתוב התם נכון יהיה הר בית ה':

[ז] משוך חסדך ליודעך. (כד) אמר ר' יצחק אל תהי מושך חסד לאומות העולם אשר לא ידעך. אמר ר' ינאי אם מדליק אדם נר לחבירו ביום בשעת האורה, מה הנאה יש לו, ואימתי הוא נהנה בנר, בשעה שהוא מדליק לו בלילה בשעת האפילה, והחסד שעשו ישראל במדבר היה להם מתוקן מאותה שעה מימי משה, ואימתי נפרע להן, בשעת השיבה בימי ירמיהו, שנאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ימ"ס ג ב), הוי משוך חסדך ליודעך:

[ח] [דבר אחר משוך חסדך ליודעך]. (כה) אמר ר' יצחק דור הולך ודור בא (קבלת א ד), אומה נכנסת ואומה יוצאת, והארץ לעולם עומדת (שם ס), אלו ישראל, שנאמר כי תחיו אתם ארץ חפץ (מלאכי ג יג), ועומדין לעולם, וכתוב עד יום גלות הארץ (שפטי' יח ג), וכי הארץ גולה היא, אלא אלו ישראל. (כו) אמר ר' אבא בר כהנא שני דורות השתמשו בשם המפורש, אנשי כנסת הגדולה ודורו של שמו,

הערות ותקונים

להתעולל עלילות ברשע. דורש עלילות לשון עלולות: (יט) וכתוב והלכו גוים לאורך. כ"ה גס ככ"ו, אלז ככ"ו האחרים ובנדפס הגי' "א"ר אושעיא בשם ר' פנחס עתידה ירושלים להעשות מטרופולין לכל הגוים לעתיד לבוא שנאמר והלכו גוים לאורך". וגם המאמר הזה הוא נפסיקתא שם ושם הגי' ר' אושעיא בשם ר' אפס, עתידה ירושלים לעשות קסילפנס לאומות העולם וכן מהלכין לאורה, ומס טעם והלכו גוים לאורך. ואין ספק שגם לפיטו ז"ל בשם ר' אפס, גס ז"ל קסילפנס, ובמקום קסילפנס מובא המלה "מטרופולין" בטעות, ומלת מטרופולין ידוע שהוראתה ביוני ורומי metropolis מן הסינית שרתי במדינות (הויפטשטאדט), אלז אין ענינה לכאן שגרה שסכוונה על האורה, לכן יותר נכון כגוי' הפסיקתא, ועיין הוראת המלה שם בהערה כ"ו: (כ) א"ר שמואל בר נחמני. נשנה נפסיקתא דר"כ שם (קמ"ה ע"ה): (כא) א"ר פנחס בשם ר' ראובן. פסיקתא דר"כ שם (קמ"ד ע"ב), ועיין שם בהערה כ' כ"א, וכן נשנה להלן במזמור פ"ו: (כב) וליתן ירושלים עליהן בראשם. נפסיקתא שם. ולבנות בית המקדש על גבי ראשיהם: (כג) ולא עוד אלא שהן עתידין לומר שיר לישראל. נפסיקתא שם אמר ליה ר' חנניה דיין עד כאן, אלא בית המקדש אומרת שירה וההרים עוקין אחריה ומ"ט ונשא מנבעות (ישעיה ב' ב') ואין לשון ונשא אלא לשון שירה, ומס טעם וכנניהו שר הלויים במשא יסור במשא כי מבין הוא (דס"א פ"ו כ"ב) ודורש יסור כמו יסור, ובכ"ו האחרים ובנדפס הגי' א"ר יהודה ולא עוד אלא שהן עתידין לומר מיני זמר לישראל שנאמר ויכוננו שיר האלהים בשיר, יש לתקן שז"ל א"ר חנניה גס אין זה לשון הכתוב וז"ל שנאמר וכנניהו שר הלויים במשא. ומובא לנטן להלן במזמור פ"ו ע"ס: (כד) א"ר יצחק אל תהי מושך חסד. מובא בילקוט תהלים רמז תשכ"ז בשם המדרש: (כה) א"ר יצחק דור הולך. לא אדע מה ענינו לכאן, ובעל הילקוט לא הביא את כל המאמר מאות ח' ובסוף רמז תשכ"ז הביא מאמר בשם ב"ר פט"ו ואח"כ בהתחלת רמז תשכ"ח הביא מאמר על שם נפלו פועלי און א"ר חייא לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, ומיניין בלדו "מדרש", אולם המאמר הזה לא נמלא במדרש שו"ט ז"ל תחומא והוא בתחומא שלנו וינא אות י', והילקוט בתהלים רמז תתפ"ח ד"ה סומך ה' הביא לנכון בשם התחומא. והמאמר נמלא באריכות קנת במדרש קבלת פ"א פסוק והארץ לעולם עומדת א"ר יצחק מלכות נכנסת ומלכות יוצאת וישראל עומד לעולם הוי והארץ לעולם עומדת, ר' שמואל בש"ר פלטיא דמיס מייתי ליה מן הדין קרייא עד יוס גלות הארץ (שפטי' י"ח ל') וכי ארץ גולה או מטלטלת אלא אלו ישראל שנקראו ארץ, שנאמר כי תחיו אתם ארץ חפץ (מלאכי ג' י"ב): (כו) א"ר אבה בר כהנא שני דורות השתמשו בשם

(כו) מעשה ברבי יהושע בן לוי שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה ,
 (כח) והיו עסוקין במדת ר' שמעון בן יוחאי , ונתקחה ר' יהושע בן לוי בדבר הלכה ,
 אמר לו אליהו מבקש אתה לשאול לר' שמעון בן יוחאי , בא ואני מעמיד אותו לך ,
 מיד הלכו וקרא אליהו לר' שמעון בן יוחאי , מיד ענה אותו , אמר לו ר' יהושע בן
 לוי בא לשאול לך בהלכה , (כט) ולא חפץ , אמר לו אליהו כדאי הוא ר' יהושע בן
 לוי לראותך , צדיק הוא , אמר ליה אילו היה צדיק לא היה נראה הקשת בימיו ,
 (ל) שכל ימיו של ר' שמעון בן יוחאי לא נראתה הקשת , ויש אומרים אף בדורו של
 חזקיהו ובדורו של צדקיהו היו יודעין שם המפורש , (לא) שנאמר (לכנ) כה אמר ה'
 [אדני ישראל] (לב) הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ימיים כא ד) , איזהו כלי
 המלחמה , זה שם המפורש , שהיו יוצאין למלחמה , ולא היו עושין מלחמה , ונפלין
 השונאין , וכיון שגרמו העונות , וחרכה הבית , היו נופלין ביד שונאיהן . ר' אייבו
 ורבנן , ר' אייבו אמר המלאכים היו מקלפין את השם שהיה עליהן , ורבנן אמרו
 מעצמו היה נקלף , וכיון שחרב הבית , היו יוצאין למלחמה , התחילו אומרים אין
 מתום בבשרי מפני זעמך (תהלים לח ד) :

מזמור לו

[א] לְדוֹד אֵל תִּתַּחַר בְּמַרְעִים אֵל תִּקְנָא בְּעוֹשֵׁי עוֹלָה , (א) וְהוּא שֶׁאֵמַר הַכְּתוּב אֵל
 יִקְנָא לְבָךְ בַּחֲטָאִים (משלי כג יז) , וּבַמָּה תִקְנָא , כִּי אִם בִּירֵאת ה' כֹּל הַיּוֹם
 (שם שם) , אֵל תִּקְנָא בְּנֵרֵן שֶׁל רִשְׁעִים , שְׂאִינוּ כְלוּם , כִּמְה שֶׁמֶן יֵשׁ בּוֹ , שְׂמִינִית אוֹ
 רְבִיעִית , אֵין לוֹ אַחֲרִית , הַשֶּׁמֶן מִשְׁתַּלֵּם , וְהַנֵּר מִתְכַּבֵּה מִיָּד , וְכֵן הוּא אוֹמֵר כִּי לֹא
 תִהְיֶה אַחֲרִית לְרַע נֵר רִשְׁעִים יִדְעַךְ (שם כד כ) , הַלֵּכָה הָאוֹרָה שְׁלֹו , לְבָךְ אֵמַר (דוד) אֵל יִקְנָא
 לְבָךְ בַּחֲטָאִים , קִנָּא לְנֵר שְׂאִינוּ נִדְעַךְ לְעוֹלָם , וְאֵין הָאוֹר שְׁלֹו פּוֹסֶקֶת , וְאִיזָה הוּא ,
 זֶה כִּי נֵר מִצוּה וְתוֹרָה אוֹר (שם ו ט) , לְבָךְ אֵל יִקְנָא לְבָךְ בַּחֲטָאִים , אֵמַר הַקִּב"ה קִנָּא
 לִי , שְׂאִילוּלֵי הַקְּנָאָה אֵין הָעוֹלָם עוֹמֵד , וְאֵין אָדָם נוֹשֵׂא אִשָּׁה , (ב) וְאִינוּ בּוֹנֵה
 בַּיִת , שְׂאִילוּלֵי שְׂקִנָּא אֲבִרְהֵם , לֹא הִיָּה קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ , וְאִימְתֵי קִנָּא (ג) שֶׁאֵמַר
 לְמַלְכֵי צִדֵק כִּי צַדִּיק יִצְאֵת מִן הַתִּיבָה , אֵמַר לִיָּה בְּצַדִּיקָה שְׁחִינּוּ עוֹשִׂים שֵׁם , אֵמַר לוֹ
 וְכִי מָה צַדִּיקָה הִיָּה לְכֶם לַעֲשׂוֹת בְּתִיבָה , וְכִי עֲנִיִּים הִיוּ שֵׁם , וְהִלָּא לֹא הִיוּ שֵׁם
 אֵלָּא נָח וּבְנָיו , וְלִמֵּי חַיִּיתֶם עוֹשִׂין צַדִּיקָה , אֵמַר לִיָּה עַל הַבְּהֵמָה וְעַל הַחַיָּה וְעַל
 הָעוֹף , לֹא הִינּוּ יֹשְׁנִים , אֵלָּא (ד) נוֹתְנִים חַיִּינוּ לְפָנֵי זֶה וּלְפָנֵי זֶה כֹּל הַלַּיְלָה , אוֹתָהּ

הערות ותקונים

בשם המפורש . גם המאמר הזה אין ענינו לכאן , ואולי דורש לידעין שידעיס בשם המפורש : (כו) מעשה
 צר' יהושע בן לוי . עיין צ"ר פל"ה אות ז' , ופסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח ובהערה קמ"ב , ועיין
 כפונות ע"ו ע"ב ומשנה הספור : (כח) והיו עסוקין במדת רבי שמעון בן יוחאי . כ"ה בכל כתבי יד וכן
 בדפוסים הראשונים דפוס קאנשט' ודפוס וויניציא . ואולי הכונה במכילתא דרשב"י כי ה' גם מכילתא
 דר' שמעון , וידוע כי מדת ומכילתא או מכילתין שוין בהוראתם עיין מנצח המכילתא להרב החכם הגדול
 מהר"ם פרידמאן פרק ה' ועיין בדברי הרב החכם הגדול מהר"ד ד"ר האשמאן בספרו הקדמה למדרשי
 הלכה ז' 27 . וראיתי כי בעל א"א תיקן במערת רשב"י ועפ"י הא"א תיקן כן המפרש מהר"י כ"ף בפנים
 המדרש והליג במערת במקום במדת ללא לורך : (כט) ולא חפץ . רשב"י לא חפץ לענות לריב"ל : (ל) שכל
 ימיו של רשב"י לא נראתה הקשת . כ"ה גם בכ"ו ו' , אבל בכ"י האחרים ובנדפסם ואעפ"כ כל ימיו של בן
 לוי לא נראתה הקשת , יש לתקן וכן ל"ל שכל ימיו של רשב"י לא נראתה הקשת : (לא) שנאמר כה אמר
 ה' כו' , זה שם המפורש . לזה המאמר כוון רשב"י ישעיה כ"ט י"ב , וסיים "במדרש תהלים" : (לב) שנאמר
 כה אמר ה' הנני מסב . עיין בפירש"י שם שמניא דרשה זו ע"ש :

(א) ז"ה אל יקנא לך בחטאים . מונח צילקוט רמז תשכ"ח וחסר הליון "מדרש" , ובהתחלת הרמז על
 שם נפלו פועלי חוץ מליון מדרש בעשות ול"ל תנחומא , והוא בתנחומא שלנו כפ' וילא אות י' כמו
 שכתב לנכון ברמז תתפ"ח ד"ה סומך ה' בשם התנחומא : (ב) ואינו בונה בית . בכ"י האחרים טוסף ואין
 חדר טוסע כרס : (ג) שאמר למלכי נדק . בכ"ו ב' ד' ה' ז' נוסף "שהיה שם בן נח ועל שהקריב קרבן
 נקרא כהן לאל עליון" : (ד) נוהטים הינו לפני זה ולפני זה כל הלילה . בכ"י האחרים ובנדפסם טוסף "שעם
 אהת

שעה אמר אברהם ומה אילולי שעשו צדקה עם בהמה וחיה ועוף לא היו יוצאין, וכיון שעשו צדקה יצאו, ואני אם אעשה (ה) עם בני אדם על אחת כמה וכמה, באותה שעה נטע אשל בבאר שבע, (ו) אכילה עשתיה לוייה, וכן אמר שלמה וראיתי אני את כל עמל (קבלה ד ד), לכך נאמר אל יקנא לבך בחמאים:

[ב] כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולין. (ז) אמר ליה הקב"ה לדוד הרשעים אינם כלום, חציר הם תוחלתם, וכן הוא אומר בפרוה רשעים כמו עשב (תהלים 35 ה), מפרוהין כעשב הזה, וכן איוב אמר רעוב הוא לפני שמש (איוב ה טו), עד מתי, עד שלא תבא תקופת תמוז, ומשתבוא תקופת תמוז מתייבשין, ואחר כך נעשין קוצין, ולהיכן הם הולכים, באש, (ח) שנאמר קוצים כסוהים באש יצתו (ישעיה לג יג), לכך נאמר וכירק דשא יבולין:

[ג] במה בה' ועשה טוב. אמר לו הקב"ה לדוד אם תראה שאני עושה טובה לרשעים, אל ירע בלבך, (ט) אלא תוסיף ועשה טוב, תשובה, שנאמר כל תשא עון וקה טוב (ספס יד ג), ומה אם הרשעים שהן מכעיסין אותי, ואין מועילין לי, עשיתי עמהם טובה, (י) עמך [שאתה בומח בי, ואתה עוסק בתורה, ואתה עושה משפט וצדקה, ומקרא מעיד עליך, שנאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (ש"ב ה טו)]. על אחת כמה וכמה שתבמה בי, לכך נאמר במה בה' ועשה טוב: ולמה היה דוד דומה, לפועל שהיה כל ימיו עושה אצל המלך, ולא היה נותן לו שכרו, והיה אותו הפועל מיצר, ואמר שמא איני מוציא בירי כלום, שכר המלך פועל אחר, ולא עשה עמו אלא יום אחד, והאכילו והשקהו ונותן לו שכרו משלם, אמר אותו הפועל שעושה עמו כל ימיו, ומה זה שלא עשה עמו אלא יום אחד כך, אני שעשיתי עמו כל ימי חיי על אחת כמה וכמה, הלך לו אותו הפועל, ואותו שעשה עמו כל ימיו התחיל שמח בלבו, כך אמר דוד נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהלים ד ה), ואימתי שמחה בלבי, כשראיתי אותך מה שעשית עם הרשעים, מעת דגנם ותירושם רבו: (יא) [ר'] אלעזר אומר מתוך שלותן של רשעים בעולם הזה, אתה יודע מתן של צדיקים בעולם הבא, מה עם הרשעים כך, הצדיקים על אחת כמה וכמה, הדא הוא דכתיב נתתה שמחה בלבי, ואומר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא כ):

מזמור לח

[א] מזמור לדוד להזכיר, ה' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני. (א) זהו שאמר הכתוב יסרני ה' אך במשפט (יחזקאל י כד), במשפט אין כתיב

הערות ותקונים

אחת איחרנו את עלמנו ויאל אבי משובר, ובאיה כ"י נוסף עוד זכו וישאר אך נח. והרא"פ כתב "איו בכהובים", ועיין ב"ר פל"ז אות ד' א"ר הונא בשם ר"א בנו של ריה"ג נח כשיאל מן התנחם הכיטו ארי ושברו: (ה) עס בני אדם. בכ"י ב' ד' ה' ז' ובגדפס דפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נוסף שהם בדמות וללם של הקב"ה, (והמדפס מדפוס וויניציא ה"ג של המלחכים במקום של הקב"ה), ובדפוס ראשון ליתא זה, כי לא נמלא בכ"י ג', וגם הילקוט בתהלים שם הביא שהם בללמו של הקב"ה: (ו) אכילה שתיב לוייה. וכן להלן במזמור ק"י מהו אשל אכילה שתיב לוייה, עיין לקח טוב בראשית כ"א ל"ג רבנן אמרי אכילה שתיב לוייה, ועיין שם בהערה כ"ד שדרשו נוטריקון, והעירותי שם כי זה נשמוט בב"ר פל"ד אות ו', והיה גם לפני רש"י סוטה י' ע"א ד"ה פונדק: (ז) אל הקב"ה לדוד. מוצא בילקוט תהלים רמז תשכ"ט וחבר העיין: (ח) שנאמר קוצים כסוהים באש יצתו. באיה כ"י ובגדפס מוצא הכתוב דועבו כאל קוצים (תהלים קי"ח) ובאיה כ"י מוצא ב' פסוקים יחד: (ט) אל תוסיף ועשה טוב תשובה. כ"ה גם בכ"י ו', אל בכ"י האחרים ובגדפס אל תוסיף ועשה טוב, ואין טוב אלא תשובה: (י) עמך על אחת כמה וכמה. כ"ה גם בכ"י ו', אל בכ"י האחרים ובגדפס נוסף שאתה בומח בי כו' והוספתי בפנים: (יא) ר' אלעזר אומר. הוספתי כמו שקוא בכ"י ב' ד' ה' ז' וגם בדפוס וויניציא, ואח"כ בכל הדפוסים, וליהא בכ"י א' שלפניו, ולא בכ"י ג' ו' ה' ולא בדפוס ראשון, והרא"פ כתב בגליון בדפוס וויניציא "אינו בכהובים": (א) זהו שאמר הכתוב יסרני ה' אך במשפט. מוצא בילקוט תהלים רמז תשל"ג בשם המדרש: שנאמר

כאן, אלא אך במשפט, יסרני ביסורים טובים, וכן הוא אומר יסר בנגד כי יש תקוה (משלי י"ה), ייסרהו אבל לא למות, הוחר אל תמיתהו, ואל המיתו אל תשא נפשך (ש"ס ע"ג), אמר דוד אל בקצפך תוכיחני, טובה היא התוכחה, וכן הוא אומר כי את אשר יאהב ה' יוכיח (ש"ס ג' י"ג), אבל לא בקצף, לכך נאמר אל בקצפך תוכיחני. טובים הן היסורים, וכן אומר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (תהלים נ"ד י"ג), אבל אנו קצרי רוח, אמר דוד להקב"ה רבון העולמים אנו חוטאים ואתה קוצף, ומתוך כך אין אנו ננאלין, (ב) שנאמר הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע (ישעיה ס"ד), אלא כבוש לנו אחת אחת, וכן הוא אומר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו (מ"כ ז' י"ט), לכך נאמר ה' אל בקצפך תוכיחני: האורג הזה בזמן שאורג ויודע שהשתי שלו יכול לעמוד, הוא הולך בחזקה, ובזמן שיודע שאינו יכול לעמוד, אינו מכה בחזקה, (ג) אנו המסכת ואתה האורג, אין בנו כח לא לקצף ולא לחיטה, (ד) וכן הוא אומר הנני ה' כי אומלל אני (תהלים י"ג), וכשאתה עמי בחימה ובקצף מיד אני טת, וכן הוא אומר מה בצע בדמי ברדתי אל שחת (ש"ס ל' י'), (ה) כי שאינו יודע להכות כופתו ומכהו במקל על מוחו, או על העינים, ומי שיודע להכות, כופתו ומכהו על גבו, ולא על גבי ראשו, ולא על גבי עיניו, שלא יסמא את עיניו, אלא מכה במקום שאין בו סכנה, וכן הוא אומר מה המכות האלה בין ידיך [ואמר] אשר הכיתי בית מאהבי (זכריה י"ג ו'), מה המכות האלה נרמו לי להאהב להקב"ה: [ב] (ו) אין מתום בבשרי מפני זעמך. התחילו ישראל אומרים כי עונותינו רבו למעלה ראש (עזרא ט' ו'), אמר ר' יצחק משל לאדם שהיה עובר בנהר, והיו רגליו שוקעות במים, והמשאוי על ראשו, אמרו לו העבר המשאוי מעליך ואתה שולף את רגליך, (ז) כך אמר הקב"ה לישראל מפני מה אמרתם כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (תהלים נ"ה), יעזוב רשע דרכו (ישעיה נ"ז ז'), הניחו מעשיכם הרעים ואני מרחם אתכם, שנאמר וישוב אל ה' וירחמנו (ש"ס ע"ג), (ח) ר' חנינא בר פפא אמר (כל) [רבות עשית אתה ה' אלהי] נפלאותיך ומחשבותיך אלינו (תהלים מ"ו ו'), [כל נפלאות ומחשבות] שחשבת [כדי] שיברור לו אברהם את המלכיות, (ט) אלינו [בשבילנו כדי] שנעמוד בעולם. (י) אמר ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן (יא) [ארבעה דברים] הראה לו הקב"ה לאברהם, תורה ומלכיות וגייהנם וקרבתנות, תורה דכתיב ולפיד אש (בראשית ט"ו י'), וכתיב הלא כה דברי כאש (יחזקאל כ"ג כ"ט), ולפיד זו תורה, דכתיב וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים (שמות כ"ה). [גייהנם דכתיב] תנור עשן (בראשית כ"ט), זו גייהנם, דכתיב הנה (יום) [היום] בא בוער כ"ה).

הערות ותקונים

(ב) שנאמר הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע. כ"ה גם כ"ו ו', אבל גם כ"ז האחרים ונגדפס חסר הראיה מהכתוב, וכן הוסיף הרא"ש בגליון: (ג) אנו המסכת. מלשון עם המסכת (סופטים ט"ו י"ג): (ד) וכן הוא אומר הנני ה'. מכאן עד וכן אומר השני חסר כ"ז האחרים ונגדפס, וכן הוסיף מהרא"ש בגליון: (ה) מי שאינו יודע להכות כופתו ומכהו במקל על מוחו. מובא בילקוט תהלים ש"ס, וכן בילקוט זכריה רמז תקפ"א ד"ה מה המכות בשם ש"ס ומן המכות האלו נרמו לי הוא מן ש"ס מזמור י"ג אות ה', וערב ג' מאמרים יחד, וכן המאמר השני נשנה גם במדרש ו"ר פל"ג סוף אות א': (ו) אין מתום בבשרי. מובא בילקוט תהלים רמז תשל"ד והגיון מרמז שלפניו מוסב גם על זה: (ז) כך אמר הקב"ה לישראל מפני מה אמרתם כו'. כ"ה גם כ"ו ו', אבל גם כ"ז האחרים ונגדפס כך אמר הקב"ה לישראל מפני מה אמרתם חסר. א"ס עונות תשמר יה ה' מי יעמוד (תהלים ק"ל ג') ישוב רשע מדרכו הרעה הניחו מעשיכם אומרים, א"ס עונות תשמר יה ה' מי יעמוד (תהלים ק"ל ג') ישוב רשע מדרכו הרעה הניחו מעשיכם הרעים ואני מרחם אתכם, וגם הרא"ש הביא בגליון הגוססא כמו שלפניו כ"ו ו' וכ"ו: (ח) ר' חנינא בר פפא אמר. אין שייכות כלל למאמר הזה לכאן, ואולי מקום המאמר הוא להלן במזמור מ' כפ' רבות עשית אתה ה'. והמאמר טבט מפסיקתא דר"ב פסקא החודש (מ"ג ע"ג), ומובא בילקוט בא רמז קפ"ט בשם הפסיקתא, ועיין בפסיקתא שם הערה ט"ו. ותקנת המאמר שלפניו עפ"י הפסיקתא: (ט) אלינו בשבילנו. ר"ל שפי' אלינו בשבילנו: (י) א"ר שמעון בר אבא בש"ר יוחנן. בפסיקתא שם שמעון בר אבא בש"ר יוחנן, וכן נשנה המאמר כ"ז פמ"ד אות כ"א וגם שם כתוב שמעון בר אבא. וכן מובא המאמר להלן במזמור כ"ב ושמ"ר פמ"ד אות ז', ועיין בפסיקתא שם הערה י"ח: (יא) ד' דברים

כתנור (מלאכי ג יט), קרבנות שנאמר קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש (בראשית טו ט), מלכויות דכתיב והנה אימה השכה גדולה נופלת עליו (שם טו יב):

מזמור לט

[א] למנצח לידותון מזמור לדוד, אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני.
 (א) זהו שאמר הכתוב מענה רך ישיב חימה ודבר עצב יעלה אף (משלי טו ה), קשה לשון הרע יותר מעבודה זרה, כשחטאו ישראל במדבר ועשו את העגל, לא נחתם גזר דין עד שחטאו בפיהם, שנאמר וישמע ה' את קול דבריכם (דברים ו ז), ואומר ה' אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באוני (במדבר יד כח), הונעתם ה' במעשיכם אין כתיב כאן, אלא הונעתם ה' בדבריכם (מלאכי ג יז), וכתיב כי כשלה ירושלים ויהודה (בלשונה) [נפל כי לשונם ומעליהם אל ה'] (ישעיה ג ח), וכתיב היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה [על כן שנאתיה] (ירמיה יב ט), כי בקולה שנאה, והלא בקולה אהבה, שנאמר השמיעני את קולך (ש"ס ג יד), אלא בקולה אהבה ובקולה שנאה, אמור מעתה מות וחיים ביד לשון (משלי יח כח):

[ב] [אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני]. (ב) מעשה היה במלך פרס שנמטה למות ונעשה כחוש ביותר, אמרו לו הרופאים אין לך תקנה עד שיביאו חלב לביאה, ותשקה אותה עד שתרפא, שלח אצל מלך שלמה בן דוד, ונטלו בידם ממון הרבה, מיד שלח שלמה וקרא לבניהו בן יהוידע, אמר לו כיצד נוכל למצוא חלב לביאה, אמר ליה בניהו תן לי עשרה עזים, הלך הוא ועבדי המלך לגוב אריות, והיתה שם לביאה מינקת גוריה, יום ראשון עמד לו מרחוק והשליך לה אחת ואכלה, יום שני נתקרב מעט [והשליך אחרת], וכן בכל יום ויום, לסוף עשרה ימים נתקרב אצלה, עד שהיה משחק עמה, וממשמש בשדיה, ולקח מהלבה והלך לו לדרכו, ובאו אצל שלמה ופטרו לשלום, והלכו לדרכם, כשהיו בחצי הדרך ראה אותו רופא בהלמו והיו אבריו מהרסין זה עם זה, הרגלים אומרים אין בכל האיברים כמונו, שאם לא הלכנו לא היה הגוף יכול להביא מן החלב, ענו הודים ואמרו אין כמונו, שאם לא היינו ממשמשין לא היה יכול להביא מן החלב, [העינים אמרו] אנו למעלה מן הכל, שאם לא היינו מראים לו הדרך, לא היה נעשה כלום. ענה חלב ואמר אני למעלה מכם, שאם לא נתתי העצה, לא הועלתם בדבר כלום. ענה הלשון ואמר אני טוב מכם, שאם לא הדיבור מה הייתם עושים, ענו כל האיברים והשיבו ללשון, איך לא יראת להדמות אלינו, ואתה יושב במקום חשך ואפלה, ואין בך עצם ככל האיברים, אמרה להם הלשון היום תאמרו שאני שולמת בכם. כשניעור האיש משנתו שמר החלום בלבו והלך לדרכו, נכנס אצל המלך, ואמר לו הא לך חלב כלבא שבקשנו בשבילך ותשתה, מיד קצף המלך עליו וצוה לתלותו, כשהלך להתלות התחילו כל האיברים וועדים, אמר להם הלשון הלא אמרתי לכם היום שאין בכם ממש, אם אני מציל אתכם תודו לי שאני שולט עליכם, אמרו לו הן, מיד אמר הלשון לתולים אותו השיבוני אל המלך, השיבוהו אל המלך, אמר לו למה צוית לתלותי, אמר ליה שהבאת לי חלב כלבתא, אמר לו ומה איכפת לך, ויהא לך רפואה, ועוד ללבייא קורין כלבתא, לקח ממנה ושתה ונתרפא, ונמצא שהיה חלב לביאה, ופטרו אותו לשלום, אמרו לו כל האיברים, עכשיו אנו מודים לך שאת שולמת על כל האיברים, הדא הוא דכתיב מות וחיים ביד לשון (משלי יח כח), אמר דוד אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני:

[ג] ראה הלשון טובה מכל הקרבנות, שנאמר אהללה שם אלהים [בשיר ואגדלנו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

דברים הראה לו הקב"ה לאברהם נ"ו. כ"ה גס כ"ו ו', אצל כ"י האחרים ונודפס גם בדפוס ראשון כתוב הראה הקב"ה לאברהם את המלכויות וכו' במזמור כ"ב:

(א) ז"ה מענה רך ישיב חימה. מונח בילקוט תהלים גרמו השכ"א על הכתוב נזר לשוק מרע:

(ב) מעשה היה במלך פרס. מונח בילקוט ש"ס. וכאשר הוא לפניו כן הוא גס כ"ו ו', וכן הביא

בתודה ותישב לה' משור פר מקרין (ו) מפריס (תהלים סט לא לב), (ג) אם שור
 למה פר, ואם פר למה שור, אלא משור שהקריב אדם הראשון פר חודאה בזמן
 שאמר טוב להודות לה' (שס זב ג), ביום הכיפורים היה כנגד עבודת כהן גדול,
 כמה שנאמר בואת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת (ויקרא טו ג). מקרין
 ומפריס. (ד) שור שהקריב אדם הראשון קדמו קרניו לפרסותיו, שנאמר מקרין
 ומפריס. (ה) תמן תנינן שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו,
 שנאמר מקרין מפריס, (ו) מקרן כתיב:

[ד] (ז) דבר אחר למנצה לידותון. אלו כת של דיינין ושל משפט, לכך נאמר
 אשמרה דרכי מחטוא בלשוני, שלא לעוות את הדין וכן הוא אומר
 (כי) [גם] ישבו שרים בי נדברו (תהלים קט כג): (ח) אשמרה לפי מחסום. וכי יש
 מחסום לפי, אלא אשמרה שתקתא שלא אתעסק בדברים בטלים, אלא בדברי
 תורה, וכן הוא אומר מרפא לשון עין היום (משלי טו ד), זו תורה, מכאן אתה למד
 שלא נתן הקב"ה לישראל את התורה, אלא שלא יתעסקו בדברים בטלים, (ט) ולא
 יעסקו בלשון הרע, וכן הוא אומר אשמרה דרכי מחטוא בלשוני, ואומר ודברת
 במ (דברים ו ז), במ תהא מדבר, ולא בלשון הרע, ולא בדברים בטלים, וכן דוד
 אמר מי רוצה לקנות חיי עולם הבא, אמרו לו אין אדם יכול לקנות, אמר להם
 בזול הוא, דכתיב מי האיש החפץ חיים (תהלים לז יג), מאן בעי חיי, אמרו לו לקנות
 חיים מי יכול, אמר להם נצור לשונך מרע (שס טז יז), ואין רע אלא מלשינות,
 שנאמר תאלמנה שפתי שקר (שס לא יט) כמה שהוא נמנע, מה רב טובך אשר
 צפנת ליראיך (שס טז כ):

הערות ותקונים

הרא"פ בגליון, אשר הוסיף ותקן עפ"י כ"י שהי' לפיו, אבל בכ"י האחרים ובנדפס הוסיף בקצת שמים,
 וליהא טס המלות "שטה למוח ועשה כחוש בותר". וכן במקום ותפקה אותה עד שתרפא, הגי' טס
 "ועשה לך רפואה" המלות "שלה אלל מלך שלמה בן דוד ונטלו בידם ממון הרבה מיד שלה שלמה וקרא
 לביטו בן יהוידע אמר לו כיצד נוכל למצוא חלב לביאה, אלל בניהו תן לי עשרה עזים, הלך הוא ועבדי
 המלך לגוב אריות" כל זה חסר בכ"י האחרים ובנדפס, ושם הגי' "ענה אחד מהם ואמר לו אם רוצה
 אלך אני והן לי עשרה עזים אמר לעבדיו ונתנו לו הלך לגוב אריות. המלות וכן "בכל יום ויום לטוף עשרה
 ימים נתקרב אללה", ליהא בכ"י האחרים ובנדפס, וכן המלות "וממשמש בשדי" והמלות "ובאו אלל שלמה
 וסערן לשלום והלכו לדרכם" וכן "כשהיו בחגי הדרך ראה אותו רופא בחלמו", ובמקום זה נאמר טס וכשהיה
 בחגי הדרך ישן וראה חלום, במקום שאם לא היינו ממשמשים לא היה יכול להביא מן החלב, ובכ"י
 האחרים ובנדפס שאם לא היינו אלו שחלבו לא היה עושה דבר, וכן במקום כשיעור האיש משתחו שמו
 החלום בלבו והלך לדרכו, כתוב בכ"י האחרים ובנדפס שמע האיש את הדברים האלה ונתפחד והקין
 משנתו והלך לו לדרכו, וכן במקום התחילו כל האברים רועדים, הגי' טס התחילו כל האברים רועדים,
 אחרי המלות למה ליה לתלותי, טסף טס "זו תורה וזו שכרה", ואחרי המלות שהנחת לי חלב כלבתא טסף
 טס "לקרב מיתתי", ובמקום לקח ממנה ושתה ונתרפא ונמצא שהיה חלב לביאה ופטרו אותו לשלום, נאמר
 טס לקחו ממנו וגם הוא ונמצא חלב לבייא, ועוד חיזה שמים קטנים: (ג) אם שור למה פר כו'. כל המאמר
 עד לכך נאמר אשמרה דרכי מחטוא בלשוני נמצא גם בכ"י ו', וכן הוסיף מהרא"פ, וליהא בכ"י האחרים
 ובנדפס: (ד) שור שהקריב אדם הראשון קדמו קרניו לפרסותיו. עיין ע"ז דף ח' ע"א עמד והקריב שור
 שקרניו קודמין לפרסותיו: (ה) תמן תנינן שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו. ע"ז טס
 ישבת כ"ח ע"ב: (ו) מקרין כתיב. כן הוא גם בצבלי טס וכן בירושלמי שבת פ"ב דף ד' ע"ד ור"ה פ"ג
 דף נ"ח ע"ד: (ז) ד"א למנצה לידותון עד אשמרה לפי מחסום וכי יש מחסום לפי אלל
 וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, וליהא בכ"י האחרים ובנדפס: (ח) אשמרה לפי מחסום וכי יש מחסום לפי אלל
 אשמרה שתקתא שלא אתעסק בדברים בטלים אלא בדברי תורה, וכה"א מרפא לשון עין היום: כ"ה גם
 בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, אבל בכ"י האחרים ובנדפס גי' אחרת וכי יש מחסום לפי אמרו הן
 מרפא לשון עין חיים זו התורה, שנאמר עין חיים היא למחויקים זה: (ט) ולא יעסקו בלשון הרע. מן
 וכה"א אשמרה דרכי מחטוא בלשוני עד וכן דוד אמר, הוא גם בכ"י ו', וליהא בכ"י האחרים ובנדפס.
 וכן הוסיף הרא"פ בגליון:

[א] **למנצח** לדוד מזמור, קוה קייתי ה' ויט אלי וישמע שועתי. (א) זהו שאמר הכתוב ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו (ישע'ס כס ט).
 (ב) אין ביד ישראל אלא שיקו שיגאלם הקב"ה, בשכר קוה קייתי ה', דכתיב טוב ה' לקויו (איכס ג כה), (ג) ואומר שובו לבצרון אסירי התקוה (זכריס ט יב), (ד) שמא תאמר עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (וימיס ח כ), 'קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' (תהלים כו יד), 'קוה אל ה', וקוה אל ה', תקוה אחר תקוה, חזק ויאמץ לבך, אם קייתם ולא נושעתם, קיווי ושובו וקיווי, ואם תאמר עד מתי נקוה, כבר כתיב יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם (סס קלא ג), ואומר חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' (סס לא כס), אם עושין כן, הרי אתם נושעים, שנאמר אשר לא יבושו קווי (ישע'ס מט כג), וכתיב וקוי ה' יחליפו כח (סס מ לא), וכתיב וקוי ה' הסת יירשו ארץ (תהלים לו ט), לכך נאמר קוה קייתי ה' ויט אלי וישמע שועתי, דוד שקיווה לו עניתיו:

[ב] **ויעלני** סבור שאון מטיט היון. וכי לבור ירד דוד או לטיט, אלא אמר דוד (ה) כבר הייתי בדרך שהולכת לגיהנם הנקרא בור שאון וטיט היון, והתפללתי וקייתי שכר תפילתי ומצאתי, ולא הנחני הקב"ה (ו) (לישמע) [לשמע] בתוכי, דכתיב כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת (תהלים סו ט), ולא דיי לי שלא הנחני לירד לבור, אלא שהודיעני באיזה דרך אלך, דכתיב תודיעני אורה חיים שובע שטחות את פניך וגו' (סס סס י), זו גן עדן, לכך נאמר ויעלני סבור שאון, ולא עוד אלא שהעלני למרום, דכתיב ויקם על סלע רגלי כונן אשורי, (ז) ואין סלע אלא מקום מרום וגבוה מאד, שנאמר (והוא) [הוא] מרומים ישכון (ומצודות) [מצודות] סלעים משגבו (ישע'ס לג טו), לכך נאמר ויקם על סלע רגלי, וכל כך למה, בשביל תקותי שקייתי ולא רצה לא עולות ולא שלמים ולא זבחים אלא קיווי, אמרו לו מניין אנו יודעין שעשה עמך כך, אמר להם מן השירה שאני אומר אתם יודעין, שנאמר ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו, וכי כל השירות ישנות הם, אמר להם כבר הייתי הולך לבאר שחת והעלני, אמרתי לו אם כבר העליתני תן לי רוח הקודש, וכן הוא אומר השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נא יד), מלמד שנשתלקה ממנו רוח הקודש, אמר לו תחלה אני נותן לך רוחך, לכך נאמר שיר חדש: יראו רבים וייראו. כל הרוצה לעשות תשובה יסתכל בדוד, דכתיב (ח) הן עד לאומים נתתיו (ישע'ס נט ז), לכך נאמר יראו רבים וייראו, מיד דיבטחו בה', וכן הוא אומר וירא ישראל את ה' הגדולה (שמות יד לא), מיד אז ישיר משה (סס טו א):

[ג] **אשרי** הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושמי כזב. אל

הערות ותקונים

(א) ז"ה ואמר ביום ההוא. מובא בילקוט תהלים רמז תשל"ו בשם המדרש: (ב) אין ביד ישראל אלא שיקו שיגאלם הקב"ה בשכר קוה קייתי. בכ"י האחרים ונדפס אין ביד ישראל אלא קווי כדי שיגאלו בשכר קוה קייתי. אבל צ"ל בילקוט תקן הלשון והביא כך: אם אין ביד ישראל אלא הקווי כדאי סן לגאולה בשכר הקווי. והמאמר מובא באבודרהם בשם המדרש (סדר תפלת יו"כ דף ז"א ע"ב דפוס פראג):
 (ג) ואומר שובו לבצרון אסירי התקוה. זה ליתא בכ"י האחרים ונדפס, ומובא גם באבודרהם שם:
 (ד) שמא תאמר עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו כו'. כל המאמר הנאמר אחריו עד סוף אות א' כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף מהר"ם בגליון, וזה חסר בכ"י האחרים ונדפס: (ה) כבר הייתי בדרך שהולכת לגיהנם. מן שהולכת לגיהנם כו' עד לכך נאמר ויעלני מזמור שאון, מאלא גם בכ"י ו', וכן הוסיף מהר"ם בגליון, וליתא בכ"י האחרים ונדפס: (ו) לישמע, וכן הוא גם בכ"י ו', וכן בסוספת הר"ם בגליון, ותקתי ש"ל לטבע, והוא מלשון הילני מטיט ואלא אטבעה (תהלים ס"ט ע"ו): (ז) ואין סלע אלא מקום מרום וגבוה מאד שג' הוא מרומים ישכון לכך נאמר ויקם על סלע רגלי. כ"ה גם בכ"י ו', וגם הוסיף כן הר"ם בגליון, וליתא בכ"י האחרים ונדפס: (ח) הן עד לאומים נתתיו. ובקרא שלפניו כתוב ואחרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הגאמנים: (ט) אשרי הגבר וגו' אל יאמר אדם. מכאן עד סוף אות

יאמר אדם מאחר שחטאתי אין לי תקנה, אלא ישים בפחוני בהקב"ה ויעשה תשובה ויקבל אותו, ואל יאמר אם כן אין לי רבנות, ישנא את הרבנות, וישפיל עצמו, ויחזור בתשובה, ולא ילך אחרי שמיו כזבים, הם שנומים אחר מעשה כזבנות, וכן הוא אומר עשה (שמים) [סמים] שנאתי (תהלים קא ג):

[ד] (י) רבות עשית אתה ה' [אלהי] נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. (יא) אמר ר' חנינא בר פפא נפלאות ומחשבות שחשבת [כדי] שיברור לו אברהם את המלכויות, (יב) אלינו [בשבילנו] (יג) כדי שנעמוד בעולם הזה, ונירש חיי עולם הבא. (יד) ר' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא בשם זקן אחד שאמר בשם רבי, לא היה אברהם יודע שיברר לו את המלכויות, אלא הקב"ה בירר לו את המלכויות, [והוא ברר לו גיהנם]. והוא שאמר דוד להקב"ה הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה (תהלים סו יב), [הרכבת אנוש לראשנו, אלו המלכויות. באנו באש ובמים], זו גיהנם, (טו) שנידונין בה הרשעים באש ובשלג של מים ובברד של מים, כיון שהרכבת אנוש לראשנו, כאילו באנו באש ובמים. ותוציאנו לרויה (תהלים סט), כמו שנאמר כי תעבור במים אתך אני (ישעיה מג ג), אלו הצרות התכופות כמים, ובנהרות לא ישטפוך (שם שם), אלו המלכויות הדומין למי הנהרות, כי תלך כמו אש לא תכוה (שם שם), זו דינה של גיהנם, ולהבה לא תבער בך (שם שם), זו מבול אש הלוהטות רשעים לעתיד לבא, שנאמר וליהט אותם היום הבא (מלאכי ג יט). (טז) אמר ר' ברכיה היה אברהם יושב ודומם כל אותו היום, אמר לו הקב"ה עד מתי אתה יושב ודומם, (יז) קמע הדא מילתא, וברור לך את המלכויות, התחיד הקב"ה חותך את הדבר, שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר (בראשית טו יח), לכך נאמר נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, בשבילנו שלא נשתעבד לגיהנם: (יח) אין ערוך אליך. מי הוא שיכול לערוך שירה לספר נפלאותיך: אנידה ואדברה עצמו מספר, זבח ומנחה לא חפצת. זהו שאמר הכתוב החפץ (ה' בעולה ומנחה) [לה' בעולות וזבחים] כשמוע בקול ה' (ש"א טו כג): אונים כרית לי. אין כריתה אלא לשון חפירה, כמה דאת אמר כי יכרה איש בור (שמות כא ג): אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי. וכתוב וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר (דברים י"ו יח):

ה ערות ותקונים

ג' נמלא גם ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, וליחא ככ"ו האחרים ונדפס: (י) רבות עשית א"ר חנינא בר פפא עד ר' יודן ור' אידי נמלא ג"כ ככ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, וליחא ככ"ו האחרים ונדפס, ושם המאמר מקוטע רבות עשית אתה ה' אלהי שיברור לו אברהם את המלכויות (ונדפס את הגלות) וכו' כנזמור כ"ב: (יא) א"ר חנינא בר פפא. פסיקתא דר"כ פסקא החודש דף מ"ב ע"א, ועיין לעיל סוף מזמור ל"ח ומה שכתבתי שם בהערה: (יב) אלינו בשבילנו. תקנתי כמו שהוא בפסיקתא שם, ור"ל שפי' אלינו בשבילנו, וכ"ה נמדרש ב"ר פס"ה: (יג) כדי שנעמוד בעולם הזה. בפסיקתא שם כדי שנעמוד בעולם, והסיוס ונירש חיי עולם הבא ליתא שם: (יד) ר' יודן ור' אידי טו'. פסיקתא שם (דף מ"ב ע"ב) וע"ש בהערה ל', ועיין בב"ר פמ"ד אות כ"א. ובב"ר חסרים המלות "זקן אחד בשם רבי", וגם בכל כ"י שלפנינו כתוב וזקן אחד בשם רבי, אבל בשו"ס דפוס קאנטט' סיני בשם רבי לוי וזה שכתבתי מהמלה לא הנאמר אחריו וזכ"כ נדפס כן בכל הדפוסים, לכן מלת "לוי" מיותרת: (טז) שנידונין בה הרשעים עד א"ר ברכי'. כ"ה גם ככ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"פ בגליון, אבל ככ"ו האחרים ונדפס ליתא: (טז) א"ר ברכי' ה' אברהם יושב ודומם כל אותו היום, בפסיקתא שם ר' ברכי' בשם ר' לוי ובב"ר פמ"ד הני' ר' הונא בשם ר' אחא, וגם נוסף שם: כל אותו היום היה אברהם אבינו יושב ותמה לבנו ולאמר לאיזה אברור לגיהנם או למלכויות זו קשה וזו קשה: (יז) קמע הדא מילתא. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"ו האחרים ונדפס קמע הדא מילתא, ובפסיקתא שם פסק מילתיה מן לך, ובב"ר מונסיה מן כדו. והעירותי בפסיקתא בהערה כ"ה שג"ל מלביא והמלה ויחא *μαλακία* ופתרוה לער ונע (מוסלאויקייס, אלהאפסיקייס) ונאחזה לכוונה העיין הנח לער זה מלבך, ועע"ש בהערה ה"ל כי שם כתבתי ג"כ: (יח) אין ערוך אליך. מכאן עד סוף המזמור הוא ג"כ ככ"ו ו', וכן הוסיף מהרא"פ, וליחא ככ"ו האחרים ונדפס:

מזמור מא

[א] למנצח מזמור לדוד, אשרי משכיל אל דל. (א) זהו שאמר הכתוב עיר קמנה
 בא מעט, אלו איברים: ובא אליה מלך גדול (שס טז). עיר קמנה, (ב) זה האדם, ואנשים
 עליה מצודים גדולים (שס טז). (ד) כמון רברבן: ומצא בה איש מסכן (שס טז טו).
 זה יצר טוב: (ה) ומלש הוא את העיר בחכמתו (שס טז). מדינה של גיהנם. ולמה
 בקרא יצר טוב מסכן, (ו) דלית כל עמא שמעין ליה, אמר דוד הואיל ולית עמא
 שמעין ליה, טוביה דשמע ליה, לכך נאמר אשרי משכיל אל דל:

[ב] דבר אחר אשרי משכיל אל דל. זהו שאמר הכתוב מלוה ה' חונן דל
 (משלי יט יז), (ח) אמר ר' יוחנן (ט) כל מי שהוא מבקר את החולה
 מעבירין מחוליו אחד מששים, (י) וכל מי שאינו מבקר מוסיפין על חליו אחד
 מששים. (יא) אמר ר' אבין אם כמיניה דר' יוחנן יסקון לגבי שביב מרע שיתין בני
 נשא ויסקון ליה. (יב) ר' אלעזר פתר לה (יג) [במי שהוא קובר מת מצוה.
 (יד) ר' אבא פתר לה (טו) במי שהוא משכיל יצר טוב על יצר הרע. ר' אסי פתר
 דה] במי שהוא משכיל ונותן פרומה לעני. ורבנן פתרי לה (טז) במי שהוא מבריה
 מן המלכות. (יז) מאי טעמא דר' אבא דאמר משכיל יצר טוב על יצר הרע,

הערות ותקונים

(א) ז"ל עיר קמנה. מוצא בילקוט תהלים רמז תש"מ בשם המדרש, וגם במדרש קהלת פ"ט פ' עיר
 קמנה אות ח': (ב) זה האדם, בקה"ר הגי' זה הגוף, וכן בגמרא בבבלי נדרים ל"ב ע"ב בגי' זה
 הגוף, ואולי נהקן בקה"ר עפ"י גי' הבבלי: (ג) זה יצר הרע. בקה"ר נוסף: ולמה הוא קורא ליה"ר
 גדול שהוא גדול מיער הטוב שלש עשרה שנים: (ד) כמון רברבן. בקה"ר כמון ועקמון, וכן בבב"ר פל"ג
 ותנא הכנה, וכן עלה מלודים גדולים (קהלת ט' י"ד) עקמן וכמון, והוראת כמון ארבע, ותרגם ל"ג
 (שמות כ"א י"ג) כמון ליה: (ה) ומלש הוא את העיר בחכמתו מדינה של גיהנם. זה ליתא בקה"ר שס: (ו) דלית
 כל עמא שמעין ליה. בקה"ר שס למה קורא אותו מסכן שאינו מזוי בכל הכריות, ואין רובן של בריות
 שמעין לו: (ז) ד"ל אשרי משכיל אל דל ז"ל מלוה ה' חונן דל. מפרש דל מלשון חולה, ועיין נדרים
 מ' ע"א אין דל אלא חולה, שנאמר מדלה יבצעני (ישעיה ל"ח י"ב) אי נמי מן הדין קרא מדוע אהם ככה
 דל בן המלך, ועיין ברש"י בפ' לתהלים שס: (ח) א"ר יוחנן. בכ"י ב' ד' ה' ז' נוסף לפני זה, "אילמלא
 כחב אי אפשר לאמרו כתוב אחד אומר מלוה ה' חונן דל וכתוב אחד אומר עבד ליה לאיש מלוה ה' ה'ך
 עשה לו כל חפצו" וזה ליתא בכ"י האחרים ולא בנדפס, וגם המדפיס מווייניא לא הוסיף זה. ועיין בוי"ר
 פל"ד אות ב': (ט) א"ר יוחנן כל מי שהוא מבקר את החולה מעבירין מחוליו אחד מששים. בוי"ר ריש פל"ד
 איתא אמר רב הונא כל מי שמבקר את החולה פוחתים לו אחד מששים, ובגמרא נדרים ל"ט סע"ב איתא
 א"ר אחא בר חנינא כל המבקר חולה נוטל אחד מששים בצערו (כ"א מחלו), ובעל מנורת המאור סי' ר"ח
 הביא המאמר בשם מדרש תהלים גורם א"ר אלעזר הקפ"ר מי שהוא מבקר את החולה: (י) וכל מי שאינו
 מבקר. זה ליתא בוי"ר שס: (יא) א"ר אבין אם כמיניה דר' יוחנן כו'. במדרש וי"ר שס איתביה לרב
 כונא א"כ יעלו ששים וירד עמהם לשוק, אמר להם ששים ובלבד שיהיו אוהבין אותו כנפשו. אעפ"כ
 מרויחין לו. ובעל הילקוט ברמז תש"מ אחר שהביא מאמר מגמרא נדרים דף מ' הביא א"ר יוחנן המבקר
 את החולה, וערב יחד נוסחת הש"ס ונוסחת בוי"ר ע"ס. ושמות האומרים הביא כמו שהוא בשו"ט, וכמו
 כן עשה במאמר שלאחריו המתחיל ר' אליעזר אומר. ומזוין וי"ר פל"ד, ועיין בגמרא נדרים שס הוא בסגנון
 אחר א"ל א"כ ליעלון שיהין ולקמנה אמר ליה כעשוריתא דבי רבי ובבן גילו ע"ס ברש"י ור"ן, ובמקום לפיט
 א"ר אבין הגי' בכ"י ג' א"ר אבא, וכן הוא בכל הדפוסים: (יב) ר' אלעזר פתר ליה דמי שהוא קובר מת
 מלוה. הוספתי בפנים כי המעתיק הסמיט מן פתח לה עד פתח לה, וגמלא לכוון נס בכ"י ו' השוה תמיד
 עס הכ"י שלפנינו. ובמדרש וי"ר שס ר' יוחנן אמר זה שקובר מת מלוה ל"ל ר' אלעזר אמר: (יג) במי
 שהוא קובר מת מלוה. דורש דל על המת, ועיין ברכות י"ח ע"א כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום
 לוע לרש, ואם הלוהו מה שכרו, א"ר אסי עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל, פירש"י ואין לך דל
 מן המת: (יד) ר' אבא פתר לה. בוי"ר שס הגי' אבא בר ירמיה בשם ר' מאיר: (טו) במי שהוא משכיל
 יצר טוב על יצר הרע. דורש דל על יצר הטוב, ובמאמר שלפניו איש מסכן זה יצר טוב כו': (טז) במי
 שהוא מבריה מן המלכות. בוי"ר הבינו במקום המאמר הזה, זה שמבריה עמנו מן העריונים: (יז) מאי
 טעמא דר' אבא דאמר משכיל יצר טוב על יצר הרע כו' שממלש יצר טוב מיער הרע. הסיוס שממלש יצר

שנאמר אשרי משכיל אל דל, שממלט יצר טוב מיצר הרע, (יח) ומאי מעמא דר' אסי, שנאמר ה' ישמרהו ויחיהו (פסוק ג), ומאי מעמא דר' יוחנן, שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי (פסוק ד), ומאי מעמא דר' אלעזר, (יט) שנאמר יאושר בארץ (פסוק ז), ומה מעמא דרבנן, שנאמר ואל תתנהו בנפש אויביו (ס):

[ג] (ב) דבר אחר אשרי משכיל אל דל. אמר ר' יונה אשרי משכיל ונתן אל דל, מהו משכיל, שמסתכל והושב עליו היאך להחיותו, כיצד אם היה אדם גדול ויורד מנכסיו הוא הולך אצלו ואומר לו שמעתי שירושה באה לך במקום פלוני, ושחייב לך איש פלוני כך וכך, אם רצונך מול ממני, ולכשתגיע לידך אותה הירושה, או כשיפרע לך איש פלוני הובך, אתה פורע לי, זהו משכיל אל דל:

[ד] ביום רעה ימלטהו ה'. (כא) אין לך יום רעה אלא יום המיתה, יום יציאת הנפש, אותו היום ימלטהו ה' מדינה של גיהנם: (כב) דבר אחר ביום רעה. ביום הדין הגדול, הוא יום דכתיב ביה הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג יט), מה כתיב בתריה, וזרהה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (סס טז כ), מהו שמש צדקה ומרפא, (כג) אותה צדקה שעשיתם עם עניים עומדת וזרהה לכם, ומרפאה אתכם ביום הדין הגדול, (כד) וכן הוא אומר הלוא פרום לרעב לחמך [וגו'] ונפש נענה תשביע (ישעיה נח ז), ומהו נפש נענה, נפש מעונה, כך היא דרכה של נפש, אם אדם מאכילה כל מעדני עולם, ועבר עליה יום אחד ואינה אוכלת, היא מעונה, ורוצה לצאת מן הגוף, כיון שאתה משיביעה, מיד היא מתיישבת ונוחה ועומדה, מעלה עליך הכתוב כאילו אתה נתתה לו:

[ה] ה' יסעדנו על ערש דוי. וכי יש ערש של דוי, ומהו ערש דוי, אדם חולה יום ראשון, צריך תפלה, וכן ביום שני, וכן ביום שלישי, (כה) ביום רביעי אמר לו דוי הוא, אותה שעה אמר הקב"ה הרי נעשה דוי בעיני כל אדם, עכשיו אני מעמידו, לכך נאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. מהו כל משכבו הפכת

הערות ותקונים

סוב מיצר הרע ליתא בכ"י האחרים (מלבד כ"י ו'), וכן הוסיף כן הרא"ש בגליון, ועיין צו"ר שם גי' אחרת בזה על דעתיה דאבא בר ר' ירמיה דאמר דז"ר מאיר זה שממליך יצר טוב על יצר הרע דכתיב ה' ישמרהו מיצר הרע. על דעתיה דאויס דאמר זה שטתן פרוסה לעני דכתיב ויחייבו. והג"י שלפנינו במדרש יותר נכונה, ועיין צו"ר שם ב"פ"ח: (יח) ומ"ט דר' אסי. זה חכר בכ"י האחרים ובגדפס: (יט) שנאמר יאושר בארץ. פי' שינוח בשלום על משכבו בשבוע לעפרו, והביא מפסוק זה רא"י לדבריו שאמר זה שקבר מת מזה: (ב) ד"א אשרי משכיל אל דל א"ר יונה כו'. המאמר טובע מירושלמי פאה פ"ח ה"ס דף כ"א ע"ב ושם הג"י כך א"ר יונה אשרי נתן לדל אין כתיב כאן אלא אשרי משכיל אל דל, והוא שמסתכל במנוה היאך לעשותה, כיצד היה ר' יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שגפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע מן דהוה נסב ליה א"ל מתנה ע"כ, וצו"ר שם הג"י כך א"ר יונה אשרי נתן לדל אין כתיב כאן אלא אשרי משכיל אל דל הוי מסתכל בן היאך לזכות עמו, ר' יונה שראה בן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבניש ליקח ה' הולך אללו ואומר לו בשביל ששמעתי שגפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה לכשתה מתרווח את טתנה לי ובשעה שנתנו לו היה אומר לו מתנה לך נתתיו, ע"כ. וכאשר הוא לפנינו כן הוא גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון, אבל בכ"י האחרים ובגדפס הג"י נשתנה קצת: (בא) אין לך יום רעה אלא יום המיתה כו'. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס גי' אחרת אין לך יום רעה אלא יום המיתה יום יציאת הנפש אמר הקב"ה מה לעשה לך ביום רעה אמלטך, שנאמר ביום רעה ימלטהו ה', וכן היה לפני צעל הילקוט ובסוף רמז תש"מ אחר שהביא מאמר מו"ר פל"ד סיים "אל הקב"ה אין לך יום רעה ביום המיתה כו'", הוא משו"ס שלפנינו וחסר הג"י: (בב) ד"א ביום רעה. מובא בילקוט רמז תש"מ"א וחסר הג"י, וכאשר לפנינו כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש בגליון, אבל בכ"י אחר שסיים שנאמר ביום רעה ימלטהו ה' הביא אחר זה אי זה הוא יום שכתוב בו כי היום היום בא בוער כתנור: (בג) אותה לדקה שעשיתם עם עניים כו'. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש, אבל בכ"י האחרים ובגדפס הוא בסגנון אחר: (כד) וכה"א הלוא פרום לרעב לחמך. יותר נכון להביא ותפק לרעב נפשך, כי הוא רישא דקרא מן ונפש נענה תשביע: (כה) ביום רביעי אמר לו דוי הוא. לזה המאמר כוון

בחליו, כל מה שחטא כל הימים שהוא עומד על רגליו, הקב"ה הופך עליו בימי חליו, לכך נאמר כל משכבו הפכת בחליו. אמר דוד אני איני עושה כן, אלא אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך, ואויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו, (כו) וכי אויבים היו לו לדוד, והכתיב וכל ישראל ויהודה אהב את דוד (ש"א י"ח טו), ואומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (ש"ב ח טו), וכן מאחר שאוהבין אותו למה אמר ואויבי, ומי הן אויביו של דוד, אותן שרוצין לחמוס ולעשוק, ולא היה מניחן, הם היו אויביו:

[ו] ואם בא לראות שוא ידבר לבו (יקבוץ) [יקבץ] און לו. כשבאין לבקרני אומרים לי בפיהם הקב"ה ירחם עליך, ומתפללים עלי בפיהם, אבל בלבם יבקשו און לי: יצא לחוץ ידבר. בפני מתפללין עלי, וכשויצאין לחוץ מדברין יחד עלי ומתלחשין יחד כל שונאי עלי:

[ז] דבר בליעל יצוק בו [ואשר שכב לא יוסיף לקום]. אומרים עלי (כו) פקה הוא דוד, יודע הוא מה שהוא עושה, בפני הבריות נראה כשוכב ואינו יכול לקום, אבל יכול הוא לעמוד על מטתו, לכך נאמר דבר בליעל וגו', אמרו לי מי אמר עליך דבר זה, שמא אדם נכרי הוא, אמרתי להם גם איש שלומי אשר במחתי בו (כח) אוכל לחמי הגדיל עלי עקב, אפילו תלמידיי מגדילים עלי בעקב בסוף, כיצד כשנכנסין לבית המדרש נכנסין לפני כגדיים רכים, וכיון שהן יוצאין מלפני, נעשין כתישים, ומגנחין בקרניהם, ואין להם אלא דברי תורה, שנאמר לכו לחמו בלחמי (מש"י ט ט), אמר דוד אני איני משים דבריהם בלבי, אלא אני בוסח בך:

[ח] ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם. (כט) והכתיב אל תאמר אשלמה רע קוה (אל ה' ויושיע) [לה' ויושע] לך (מש"י כ כג), אלא אשלמה להם טובה תחת רעה, והקב"ה נפרע מהם: (ל) בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא ירוע אויבי עלי. אמר דוד להקב"ה רבון העולמים אתה תשלם להם רעה שהן כפויי טובה לי, לפי שאני בחלותם לבושי שק (תה"א ל"ג יג), כשהם חולים אני מתכסה בשק ומתפלל עליהם, וכשאני חולה הם מתפללין עלי שאמות, (לא) אמר לו הקב"ה לדוד ומי יודע מה השק, שמא אתה מתפלל עליהם שימותו, אמר ליה אם כן כ"ה מה שאבקש יבא עלי, שנאמר ותפלתו (אל) [על] חיקי תשוב (ש"ס ט), לכך נאמר ואתה ה' חנני והקימני, והקב"ה אומר לו אם עשית כן, בזאת ידעתי כי חפצת בי, ואומר ואני בתומי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם, מה יש לך לעשות על זאת, ומה יש לי ליתן לך על זאת, אין לי אלא לברכך, ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אמן ואמן:

סליק ספרא קמא

הערות ותקונים

כוון רש"י תהלים מ"א ד' על ערש דוי כשיחלה גם הוא יסעדנו מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולס שהוא דוה מאד כך נדרש באגדת תהלים עכ"ל, ויש לתקן ברש"י ש"ל יום רביעי במקום יום שביעי, ואין ספק שהיה כתוב יום ד' ואח"כ נעשית ו' הדומים קצת בתבניתם, ואח"כ הביא המדפיס יום שביעי: (כו) וכי אויבים היו לו לדוד. נמצא בילקוט רמז השמ"א בשם המדרש: (בז) פקה הוא דוד כו'. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן בוסף מהרא"פ, אבל בכ"ו האחרים ובגדפס הוא בסגנון אחר, פקה הוא דוד יודע על מה עושה את הדבר הזה יכול הוא לעמוד אלא רמאי הוא כדי להכיר דעת של כל אחד ואחד לכך נאמר דבר בליעל: (כח) אוכל לחמי הגדיל עלי עקב אפילו תלמידיי מגדילים עלי בעקב בסוף עד אמר דוד. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן בוסף מהרא"פ, וליתא בכ"ו האחרים ובגדפס: (כט) והכתיב אל תאמר אשלמה רע קוה לה' ויושע לך אלא אשלמה להם טובה תחת רעה והקב"ה נפרע מהם. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן בוסף מהרא"פ, וליתא בכ"ו האחרים ובגדפס: (ל) בזאת ידעתי כי חפצת בי כו'. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו האחרים ובגדפס הוא בסגנון אחר, אמר לו דוד מה אתה משלם להם רעה אמר הם ושלום אלא ואני בחלותם לבושי שק: (לא) אמר לו הקב"ה לדוד ומי יודע מה השק שמא אתה מתפלל עליהם שימותו. כ"ה גם בכ"ו ו', ובגדפס מהרא"פ, וליתא בכ"ו האחרים ובגדפס, ושם מתחיל אמרו לו דוד מי ידע מה השק הוא ש"ל אמר לו הקב"ה:

